

Pia Skaffari

RAJAT YLITTÄVÄ PROSTITUUTIO

– Tutkimus naisten kokemuksista pohjoisen
itäprostituutiossa

Akateeminen väitöskirja, joka Lapin yliopiston
yhteiskuntatieteiden tiedekunnan suostumuksella esitetään
julkisesti tarkastettavaksi Lapin yliopiston Fellman-salissa
lauantaina 28.8.2010 klo 12

Lapin yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Copyright: Pia Skaff ari

Jakelu: Lapin yliopistokustannus
PL 8123
FI-96101 Rovaniemi

puh. + 358 (0)40 821 4242 , fax + 358 16 362 932
julkaisu@ulapland.fi
www.ulapland.fi/lup

Painettu
ISBN 978-952-484-377-5
ISSN 0788-7604

pdf
ISBN 978-952-484-422-2
ISSN 1796-6310
www.ulapland.fi/unipub/actanet

Tiivistelmä

Skaffari Pia

Rajat ylittävä prostituutio – Tutkimus naisten kokemuksista pohjoisen itäprostituutiossa

Rovaniemi: Lapin yliopisto 2010, 354 s., Acta Universitatis Lapponiensis 185

Väitöskirja: Lapin yliopisto

ISSN 0788-7604

ISBN 978-952-484-377-5

Tutkimukseni käsittelee naisten kokemuksia pohjoisen itäprostituutiosta. Itäprostituutio määrittynyt tässä tutkimuksessa Luoteis-Venäjältä Murmanskin alueelta Suomen, Ruotsin ja Norjan pohjoisosiin suuntautuvaksi liikkuvaksi prostituutioksi sekä Murmanskin alueella paikallisesti harjoitettavaksi prostituutioksi.

Tarkastelen prostituutiota kysymällä: mitä tekijöitä naiset liittävät prostituution tuloprosessiin, mitä merkityksiä he antavat kokemuksilleen prostituutiosta ja mitkä tekijät pitävät kiinni prostituutiosta tai irrottavat siitä? Etnografisella lähestymistavalla kiinnitän tutkimukseni yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja paikalliseen kontekstiin, jossa naiset elävät arkeaan. Tutkimuksen ydin on naisten kokemustiedossa – siinä tiedossa, jota he ovat tuottaneet tiettyä ajankohtana, tietyssä paikassa, tiettyjen ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Naisten tiedon tulkintakehyksessä olen nojautunut feministiseen metodologiaan. Kyse on tabuluonteisesta sosiaalisesti ongelmaksi määrittävästä ilmiöstä, jota tarkastelen paikallisesti ja ajallisesti elettyinä ja koettuina kokemuksina.

Tutkimusaineistoni koostuu 17 naisen teemahaastattelusta, jotka olen tehnyt Murmanskissa vuosina 2004–2007. Tutkimusjoukon naiset ovat eri elämäntilanteissa olevia naisia: osa nuoria lapsettomia aikuisia, osa yksihuoltajia ja osa perheellisiä naisia. Havainnointiaineisto on kerätty vuosina 2004–2008 Murmanskin alueella haastatteleamalla ja tapaamalla viranomaisia sekä muita paikallisia toimijoita, havainnoimalla ilmiön esiintymistä ja ympäröivää paikallista kontekstia sekä projektityössä. Havainnointiaineisto kehystää naisten kokemustietoa. Havainnointiaineiston avulla sidon tutkimani ilmiön naisten elämysympäristöön sekä kuvaan naisten asemaan kiinnittyviä paikallisia ja yhteiskunnallisia tekijöitä.

Naiset valitsevat prostituution usein tilanteissa, jotka eivät ole valinnoille täysin vapaita. Prostituutioon tulo näyttytyy naisten kokemuksissa usein prosessimaisena kehityskulkuna. Naisten yksilölliset elämäntilanteet ja ympäristön tarjoamat mahdollisuudet tai niiden puuttuminen siirtävät naisia riskiväyhykkeelle, jossa rekrytoituminen prostituutioon tulee mahdolliseksi. Prostituutio määrittynyt tapoina täydentää toimeentuloa tai pääasiallisena toimeentulon lähteenä, ja naiset valikoituvat prostituutioon yksilöllisten elämäntilanteiden, läheissuhteiden ja valinnanmahdollisuuksien vähäisyyden tai puuttumisen seurauksena.

Prostituutio merkityksellistyy naisten kokemuksissa usein ristiriitojen näyttämönä, jota erilaiset prostituutiosta läsnä olevat tekijät ja riskit muovaavat. Riskit määrittävät lisääntyvinä fyysisinä, psyykkisinä, emotionaalisina, moraalisisina ja lainsäädännöllisinä ristiriitoina, joita yksilölliset tekijät, toimintaympäristö ja ulkopuolelta tulevat uhat aiheuttavat. Keskeisin naisten hyvinvointia lisäävä tekijä on prostituution tuottama taloudellinen turvallisuus. Prostituution harjoittamiseen voi liittyä

vähäisessä määrin myös muita hyvinvointia tukevia elementtejä. Prostituutiosta irrottautumista kehystävät usein samat tekijät kuin prostituutioon tuloa – kysymykset taloudellisesta toimeentulosta. Prostituutio määrittyy myös ongelmanratkaisukeinona, johon voidaan palata taloudellisesti vaikeissa tilanteissa.

Tutkimusjoukon naisten toimintamahdollisuudet paikantuvat erilaiseen yhteiskunnalliskulttuuriseen kehukseen kuin länsimaissa. Taustalla vaikuttaa myös kollektiivinen kokemus yhteiskunnallisesta romahduksesta, jota ihmiset kantavat yhä mukanaan. Venäjä on edelleen transiitioyhteiskunta, jossa monet aikaisemmat sosiaaliset instituutiot ja rakenteet purkautuivat, menettivät merkitystään ja korvaavat rakenteet ovat yhä keskeneräiset. Yhteiskunnallisen murroksen aiheuttamat makrotason muutokset näyttäytyvät mikrotasolla naisten arjessa usein turvattomuutena, köyhyytenä ja sosiaaliturvaan liittyvinä ongelmina.

Asiasanat: liikkuva prostituutio, itäprostituutio, riski, raja, kokemus, naisten tieto, etnografia, Venäjä, Pohjoismaat

Abstract

Skaffari Pia

Cross-border prostitution – A study of women's experiences on eastern prostitution in North

Rovaniemi: University of Lapland, 2010, 354 pp., Acta Universitatis Lapponiensis 185

Dissertation: University of Lapland

ISSN 0788-7604

ISBN 978-952-484-377-5

In this study I examine women's experiences within eastern prostitution in the North. I define prostitution as local prostitution in Murmansk oblast in northwestern Russia and as mobile prostitution directed from the oblast to the northern parts of Finland, Sweden, and Norway.

I examine prostitution by finding out factors that women attribute to the process of entering prostitution, meanings they assign to their experiences within prostitution, and factors that attach one to prostitution and detach one from it. Using the ethnographic approach, I link my study to the structures of society and to the local context in which women lead their everyday lives. The essence of my research lies in women's experiential knowledge – the knowledge they have produced at a specific time, in a specific place, and in interaction with specific people. In the interpretive frame of women's knowledge I have employed feminist methodology. The phenomenon at hand is a taboo-like social problem, which I examine through locally and temporally encountered and lived experiences.

My research material consists of thematic interviews with 17 women made in Murmansk in 2004–2007. The researched women represent varied life situations: some are young adults with no children, some are single parents, and some are women with families. The observational material has been collected in Murmansk oblast in 2004–2008 through interviews and meetings with authorities and other local actors, by observing the phenomenon and the surrounding local context, and through project work. The observational material frames women's experiential knowledge. Using the material I connect the studied phenomenon with women's environment and depict local and societal factors attached to the status of women.

Women often choose prostitution in situations that do not fully allow a person to choose freely. According to women's experiences, entering prostitution often occurs as a process-like chain of events. Women's individual life situations and opportunities offered by the environment, or a lack of them, guide women to the risk zone that provides them a way to enter prostitution. Prostitution is defined as supplementary means to earn a living or as a main livelihood, and women get involved in prostitution as a result of their individual life situations, close relationships, and scanty or missing opportunities.

In women's experiences, prostitution often gains significance as an arena of contradiction shaped by the varied factors and risks present in prostitution. The risks take shape as increased physical, mental, emotional, moral, and legal contradictions caused by individual actors, the operating environment, and external threats. The most salient factor increasing women's wellbeing in prostitution is the economic security brought by it. Prostitution may also be connected to some other elements that support wellbeing. Detaching oneself from prostitution is often framed by the same factors that

affect the entering process – questions concerning subsistence. Prostitution is also defined as a problem-solving method that can be returned to when facing economic difficulties.

The operational opportunities of the researched women are based on a sociocultural frame which differs from that of Western countries. In the background there is also the collective experience of a societal collapse that people are still carrying with them. Russian society is still in a state of transition; many previous social institutions and structures have collapsed and lost their meaning, and they still haven't been replaced by new structures. Macro-level changes caused by the societal transition often appear at the micro level in women's everyday life as insecurity, poverty, and problems related to social security.

Key words: mobile prostitution, eastern prostitution, risk, border, experience, women's knowledge, ethnography, Russia, Nordic countries

Sisälllys

KIITOSTEN AIKA	9
1 KOHTAAMISIA NÄYTTÄMÖILLÄ	13
2 TUTKIMUKSELLINEN JA YHTEISKUNNALLINEN NÄKÖKULMA PROSTITUUTIOON	18
2.1 Prostituutio ilmiönä	18
2.1.1 Prostituutio aikaisemman tutkimuksen valossa	18
2.1.2 Prostituutioon toimintamuodot	22
2.1.3 Huora, prostituoitu vai seksityöntekijä	38
2.1.4 Tulkinnallisia kehyksiä	43
2.1.5 Prostituutio lainsäädännössä	50
2.2 Tutkimuksen tehtävän kiteytyminen	58
2.2.1 Tutkimustehtävä ja metodologiset ratkaisut	58
2.2.2 Käsitteellisiä paikannuksia	67
3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	75
3.1 Miten minusta tuli prostituutiotutkija?	75
3.2 Tutkimusaineistot ja niiden keruu	85
3.3 Analyysi ja kirjoittaminen	111
4 KONTEKSTINA MURMANSK	122
4.1 Naisten aseman yhteiskunnalliset juuret	122
4.2 Hyvinvoinnin ongelmat	141
4.3 Murmansk oblast ja Murmansk elämisen ympäristönä	148
4.4 Naisten arjen ehdot ja rajat Murmanskissa	154
5 YLI RAJOJEN	179
5.1 Prostituutioon tulo	179
5.2 Mukana prostituutiossa	196
5.2.1 Matkalla pohjoiseen	205
5.2.2 Murmanskin paikallinen prostituutio	226
5.3 Prostituutiosta irrottautuminen	240
6 RISKIRAJOILLA	252
6.1 Riskit ja riskikäyttäytyminen	252
6.2 Riskien ja prostituutioon välinen sidos	256
6.3 Väkivallan riski ja läsnäolo	268
6.4 Kaksoiselämää – salaamisen taakka	286
6.6 Naiset tukipalveluissa	296
7 RISTIRIITOJEN NÄYTTÄMÖILLÄ	304
Lähteet	321
Liite	354

Kuvioluettelo

Kuvio 1. Tutkimuksen naiset.	93
Kuvio 2. Prostituutio naisten paikallisissa reunaehdoissa mahdollistuvina ratkaisuna.	197
Kuvio 3. Prostituutio naisten ongelmanratkaisukeinona.	307

KIITOSTEN AIKA

Väitöskirjan kirjoittamista on verrattu omakotitalon rakentamiseen ja maratonin juoksemiseen. Tutkimukseni sijoittuminen Venäjälle tuo mieleen vielä yhden vertauskohteen – Iisakin kirkon Pietarissa. Ystäväieni kesken väitöskirjatyötäni kutsuttiin Iisakin kirkko -projektiksi. Kirkon rakentaminen vei aikaa 42 vuotta ja saman verran vuosia kului kertomusten mukaan kirkon viimeistelyyn. Aivan niin kauaa työni loppuun saattaminen ei vienyt, vaikka siltä se ajoittain tuntui.

Väitöskirjaprosessi lähti liikkeelle vuonna 2003, kun aloitin työskentelyn projektitutkijana yhteispohjoismaisessa naiskaupan vastaisessa hankkeessa. En silloin tiennyt, mihin matka minua vielä kuljettaisi. Saman vuoden syksyllä professori emeritus Kyösti Urponen ilmoitti minut sosiaalityön ja sosiaalipalvelujen valtakunnalliseen tutkijakouluun b-paikalle. Saatesanoinaan Kyösti totesi, että ”kun et itse ymmärrä sinne hakea”. Lämpimät kiitokseni sinulle Kyösti, koska ilman tutkijakoulupaikkaa en olisi ehkä väitöskirjan kirjoittamiseen ryhtynyt. Kiitän sinua tutkimukseni ohjauksesta sekä Venäjä osaamisen antamisesta työhöni. Kiitos myös lupautumisestasi kustokseksi.

Tutkijakoulussa vuosina 2003–2006 syntyivät prostituutiotutkimuksen ensimmäiset idut. Tutkijakouluryhmäni ohjaajina toimivat Kyöstin lisäksi kehitysjohtaja Riitta Haverinen Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselta sekä professori Leo Nyqvist Turun yliopistosta. Kiitän teitä lämpimästi rohkaisusta sekä tutkimuspapereita eteenpäin vievistä kommentteista. Tutkijakoulukollegani Tuula Kaitsaari, Johanna Korpinen, Anu Muuri, Jukka Sankala, Tanja Tauro ja Sanna Väyrynen – kiitos monista keskusteluista ja vertaistuesta. Kansainvälisten jatko-opiskelijoiden kanssa vietetyt seminaarit Tallinnassa ja Vilnassa eivät unohdu. Opiskelun ohella tanssi, laulu ja nauru olivat antoisia kokemuksia.

Lapin yliopiston sosiaalityön laitos on antanut pääosin puitteet väitöskirjani tekemiselle. Kiitän lämpimästi laitoksen johtajaa, professori Anneli Pohjolaa tuesta ja terävistä kommentteista työni loppuvaiheessa. Haluan kiittää kaikkia työtovereitani, jotka ovat pitäneet minut kiinni arjessa. Opiskelutoveriani Marjo Pahtakaria kiitän kielenhuoltoavusta. Työtoveriani, toimistosihiteeri Ritva Lahtista kiitän työni taittamisesta sekä erilaisesta ohjeistuksesta, myös kukkien kasvatuksessa. Kiitän myös

osastosihteerini Mirja Helppikangasta siitä, että jaksat aina kärsivällisesti vastata kaikkiin maan ja taivaan välille sijoittuviin kysymyksiin. Erityisen lämpimästi kiitän ja halaan ystävääni ja kollegaani professori Tarja Orjasniemeä, kiitos tuestasi ja huolenpidosta tämän väitöskirjaprosessin aikana. Ken on sen itse kokenut – tietää. Haluan kiittää myös entisiä opettajiani, lehtori Ulla-Maija Rantalaihoa ja professori emeritus Simo Koskista, joilla molemmilla on pitkäkestoinen rakkaussuhde sosiaalityöhön. En voi olla ihailematta teidän humoristista ja ymmärtävää asennoitumista elämään.

Suurin kiitos työni valmistumisesta kuuluu lähiohjaajalleni, professori Merja Laitiselle. Merja on kulkenut rinnallani monta vuotta laittaen minut ruotuun ja varmistaen, että työni eteni. Erityisen kiitollinen olen Merjan kannustavasta tavasta kommentoida keskeneräisiä ajatuksia ja tekstejä, sillä se on auttanut jaksamaan. Minulla ei oikeastaan ole sanoja, millä kiittää Sinua tuestasi ja ystävydestä tämän prosessin aikana.

Työni viimeistelyssä keskeisiä henkilöitä ovat olleet esitarkastajat professori Tarja Pösö Tampereen yliopistosta ja akatemiaturkija Marita Husso Jyväskylän yliopistosta. Haluan kiittää teitä rakentavista kommentista. Tarjaa kiitän erityisesti ymmärtävästä asennoitumisesta väitöskirjan tekijää kohtaan. Kiitän myös suostumuksestasi vastaväittäjäkseni.

Väitöskirjatutkimuksen toteuttaminen on vaatinut kaksi erityistä ihmistä, jotka mahdollistivat tutkimuksen tekemisen konkreettisesti Venäjällä. Työparilleni Katja Sukuvaaralle olen paljosta kiitollinen. Katjan venäjänkielen taito mahdollisti tutkimusaineiston keräämisen. Kiitos sinulle tuesta, ystävydestä sekä opettavaisista ja hauskoista hetkistä Venäjällä. Kollegani ja ystäväni Alfija Kalinina mahdollisti aineistonkeruun rakentamalla siltoja tutkimusjoukkoni naisiin. Alja on ollut hyvä opettaja siinä, mitä tarkoittaa venäläinen mentaliteetti. Kahden kulttuurin väliset näkemuserot olivat ajoittain isoja ja konsensuksen löytäminen välillä haasteellista, mutta yhdessä tekeminen opetti paljon. Kiitos Alja. Lisäksi olen kiitoksen velkaa monille Venäjän vuosien aikana kohtaamilleni ihmisille. Olette olleet suureksi avuksi monenlaisen tiedon kokoamisessa ja ymmärryksen lisäämisessä.

Henkisestä hyvinvoinnistani ovat huolehtineet ystäväni, joita kiitän kärsivällisyydestä Iisakin kirkko -projektiani kohtaan. Sisareni Anne-Mari Skaffari sekä Ulla Isotalo, Satu Peteri ja Kaisa Rae, kiitos myös ystävy-

destä. Naisenergia ja ”ihan vaan tyttöporukalla” oleminen pitävät naisen hengissä. Yhdessä olemiselle on taas aikaa. Ullaa kiitän myös avusta tutkimuskuvioiden työstämisessä.

Kaikkein läheisimmilleni olen paljosta kiitollinen. Kiitän vanhempiani Alli ja Lauri Skaffaria monenlaisesta tuesta elämänvarrella. Ihanat poikani, Joonas ja Samuli, te ehditte kasvaa lapsista nuoriksi miehiksi tämän tutkimusprosessin aikana. Kiitos jaksamisesta ja sen kestämisestä, että äidit eivät ole aina kivoja. Lopuksi haluan kiittää lämpimästi elämäkumppaniani Olli-Pekka Vaajoensuuta huolenpidosta, tuesta sekä maittavista aterioista – eikö ole lohdullista ajatella, että keskeneräiset projektit tulevat lopulta päätökseen. Iisakin kirkkoni on valmis.

Omistan tämän väitöskirjan tutkimusjoukkoni urheille naisille. Teidän kokemuksistanne osa on nyt kirjoitettu tähän kirjaan. Kiitos.

Sielun maisemissa Pyhätunturilla
16.4.2010

Pia Skaffari

1 KOHTAAMISIA NÄYTTÄMÖILLÄ

Tutkimukseni käynnistyi eräänlaisesta ”heräämisestä”. Työskentelin projektitutkijana Lapin prostituutiota käsittelevän esiselvityksen parissa vuonna 2004. Esiselvitys toteutettiin kenttätutkimuksena, jossa aineistoa kerättiin eri puolilta Lappia. Raportin valmistuttua minua jäi vaivamaan tunne siitä, että tässä oli vain ”yksi totuus” käsillä olevasta ilmiöstä. Kyse oli prostituutionäytöksestä, joka näyteltiin Lapin näyttämöllä (ks. Goffman 1959). Tunnistin tuolloin monet läsnä olevat, avoimiksi jääneet kysymykset, joihin minulla ei ollut vastauksia. Lapin prostituutiokartoituksella ja ilmiön ympärillä tuolloin velloneella julkisella keskustelulla ja kirjoituksilla oli ratkaiseva merkitys sille, että lähdin tutkimaan pohjoisen itäprostituutiota. Itäprostituutioliikenne oli raportin valmistumisen aikoihin melko yleinen ilmiö Pohjoismaiden pohjoisosissa. Suomen Lappi nousi esille monissa keskusteluissa, lehtikirjoittelussa ja virallisissa kannanotoissa. Viralliset kannanotot käsittelevät Suomessa esiintyvää ihmiskauppaa ja ilmiöön liittyvää olematonta lainsäädäntöä aina ulkomaita myöten. Aiheen ympärille kietoutui keskustelua mafiaa, joka pakottaa naiset prostituutioon, seksivälitteisten tartuntojen leviämisestä ja leviämisen uhasta, alaikäisten mukanaolosta itäprostituutiosta, naisten kuljetamisesta laivoilla Murmanskista, Suomesta kauttakulkumaana ja naisten työskentelystä Lapin ”seksileireillä” seksiorjuudessa. Silloin syntyi ajatus siitä, että minun on päästävä Venäjälle, sinne mistä tutkimani itäprostituutio lähtee liikkeelle.

Kaupallisen seksin kysynnässä ja tarjonnassa tapahtunut kasvu ajoittuu Pohjoismaissa 1990-luvulle Neuvostoliiton hajoamisen jälkeiseen aikaan. Neuvostoliiton romahtaminen merkitsi valtavia muutoksia maan sisällä ja koko Itä-Euroopassa, mikä johti myös elintasoerojen voimakaaseen kasvuun idän ja lännen välillä. Rajojen avauduttua länteen seksiä myyvät naiset lähtivät Venäjältä ja entisistä Neuvostoliiton maista myös Pohjoismaihin. Ensimmäiset ”tyttöbussit” Venäjän rajan takaa ilmestyivät Suomen Lappiin 1990-luvun puolivälissä, jolloin itäprostituutioliikenne alkoi. Toiminta on jatkunut, mutta prostituutiota harjoittavien naisten määrä ja ilmiön esiintyminen ovat vaihdelleet. (Esim. Leskinen 2003; Helsingin Sanomat 29.7.2003 ja 30.7.2003; Skaffari & Urponen 2004; Lapin Kansa 2.8.2008.) Prostituutioliikenne näyttäytyi aluksi La-

pin pohjoisosissa, josta toiminta siirtyi vähitellen Lapin eteläosiin. Suomi toimi tuolloin myös kauttakulkumaana Norjan ja Ruotsin pohjoisosiin suuntautuvassa prostituutiossa.

Prostituutioilmiöön kiinnittyi loputon kiista ihmiskaupan ja prostituution keskinäisestä suhteesta. Moraalisesti latautuneet ilmiöt, kuten prostituutio, vaikeuttavat konsensuksen löytämistä erilaisten näkemysten välille. Tämä vaikeuttaa myös näiden ilmiöiden tutkimista. Prostituutio sisältää vahvan moraalisen latauksen, jota usein ylläpitävät yksinkertaistavat, yleistävät ja myyttiset käsitykset. Lehtiutisoinnissa prostituutio näyttäytyy ”lööppilehtien” raflaavien yksittäistapausten tai paritusrinkien paljastumisen kautta, kuten ”Ilotyttöskandaali – seksiä myytiin Helsingin diplomaattiasunnoissa” (Iltasanomat 19.10.2004), ”Näin paritusliigaa pyöritettiin” (Iltalehti 19.10.2007), ”Asiakas kuoli sänkyyn” (mt.), ”Eva huijattiin huoraksi” (Iltalehti 25.8.2007). Luonteeltaan neutraalimmat yhteiskunnalliset ilmiöt sallivat tutkimuksellisesti monipuolisemman tarkastelutavan. Esimerkiksi työttömyys on sateenvarjokäsite, jonka alle sijoittuvat nuoriso-, pitkäaikais-, kausi- ja rakennetyöttömyys. Ymmärämme, että on kyse samaan ilmiöön liittyvistä osa-alueista, mutta ne eivät ole sama asia. Prostituutioilmiötä ei ole mahdollista ottaa haltuun yhdellä tutkimuksella. Erilaisia näkökulmia kuitenkin tarvitaan prostituutiotutkimuksenkin kentässä. Kyse on monimuotoisesta sosiaalisesta ilmiöstä, joka on sidoksissa kulttuuriin, historiaan, naisen asemaan, yhteiskuntaan, lainsäädäntöön ja yksilöllisiin tekijöihin.

Tämä tutkimus kertoo naisten kokemuksista pohjoisen itäprostituutiossa. Pohjoisen itäprostituutio tarkoittaa tässä prostituutiota, joka lähtee liikkeelle Murmanskin alueelta (=oblast) Luoteis-Venäjältä ja suuntautuu ensisijaisesti liikkuvana prostituutiona Suomen, Ruotsin ja Norjan pohjoisosiin sekä toteutuu paikallisesti harjoitettavana prostituutiona Murmanskissa. Naisten kokemuksissa prostituutio ei jakaudu aina selkeästi näihin kahteen toimintatapaan, vaan prostituutio voi joskus merkitä niiden yhdistelmääkin. Tutkimuksessani olen keskittynyt venäläisten naisten ja entisistä Neuvostoliiton maista Venäjälle muuttaneiden naisten harjoittamaan prostituutioon. Tuon tutkimuksessani yhden näkökulman lisää prostituutiotutkimuksen kenttään: ”Pohjoisen itäprostituution naisten kokemuksina.” Olen halunnut osittain rikkoa vallitsevaa Pohjoismaissakin käytyä keskustelua, jossa pohjoisen prostituutioliikennettä on tarkasteltu usein rinnasteisena naiskauppailmiölle (trafficking in women,

esim. Nurmi 1999; 2004; Malarek 2004; Penttinen 2004; Ravna ym. 2001). Tämä tutkimus ei kerro naiskaupasta, vaan prostituution harjoittamisesta ja siinä läsnä olevista tekijöistä. Prostituutiosta puhuttaessa ja ilmiötä tutkittaessa tapahtuu usein liiallista yleistämistä, johon sisältyy ilmiön ulkopuolelta tulevia monenlaisia poliittisia, ammatillisia, moraalisia ja tutkimuksellisia jännitteitä sekä vaateita.

Aloittaessani tämän tutkimuksen olin kiinnostunut tietämään enemmän siitä, mistä pohjoisen itäprostituutiosta on kysymys. Miksi naiset ovat juuri täällä? Keitä he ovat ja mistä he tulevat? Miksi naiset harjoittavat prostituutiota? En ymmärtänyt liikkeelle lähtiessäni, kuinka monet eri tekijät rakentavat prostituutiota. Monien vaiheiden jälkeen, jotka ovat sisältäneet tavoitteellista työskentelyä, onnea ja sattumiakin, työskentely Venäjällä ja väitöstutkimuksen tekeminen siinä rinnalla tuli mahdolliseksi. Alkoi Liisan matka Ihmemaassa. Matka on merkinnyt toista maata, vierasta kieltä, erilaista kulttuuria ja yhteiskuntaa ja tutkimuksellisesti vaikeasti lähestyttävää ilmiötä. Tämä kaikki sijoittui tutkijan näkökulmasta aluksi toiseuteen.

Tutkimusmatkalla on ollut erilaisia vaiheita. Naisten kokemusten tutkimuksellinen lähestyminen oli aluksi vaikeaa ja monenlaiset tunteet ja ajatukset myllersivät sisälläni. Myllerrysvaihe oli tutkimusprosessissa tärkeä, koska tutkittavaan ilmiöön on saatava riittävästi etäisyyttä, jotta sitä voi lähestyä avoimin mielin. Moraalisesti latautuneet ilmiöt herättävät usein tutkijassakin monenlaisia ajatuksia ja tunteita. Tutkija joutuu käymään keskustelua arvojensa ja tutkimansa ilmiön välillä. Tunteet on käytävä läpi, on etäännyttävä, jotta ne eivät määrittäisi tutkimuksen tekemistä (vrt. Granfelt 1998, 28). Tutkijan arvomaailma ei ole sama kuin tutkittavien ja tutkijan arvolähtökohdat eivät voi määrittää tutkimuskohdetta tai tutkittavien ihmisten näkemyksiä. Emeritusprofessori, Matti Klinge on sanonut eräässä TV-haastattelussa, ettei tutkijan tehtävä ole asettautua tuomarin rooliin.

Tutkimukseni lähestymistapa on etnografinen. Tutkimuskenttä paikantuu Venäjälle Murmanskin alueelle. Venäjällä yhteiskunnalliskulttuurinen kehityskulku on erilainen kuin länsimaissa. Tutkimani ilmiö paikantuu tähän kehikseen, jossa olen kerännyt myös tutkimusaineiston. Etnografisella lähestymistavalla kiinnitän ilmiön paikallisiin ja yhteiskunnallisiin tekijöihin, todellisuuteen, jossa tutkimukseni naisten arjen edellytykset ja rajoitteet ovat. Kaikki tutkimus syntyy ja sijoittuu paikallisesti ja ajal-

lisesti, jolloin paikatonta tutkimusta ei ole olemassa (Ronkainen 1998; Laitinen 2004). Kehys muodostaa tutkimuskontekstin, jonka sisällä olen tarkastellut prostituutiota harjoittavien naisten kokemuksia mikrotasolla. Tarkastelen naisten kokemuksia suhteessa yhteiskunnalliskulttuurisiin ja paikallisiin tekijöihin. Naisten kokemuksia kuvaamalla olen tarkastellut prostituutioon tulemisen prosessia ja prostituution harjoittamisen tapoja, joihin naiset valikoituvat. Analysoin myös tekijöitä, jotka pitävät kiinni prostituutiosta tai irrottavat siitä. Tutkimukseni ytimessä ovat naisten kokemukset prostituutiosta, kokemusten saamat merkitykset sekä niistä tehdyt tulkinnat. Naiset ovat eläneet ne kokemukset, joita olen tutkinut (vrt. Granfelt 2004, 137). Toivon, että naisten ääni välittyisi tässä tutkimuksessa, johon olen yrittänyt asettautua naisten silmin.

Itäprostituutio ei ole syntynyt tyhjiössä ja synnyn taustalla vaikuttavat tekijät ovat merkityksellisiä. Prostituution performanssi näyttämöllä voi näyttää katsojasta samanlaiselta: naiset ovat näytöksen kasvottomia ”Tatjanoita” tai ”Natashoja”. Roolin takaa löytyvät kuitenkin naisten yksilölliset elämäntilanteet. Prostituutiota synnyttävät ja ylläpitävät monet rakenteelliset ja paikalliset tekijät. Venäjä on yhä siirtymävaiheen yhteiskunta, joka ei ole hyvinvointivaltio siten kuin esimerkiksi pohjoismainen hyvinvointivaltio on. Tutkimani ilmiö rakentuu yksilön ja yhteiskunnan välisessä suhteessa; yksilö on osa yhteiskuntaa ja ympäröivä yhteiskunta toteutuu yksilössä. Prostituutio on monimuotoinen sosiaalinen institutio, jolloin tulkinnallinen lähtökohta miehen ja naisen välisestä riistosuhteesta jää liian kapeaksi.

Tutkimuksessani on runsaasti kuvailevaa ja ilmiötä kehystävää teemaattista kerrontaa, jolla olen halunnut kuvata tutkimuskentän yhteiskunnallishistoriallista kehitystä ja naisen asemaa tässä kehityskulussa. Menneisyys rakentaa naisten nykyisyyttä ja tulevaisuutta. Yhteiskunnallinen kontekstin heijasteet ovat esillä naisten elämäntilanteissa ja toimintamahdollisuuksissa. Neuvostoliiton hajoaminen merkitsi valtavaa muutosta kaikilla yhteiskunnan tasoilla, joita länsimaisen ihmisen on vaikea edes ymmärtää. Yhteiskunnallinen romahdus on kollektiivinen kokemus, jota ihmiset kantavat yhä mukanaan. Olen kuvannut myös naisten paikallista elämysympäristöä, johon yritän viedä lukijan mukani. Yhteiskunnalliset ja paikalliset kehitystekijät ovat läsnä naisten prostituutiokokemuksissa ja ne määrittävät osaltaan prostituutiosta irrottautumista.

Olen jäsentänyt tutkimusraportin siten, että luvussa kaksi kuvaan tutkimuksellista ja yhteiskunnallista näkökulmaa prostituutioon. Tarkastelen luvussa aikaisempaa prostituutiotutkimusta, tutkimukseni sidoksia ja lähtökohtia, prostituutiosta käytyä keskustelua sekä keskeistä prostituutiota säätelevää lainsäädäntöä naisten silmin. Täsmennän luvussa tutkimustehtäväni ja metodologiset ratkaisut sekä keskeiset käsitteet. Luvussa kolme kirjoitan tutkimusprosessista ja tuon esiin tutkimuksen toteuttamiseen liittyviä erityisyyksiä. Tutkimukseni empiirinen osio alkaa luvusta neljä, jossa kuvaan tutkimuskontekstin, asemoin naiset yhteiskunnalliseen ja paikalliseen kontekstiin. Luvussa viisi kuvaan naisten prostituutiokokemuksia ja prostituutiosta irrottautumisen mahdollisuuksia. Luku kuusi kertoo erilaisista riskeistä ja riskikäyttäytymisestä, jotka ovat läsnä prostituution harjoittamisessa. Tarkastelen lisäksi naisten suhdetta tukipalveluihin. Luvussa seitsemän kokoon yhteen tutkimustulokset ja käyn niiden pohjalta keskustelua.

Tutkimukseni sijoittuu sosiaalityön tieteenalaan ja tietoperustaan. Prostituutio tulkitaan lähes poikkeuksetta sosiaalisesti ongelmaksi, jonka määrittelykäytännöt, kontrollimekanismit ja niiden intensiteetti ovat vaihdelleet eri aikakausina ja joita erilaiset yhteiskunnalliskulttuuriset tekijät muovaavat (vrt. Jokinen & Juhila & Pösö 1995, 12). Tarkastelen tutkimuksessani prostituutiota koettuina ja elettyinä kokemuksina, jotka ovat muotoutuneet ajallisesti ja paikallisesti. Sosiaalityön tutkimus paikantuu tutkimuksessani yksilön ja yhteiskunnan väliseen suhteeseen, jossa naisten arjen toimintamahdollisuudet tai niiden puuttuminen ovat. Kiinnitän itäprostituution sosiaalityöntutkimuksen kenttään tuomalla esiin prostituutiota harjoittavien naisten todellisuutta. Prostituutio sijoittuu usein yhteiskunnan marginaalisiin ilmiöihin. Yhteiskunnalliseen marginaaliin sijoittaminen voi olla osa erilaisissa elämäntilanteissa elävien naisten elämää, kuten Riitta Granfelt (1998) asuntolan naisten elämää ja Sanna Väyrynen (2007) tyttöjen huumeidenkäyttöä käsittelevissä väitöstudiumissaan ovat osoittaneet.

2 TUTKIMUKSELLINEN JA YHTEISKUNNALLINEN NÄKÖKULMA PROSTITUUTIOON

2.1 Prostituutio ilmiönä

2.1.1 Prostituutio aikaisemman tutkimuksen valossa

Kotimaisessa tutkimuskentässä prostituutioilmiötä on lähestytty ennen 1990-luvun loppupuolta pitkälti sosiaalishistoriallisesta näkökulmasta. Tästä näkökulmasta on tehty useampia kiinnostavia tutkimuksia ja opinnäytetöitä. Margaretha Järvisen (1990) ja Antti Häkkisen (1995) sosiaalishistorialliset väitöskirjatutkimukset ovat kiinnostavia analyysejä menneen aikakauden prostituutiosta pääosin Helsingissä. Tuolloin prostituution sosiaalista kontrollia ylläpidettiin vuodelta 1883 olevalla irtolaisasetuksella sekä aina vuoteen 1987 asti voimassa olleella irtolaislailla. Pia Leminen (1993; 1994) on tutkinut prostituutiota naisen elämänsäkulussa 1900-luvun alun Helsingissä ja Toivo Nygård (1989; 2001) prostituutiota sekä ilmiön historiaa marginaaliryhmien näkökulmasta. Tuula Tolkki (1969) on selvittänyt opinnäytetyössään Tampereella prostituutiosta epäiltynä pidätettyjä naisia viranomaisasiakirja-aineistojen pohjalta ja Urho Rauhala (1984) huoltopoliisin tietoon tullutta prostituutiota Helsingissä. Prostituution miesasiakkaita on tutkinut 1980-luvulla muun muassa Hannele Varsa (1986).

Kaupallisen seksin esiintymisessä tapahtui kansallisesti ja kansainvälisesti suuri muutos 1990-luvulla, jonka seurauksena tutkimuksellinen kiinnostus suomalaisen prostituutiotutkimuksen kentässä virisi uudelleen. Kaupallisen seksin kasvu ja leviäminen 1990-luvulla toivat aiheen tutkimustarpeen esille uudella tavalla (esim. Turunen 1996; Ronkainen 1998). Uudempaa prostituutiotutkimusta ovat tehneet muun muassa Hille Koskela ym. (2000) selvittämällä katuprostituution alueellisia vaikutuksia Helsingissä. Marjo Laukkanen on tutkinut seksi-ilmoittelua suomalaisissa sanomalehdissä ja niissä liikkuvia rahavirtoja (2000) sekä miesprostituutiota (1998). Asiakkaita ja seksin ostajia sekä seksikaupan kytkeytyviä eri tekijöitä ovat tutkineet esimerkiksi Johanna Lammi-Taskula (1999); Laura Keeler ja Marjut Jyrkinen (1999) sekä Anne-Maria Marttila (2004; 2006). Seksikaupan organisoitumista ja sen kytköksiä

rikolliseen toimintaan ovat tutkineet muun muassa Johan Bäckman (1999); Jari Leskinen (2003) ja Marjut Jyrkinen (2005). Tutkimuksissa on selvitetty lisäksi prostituution ja järjestäytyneen rikollisuuden välistä yhteyttä sekä prostituution oikeudellisia seuraamuksia (Askola 2001; Harju 2002; Lehti & Aromaa 2002). Minna Kimpimäen (2009) tutkimuksessa on tarkasteltu laaja-alaisesti prostituution, parituksen ja ihmiskaupan oikeudellista sääntelyä Suomessa. Empiiristä tutkimusta suomalaisesta prostituutiosta on tehnyt Anna Kontula (2005), jota hän on jatkanut myös väitöstutkimuksessaan tutkimalla seksityöntekijöiden kokemuksia (2008). Saija Ranz (2008) on tutkinut opinnäytetyössään naiseuden muovautumista seksityötä tekevän suomalaisen naisen näkökulmasta. Suomessa rajat ylittävää naiskauppaa (trafficking in women) ovat selvittäneet erilaisissa raporteissa ja tutkimuksissa muun muassa Reet Nurmi (1999; 2002); Lauri Hollmén ja Marjut Jyrkinen (1999); Jaana Kauppinen (1995; 1999a; 2000); Martti Lehti ja Kauko Aromaa (2002) sekä seksikaupan globaaleja ulottuvuuksia Elina Penttinen (2004) ja Marjut Jyrkinen (2005) väitöstutkimuksissaan.

Monissa Itä-Euroopan alueen naiskauppaa ja prostituutiota käsittelevissä kansainvälisissä tarkasteluissa on etsitty seksityötä tekeviä naisia yhdistäviä sosiodemografisia yleispiirteitä (Okólski 2001; Saar ym. 2001; Zarina 2001; Sipaviciene & Tureikyte 2001; Sipaviciene 2002). Tutkimuksissa on käsitelty myös kysymystä siitä, miten ihmiskaupan ja prostituution synnyttämiin ongelmiin voidaan löytää ratkaisuja sekä miten erilaisia ehkäiseviä ohjelmia ja toimintatapoja voidaan kehittää. Prostituutio- ja naiskauppakysymystä on analysoitu myös lisääntyvän kulutusmyönteisyyden yhteydessä (Jacobson 2002) sekä osana maailmanlaajuista seksikauppaa (STOP I Report 1999; STOP II Report 2000; IOM 2001; Hughes 2003; 2005).

Baltian alueen itäprostituutiota ja naiskauppaa ovat tutkineet muun muassa Iris Pettai ym. (2006) Tallinnan katuprostituutiosta työskenteleville tehdyn kyselyn pohjalta ja Merli Klein (2006) on tutkinut Tallinnan prostituutiosta työskenteleviä naisia. Marion Pajumets (2004) on tutkinut Baltiassa ja Luoteis-Venäjällä prostituution luonnetta, syitä ja vaikutuksia sekä Elina Ihämäki (2004) prostituutiota rajailmiönä Viipurissa Luoteis-Venäjällä empiirisen aineiston avulla. Karen Lund Petersen (2001) on tarkastellut lehtikirjoittelun pohjalta Baltiasta Tanskaan suuntautunutta maahanmuuttoa osana naiskauppakeskustelua. Juri Kalikov

(2003) on tehnyt kattavan selvityksen Viron, Latvian ja Liettuan prostituutiosta. Selvityksessä kuvataan prostituutiota ja prostituutiosta työs-kenteleviä eri näkökulmista ja tarkastellaan ilmiöön liittyvää lainsäädän-tää näissä maissa.

Pohjoismaissa seksin ostamiseen liittyvä tutkimusperinne on ollut Ruotsissa vahva (esim. Månsson 1981; Månsson & Linders 1984; Månsson 1987; Sandell ym. 1996), ja se virisi 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa myös Suomessa. Pohjoismaisen prostituutiota ja naiskauppaa kä-sittelevän raportin osatutkimuksessa on selvitetty ruotsalaisten miesten ja naisten seksin ostoon ja myyntiin liittyviä aseenteita ja näkemyksiä (Holmström & Skilbrei 2008). Viranomaisnäkökulmasta naiskaupan lainsäädännöllisiä ulottuvuuksia Ruotsissa on selvittänyt muun muassa Gunilla Ekberg (2004). Norjassa prostituutiota ja naiskauppaa ovat tutkineet Liv Finstad ym. (1982); Cecilie Høigård ja Liv Finstad (1992) sekä Anette Brunovskis ja Guri Tyldum (2004). Charlotta Holmströmin & May-Len Skilbrein (2008) toimittama pohjoismainen tutkimusraportti käsittelee prostituution ja ihmiskaupan esiintyvyyttä, laajuutta, lain-säädäntöä sekä ilmiöön asennoitumista ja sen ympärillä käytyä julkista keskustelua. May-Len Skilbrei (2001) on tutkinut aikaisemmin Norjan prostituutiomarkkinoita, lainsäädäntöä ja sääntelyn taustalla vallinnutta julkista keskustelua. May-Len Skilbrei ja Marianne Tveit (2007) ovat tutkineet lisäksi katuprostituutiota Oslossa sekä prostituutiosta työskentelevien naisten kotimaahan palautukseen liittyviä ongelmia. Tutkijat ovat jatkaneet prostituution ja naiskaupan esiintymisen, laajuuden ja orga-nisoitumisen tarkastelua Norjassa (Skilbrei & Tveit 2008) ja tutkimus on paikantunut osittain myös Pohjois-Norjaan. Guri Tyldum (2005) on tutkinut muun muassa Venäjältä Osloon suuntautunutta naiskauppaa.

Pohjoisen itäprostituutiosta (Luoteis-Venäjän pohjoinen osa ja Poh-joismaiden pohjoiset alueet) tehtyjä tutkimuksia on olemassa melko vä-hän ja tähän ilmiöön liittyy jonkin verran erityispiirteitä. Prostituutio on suuntautunut pohjoisessa isosta kaupungista (Murmansk) harvaan asutuille alueille, jopa pieniin kyliin. Perinteisesti prostituutio on kes-kittynyt usein isompiin kaupunkeihin, joissa potentiaalisia asiakkaita on enemmän ja edellytykset huomaamattomampaan toimintaan ovat paremmat. Dag Stenvoll (2002) on analysoinut sanomalehtikirjoituksia Pohjois-Norjan itäprostituutiokeskustelusta, jota hän on kuvannut ong-gelmalähtöiseksi. Britt Kramvig ja Kirsten Stien (2002a) jatkoivat Poh-

jois-Norjan prostituutiokeskustelun analysointia, jota he ovat luonnehtineet ”pelkodiskurssiksi”. Käydyssä julkisessa keskustelussa prostituution tulkittiin tuolloin pilaavan pohjoisen pienet kyläyhteisöt. Tutkimuksessa tarkasteltiin pohjoisessa asuvien miesten ja venäläisten naisten välisiä suhteita. Turid Markussen (2006) on jatkanut Britt Kramvigin ja Kirsten Stienin (2002a; 2002b; 2005) tutkimusten pohjalta Finnmarkin alueen prostituutiotutkimusten teoreettista analysointia. Pohjoisen prostituutiota ja naiskauppaa on käsitelty myös suomalaisissa raporteissa (Ravna ym. 2001; Aikio 2004) ja aihetta on sivuttu muutamissa tutkimuksissa (Lehti & Aroma 2002; Penttinen 2004; Kontula 2005). Pohjoiseen paikatun Venäjältä tulevaa naiskauppaa sekä ilmiön seurausvaikutuksia on selvitetty Ellen Ravnin ym. (2001) ja Annukka Aikion (2004) toimittamissa raporteissa Suomen ja Norjan pohjoisosissa sijaitsevien kylien kokemuksina. Elina Penttinen (2004) on paikantanut globalisoituvaa seksiteollisuutta käsittelevän tutkimuksensa osittain myös Pohjois-Suomeen. Pia Skaffari ja Kyösti Urponen (2004) ovat kartoittaneet prostituution esiintymistä, laajuutta ja organisoitumista Suomen Lapissa.

Tehdyn kotimaisen, pohjoismaisen ja kansainvälisen tutkimuksen pohjalta prostituutio- ja naiskauppatutkimus nojaa pitkälti länsimaiseen tutkimustraditioon. Prostituutiotutkimusta on tehty paljon länsimaaisesta viitekehyksestä, mikä on osittain ongelmallista tutkittaessa itäprostituutiota. Tällöin tutkittava ilmiö voi jäädä irralliseksi kontekstistaan ja tulkinta tapahtuu länsimaisen ”ikkunan” läpi. Suomalaisissa tutkimuksissa on hyödynnetty paljon kansainvälisiä, yhdysvaltalaisia ja eurooppalaisia tutkimuksia. Kansallista tai kansainvälistä empiiristä tutkimusta prostituutiosta ja/tai naiskaupasta on Suomessa tehty vähän. Muualla tuotettujen tutkimusten historiallinen ja kulttuurinen kehys on erilainen, mikä voi tuottaa ongelmia siirrettäessä tutkimuksia suoraan toiseen ympäristöön. Tutkimukseni yhteiskunnalliskulttuurisessa viitekehyksessä naisten asema, lainsäädäntö ja sosiaaliset instituutiot ovat muotoutuneet eri tavoin. Tutkimukseni konteksti paikantuu venäläiseen transitioyhteiskuntaan. Venäjällä ja entisissä Neuvostoliiton maissa ”vapaa tutkimus” käynnistyi vähitellen vasta Neuvostoliiton hajoamisen myötä, vaikka jo perestroikan aikana tutkimustoiminta sai vapaammat kädet (esim. Lewin 2006). Olen hyödyntänyt tutkimuksessani länsimaista tutkimusta, mutta tunnistan sen rajat tutkittaessa itäprostituutiota. Siksi tutkimuksessani on vahva kontekstuaalinen ote, joka on tarjonnut myös uuden analyysi-kehikon tälle ”vanhalle ilmiölle”.

Tutkimus kiinnittyy ajallisesti ja paikallisesti. Kokemus ja tieto ovat sosiaalisesti sijoittuneita, koska eläminen tiettyssä paikassa ja asemassa muovaa niitä (Harding 1987, 185). Tieto ei ole kaikkialla samanlaista. Tutkimuksen tekeminen prostituutiosta on usein hankalaa, koska ilmiö on piiloluonteinen, moninainen ja muuttuva. Tämä asettaa tiedolle myös rajat. Prostituutiota koskeva tutkimustieto voi vanheta nopeasti. Erityisesti liikkuvan prostituution ominaispiirteet muuttuvat jatkuvasti, koska prostituutioliikenteeseen vaikuttavat monet tekijät. Toiminnalle etsitään uusia alueita, joissa voidaan toimia ”huomaamattomasti” ja joihin on mahdollista organisoida riittävät tukirakenteet. Kyse on yleensä jollakin tavalla laittomasta ilmiöstä. Prostituutiota koskeva lainsäädäntö on myös muuttunut, mikä muuttaa myös ilmiötä. Oikeastaan ainoa asia, joka on pysynyt, on prostituutio. Tiedonsaanti prostituoiduista tai prostituutiosta on usein hankalaa, koska toimijat eivät yleensä halua julkisuuteen. Täsmällistä tietoa tai lukuja ei ole. Suomen ja muiden maiden välillä tapahtuvasta liikkuvasta prostituutiosta tehtyjä tutkimuksia ei juuri ole saatavissa, vaikka aihetta sivutaan eri tutkimuksissa usein naiskauppailmiön näkökulmasta. Itäprostituutiota käsitteleviä naisten kokemuksiin nojavia tutkimuksia on vähän saatavilla (ks. Nurmi 2002; Ihämäki 2004; Strömpl 2004; Hughes 2005; Uotinen 2005).

2.1.2 Prostituution toimintamuodot

Prostituutio on historiallinen ilmiö, johon on länsimaissa kohdistunut voimakasta sosiaalista kontrollia, jolla sitä on yritetty hallita. Lainsäädäntö on ollut yksi keskeinen prostituution kontrollimekanismi. Yhteiskunnallisen kehityksen myötä ilmiöt kuitenkin muuttuvat, joka vaikuttaa lainsäädäntöön, joka puolestaan muuttaa jälleen ilmiötä. Esimerkiksi 1900-luvulla lisääntynyt prostituution lainsäädännöllinen kontrolli oletettavasti vähensi seksin ostoa, mutta se teki toiminnasta samalla näkymättömämpää (Häkkinen 1995, 78–91, 110–111). Tämä kehityssuunta on ollut nähtävissä myös 2000-luvun lainsäädännöllisten muutosten seurauksena. Prostituutio on siirtynyt yksityisiin asuntoihin ja näkymättömiin. Ilmiön piiloluonteisuutta ei voi selittää ainoastaan lainsäädännössä tapahtuneilla muutoksilla, vaan moraalinen kontrolli ylläpitää sosiaalista

kontrollia. Länsimaissa lainsäädännöllinen kontrolli on kuitenkin toiminut voimakkaana sääntelymekanismina, joka on aikaisemmin kohdistunut lähes poikkeuksetta prostituoituun naiseen (Järvinen 1990, 17), ei itse ilmiöön. Pohjoismaissa kontrollin suunta on kääntynyt lisääntyvästi prostituution asiakkaisiin ja lainsäädännöllinen kontrolli on vahvistunut 2000-luvulla.

Kaupallisen seksin markkinoilla tapahtui 1990-luvulla suuri murros. Prostituutioon määrä, esiintyminen, ilmiasu ja toiminnanluonne alkoivat muuttua. Muutos on yhteydessä Neuvostoliiton romahdukseen, joka toi konkreettisella tavalla näkyviin idän ja lännen väliset elintasoerot. Neuvostoliiton hajoaminen mahdollisti myös prostituutioliikenteen Venäjältä ja entisistä Neuvostoliiton maista. Prostituutiolle on ollut Pohjoismaissa lisäksi sosiaalinen tilaus, joka on yhteydessä globalisaatioon, seksin viiheteellistymiseen, seksiteollisuuden kasvuun, kaupallisen seksin kysyntään sekä ihmisten jatkuvaan liikkuvuuteen työssä ja vapaa-aikana. Kyse ei ollut tyhjiöstä, johon prostituutioilmiö asettui. Neuvostoliiton hajoaminen ja rajojen avautuminen lisäsivät maksullisen seksin tarjoajien määrää, mikä kasvatti puolestaan maksullisen seksin kysyntää. Lisääntyvä kysyntä kasvatti jälleen tarjontaa. *Prostituutiokysynnällä* tarkoitetaan kaupallisia seksipalveluja haluavien määrää. *Prostituutiotarjonnalla* puolestaan kaupallisia seksipalveluja tarjoavien määrää. Anna Kontulan (2008) väitöskirjituksen mukaan maksullisen seksin kysyntä on Suomessa tällä hetkellä suurempaa kuin seksin tarjonta.

Liikkuva prostituutio

Liikkuvalla prostituutiolla tarkoitetaan yleensä prostituutiotoimintaa, jota harjoitetaan muualla kuin kotimaassa ja tunnusmerkistöön liitetään usein maarajojen yli tapahtuva toiminta. Liikkuva prostituutio on rinnastettu usein naiskaupaksi (ks. Palermon sopimus, liite 1). Ilmiön yhteydessä on käytetty käsitteitä *lähettävä ja vastaanottava maa*. Niillä tarkoitetaan maita, joista naiset lähtevät matkustamaan ja maita, jonne naiset saapuvat harjoittamaan prostituutiota. Näiden lisäksi on käytetty käsitettä *kauttakulkumaat*, joiden kautta siirrytään vastaanottaviin maihin. Lähtävä ja vastaanottava maa ovat käsitteinä nykyään rapautuneet, koska

maat voivat olla samanaikaisesti lähettäviä ja vastaanottavia maita (esim. Gülcür & İlkaracan 2002, 411; Koser & Lutz 1998; Okólski 2001). Nykyään käytetään useammin käsitteitä lähtömaa tai alkuperäismaa (origin country) ja kohdemaata. Tutkimuksissa käytetään joskus myös käsitettä isäntämaa (host country), jolla tarkoitetaan prostituution kohdemaata (esim. Güven-Lisaniler ym. 2005, 80).

Kansallisten rajojen sisälläkin harjoitettava prostituutio voidaan tulkitta liikkuvaksi prostituutioksi. Tällöin toimintaa harjoitetaan eri paikkakunnilla. Liikkuvan prostituution varhaismuotoja on esiintynyt Suomessa jo 1800-luvulla, jolloin ruotsalaisia eliittiprostituoituja matkusti työskentelemään Suomen bordelleihin. Ilmiö laajeni vuosisadan loppupuolella osittain myös katuprostituutioksi. Ruotsalaisia kuvattiin kokeneiksi ammattilaisiksi, jotka olivat aikaisemmin työskennelleet prostituoituina Tukholmassa, Turussa tai Tallinnassa. Helsinki houkutti kansainvälisenä kaupunkina ja naisten oli helpompaa työskennellä moraalisesti arveluttavassa ammatissa muualla kuin kotipaikkakunnallaan ja markkinat olivat Suomessa paremmat. (Häkkinen 2004, 116–117.) Liikkuvan prostituution varhaismuodoilla on jo pitkä historia. Prostituution harjoittamisen muodot, toimintarakenteet ja kohdealueet ovat kuitenkin ajan saatossa vaihdelleet. Monet naiset olivat harjoittaneet prostituution eri muotoja; muun muassa ilotalo- ja kiertelevää prostituutiota maaseudun markkinoilla, sekä laiva- ja sotilasprostituutiota (käsite Häkkinen 1995, 119). Naiset joutuivat lähtemään maaseudulta työn ja taloudellisen toimeentulon perässä suurempiin kaupunkeihin, joissa naistyövoimalle oli kysyntää palvelusektorilla ja teollisuudessa. Kaikki eivät kuitenkaan onnistuneet löytämään työpaikkaa tai luomaan olosuhteita, joissa he olisivat voineet tehdä työtä. Naiset ajautuivat olosuhteiden pakosta prostituutioon, mutta osa naisista myös vaihtoi työpaikkansa prostituutioon ansaitakseen paremmin. Ennen 1990-lukua prostituutio on keskittynyt pääosin suurempiin kaupunkeihin, vaikka naiset harjoittivat prostituutiota jonkin verran maaseudullakin paikallisena ja liikkuvana toimintana. (Mt.)

Suomalainen prostituutio muistuttaa yhä menneen aikakauden prostituutioilmiötä, vaikka toimintamuodot ovat muuttuneet ja naiset vaihtuneet. Monet suomalaisista prostituoiduista sekä show- tai privattanssijoista kiertävät maassa eri paikkakunnilla ja osa heistä harjoittaa myös prostituutiota (Skaffari & Urponen 2004; vrt. Nurmi 2002, 177). Liikkuvuus on oleellinen tekijä myös thai-prostituutiossa ja itäprostituutiossa.

tiossa. Thai-hierontapaikkojen ilmoituksissa mainostetut ”uudet tytöt” kiertävät Suomessa eri yrityksissä, jolloin työntekijöihin saadaan vaihtuvuutta. Tietyin väliajoin naiset palaavat kotimaahansa, josta saapuu taas uusia naisia Suomeen työskentelemään. (Esim. Hartikainen 2008; Skaffari & Urponen 2004.) Myös itäprostituutiossa naiset työskentelevät maassaolon aikana eri paikkakunnilla ja Schengen alueella eri maissakin. Maassa pysyvämmin asuvat ulkomaalaiset naiset harjoittavat myös liikkuva prostituutiota eri paikkakunnilla (esim. Hartikainen 2006; Kontula 2008).

Pohjoismaat toimivat prostituutioliikenteessä yleensä vastaanottavina maina sekä osittain prostituutioliikenteen kauttakulkumaina. Pohjoismaat eivät ole yleensä prostituution lähettäviä maita (vrt. Ruotsi 1800-luvulla), vaikka maiden välillä on esiintynyt jonkin verran liikkuvuutta aina 1990-luvun alkupuolelta lähtien. Poliisin mukaan esimerkiksi Norjassa vuoden 2009 alusta voimaan tullut seksin ostokielto on ajanut prostituutiota harjoittavia ulkomaalaisia naisia työskentelemään todennäköisesti myös Suomeen (Iltalehti 9.9.2009).

Kansallisvaltiolliset rajat ylittävä naiskauppa ja prostituutio sekä seksiturismi ovat olleet kasvavia ilmiötä. Globalisaation myötä ihmiset liikkuvat työtehtävissä ja vapaa-aikana yhä enemmän ympäri maailmaa. Prostituution kansainvälistyminen ja maasta toiseen tapahtuva liikenne on ollut merkittävä muutos jo 1970-luvulta lähtien. Liikkuvan prostituution on tulkittu muodostavan merkittävän osan monikansallisen seksiteollisuuden perusrakenteesta. Asiakkaat ja prostituoidut liikkuvat maasta toiseen ja hyötyjäorganisaatiot toimivat yli valtiollisten rajojen. (Esim. STOP I Report 1999; STOP II Report 2000.) Suomessa liikkuva prostituutio tarkoittaa pääosin Venäjältä, Baltiasta ja Kaakkois-Aasiasta matkustavien prostituutiota harjoittavien naisten sekä mahdollisten taustaorganisaatioiden toimintaa. Seksiturismi Suomesta ja muista Pohjoismaista lisääntyi voimakkaasti 1990-luvulla. Rajojen avautuminen Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen kasvatti matkustajavirtoja, ja idän sekä lännen välinen elintasokuilu mahdollisti seksiturismia (esim. Strömpl 2002; myös Ihamäki 2004).

Zygmunt Bauman (1996) kuvaa turistin (postmodernin ihmisen) henkilönä, joka etsii uusia, jännittäviä kokemuksia, koska tutut ihmiset ja asiat eivät tuota enää iloa. Turisti haluaa sukeltaa tuntemattomaan (...) sillä ehdolla, että hän pääsee tilanteesta eroon koska tahansa, niin halutes-

saan (mt., 25, 29). Zygmunt Baumanin kuvaus luonnehtii hyvin nykyajan seksiturismia, jossa korostuvat juuri tilapäisyys, erilaisuus, sitoutumattomuus ja yleensä tunteiden puuttuminen. Seksiturismi on turismin uusi osa-alue tai alalaji, joka on kasvanut voimakkaasti viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Eräs seksiturismin keskeinen kohde on ollut Kaakkois-Aasian alue, ja siellä erityisesti Thaimaa (esim. Åsvik & Åsvik 2004; Bishop & Robinson 2003). Thaimaa muotoutui turistikohteeksi jo 1970-luvulla, jonka jälkeen maasta on vähitellen rakentunut myös paljon julkisuutta saanut seksiturismin ykköskohde. Lähialueistamme Baltia, ja ennen kaikkea Viro, on ollut vakiintunut seksiturismin kohde jo pitkään (Pettai ym. 2006; Klein 2006). Kolmas alue on Luoteis-Venäjä. Suomalaiset seksituristit vierailevat muun muassa pohjoisessa Murmanskissa, etelässä Viipurissa, Sortavalassa ja Pietarissa, jotka sijaitsevat melko lähellä maantieteellistä rajaamme. Kohdemaan läheisyydellä on merkitys ilmiön synnyssä, mutta se ei ole ainoa ratkaiseva tekijä (vrt. Ihamäki 2004).

Tilanne on myös käänteinen, koska enemmistö prostituutiota harjoittavista naisista on saapunut 1990- ja 2000-luvuilla näiltä edellä mainituilta alueilta. Monet kotimaastaan lähteneet naiset, jotka tulevat työskentelemään seksibisnekseen käyttävät epävirallisia reittejä: ammatimaiset välittäjät tai henkilökohtaiset tuttavat auttavat järjestämään matka-asiapaperit, kuljetuksen ja joskus paikan, jossa työskentely on mahdollista. Naiset työskentelevät usein prostituutiota harjoittamalla, mutta myös muissa seksialan toiminnoissa (ks. Kontula 2005; 2008). Siihen, miksi juuri Viro, Venäjä ja Thaimaa ovat keskeisiä maita, on löydettävissä useampia syitä. Maantieteellinen läheisyys Viron ja Luoteis-Venäjän pohjoisen alueen kanssa on tärkeä pohjoisen itäprostituution taustalla vaikuttava tekijä, koska Suomi, Ruotsi ja Norja koetaan ”tutuiksi” maiksi. Toiseksi lähialueille sekä Thaimaahan kohdentunut seksiturismi on vaikuttanut tarvittavien prostituutiota mahdollistavien kontaktien syntyyn. Kontaktit ovat merkityksellinen tekijä, etenkin kaukaa Thaimaasta tulevassa prostituutiossa. Kolmas tekijä ovat Pohjoismaihin aikaisemmin muuttaneet ja pysyväisluonteisesti siellä asuvat oman maan ihmiset. Kontaktit maanmiehiin mahdollistavat tarvittavia järjestelyjä ja avunsaantia. Kulttuuriset tekijät määrittävät kuitenkin suhdeverkostojen luonnetta ja niiden tiiviyyttä. Neljäs tekijä ovat Pohjoismaiden ja lähettävien maiden väliset hyvinvointikuilut.

Liikkuvaa prostituutiota ehdollistavat sosiaaliset ja taloudelliset tekijät lähettävissä maissa, jotka vaikuttavat prostituutioilmiön synty- ja kehitysedellytyksiin. Kukaan ei voi varmasti kiistää sitä, etteikö yksi tärkeimmistä (liikkuvaa) prostituutiota synnyttävistä tekijöistä olisi köyhyys. Maiden väliset hyvinvointierot mahdollistavat valtasuhteiden muutoksen ja tuottavat eriarvoisuutta. Neuvostoliiton hajoamisen seurausvaikutuksilla on ollut ratkaiseva merkitys Suomen, Norjan ja Ruotsin naiskauppa- ja prostituutioliikenteen synnylle. Lähialueiden yhteiskunnallistaloudelliset kehitystekijät määrittävät ilmiön suuntaa myös tulevaisuudessa. Useissa tutkimuksissa on tuotu esiin suora syy-seuraussuhde prostituution ja Venäjän sekä Itä-Euroopan maiden taloudellisen tilanteen välillä. (Esim. *Trafficking in Women* 2001; IOM 2001; Nurmi 2002a, 176–177; Nurmi 2002b, 38–39; Güven-Lisaniler ym. 2005.) Liikkuva prostituutio on globaali sosiaalinen ilmiö, joka asettaa tulevaisuudessakin haasteita lainsäädännölle, kontrollitoimille sekä sosiaali- ja terveyspalveluille. Kysymys prostituutiosta palautuu laajemmin maiden väliseen, rajat ylittävään liikkuvuuteen ja naisten ”sukkuloitiin” työ- ja toimeentulomahdollisuuksien perässä Euroopassa ja muualla maailmassa. Tilapäisesti ja pysyvämmiin maassa olevien naisten työ ei kuitenkaan ole ainoastaan seksityötä, vaan liikkuvuus on yhteydessä naistyömarkkinoiden globalisoitumiseen sekä naistyövoiman kysyntään erityisesti palvelu-, huolenpito- ja teollisuustyöhön eri puolilla maailmaa. (Vrt. Andrijasevic 2007; Morokvasic 2004; Agustin 2007.)

Pohjoismaissa työskenteli vielä 1980-luvulla melko vähän ulkomaalaisia seksityöntekijöitä tai prostituoituja. Ulkomaalaiset seksityöntekijät saapuivat tuolloin Pohjoismaiden pääkaupunkeihin Thaimaasta, Afrikasta ja Etelä-Amerikasta (esim. Høigård & Finstad 1992; Spanger 2003; Lisborg 2003). Nykyään afrikkalaisia naisia työskentelee pohjoismaisessa prostituutiossa ainakin Norjassa ja Tanskassa (Skilbrei & Tveit 2007; Spanger 2003). Iltalehden (9.9.2009) uutisoinnin mukaan Suomeen on poliisin mukaan saapunut prostituutiota harjoittavia naisia nyt myös Brasiliasta, Nigeriasta, Venezuelasta, Unkarista, Slovakiasta ja Puolasta. Ilmiö on Suomessa uusi. Liikkuva prostituutio on kuitenkin houkuttelevampi toimintatapa kuin työskentely kotimaassa, koska se mahdollistaa usein suuremmat ansiot ja anonyymiteetin kotimaassa prostituutiotoimijuuden sijoituessa rajan taakse (Meaker 2003, 98).

Itäprostituutio

Itäprostituutiolla tarkoitetaan Venäjältä ja entisistä Neuvostoliiton maista sekä muualta Itä-Euroopasta lähtöisin olevien naisten harjoittamaa prostituutiota, joka ilmenee yleensä liikkuvana toimintamuotona. Rutvica Andrijasevic (2007, 24, 26) on kritisoinut seksikaupan ja nykyajan ”eurooppakansalaisen” keskinäistä yhteyttä. Hänen mukaansa jälkisosialistisissa ihmiskaupan vastaisissa kampanjoissa on tuotettu symbolisia ja stereotyyppisiä konstruktioita Itä-Euroopan kansalaisista; joko feminiinisiä uhreja tai maskuliinisia rikollisia. Mielikuvat uhriutetusta naissukupuolesta ja erotisoidusta itäeurooppalaisesta naisesta ovat kulkeneet käsi kädessä. Euroopassa tapahtuneet sosiaaliset muutokset ja nykyinen politiikka ylläpitävät tulkintaa ”haavoittuneesta ja kuolleesta” itäeurooppalaisesta naisruumiista. Symboliset (itä)naiseen liitettävät merkitykset vangitsevat naiset kategorisesti (myös Strömpl 2004). Rutvica Andrijasevic (2007) tulkitsee, että väkivallan representaatio on siten itsessään väkivaltaa, koska se vahvistaa stereotyyppiä itäeurooppalaisista naisista. Stereotyyppiä kiinnittää naissukupuoleen passiivisen objektin, irrottamalla (nais)ruumiin aineellisesta ja historiallisesta kontekstistaan. Myös Phil Hubbard (1998; ks. myös Boynton 2002, 8) kuvaa sitä, kuinka prostituution vastaisissa kampanjoissa pyritään usein marginalisoimaan prostituoidut sosiaalisesti ja tilallisesti. Heidät kuvataan ”toisiksi”, muista naisista poikkeavaksi ryhmäksi, joka uhkaa yhteiskunnan moraalialia. Tatiana Osipovich (2005, 231–242) kritisoi julkista mielipidemuokkausta siten, että itäeurooppalaisesta naisesta on muovattu ”tuote”, johon kiinnitetään kategorisia yleistyksiä ja erilaisia myyttejä.

Mirjana Morokvasicin (2004) mukaan kaksinapaisen (bi-polar) maailman loppuminen ja kommunistisen hallintojärjestelmän luhistuminen käynnistivät ennätysmäisen liikkuvuuden Euroopassa, joka merkitsi muuttoliikkeen uutta aikakautta. Itä-Euroopan kansalaiset olivat nyt vapaita lähtemään, ja ennen kaikkea vapaita palaamaan myös takaisin. Ihmiset etsivät nyt ratkaisuja elämäntilanteisiinsa ”sukkuloimalla” (käsite Ruenkaew 2003, 120) maiden välillä (migration), jolla he kykenevät järjestämään ja säilyttämään elinmahdollisuudet kotimaassaan. Tämä tarjoaa erilaisen näkökulman siihen, miten maasta lähteminen ja maahantulo on perinteisesti ymmärretty (emigration/immigration). Kyse on osittain sukupuolistuneesta toiminnasta, jota erilaiset institutionaaliset rakenteet

muovaavat. Toimintastrategia voi tarjota uusia mahdollisuuksia, resursseja, sosiaalisen innovaation ja toimijuuden välineitä – mikäli toiminta on omassa kontrollissa. Kontrollioimaton toimijuus voi merkitä naiskaupan uhriksi joutumista, ilman todellista vapautta. (Morokvasic 2004.) Liikkuvaan itäprostituiitioon ja naiskauppaan liitetään joskus ajatus nomaadeista, nykyajan vaeltavista ihmisistä vailla päämäärää ja tulevaisuutta, vaikka kyse voi olla naisten selviytymisstrategiasta, jolla mahdollistetaan elämisen edellytyksiä kotimaassa (mt.; Güven-Lisaniler ym. 2005, 84).

Judit Strömplin (2004) mukaan pian Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen kaksi ilmiötä lähti nopeaan kasvuun länsimaissa: venäläisen mafian eli järjestäytyneen rikollisuuden laajeneminen sekä prostituutio. Neuvostovallan sijasta länttä näytti uhkaavan nyt idästä tuleva uudenvainainen huolenaihe (Kulick 2003). Länttä ja itää erottava rautaesirippu mureni samaan aikaan, kun muuttoliike entisistä neuvostomaista länsimaihin kiihtyi. Entisten neuvostovaltioiden talouskriisi, kansalaisten taloudellinen ja sosiaalinen turvattomuus, huume- ja ihmiskauppa sekä prostituutio levisivät uusiin mittasuhteisiin poliittisen epävakauden myötä. Baltian alueesta muotoutui liikkuvan prostituution pääareena 1990-luvun alussa. (Strömpl 2004.) Kyösti Urposen (2002) mukaan itäprostituiitio juuret johtavat Neuvostoliiton romahtamisen myötä syntyneeseen yhteiskunnalliseen sekasortoon, jolloin kaaosmaisen tilanteen heijastevaikutukset ilmenivät myös erilaisina yksilötason ongelmina, joihin on etsitty ratkaisuja prostituutiosta ja rikollisuudesta.

1990-luvun lopulla esitettiin arvioita, että noin 50 000 naista muuttaisi vuosittain pysyvästi Venäjältä ulkomaille, ja sadat tuhannet lähtevät etsimään lyhytaikaista työtä. Raportin mukaan Suomeen arvioitiin tulevan tuolloin noin 400–500 venäläistä prostituoitua joka viikko (STOP I report 1999, 43). Raportin mukaan useat bordellien omistajat Pietarissa ja Tallinnassa olivat sekaantuneet prostituution organisointiin. Monet naiset olivat toimineet seksityössä jo useamman vuoden ajan. (Mt., 43.) IOM on arvioinut, että vuonna 2003 Itä-Euroopasta olisi saapunut 120 000 naista seksityöhön Euroopan unionin alueelle (Hughes 2003). Tulkinnat ”naisten muutosta” ovat myös naisia syyllistäviä, koska ne tuottavat näkemysten, että sukupuolistunut maastamuutto on aina prostituutiota, vaikka todellisuudessa asia ei ole näin (esim. Agustin 2007).

Prostituution kohdemaat lisääntyivät Euroopassa 1990-luvulla kaupallisen seksin markkinoilla tapahtuneiden muutosten seurauksena. Nai-

set entisistä Neuvostoliiton maista siirtyivät tuolloin kasvavassa määrin Etelä-Euroopan maihin, jotka olivat aikaisemmin kuuluneet lähettäviin maihin (Anthias & Lazaridis, 2000). Maat, jotka olivat olleet lähettäviä maita, toimivat nyt myös vastaanottavina maina. Näihin maihin saapui naisia entisistä Neuvostoliiton maista, Venäjältä ja muualta Itä-Euroopasta seksityöhön sekä palvelutyöhön epäviralliselle sektorille, esimerkiksi lasten- ja vanhustenhoitoon sekä kotiapulaisiksi (Gülcür & İlkkaracan 2002; Kofman ym. 2000). Tutkimusten mukaan osa naisista oli värvätty pysyvästi mukaan seksikauppaan ja osa työskenteli väliaikaisesti liikkuvina prostituoituina (International Helsinki Federation for Human Rights 2000; IOM 2001). Alan Fieldingin (1993) mukaan heikko rajavalvonta ja vähemmän tiukat maahantulojärjestelyt selittävät osittain matkustamista Etelä-Eurooppaan. Seksityön piiloluonne ja usein laittomuus sekä kohdemaissa prostituutioon vaikuttava muu lainsäädäntö ovat johtaneet siihen, että naiset saapuvat maihin usein laittomasti ja/tai oleskelevat maassa ilman tarvittavia virallisia dokumentteja (esim. Kozer & Lutz 1998; Güven-Lisaniler ym. 2005).

Läntinen Eurooppa on itäeurooppalaisten ja venäläisten naisten ensisijainen kohdevalinta, mutta tiukat viisumikäytännöt estävät usein etsimästä toimeentulomahdollisuuksia näistä maista. Matkustamiseen vaikuttavat ratkaisevasti viisumi ja kohdemaan maantieteellinen läheisyys (myös Gülcür & İlkkaracan 2002, 414). Tutkijoiden mukaan 1990-luvun varhaisina vuosina prostituutioliikenne käynnistyi esimerkiksi Turkkiin siten, että pienehkö ryhmä venäläisiä naisia matkusti aluksi parittajien mukana työskentelemään ja tutkijoiden mukaan toiminnan taustalla vaikuttivat Venäjän ja Turkin mafiat. Tämänkaltainen toiminta vähentyi kuitenkin myöhemmin ja monet naiset työskentelevät nykyisin itsenäisinä yrittäjinä (mt.). Toimintatapa on naisten näkökulmasta ymmärrettävä, koska aluksi ei ole olemassa toimintaa tukevia rakenteita, eikä riittävää uskallusta lähteä vieraaseen maahan itsenäisesti. Aikaisemmin maahan tulijat olivat vakinaisia ja nyt tilapäisiä oleskelijoita, jotka matkustavat periodimaisesti oman maansa ja Etelä-Euroopan maiden välillä (vrt. Morokvasic 2004). Naisista on käytetty käsitettä ”matkalaukkuteollisuus” (the suitcase industry), koska maahan tulijat ostivat erilaisia tavaroita, joita he myivät kotimaassaan. Tavarat kuljetettiin yleensä matkalaukuissa tai muovikasseissa, josta nimitys on lähtöisin. (Gülcür & İlkkaracan 2002.) Ilmiö oli yleinen aikanaan Neuvostoliitossakin, kun ihmiset mat-

kustivat Moskovaan hankkimaan tavaroita (tshelnokit). Myynti- ja osto-toimintaa on harjoitettu prostituution ohessa myös Pohjois-Suomessa ja -Norjassa. Naiset ostivat matkoillaan kirpputoreilta tavaroita, joita he myivät palattuaan kotimaassaan. Ulkomailla naiset myivät kotimaasta tuomiaan tupakka- ja alkoholituotteita ja aikaisemmin myös perinteisiä venäläisiä maatuskanukkeja sekä käsitöitä. Myynti ja ostaminen oli yleisempää 1990-luvulla, jolloin Venäjällä oli pulaa monista käyttötavaroista. Myyntituloilla voitiin ostaa tarpeellisia tarvikkeita ulkomailta. Toiminta oli naisten pienimuotoista yritystoimintaa. Usein vanhemmat naiset, jotka eivät itse enää harjoittaneet prostituutiota, toimivat myyjinä. (Skaffari & Urponen 2004.)

Prostituutioliikenne Pohjoismaiden pohjoisille alueille käynnistyi 1990-luvun alkupuolella Murmanskin oblastista, jonka jälkeen liikenne on jatkunut vaihtelevalla intensiteetillä. Itäprostituutio on löytänyt Pohjoismaiden lisäksi muitakin kohdemaita, kun uskallus matkustamiseen on lisääntynyt ja erilaiset toimintaverkostot ovat vähitellen rakentuneet. Ihmisten tiedonsaanti, joka Venäjällä oli aikaisemmin rajattua ja säänneltyä, lisääntyi median, internetin ja muiden ihmisten kokemusten välityksellä. Naiset liikkuvat nykyään Venäjän sisälläkin ja he siirtyvät ajoittain harjoittamaan prostituutiota isompiin kaupunkeihin (Tyldum 2005). Itäprostituutioliikenteen käynnistyessä 1990-luvulla myös mahdollisuus matkustaa ja ”nähdä länsimaista maailmaa” oli houkutteleva tekijä, koska Neuvostoliitossa voimassa olleet tiukat matkustusrajoitukset estivät vapaata liikkuvuutta. Rajan avauduttua monet naiset lähtivät katsomaan elämää länsimaissa, jota he eivät olleet koskaan aikaisemmin nähneet. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisessä pohjoisen prostituutiossa matkustavien naisten joukko on ollut todennäköisesti jonkin verran erilainen.

Viranomaiset tekivät ensimmäisiä havaintoja itäprostituutiosta vuonna 1992 Oslossa (Skilbrei & Tveit 2008). Prostituution harjoittamisen toiminnalliset rakenteet ja ilmenemistavat olivat pohjoisessa erilaiset 1990-luvulla kuin nyt. Rajojen avauduttua prostituutioliikenne oli volyymiltaan suurempaa, organisoimatonta ja sattumanvaraista, koska aikaisempaa kokemusta toiminnasta ei ollut. Anette Brunovskis ja Guri Tyldum (2004, 15) esittävät, että Norjan ja Venäjän rajanaapuruus pohjoisessa tuo ilmiöön erityispiirteitä ja omia ulottuvuuksia, jotka poikkeavat muualla Norjassa esiintyvistä prostituutiosta. Tutkijoiden mukaan on syytä uskoa Pohjois-Norjan olevan erityinen segmentti seksimarkkinoilla,

jossa toimintamekanismit ovat erilaiset. Pohjoisessa harjoitettavassa prostituutiosta ovat erityisyydet olleet nähtävissä myös Suomen Lapsi- ja Pohjois-Ruotsissa. Erityisyyksiin on liittynyt suora matkustaminen asiakkaiden tai kutsujan kotiin (täsmäprostituutio), asiakkasuhdeiden ajallinen moninaisuus, taloustyöt ja työskentelyehtojen puuttuminen, joita ammattimaisessa prostituutiosta ei yleensä esiinny. (Skaffari & Urponen 2004.) Suomessakin prostituutioilmiö näyttää erilaisena pohjoisessa ja etelässä. Erot ovat kaventuneet vuosien saatossa ja prostituutio on ”kaupungistunut” sekä keskittynyt pohjoisessakin tietyille alueille. Etelä-Suomessa itäprostituutio on luonteeltaan ammattimaisempaa toimintaa. Prostituutioilmiö on muuttuva ja muutokset tapahtuvat rintarinnan yhteiskunnallisen kehityksen kanssa. Yksi syy jatkuvaan liikkeeseen on ilmiön laittomuus, jolloin uusia toiminnallisia muotoja etsitään, koska on yritettävä toimia lainsäädännön edellä.

Pohjoisen itäprostituutio on ilmiasultaan omaleimainen. Norjan lehdissä kirjoitettiin 1990-luvulla useamman vuoden ajan ”Finnmarkin prostituutiosta”, johon median otsikointi oli keskittynyt, vaikka venäläiset naiset myivät seksiä muuallakin Norjassa. Pohjoisen prostituutiosta on ollut maaseutumaisia piirteitä, jotka tekivät siitä erityisen ja siksi myös mediaa kiinnostavan. (Stenvoll 2002, 144.) Naiset matkustivat pohjoismaisissa mittasuhteissa suuresta kaupungista (asukasluku yli 400 000 vielä vuonna 1995) harjoittamaan prostituutiota harvaan asutulle Pohjois-Norjan alueelle. Dag Stenvollin (mt.) mukaan naiset olivat suhteellisen korkeasti koulutettuja (myös Huhges 2005, 214). Monissa tutkimuksissa on kuitenkin osoitettu, että prostituutiota harjoittavien naisten koulutustausta on matala (ks. Høigård & Finstad 1992; Brunovskis & Tyldum 2004; Pettai ym. 2006). Anna Kontulan (2005, 20) mukaan verrattain korkea koulutustaso on ollut tyypillistä Suomesta viime vuosina tavatuille venäläisille seksityöntekijöille (ks. myös Uotinen 2005).

Tutkimuksessani pohjoisen itäprostituutio jakautuu pääosin kahteen toimintamuotoon: *liikkuvaan prostituutioon ja kotimaassa harjoitettavaan paikalliseen prostituutioon*. Paikallinen prostituutio jakautuu Murmanskissa: katu-, sauna-, klubi-, firma- ja hotelliprostituutioon sekä escort eli seuralaisprostituutioon. Näillä sektoreilla on yleensä omat toimijansa, mutta niissä esiintyy päällekkäisyyttäkin. Tässä tutkimuksessa yksityiskohtaisemman tarkastelun ulkopuolelle jäävät Murmanskissa paikallisesti harjoitettu hotelli-, katu- ja escort-prostituutio. Escort-prostituutiota ei

esiinny tutkimusaineistossa ja katu- sekä hotelliprostituutiota tarkastellaan tutkimuksessa niiltä osin kuin ne ovat tulleet aineistoissa esille.

Ihmiskauppa, naiskauppa vs. prostituutio

Ihmiskaupan yksi muoto on naiskauppa, joka suuntautuu ainakin seksialalle, vaimonvälitykseen, elinkauppaan ja ulkomailla tehtävään muuhun työhön. Termille ”ihmiskauppa” löytyy useita määritelmiä (Tyldum & Tveit & Brunovskis 2004; Obuah 2006, 245), joista ei ole olemassa yhtenäistä näkemystä. Rajaudun tässä naiskauppaan seksuaalisissa tarkoituksissa. Vuonna 2000 syntyi Palermossa YK:n kansainvälistä organisoitua rikollisuutta vastaan järjestetyssä kokouksessa ihmiskauppaa käsittelevä protokolla (Raymond 2002, 491). Tämän Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjan (ks. liite 1) mukaan seksialalle suuntautuvan naiskaupan yhteydessä on keskeistä, että nainen on houkuteltu väärin perustein, huijattu tai pakotettu matkustamaan toiseen maahan ja työskentelemään siellä (myös Thorbek 2003; 21). Naiskauppa on käsitteenä ongelmallinen, koska sen merkitys on laajennettu kattamaan käytännössä koko liikuvan prostituution (vrt. Andrijasevic 2007).

Rutvica Andrijasevicin (2007, 42, 43) mukaan laajat käsitteet niputavat yhteen erilaisia asioita ja ilmiöitä, jotka hämärtävät kuvan ilmiön moninaisuudesta. Liian laajat käsitteet rapautuvat ja menettävät voimaansa. Käsitteet tulisi määritellä myös prostituution osalta mahdollisimman tarkasti. Kun puhutaan valtioiden rajat ylittävästä prostituutiosta, tulisi puhua liikkuvasta prostituutiosta. Naiskaupasta tulisi puhua silloin, kun toiminta toteutuu Palermon sopimuksen tarkoittamalla tavalla, jolloin toimintaan liittyy ulkopuolelta tulevaa pakottamista, voimankäyttöä, valheellisilla lupauksilla houkuttelua tai vapaudenriistoa ja naisia siirretään vastoin tahtoa rajojen yli. (Mt.; Salli ry.) Kaupan käsite naiskaupan yhteydessä on osin ristiriitainen, koska kaupanteossa tai kaupankäynnissä on perimmiltään kyse vaihdosta. Kaupalla tarkoitetaan yleensä vapaaehtoista toimintaa, jossa osapuolet vaihtavat tai myyvät jotain korvausta vastaan. Naiskaupan tulkintakehyksessä toinen osapuoli on lähtökohtaisesti aina uhri, jolloin kaupankäsite irtoaa alkuperäisestä merkityksestään. Susanne Thorbekin (2003, 17) mukaan on harhaanjohtavaa väittää, että kaikki

ulkomailta tulevat seksityöntekijät olisivat seksiorjia, velkaorjia tai naiskaupan uhreja.

Seksialan työntekijöiden liiton (Salli ry) mukaan Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjan naiskauppa-käsitteen määrittely aiheuttaa tulkinta-ongelmia, koska naiskaupan uhrin alkuperäisellä suostumuksella ei ole merkitystä. Alkuperäinen suostumus on kirjattu Palermon sopimukseen siten, ettei sopimuksessa huomioida prostituution harjoittamista omana valintana. Sopimuksen tulkinnassa prostituutio on yhtä kuin naiskauppa. Jos prostituoitu joutuu elämään tai työskentelemään orjuuden kaltaisissa olosuhteissa tai joutuu vastoin tahtoaan jatkamaan prostituutiossa, silloin yksilön alkuperäisellä suostumuksella ei tulekaan olla merkitystä. Muissa tapauksissa henkilön oman suostumuksen tai intressin huomiotta jättäminen on ongelmallista. (Mt.) Sopimuksen tulkinnallinen kehys niputtaa erilaiset toimijat yhteen, jolloin tulkinta ei lähde yksilöstä, vaan kategorisesta massasta. (Vrt. Osipopovich 2005.)

Prostituoitujen ja naiskaupan uhrien välillä tehtävä jaottelu voi vahvistaa entisestään niiden naisten stigmaa, jotka kieltäytyvät ottamasta kantaakseen uhrin statusta. Naiskaupan uhriksi asettautuminen voi olla moraalisesti parempi vaihtoehto, jolloin mielikuva naisesta muovautuu objektiksi. Tällöin nainen ei ole itsenäinen prostituutiossa toimija – subjekti. Naiset, jotka kieltävät olevansa seksikaupan uhreja tai kieltäytyvät uhrin statuksesta, leimautuvat naiskauppatalukinnoissa poikkeaviksi toisiksi. Jaottelu voi johtaa naisten patologisointiin, jonka juuret ovat aikakaudessa, jolloin etsittiin yksilöllisiä syitä ja selityksiä prostituoidun uralle ajautumiseen (vrt. patologinen selitysmalli, Lombroso 1980). Tällöin naisten toimijuus kyseenalaistetaan ja prostituutio saa selitysvoimansa naisten psyykkisestä oireilusta. Prostituoituissa naisissa on kautta historian vallinnut jokin paha, kun tehdään erottelua ”kunniallisen naisen” ja ”huonon naisen” välillä (Ranz 2009b).

Prostituution ja ihmiskaupan väliset tulkinnalliset rajat vaihtelevat myös Pohjoismaissa. Tapaus, jota käsitellään prostituutiona yhdessä maassa, voidaan käsitellä ihmiskauppatapauksena toisessa maassa (Holmström & Skilbrei 2008). Prostituutiotutkijat Anne-Maria Marttila ja Anna Kontula ovat tuoneet esille sen, että ihmiskaupan tulkintakynnys on Suomessa korkea (Junkala 2008, 13). Prostituution ja naiskaupan esiintymistä ja laajuutta koskevissa tiedoissa on eroja maiden välillä. Erot riippuvat etupäässä määrittelytavoista, kun arvioidaan prostituution

osallistuneita ja seksuaalisiin tarkoituksiin suuntautuvan ihmiskaupan uhreiksi joutuneita ihmisiä. (Holmström & Skilbrei 2008, 57; ks. myös Tyldum ym. 2004.) Vertailu maiden välillä on vaikeaa, koska tiedot eivät ole yhteismitallisia.

Ihmiskaupalla on alun alkaen tarkoitettu ”valkoista orjakauppaa”, jolla viitattiin usein valkoisen rodun naisiin, joita huijattiin tai pakotettiin muuttamaan siirtomaihin ja tarjoamaan seksipalveluja siirtomaiden miehille. Kyse on ollut eräänlaisesta ”trafficking-ilmioistä”, kun joukoittain siirtolaisnaisia muutti Euroopan suuriin kaupunkeihin muassa Aasiasta, Latinalaisesta Amerikasta ja Karibian alueelta (Beukema 2004, 147.) Osa naisista päätyi työskentelemään seksimarkkinoille. Näiden naisten lähtökohdista ja oloista omassa maassaan ei ole olemassa kattavia tutkimuksia. ”Ihmiskauppa” termiä ei ole kuitenkaan käytetty kuvaamaan niitä miehiä ja naisia, jotka rekrytoitiin siirtomaista toisiin siirtomaihin ja joilla oli usein vähän mahdollisuuksia vaikuttaa kohtaloonsa. (Battanaik 2003, 302–303.)

Kansainvälinen sopimus, jonka tarkoituksena oli lopettaa ”valkoinen orjakauppa” saatiin laadittua vuoteen 1904 mennessä. Sopimuksessa tarkoitettiin juuri naisten liikkumista yli rajojen ”epämoraalisissa aikomuksissa” eli prostituutiotarkoituksessa. Sopimusta muutettiin kuusi vuotta myöhemmin koskemaan myös valtion sisällä tapahtuvaa muuttoliikettä. Käsitteen yhteys orjuuteen ja prostituutioon kuitenkin säilyi. (Mt., 303.) Sodan jälkeisenä aikana yhteys vahvistui edelleen, jonka ihmiskaupan ja toisten ihmisten riiston kieltävä YK:n ihmisoikeussopimus vuodelta 1949 osoittaa. Seksiteollisuus alkoi vähitellen kasvaa Euroopassa II Maailmansodan jälkeen, etenkin 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin seksuaalimoraali alkoi vapautua. Voimakas kasvu Euroopassa ajoittuu kuitenkin Itä-Euroopan maiden romahdukseen, jolloin kaupallisen seksin kysyntä alkoi kasvaa osana laajempaa globalisoitumiskehitystä. Naiset matkustivat Itä-Euroopasta Länsi- ja Etelä-Eurooppaan ja osa heistä päätyi työskentelemään kansainvälisille seksimarkkinoille. (Ihamäki 2004, 132; Battanaik 2003.)

Prostituutio on poliittisesti herkkä alue, jota monet tahot haluavat määritellä, mikä vaikuttaa myös tutkimuksen tekemiseen ja tutkijoiden positioihin. Globaalina näkökulmana taustalla vaikuttaa kansallisvaltioiden harjoittama erilainen prostituutiopolitiikka maiden sisällä ja niiden välillä. Tämä eriyttää näkemykset anti- ja pro-prostituutiolinjoihin, jotka

jakavat intressitahoja, kansalaisjärjestöjä, viranomaisia, asiantuntijoita, ja tutkijoita vastakkaisiin leireihin. Tämä vaikeuttaa välimaastossa liikkumista. (Jyrkinen & Hearn 2008, 372; ks. myös Kontula 2008.) Myös ideologiset kiistat tutkimuskentällä ovat intohimon kohteita. Suurimmat liittyvät siihen, onko viimekädessä aina kysymys naiskaupasta ihmiskaupan osana vai liberalistinen tulkinta naisen oikeudesta harjoittaa prostituutioita kaupanteon muotona. Kenellä viimekädessä on oikeus määrittää naisen suhde omaan ruumiiseensa, on loputon kiistojen kohde. Näkemykseni on, että prostituutiokentästä löytyy naiskauppaa, jopa hyvin raadollisina toimintamuotoina (vrt. Malarek 2004), jolloin naiset joutuvat työskentelemään ilman itsemääräämisoikeuksia ulkopuolisten pakottamina. Naiset työskentelevät prostituutiossa myös itse valittuna ammatillisena toimintana (esim. Sanders 2005; Güven-Lisaniler 2005; Kontula 2008), jolloin kaupallinen seksi määrittyy työn muodoksi (Doezema 1998). Seksityö ammatillisena toimintana määrittyy myös vaatimuksina tehdä valittua työtä (Kembadoo 1998). Prostituution harjoittamisen tapoja voi löytää myös näiden ääripäiden väliltä. Oma tutkimukseni sijoittuu näiden äärimmäisten tulkintojen väliin, sillä näkemykseni on, että naiset valitsevat prostituution, mutta valinnat eivät ole täysin vapaita.

Seksityön ja prostituution lainvastaisuus ja toiminnan sijoittuminen vähintään yhteiskunnan harmaalle sektorille johtaa siihen, että ilmiöstä on vaikea kerätä minkäänlaisia tilastoja, jotka kuvaisivat esimerkiksi ilmiön laajuutta. Kaupallisen seksityön tutkimusta haittaa tutkijoiden mukaan systemaattisten tiedonlähteiden ja tilastojen puute, joka on yhteydessä ilmiön piiloluonteeseen (esim. Lehti & Aromaa 2002; Güven-Lisaniler 2005; 83–84). Median julkisuuteen rakentamasta ja ylläpitämästä, usein melko stereotyyppisestä kuvasta huolimatta, prostituutio on monilta osin tuntematon ilmiö. Tutkittua tietoa on vähän, koska ilmiö sijoittuu laittomuuden ja laillisuuden välimaastoon ja sillä on tabu-luonne (Ranz 2009a). Tiedontuotanto on rakentunut Suomessa pitkälti viranomaisnäkökulman varaan ja ilmiöön liittyviin negatiivisiin tunnuslukuihin, joilla sitä on kuvattu, kuten rikos-, irtolais-, pidätys-, sukupuolitautilastot tai ihmisen seksuaalista käyttäytymistä koskeviin tilastollisiin tutkimuksiin (ks. Haavio-Mannila & Kontula 2001; 2003). Ongelmalähtöiset tarkastelutavat määrittävät naiset usein huono-osaisuuden, rikollisuuden ja voimakkaan syrjäytymisen kautta. Naiskauppatutkimuksissa naiset määrittävät uhripositiosta käsin, osaksi ihmiskauppaa,

jolloin naiset paikantuvat usein rikollisen toiminnan uhreiksi (vrt. Agustín 2007). Naisten omiin kokemuksiin pohjautuvaa tietoa prostituutios- ta on olemassa Suomessa vähän (ks. Uotinen 2005; Kontula 2008; Rantz 2009b). Kokemusulottuvuuden näkökulmasta pohjoisen itäprostituutio- ta ei ole aikaisemmin tutkittu. Seksityötä, prostituutiota ja naiskauppaa on kansainvälisesti tutkittu monista näkökulmista, mutta näistä teoreet- tisista keskusteluista on puuttunut usein naisten oma kokemus ja se, mi- ten naiset itse jäsentävät itseään tässä kehyksessä (Wahab 2004, 140).

Naiskauppa ihmiskaupan osana ja prostituutio eivät ole sama ilmiö. Laura Agustinin (2007, 39) mukaan prostituutio halutaan ymmärtää usein ”trafficking” ilmiön synonyymiksi. Näkökulmavalinta on tällöin tulkintakehyksessä, missä prostituutio määritellään naisiin kohdistuvan väkivallan muodoksi. Tulkinta rajautuu lähtökohtaisesti yhdenmukaiseen ilmiöön, joka ei huomioi ilmiön moninaisuutta (ks. mt., 1–2). Olen ra- jautunut tutkimuksessani käsittelemään prostituutiota. Lähestymistapani on ollut kuitenkin avoin. Halusin tutustua prostituutioon naisten lähtö- maasta käsin havainnoimalla ilmiötä itse sekä muiden paikallisten toi- mijoiden tuottaman tiedon avulla. Naisten kokemukset ovat kuitenkin keskiössä ja olen halunnut kunnioittaa sitä, miten naiset itse positioivat itsensä prostituutiossa. Joissakin tilanteissa naiset määrittyvät uhreiksi, mutta en ole lähtenyt liikkeelle ennalta asetetuista hyvä-paha, uhri- alis- taja, passiivinen-aktiivinen kategorioista. Riitta Granfeltin (1992, 137) sanoja lainaten ”tutkimusprosessin opetus on se, ettei pidä etukäteen päättää tutkimukseen osallistuvien ihmisten elämän olevan lohdutonta ja täynnä ongelmia”.

Ymmärrän prostituution yhteiskunnan ja yksilön välisessä suhteessa rakentuvaksi ilmiöksi, johon paikantuvat myös yksilöiden keskinäiset suhteet. Yksilötason tarkastelussa olen kiinnostunut yksilöön menevistä tekijöistä, jolloin huomio kiinnittyy naiseen, hänen sukupuoleensa, joka on ollut kautta historian eri tavoin keskiössä tutkittaessa prostituutiota (esim. Lombroso & Ferrero 1980; Häkkinen 1995; Rantz 2009b). Eri tasoille sijoittuvat tekijät mahdollistavat lähestymistapojen yhdistämisen. Prostituutiossa kietoutuvat yhteen mikro- ja makrotason ulottuvuudet. Yksilö on toimija yhteiskunnassa, ei irrallaan siitä. Tässä tutkimuksessa yhteiskunnalliset reunaehdot rakentavat prostituutiota, jonka mahdollis- tumiseen vaikuttavat lisäksi yksilötason tekijät ja paikallinen konteksti (vrt. Kimpimäki 2009, 21). Erilaiset yhteisöt, joissa tutkimusjoukkoni

naiset elävät arkeaan rakentavat tutkimukseni kontekstin: makrotasolla Venäjän yhteiskunta, paikallisena viitekehyyksenä Murmanskin alue ja mikrotasolla naisten erilaiset pienyhteisöt ja verkostot. Ne muodostavat yhdessä kulttuuriset ja sosiaaliset rakenteet, joissa tutkimusjoukon naisten arjen elämän mahdollisuudet ja niiden puuttuminen ovat ja missä tutkimani prostituutio saa alkunsa. Nämä lähtökohdat rakentavat myös tutkimuksen analyysiä.

Tutkimukseni paikantuu pohjoisen itäprostituutioon, joka suuntautuu liikkuvana prostituutiona Suomen, Ruotsin ja Norjan pohjoisosiin sekä toteutuu Murmanskin alueella paikallisesti harjoitettavana prostituutiona. Tutkimuksen maantieteellinen raja on tutkimusaineistossa, koska naiset ovat harjoittaneet prostituutiota näillä alueilla. Tutkimus rajautuu venäläisten naisten harjoittamaan prostituutioon, jossa naisten asiakkaat ovat miehiä. Empiirinen aineisto asettaa tämän näkökulmarajauksen. Lisäksi ymmärrän prostituution tässä tutkimuksessa seksikontaktista välittömästi saatuun rahalliseen korvaukseen, joka liitetään yleensä prostituution tunnusmerkistöön (Kontula 2008; myös Häkkinen 1995). Keskityn tutkimuksessani prostituutiotarjontaan liittyviin kysymyksiin naisten näkökulmasta, jolloin prostituutiokysyntään vaikuttavat tekijät jäävät tutkimuksen ulkopuolelle.

2.1.3 Huora, prostituoitu vai seksityöntekijä

Huora on prostituoidun kansanomainen nimitys. Huora on yleisin prostituoitu sanan puhekielen leimaavista synonyymeista, joka tunnetaan lähes kaikkialla. Huora on moraaliton nainen (...). (Virtanen 1990, 139.) Elias Lönnrotin suomalais-ruotsalaisen sanakirjan mukaan ihminen voi myös kävellä, puhella ja elellä huorasti (mt.), joka kertoo ihmisen toiminta- ja olemisen tavoista. Nykyslangin sanakirjassa huora on ihminen, joka myy itseään rahasta – yleinen nainen. (Karttunen 1979, 292.) Huora ilmaus viittaa avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin, ja aikojen saatossa tämä tekijä on ollut ainoa sanan eri merkityksiä yhdistävä piirre (Virtanen 1990). Huora on sukupuolesta riippumatta ihminen, joka harrastaa seksiä muun kuin kiintymyksen tai rakkauden vuoksi (Saarikoski 1999, 113). Huora sana on myös läheisessä yhteydessä huoruus-termiin, jolla on tarkoitettu avioliiton ulkopuolella tapahtuvaa sukupuoliyhteyttä eri

sukupuolta olevien kesken, joista toinen tai molemmat ovat naimisissa. Lainsäädännössä huoruus loi 1980-luvulle asti syyttömälle puolisolle oikeuden avioeroon. (Virtanen 1990, 139.) ”Huoran” leiman saanut nainen on usein kohdannut voimakasta sosiaalista hyljeksintää ja eriarvoistamista. Nämä naiset ovat edustaneet poikkeavuutta, koska heidän seksuaalinen käyttäytymisensä ja naisiin kohdistetut, omalle aikakaudelle ominaiset seksuaaliset odotukset eivät täyty heidän kohdallaan. He ovat seksuaalisesti liian aktiivisia, siten epänormaaleja ja luonnottomia sekä uhka yleiselle terveydelle ja järjestykselle. (Marttila 2004, 22.)

Prostituoitu käsite on johdettavissa latinankielen sanasta prostituere, jolla tarkoitetaan muun muassa seuraavia asioita: asettautua julkisesti tarjolle, alentaa, häväistä, paljastaa ja pitää kaupan (Häkkinen 2004). Prostituoitu sanan synonyymit: hutsu, huora, portto, kurtisaani, katu-tyttö, ilotyttö, ilolintu, yleinen nainen, lutka, lunttu ja vosu (Häkkinen 1995, 9; Virtanen 1990) ovat kaikki negatiivissävytteisiä ja naista halventavia nimityksiä. Prostituoitu käsite on kokonaisvaltaisesti leimaava, joka synnyttää usein mielikuvan ”huonosta naisesta” ja rajaa ulkopuolelle kaiken muun, mitä nainen on. Prostituoitu käsitteeseen on liitetty kautta aikojen runsaasti negatiivisia merkityksiä, kuten löyhä moraalit, estottomuus, jopa heikot älynlahjat, poikkeavuus, reppanus, olosuhteiden uhri ja synti (Virtanen 1990). Käsite on sukupuolispesifi, jonka lähtökohtana on ollut aina nainen.

Prostituoitu käsitteen negatiivinen luonne, leimaavuus ja kapeus ovat johtaneet siihen, että käsite on korvautumassa yhä useammin seksityöntekijän käsitteellä. Kyse on sosiaalisen ilmiön uudelleen määrittelystä. Sosiaaliset ilmiöt ovat ajallisesti ja kontekstuaalisesti määrittyviä, jolloin ne eivät pysy samanlaisina. Seksityöntekijä käsite ilmentää kaupallisen seksin laajenemista ja toiminnan ammatillistumista. Alalla toimivat omat työntekijät. Kaikki seksialalla työskentelevät eivät halua identifioidua prostituoituiksi, koska he eivät myy itse suoria seksikontakteja (Hubbard & Whowell 2008, 1743). Seksityöntekijä käsite kattaa kaikki seksialalla työskentelevät, kuten erilaiset show- ja privat-tanssijat, seksielokuvissa ja viihdelinjoilla, erotiikkabaareissa ja hieromalaitoksissa työskentelevät. Kaikki myyvät kuitenkin seksipalvelujen moninaisuutta jossakin muodoissa (mt.). Seksityöntekijä käsite heijastaa seksialalla tapahtunutta muutosta ja käsite on nykyään käytössä puhekielessä, seksialalla työskentelevien parissa ja alan tutkimuskirjallisuudessa. (Esim. Kontula

2008; Rantz 2009b.) Kyse on normalisaatiosta. Seksi on myös ilmiönä arkipäiväistynyt ja viihteellistynyt. Voi hyvin ymmärtää, että leimallinen prostituoitu käsite halutaan korvata positiivisemmalla ja neutraalimmalla käsitteellä. Seksityöntekijä käsite luo ja ylläpitää mielikuvaa subjektista ja toimijuudesta, joka on sävyltään aktiivista. Käsite kertoo myös seksityön ammatillistumisesta (mt.). Prostituoitu käsite kantaa yhä mukanaan objektin stigmaa. Tärkeää on kuitenkin se, miten naiset itse määrittävät itsensä prostituution toimintakentässä.

Venäjällä seksityöntekijä käsite on tullut yleisemmin puhekieleen vasta viime vuosina. Muistan, kun käytin käsitettä ensimmäisen kerran puheenvuorossani, mietittyäni ensin sitä, mitä käsitettä ylipäättään voisin käyttää loukkaamatta ketään. Tulkki käänsi prostituutiota harjoittava käsitteen ”sextrabotnik” (läh. seksityöläinen), josta seurasi hilpeä nauru kuulijoiden joukossa ja en itse ymmärtänyt, mille he oikein nauroivat. Käsite oli osalle kuulijoista uusi, jossa seksi yhdistettiin työntekijä/työläinen sanaan. Venäjällä työläinen/työntekijä käsitteellä on oma kulttuuris-historiallinen merkityssisältönsä ja seksityöntekijää on vaikea rinnastaa palkkatyöläiseksi. Käsitettä käyttivät tuolloin vain harvat sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset.

Murmanskissa kohtasin myös sen, että viranomaiset eivät hyväksyneet seminaarin työryhmän otsikoksi prostituutiota. Sallittu käsite oli naiskauppa. Tällöin ilmiöön oli mahdollista lähtökohtaisesti asettautua naiskaupan uhrinäkökulmasta ja toiminta oli mahdollista etäännyttää rajat ylittävään prostituutioon. Kyse on sosiaalisesta ongelmasta, joka halutaan sijoittaa jonnekin pois. Tarja Pösö (2009, 153) kirjoittaa, että ongelma sisältää viittauksen asiaan, että jotakin ei pidetä toivottavana. Yhteisöt tai yhteiskunnat pitävät jotain asiantilaa epätoivottavana, haitallisena tai harmillisena (mt.). Joskus sosiaaliset ilmiöt voivat olla liian ”vaikeita” kohdattaviksi, kuten esimerkiksi inesti, ettei niitä kyetä sijoittamaan lähelle (Laitinen 2004). Ne on etäännyttävä jonnekin kauas, joidenkin ”toisten” tekemiksi. Murmanskissa naiskauppa oli soveltuva käsite, vaikka kyse on kaupungista, jossa paikallinen prostituutio on yleinen ja melko avoin ilmiö. Taustalla vaikuttavat tulkinnalliset näkemykset sekä todennäköisesti myös se, ettei kaupunki halua julkisesti leimautua ”seksibisnekseen”. Ilmiötä halutaan lakaista maton alle. Melko avoimesti esiintyvä prostituutio kyseenalaistaa myös yhteiskunnan toimivuutta ja paikallisia rakenteita makrotasolla, koska monet naiset valitsevat ja joutuvat valitsemaan prostituution.

Prostituoitu on vaikeasti määriteltävissä. Kuka itse asiassa on prostituoitu? Ehkä yksinkertaisinta on aloittaa siitä, että kyse on lähtökohtaisesti henkilöstä, joka vaihtaa seksiä rahaan tai johonkin muuhun taloudelliseen etuuteen tai hyödykkeeseen (Kontula 2008). Taloudellisen hyödyn tavoittelu on kuitenkin määrittelyssä keskeinen, olipa korvauksen muoto mikä tahansa. Prostituutiossa yleisin toimintatapa on vastineeksi seksistä saatu rahakorvaus, joka suoritetaan välittömästi seksikontaktin yhteydessä. Muita taloudellisia, korvaavia etuuksia voivat olla asunnon vuokranmaksu seksillä, seksin vaihtaminen lomamatkoihin, erilaisten kulutustavaroiden esimerkiksi vaatteiden, elektroniikan tai ruoan ostaminen korvauksena seksistä. Itäprostituutiossa viisumiin tarvittavat kutsut on voitu joissakin tapauksissa vaihtaa seksiin.

Naisen jatkuvampi taloudellinen tukeminen voi olla yksi korvausmuoto, jolloin nainen toimii rakastajattarena tai ylläpidettynä naisena. Tällöin korvaus seksistä ei tule välittömästi, mutta taloudellinen vastine on yhteydessä suhteeseen. Ilmiö on vanha, jota on esiintynyt yleisesti Suomessakin (Häkkinen 1995). Naisella voi olla samanaikaisesti useampia elättäjiä, jotka ylläpitävät naista yhdessä. Ilmiö oli yleinen aikakaudella, jolloin avioerot olivat lähes mahdottomuus ja avioituminen erisäätyisten kesken vaikeaa. (Mt., 116) Rakastajatar ilmiö on yhä olemassa Murmanskissa. Rakastajattarena oleminen ei leimaa naista prostituoiduksi, vaan sitä pidetään usein tavoiteltava ratkaisuna taloudellisesti vaikeassa tilanteessa (mt.). Korvausmuoto voi olla myös naisen kotimaahan lähetettävä ajoittainen tai säännöllinen rahasuoritus, jota esiintyy ainakin thai-prostituutiossa (esim. Thorbek 2003, 57). Huumeprostituutiossa on mahdollista, että nainen maksaa saaduista huumeista seksillä, joka voi merkitä naiselle siirtymistä ”pirihuorien” halveksittuun kategoriaan (Väyrynen 2007). Naiset vaihtavat seksiä myös alkoholiin ja muihin päihteisiin (Skilbrei & Tveit 2008) ja joukossa on alkoholisoituneita mielenterveysongelmista kärsiviä naisia (Skaffari & Urponn 2004; Kontula 2008).

Naiset työskentelevät prostituutiossa eri tavalla. Osa naisista harjoittaa toimintaa ammattimaisesti ja päätoimisesti ja osa harrastelijamaisesti. Usein seksityötä tekevät tai prostituutiota harjoittavat naiset työskentelevät kuitenkin satunnaisesti tai periodimaisesti Suomessa ja Venäjällä. (Kontula 2005.) Suomessa asuvien naisten pääasialliset tulot muodostuvat usein jostain muusta lähteestä, kuten erilaisista sosiaalisista tulonsiirroista: työttömyyspäivärahasta, opintotuesta tai toimeentulotuesta.

Venäjällä naiset työskentelevät samanaikaisesti myös palkkatyössä (myös Uotinen 2005) tai harmaassa taloudessa. Sivutoimisesti työskentelevien joukossa on myös eläkkeellä olevia naisia, jotka täydentävät toimeentuloaan prostituutiolla. Monet naiset ovat palkkatyössä muualla ja hankkivat lisätuloja ajoittain. (Kontula 2005; 2008.)

Prostituoitu tai seksityöntekijä käsitteet ovat ongelmallisia silloin, kun on kyse harrastelijoista (käsite, Kontula 2008, 41; 2005, 6). Kyse voi olla esimerkiksi naisesta, joka myy seksiä viikon tai kaksi vuodessa ollessaan lomamatkalla Lapissa ja rahoittaa tällä tavoin matkansa. Tai kyse voi olla naisesta, joka matkustaa kaksi tai kolme kertaa vuodessa ulkomailta Suomeen myymään seksiä viikoksi tai kahdeksi tai nainen, joka käy esimerkiksi Norjassa kerran vuodessa myymässä seksiä voidakseen maksaa jonkin yksittäisen velan kotimaassaan. Heidän määrittelemisensä prostituoiduiksi, seksityöntekijöiksi tai naiskaupan uhreiksi on hankalaa. Käytän tässä tutkimuksessa pääosin käsitettä harjoittaa prostituutiota, joka soveltuu näkemykseni ja tutkimuksen tuottaman tiedon pohjalta paremmin kuvaamaan naisten toimintatapaa itäprostituutiossa. Enemmistö naisista ei työskentele päätoimisesti prostituutiosta, vaan harrastelijamaisesti. Harrastelijat eivät yleensä halua julkisuuteen ja toimintaan liittyy voimakas anonymitietin varjeleminen (myös Kontula 2008).

Suomalaisessa prostituutiokentässä näkyvin ryhmä ovat Anna Kontulan (2005, 6) jaottelun mukaan Suomessa asuvat ammattilaiset, jotka saavat pääosan tuloistaan prostituutiosta ja identifioituvat seksityöntekijöiksi. Ammatillisuus korostuu muun muassa verojen maksamisena, vaikkakin usein peiteammatin tai jonkin firman kautta, osallistumisena seksityöntekijöiden verkostoihin, pyrkimyksenä kehittyä ammatissaan ja itsenäisyytenä. Itsenäisyys merkitsee työskentelyä ilman parittajia eli naiset mieltävät itsensä ammatinharjoittajiksi. Toimintaa kuvaa usein avoimuus ja joissakin tapauksissa myös julkisuus. Ammattilaisten ryhmässä työskentelevät kokevat myyvänsä seksipalveluja ja osa heistä on erikoistunut seksin erikoispalvelujen tarjontaan: sm-seksiin, roolileikkeihin, eriteleikkeihin (ks. tarkemmin Kontula 2008, 44–46). Ei-ammattilaisten osalta kysymys on usein perinteisen seksiaktin (päiväkahvien) myymisestä. Tutkimusaineistossani naiset eivät yleensä myy seksin erityispalveluja, vaan toiminta rajautuu perinteiseen seksiaktiin, oraaliseksiin ja joissakin tapauksissa anaaliseksiin. Anna Kontula (2008, 41; 2005) on jaotellut Suomessa toimivat seksityöläiset neljään pääryhmään: Suomessa asuvat

ammattilaiset ja satunnaiset sekä Suomessa käyvät ammattilaiset ja satunnaiset. Tässä jaottelussa liikkuva itäprostituutio edustaa lähinnä satunnaisia kävijöitä, vaikka osalle heistä prostituutio voi olla ainoa toimeentulolähde, mutta naiset eivät identifioi itseään seksityön ammattilaisiksi. Prostituution harjoittaminen on naisten elämässä usein välivaihe, joka on yhteydessä elämänolosuhteisiin, joihin liittyy taloudellinen vaje (esim. Sanders 2005; Ranz 2009b; Kontula 2008). Kyse voi olla esimerkiksi työttömyydestä tai avioeron aiheuttamista taloudellisista ja muista vaikeuksista. Itäprostituutiosta naisten tilanteissa on usein kyse kahdesta keskeisestä perustekijästä; naisten asemasta paikallisilla (nais)työmarkkinoilla sekä Venäjän heikosta, erilaisten yhteiskunnallisten lähtökohtien varaan rakentuvasta sosiaaliturvasta.

2.1.4 Tulkinallisia kehyksiä

Prostituutiota on yritetty kautta historian selittää jollakin tavalla. Tarkastelen tässä prostituutioon tulon selitysmalleja, miten ilmiötä on selitetty ja miten naisia on luonnehdittu länsimaisessa tutkimustraditiossa. Joanna Phoenix (1999) on esittänyt vahvaa kritiikkiä prostituutiosta käytyä akateemista keskustelua ja tutkimusperinnettä kohtaan. Kritiikin terävin kärki kohdistuu siihen, että prostituoituja ja prostituutiota käsittelevässä tutkimuksessa on kautta historian ollut jatkuvana harmina, keskeisenä ja fundamentalistisena kysymyksenä: miten prostituoituneet naiset ovat samanlaisia tai erilaisia kuin muut naiset? (Mt., 35). Keskiöön nousee eronteko. Tutkijan näkemyksen mukaan prostituoituneet ja prostituutio on irrotettu ilmiöstä ja kontekstista, jossa sidos tai osallistuminen toteutuu (myös Andrijasevic 2007). Prostituution määrittely on historiallisesti fokuksitunut naisten ympärille (Järvinen 1990; Häkkinen 1995).

Joanna Phoenixin (1999) mukaan prostituutio ja prostituoituneet on määritelty historiallisesti neljän eri päämallin mukaan, joissa on pohjimmiltaan kysymys erilaisuudesta tai samanlaisuudesta. Mallit ovat eräänlaisia ideaalimalleja, joita tuotetaan prostituoituja ja prostituutiota tutkivissa tutkimusdiskursseissa. Ensimmäinen on *patologinen selitysmalli*, jonka taustalla vaikuttavat yksilöllinen poikkeavuus tai patologiset kehitystekijät, joiden seurauksena naisista tulee prostituoituja. Tulkinassa naisten osallistuminen prostituutioon muuttaa heidät prostituoituneiksi,

jotka eroavat täysin ”tavallisista naisista”. Patologisen selitysmallin juuret ovat 1800-luvun lopulla tehdyissä kriminologisissa tutkimuksissa, joiden yhtenä klassikkona pidetään Caesar Lombrosen ja William Ferreron tutkimusta ”The Female Offender” vuodelta 1895 (1980). Tutkijat pitävät keskeisinä kategorioiden rakentamista, joihin prostituoidut ja rikolliset ovat identifioitavissa paremmin tiettyjen luonteenpiirteiden kuin toiminnan kautta. Prostituutio tulkitaan feminiiniseksi ominaisuudeksi ja prostituoiduilla esiintyy enemmän rappeuttavia ominaisuuksia ja rikollisia luonteenpiirteitä kuin ”tavallisilla” naisrikollisilla. Rikolliseen käyttäytymiseen on tärkeää etsiä luonnollisia ja orgaanisia selityksiä. Tuloksissa nojataan myös fysiologisiin mittaustuloksiin, jolloin esimerkiksi aivojen koko tai kallon muoto selittävät rikollisia luonteenpiirteitä.

Myöhemmin (The Criminal Man) Caesar Lombroso huomioi patologisten ominaispiirteiden rinnalla myös sosiaaliset tekijät (Lombroso-Ferrero 1911/1972). Patologinen luonne syntyy kehityksellisestä rappeutumasta, mutta kehitykseen vaikuttavat lisäksi yksilöä ympäröivät sosiaaliset tekijät, kuten väestöntiheys, siirtolaisuus ja köyhyys. Patologinen luonne aiheuttaa rikollisuutta eli prostituutiota, joka on naisille tyyppillinen rikollisuuden harjoittamisen muoto. (Lombroso-Ferrero 1972.) Harry Benjamin ja Robert Masters (1964) tulkitsevat vapaaehtoisen prostituution johtuvan köyhyydestä ja sosiaalisen ympäristön vaikutuksista, joissa naiset ovat kasvaneet. Prostituutioon ajaudutaan myös omien psyko-neuroottisten tarpeiden pakonomaisuudesta (pakkomielleiset prostituoidut), joka on seuraus varhaislapsuudessa koetusta syvästä traumaattisesta kokemuksesta. (Mt., 280–282.)

Toisen mallin selitysvaima lähtee liikkeelle *sosiaalisesta paikattomuudesta (dislocation) ja rikollisesta alakulttuurista*, jolloin fokus nähdään laajemmin naisten suhteessa yhteiskuntaan ja naisen asemaan siellä. (Phoenix 1999; vrt. myös Kalderstam 1979). Suhteet ja asema yhteiskunnassa selittävät naisten prostituutioon osallistumista. Keskeinen kysymys on, missä määrin naiset ovat eristäytyneet tai sulkeutuneet ulos laillisista tai hyväksyttävistä sosiaalisista suhteista ja instituutioista. Huomio tulee kiinnittää väliinpuotoamisen laajuuteen: missä määrin naiset ovat (vielä) ”kiinni” normaaleissa, pakollisissa instituutioissa ja sosiaalisissa suhteissa, kuten perheessä ja työssä. Tulkinnessa painottuu väliinpuotoamisen laajuus, mitä tarkoittaa olla prostituoitu, integroitua ja osallistua pimeisiin ja usein laittomiin suhteisiin ja instituutioihin. Kritiikki on kohdistunut

tutkimusten kysymysten asetteluun, jotka ovat voineet painottua siten, että osallisuuden aste rikolliseen alakulttuuriin korostuu.

Antti Häkkisen (1998) mukaan alakulttuuristakin voi hankkia sosiaalisen yhteisön tai perheen, joka tuo turvallisuuden tunteen. Ihminen kiinnittyy joka tapauksessa joihinkin sosiaalisiin suhteisiin, olipa se sitten vaikka prostituutio- tai rikollinen yhteisö. Hänen mukaansa ei pidä liioitella, että alakulttuureissa elävät ihmiset poikkeaisivat totaalisesti muista. Heilläkin on arkielämä ja monet samat arkirutiinit, joita ”normaalit” ihmiset joutuvat jokapäiväisessä elämässään täyttämään. Toisenaikaiset, omat säännöt pätevät nimenomaan laittomalla tai moraalittomalla alueella. (Mt.) Selitysmallissa sosiaalisella paikattomuudella ja rikollisella alakulttuurilla selitetään ”kovaa” sosiaalista determinismia, jossa prostituutio nähdään hienovaraisten ja monimutkaisten (ennalta) määrättyjen voimien tuloksena. (Phoenix 1999, 43.)

Kolmas selitysmalli nostaa esille *taloudellisen aseman ja köyhyyden*, jolloin prostituutio tulkitaan taloudellisten mahdollisuuksien puutteeksi nykyisessä elinympäristössä. Prostituutio on rationaalista toimintaa tilanteessa, jossa naisten heikompi asema taloudellisessa rakenteessa on seuraus työmarkkinoiden sukupuolistumisesta. Tätä selitysmallia tukevissa tutkimuksissa taloudellista asemaa ja köyhyyttä tulkitaan ”pehmeänä” determinisminä sosiaalisessa prosessissa, joka johtaa toimivaan tapaan ansaita elanto prostituutiolla. Tällöin kysymys siitä, mitä prostituutina oleminen merkitsee, tarkastelee prostituoituja taloudellisina toimijoina. Naiset ovat pakotettuja tai he kanavoituvat prostituutioon, koska heillä ei ole muita mahdollisuuksia ansaita rahaa tai ansiot ovat prostituutiossa suuremmat kuin muualla työmarkkinoilla. (Esim. Finnegan 1979; Overall 1992; Häkkinen 1995; O’Neill 1996; Khodyreva 2005.)

Eileen McLeod (1982, 26–29) kuvaa prostituoituja ”taloudellisina elinkeinonharjoittajina” (economic entrepreneurs) ja tulkitsee prostituution taloudellisen toiminnan muodoksi muiden joukossa. Nykyään seksityötä tekevät tulkitsevat toimintansa taloudellisen toimeentulon muodoksi tai ammatiksi (Kontula 2008; Ranz 2009b). Eileen McLeodin (1982) tekemä tulkinta prostituutiosta yhtenä naisten tekemän työn muotona muiden joukossa, oli uusi ja innovatiivinen näkökulma prostituutiotutkimuksessa 1980-luvun alussa. Näkemys syrjäytti tulkinnan prostituutiosta epänormaalina ilmiönä ja korvasi sen yhdistämällä seksin myymisen toimintana sekä prostituution sosiaalisena instituutio-

na. Prostituutio rakentuu samalla tavalla sosiaalisten, materiaalistien ja ideologisten prosessien kautta, jotka yleensäkin rakentavat ja asettavat ehtonsa naisten taloudelliselle osallistumiselle. Tässä selitysmallissa on jo jalostuneempi idea siitä, että prostituoituidut voivat olla samanlaisia kuin muutkin köyhät naiset, johon patologisissa selitysmalleissa ainoastaan vihjattiin. (Phoenix 1999, 53.)

Neljännessä selitysmallissa lähestytään prostituutiota *sukupuolen (gender) ja miehisen väkivallan seurausten näkökulmasta* (mt.). Mallissa prostituutio manifestoituu miesten naiseen kohdistaman seksuaalisen kontrollin tuloksena. Naisesta tulee prostituoitu (uhri) miehisen väkivallan seurauksena, joka on taloudellista ja fyysistä pakottamista. Selitysmalli kattaa myös aikaisempien kokemusten merkitysulottuvuuden. Näitä kokemuksia voivat olla lapsuudessa koettu seksuaalinen hyväksikäyttö tai nuoren johdattaminen tai houkuttelu ”prostituutiövälän” alkuun, jotka ovat hyväksikäyttäjän (miehen) kontrolloivan toiminnan seurauksia. Cecilie Høigårdin ja Liv Finstadin (1992) etnografisessa tutkimuksessa tutkijat konstruoivat nuoret prostituoituidut ”sosiaalisiksi raunioiksi” ja ”uhreiksi” sekä prostituution naiseen kohdistuvaksi väkivallaksi ja korruptoituneeksi seksuaalisuudeksi. Tutkijoiden mukaan on löydettävissä eroja prostituoitujen ja muiden ”tavallisten naisten” välillä. Yleensä prostituoitujen sosiaalinen tausta on verrattain yksiselitteinen. He ovat työväenluokasta, epävakaita kodeista ja heillä on ollut vaikeuksia sopeutua kouluun tai työhön. (Mt., 15.)

Cecilie Høigårdin ja Liv Finstadin (mt.) tutkimuksesta löytyy yhtymäkohtia myös sosiaalisen paikattomuuden malliin. Tutkijat tuovat esille, että suurimmalla osalla nuorista prostituoituista on kokemuksia eri instituutiosta, kuten orpokodeista (käsite em. tutkijat, mt., 16), naisten huoltolaitoksista (women’s home), koulukodeista, lasten psykiatrisista laitoksista, päihdekuntoutuspaikoista ja vankilasta. (Mt., 16.) Yleensä laitossijoituksia tai hoitajaksoja on ollut useampia. Löytöään tutkijat pitivät erittäin merkittävänä. Heidän mukaansa normaali yhteiskunta on jo hylännyt nämä nuoret naiset ennen kuin heistä tulee prostituoituja, mutta samalla instituutiot ovat paljastaneet olevansa merkityksellisiä valmennusaloja prostituoituille. Laitoksissa vaikeuksissa olevat nuoret on pakattu yhteen kuin ”ylijäämäromu” (surplus wreckage). Laitoksista karkailu on yleistä ja nuoret lähtevät usein yhdessä ilman rahaa ja yhdistävät tietotaitonsa siinä, miten rahaa voi ansaita. (Mt.) Yksi keinoista on prostituutio.

Viron katuprostituutiossa työskenteleville tehdyn kyselyn (n=408) mukaan orpokodissa oli kasvanut kahdeksan prosenttia vastaajista. Naisten muista laitossijoituksista tutkimuksessa ei ole tietoa. (Pettai ym. 2006, 10.) Cecilie Høigårdin ja Liv Finstadin (1992) mukaan nämä sosiaaliset taustatekijät eivät ole syy (kausaliteetti) siihen, että naisesta tulee prostituoitu vaan vaikuttavia taustatekijöitä naisilla, joista voi tulla prostituoituja. Heidän näkemyksensä mukaan tie prostituutioon on prosessi, jossa naisten kokemukset murtavat heidän kunnioituksensa itseään, toisia naisia ja miehiä kohtaan. Sosiaalisten tekijöiden; kuten sosiaaliluokan, taloudellisten tekijöiden ja normaalin yhteiskuntaan sitoutumisen asteen lisäksi suuri merkitys on koetulla ristiriidalla, joka vallitsee yleisen naiskuvan (female image) ja oman sisäistetyin naiskuvan välillä. (Mt., 18–19.)

Cecilie Høigårdin ja Liv Finstadin (1992, 20) tutkimuksessa tulkinna prostituoituista yhteiskunnan hylkääminä ”ihmisraunioina” johtaa lopulta siihen, että yhteenkuuluvuuden tunne etsitään ryhmästä, jossa prostituutio ei ole vain normaalia ja hyväksyttävää, vaan se on myös solidaarisuutta. Solidaarisuus merkitsee yhteisesti jaettua kollektiivista kokemusta. Prostituoituidut jakavat keskenään kokemuksen, jossa yhteiskunta on heidät hylännyt ja kokemus sitoo heidät yhteen. Erottelevana kysymyksenä on, hylkääkö yhteiskunta vai hyltääkö yhteiskunta. Naisten seksuaalisuus merkitsee vaihdonvälinettä ja markkinakelpoista kauppatavaraa, joka on osa miesten naiseen kohdistamaa sortoa (mt., 187). Prostituoituidut eroavat ”tavallisista naisista”, koska he kantavat mukanaan miehisen ylivallan taakkaa (Phoenix 1999, 64). Lisäksi naiset ovat erilaisia, koska heidän seksuaalisuutensa on epätyypillistä: pakahduttavaa ja dominoivaa (Høigård & Finstad 1992, 186).

Prostituutiota voidaan lähestyä myös siten, että se ymmärretään *osaksi ihmiskauppaa tai jopa naiskaupan synonyymiksi* (Agustin 2007). Ilmiö sisältää aina idean uhrista tai uhriutumuksesta. Naiskauppailmiöllä tarkoitetaan naisten laaja-alaista, yleensä vastentahtoista maasta toiseen tapahtuvaa kuljettamista tavalla, jossa pelisäännöt ja tuleva kohtalo ovat epäselviä. Naisia toimitetaan prostituutioon, muuhun seksiteollisuuteen ja avioliittovälitykseen. Ilmiöön liittyy rikollista toimintaa, peittelyä, väkivaltaa, huijaamista, vapaudenriistoa ja hyväksikäyttöä. (Esim. Jeffreys 1997; Nurmi 1999; IOM 2001; Lazaridis 2001; Virmasalo 2003; Brunovskis & Tyldum 2004; Tyldum ym. 2004.) Tällöin voidaan puhua seksuaalisesta riistosta väkivaltana yksilön ihmisoikeuksia ja ihmisarvoa

kohtaan (Barry 1995). Naiskauppa seksuaalisissa tarkoituksissa sisältää elementtejä prostituutioon tulon neljännestä selitysmallista, jossa on kyse väkivallan sukupuolistuneista rakenteista. Naiskauppa ja prostituutio voivat olla keskinäisessä sidoksessa toisiinsa, mutta ne eivät ole sama asia. Puhuttaessa naiseen kohdistuvasta trafficking-ilmioistä, johon liittyy tutkimusten mukaan hyvin usein pakkoa tai pakon uhkaa myös erittäin julmilla ja äärimmäisilläkin keinoilla. Valinnan vapaus tai mahdollisuus valita on olematon tai ainakin hyvin rajallinen (esim. Malarek 2004; Brunovskis & Tyldum 2004).

Tulkinnallinen lähtökohta, jossa prostituoidut ymmärretään ihmiskaupan uhreiksi, johtaa siihen, ettei seksin myyminen ei ole rangaistava teko, vaikka ostaminen usein on. Naista, joka on uhri (naiskaupan), on vaikea määritellä rikolliseksi. Toisaalta tulkinta suojaa naisia ja kääntää katseen tekijöihin ja toimijoihin, jotka ovat osallisina prostituutioon mahdollistamisessa. Tarkasteltaessa prostituutiota naiseen kohdistuvan väkivallan muotona, jonka lähtökohdat ovat sukupuolten välisessä eriarvoisuudessa, prostituutio ymmärretään toimintona (transaction), jossa on kaksi roolia: hyväksikäyttäjä/riistäjä ja uhri/saalis. Valtaero seksinostajan ja naisen välillä, jota ostetaan, on suuri köyhyyden, sosiaalisen statuksen, hyväksikäyttöhistorian, ja usein maahanmuuttaja statuksen vuoksi. Siksi naisia (tai miehiä), joita ostetaan (tavarana) prostituutiosta, ei pitäisi kategorisoida rikollisiksi, koska he ovat uhreja. (Macleod ym. 2008, 50.) Tutkimuksen mukaan yleinen tietoisuus prostituutiosta ihmisoikeuskysymyksenä on lisääntynyt, kun on ymmärretty vahingolliset seuraukset, joita seksuaalinen riisto kaupallisena toimintana aiheuttaa. Lisäksi on tunnistettu tarve ymmärtää prostituutiota ilmiön kulttuurisesta kontekstista ja sosiaalisista rakenteista sekä naisvihan psykologisesta nivelymisestä prostituutioon. Nämä tekijät edesauttavat ja ylläpitävät prostituutiota sosiaalisena instituutioon. (Mt.) Susanne Thorbek (2003) puolestaan korostaa sitä, että prostituutiosta mukana olevien naisten elinolosuhteet ja tulevaisuudennäkymät vaihtelevat huomattavasti (myös Agustin 2007). On noudatettava äärimmäistä varovaisuutta tehtäessä esimerkkitapausten pohjalta yleistyksiä. (Thorbek 2003, 17.) Naisten valintoihin liittyy monenlaisia tekijöitä. Prostituutiosta on mahdollista tehdä erilaisia johtopäätöksiä ja tuoda sitä kautta esille uusia kysymyksiä, kun muistetaan asioiden konteksti. (Mt.)

Prostituution selitysmallit tarjoavat tarkastelukulmia myös itä-prostituutioon ja naiskauppakeskusteluun. Malli (3), jossa *taloudellinen asema ja köyhyys* selittävät prostituutiota taloudellisen toiminnan muotona ja mahdollisuutena on usein itäprostituution taustalla vaikuttava tekijä. Naiset siirtyvät parempien ansaintamahdollisuuksien seurauksena prostituutioon. Idän ja lännen välinen hyvinvointikuilu vahvistaa tätä eroa. On lisäksi mahdollista, että osa prostituutiosta työskentelevistä naisista on kokenut lapsuudessa esimerkiksi seksuaalista hyväksikäyttöä tai muuta väkivaltaa, jotka voivat edesauttaa prostituutioon siirtymistä. Aikaisempien kokemusten pohjalta ei voida kuitenkaan rakentaa suoria syy-seuraussuhteita, eikä valmiita sosiaalisia identiteettejä (vrt. Pösö 1995). Kaikki lapsuuden hyväksikäyttökokemukset eivät johda prostituutioon. Merja Laitisen (2004, 244) tutkimuksen mukaan seksuaaliset hyväksikäyttökokemukset lapsuudessa voivat näyttäytyä riippuvuuksien kautta rakentuvana korostuneena seksuaalisuutena.

Sosiaalisen paikattomuuden malli (2) voi toimia myös prostituutioon siirtymistä selittävänä tulkintakehyksenä. Naisten elämäntilanteet voivat olla niin vaikeita, että ainoaksi vaihtoehdoksi jää prostituution valinta. Venäjällä yhteiskunnallisen hajoamisen aiheuttama turvattomuus, (pakko)muutto kotipaikkakunnalta, entisistä Neuvostoliiton maista Venäjälle, asunnottomuus ja työttömyys vahvistavat ja ylläpitävät sosiaalisen kuulumattomuuden kokemusta. Sosiaalisen paikattomuuden mallin rikollinen alakulttuuri näyttäytyy prostituutiosta siten, että alakulttuuri merkitsee osin prostituutiotoimijuuden ”maailmaa”. Rikollisuus kytkeytyy ilmiöön siten, että prostituutioon liittyy toimintoja, jotka on kriminalisoitu. Eri maissa lainsäädäntö vaihtelee ja tulkinnat ovat ristiriitaisia. Liikkuvassa prostituutiosta työskentelevät tulkitaan lähtökohtaisesti usein naiskaupan uhreiksi (ks. Palermon sopimus), mutta Suomessa ulkomaalaislaki ei oikeuta uhripositiota seksipalveluja myyville naisille. Naiskauppa ihmiskaupan osana (toimintana, ei tulkinnallisena lähtökohtana) voi sisältää pahimmillaan pakkoa, alistamista, väkivaltaa, ihmisoikeuksien loukkamista, miesten nautintaa väkivaltaa ja erilaista riistoa. Väkipalvonta voi liittyä prostituutioon ilman ihmiskauppaakin (esim. Lisborg 2003; Ihämäki 2004; Kontula 2008). Vaihtoehdoiset prostituution selitysmallit tarjoavat tutkimukselle näkökulmia, joiden kautta empiirinen tarkastelu saa useampia mikro- ja makrotason ulottuvuuksia käsitteellistettäessä prostituutiota.

Selitysmallit ovat myös kategorisesti vangitsevia, johon prostituutiota ja prostituutitoimijoita on kautta historian yritetty sijoittaa. Ilmiötä on tulkittu ja selitetty niistä käsin. Selitysmallit heijastavat oman aikansa käsityksiä sosiaalisen ilmiön tai ongelman luonteesta. Selittämällä pyritään myös sosiaalisten ilmiöiden hallintaan. Selitysmallit voivat myös ylläpitää toiseutta; erilaisuutta ja poikkeavuutta, jolloin naisten toimijuus prostituutiossa määrittyy marginaaliseksi (nais)toimijuudeksi (vrt. Jokinen ym. 2004; Juhila 2004a; 2004b). Tällöin on vaarana, että toimijoiden moninaisuus ja yksilölliset elämäntilanteet katoavat tulkintakehykseen. Selitysmallit ovat myös ”naislähtöisiä” – ne tuottavat tulkintaa, että prostituutiota on, koska naiset sitä tekevät.

2.1.5 Prostituutio lainsäädännössä

Tarkastelen tässä prostituutiota säätelevää ja siihen yhteydessä olevaa lainsäädäntöä Suomessa, pääpiirteittäin muissa Pohjoismaissa ja Venäjällä. Tanska ja Islanti (esim. Holmström & Skilbrei 2008) jäävät tässä tarkastelun ulkopuolelle, koska pohjoisen prostituutioliikenne Murmanskista suuntautuu tutkimusaineistossani ainoastaan Norjan, Ruotsin ja Suomen pohjoisosiin. Naiset ovat harjoittaneet prostituutiota näissä maissa. Tärkeimmät tähän vaikuttavat tekijät ovat maiden maantieteellinen läheisyys, viisumikäytäntö ja Schengen-sopimus, joka tuli voimaan maaliskuussa 2001. Sopimus mahdollistaa viisumin haltijalle liikkumisen Schengen alueella (Suomi, Ruotsi ja Norja), vaikka periaatteessa matkustajan tulisi mennä siihen maahan, johon viisumi on haettu. Sopimus mahdollistaa suhteellisen vapaan liikkumisen näiden kolmen maan välillä. Tarkastelu rajautuu tässä tekijöihin, jotka vaikuttavat tällä hetkellä oleellisesti naisten prostituutitoiminnan harjoittamiseen, toiminnan mahdollistumiseen ja rajoihin.

Venäjä

Venäjän lainsäädännössä prostituutiota säädellään Venäjän Federaation laissa kohdassa hallinnolliset lainrikkomukset (30.12.2001). Prostituutio on määritelty hallinnolliseksi lainrikkomukseksi, koska sitä pidetään

yhteiskunnalle haitallisena, muttei vaarallisena (Bäckman 2006). Luku 6 sisältää väestön terveyttä, epidemiologista puhtautta sekä yhteiskunnan moraalialloukkaavat rikkomukset:

1. (§ 6.11.) Prostituution harjoittaminen: Prostituution harjoittaminen johtaa hallinnollisen, määrältään viidestätoista kahteenkymmeneen vähimmäisasiota vastaavan päiväsakon määräämiseen.
2. (§ 6.12.) Ansion saaminen prostituution harjoittamisesta, jos tämä tulo liittyy toisen henkilön harjoittamaan prostituutioon: Ansion saaminen prostituution harjoittamisesta, jos tämä tulo liittyy toisen henkilön harjoittamaan prostituutioon, johtaa hallinnollisen sakon, määrältään kahdestakymmenestä kahteenkymmeneenviiteen vähimmäisasiota vastaavan päiväsakon määräämiseen tai pidätykseen kymmenen - viidentoista vuorokauden ajaksi.

Prostituution harjoittaminen on lain mukaan rangaistava teko Venäjällä, josta seuraa sakkorangaistus. Miliisit voivat käytännössä toimia myös siten, että he vievät prostituutiosta tavattuja naisia poliisilaitokselle puhutettaviksi. Annetun sakon määrä on toimeentulominimiin¹ suhteutettuna kuitenkin pieni, mikä ei vaikuta prostituution harjoittamiseen käytännössä. Miliisien kanssa tekemisiin joutuminen voi merkitä pidätyksestä aiheutuvia merkintöjä viranomaisrekistereihin. Pienten lasten äitien on tärkeää välttää miliisin ilmoituksia lastensuojeluviranomaisille.

Venäjän lainsäädännössä seksin ostoa ei ole kriminalisoitu, vaan ainoastaan seksin myyminen. Prostituution harjoittaminen lisättiin Neuvostoliitossa hallinnollisten lainrikkomusten lakikokoelmaan ensimmäisen kerran vuonna 1987, jolloin itsensä elättäminen prostituutiolla tuli rangaistavaksi. Hallinnolliset lainrikkomukset eivät kuitenkaan ole yhteiskunnallisesti niin vakavina pidettyjä rikoksia kuin rikoslakiin kirjatut. Johan Bäckmanin (2006, 268) mukaan kriminalisointi on vaikeuttanut prostituution näkyvää harjoittamista Venäjällä. Seksinn myynnin rangaistavuus ei näkemykseni mukaan näy Murmanskin paikallisessa prostituutiossa oikeastaan mitenkään. Havainnointiaineiston tuottaman tiedon perusteella voi sanoa, että toiminta on avointa ja melko yleistä. Prostituution harjoittaminen kaduilla, hotelleissa, saunoissa, klubeilla

¹ Toimeentulominimi oli 5 675 ruplaa (noin 200 e) vuonna 2007 Murmanskin alueella. Lähde: Murmanskstat.

1 RUB = noin 0,035 euroa vuonna 2007. Lähde: Suomen pankki/ valuuttakurssit.

ja tuntiasunnoissa on yleensä paikallisten asukkaiden tiedossa, mikä on tullut esiin tutkimusaineistoissa. Miliisit tekevät ratsioita klubeille ja kaduille, mutta he etsivät yleensä alaikäisiä ja narkomaaneja. Lain kontrollin kohdistuminen seksin myyjään, ei ostajaan, poikkeaa pohjoismaisesta prostituutiota säätelevästä lainsäädännöstä, jossa katse kohdistetaan seksin ostajaan.

Lainkohdan toinen pykälä (§ 6.12) säättää parituksen Venäjällä rangaistavaksi, josta on seurauksena sakkoja tai lyhytaikainen pidätys. Käytännössä lain valvonta on olematonta ja prostituutiotoimintaa katsotaan läpi sormien. Paritustoimintaa esiintyy hotelleissa, saunoissa, klubeilla ja tuntiasunnoissa jatkuvasti (tutkimusaineistot). Toiminnan organisoinnissa ja ylläpidossa on mukana monia toimijoita, jotka perivät osansa naisten ansaitsemista tuloista ja syyllistyvät siten Venäjän lainsäädännön mukaan paritukseen.

Naiset, jotka ovat mukana Pohjoismaihin suuntautuvassa liikkuvassa prostituutiossa kohtaavat tulomaissa erilaisen lainsäädännön kuin kotimaassaan. Pohjoisen prostituutioliikenteen käynnistyessä 1990-luvulla, naisilla ei ollut ymmärrystä siitä, minkälaisen lainsäädännön ja lainvalvontakulttuurin piiriin he tulevat näissä maissa. He ovat kasvaneet oman maansa lainvalvontakulttuuriin, jossa prostituutiota katsotaan läpi sormien ja monista asioista selviää maksamalla rahalla. Lainsäädäntö on muuttunut sen jälkeen, kun prostituutioliikenne alkoi suuntautua Pohjoismaihin. Ilmiöt menevät usein edellä ja lainsäädäntö seuraa jäljessä. Tieto kohdemaiden lainsäädännöllisistä muutoksista ei välttämättä kantaudu lähtömaahan. On myös kokonaan toinen kysymys, olisiko välittyvällä tiedolla käytännön vaikutusta, koska ihmisten suhde lakien noudattamiseen muotoutuu myös yksilöllisesti. Prostituutio sijoittuu usein vähintään yhteiskunnan harmaalle vyöhykkeelle, jossa lakia kierretään ja pakoillaan.

Suomi

Suomessa seksin myymistä ja ostoa säädellään eri laeissa, joista keskeisimmät ovat rikoslaki, järjestyslaki ja ulkomaalaislaki. Lainsäädäntöä on muutettu ja olemassa oleviin lakeihin on tehty lisäyksiä 1990- ja 2000-luvuilla ilmiössä tapahtuneiden muutosten myötä. Viimeisin prostituutiota ja naiskauppaa koskeva lakimuutos hyväksyttiin eduskunnassa

kesällä 2006. Lakiuudistuksessa seksin ostaminen parituksen tai ihmiskaupan uhrilta on rikos, josta voi seurata enintään puoli vuotta vankeutta. Seksin ostaminen on sallittua edelleen henkilöiltä, jotka eivät ole parituksen tai ihmiskaupan uhreja. Rajan vetäminen siihen, kuka on ihmiskaupan uhri ja kuka ei, voi olla vaikeaa. Usein liikkuvassa prostituutiosta mukana olevat ulkomaalaiset naiset on haluttu julkisessa keskustelussa tulkita ihmiskaupan uhreiksi. Ulkomaalaisten seksipalvelujen myynti on kuitenkin rangaistavaa Suomessa, jolloin näkemys irtoaa uhritulkinna. Muissa Pohjoismaissa sitä ei ole kielletty, vaikka myynnin ehtoihin liittyy rajoituksia.

Ulkomaalaislaki

Suomessa naiset kohtaavat ensimmäisenä prostituution harjoittamista rajoittavana ja hankaloittavana tekijänä ulkomaalaislain, joka säätelee ulkomaalaisen maahantuloa, maastalähtöä, oleskelua ja työntekoa Suomessa (Ulkomaalaislaki 2004/301). Ensin tarvitaan viisumi, jonka laki määrittää luvaksi, jonka perusteella ulkomaalaisen maahantulo ja lyhytaikainen oleskelu sallitaan, mikäli muut maassaolon edellytykset täyttyvät. (Luku 1, § 3.4.) Lain toinen kohta vaikuttaa suoraan naisten prostituution harjoittamiseen (luku 9, § 142, § 148). Ulkomaalainen voidaan käännäyttää maasta, mikäli hänen voidaan perustellusta syystä epäillä myyvän seksuaalipalveluja (§ 148.6). Eli lain mukaan ulkomaalainen nainen ei voi myydä seksipalveluja Suomessa. Laki ei koske EU-maiden eikä Schengen sopimuksen allekirjoittaneiden maiden kansalaisia. Lähtökohtaisesti laki eriarvoistaa naiset. Sen yksi tarkoitus on ollut todennäköisesti estää tai rajoittaa ulkomaalaisten naisten ”ryntäys” myymään seksiä Suomeen. Lainsäädännöllä yritettiin vaikuttaa nimenomaan Venäjältä ja entisistä Neuvostoliiton maista saapuviin naisiin. Ulkomaalaislain muutos ajoittuu ajankohtaan, jota ennen Suomessa käytiin kiivasta keskustelua ihmiskaupasta, naiskaupasta ja prostituutiosta. Tuolloin Baltiasta ja Venäjältä tulleiden naisten osuus prostituutiosta oli kasvanut Suomessa voimakkaasti.

Ulkomaalaiselle voidaan käännäyttämistä tai maasta karkottamista koskevassa päätöksessä määrätä maahantulokielto. Prostituutiota harjoittavien naisten tapauksissa tämä merkitsee sitä, etteivät he saa viisumia

kyseiseen maahan kahteen vuoteen, vaan ovat matkustuskiellossa. Tällöin naisten vaihtoehdoiksi jäävät kohdemaan vaihtaminen, joka ei ole yksinkertaista, siirtyminen paikalliseen prostituutioon tai prostituution harjoittamisen lopettaminen.

Järjestyslaki

Toinen prostituution harjoittamiseen, etenkin katuprostituutioon vaikuttava tekijä on järjestyslaki (Järjestyslaki 27.6.2003/612). Seksuaalipalvelujen ostaminen ja maksullinen tarjoaminen yleisellä paikalla on kielletty (§ 7.1). Seksuaalipalvelulla tarkoitetaan tässä laissa rikoslain (39/1889) 20 luvun 10 §:n 1 momentissa määriteltyä sukupuoliyhteyttä sekä siihen rinnastettavaa seksuaalista tekoa. Julkisella paikalla tarkoitetaan myös ravintolaa, joka on yleisön käytettävissä jonkin tilaisuuden aikana tai muutoin (ks. tarkemmin, luku 1, § 2b).

Lain avulla yritettiin hillitä avointa katuprostituutiota. Prostituution näkyvyys ja vaikutukset esimerkiksi Helsingin Kalliossa (Koskela ym., 2000) olivat tutkimuksen mukaan suuret. Järjestyslailla pyrittiin vaikuttamaan myös seksiravintolaprostituutioon. Niistä tunnetuimmat ovat sijainneet Helsingissä. Myös Lapissa on ollut jonkin verran avointa katuprostituutiota 1990-luvun puolenvälin jälkeen, mikä liittyi itäprostituutioliikenteen alkuvaiheeseen. Nykyään ilmiö on kaduulta kadonnut. Seksuaalipalvelujen ostaminen tai maksullinen tarjoaminen julkisilla paikoilla tulkitaan järjestysrikkomukseksi, josta seuraa käytännössä sakko-rangaistus (ks. myös Kimpimäki 2009, 92–94).

Paritus rikoslaissa

Rikoslaki vuodelta 1998 (luku 20, 9 §) kieltää parituksen ja lainsäädäntöä täydennettiin vuonna 2004, jolloin parituksesta erotettiin törkeä paritus (Rikoslaki luku 20, 9a §). Toiminnan yritys on myös rangaistava teko. Parituksesta voidaan tuomita sakkoja tai enintään kolme vuotta vankeutta.

Paritus määritellään seuraavasti: joka hankkiakseen itselleen tai toiselle taloudellista hyötyä

- 1) järjestää huoneen tai muun tilan korvausta vastaan tapahtuvaa sukupuoliyhteyttä tai siihen rinnastettavaa seksuaalista tekoa varten tai kahdeksaatoista vuotta nuoremman lapsen tekemää, ilmeisellä tavalla sukupuoliyhteyttä loukkaavaa tekoa varten
- 2) vakiintuneena osana liiketoimintaansa majoittaa sellaiseen tekoon ryhtyvää ja siten olennaisesti edistää tekoa
- 3) yhteystietoja välittämällä tai muuten markkinoi toisen sellaiseen tekoon ryhtymistä tietäen, että hänen toimintansa olennaisesti edistää teon toteutumista
- 4) muuten käyttää hyväkseen jonkun ryhtymistä sellaiseen tekoon
- 5) viettelee tai painostaa toisen sellaiseen tekoon.

Paritus on toimintaa, joka Murmanskin alueelta tulevan prostituutio-liikenteen yhteydessä rikkoutuu lähes poikkeuksetta. Parituksen määrittelyn sisältämä huoneen tai muun tilan järjestäminen korvausta vastaan tapahtuvaa sukupuoliyhteyttä varten, joko hankkiakseen taloudellista hyötyä itselle tai toiselle toteutuu usein. Ulkomailta Suomeen tuleva prostituutio tarvitsee tietyt tukirakenteet, jotta toiminta olisi mahdollista. Myös yhteystietojen välittämisen ja majoituksen osalta toiminta täyttää osittain parituksen tunnusmerkistön. Sen sijaan *törkeä paritus* ei pohjoisen alueen liikkuvan prostituution osalta tutkimusaineistossani toteudu.

Paritusta pidetään törkeänä, jos sillä 1) tavoitellaan huomattavaa taloudellista hyötyä, 2) rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti, 3) aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä tai 4) kohteena on kahdeksaatoista vuotta nuorempi lapsi.

Törkeän parituksen yhteydessä keskiössä ovat suunnitelmallisuus, rikos, teosta aiheutuneet seuraukset toiselle henkilölle sekä huomattava taloudellinen hyöty. Lainkohta kuvaa sisällöllisesti ihmiskaupalle tyypillisiä elementtejä. Törkeässä parituksessa huomioidaan erikseen alaikäiseen lapsen kohdistuva teko. Vuoden 1998 rikoslaki sisältää kohdan, jossa seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta henkilöltä tai sen yritys on säädetty rangaistavaksi. (Ks. tarkemmin Rikoslaki 20 luku, 8 §.)

Rikoslain uudistuksen yhteydessä vuonna 2004 kiellettiin seksipalvelujen julkinen mainostaminen lehti-ilmoituksissa, jonka jälkeen

mainonta siirtyi vähitellen ulkomaisille internetsivustoille. Nykyään näyttäisi siltä, että mainonta olisi osittain palannut osittain takaisin paikallislehtiin, vaikka internet on keskeisin toimintaympäristö.

Ruotsi ja Norja

Ruotsissa tehtiin pohjoismaista historiaa kieltämällä seksinosto lailla vuonna 1999. Lain valmistelussa lähdettiin liikkeelle uudesta näkökulmasta: keskiöön nostettiin seksin ostaja, jonka toiminta haluttiin rangaistavaksi. Sekä lain valmistelun että lain voimaantulon jälkeinen aika käynnistivät runsaasti keskustelua puolesta ja vastaan. Erityistä kiinnostusta ovat herättäneet lain vaikutukset prostituution esiintyvyyteen ja prostituutiota harjoittavien naisten asemaan. Lainvalmistelu sai aikanaan osakseen myös kritiikkiä ja ruotsalaisia on syytetty siitä, että he halusivat säilyttää ”kansankotinsa” ja estää ulkomaalaisten naisten maahantulo, minkä tulkittiin olevan jopa uhka kansanterveydelle. (Gould 2003, 296; myös Kulick 2003.) Ruotsin prostituutiolainsäädännön lähtökohtana on ollut tulkinta, jossa prostituutio on aina miehen naiseen kohdistamaa väkivaltaa. Lakia on luonnehdittu normatiiviseksi, jonka päätavoite on vaikuttaa kansalaisten yleiseen mielipiteeseen ja asenteisiin prostituutiota kohtaan (Holmström & Skilbrei 2008). Ruotsissa seksin myyntiä ei ole kriminalisoitu.

Ruotsin poliisi arvioi, että prostituoitujen määrä olisi pudonnut 40 % vuosien 1998 ja 2003 välisenä aikana. Vuonna 1998 poliisi arvioi prostituoitujen määräksi Ruotsissa 2 500. Poliisin tilastojen perusteella lailla on ollut dramaattinen vaikutus prostituution vähenemiseen Ruotsissa. Kaksi vuotta lain voimaantulon jälkeen prostituoitujen määrä olisi vähentynyt jo puolella ja seksinostajien määrä 75 %. (Ekberg 2004.) Toisen näkemyksen mukaan prostituutio ei ole olennaisesti vähentynyt, vaan on kadonnut maan alle (esim. Kulick 2003). Ainoastaan katuprostituutio on lain sanelemasta pakosta johtuen vähentynyt ja piiloutunut. Norjassa uuden lain myötä katuprostituutio hävisi Oslon kaduilta ja on siirtynyt sisätiloihin. Iltaapäivälehdessä Bergenissä naiset ovat kuitenkin palanneet jälleen kaduille työskentelemään (Iltalehti 4.5.2009).

Charlotta Holmströmin ja May-Len Skilbrein (2008) toimittaman pohjoismaista prostituutiota ja naiskauppaa käsittelevän raportin osa-

tutkimuksessa valotetaan ruotsalaisten asenteita ja suhtautumista seksinostolakiin. Kriminalisoinnin saama tuki on pysynyt lähes ennallaan. Vuonna 2008 vastaajista 71 % halusi säilyttää seksinostolain voimassa. Lain säilyttämisen kannalla oli 60 % miehistä ja 79 % naisista. Ruotsalaisten luottamus lainsäädännön mahdollisuuksiin vaikuttaa prostituution laajuuteen on pieni. Viidesosa vastaajista uskoi, että seksinostajien määrä on lain myötä vähentynyt. Naiset eivät tyydy tutkimuksen mukaan enää ainoastaan oston kriminalisointiin, vaan he kannattavat nyt myös myynnin kriminalisointia. Useimmat vastaajat näkevät prostituution yleisenä ongelmana, ei vain sukupuoleen sidotun vallan ilmentymänä. (Mt.) Gunilla Ekbergin (2004) tulkinta aikaisemmista tutkimustuloksista on positiivisempi. Hänen mukaansa vuodesta 1999 vuoteen 2002 mennessä lain kannatus nousi 76:sta 81 prosenttiin ja kahdeksan kymmenestä ruotsalaisesta tuki seksin oston kriminalisointiohjelmaa (mt.).

Lain vaikutuksista ei ole ollut toistaiseksi saatavilla perusteellista tutkimusta, johon vaikuttavat osittain ilmiön muuntuvuus ja piiloluonne sekä tulkinnalliset näkemyserot. Pohjoiseen suuntautuvan liikkuvan itäprostituution osalta Ruotsin seksinoston kriminalisoinnilla ei näytä olevan juurikaan käytännön merkitystä, vaan kyse on enemmänkin prostituution tarvitsemien tukirakenteiden organisoinnin muutoksista.

Norjassa muutettiin vuonna 2003 parituspykälä uuden ihmiskauppain mukaiseksi. Muutoksen myötä laki koski vain toisen ihmisen prostituution edistämistä, ei siitä hyötymistä. Samana vuonna säädetty ihmiskauppapykälä suunnattiin niitä toimijoita vastaan, jotka väkivalloin, uhkaamalla tai haavoittuvaista tilaa hyväksikäyttäen käyttävät toista hyväkseen prostituution, pakkotyön tai muiden pakkokeinojen kautta. (Ks. Palermon sopimus, liite 1.) Norjan parlamentissa äänestettiin marraskuussa 2008 prostituutiolainsäädännön muutoksesta ja vuoden 2009 alusta tuli voimaan yleinen seksipalvelujen ostokielto (Ministry of Justice and the Policy 2008). Kiellon tarkoituksena on vähentää kysyntää ja sitä kautta ehkäistä ihmiskauppaa. Norjan seksikauppakieltoa edeltäneeseen keskusteluun on vaikuttanut Ruotsin tilanne. (Holmström & Skilbrei 2008, 63.) Norjan parituspykälään sisällytettiin jo vuonna 1995 (huoneen)vuokrauskielto. Lakiin tehtiin lisäyksiä vuonna 2000, jolloin seksuaalipalvelujen tarjoamisen ilmoituskielto tuli voimaan. (Mt.) Norjassa on toisinaan estetty maahantulo naisilta, joiden epäillään tulevan maahan prostituution harjoittamistarkoituksissa. Norjan ulkomaalaislaki

ei sisällä tästä säännöksiä (Skilbrei 2008). Norjassa voimaan tullut uusi laki kieltää seksin ostamisen kotimaassa ja ulkomailla. Laki koskee kaikkia, jotka maksavat seksistä Norjassa sekä myös norjalaisia, jotka ostavat seksiä ulkomailla. (Ministry of Justice and the Policy 2008.) Käytännössä seksin ostamista ulkomailla on hyvin vaikea valvoa.

Prostituutiota säätelevä lainsäädäntö vaihtelee tutkimusjoukon naisten lähtömaassa ja tulomaassa. Venäjällä asiakas ei ole lainrikkoja, vaan seksiä myyvä nainen. Ruotsissa ja Norjassa seksiä myyvä nainen ei ole lainrikkoja, mutta asiakas on. Suomessa seksiä myyvä ulkomaalainen nainen on lainrikkoja, mutta suomalainen ei ja seksin ostaminen ei ole kiellettyä, ellei kyse ole ihmiskaupan uhrista. Monet liikkuvassa prostituutiosta työskentelevät naiset eivät tiedä, eivätkä ymmärrä lainsäädännön ja lainvalvonnan erilaisuutta Pohjoismaissa. Venäjä on korruptoitunut, mikä mahdollistaa lain kiertämisen ja eri asioiden ostamisen rahalla, kuten esimerkiksi sakkojen maksamisen joissakin tapauksissa pimeästi viranomaiselle. Paritus on Pohjoismaissa ja Venäjällä kielletty. Lainsäädäntö selittää osittain itäprostituutioilmiön nykyistä piiloluonteisuutta. Lainsäädäntö on muuttunut sen jälkeen, kun prostituutiota harjoittavat naiset ilmaantuivat 1990-luvulla pohjoisille alueille. Prostituutio harjoittamiseen tarvitaan kuitenkin riittävät tukirakenteet, jotta toiminta olisi mahdollista. Parituslainsäädäntöä rikkotaa usein juuri toiminnallisten edellytysten luomiseksi.

2.2 Tutkimuksen tehtävän kiteytyminen

2.2.1 Tutkimustehtävä ja metodologiset ratkaisut

Tutkimukseni ytimessä ovat naisten kokemukset prostituution harjoittamisesta. Näiden kokemusten avulla kuvaan pohjoisen itäprostituutiota ja prostituution harjoittamisen saamia merkityksiä naisten elämässä. Tutkimustehtäväni on tarkentaa kuvaa itäprostituutiosta naisten kokemuksia analysoimalla ja tulkitsemalla. Tarkastelen näitä yksilöllisiä kokemuksia suhteessa Venäjän yhteiskunnalliskulttuuriseen ja paikalliseen kontekstiin. Olen muotoillut tutkimuskysymykset seuraavasti:

- Minkälaisia tekijöitä naiset liittävät prostituutioon tuloon?
- Miten prostituutio ja sen harjoittaminen merkityksellistyvät naisten kokemuksissa?
- Mitkä tekijät pitävät naiset kiinni prostituutiosta tai irrottavat siitä?

Tutkimuskysymykset kiinnittyvät naisten paikantumiseen ja asemaan paikallisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa, joka on tutkimusilmion sijoittamisen näkökulmasta keskeinen. Tutkimus kertoo Murmanskin paikallisissa ehdoissa muotoutuvasta prostituutiosta naisten elettyinä ja koettuina kokemuksina. Prostituution harjoittamisen kontekstit jakautuvat tutkimuksessani Pohjoismaihin suuntautuvaan liikkuvaan prostituutioon ja Murmanskin paikallisuudessa harjoitettavaan prostituutioon. Olen rajannut tutkimustehtävän siten, että kuvaan naisten harjoittamaa prostituutiota siten kuin se on tullut esille haastattelu- tai/ja havainnointiaineistoissa. Tutkimuksen lähestymistapa on sukupuolistunut, koska olen keskittynyt naisten prostituutiokokemuksiin, joka tuo esiin heidän harjoittamansa prostituution suhteessa yhteiskunnalliskulttuuriseen kontekstiin. Naisten asiakkaat ovat aineistossani miehiä. Murmanskin paikallisessa prostituutiosta työskentelevien muiden toimijoiden harjoittama prostituutio jää tämän tutkimuksen ulkopuolelle, vaikka se on tullut sivujuonteena esille aineistoa kerätessäni. Olen keskittynyt prostituutiotarjontaan liittyviin kysymyksiin naisten näkökulmasta ja rajaus jättää prostituutiokysyntään vaikuttavat tekijät ulkopuolelle.

Tutkimukseni lähestymistapa on etnografinen ja tutkimukseni painottuu aineistolähtöisesti. Olen yrittänyt lähestyä tutkimukseni kulttuurista viitekehystä ”sisältäpäin” (Spradley 1979; Hammersley & Atkinson 1989; Eskola & Suoranta 2000, 103–110). Etnografinen tutkimus voidaan ymmärtää kokemalla oppimiseksi, kuvailemiseksi ja kirjoittamiseksi (Fingerroos 2003). Tutkimuksessani on elementtejä kulttuuritutkimuksesta, sosiaalisesta konstruktionismista ja feministisestä metodologiasta. Kokemuksellinen lähestymistapa on keskeinen ja olen kiinnostunut naisten kokemuksilleen antamista merkityksistä. Kulttuuritutkimuksesta olen etsinyt välineitä ymmärtää yhteiskunnallisten rakenteiden ja toimijoiden keskinäistä vuorovaikutusta venäläisessä yhteiskunnassa. Naisten

harjoittama prostituutio sijoittuu näihin rakenteisiin, jotka määrittävät naisten toimijuuden mahdollisuuksia ja esteitä. Kulttuurisen kontekstin ymmärtäminen on tärkeää, koska tutkimani ilmiö kiinnittyy tähän kehukseen. Pertti Alasuutarin (2001, 55) mukaan kulttuurintutkimuksessa on keskeistä ilmiön paikallinen selittäminen. Tällöin tehdään ymmärrettäväksi juuri tietty historiallisesti ja kulttuurisesti ehdolliseksi ymmärretty asia. Beverley Skeggsin (1999, 33) mukaan etnografia merkitsee tapaa nähdä toisin. Asiat saavat erilaisia merkityksiä eri konteksteissa (Spradley 1979; Alasuutari 1993, 13, 29, 46; 1995; Raunio 1999, 239–240, 298). Tällä lähestymistavalla yritän ottaa haltuun tutkimukseni kenttää.

Sosiaalinen konstruktionismi merkityksellistyy tutkimuksessani siten, että tutkimustieto on tuotettu tietyissä ajassa ja paikassa, ja se on syntynyt eri toimijoiden välisessä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tutkimuksen tieto on siten sosiaalisesti rakentunutta ja sijoittunutta (esim. Hacking 2009; Holstein & Miller 1993; Burr 2003). Prostituutioon kiinnittyy yleensä voimakas nimeämisprosessi, jossa sitä kuvataan ja samalla luodaan – siitä rakennetaan sosiaalinen konstruktio (vrt. Jokinen & Juhila & Pösö 1995, 17). Kyse on sosiaalisesta ongelmasta (konstruktiosta), jota ajalliset, paikalliset ja yhteiskunnalliset tekijät jäsentävät. Sosiaalisten ongelmien konstruktionistisessa tutkimusperinteessä (Kitsuse & Spector 1973; Spector & Kitsuse 1987) nojaututaan näkemykseen, etteivät mitkään olosuhteet tai mikään käyttäytyminen ole sosiaalisia ongelmia ennen kuin ne määritellään niin haitallisiksi joko asianosaisille tai joillekin muille ihmisille. ”Sosiaaliset ongelmat ovat, mitä ihmiset ajattelevat niiden olevan” (Spector & Kitsuse 1987, 73). Mikäli esimerkiksi prostituutio luokitellaan sosiopatologiseksi ilmiöksi, ja siten sosiaaliseksi ongelmaksi, on selvää että ensimmäinen kontribuutio muovaa käsitystämme prostituutiosta (mt). Jorma Sipilän (1979, 13) näkemyksen mukaan sosiaaliset ongelmat määritellään yhteiskunnassa vallitsevien käsitysten ja yhteiskunnan jäsenille haitallisten olosuhteiden avulla. Sosiaaliset ongelmat ovat tavallaan jatkuvassa liikkeessä (ks. Jokinen & Juhila & Pösö 1995, 12).

Feministinen tutkimusote on lähtenyt liikkeelle tarpeesta nostaa naisten kokemus ja naisia koskeva arkipäiväinen tieto tutkimuksen kohteeksi, jolloin feministinen tieto perustuu juuri naisten omiin kokemuksiin ja niiden tunnistamiseen (Alcoff & Potter 1993; 1; Rowland & Klein 1996, 10; Harding 1990, 90–91). Näkökulma kiinnittyy epistemologi-

siin kysymyksiin erilaisista tietäjistä ja tiedon kriteereistä sekä tiedon paikantumisesta. Feministinen epistemologia päättyy Suvi Ronkaisen (1999, 23) mukaan väistämättä tiedon paikantumiseen, jolloin tietäminen on mahdollista vain tietystä episteemisestä paikasta käsin. Olen kerännyt tutkimusaineiston itselleni kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti erilaisessa kontekstissa, johon naisten tuottama tieto on tiettyä aikana sijoittunut. Naisten paikka ja seksuaalisuus on historiallisesti ja kulttuurisesti väritynyt, joka on merkityksellinen ilmiön taustalla vaikuttava tekijä. Feministisessä otteessa on tärkeää purkaa valtavirran määrittämiä totuuksia ja rakentaa vaihtoehtoisia ajattelun ja toiminnan lähtökohtia sekä käytäntöjä. (Alcoff & Potter 1993, 3; Koivunen & Liljeström 1996, 13, 19; Battanaik 2003, 307–308.)

Pohjoisen itäprostituutiosta on olemassa vähän aikaisempia tutkimuksia ja naisten kokemusten kautta sitä ei ole tutkittu. Aineistolähtöinen ote tutkimuksessani on merkinnyt pohdintoja ja arviointia siitä, minkälaisella lähestymistavalla on mahdollista tuottaa ja saavuttaa mitään tietoa (Glaser & Strauss 1980). Olen verrannut tutkimusaineistoja keskenään: haastatteluaineisto on tutkimuksen ydin, jota havainnointiaineisto täydentää ja kehystää. Havainnointiaineisto on kontekstin ymmärtämisen ja naisten kokemusten sitomisessa paikallisuuteen tärkeä. Myös tutkimusprosessin alkuvaiheessa keräämäni aineisto on erilaista kuin loppuvaiheen aineisto (esim. Strauss & Corbin 1991), koska tutkimusprosessin eteneminen antoi välineitä ja ohjasi aineistonkeruuta ja siitä aikaisemmin tehtyjä tulkintoja (Pösö 1993). Ymmärrys ilmiöstä lisääntyi vähitellen tutkimusprosessin aikana tiedon ja kokemusten kerääntyessä. Myös muiden kentällä olevien toimijoiden antama tieto on tuotettu eri näkökulmista ja se on siten erilaista. Tutkimuksen tieto on tilallisesti ja ajallisesti sijoituttu (Ronkainen 1999).

Venäjä on merkinnyt minulle kulttuurista ja yhteiskunnallista ”toiseutta” (Söderholm 1994), koska olen länsimaalainen ja en ollut tutkimusmatkani alkaessa koskaan käynyt Venäjällä. Olen halunnut oppia ymmärtämään tutkimaani ilmiötä ympäröivää kontekstia lähestymällä sitä eri toimijoiden kautta. Nämä toimijat työskentelevät tai elävät tutkimani ilmiön kehyksessä ja kohtaavat prostituution eri tavoin. Etnografisessa tutkimuksessa tapahtunutta muutosta kuvatessaan James Glifford (1986, 23) on todennut, että (...) etnografia kohtaa nyt toiset suhteessa itseensä nähden samalla itsensä toisena. Aikaisemmin etnografia tutki

vieraita, ”eksoottisia”, historiallisia ja primitiivisiä kulttuureita kykenemättä näkemään itseään suhteessa muihin. James Glifford (mt., 7; ks. myös Pink 2001) kirjoittaa, että etnografiset totuudet ovat aina osittaisia – näkökulmaan sitoutuneita, epätäydellisiä ja keskeneräisiä. Ajatus on lohdullinen. Olen miettinyt paljon omaa paikantumistani tutkimusprosessissa, koska sijoittumiseni on kokemuksellisesti kaksijakoinen. Olen ollut samanaikaisesti osallinen sekä toinen, olen ollut ulkopuolella ja sisäpuolella. Paikantuminen on vaihdellut tutkimusprosessin aikana ja sen eri vaiheissa kentällä ja haastatteluja tehdessäni. Tutkimustyön edetessä pääsin vähitellen sisälle tutkimaani ilmiöön ja sitä ympäröivään kontekstiin, enkä kokenut itseäni enää samalla tavalla ulkopuoliseksi. Alkuvaiheessa kentällä ihmiset, kulttuuri, puhuttu kieli, paikkakunta ja tutkimani ilmiö olivat outoja, joka merkitsi minulle ”Liisa Ihmemaassa” vaihetta. Vähitellen eri asiat ja toimintaympäristö tulivat tutummiksi ja Murmansk alkoi tuntua välillä toiselta kotikaupungilta.

Tutkimuskenttä on tarkoittanut konkreettisesti Murmanskin aluetta ja Murmanskin kaupunkia, joka on alueen (oblast) hallinnollinen keskus. Se on merkinnyt backstagea, näyttämön takahuonetta tai kulisseeja (Goffman 1959; 1971), jonne tutkimukseni lähtökohtaisesti sijoittuu. Tämä on ollut kiintopiste, josta tutkimukseni aikoinaan lähti viriämään. Itäprostituutiönäytelmä esitettiin Suomen Lapissa, joka synnytti kiinnostukseni siihen, mistä ja miksi tämä ilmiö lähtee liikkeelle. Kenttätöön eli tutkimusaineiston keruun olen tehnyt Murmanskissa ja osittain oblastissa. Olen palannut samaan paikkaan jatkamaan aineistonkeruuta useamman vuoden ajan. Tutkimusotteessa on ollut häivähdys etnografista antropologiaakin, koska Venäjä oli minulle tuntematon yhteiskunta ja kulttuuri. Kenttätöössä olen yrittänyt lisätä ymmärrystäni venäläisestä yhteiskunnasta, paikallisuudesta ja naisten arjen elämän ehdoista. James Spradley (1979, 3) on määritellyt etnografian kulttuurin kuvaamiseksi, jonka päämäärä on ymmärtää toista kulttuuria sisältäpäin, kulttuurin edustajan näkökulmasta. Tällöin se voidaan ymmärtää ennemminkin ihmisiltä oppimiseksi kuin heidän tutkimukseksi. Maija Jäppinen (2006, 105) kuvaa opinnäytetyössään tutkimusmatkaansa Udmurtialaisessa kriisikeskuksessa Venäjällä siten, että hän on elänyt ympäristössä, jota tutkii, ja hänen tavoitteensa on ollut oppia ymmärtämään sitä sisältäpäin.

Etnografiaa kuvataan kestäväenä havainnointiin ja osallistuvaan havainnointiin perustuvana tutkimuksena, jossa aineistoja hankitaan monin ta-

voin. Tutkija tutustuu tutkimuskohteeseensa itse ja opettelee toimimaan sen arkisissa sosiaalisessa ja kulttuurisissa järjestyksissä. Sosiologinen etnografia painottaa usein enemmän sosiaalista ja kulttuurista järjestystä, kuin tapoja joilla tutkija asettautuu kentälle erilaisiin paikkoihin. (Gordon & Lahelma 2004, 100.) Tarja Pösö (2004) tuo esille koulukotia käsittelevässä tutkimuksessaan Sarah Pinkin (2001) tulkintatavan, jossa etnografia kuvataan metodologiana, ei metodina. Tällöin etnografia ymmärretään prosessina, jossa jatkuvasti haetaan suhdetta ja moraalista oikeutustakin tietoon, tietämiseen sekä tiedontuottamiseen tutkijan, käsittekeskustelujen ja ”tutkimuskohteen” välisenä vuorovaikutuksena (mt., 21–22). Sarah Pink kuvaa etnografian metodologiaksi tai oikeammin lähestymistavaksi kulttuurin ja yhteiskunnan kokemiseen, tulkintaan ja esittämiseen, joka merkitsee ymmärrystä tiedon luonteesta. On oleellista tarkastella kriittisesti etnografian oikeutta esittää asioita ”toisten” puolesta, koska viimekädessä on kyse etnografian omasta tulkintaversiosta todellisuudesta. (Mt., 18–19.)

John van Maanen (1991, 32) kuvaa etnografisen uteliaisuuden toteuttamista maleksimiseksi, jatkuvaksi, joskus joutavaltakin tuntuvaksi rupatteluksi, muistiinpanojen ja tyhmien kysymysten tekemiseksi, rajojen ylittämiseksi ja oman läsnäolon aiheuttaman hämmennyksen sietämiseksi. Franziska Vogtin (2002, 35) mukaan (kulttuurinen) ”toisuus” antaa tutkijalle mahdollisuuden esittää ”outoja” kysymyksiä. Antti Karisto (2004) kuvaa huumorintajuisesti ja analyttisesti kenttätutkimusmatkaansa Aurinkorannikolla Espanjassa ja tuo esille niitä erityisyyksiä sekä ”ansoja”, joita tutkijat voivat kohdata tehdessään tutkimusta vieraisissa kulttuureissa. Etnografia ohjaa herkistymään myös ei-kielellisille ulottuvuuksille (Forsberg 1998, 68–69), joka merkitsee rivien välistä lukemista silloin, kun kaikkia asioita ei sanota tai kyetä sanomaan ääneen. Ei-kielellinen on tuottanut tietoa eri aistien välityksellä, kuten hajuja, makuja, erilaisia tuntemuksia, havaintoja, koettua, elettyä ja nähtyä, jotka ovat rakentaneet ymmärrystä venäläisestä kulttuurista ja paikallisesta kontekstista sekä osittain tutkimastani ilmiöstä. Sarah Pinkin (2009) näkemyksen mukaan aistienvaarainen etnografia (sensory ethnography) voidaan tulkita jopa tutkimusmetodologiaksi.

Amanda Coffeyn ja Paul Atkinsonin (1996, 68) mukaan on oleellista, miten tutkijan ja kentän välinen suhde toteutuu. Pyrkiikö tutkija tutkimaan yhteisön, ryhmän tai kulttuurin sisälle, jättäytykö ulkopuolelle

vai liikkuuko näiden rajapinnalla? (Ks. myös Grönfors 1982; 57–86; Karisto 2004, 303–310.) Näkemykseni mukaan tutkijan positio vaihtelee tutkimuksen aikana ja paikka muuttuu tutkimusprosessin eri vaiheissa. Kyse voi olla edestakaisestakin heiluriliikkeestä, jossa oma sijoittautuminen aaltoilee ulkoa sisään ja sisältä ulos. Sisälle pääsy ei tarkoita sitä, että sinne päästyään tutkija olisi lunastanut pysyvän paikkansa siellä (Karisto 2004). Kentälle pääsyn yhteydessä tutkijalta vaaditaan usein sitkeyttä ja neuvokkuutta (Hammersley & Atkinson 1995, 54–55) ja monet keinot ovat tarpeen aineistonkeruussa. Tarvitaan kärsivällisyyttä ja uskoa omaan tekemiseen sekä kykyä perustella sen merkitys. Kentälle pääsyyn liittyy usein neuvotteluja erilaisten ”portinvartijoiden” kanssa (mt., 63–67). Portinvartijat kohtasin pyrkiessäni eri toimipaikkoihin haastattelemaan ja keräämään tutkimusmateriaalia. Venäjällä se on vaatinut usein lupien anomista ”korkeammilta tahoilta”. Aina en ole päässyt sinne, mihin olisin halunnut mennä. Tutkimuslupien saaminen voi olla työlästä, koska byrokrazia asettaa ehdot tutkimuksen tekemiselle, mikä vaatii tutkijalta sitkeyttä pitää kiinni asettamistaan tavoitteista (vrt. Eräsaari 1995).

Bandana Battainai (2003) mukaan marginaalisten ilmiöiden parissa tehtävä etnografinen tutkimus sisältää usein jännitteitä, mikäli seksuaalinen käyttäytyminen on yksi syy marginalisoitumiseen. (...) Useimmille, jotka aloittavat työskentelyn tai tutkimuksen seksityöntekijöiden tai prostituoitujen parissa, naisten elin- ja työskentely-ympäristö sekä naiset itse voivat tuntua vierailta. Tässä vaiheessa selkeys ja rehellisyys omien uskomusten, ennakkoluulojen ja käsitysten suhteen on äärimmäisen tärkeää. Jos tarkoituksena on kuvata prostituutiota sitä harjoittavien naisten näkökulmasta, on opittava suhtautumaan asiaan tuomitsematta ja kyetä erottamaan selvästi omat tunteet ja uskomukset naisten kertomuksista. (Mt., 307–308.)

Tutkimukseni ytimessä oleva naisten kokemustieto on kerätty avointa teemahaastattelumetodia (esim. Hirsjärvi & Hurme 2004, 47) käyttäen ja olen nojautunut feministiseen haastattelumetodologiaan. Feministinen tutkimus tarjoaa (naisille) aineksia ymmärtää, kuinka naisten arjen maailmat, ongelmat ja vahvuudet ovat laajempien sosiaalisten rakenteiden heijastusta (esim. Acker ym. 1983, 424). Feministisen haastattelun tärkein ohjenuora on, ettei tutkija saa uusintaa tieteeseen sisäänrakennettua hierarkisuutta (Ronkainen 1989, 67; Roberts 1981, 7–15). Tämä vaatimus kohdistuu koko tutkimusprosessiin (Ronkainen 1989).

Havainnointiaineisto on tuotettu etnografisella lähestymistavalla – kentällä. Etnografinen ote merkitsee metodologista lähestymistapaa rakentaessani kehystä ja ymmärrystä tutkimani ilmiön ympärille. Lähestymistapa merkitsee yritystä ottaa haltuun sitä kenttää, johon tutkimani ilmiö sijoittuu. Tulkitseen tiedon olevan paikantunutta, jolloin konteksti saa erityisen merkityksen. Naiset kantavat erilaisia maailmoja tai konteksteja mukanaan, jotka muokkaantuvat erityisessä ajassa ja paikassa. Naiset eivät pelkästään elä tietyissä olosuhteissa, vaan he elävät ne (vrt. Tapaninen 1996, 17). Havainnointiaineisto rakentaa tutkimuksessani kehystä naisten kokemusten tulkinnoille ja auttaa kokemustiedon jäsentämisessä ja analysoinnissa. Kenttäaineistolla on tärkeä merkitys naisten arjen paikallisen ja yhteiskunnallisen kontekstin ymmärtämisessä. Kenttäaineisto lomittuu ja täydentää haastatteleamalla kerättyä kokemusaineistoa. Vaikka aineiston merkitys on täydentävä, sillä on ratkaiseva merkitys tutkimuksen kokonaisuudelle. Havainnointiaineiston avulla olen lähestynyt tutkimani prostituutioilmiötä reunoilta, kun taas naisten kertomukset kuvaavat ilmiötä sisältä käsin. Olen tarvinnut näitä molempia lähestymistapoja.

Arjen havainnointi, osallisuus (projektityö) ja ilmiön kehystys ovat auttaneet ymmärtämään naisten arkista elämää, koska olen halunnut nähdä tutkimuskohteen omassa toimintaympäristössään. Olen yrittänyt tehdä naisten arkielämää ymmärrettäväksi kuvaamalla tekijöitä, jotka muovavat naisten toimijuuden edellytyksiä ja esteitä paikallisessa ympäristössä. Miten prostituutiota harjoittavien naisten arki järjestyy ja mitkä konkreettiset tekijät sitä rakentavat? Olen yrittänyt tuoda näkyviin naisten sosiaalisen yhteisön kulttuurisen jäsenyyden ja naisten erilaiset toimijuuden roolit tässä yhteisössä ja yhteisöä ympäröivässä kehyksessä. Jäsenyys perustuu sosiaalisen vuorovaikutuksen arkisiin sääntöihin (ohjeet, normit, lait, rutiinit, tavat ja säännöt). Yksinään tämä lähestymistapa ei ole ollut kuitenkaan riittävä. Anneli Pohjolan (1994, 14) mukaan ihmisten elämää on tutkimuksellisesti vaikea ottaa haltuun yhdellä suurella teoriolla. Yhteiskunnan, rakenteiden ja toiminnan tarkasteleminen avaavat moninaisia ulottuvuuksia, jolloin tutkimuksessa tarvitaan useampien lähestymistapojen yhdistämistä (Raunio 1999, 54, 58).

Tutkimukseni ytimessä ovat naisten intiimiin yksityisyyteen sijoittuvat kokemukset. Kun seksuaalisuus asetetaan kaupallisen seksin areenaksi, se on osittain julkista. Jotain on kaupan. Naiset markkinoivat seksipalveluja eri areenoilla ja hiljaisen tiedon avulla. Osa naisista työskentelee

tiloissa, jotka tunnustetaan kaupallisen seksin areenoiksi, kuten saunat, klubit, tietyt hotellit ja erityiset katuprostituution alueet. Tällöin naisten seksuaalisuus tilallistuu julkiseksi (ks. Hubbard & Whowell 2008, 1748–1749). Oman seksuaalisuuden ristiriitainen sijoittuminen tekee siitä toisaalta myös julkisuudessa varjellun ja arkaluontoisen salaisuuksien alueen. Kokemusulottuvuuden tavoittamiseksi olen nojannut feministiseen metodologiaan, mikä merkitsee herkistymistä ja pysähtymistä naisten kertomusten äärelle kuuntelemaan (vrt. Granfelt 1998; 19–31). Olen sitoutunut naisten arjen reflektioon ja tutkittavien elämälleen antamiin merkityksiin. Kyse on naisten arkielämän tiedosta siten kuin he ovat itse halunneet elämästään kertoa. Keskeistä tutkimuksessani on naisten elämää koskevien tulkintojen etsiminen, tilan antaminen heille itselleen asioidensa tietäjinä ja arjen toimijoina (Smith 1987, 105–106), jolloin lähestymistapaa voi luonnehtia standpoint -asetelmaksi (esim. Code 1991; Harding 1993; Swigonski 1994; Everitt ym. 1992).

Standpoint teorian lähtökohtana on käsitys, jonka mukaan asema sosiaalisissa rakenteissa muokkaa ihmisen subjektiivista ymmärrystä maailmasta. Teorian mukaan rakenteellisesti marginaalisessa tai alistetussa asemassa olevilla on muita informoidumpaa, täydellisempää ja vähemmän vääristynyttä tietoa. (Everitt ym. 1992). Marginaalisessa asemassa olevilla ihmisillä on tulkinnan mukaan niin sanottu kaksinkertainen ymmärrys yhteiskunnasta, koska he elävät itse tässä todellisuudessa. Epistemologian, joka sitoutuu standpoint-teoriaan, tulee ottaa lähtökohdaksi yhteiskunnallisen todellisuuden tarkasteleminen myös marginalisoitujen, yhteiskunnallisessa vallankäytössä ja vaikuttamisessa ”toisen” asemaan joutuneiden ryhmien näkökulma. (Swigonski 1994, 390–392.)

Martin Hammersleyn ja Paul Atkinsonin (1995) näkemyksen mukaan ei ole esitetty vakuuttavia perusteita sille, että marginaalisessa asemassa olevien tai sellaiseksi määriteltujen ryhmien näkemykset olisivat perustellumpia. Ehkä kyse on siitä, että marginaaliin sijoitetut ihmiset omaavat kokemusulottuvuuden marginaalissa olemisesta, jota ulkopuolella olevilla ei ole. Kokemus tuo tietokäsitykseen jotain lisää, joka voi toimia tietoa täydentävänä perustana. Sitä, onko tämä tieto parempaa kuin jokin toinen tieto, ei voi väittää, mutta se on erilaista, tietyistä kokemuksellisesta positiosta käsin tuotettua. Tiedon tuottamisessa tulisi päästä irti arvottavasta ajattelusta. Tärkeämpää on tiedon monipuolisuus, jota tuotetaan useammasta näkökulmasta. (Raunio 1999, 87.) Prosti-

tuutiotutkimuksessa vallitsee usein epistemologinen ristiriita siitä, kenen asiantuntemus prostituutiosta on uskottavinta. Nouseeko asiantuntijuus omakohtaisista kokemuksista vai tieteellisestä/tietoteoreettisesta otteesta (vrt. mt., 87) vai palvelujärjestelmässä tapahtuvista ammatillisista kohtaamisista (esim. kriisikeskustyö).

Tavoitteeni on tuoda esiin ulottuvuuksia, joita prostituutioilmiöön ja naisten kokemuksiin liittyy. Näkemykseni on, että naisten kokemukset prostituutiosta kertovat myös jostain yleisemmästä. Olen halunnut tutkia kokemusulottuvuutta, sekä niitä yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja paikallisia ehtoja, joissa pohjoisen itäprostituutio muotoutuu sekä prosessin taustalla vaikuttavia tekijöitä prostituutiota harjoittavien naisten äänen kautta. Prostituutiota harjoittavat naiset sijoitetaan yleensä marginaaliin, eikä heidän äänensä edes omassa asiassa pääse kuuluviin (vrt. Juhila 2004a, 20; 2004b). Kirsi Juhila tuo tutkimuksessaan esiin marginaalisessa asemassa olevien ihmisten ”puheoikeuden”, josta tutkija käyttää vastapuheen käsitettä. Vastapuheen ei tarvitse olla sanallista, vaan hiljaisuus voi merkitä vastausta. Vastapuhe voi näyttäytyä vaikenemisena ja vetäytymisenä (mt., 28). Prostituutiota harjoittavien naisten toimijuus sisältää vaikenemista, jota moraaliset, eettiset ja lainsäädännölliset tekijät ylläpitävät.

2.2.2 Käsitteellisiä paikannuksia

Käytän tässä tutkimuksessa naisten sijoittautumisesta prostituutioon käsitettä *harjoittaa prostituutiota*, koska prostituutio käsitteen sisällöllinen määrittelemineen on vaikeaa ja käyttämäni käsite kuvaa naisten toimintatapaa mielestäni parhaiten. Prostituutiosta työskentelyn määrä on yksilöllistä ja prostituution harjoittamisen kontekstit määrittävät naisten toimintatapoja. Liikkuvassa prostituutiosta naiset harjoittavat prostituutiota usein piilossa, periodimaisesti tai satunnaisesti ja pohjoisen itäprostituutiosta on erityisiä piirteitä. Paikallisessa prostituutiosta työskentely on säännöllisempää, mutta tutkimusjoukon naiset eivät identifioi itseään ammattilaisiksi. Seksityöntekijä käsite luo kuvaa ammatillisemmasta toiminnasta, joka sisältää aktiivisen ja joskus myös julkisen toimintatavan (esim. Kontula 2005; 2008; myös Salli ry). En voi puhua myöskään huorista, vaikka naiset ovat haastatteluissa käyttäneet itsestään tätä käsitettä.

Käsite on ollut kautta historian yleinen ”haukkumanimitys” naisille, kun halutaan loukata erityisesti naista ja naiseutta.

Prostituutioliikenteellä kuvataan yleensä eri maiden välillä toteutuvaa liikkuvaa prostituutiota. Kyse on liikkeestä, joka tapahtuu lähettävän ja vastaanottavan maan välillä. Liikenteen suunta vaihtelee eri aikoina, samoin kuin liikenteen volyyymi ja toimijat tässä liikenteessä. Olen käyttänyt tutkimuksessani myös *avainhenkilön* käsitettä (ks. Grönfors 1982; Karisto 2004), jolla kuvaan tutkimukseni venäläistä tukihenkilöä. Avainhenkilön merkitys tutkimuksessani on keskeinen, koska hänen avullaan ovat rakentuneet suhteet tutkimusjoukon naiseen (ks. tarkemmin luku 3.1).

Toimijuus on tutkimuksessani tärkeä jäsentävä käsite, joka on tarjonnut erilaisia tarkastelukulmia paikantaessani naisten arkea Murmanskissa ja venäläisessä yhteiskunnassa. Naisten kokemuksissa kuvataan toimijuuden mahdollisuuksia sekä niiden puuttumista tiettyssä yhteiskunnallisessa ja paikallisessa kontekstissa. Naisten toimijuutta on mahdollista tarkastella myös Martha C. Nussbaumin (2000) ja Nobel-palkitun Amartya Senin (1999) inhimillisten toimintamahdollisuuksien (suom. käänös myös toimintavalmiudet) (human capabilities) teoreettisen lähestymistavan kautta. Inhimilliset toimintamahdollisuudet luovat yksilöille todelliset edellytykset toimia ja olla (doing, being). Yksilön hyvinvointi on yhteydessä olemisen laatuun ja mahdollisuuksiin toimia ympäröivissä institutionaalisissa olosuhteissa, joissa yksilö elää ja missä itse määritellyt valinnat ovat mahdollisia. Itse määritellyt valinnat ovat kuitenkin merkityksettömiä ilman riittäviä materiaalisia resursseja. (Mt.) Pauli Niemelän (2009) mukaan yksilön tavoittelema toiminnallinen hyvä voidaan ilmaista käsitteellä hyvinvointi, joka on olennainen osa ihmisen toiminnallisuutta, sen tarkoitus (mt., 212). Niemelä määrittelee inhimillisen toiminnan tasot kolmeksi toiminnan muodoksi ja kategoriaksi: olemisen (tarpeiden tyydyttäminen), tekemisen (osallisuus) ja omistamisen (resurssit) tasoiksi, joihin hyvinvointikäsite perustuu ja jotka mittaavat sen eri puolia (mt., 214, 218, 231).

Tarkasteltaessa inhimillisiä toimintamahdollisuuksia tärkeää on se, ”mitä yksilöt ovat kykeneviä tekemään tai olemaan – ei se, mitä heillä on”. Yhteiskunnallisten toimintaedellytysten ja yksilöllisen toimijuuden välinen suhde on keskeinen, koska tässä suhteessa paikantuvat todelliset valinnan mahdollisuudet (spheres of choice). (Nussbaum 2000, 33.) Va-

linnat voivat olla ongelmallisia, koska ne tehdään erilaisten kulttuuristen tapojen, pelkojen, vähäisten odotusten ja taustalla vaikuttavien epäoikeudenmukaisten olosuhteiden ehdoissa (mt. 114). Amartya Senin (1999) mukaan valinnanvapaus on sosiaalisesti sitoutunutta, koska yksilön toimijuus ehdollistuu ja rajautuu väistämättä ulottuvilla oleviin sosiaalisiin, poliittisiin ja taloudellisiin toimintamahdollisuuksiin. (Mt., 13) Toimijoiden valintoja määrittävät eri elämänalueilla erilaiset kriteerit, joita voivat olla rationaalisuus, taloudellisuus, emotionaalisuus, lainkuuliaisuus tai moraalisuus. Valintakriteerien järjestys riippuu toimijan kulloisestakin tilanteesta, joka ilmentää yksilön preferenssi- ja arvojärjestystä valittavana olevan toimintavaihtoehdon suhteen. (Sen 1993, 30–35.) Riittävät toimintamahdollisuudet antavat puitteet ”hyvälle elämälle”, mutta eivät määritä sitä, mitä hyvä elämä on (Nussbaum 2000). Kontekstin ja historian ymmärtämisen merkityksen tärkeys on toimintamahdollisuuksien tarkastelutavassa keskeinen (mt., 39–40).

Toimijuuden käsite määrittyy sateenvarjona, jonka alle sijoittuvat naisten yksilölliset ja yhteiskunnalliset (nais)toimijuuden mahdollisuudet ja areenat. Toimijat luovat erilaisia määrittämiä itsestään tai toiminnan mahdollisuuksista itselleen, joita he luonnehtivat identiteeteiksi tai positioiksi (ks. Holma & Partanen 2008, 281). Toimijuuden käsite jäsentää haastatteluaineistossa naisten arjen ratkaisuja, joskus vaikeissakin olosuhteissa. Naisten ratkaisuja voi kuvata *tilannetoimijuuksina*, jotka merkitsevät rationaalisia valintoja ja ratkaisuja, mutta myös heittäytymistä tuntemattomaan. Kyse voi olla myös paniikkiratkaisuista, joita naiset tekevät elämän ajautuessa umpikujaan. Tilannetoimijuus sisältää riskejä ja riskinottoja, mutta myös aktiivisen elementin, yrityksen ratkaista asioita toimimalla jollakin tavalla. Prostituutiota harjoittaviin naisiin kiinnittyä usein uhriutumisen diskurssi, johon ainakin mielikuvissa liitetään passiivisuus ja objektius (esim. Sanders 2005). Naisten kokemukset voivat sisältää myös uhriuttavia elementtejä, mutta ne ovat läsnä eri tavoin naisten elämänculussa, eivät ainoastaan prostituution harjoittamisessa. Naisilla on yleensä kannattelevia verkostoja, jotka estävät huonojen kokemusten muuttumisen noidankehäksi. Naisten prostituutiokokemuksilleen antamat erilaiset merkitykset ovat tärkeitä ja ne eivät ole määriteltävissä ulkopuolelta. Hyvä ja paha kietoutuvat toisiinsa ristiriitaisella tavalla naisten elämässä (vrt. Hurtig & Laitinen 2002). Prostituutio merkitsee toimijuutta yhdellä areenalla, *prostituutiotoimijuutta*. Naisten toimijuut-

ta määrittävät erilaiset suhteet toiminnan mahdollisuuksien, resurssien ja ehtojen välillä (vrt. Sen 1999; Nussbaum 2000).

Erilaiset toimijuudet tuottavat usein tukevia elementtejä naisten elämään, vaikka ne voivat sisältää myös taakan tunteita. Osa tutkimuksen naisista on äitejä, joille äitiys merkitsee vahvaa *vastuutoimijuutta*. Toimijuus sisältää vastuunottoa ja -kantoa ”hyvän äitiyden” edellytysten luomiseksi. Äitiyden vastuutoimijuus määrittyy kulttuurisesti ja ymmärretään Venäjällä intensiivisenä äitiytenä (Arendell 2000). *Hoivatoimijuutta muovaavat* naisten erilaiset huolenpitosuhteet ja taloudellinen vastuunkanto omista vanhemmista ja joskus muistakin lähisukulaisista. Vastuu merkitsee iloa ja taakkaa, joka on ensisijaisesti kulttuurinen kunniakysymys, mutta myös sosiaaliturvaan liittyvä kysymys.

Prostituution harjoittamisen rinnalla osa naisista työskentelee palkkatyössä tai harmaassa taloudessa. Työssäkäyntiä muovaavat arkiset huolet toimeentulon riittävydestä ja lastenhoidosta. Naisten toimijuutta rakentavat lisäksi ystävät, parisuhteet, avioliitot, miesystävät, rakastajat sekä niihin liittyvät vahvuustekijät ja ongelmat. Naisten yksityiset ja erilaiset intiimi- ja läheissuhteet rakentuvat näillä areenoilla. Naisten seksuaalisuutta ja seksielämää muovaavat toimijuudet julkisilla ja yksityisillä areenoilla. Tämä suhde voi olla ristiriitojen värittämä. Joskus julkisen ja yksityisen välinen raja hämärtyy, kun suhteisiin kiinnittyvät samanaikaisesti tunteet ja raha (Kontula 2008). Naiset ovat myös *kansalaistoimijoita* Venäjän yhteiskunnassa ja Murmanskin paikallisuudessa. Kansalaisia koskevat lait, normit ja alueelliset ohjeistukset vaikuttavat naisten arjen elämään monella tavalla.

Suvi Ronkaisen (2008a, 388) mukaan toimijuudesta on mielekästä puhua vain silloin, kun on olemassa mahdollisuus toimia, tehdä valintoja tai merkityksellistää tilannetta. Pakko ja alistaminen – tai vaihtoehtottomuus – kaventavat toimijuuden tilaa. Toimijuuden analyysi on aina myös vallan analyysia. Samalla kun toimijaksi nimeäminen on subjektiivisen tunnistamista, eivät toimijuuden odotukset verrattuna henkilöiden, yhteiskuntien tai ryhmien mahdollisuuksiin, toimintatilaan ja resursseihin ole välttämättä suhteessa toisiinsa (vrt. myös Nussbaum 2000). Toiminnan vaateesta vapauttaminen voi olla myös etuoikeus; on tilanteita, joissa toimijuuden kutistaminen voi olla strategisesti tärkeä retorinen teko. (Ronkainen 2008a.) Kutistaminen voi näyttäytyä esimerkiksi ”vapaacheutoisena” vetäytymisenä yhteiskunnan reunalle, koska asetettuja

vaatimuksia tai odotuksia ei voida täyttää ja vetäytymisellä voidaan suojata omaa toimijuutta (vrt. Helne 1995; Granfelt 1998).

Prostituutio määrittyy sosiaalisesti ongelmaksi, johon sitoutuu moraalisia, eettisiä ja lainsäädännöllisiä ulottuvuuksia. Prostituutiossa toimivat koetaan yhteiskunnallisesti jollakin tavalla ongelmallisiksi. Tarja Pösö (2009, 151) kuvaa sitä, että sosiaaliset ongelmissa on kyse siitä, että yhteisöt tai yhteiskunnat pitävät jotain asiantilaa epätoivottavana, haitallisena tai harmillisena. Prostituutio on ollut kautta historian harmillinen ilmiö. Ei oikein tiedetä, mitä ilmiölle tulisi tehdä. Määrittelyssä on kysymys myös keskusten ja marginaalin välisestä valtasuhteesta (Jokinen ym. 2004, 9–10.), jota tuotetaan ja uusinnetaan arkipäiväisissä ja institutionaalisissa käytännöissä. Niissä rakennetaan käsitystä siitä, keitä me olemme ja keitä ovat ”ne toiset” (mt.; vrt. Andrijasevic 2007). Prostituutiota harjoittavat naiset törmäävät näihin kategorisiin määrittelyihin eri tavoin arjessa, paikallisessa ympäristössä ja prostituution harjoittamisen konteksteissa.

Naisten sijoittaminen marginaaliin ylläpitää *suojattua toimijuutta*. Prostituutiotoimijuuteen kiinnittyvä häpeä ja salailu ylläpitävät kaksoisidentiteettiä. Anna Kulmalan mukaan (2006, 61) identiteetti voidaan jakaa henkilökohtaiseen ja sosiaaliseen identiteettiin. Henkilökohtainen identiteetti on se, jonka kukin itsestään tuo tai haluaa tuoda esille. Henkilökohtaisen identiteetin mukana kulkee sosiaalinen identiteetti. Sosiaalinen identiteetti tuotetaan ulkoapäin, jolloin ihmiseen liitetään ennakkokäsityksiä ja ominaisuuksia, jotka ovat yleisesti johonkin ryhmään liitettäviä. (Mt.; ks. Boynton 2002, 7; Boynton ym. 1998.) Tarja Pösö (2004, 19–20) kuvaa tätä prosessia etukäteisongelmallistamisena. Näin tarkasteltuna identiteetti ei ole puhtaasti yksilön omaehtoinen prosessi (Edley & Wetherell 1997). Tutkimusjoukossani naisten arkielämää jäsentävät liukumat näiden erilaisten identiteettien välillä. Naisten toimijuus on erilaisissa sosiaalisissa identiteeteissä tapahtuvaa toimintaa, joka muovautuu eri areenoilla (vrt. Spanger 2003).

Miten marginaalisuus syntyy? Erilaisuudesta, normaalista poikkeamisesta, johon yleensä liitetään negatiivisia ulottuvuuksia. Riitta Granfelt (1998) kuvaa tutkimuksessaan asuntolan naisia käsitteellä ”kaksin-kertaisesti toisia”. Asuntolan naiset ovat rikkoneet perinteisen naiskuvan ja hortoilevat kadulla vailla päämäärää ja usein vailla kiinnipitäviä siteitä. Prostituutiota harjoittavat naiset rikkovat perinteisen naiskuvan myymäl-

lä ruumistaan ja määrittyvät siten huonoiksi, moraaliltaan arveluttaviksi naisiksi. He poikkeavat ”kunniallisista naisista”. Kaksinkertainen toiseus ei toteudu kuitenkaan useimpien prostituutiota harjoittavien naisten elämässä, koska naiset ankkuroituvat valtakulttuuriin eri tavoin. Naiset työskentelevät palkkatyössä tai harmaassa taloudessa prostituution rinnalla, harrastavat eri asioita, tapaavat ystäviään ja sukulaisiaan. Osa naisista on perheellisiä, osa yksinhuoltajia ja he elävät arkeaan lastensa, aviopuolisoidensa, miesystäviensä ja rakastajiensa kanssa sekä kantavat vastuuta läheisistään. Naiset kiinnittyvät myös prostituution alakulttuuriin (ks. Phoenix 1999), joka merkitsee prostituutiotoimijuuden salattua maailmaa. Prostituutio sisältää rakenteita ja verkostoja, jotka ovat usein ulkopuolisilta rajattuja. Naiset ovat toimijoita kahdessa eri kulttuurissa, elämä vuorottelee ja lomittuu ala- ja valtakulttuurin välillä. Valtakulttuuri merkitsee normaaliudessa kiinnipitäviä tekijöitä, joita arki ja rutiinit jäsentävät. Naiset eivät toimi prostituutiossa ympäri vuorokauden, vaan tunteihin mahtuu muutakin elämää (myös Kontula 2008).

Naiset työskentelevät prostituutiossa ja seksityössä eri tavoin, jolloin heidän sijoittamisensa ainoastaan ongelmalähtöiseen kehukseen, toimii huonosti. Ongelmalähtöisessä määrittelyssä erojen näkyväksi tekeminen ei ole merkityksellistä, vaan yhtenäistäminen. (Vrt. Jokinen ym. 2004.) Tällöin naiset irrotetaan kulttuurisista ja arjen edellytysten konteksteista. Ilmiötä tarkastellaan usein samanlaisten silmälasien läpi, jolloin mielikuvat rakentavat erityisen prostituoitujen ihmisryhmän, jota ei todellisuudessa ole olemassa. Erilaiset myytit ja stereotypiat ylläpitävät ja uusintavat tätä näkemystä. Kun naisia tarkastellaan ”prostituution silmälasien” läpi, yleistäen ja niputtaen, he eivät näyttäyty meille enää sellaisina ihmisinä kuin he todellisuudessa ovat. Erving Goffman (1981) käyttää käsitteitä todellinen ja oletettu identiteetti (actual and virtual identity), jotka kuvaavat hyvin prostituution silmälasia. Prostituoitunut määrittyvät usein poikkeaviksi, koska he eivät toteuta valtakulttuurin moraalikäsitteitä ”normaalina” naisena olemisesta. Yleensä naiset ovat sisäistäneet nämä vallitsevat käsitykset, josta voi seurata vaikeita ristiriitoja itsen kanssa vaiheessa, jossa askel prostituution harjoittamiseen otetaan.

Katsojan tarkastelukulma määrittää sitä, mitä hän näkee ja haluaa nähdä kategorian sisällä. Siellä voi nähdä joukon iloisia ”niitä” naisia, seksuaalisesti kyltymättömiä, poikkeavia toisia, joita on mahdollista käyttää hyväksi monin tavoin. Kategorisointi voi legitimoida myös hyväksikäyttöä. Lähtökohtana

toisiin on etäisyys, kategorian ulkopuolella oleminen, joka sallii mahdollisuuden esineellistää, tavaroistaa, objektivoida ja kuluttaa. Vieraantuminen ja esineellistäminen voivat äärimmäisissä tapauksissa mahdollistaa ”toisen” ihmisen raa’an (seksuaalisen) riiston seurauksista välittämättä. Prostituoitu nainen määritetty valtakulttuurissa usein seksuaalisena ”toisena” (Lindström 2003, 233). Toiseuttaminen voi tapahtua monelta taholta ja eri tavalla. Miesten silmin outo, vieras, maksettu, joka kiihottaa. Naisten silmin poikkeava, moraaliton, huono ihminen tai uhri. Lainvalvojan silmin lainriikkoja. Paritus-
 ringin silmin tavara.

Kategoriat mahdollistavat myös tulkinnalliset naisuhrit, passiiviset toiset, marionettinuket, joiden (elämän)langat ovat muiden (miesten, parittajien, ihmiskaupan) käsissä. Tällöin naisten pelastamisesta tulee toiminnallinen pääperiaate, joka kuitenkin määritellään kategorian ulkopuolella, kysymättä välttämättä mitään ”toisilta”, haluavatko he tulla pelastetuiksi tai mikäli haluavat, niin miten? Laura Agustinin (2007, 4) mukaan Eurooppaan on syntynyt kokonainen pelastusteollisuus (rescue industry) liikkuvan prostituution ja naiskaupan ympärille. Pelastusteollisuuden toiminta on kohdentunut erityisesti ei-länsieurooppalaisten naisten muuttoliikkeeseen (migration). Yksipuolinen tulkinta (Malarek 2004; vrt. esim. Lehti & Aromaa 2002; Thorbek 2003), jossa entisistä Neuvostoliiton maista ja Itä-Euroopasta Suomeen työskentelemään tulevat prostituoidut ovat ihmiskaupan ja järjestäytyneen rikollisuuden uhreja on liioiteltu. Prostituutio luo jotain poikkeavaa sisältävän tulkinta-
 kehyksen naisten ympärille, jolloin leimaamisen lonkerot ulottuvat myös yksilön muillekin elämänalueille. Kyse on kategoristen määrittelyjen ja naisten arjen välisistä törmäyskohdista, joista seuraa ulkopuolelle sulke-
 mista yksilö- ja yhteisötasolla. Tällöin naisten toimijuuden tilat kaventuvat.

Kategoriat määrittävät myös kulttuurisina tietovarantoina, joita hyödyntämällä rakennamme ymmärrystä yhteiskunnasta, itsestä ja toisista (Sacks 1992, 40). Kategorisoinnilla yhteiskunta pitää yllä yhteiskunnallista ja kulttuurista harmoniaa, mutta myös eriarvoisuutta. Kulttuuriset tietovarannot rakentuvat historiallispaikallisessa ulottuvuudessa ja eivät ole siten kaikkien kaikkialla jakamia. Tunneimme huonosti niiden sisältämät kulttuuriset koodistot ja emme aina tiedä kuinka tulisi toimia. (Juhila 2004a, 22.) Ihmisten sijoittaminen kategorioihin helpottaa suunnistamista, koska niihin on kiinnittynyt tiettyjä ominaisuuksia ja toimin-

toja, joita oletamme näillä ihmisellä olevan. (Mt., 23.) Tämä toimii sekä positiivisesti että negatiivisesti. ”Venäläinen nainen” on kategoria, joka piirtyy mielikuvissa usein leimallisena ja stereotyyppisenä ja johon yhdistetään usein epäily prostituutiosta (ks. Strömpl 2004, 7–8; Kramvig & Stien 2002b, 10–11). Toinen esimerkki kategorisoinnista on venäläisistä naisista käytettävä ”Natashat” nimitys, joka on yhteinen nimittäjä entistä Neuvostoliiton maista ja Venäjältä kotoisin oleville naisille, olivatpa he mukana seksityössä tai eivät. Hyvin usein naiset myös mielletään seksityöntekijöiksi. (Gülcür & İlkcaracan 2002, 414.)

Kategorisoinnilla tuotetaan myös erottelua, stereotyyppioita, jotka perustuvat vastakohtaisuuksiin: hyvä/paha, kunniallinen/kunniaton, suomalainen/ulkomaalainen. Valtakulttuurissa määritetään suhde näihin toisiin, joissa on jotain erilaista, poikkeavaa tai he ovat teoiltaan tai ominaisuuksiltaan jollain tavalla vajavaisia. Heidän identiteettinsä leimataan. (Hall 1999, 139–222; Fook 2002, 79–85; Juhila 2004a, 25.) Prostituutiosta harrastelijat eivät yleensä suostu tähän, vaan ammattilaiset, jotka tulevat julkisuuteen ja ottavat kantaakseen negatiivisen stigman (käsite Goffman 1981). Anonymiteetti on keino suojautua ulkopuolisilta, jolloin toimijuuteen ei identifioiduta. Identifioituminen voi olla myös tilapäistä. Periodimaisessa prostituutiosta kategoriassa voidaan piipahtaa, jolloin samalla altistutaan leimautumiselle. Naiset matkustavat usein pienryhminä ulkomaille ja matkojen aikana etsitään vertaistukea toisista naisista. Vanhemmat naiset toimivat välittäjinä uusille tulokkaille, jolloin he opastavat ja siirtävät kategorian tietovarantoa nuoremmille (vrt. Sacks 1992). Naiset ovat kuitenkin matkan päätyttyä valmiita irrottautumaan ryhmästä, jolla he yrittävät välttää leimautumista (vrt. Juhila 2004a, 24–28). Liikkuvassa prostituutiosta naiset salaavat prostituution harjoittamisen työskentelemällä ulkomailta. Salaaminen mahdollistaa ja ylläpitää suojattua toimijuutta.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

3.1 Miten minusta tuli prostituutiotutkija?

Eräs mieleeni lähtemättömästi jäänyt episodi tapahtui Ivalossa vuonna 1998. En ollut silloin vielä koskaan käynyt Venäjällä. Oli kaunis kevät-päivä ja seisoin lounaan jälkeen ravintolan pihalla, kun itärajan suunnasta tuli linja-auto, joka pysähtyi ravintolan edustalle. Linja-auto oli huonokuntoinen rähjäinen ilmestys, tuulilasia lukuun ottamatta yhdestäkään ikkunasta ei nähnyt sisälle eikä ilmeisesti ulos. Oven avauduttua sisältä tuli hienoista savua ja auto näytti olevan kertakaikkisesti hajoamispisteessä. Tuijotin autoa suu auki ja mutisin itsekseni, että voi kun ei vain ikinä ”tarttis” tuohon suuntaan lähteä. Kului kuusi vuotta – ja löysin itseni istumasta ilmastoidusta bussista ja olin matkalla Murmansiin Venäjälle.

Miten minusta tuli prostituutiotutkija? Eräänä kevätpäivänä 2003, esimieheni käveli työhuoneeseeni, ojensi minulle kasan papereita ja sanoi: ”Soita tuonne, siellä on alkamassa yksi projekti”. Siitä soitosta käynnistyi vähitellen matkani prostituutiotutkimuksen saralla. Lapin lääninhallitus suunnitteli yhtenä osapuolena yhteispohjoismaista Luoteis-Venäjälle kohdentuvaa naiskaupan vastaista hanketta, johon etsittiin projektityöntekijää. Minusta tuli prostituutiotutkija oikeastaan sattumalta. Syksyllä 2003 sain kolmevuotisen b-paikan valtakunnallisessa sosiaalityön ja sosiaalipalveluiden tutkijakoulussa, jossa väitöskirjatutkimuksen orastavat idut alkoivat vähitellen syntyä. Vuoden 2004 keväällä suunnittelin ideatasolla aineistonkeruuta itäprostituutiosta, mutta minulla ei ollut oikein käsitystä siitä, miten voisin sen toteuttaa.

Pohjoismaisen naiskaupan vastaisen hankkeen suomalaisessa osiossa tehtiin esiselvitys Pohjois-Suomen prostituutiotilanteesta vuonna 2004 (Skaffari & Urponen 2004). Kerätessäni tutkimusaineistoa sain erityisluvalla osallistua poliisin kentälle tekemään prostituutoratsiaan. Tuona vaiherikkaana yönä olin jossakin vaiheessa poliisilaitoksella, jonne poliisit toivat venäläisiä naisia kuulusteltaviksi epäiltyinä prostituution harjoittamisesta. Seisoimme aulassa isolla joukolla ja muistan kuinka pelästyneet naiset katselivat minua jotenkin turvaa etsien. Koska en osannut venäjää, en voinut sanoa mitään. Minua harmitti. Hämmästykseni oli suuri, kun katsoin naisia, jotka olivat ulkoiselta olemukseltaan tavallisen nä-

köisiä, keskimäärin kolmen- ja viidenkymmenen ikävuoden välillä olevia naisia. Naisilla oli yllään tuulipuvuntakki tai sitä vastaava päällystakki, neulepusero ja pitkät housut. Kenelläkään ei ollut verkkosukkia, mustia saappaita eikä minihameita, jotka prostituoitujen vaatetusta mielikuvissa usein symboloivat. Olin hämmentynyt siitä tavallisuudesta ja ajattelin, että voisin olla yksi tuossa joukossa enkä erottuisi millään tavalla porukasta. Eräs ajatusmaailmani prostituutioon liittyvistä stereotyyppioista hajosi sillä hetkellä. Stereotyyppi määritellään yleensä kulttuurisiksi piirteiksi, joiden avulla ihmiset tyyppittelevät kollektiivisesti itsensä tai toisen (Saarikoski ym. 2006, 89). Stereotyyppioille on luonteenomaista epäkriittisyys, voimakas subjektiivisuus, emotionaalisuus ja tosiasioiden selektiivinen ilmaisu (mt.). Mielikuvissani olin tyyppitelty venäläiset prostituoidut tietyllä tavalla pukeutuvien naisten kategoriaan, jotka selvästi erottautuisivat joukosta. Myöhemmin olen ymmärtänyt, että pukeutumisvalinnoilla rakennetaan myös suojattua toimijuutta prostituutiosta.

Episodi poliisilaitoksella ja prostituutioselvityksen tekeminen Lapissa (2004) toivat myöhemmin mieleeni Erving Goffmanin (1959) ajatukset teatterin näyttämöistä, jossa koko ajan tapahtuu näyttämöillä ja takana kulisseissa. Näillä kuvauksilla Goffman havainnollistaa sitä, kuinka erilaista osaa voidaan ”näytellä” yleisön läsnä ollessa (näyttämöllä) ja vastaa- vasti yleisön poissa ollessa (takahuoneessa). Teoksessaan *The Presentation of Self in Everyday Life* (1959) Erving Goffman tarkastelee sosiaalista elämää teatterina, jossa toimijat ovat erilaisilla näyttämöillä rooleja esittäviä näyttelijöitä, jotka kätkevät todellisen minän roolihahmonsaa taakse. Molemmat maailmat elävät omaa elämäänsä. Tehdessäni selvitystä tuntui, että istuin ikään kuin katsomossa ja katselin näytelmää Lapin prostituutiosta. Raportti käsitteli prostituutioliikennettä, organisoitumista, tukirakenteita ja ilmiön esiintyvyyttä, mutta ei keskeisiä prostituutiotoimijoita – naisia. Kun selvitysraportti oli kirjoitettu (näytös oli ohi), ajattelin että minun on päästävä kulissemiin, näyttämön taakse. Mitä siellä taustalla oikein tapahtuu ja miksi naiset ovat täällä? Minulla ei ollut vastauksia näihin kysymyksiin, mutta silloin syttyi ratkaiseva kipinä ja tiedonhalu, joka on vienyt tutkimusmatkalla eteenpäin.

Itäprostituution (performanssin) yksi takahuoneista sijaitti Venäjällä. Aluksi ajattelin meneväni kulissemiin tutkimaan naisten kokemuksia prostituutiosta. Erving Goffman (1971) luonnehtii tausta-aluetta pai-

kaksi, missä esittäjän ei tarvitse pelätä kenenkään katsojan tunkeiluja (mt., 126) ja tausta-alue voidaan määritellä paikaksi, joka on yhteydessä tiettyyn esitykseen ja jossa tuon esityksen herättämä vaikutelma asetetaan tietoisesti kyseenalaiseksi (mt., 124). Siirryessäni tutkimuskentälle ja aloittaessani sijoittautumisen tutkimukseeni ymmärsin vähitellen, etten voi päästä kulisseihin (takahuoneeseen). Kulissit ovat alue, jossa sijaitsevat tiedon syvärakenteet, naisten kokemuksellinen elämä prostituutiosta ja siinä läsnä olevat tekijät. Tälle tasolle en tutkijana pääse, eivätkä autenttiset kokemukset ole tutkijan saavutettavissa. Tutkijana minun oli asettauduttava tavallaan näyttämölle tutkimuskontekstissani, jossa tutkimustietoa prostituutiosta (tulkintaa) on tuotettu eri toimijoiden välisessä vuorovaikutuksessa eri areenoilla. Tutkijan kosketuspinta tiedon syvärakenteisiin muodostuu siten tulkinnoista, joita on tuotettu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa näyttämöillä. Olen voinut tietää vain sen, mitä tietoa minulle on tuotettu.

Tutkimuksen rakenteet ja ihmiset

Projektityö

Tutkimusedellytysten organisoinnissa tärkeiden ihmisten ja onnellisten sattumien lisäksi projekteilla on ollut merkittävä asema. Projekteissa syntyivät konkreettiset ja taloudelliset edellytykset tehdä työn ohessa väitöstudiumista. *Yhteispohjoismainen naiskaupan vastainen hanke* toteutettiin vuosina 2004–2005 ja *Hyvinvoinnin haasteet -hanke* suomalais-venäläisenä yhteistyönä vuosina 2006–2008, jota Euroopan unioni ja sosiaali- ja terveysministeriö pääosin rahoittivat. Jälkimmäisessä hankkeessa rakentuivat monet tarvittavat kontaktit ja tehty yhteistyö legitimoivat myös tutkimustani Murmanskin alueella. Projektityö avasi ovia paikalliseen palvelujärjestelmään, jonne yksittäisenä tutkijana olisi ollut vaikea päästä. Hallinnollinen järjestelmä Venäjällä on yhä byrokraattinen, mikä seurauksena viranomaistapaamisiin eri yksiköissä ja tiedon keruuseen tarvittiin välillä lupia korkeammalta hallinnolliselta taholta. Kaikilla paikallisilla yksiköillä ei ole oikeutta myöntää vierailulupia. Lupamenettelyn takana olivat esimerkiksi lasten-/orpokoti ja lasten/nuorten vastaanottokoti, joissa vierailin selvittämässä lasten ja nuorten sidoksia prostituutioon

ja alueellinen sosiaalitoimi (=sosiaalitoimisto), jossa etsin tietoa naisten ja lasten sosiaaliturvasta. Syksyllä 2007 yritimme audienssia iho- ja sukupuolitautilien poliklinikalle, mutta meitä ei otettu vastaan. Perusteluksi ilmoitettiin, että olimme ulkomaalaisia. Vierailin yksikössä vuonna 2004 ja olin jo silloin ulkomaalainen, joka ei ollut este. Yksikön johtaja oli vaihtunut ja he eivät halunneet enää antaa tietoja ulkomaalaisille. Muihin toimipaikkoihin pääsin paikallisten suhteiden ja yhteistyökumppanien avustamana, vaikka se teetti välillä töitä.

Yhteistyöprojektin aikana perustimme Murmanskiin naisten kriisikeskuksen ja matalankynnyksen tukiyksikön (drop-in) prostituutiossa mukana oleville naisille Murmanskin aids-keskuksessa sijaitsevaan ”Doverie”-keskukseen². Keskuksessa voi asioida nimettömänä hiv- ja hepatiittitesteissä. Siellä jaetaan myös ennaltaehkäisevää tietoa sekä ohjataan asiakkaita tarvittaessa jatkohoitoon. Perustamaamme tukiyksiköön palkattiin gynekologi ja hankimme sinne kondomeja sekä intiimi-hygieniatuotteita jaettaviksi prostituutiossa työskenteleville. Projektityö legitimoit tutkimuksen tekemistä ja synnytti tarvittavaa luottamusta, mikä mahdollisti erilaisen tiedonsaannin. Voi sanoa, että projekti ja tiettyt ihmiset avasivat oven, joka mahdollisti tutkimuksen toteuttamisen. Ilman projektia kenttätyö olisi ollut erilaista, ja en olisi voinut kerätä tutkimusmateriaalia samalla tavalla. Tutkimukseni toteutuksessa kahdella ihmisellä on ollut erityinen ja ratkaiseva merkitys. Alja ja Katja loivat tarvitsemani konkreettiset edellytykset tutkimusaineiston keräämiselle. Tutkimusmatkalla tarvittiin lisäksi monta onnellista sattumaa tavoitteellisen työskentelyn ohella, jotta aineistonkeruu Murmanskin alueella oli mahdollista.

Alja

Martti Grönfors (1982, 73–77) on tuonut esille kokemuksen avainhenkilöstä tutkittaessa vaikeasti lähestyttäviä kohderyhmiä. Avainhenkilö oli ratkaiseva tekijä omassa tutkimuksessaanikin. Tosin kohtasin avain-

2 ”Doverie”-keskus on Stakesin (nyk. THL) ja venäläisten yhteistyön tuloksena vuonna 2006 perustettu matalan kynnyksen toimipaikka Murmanskin AIDS-keskuksessa. Toiminta on kohdennettu huumeriippuvaisten ja hiv-positiivisten henkilöiden auttamiseen sekä ennaltaehkäisevään työhön.

henkilöni jo ennen kuin minulla oli edes aavistusta tulevasta tutkimuksestani. Sattumaako? Myös Antti Karisto (2004, 303) on kuvannut tukihenkilöiden merkitystä vieraassa kulttuurissa kentälle pääsyn ja siellä olon aikana.

Onnellisista sattumista ensimmäinen ja tutkimukseni kannalta ratkaisevin oli kohtaaminen Aljan kanssa. Osallistuin keväällä 2003 Lapin Ensi- ja turvakodin järjestämään suomalais-venäläiseen seminaariin, joka oli järjestetty Murmanskin alueen kriisikeskustyöntekijöille. Ilta-tilaisuudessa tapasin Aljan ja keskinäiset kemioiden kohtasivat välittömästi. Mieleeni on piirtynyt lähtemätön mielikuva iloisesti nauravasta naisesta, jolla on käsittämättömän punainen tukka ja silmissä ilkeä pilke. Kohtaaminen oli merkillinen asia, koska meillä ei ole yhteistä kieltä. Alja puhuu vähän englantia ja minä en osannut venäjää. Paikalla oli onneksi ihmisiä, joilla oli välillä aikaa tulkata keskusteluumme.

Alja on psykologi, joka on työuransa aikana työskennellyt muun muassa naisten kriisikeskustuksessa Murmanskissa. Tavatessamme hän oli tehnyt vapaaehtoistyötä prostituutiossa työskentelevien naisten kanssa edeltävät kolme vuotta. Hän on tarjonnut naisille psykososiaalista tukea, konsultaatioapua, järjestänyt vertaistukea, lainannut rahaa ja on ajanut tarvittaessa naisten asioita (advocacy) eri viranomaisissa. Alja teki työtä kotonaan, jota vaikeutti toimitilojen ja taloudellisten resurssien puute. Hämmästelin hänen jaksamistaan, kun hänen kodissaan oli periaatteessa ”avoimet ovet” ja hän oli tavoitettavissa lähes vuorokaudet ympäriinsä. Sovimme tuolloin, että tapaisimme vielä joskus. Kävellessäni kotiin illanvietosta, mietin tapaamistamme ja ajattelin, että ”tarttis tehdä jotain”. Loppukesällä 2004 sain Aljalta terveisiä kollegani välityksellä Murmanskista, jonka myötä idea yhteistyöstä alkoi vähitellen itää. Vuonna 2006 Hyvinvoinnin haasteet -hanke sai rahoituksen ja rajat ylittävä yhteistyö käynnistettiin organisoituna. Hankkeen yhtenä keskeisenä painopistealueena oli prostituutiossa mukana olevien naisten kanssa tehtävä työ. Alja on luotsannut minua sisälle venäläiseen yhteiskuntaan, paikalliseen elämään ja palvelujärjestelmään. Hän järjesti tarvittavia tapaamisia sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten kanssa. Alja oli väylä, joka avasi ovia myös viranomaisiin.

Alja on ollut tutkimukseni *avainhenkilö*, jolla oli ratkaiseva merkitys tutkimusedellytysten syntymiselle. Alja etsi minulle prostituutiota har-

joittavia naisia haastateltaviksi. Hän tuntee prostituutiokenttää vapaaehtoistyön kautta ja ilman kontaktia häneen naisten löytäminen tutkimukseen olisi ollut vaikeaa. Näissä ehdoissaakaan se ei ollut yksinkertaista. Aljan rooli välittäjänä ja luottamuksen rakentajana oli merkityksellinen. Hän on ollut myös tärkeä ”informantti”, joka tunsi prostituutioilmiön Murmanskissa. Hän ymmärsi venäläisen naisen arkea, jota hän itsekin elää. Vuosien työkokemus monenlaisista ongelmista kärsivien ihmisten kanssa on tuonut näköalapaikan paikallisiin sosiaalisiin ongelmiin. Alja on asunut ja elänyt jo neuvostoaikana Murmanskissa, mikä auttoi hahmottamaan ajan ja muutosten merkitystä naisten asemassa. Avainhenkilön rooli tutkimushaastattelujen toteutuksessa on ollut keskeinen. Haastattelemanaiset luottivat Aljaan, jonka avulla syntynyt luottamus välittyi tekemiini. Alja kertoi naisille, että tein tutkimusta prostituutiosta projektityön rinnalla ja naiset tiesivät projektiyhteistyöstämme. Avainhenkilö rakensi tarvittavan luottamuksen tutkijan ja naisten välille. Ilman tätä tukea tutkijan roolini olisi ollut erilainen. Aljan merkitys kanssakulkijana tutkimuksessa paransi lähtöasetelmaa, jossa ilman häntä olisin ollut vielä enemmän ulkopuolinen tunkeutuja naisten elämässä.

Katja

Toinen tutkimukseni onnellisista sattumista tapahtui syksyllä 2004, kun Katja aloitti työskentelyn yhteispohjoismaisessa naiskaupan vastaisessa hankkeessa. Edeltävä projektityöntekijä osasi jonkin verran venäjänkieltä ja minä en ollenkaan. Olen jälkeenpäin ajatellut, että miten ihmeessä me kuvittelimme silloin selviävämme Venäjällä. ”Yltiöpäinen optimismi” tuntui olleen vallalla. Murmanskin oblastissa ei käytännössä tule toimeen englannin kielellä kuin harvoissa toimipaikoissa. Kun on kyse arjesta tapahtuvasta käytännön projektityöstä, yhteinen kieli on välttämätön asia. Katja työskenteli Hyvinvoinnin haasteet -hankkeessa suunnittelijana.

Katja on valmistunut venäjän kieli ja kulttuuri pääaineenaan. Kollegat Venäjällä antoivat usein hyvää palautetta hänen kielitaidostaan. Katja oli jo opiskeluaikana harjoittelijana Murmanskissa, joten hän tunsi kaupungin ja paikallisia ihmisiä sieltä. Katjan rooli tutkimusaineiston keruussa Aljan rinnalla on ollut ratkaiseva. Hän toimi tulkkina tutkimushaastatteluisissa ja mahdollisesti ne tarvittavat kielelliset edellytykset haastattelu-

aineiston ja kenttäaineistojen keruulle. Katja organisoii myös tapaamisia eri viranomaisten kanssa. Lisäksi Katja on kääntänyt naisten haastattelut suomenkielille ja on litteroinut ne teksteiksi. Haastatteluaineiston kokonaisuudelle on ollut tärkeää, että sama henkilö on tehnyt tulkkauksen, kääntämisen ja litteroinnin. Katja on kääntänyt lähes kaiken venäjänkielisen dokumentoidun materiaalin. Muutaman kerran käytin kielitointia ja joissakin viranomaistapaamisissa mukana oli ammattitulkki. Katja selasi venäjänkielisiä internetsivustoja, luki aikakausi- ja paikallislehtiä sekä etsi eri lähteistä tutkimusmateriaalia.

Kun aloitimme haastattelujen tekemisen, muistan kuinka henkisesti lujilla Katja oli alkuvaiheessa. Haastatteluissa tuli esille monenlaisia kokemuksia ”elämän raadollisesta puolesta”. Katja ei ole kouluttautunut sosiaalityöhön, eikä hän ollut aikaisemmin työskennellyt sosiaalityön marginaalisten ilmiöiden parissa. Paha olo näkyi aluksi usein kasvoilla. Aineistonkeruun aikana keskustelimme työnohjauksesta, jonka merkitystä Merja Laitinen (2004; myös Laitinen & Uusitalo 2007) on pohtinut osana tutkimuksen tekemistä. Työnohjaus olisi ollut tärkeää, mutta asia jäi puheen tasolle. Jonkinlainen terapeutin ”työnohjaus” tapahtui aineiston keruun aikana keskinäisessä reflektoinnissa. Työparin merkitys ja parityöskentely tutkimuksen tekemisessä avautuivat uudella tavalla. Asioiden kokeminen ja jakaminen yhdessä oli tärkeää, koska niitä ei voinut jakaa ulkopuolisten kanssa. Usein jatkoimme haastattelujen läpikäymistä työpäivän jälkeen, kun kahlasimme Murmanskin talven harmaassa sohjossa tuttua mäkeä alas kohti majapaikkaamme. Alakulo oli usein läsnä. Aineistonkeruun edetessä saumaton työskentely välillämme vain parani.

Kollegoja, ystäviä ja tuttavii

Väylänä paikallisuuteen, arkeen, monenlaisen epävirallisen ja virallisen tiedon lähteille ovat olleet myös muut kollegat, ystävät, tuttavat ja Murmanskissa työskentelevät suomalaiset ja ulkomaalaiset ihmiset. ”Doverie”-keskuksen väestä tuli enemmän kuin kollegoja. Yhteistyön myötä he autoivat monin tavoin tutkimustiedon keräämisessä. Miliisin alaisessa lastensuojeluyksikössä työskennellyt Julija oli läheinen kollega, jonka avulla keräsin havainnointiaineistoa katuprostituutiosta, prostituu-

tiota harjoittavien naisten suhteista viranomaisiin sekä lasten ja nuorten sidoksista katuprostituutioon. Julijan mahdollisti vierailut lastensuojelulaitoksiin. Yhteistyömme päättyi tammikuussa 2007, kun hän menehtyi parisuhdeväkivallan uhrina. Se oli henkilökohtainen suru ja iso menetys alkaneen yhteistyön saralla, joka jäi kesken. Julijan menehtyminen toi väkivallan hyvin konkreettisesti lähelle, ja nosti pintaan monenlaisia tunteita. Julija antoi tutkimusilmioön tärkeän viranomaisnäkökulman.

Natalia on ystäväni, joka oli aikoinaan opettajavaihdossa Lapin yliopistossa. Tutustuminen muuttui ystävyudeksi, kun aloin työskennellä Murmanskissa. Natalia on väitellyt kirjallisuudesta ja ymmärsi hyvin tutkijan ajoittain tuskaista olotilaa. Natalia etsi minulle artikkeleita, tilastotietoja ja kirjallisuuskvinkkejä tutkimusteeman taustoittamiseen. Hän tarjoutui jopa keräämään haastatteluaineistoa, kun keskustelimme opiskelijaprostituutiosta. Kieläydyin kuitenkin tarjouksesta. Natalia avasi myös näkökulmaa työssäkävyn naisen ja äidin arjen elämään Murmanskissa.

Murmanskissa työskenteli muitakin suomalaisia ja ulkomaalaisia. Osa heistä oli siellä ajoittain ja osa asui kaupungissa vakinaisesti. Näillä ihmisillä oli paljon arkeen ja paikallisuuteen liittyvää kokemustietoa, joka auttoi ymmärtämään kontekstia, johon tutkimani ilmiö sijoittui. Osa suomalaisista on viranomaisia, jotka tunsivat myös prostituutiota ja auttoivat kehystävän tiedon kokoamisessa. Monet yhteiset tapaamiset ja hauskat illanvietot eri ihmisten seurassa lisäsivät ymmärrystä paikallisuudesta ja venäläisestä elämänmenosta. Halusin tutustua ihmisten arkeen, jotta voisin tätä taustaa vasten ymmärtää jotain erityistä.

Tutkijana tutkimu sprosessissa

Aloitin tutkimusmatkani noviiisina ja uteliaisuuden siivittämänä, unohattamatta Erving Goffmanin (1959) ajatusta kullisseista tai takahuoneesta. Halusin tietää ja ymmärtää sitä, mitä taustalla tapahtuu. Halusin tietää, miksi naiset olivat mukana Pohjoismaihin suuntautuvassa prostituutiiossa. Aluksi mukana oli varmasti häivähdyt tirkistelynhaluakin. Oppiessani tutkimastani ilmiöstä enemmän pinnallinen uteliaisuus ja tirkistelynhalu väistyivät. Aineistonkeruun alkuvaiheessa olin kuin sieni, joka imi passiivisena tietoa ja kokemuksia itseensä, ilman suodattimia. Tätä voi

kuvata eräänlaisena aineistonkeruun kaatoluokka- ja ihmettelyvaiheena. Ajattelen, että ymmärrys mahdollistuu vasta aineiston ja tutkijan keskinäisessä vuoropuhelussa. Olen miettinyt tutkimusprosessin alkuvaiheen aineistonkeruuta ja ajattelen nyt, että olin suhteessa tutkimaani ilmiöön aluksi objekti, johon ilmiö vähitellen kirjoitti itseään. Minä keräsin, mutta en ymmärtänyt. Vähitellen tietämisen paikka muuttui. Ilmiö tavallaan opetti, jotta tietämisen suhteen voisi siirtyä objektista subjektiksi. Aloin päästä tutkimani ilmiön sisälle, enkä kokenut itseäni enää vain uteliaaksi ulkopuoliseksi. Suhde tietoon ja tietämiseen oli muuttunut.

Tutkimuksen tekeminen on oppimiskokemus. Tutkimusaiheeni myötä jouduin matkalle itseeni. Jouduin ja sain mennä arvojeni, moraali-käsitysteni ja ymmärrykseni lähteille, kyseenalaistaa ja pohtia sitä, mitä ne oikein olivat suhteessa tutkimaani ilmiöön. Olen oppinut, että asioilla ja ilmiöillä on monet kasvot. Dikotomiat ovat hankalia, koska harmaita sävyjä on, jos niitä haluaa nähdä. Eronteko hyvän ja pahan välillä on vaikeaa, joskus mahdotonta. Ne kietoutuvat toisiinsa – ei voi enää sanoa kumpi on kumpaa. Paha on suhteellista, ei koskaan yksiselitteistä ja silti sillä on aina eri ilmenemismuotoja. (Hurtig & Laitinen 2002, 9, 11.) Makrotason ilmiönä prostituutio näyttäytyy suurena marginaalisena kysymyksenä, myös pahana. Siihen voi helposti ottaa kantaa moraalisin, lainsäädännöllisin tai ideologisin perustein. Kun tarkastelee samaa ilmiötä mikrotasolla, kurkistaa fasadin taakse – naisten elämään, asiat eivät ole enää yksinkertaisia ja helppoja tulkittavia, eikä tutkittavia. Anneli Pohjola (1994) on kirjoittanut, että ihmisten elämään kohdistuvassa tutkimuksessa tutkijalta vaaditaan nöyryyttä ja taitoa välttää paremmin tietämisen harha, sillä elämä sisältää kaiken.

Maassaolo mahdollisti ainutlaatuisen paikan tarkastella paikallista ympäristöä. Prostituutiota määrittävät paikalliset rakenteet ovat tässä kehyksessä. Monissa tutkimuksissa prostituutiota ja naiskauppaa on tarkasteltu tulomaiden näkökulmasta, jolloin ilmiön taustalla vaikuttavat monet rakenteelliset tekijät jäävät piiloon. Tutkimusaineisto on kerätty ja kerääntynyt projektityön aikana sekä sen avulla. Matkan varrella on ollut monenlaisia kokemuksia, tapaamisia ja elettyä elämää, joiden avulla olen voinut tarkastella venäläistä yhteiskuntaa kaikkine kummallisuuksineen. Sanoessani näin, tarkoitan että katson sitä erilaisen yhteiskuntajärjestelmän kansalaisen ja kasvatin silmin. Se on ollut etu ja haitta. Yritin tietoisesti pitää tämän ristiriitaisen sijoittumiseni mielessäni ja otin siihen

etäisyyttä. Koin, etten voi tulkita tutkimaani itäprostituutioilmiötä toisessa kulttuurissa ainoastaan länsimaisin silmin, vaikka toisaalta olen näiden ehtojen vanki. Liz Stanleyn & Sue Wisen (1993, 163–169) mukaan tutkija on osa sitä todellisuutta, jota hän tutkii. Hänen tapansa nähdä, ymmärtää ja sivuuttaa asioita on yhteydessä tutkijan henkilökohtaiseen biografiaan. Tutkijat korostavat kaiken tutkimuksen tutkijakeskeisyyttä, joka tulisi tehdä eksplisiittisesti näkyväksi.

Olen yrittänyt tavoittaa edes riittävän ymmärryksen venäläisestä yhteiskunnasta ja paikallisuudesta, jotta olen voinut toteuttaa tämän tutkimuksen. Riitta Granfelt (2004, 151) kirjoittaa tutkimuksessaan, että toisten ihmisten kokemuksia tulkitsevan tutkijan on tärkeä tunnistaa ja tunnustaa oman ymmärtämisensä rajat (mt.). Nämä rajat kohtasin monta kertaa ja monella ulottuvuudella matkani varrella. Olen usein miettinyt sitäkin, mikä on riittävä ymmärrys. Aineistonkeruu vieraassa maassa ja prostituutioilmiö tutkimuskohteena asettivat omat ehtonsa tekemiselle. Ajoittainen tuskastuminen asioiden hitaaseen etenemiseen, osoittautui lopulta hyväksi asiaksi. Monet asiat kypsyivät matkan varrella, en vain ymmärtänyt kypsymisen merkitystä aluksi. Aika mahdollisti tutustumisen ilmiöön, paikallisuuteen ja venäläiseen yhteiskuntaan paremmin.

Toiseudessa eläminen ei ole ollut aina yksinkertaista. Toiseus merkitsi erilaista yhteiskuntaa, kielitaidottomuutta ja sitä, että olin aluksi noviiisi tutkimani ilmiön suhteen. Koin välillä tilannesidonnaista ulkopuolisuutta, kun muut nauroivat ja iloitsivat yhdessä tai keskustelivat kiivaasti jostain asiasta. En tiennyt, mitä he puhuivat. En voinut osallistua käsillä olevaan hetkeen vaan oli odotettava, että minulle kerrotaan, mistä oli kysymys. Olin aina vähän jälkijunassa. Ulkopuolisuuden kokemus merkitsi kielellistä toiseutta, joka korostui juuri ”tässä ja nyt” tilanteissa. Alun noviisitunne hävisi tutkimuksen edetessä, kun pääsin sisään tutkimaani ilmiöön. Tarja Pösö (1993, 296; myös Hammersley & Atkinson 1989, 102–105) kirjoittaa väitöstutkimuksessaan, että etnografista kenttätyötä tekevää tutkijaa varoitetaan usein siitä, ettei hän saisi tuntea oloaan kotoisaksi. Venäläiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin tutustuminen eteni kohdallani pienin askelin ja myöhemmin tunsin oloni kotoisaksi. Toiseudesta olisi voinut tehdä kynnyskysymyksen, mutta päätin, etten jää suremaan kielitaidottomuuttani ja ulkomaalaisuuttani vaan etenen käytettävissä olevissa ehdoissa. Ehkä vähitellen tapahtui jonkin asteinen adaptaatio ja lakkasin rimpuilemasta.

3.2 Tutkimusaineistot ja niiden keruu

Sosiaalityön tutkimuksen yksi tärkeä tehtävä on tuoda vaikeassa asemassa elävien ihmisten todellisuutta näkyviin (Granfelt 1998, 18–19). Tällöin keskeiseksi ja eettisesti tärkeäksi kysymykseksi nousee kuva, jonka tutkimus antaa tutkittavista ja heidän todellisuudestaan. Tutkija voi luoda monenlaisia todellisuuksia tekemillään käsitevalinnoilla. (Pohjola 1990, 148–151; 1993, 62–65; 1994, 17–18; Granfelt 1998, 18–19; 2004, 151.) Kyse on myös vallan ja tiedon keskinäisestä sidoksesta, ennen kaikkea siitä, miten tätä tietoa tuotetaan. Tutkimukselliset valinnat eivät ole neutraaleja, vaan ne ottavat kantaa, sisältävät ideologisia ja yhteiskuntapoliittisia suunnanmäärityksiä. Tutkimus määrittelee siten todellisuutta. (Pohjola 2003, 58–65.) Missä määrin tutkijalla on ylipäätään oikeus esittää johtopäätöksiä ja perusteltuja tulkintoja, kun tutkijan intressinä on kuitenkin tutkimukseen osallistuvien ihmisten maailman kuvaaminen tutkijan omasta näkökulmasta ja omilla käsitteillään (Eriksson & Koistinen 2005, 40). Myös Merja Laitinen (2004, 56) esittää väitöstutkimuksessaan tärkeän kysymyksen, ”onko tutkimuksen näkökulma todella tutkimuksen ihmisen vai tutkijan?”. Näiden kysymysten äärelle olen joutunut ja halunnut pysähtyä useita kertoja pohtiessani omien valintojeni mahdollisia seurauksia. Vastausta voi yrittää rakentaa osittain feministisestä lähestymistavasta (esim. Ronkainen 1999; Harding 1990; Liljeström 2004a), jossa on keskeistä tutkijan sijoittautuminen tutkimukseen ja oman paikantumisensa tiedostaminen. Yksilöllinen kokemus ei ole toisen puolesta uudelleen koettavissa, mutta toisen ihmisen kokemuksta on mahdollista ymmärtää, joka mahdollistaa kuvaamisen ja tulkinnan. Tutkija päättää viime kädessä käsitevalinnoista, mutta kysymys ei ole mielivaltaisista päätöksistä.

Ihmisten arkaluontoiseen yksityisyyteen menevä tutkimus vaatii tutkijalta eettistä toimintatapaa sekä tutkimukseen osallistuvien ihmisten kunnioittamista tutkimuksen kaikissa vaiheissa (Pohjola 1993; 1994; 2003; Laitinen 2004). Eettisyys ei merkitse vain rutiinia, tarkkoja sääntöjä tai tekniikkaa, vaan koko tutkimusprosessia aiheen valitsemisesta, tulosten tulkintaan ja raportointiin. Tulosten seuraukset ovat myös täynnä eettisesti punnittavia valintoja. (Pohjola 2003, 7.) Tutkimuksessani on kyse naisten oikeasta elämästä, johon he ovat raottaneet tutkijalle ovea. Val-

tuutus merkitsee tutkijalle vastuun tiedostamista. Anneli Pohjola (mt., 55–57) tuo esiin moniulotteisuudelle herkistymisen tutkimuksen tekemisessä. Tämä merkitsee tutkijalle vastuuta ymmärtää tutkimuksen historiallista, kontekstuaalista, kulttuurista, ideologista, toiminnallista, subjektiivista ja poliittista herkkyyttä. (Ks. tarkemmin mt., ms.) Tutkimani ilmiö on arkaluontoinen ja aiheen sensitiivisyyttä lisää tutkimusaiheen sijoittuminen ihmisten intiimiin yksityisyyteen – seksuaalisuuteen. Prostituutiossa on kyse kaupallisesta seksistä, jolloin naisten seksuaalisuus on osittain myös julkista.

Tutkimukseen osallistuvat ihmiset tuottavat elämästään ainutkertaista materiaalia tutkijalle, joka on mahdollista subjektien välisessä kohtauksessa ja vuorovaikutuksessa (Granfelt 1998). Tutkija on ”väline”, joka kirjoittaa kertomukset ja tuo kertojien äänen esille. Ellei tutkija toimisi tässä positiossa, monet kokemukset jäisivät kertomatta ja kirjoittamatta, mutta myös monet tutkimukset tekemättä, elleivät ihmiset antaisi ”materiaalia” tutkijalle (Granfelt 1998). Tutkijan mielessä liikkuvat usein ajatukset tulkinnan oikeellisuudesta ja oikeutuksesta – entä ellei se olekaan näin? Tutkijan on oltava tietoinen tutkimuksensa tekemisen eettisistä lähtökohdista, omasta paikastaan sekä vastuustaan tutkimusprosessissa (esim. Pohjola 1994; 2003; Laitinen 2004). Riitta Granfelt (1998, 17–19) pohtii hienolla tavalla tutkijan ja tutkittavien välistä suhdetta. Kenellä on oikeus sanoa, mitä ja miten voi sanoa, kun on kyse toisen ihmisen omakohtaisesta kokemuksesta, jota toinen tulkitsee ja kirjoittaa. Haastateltavat ovat antaneet siihen luvan, koska he ovat suostuneet kertomaan elämästään. Tätä valtuutusta seuraa aina myös vastuu. Tärkeää on olla tietoinen siitä, mitä on tekemässä. (Granfelt 1998.) Tutkimusmatkan varrella on ollut monia epäuskon hetkiä, jolloin tämä vaatimus on tuntunut liian suurelta ja epävarmuus on vallannut usein mielen.

Feministinen lähestymistapa toimi ohjenuoranani tutkimukseni ytimen, prostituutiosta harjoittavien naisten haastattelujen tekemisessä. Muu aineisto on tuotettu etnografisella lähestymistavalla kentällä havainnoiden, haastatteleamalla paikallisia toimijoita, projektityössä, jutustelemalla ihmisten kanssa työtehtävissä ja vapaa-ajalla sekä kokemalla ja elämällä aika-ajoin paikallisessa ympäristössä. Etnografisella lähestymistavalla olen yrittänyt tavoittaa venäläistä yhteiskuntaa, paikallista arkea ja tutkimani ilmiön syntyä omissa kulttuurisissa kontekstissaan. Sarah Pink (2001; ks. myös Pösö 2004, 21) kuvaa etnografian metodologiaksi

ja lähestymistavaksi kulttuurin ja yhteiskunnan kokemiseen, tulkintaan ja esittämiseen. Kontekstuaalinen sidos on tutkimuksessani merkityksellinen, koska halusin ymmärtää naisten arkea omassa ympäristössään. Halusin sitoa yksilölliset kokemukset ympäröiviin rakenteisiin, yksilön ja yhteiskunnan väliseen suhteeseen, jossa prostituutio mahdollistuu. Tieto on siis paikallista, ajallista ja sillä on rajat. Sitä on tuotettu tutkijan ja eri toimijoiden välisessä vuorovaikutuksessa, tietynä aikana ja tietyssä paikassa. Tiedon näyttämönä on toiminut naisten arjen konteksti. Tiina Silvastin (2001, 44) ajatuksia lainaten, naisten kertomukset ovat kontekstuaalisia. Ne ovat tulkintoja menneisyydestä: johon vaikuttavat paikka, jossa tarinat on kerrottu, tilanne, jossa kertoja on ja tutkija, jolle tarinat on kerrottu.

Feministinen haastattelu nojaa ajatukseen, että haastateltava on mukana päättämässä, mikä on oleellista tietoa tutkimuskohteesta, mistä puhutaan. Tätä tietoa hän pystyy antamaan halutessaan tutkijalle, jolloin tutkija on vastaanottaja, ei vallankäyttäjää. (Oinas 2004, 214.) Ehkä valinta ei ole ollut aina näin rationaalinen haastateltavan näkökulmasta, koska osa kokemuksista jää kertomatta ja kaikista kokemuksista ei kyetä puhumaan, vaikka haluttaisiin. Näkökulma, jossa haastateltava tulkitaan tasa-arvoiseksi kumppaniksi haastatteluprosessissa sisältää elementtejä kansatutkijuudesta (Laitinen 2004, 56), jolloin tutkimustietoa tuotetaan yhdessä, vaikka molemmilla on omat positionsa tässä prosessissa. Pyrkimystä tasavertaiseen suhteeseen tutkittavien kanssa kuvataan subjekti-subjekti suhteeksi sekä tasa-arvoiseksi vuorovaikutussuhteeksi haastattelutilanteessa. (Oinas 2004, 215; Ronkainen 1989, 67; Silius 1992, 123.) Tutkija on vuorovaikutustilanteessa kanssaihminenä, eikä hän voi piiloutua tutkijan roolin taakse.

Karen Davies ja Johanna Esseveld (1989) tulkitsevat, ettei ole täysin mahdollista päästä eroon haastattelutilanteen epätasa-arvosta. Tutkijalla on tilanteessa tietty tavoite, tutkimusaineiston kerääminen vaikka viimekädessä tutkittavat itse päättävät sen, mitä he haluavat kertoa ja mitä jättää kertomatta (vrt. tiedon syvärakenteet ja Goffmanin näyttämöt). Tutkijalla on vastuu tutkittavistaan ja tutkimusprosessin toteuttamisesta. Tutkittaessa arkaluontoisia asioita, tutkijalta edellytetään sensitiivisyyttä sekä eettistä asennoitumista tutkittavia kohtaan. Ihmisten kertomuksissa on kysymys haastateltavien elämästä, jonne tutkija voi astua luvan saatuaan, mutta hänen on oltava tietoinen tekemisistään ja ymmärrettävä

oma paikkansa. On asetettava uuteen positioon ja toimittava sen ehdoilla: viivähdyttävä hetki toiseudessa ja asennoiduttava toisin ja toisena. (Ronkainen 2000, 178.) Täysin tasa-arvoisen suhteen saavuttaminen on mahdotonta, koska tutkijan tehtävänä on aina kerätä, analysoida ja tulkita tietoa. Sillä, miten tätä tietoa etsitään, voidaan vaikuttaa kahden väliseen suhteeseen. (Pohjola 1994, 18; Laitinen 2004, 56.)

Tietäminen on suhteellista, ajasta, paikasta ja tutkijasta riippuvaa (Heikkinen 2001, 120). Tietäminen sitoutuu ja sijoittuu kontekstuaaliseksi ja on aina tietämistä jostakin perspektiivistä, jostakin näkökulmasta tietämistä. Kokemus tai eläminen jossain sosiaalisessa paikassa (”social location”) muokkaa tietämistä ja sitä, mikä ymmärretään ja koetaan vakuuttavaksi todellisuuden kuvaukseksi. Tieto on siis sosiaalisesti sijoittunutta. (Haraway 1991; Harding 1993, 50.) Tutkimukseni painotus on aineistolähtöinen. Olen lähestynyt kohdettani nojautuen venäläiseen yhteiskuntaan ja naisten arkitietoon paikallisuudessa. Marianne Liljeström (2004b) on esittänyt näkemyksen, että kaikki tieto tuotetaan sosiaalisissa ja kulttuurisissa suhteissa ja se tukeutuu taloudellisiin ja sosiaalisiin institutionalisoiutuihin järjestyksiin (mt., 9). Naisten kokemuksia pohjoisen itäprostituoitiossa ei ole aikaisemmin tutkittu, mikä rajasi mahdollisuuksia tukeutua aikaisempiin tutkimuksiin ja on vahvistanut empiirisen aineiston merkitystä. Olen yrittänyt riisua yltäni länsimaista tarkastelutapaa, mikä on mahdoton tehtävä. Olen tietoinen ristiriitaisesta sijoittumisestani tässä tutkimuksessa.

Feministisessä lähestymistavassa tulee huomioida aina se, miten tutkijan paikka vaikuttaa kokonaisvaltaisesti tutkimuksella saavutettuun tietoon. Tutkijan tulee tietää tietämisestään, joka tarkoittaa kokonaisvaltaista käsitystä siitä, millä perusteella ja kriteereillä tutkija tietää sen, mitä kutsutaan tiedoksi. (Liljeström 2004a, 11–12; Ikonen & Ojala 2005, 17; Ronkainen 2005, 215–216; 223.) Kyse ei ole yksilöistä, jotka omaavat kokemuksia, vaan metodologisena ohjenuorana on tutkia, miten subjektit konstituoituvat kokemusten kautta (Scott 1991, 777–780; Liljeström 2004b, 149). Kokemus on tutkimuksen kohde, joka ymmärretään ontologiseksi perustaksi. Kokemus on aina jo tulkinta ja tulkinnan tarpeessa, se on subjektien historiaa. Tällainen käsitteen ymmärrys merkitsee kokemusten ja niiden tuottamien identiteettien historiallistamista. (Liljeström 2004b, 149.) Naisten autenttiset kokemukset eivät ole tutkijan saavutettavissa, mutta naisten kertoessa kokemuksistaan niihin

kiinnittyneet muistot ja tunteet eletään haastattelutilanteissa osittain uudelleen. Kokemukset ovat historiaa, mutta tunteet ja muistot ovat kiinnittyneinä mieleen ja ruumiiseen, jolloin se mikä on jo koettu, on uudelleen läsnä haastattelutilanteissa.

Sukupuoli on ihmisten maailmaa kattavasti jäsentävä periaate ja ominaisuus – annettu ja hankittu. Sukupuoli ei ole vain tutkittavien ihmisten ominaisuus, vaan myös tutkija on mies tai nainen, jolla on kokemuksensa elämisestä sukupuolistetussa yhteiskunnassa ja kulttuurissa. Naisuus ja mieheys rakentuvat sosiaalisesti ja kulttuurisesti. (Nenola 1994, 209–210.) Tutkimukseeni osallistuneet naiset rakentuvat venäläisessä todellisuudessa ja itse olen rakentunut länsimaaisessa kehityksessä. Erot eivät ole este tutkimuksen tekemiselle, mutta on hyvä tiedostaa oma sijoittautumisensa ja pohtia omaa asemapaikkaansa (Pohjola 1994, 18). Tutkimus on inhimillistä toimintaa ja mukana on koko tutkijan persoonallisuus, tiedostaa hän sitä tai ei. Sukupuolen tiedostaminen voi merkitä jopa mahdollisuutta irrottautua sukupuolistetusta perspektiivistä. (Nenola 1994, 209–210.)

Tutkimukseni metodologisiin ratkaisuihin on vaikuttanut kaksi keskeistä tekijää. Olen valinnut tutkimukseni näkökulmaksi naisten näkökulman, koska halusin tuoda esille niitä erilaisia kokemuksia, tunteita, pohdintoja ja merkityksiä, joita naiset antavat omalle toiminnalleen prostituutiossa. Lisäksi olen halunnut paikantaa naisten kokemukset arjen kontekstiin ja tarkastella näitä kokemuksia suhteessa ympäröivään todellisuuteen. Naissukupuolta ja naisten toimijuutta ovat rakentaneet erilainen historiallinen kehityskulku kuin länsimaissa. Nämä ehdot ovat muovanneet myös miesten ja naisten välisiä (valta)suhteita, jossa valtio on ollut kolmas perheenjäsen (Ashwin 2000).

Prostituutiotutkimus paikantuu usein erilaisiin feministisiin keskusteluihin. Karkeasti jaotellen toisessa ääripäässä prostituutiota tarkastellaan nykyajan naisiin kohdistuvana orjuuden muotona patriarkaatin hallitsemassa maailmassa ja toisessa päässä feministinen tulkinta voidaan nähdä naisen oikeutena myydä omaa ruumistaan. Feministiseen keskusteluun on tärkeää tuoda mukaan niiden naisten ääni, jotka itse harjoittavat prostituutiota. Tämä tuo tutkimuskenttään tulkinnallisen kokemuselottuvuuden näkökulman, joka usein puuttuu feministisestä prostituutiotutkimuksesta ja jota feministinen lähestymistapa myös edellyttäisi. Tutkimuksellani olen halunnut tuoda yhden näkökulman itäprostituutioilmiöön prostituutiota

harjoittavien naisten kokemuksia tulkitsemalla. Ymmärrykseni perustana on naisten kokemusten ja todellisuuden tulkinnan kiinnittäminen sosiaaliseen kontekstiin, jossa he elävät arkeaan ja toimivat (vrt. Bengtsson 1989, 71).

Tutkimusaineistot

Tutkimukseni *haastatteluaineisto* on prostituutiota harjoittavien naisten kertomusaineisto. Aineisto kuvaa naisten kokemuksia prostituutiosta ja on tutkimukseni ydinaineisto, johon havaintoaineisto lomittuu sekä tukee ja täydentää sitä. Haastatteluaineisto käsittää seitsemäntoista haastattelua, jotka olen tehnyt Murmanskissa vuosina 2004–2007. Haastatteluaineisto sisältää yhden poikkeavan haastattelun, koska nainen ei ollut vielä mukana prostituutiosta. Hänellä oli viisumianomus vireillä haastatteluhetkellä ja hän suunnitteli aloittavansa työskentelyn pohjoismaisessa prostituutiosta. Olen käyttänyt tätä haastattelua vain osittain, mutta en jättänyt sitä pois, koska naisen kertomus kuvasi prostituutioon tulon prosessia ja siinä läsnä olevia tekijöitä. Tutkimushaastattelut ovat kestäneet puolesta-toista tunnista kolmeen tuntiin. Litteroituina teksteinä lyhin haastattelu oli kymmenen sivua ja pisin viisikymmentä sivua. Keskimäärin haastattelutekstit ovat kahden – kolmenkymmenen sivun mittaisia. Aineistonkeruumetodina olen käyttänyt avointa teemahaastattelua.

Havainnointiaineisto sisältää projektitutkijan ja -työntekijän positioissa keräämäni aineistot ja kokemukset. Aineisto sisältää paikallisille viranomaisille tehtyjä haastatteluja ja järjestettyjä tapaamisia Murmanskissa ja Murmanskin oblastissa. Osa viranomaishaastatteluista on litteroitu teksteiksi ja muista on kirjoitettu muistiinpanot. Aineisto sisältää keskustelua eri ihmisten kanssa, jotka ovat toimineet informanteina joko ilmiötä, paikallisuutta tai Venäjää koskevissa kysymyksissä. Näistä aineistoista olen kirjoittanut havainnointi- ja tutkimuspäiväkirjaa. Havainnointiaineisto sisältää projektin kriisikeskuksessa ja matalan kynnyksen tukiyksikössä tuotettua asiakasaineistoa, josta osa liittyy naisten prostituution harjoittamiseen. Havainnointiaineiston avulla olen rakentanut tutkimukseni kehystä. Tieto on rakentunut erilaisilla vuorovaikutusareenoilla ulkopuolisten toimijoiden ja tutkijan välisessä suhteessa sekä tutkijan omien kokemusten ja havaintojen avulla. Kyse ei ole enää tutkimusjoukon nais-

ten tuottamista tulkinnoista. Kun käytän tässä tutkimuksessa käsitettä haastatteluaineisto, tarkoitan sillä ainoastaan prostituutiota harjoittavien naisten kertomusaineistoa, en muille toimijoille tehtyjä haastatteluja.

Nojaan tutkimuksessani myös erilaisiin kirjallisiin *dokumentteihin* sekä aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen. Olen joutunut käyttämään jonkin verran toisen käden venäjänkielistä tutkimuskirjallisuutta lähteinä, koska käännöksiä ei ole ollut saatavilla. Tutkimuskirjallisuuden rinnalla yritin tavoittaa tutkimaani ilmiötä ja ympäröivää yhteiskunnallista kontekstia lukemalla aika-ajoin Venäjää sekä prostituutiota, seksiä ja seksuaalisuutta käsittelevää erilaista kauno- ja kioskikirjallisuuttakin.

Haastatteluaineisto

Käyttämäni aineistonkeruumetodi on ollut avoin teemahaastattelu (esim. Hirsjärvi & Hurme 2004, 47–48; Metsämuuronen 2005). Teemahaastattelu huomioi ihmisten tulkinnot ja haastateltavien asioille antamat merkitykset, sekä sen, että merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa (Hirsjärvi & Hurme 2004, 48). En ole käyttänyt haastattelurunkoa, mutta mielessäni on ollut väljä temaattinen rakenne. Olen halunnut tutkia naisten kokemuksia, joita olen lähestynyt kolmen pääteeman avulla haastatteluissa. Teemajaottelu on jäsentävä tukirakenne, luuranko, jonka ympärille keräsin kokemustietoa. Pääteemat olivat *prostituutioon tulo* ja *prostituutiossa mukanaolo* sekä *tekijät, jotka pitävät kiinni prostituutiosta tai irrottavat siitä*. Olen pyytänyt naisia kertomaan jotain myös taustatilanteestaan. Naiset ovat voineet kertoa elämästään haluamallaan tavalla. He ovat voineet kertoa sen, mitä haluavat ja jättää kertomatta asiat, joista he eivät halunneet tai voineet puhua. Haastattelujen aikana keskustelut ovat eläneet usein omaa elämäänsä ja punaisen langan säilyttäminen oli haasteellista, kun keskustelua käännettiin koko ajan kahden kielen välillä.

Haastatteluaineiston lopulliseen muotoon vaikutti sattumakin. Elina Virokannas (2007) on pohtinut sattuman ja sattumusten merkitystä tutkimuksessa ja kannustaa tutkijaa rohkeuteen tarttua niiden tarjoamiin mahdollisuuksiin. Rajasin aineistonkeruun aluksi siihen, että naiset olivat mukana pohjoismaisessa liikkuvassa prostituutiosta. Haastateltaviksi valikoitui aluksi naisia, jotka työskentelivät vain pohjoismaisessa prosti-

tuutiossa. Aineistonkeruun edetessä kävi ilmi, että naiset voivat työskennellä Pohjoismaiden rinnalla joskus kotimaassakin. Seuraava poikkeama tuli eteeni, kun haastattelin naisen, joka harjoitti prostituutiota ainoastaan Murmanskissa, ei Pohjoismaissa ja asia paljastui vasta haastattelutilanteessa. Mietin aluksi tämän haastattelun poisjättämistä. Prostituutioon tulossa, harjoittamisessa ja irrottautumisessa on kuitenkin yhteisiä elementtejä, jotka kulkivat läpi haastatteluaineiston, harjoitettiinpa toimintaa kotipaikkakunnalla tai ulkomailla. Kyse on kuitenkin samassa paikallisuudessa syntyvästä ilmiöstä. Paikallisessa prostituutiosta mukana olevia naisia valikoitui lisää haastateltaviksi ja en kokenut enää tärkeäksi pitää härkäpäisesti kiinni asettamastani alkuasetelmasta. Seuraava yllätys tuli esille, kun useampi nainen toimi rakastajattarena tai ”ylläpidettynä naisena” prostituution harjoittamisen ohessa tai he tavoittelivat tätä mahdollisuutta. Rakastajatarilmiön voi tulkita olevan yksi piiloprostituution muoto, koska siihen liittyy aineistossani selkeästi taloudellisen hyödyn tavoittelu (myös Häkkinen 1995). Ilmiönä se sijoittuu välimaastoon, koska taloudellinen hyöty ei usein ole välitön rahallinen korvaus ja ilmiöön liittyy myös tunnesuhteita. Martti Grönfors (1982, 44) muistuttaa tutkimuksessaan, että kvalitatiivisessa tutkimuksessa ongelman muuttuminen kenttäkosketuksen myötä on enemmän sääntö kuin poikkeus.

Jälkeenpäin arvioiden aineistonkeruun osalta tekemäni ratkaisu osoittautui oikeaksi. Alkuvaiheessa oli hyvä, että asetin keruulle reunaehdot. Sain pidettyä tutkimusteeman koossa rajauksen avulla ja en lähtenyt joksikin eteen tulevan mielenkiintoisen sivujuonteen perään. Olin noviisi tutkimani ilmiön suhteen enkä oikein edes tiennyt mitä odottaa. Minulla oli ennakkokäsityksiä asioista, koska en tuntenut ilmiötä riittävästi, ja monet myytit ja oletukset rakensivat käsitystäni siitä. Olin vielä ulkopuolinen, objekti.

Naiset

Kuviossa 1 olen kuvannut tutkimusjoukkoni naisia. Kokosin kuvioon naisten lähtökohtien havainnollistamiseksi haastateltavien iän prostituution harjoittamisen alkaessa, jonka pyörustin lähimpään viiteen vuoteen naisten henkilöllisyyden suojaamiseksi. Kuviossa näkyvät naisten siviilisäät prostituutioon tulotilanteessa ja haastatteluhetkellä sekä

mahdolliset lapset ja prostituution harjoittamisen aloitusvuosi. Naisten nimet on muutettu. Osa naisista ei työskennellyt enää haastatteluhetkellä prostituutiossa, mikä on merkitty kuvioon. Halusin tuoda kuviossa esiin muutamia keskeisiä asioita: naiset olivat prostituutioon tullessaan yhtä poikkeusta lukuun ottamatta täysi-ikäisiä. Prostituutiota harjoittivat avioliitossa olevat, eronneet ja naimattomat naiset. Lähes kaikilla naisilla oli lapsi/lapsia, jotka olivat heidän huollettavinaan. Naisten prostituutiossa oloaika vaihteli.

Naiset	Prostituutioon tuloikä	Siviilisäätyn prostituutioon alkaessa	Siviilisäätyn / tilanne haastatteluhetkellä	Lapsi/lapsia	Työskentelyn aloitusvuosi
Ludmila	noin 40	avioliitossa	eronnut	on	2000–2004 L*
Sofia	noin 25	naimaton	naimaton	-	2001–2003 L*
Tatiana	alle 18	naimaton	naimaton	-	2001
Nadja	noin 40	avioliitossa	avioliitossa	on	2002
Irina	yli 50	naimaton	naimaton	on	2005**
Natasha	noin 20	avioliitossa	avioliitossa	on	2003
Marina	noin 20	naimaton	naimaton	-	2005 L*
Olja	noin 25	avioliitossa	asumuserossa	on	2003
Zhenja	noin 20	naimaton	naimaton	-	2001–2002 L*
Sonja	noin 30	asumuserossa	eronnut	on	1995
Margareta	noin 40	eronnut	eronnut	on	2003
Lena	noin 30	eronnut	eronnut	on	2000
Irina2	noin 25	avioliitossa	eronnut	on	2001
Ljuba	noin 40	leski	leski	on	1995–? L*
Vera	noin 35	avioliitossa	asumuserossa	on	2006
Viktoria	noin 20	naimaton	naimaton	on	1996
Aida	noin 25	avioliitossa	avioliitossa	on	2006

* (L) haastatteluhetkellä lopettanut prostituution harjoittamisen

** Viisumianomus vireillä ja suunnitelti aloittavansa prostituution harjoittamisen.

Kuvio 1. Tutkimuksen naiset.

Kolme naisista oli suorittanut korkeakoulututkinnon, joista yksi tutkinto suoritettiin prostituutiosta irrottautumisen jälkeen. Suurimmalla osalla naisista oli suomalaista ammattiopistotutkintoa vastaava koulutus. Noin puolet heistä työskenteli palkkatyössä tai harmaassa taloudessa Murmanskissa. Kolme naista toimi pienyrittäjinä ja yksi nainen oli eläkkeellä. Muut olivat työttömiä tai kotiäitejä. Pienten lasten kotihoito yhdistettynä harmaalla sektorilla työssäkäyntiin on yksinhuoltajanaisten elämäntilanteissa melko tavallinen yhdistelmä Murmanskissa (vrt. Uotinen 2005). Naisten ammatillinen tausta vaihteli. Suurin osa oli koulututtunut tai uudelleen koulututtunut kaupan- ja palvelualan ammatteihin. Joillakin vanhemmilla naisilla oli neuvostoaikana hankittu ammatillinen koulutus, joka ei mahdollistanut työllistymistä nykyisillä työmarkkinoilla. Ammattitutkinto puuttui kahdelta naiselta, jotka olivat keskeytyneet opintonsa nuoruudessa.

Naiset olivat pääosin kahden- ja neljänkymmenen ikävuoden välillä aloittaessaan prostituution harjoittamisen. Nuorten naisten kohdalla aloittaminen liittyi usein taloudellisiin vaikeuksiin, pieniin lapsiin ja ongelmiin parisuhteessa. Vanhempien naisten kohdalla kyse oli usein yksinhuoltajuudesta, murrosikäisten tai jo opiskelevien lasten taloudellisesta tukemisesta, asuntopeloista sekä parisuhdeongelmista. Naisia yhdistävä tekijä olivat naissukupuoleen kiinnittyvät paikalliset ongelmat: työmarkkinoille sijoittuminen ja matalapalkkaisuus. Työllistymistä vaikeuttavat työmarkkinoiden rakenteelliset tekijät, lastenhoitojärjestelyt ja ikärasismi. Naisille tarjottava työ on usein huonosti palkattua. Naiset harjoittavat prostituutiota vaihtelevasti, osa heistä oli ollut mukana prostituutiossa jo vuosia ja osa lyhyen aikaa. Prostituution harjoittamisen tapa vaihteli lähes päivittäisestä työskentelystä muutamia kertoja vuodessa tapahtuvaan periodimaiseen työskentelyyn. Prostituutio merkitsi osalle naisista toimeentulon täydentämistä ja osalle se oli lähes ainoa tai joissain tapauksissa ainoa toimeentulonlähde. Prostituution harjoittaminen ei ole aina jatkuvaa työskentelyä, joka on tulkittu prostituoidun uralle ajautumisena ja syrjäytymiseen johtavana tienä (esim. Nurmi 2003). Se voi merkitä sitä, mutta syrjäyttävää prosessia rakentavat monet yksilölliset ja rakenteelliset tekijät naisten elämässä, ei ainoastaan prostituutio.

Haastatteluhetkellä lähes puolet naisista oli eronnut tai oli eroamassa puolisostaan. Venäjällä avioituminen ja avioliitto ovat naiselle merkityksellisiä, mihin liittyy kulttuurisia ja sosiaalitaloudellisia tekijöitä.

Lukuun ottamatta naimattomia naisia, kaikilla naisilla oli lapsia. Monilapsiset perheet ovat harvinaisia Venäjällä (Haavio-Mannila & Rotkirch 2004) ja kolme lasta muodostaa jo suurperheen. Ulkopuoliset voivat tulkita ison lapsiluvun onnettomuudeksi tai jopa ”kiroukseksi”, kuten eräs useamman lapsen äiti kuvasi. Osalla naisista oli jo aikuisia lapsia, jotka elivät itsenäistä elämää tai opiskelivat muualla kuin Murmanskissa. Äidit kantoivat yhä taloudellista vastuuta aikuisista lapsistaan, koska heillä oli vaikeuksia selviytyä taloudellisesti. Asuminen on kallista, opintososiaaliset etuudet matalia tai olemattomia ja korkeakouluissa on nykyään korkeat lukukausimaksut. Naimattomat naiset asuivat edelleen yhdessä toisen tai molempien vanhempiensa tai miesystävänsä kanssa ja yksi naisista asui lapsensa kanssa asuntolassa. Naimissa olevat asuivat perheidensä kanssa ja eronneet asuivat joko yksin, lastensa tai vanhempansa ja lastensa kanssa.

Tutkimusjoukossa on kahden aikakauden naisia. Noin puolet naisista on elänyt itsenäistä aikuisen elämää jo Neuvostoliiton aikana ja osa naisista oli pieniä lapsia Neuvostoliiton hajotessa. Naiset ovat kahden erilaisen yhteiskuntajärjestelmän kasvatteja. Kokemukset Neuvostoliiton hajoamisesta ja sen jälkeen tapahtuneista isoista muutoksista merkitsevät heille erilaisia asioita. Vanhemmat ikäluokat ovat eräänlaisia väliinputoajia uuden yhteiskuntajärjestelmän tultua vanhan tilalle. Heillä ei ole ollut tästä uudesta järjestelmästä aikaisempia kokemuksia, eivätkä he olleet kasvaneet siihen siten kuin nuoremmat sukupolvet. (Hanhinen 2001; Urponen 2002.)

Haastattelujen toteuttaminen

Aloitin haastattelujen tekemisen marraskuussa 2004 ja keruu jatkui aina vuoden 2007 loppukeväeseen asti. Haastateltavien löytäminen oli ajoittain vaikeaa. Prostituutiota harjoittavia naisia oli, mutta he eivät uskaltaneet tai halunneet osallistua tutkimukseen. Tutkimusaiheen arkaluontoisuus vaikutti osittain suostumattomuuteen. Aineistonkeruun loppuvaiheessa haastateltavia löytyi helpommin, mutta rajasin aineiston seitsemääntoista haastatteluun. Uudet haastattelut eivät tuoneet enää tutkimuksen kannalta uutta merkittävää tietoa. Tutkimusprosessissa eri vaiheet on saatava päätökseen, jotta pääsisi eteenpäin, kuten työni ohjaaja minulle ystävällisesti huomautti. Aineistonkeruuta hidasti myös maantieteellinen etäisyys.

Murmanskiin on matkaa asuinpaikkakunnaltani kuusisataa kilometriä ja matkan on voinut tehdä vain autolla. Aina ei ollut mahdollisuutta, eikä voimia lähteä aineistoa keräämään, vaan yhdistin keruun pitkien matkojen vuoksi usein periodeiksi projektityön rinnalle.

Olen tehnyt haastattelut Aljan kodin keittiössä ”kotihengen” valvovan silmän alla. Muistan, kun menin ensimmäisen kerran hänen kotiinsa ja ihmettelin keittiön nurkassa olevaa maitolautasta ja leipäpalaa. Kysyin onko sinulla kissa vai koira? Hän vastasi, ettei kumpaakaan vaan ”kotihenki” (ven. Domovoj), joka on vanha venäläinen traditio. Tilan merkitys korostui haastatteluissa. Aljan keittiö oli pieni, kotoinen ja epävirallinen miljöö feng-shui sisustuksineen. Seinillä oli kukkatapetit, ikkunalaudalla viherkasveja ja teepannu kohisi lähes aina pöydällä. Siellä vallitsi turvallinen ja lämmin ilmapiiri, josta puuttuivat viralliset elementit. Myös Merja Laitinen (2004, 65) tuo tutkimuksessaan esiin haastattelupaikan turvallisuuden, yksityisyyden ja rauhallisuuden merkityksen. Erilaiset ihmiset ovat voineet tulla Aljan luokse juomaan teetä ja rupattelemaan. Näissä kohtaamisissa koin vahvasti sen, että naiseus on yhdistävä tekijä, huolimatta siitä, mistä syystä olimme läsnä juuri siinä tilanteessa. Sarah Pink (2009, 82) on kuvannut haastattelua sosiaalisena kohtaamisena – tapahtumana, jota väistämättä asemoidaan ja tuotetaan tilallisessa kohtaamisessa. Keskustelun asema on keskeinen, mutta sosiaalista kohtaamista rakennetaan myös materiaalien ja aistinvaraisten tekijöiden kautta: liikkeet, kosketukset, jaetut tuoksut, äänet, maut ja muistikuvat. (Mt.) Sosiaalinen kohtaaminen on jotakin enemmän. Ympäröivällä tilalla voi luoda turvallisuutta, lämpöä ja rakentaa luottamusta ihmisiin. Mahdollisuus tehdä haastattelut kodikkaassa tilassa on ollut tärkeää.

Alja on huolehtinut haastattelujen järjestelyistä sopimalla haastattelut ja aikataulut naisten kanssa. Näin teoriassa, käytäntö osoittautui välillä erilaiseksi. Alja on kertonut naisille tutkimuksestani ja on pyytänyt heitä osallistumaan siihen. Osalla naisista elämäntilanne oli niin vaikea, ettemme voineet edes ajatella heidän haastattelemistaan. Keskustelimme yleensä etukäteen Aljan kanssa naisten tilanteista ja mikäli nainen oli psykisesti, fyysisesti tai emotionaalisesti kovin hauraassa tilanteessa, emme ehdottaneet tutkimukseen osallistumista (ks. myös Laitinen & Uusitalo 2007, 319; Ward & Hendersson 2003). Alja toimi suodattimena, koska hän oli työskennellyt useampien naisten kanssa jo pidemmän aikaa. Osa naisista oli uusia tuttavuuksia hänellekin. Tutkimukseen osallistumisen

edellytykset olivat usein paremmat silloin, kun naiset olivat käsitelleet kokemuksiaan jollakin tavalla ammattilaisen kanssa. Käytännössä tämä tarkoitti Aljaa, joka on vapaaehtoistyötä tekevä ammattilainen. Naisilla ei ollut kokemuksia yhteiskunnan virallisista auttamisorganisaatioista, joista he olisivat hakeneet apua henkilökohtaisiin ongelmiinsa. Murmanskin virallisessa palvelujärjestelmässä on vähän soveltuvia avunhakemisen paikkoja. Kaikki prostituutiota harjoittavat naiset eivät halunneet osallistua tutkimukseen, osa tuli mielellään haastateltaviksi ja osa suhtautui asiaan neutraalisti. Ulkopuolelle jäi naisia, jotka eivät uskaltaneet osallistua, eivät kokeneet sitä tärkeäksi tai he eivät halunneet jakaa kokemuksiaan tutkijan kanssa (myös Laitinen & Uusitalo 2007, 318). Merkittävä osallistumista estävä tekijä oli kasvojen paljastamiseen kiinnittyvä häpeä. Useimmat naiset kertoivat haasteluissa, että heitä hävettää puhua prostituutioon liittyvistä kokemuksista. Haastateltavaksi suostuminen on ollut kaikille naisille vapaaehtoista.

Muutaman kerran matkustin aineistoa keräämään, kun haastatteluista oli sovittu, mutta haastateltavat eivät tulleet sovituspaikalle. Muistan, kuinka harmistunut olin, matkustaessani taas kuusisataa kilometriä takaisin Suomeen ilman ainoatakaan haastattelua. Olen kirjannut tuntemuksiani matkan varrelta tutkimuspäiväkirjaani. Alkuvaiheen keruun muistiinpanot kuvaavat myös tutkimusvaihetta, jolloin en vielä ymmärtänyt sitä, kuinka monisyydestä asiasta on kyse silloin, kun ihminen ”lainaa” elämäänsä tutkimukseen. Muistiinpanoista kuultaa tutkijan ulkopuolella oleminen.

Jurppii, haastattelu peruuntui, oli jäänyt viihde päälle... toistatuhatta kilometriä ja nollakierros... (Tutkimuspäiväkirja, syksy 2005)

Toinen haastattelu peruuntui, oli saanut viisumin ja lähtenyt matkustamaan, onneksi toinen nainen kuitenkin tuli. (Tutkimuspäiväkirja, kevät 2006)

Haastattelu pulkassa, senkin saaminen oli hilkulla, haastateltava oli loukannut itsensä, mutta hän tuli kuitenkin paikalle... hyvä kun edes yksi. (Tutkimuspäiväkirja, kevät 2006)

Sytä siihen, etteivät haastattelut toteutuneet sovituspaikalla, oli monia. Kaikki naiset eivät olleet kovin sitoutuneita tutkimukseen. Eräs haastateltava ”jäi viihhteelle” useammaksi päiväksi ja toinen peruuntuminen aiheutui haasta-

teltavan sairastaessa krapulaa juhlimisen seurauksena, jolloin hän ei päässyt sängystä ylös. Tapahtui äkillisiä sairastumisia ja yksi nainen lähti työskentelemään saatuaan viisumin. Pelko oli myös syy siihen, miksi sovitusta tapaamisesta ei pidetty kiinni. Kun tapaaminen tuli ajankohtaiseksi, naiset eivät uskaltaneet osallistua. Pelko tuli esille myös tilanteessa, jossa haastateltavalla oli viisumianomus vireillä. He eivät halunneet ottaa ylimääräisiä riskejä. Kerran Alja oli sopinut kahdesta perättäistä haastattelusta ja naiset olivat ystäviä keskenään. Kun toinen heistä ei päässyt, niin toinenkaan ei uskaltanut tulla. Haastatteluun osallistumiseen tarvitaan luottamusta. Näitä epämääräisiä peruuntumisia tapahtui enemmän tutkimuksen alkuvaiheessa. Vähitellen tieto tutkimuksesta ja naisten kokemukset haastateltavana olemisesta levisivät toisten naisten keskuuteen, koska haastateltavien löytyminen muuttui helpommaksi. Naiset uskalsivat osallistua. Yhteistyöprojekti on toinen tekijä, joka todennäköisesti vaikutti haastateltavien löytymiseen. Alja on naisille tärkeä ihminen ja teimme yhteistyötä, jolloin osa naisista varmasti halusi auttaa ja osallistui siksi tutkimukseen. Osa suostui pelkästään uteliaisuudesta ja osa naisista halusi todella kertoa tarinansa. Naisten sitoutuminen oli yksilöllistä ja siten erilaista.

Haastattelutilanteet elivät toiseenkin suuntaan yllättävästi. Erään kerran olimme sopineet yhdestä haastattelusta ja toinen haastattelu oli epävarma. Sovimme, että nainen ilmoittaisi tulostaan. Lopulta epävarma haastateltava saapui yllättäen, mitään ilmoittamatta ja toi mukanaan ystävättärensäkin haastateltavaksi. Siitä päivästä muotoutui raskas haastattelukokemus, kun työtä tehtiin useita tunteja, lähes syömättä ja juomatta kahden kielen sekamelskassa. Kokemus oli haasteellinen tutkijalle ja ennen kaikkea tulkille, mutta kieltäytyä ei voinut. Se oli ”carpe diem” tilanne, johon ei olisi voinut palata. Yksi naisista tuli haastateltavaksi sairaalasta, vaikka häntä oli kielletty poistumasta – hän halusi kertoa tarinansa.

Kaksi naisista oli haastateltavina osittain samanaikaisesti, joka oli kiinnostava prosessi. Naisten välille syntyi keskinäinen dialogi, jolloin he kinasivat näkemyseroista ja muistuttivat välillä toisiaan eri asioista. Parihaastatteluissa on mahdollista, että haastateltavat tempautuvat keskinäiseen keskusteluun käsiteltävästä aiheesta. Tällöin he avaavat uusia näkökulmia ja tuovat esiin erilaisia aihepiirejä sekä tutkijalle ennestään tuntemattomia puolia työstään. (Strömpl 2004, 10.) Yhteishaastattelu ei ollut nauhoituksen kannalta toimiva ratkaisu, koska nauhoilla oli päällekkäistä puhetta (vrt. Hirsjärvi & Hurme 2004). Naisten keskinäinen kes-

kustelu, väittely, jopa riitely olivat mielenkiintoisia ja toivat esiin asioita, jotka olisivat muuten jääneet piiloon. Haastattelutilanne toi jälleen mieleen vuorovaikutuksen näyttämöllä, jossa tulkintaa tuotetaan eri tavoin ja tutkijana siihen ei tarvitse aina suoraan osallistua, ainoastaan välillisesti. Naisten spontaani dialogi oli emotionaalisesti erilaista kuin tutkijan ja haastateltavan välinen keskustelu, koska he olivat ystäviä keskenään.

Alja on ollut Katjan lisäksi läsnä kaikissa haastatteluissa. *Avainhenkilön* rooli oli merkityksellinen, koska hän tuki naisia ja haastatteluprosessia. Naiset kokivat Aljan läsnäolon rauhoittavana ja turvallisuutta lisäävänä tekijänä. Alja oli korvaamaton, kun asioita käännettiin kahdelle kielelle ja tarkentavia kysymyksiä oli tehtävä usein. Oli hetkiä, jolloin emme ymmärtäneet toisiamme puolin eikä toisin. Alja täydensi ja tarkensi hienolla tavalla kysymiäni asioita, joita en kulttuuristen, ilmiön tai käsitteellisten erojen vuoksi kyennyt riittävästi ymmärtämään. Aineistonkeruussa Aljan mukanaolossa oli ongelmia, koska hän yritti ottaa kantaa haastateltaville esitettyihin kysymyksiin. Jouduin puuttumaan tähän asiaan useita kertoja. Aineistonkeruun edetessä roolimme selkiytyivät. Haastatteluteemat tulivat tutummiksi, jolloin asioita osattiin lähestyä oikealla tavalla ja aikaisemmat haastattelut loivat pohjaa uusille tärkeille kysymyksille.

Puhuttelin naisia peitenimillä, jotta oikeat nimet eivät tallentuisi haastattelunauhoille. Pyysin, etteivät naiset mainitsisi paikkoja tai paikkakuntia nimeltä, joissa he ovat olleet, eivätkä niiden ihmisten nimiä, jotka liittyivät jollakin tavalla heidän harjoittamaansa prostituutioon. Minä en tarvinnut sitä tietoa. Korostin haastattelujen alussa sitä, että jos kysyn asioita, joista he eivät halua puhua, niin he voivat jättää kertomatta asiasta. Kukaan naisista ei ole kieltäytynyt haastattelun nauhoittamisesta. Onneksi, koska muistiinpanojen tekeminen keskusteluista olisi ollut hyvin työlästä ja paljon tärkeää informaatiota olisi jäänyt tavoittamatta. Tapaamisen alussa joimme kupilliset teetä ja rupattelimme niitä näitä, jos haastateltavilla oli aikaa. Ostimme haastattelutapaamisiin aina syötävää ja juotavaa. Kulttuuriset erot tulivat naisten kohtaamisissa esille, kun ojentasin naisille yleensä käteni ja kerroin nimeni. Ihmettelin, kun he katsoivat minua joskus oudoksuen ja kädenpuristus oli olematon. Myöhemmin selvisi, etteivät naiset yleensä kättele toisiaan Venäjällä, vaan antavat tutuille poskisuudelmat ja vieraammille sanotaan kohteliaasti päivää koskettamatta heitä. En tuntenut riittävästi kulttuurisia koodistoja, joiden avulla olisin osannut suunnistaa (vrt. Juhila 2004a, 22).

Haastattelu käynnistyi yleensä naisten taustatilanteesta keskustelemalla, jotta vuorovaikutus tulisi mahdolliseksi ennen siirtymistä vaikeampiin henkilökohtaisiin kokemuksiin. Haastatteluissa kysyin jotain tai pyysin haastateltavaa kertomaan tietyistä teemasta ja Katja käänsi sanomani venäjäksi. Sen jälkeen haastateltava kertoi kokemuksistaan ja Katja käänsi puheesta pääkohdat, jotta punainen lanka säilyi käsissäni. Miira Hartikaisen (2006) mukaan tutkimukseen osallistuvilla on tärkeää antaa mahdollisuus puhua elämästään omalla äidinkielellään. Aineistossani tämä oli oikeastaan itsestään selvä asia, koska naiset eivät osanneet muita kieliiä. Käytetyllä kielellä on merkitystä aineistojen muotoutumisessa (mt.). Haastattelujen aikana kirjoitin lyhyitä muistiinpanoja tulkkauksesta ja havainnoin haastateltavaa. Muistiinpanojen avulla kykenin tarvittaessa tarkentamaan asioita ja kirjasin ylös mieleeni tulevia ajatuksia, joihin ei sillä hetkellä ollut mahdollista puuttua.

Haastattelujen lopullinen sisältö on ollut aina yllätys. Naisten kertomukset kaikkine nyansseineen paljastuivat vasta, kun haastattelut käännettiin suomenkielelle ja ne olivat käsissäni litteroituina teksteinä. Haastattelutilanteissa en ole voinut tarkentaa ja syventää kaikkia asioita, koska en tiennyt yksityiskohtia haastateltavien vastauksista. Tilanteisiin ei voinut palata uudelleen, sillä haastattelukerrat olivat ainutkertaisia mahdollisuuksia. Muistelin usein kaiholla aineistonkeruuta äidinkielelläni, jolloin oman persoonaan käyttö työvälineenä on ollut erilaista. Yhteisen kielen puuttuminen on tuonut rajoituksia siihen, mihin haastattelutilanteissa voisi parhaimmillaan yltää.

Koska aineistonkeruu toteutui tulkin välityksellä, olen kiinnittänyt erityistä huomiota nonverbaaliseen viestintään. Toisaalta se oli mahdollisuus, koska en voinut panostaa puhuttuun kieleen. Haastattelun aikana yritin lukea naisten ilmeitä, eleitä, liikehdintää, äänenpainoja ja erilaisia tunnelmaisuja, jotta näkisin miten haastateltava reagoi esittämiini kysymyksiin. Monet keskusteluaiheet olivat naisille vaikeita. Aiheet nostivat pintaan tunteita ja aiheuttivat voimakkaitakin reaktioita. Erityisesti näissä tilanteissa olen kokenut naisten lukemisen tärkeäksi, jotta tiesin milloin oli aika perääntyä ja palauttaa keskustelu keveämmäksi ja yrittää palata teemaan myöhemmin uudelleen. Kaikissa tapauksissa palaaminen ei onnistunut, vaan aiheutti jälleen voimakkaan tunnereaktion, jolloin olen luopunut aiheen käsittelystä. Tahdikkuudella voi suojella toisen kasvojen menettämistä ja sen myötä koko sosiaalista tilannetta, jossa vuorovaikutus tapahtuu (Peräkylä 2001, 353–354).

On ollut opettavainen kokemus, kun en ole voinut välittömästi ja suoraan puhumalla ilmaista itseäni, vaan viestintäni oli välillistä ja non-verbaalista. Ilmeeni ja eleeni olivat myös esillä ja haastateltavat tarkkailivat minua ja Katjaa. Kyyneleet ovat joskus valuneet haastattelujen aikana ja olen varmasti näyttänyt joskus kauhistuneelta. Raivokaan ei ole ollut vieras tunne, kun menin mukaan naisten kertomuksiin. Jeff Hearn (1998, 55–57) ja Inkeri Kvick (2001, 40–41) esittävät näkemyksen, että perinteinen käsitys tutkimuksen tekemisestä tunteettomana ja rationaalisena toimintana kumoutuu täysin tutkittaessa väkivalta-aiheita. Väkivalta liittyy myös tutkimukseeni. Tutkijat kuvaavat emotionaalista kosketetuksi tulemista (mt.). Myös Auli Ojuri (2004, 66; ks. myös Hartikainen 2006) kuvaa aaltoilevia tunteitaan tehdessään tutkimusta parisuhdeväkivallasta. Tutkija voi tulla kosketetuksi erilaisten, myös positiivisten tunteiden kautta, koska tutkijakin on ensisijaisesti kokeva ihminen. Haastattelujen aikana emme ole vain surreet yhdessä, vaan olemme nauraneet monta kertaa, kun naiset kertoivat hullunkurisista kokemuksistaan. Olemme syyllistyneet yhdessä myös ilkeään herjanheittoon miehistä. Erilaisia tunteita voi ilmaista, vaikka tutkijana ei voi jäädä tunteiden vangiksi, koska tutkimusta on silloin vaikea tehdä (Granfelt 1998). Tunteista on kyettävä irrottautumaan (Laitinen & Uusitalo 2007). Monta kertaa haastattelujen aikana olen nähnyt, kuinka naiset ovat taistelleet pitääkseen tunteensa hallinnassa ja itsensä koossa. Ja kuinka paha olo monilla oli, kun he joutuivat palaamaan takaisin vaikeisiin kokemuksiinsa.

Haastattelutilanteet onnistuivat pääosin hyvin, mutta hankalia tilanteitakin on syntynyt. Olen keskeyttänyt kaksi haastattelua, koska kokemuksista kertominen on aiheuttanut haastateltavissa voimakkaita tunnereaktioita. Ensimmäisessä haastattelun aikana yritimme pitää pidemmän tauon, jonka jälkeen jatkoimme, mutta se ei toiminut. Toisessa tapauksessa keskeytin tilanteen, kun nainen ei kyennyt puhumaan enää, vaan itki lohduttomasti eikä itkeminen loppunut. Koin, että haastattelujen jatkaminen olisi ollut epäinhimillistä ja tutkimuseettisesti väärin. Minulla ei ole oikeutta tutkijana riistää ketään sillä perusteella, että kerään tutkimusaineistoa (myös Granfelt 1998; Laitinen 2004). Keskeytysten jälkeen suljin nauhurin ja päätimme haastattelun jutustelemalla ja teetä juomalla. Näissä haastatteluissa ei ollut kyse siitä, ettenkö olisi kyennyt kohtamaan haastateltavien tuskaa ja kyyneleitä vaan siitä, että haastattelut tehtiin tulkin välityksellä ja en voinut osallistua tilanteeseen siten

kuin olisin halunnut. Yhteisen kielen avulla osallistuminen, empatian osoittaminen ja kokemusten jakaminen on erilaista. Myötäelää voi ilman sanoja, mutta näissä tilanteissa päädyin ehkä intuition avulla keskeyttämiseen. Koen tutkijana kantavani vastuuta tilanteesta ja ihmisestä, joka oli tutkimusprosessissa mukana.

Naiset ovat voineet tarvittaessa jatkaa keskustelua Aljan kanssa haastattelun jälkeen. Hänen läsnäolonsa haastatteluissa on ollut tärkeää, koska hän on naisten luottohenkilö ja tukija. Tietyissä tutkimustilanteissa olisi hyvä varmistaa, että osallistuvat ihmiset saavat tarvittaessa (terapeuttista) apua itselleen. Osalle naisista tuli yllätyksenä se, minkälaisia tunteita kokemusten avaaminen ja käsittely toivat pintaan. Jouduin miettimään sitäkin, että milloin ylitän rajan, että aiheutan haastattelemilleni naisille vahinkoa avaamalla vaikeita muistoja ja kokemuksia. Mikä oikeuttaa minut tekemään sen? Anneli Pohjola (1994, 44–46; ks. myös Granfelt 1992, 14–18) on pohtinut tutkimuksessaan sitä, mihin salaisuuksien kenttään tutkijoilla on oikeus mennä ja mitä loppujen lopuksi tarkoittaa osallistumisen vapaaehtoisuus. Naisten tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuus on tuntunut monta kertaa ohuelta ja riittämättömältä perustelulta.

Kahdessa haastattelussa koen jotenkin epäonnistuneeni. Näkemykseni mukaan tilanteissa oli kyse luottamuksen puuttumisesta. Toisessa haastattelussa aistin jännitteisen ilmapiirin välittömästi, kun kohtasimme, jota en ole muissa haastattelutilanteissa tunnistanut. Tilanteen ilmapiiri oli aggressiivinen ja nainen haastoi minua ja Katjaa. Haastateltava kyseli mielipiteitämme venäläisistä naisista ja tiedusteli syitä siihen, miksi suomalaiset naiset yleensä inhoavat venäläisiä naisia? Tai miksi venäläisten naisten on vaikea saada viisumi? Keskustelimme aluksi näistä kysymyksistä. Lähtöasetelmat haastattelulle eivät olleet hyvät. Tunnelma oli kireä ja mietin, mitä tässä oikein pitäisi tehdä. Haastattelu kuitenkin käynnistyi ja eteni siihen asti, kunnes yritin siirtyä käsittelemään prostituutiota. Haastateltava ratkaisi tilanteen siten, että hän kertoi osittain fiktiivisen tarinan kokemuksistaan. Asia paljastui haastattelun jälkeen, vaikka jo haastattelun aikana tuli tunne, että kertomuksessa on jotain outoa. Olen miettinyt sitä, miksi nainen suostui haastateltavaksi. Ehkä kyse oli uteliaisuudesta tai minussa ja/tai Katjassa oli jotain sellaista, joka herätti hänessä negatiivisia tunteita heti kohdattuamme ja esti riittävän luottamuksen syntymistä. Tilanteessa ei ole kyse vain haastattelusta, vaan sosiaalisesta kohtaamisesta.

Toinen osittain epäonnistunut haastattelu käynnistyi aluksi hyvin ja keskustelimme pitkään ja vilkkaasti naisten asemasta Venäjällä. Nainen puhui pitkään myös lapsensa kokemasta parisuhdeväkivallasta. Alja joutui kuitenkin poistumaan huoneesta kesken haastattelun ja tuntui kuin verho olisi laskeutunut väliimme. Olimme keskustelemassa ”matkustamisesta” Pohjoismaissa. Yritin varovasti lähestyä aihetta, mutta ymmärsin, ettei haastateltava halua puhua prostituutiokokemuksistaan enempää. Nainen koki ehkä turvattomuutta, eikä hän halunnut jatkaa kertomista ilman Aljan läsnäoloa. Avainhenkilön rooli merkityksellistyi tätäkin kautta, hän oli silta tutkijan ja haastateltavien välillä. Osa naisista koki prostituution harjoittamisen häpeällisenä, mikä voi aiheuttaa huonommuuden tunnetta suhteessa tutkijaan. Keskustelu neutraalimmista aiheista olisi ollut mahdollista Aljan puuttumisesta huolimatta.

Se, että olimme ulkomaalaisia ja emme tunteneet haastateltavia, oli osittain etu. Naiset tiesivät, että tulemme ja lähdemme. Olimme fyysisesti etäällä paikallisuudesta. Naisten ei tarvinnut pelätä kasvojen menetystä samalla tavalla kuin jos olisin joutunut käyttämään paikallista venäläistä tulkkia. Monet olisivat todennäköisesti kieltäytyneet osallistumasta tutkimukseen. Yksi haastattelemistani naisista pyysi, etten tuntisi häntä, mikäli tulisimme joskus Murmanskin kaduilla vastakkain. Hän halusi suojata itseään, eikä halunnut paljastaa tuntevansa ulkomaalaisen prostituutiotutkijan. Prostituution harjoittaminen on salaisuus, jota ei voida paljastaa kenelle tahansa. Toisaalta voi olla tarve jakaa prostituutiokokemuksia tai uskaltaa puhua niin, ettei tule jälleen tuomituksi. Kaksi haastattelemistani naisista halusi auttaa meitä kriisikeskuksen perustamisaikana siivous- ja remonttitoissa ja heistä toisen kanssa vaihdoimme aina kuulumiset, kun sattumoisin tapasimme. Suhteet naisiin olivat erilaiset. Jaoimme naisten kanssa osittain saman suomalaisen kontekstin, jossa osa heistä harjoitti prostituutiota. Keskustelimme haastattelujen aikana monista asioista, kuten suomalaisista miehistä, naisista, avioliitoista ja muista suhteista sekä prostituutioon liittyvästä lainsäädännöstä.

Minä, Katja ja haastateltavat olimme keskenämme muukalaisia ja tapasimme ensimmäisen kerran haastattelutilanteessa (vrt. Hirsjärvi & Hurme 2001, 35). Matti Kortteinen (1982) kirjoittaa onnellisuusmuurista haastattelutilanteessa, jossa ylläpidetään tiettyä mentaalista rakennetta (käsite Roos 1988). Tämä estää tutkijaa näkemästä henkilön yksilöllistä tai perhe-elämää. Ihmiset kaunisteleivat elämäänsä (Korttei-

nen 1982). Kokemukseni haastattelutilanteista, vaikka ne rajoittuvat yhteen haastattelukertaan ja toteutuksessa oli erityispiirteitä, eivät tue täysin tätä näkemystä (myös Pohjola 1994, 46; ks. myös Kortteinen 1992; 42–44). Haastattelutilanteissa puhuttiin hyvin intiimeistä kokemuksista prostituutiossa, perhesuhteista ja naisten ongelmallisista elämäntilanteista. Prostituutiossa työskentelyyn liittyy poikkeuksetta salaisuuksia, joita jaetaan harvojen kanssa. Olen usein ajatellut, että monet haastattelemistani naisista olivat haastatteluhetkellä hyvin paljaita, jotenkin alastomia. Naamiot riisuttiin ja monilla oli kertomisen tarve. Asia haluttiin jakaa, jolloin tutkijan muukalaisuudella ei ollut enää merkitystä. Sillä, että joku oli kiinnostunut sinusta ja halusi kuulla sinun tarinasi, oli merkitystä.

Haastatteluissa tuli esille prostituutiossa koettu väkivalta, josta naiset eivät aina halunneet tai kyenneet puhumaan enempää. Koettu väkivalta on kokemus, joka tekee siitä usein puhumattoman. Sille ei ole olemassa sanoja (Husso 2003). Väkivallan kohtaaminen on haastatteluaineistossa alue, jonka suhteen olen miettinyt käyttämäni metodin riittävyttä. Osalle naisista väkivallan kokemukset olivat lähellä tai jopa akuutteja, jolloin ne olivat tunnemuistissa aktiivisina ja estivät todennäköisesti kertomista. Useimmat haastattelukerrat olisivat ehkä mahdollistaneet naisten kokemuksien lähestymisen toisin. Olen realististi sen suhteen, mitä yhdellä haastattelukerralla voi tietämisen tasolla saavuttaa, kun on kyse arkaluontoisista tutkimusaiheista. Saavuttaminen ja tunkeutuminen ovat kaksi eri asiaa. Olisin kokenut itseni tunkeutujaksi, mikäli olisin yrittänyt avata teemoja, joista naisten oli vaikea puhua. Olen sitoutunut feministiseen metodologiaan, jossa tietoa tuotetaan yhdessä ja haastateltavien ehtoilla. Teemahaastattelu oli metodina riittävä monilta osin ja antoi tilaa naisten kokemuksille, siten kuin he itse halusivat. Eräs huomioni kiinnittänyt yksityiskohta oli se, että naiset kuvasivat parisuhdeväkivaltaa tai puolison ongelmallista päihteidenkäyttöä melko avoimesti, mutta koettu väkivalta prostituutiossa oli usein puhumaton paikka.

Marita Husso (mt., 73) tuo tutkimuksessaan esiin parisuhdeväkivallan kokemukseen liittyvän häpeän, joka aiheuttaa puhumattomuutta. Prostituutiossa koettua väkivaltaa kehystää vahva moraalinen ulottuvuus ja häpeä, jotka tuovat siihen puhumattomuutta. Ymmärrän, että olin naisten näkökulmasta tavallaan tunkeutuja, vaikka he suostuivat osallistumaan tutkimukseen. Naiset elivät sitä elämää, jota minä ainoastaan tutkin ja olin joka tapauksessa viimekädessä heidän elämässään ulkopuolinen –

toinen. Niin olin ja toisaalta taas en ollut. Olen ollut kokonaisvaltaisesti sisällä ja sitoutunut tutkijana tähän prosessiin. Olen kirjoittanut tutkimusta naisten kokemuksista, johon he ovat tuottaneet aineistoa elämästään. Olen jakanut ja prosessoinut naisten kokemuksia monella tavalla heidän kanssaan. (Granfelt 1998.)

Olen pelännyt rajanylityspaikalla miliisien tarkastukseen joutumista ja sitä, että haastattelunauhut haluttaisiin kuunnella tai ne takavarikoitaisiin. Nauhoilla on ollut arkaluontoisia ja yksityiskohtaisia tietoja, jotka olisivat voineet olla vahingollisia eri ihmisille. Haastattelujen litteroinnin yhteydessä arkaluontoinen tieto jätettiin kirjoittamatta teksteihin ja nauhat tuhottiin litteroinnin jälkeen. Venäjällä ollessani olen systemaattisesti kieltäytynyt kaikista projektityöhön liittyvistä mediaesiintymisistä. En halunnut tuoda kasvojani paikallistelevision tai -lehtien sivuille. Yritin vältellä sitä, että minut voitaisiin tunnistaa ja halusin kulkea hiljaa omia polkujani. Yritin tätäkin kautta varmistaa, ettei minua ja tutkimusjoukon naisia yhdistettäisi toisiimme. Prostituutiokentässä Murmanskissa on toimijoita, jotka eivät välttämättä pidä siitä, että ilmiötä tutkitaan. Kyse on yhteiskunnallisesti vaietuista ja ”näkyttömistä” ilmiöistä. Ulkomaalaisen tutkijan kiinnostus ja tiedon etsiminen ei ole välttämättä hyväksyttävä asia. Olen pohtinut tutkimukseni salaamiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä paljon. Prostituutio on lähtömaassa Venäjällä sekä tulomaissa Ruotsissa, Suomessa ja Norjassa monilta osin laitonta toimintaa. Tutkimukseen osallistuneiden naisten suojaaminen on ollut tärkeä asia. Olen joskus ironisesti kysynyt itseltäni, että miksi sitten teet tutkimusta, johon liittyy monia riskejä. Tähän en osaa oikein selkeästi vastata.

Havainnointiaineisto

Prostituutiosta ei ole olemassa tilastoja, ei Venäjällä eikä muuallakaan. Kaikki ilmiötä käsittelevä tieto on kerääntynyt ihmisten kertomusten ja omien havaintojeni avulla. *Havainnointiaineisto* sisältää viranomaisille suorittamiani haastatteluja paikallisissa organisaatioissa sekä järjestettyjä tapaamisia monissa laitoksessa (mm. työvoimatoimistossa, nuorten työllisyyskeskuksessa, sosiaalitoimissa, miliisin ulkomaalaisyksikössä, lastensuojelulaitoksissa, iho- ja sukupuolitautilien poliklinikalla, alueellisessa aids-keskuksessa, peruskoulussa, Murmanskin oblastin kriisikeskuksissa,

Murmanskin Suomen konsulaatissa ja psykiatrian klinikalla). Osa viranomaishaastattelusta ja tapaamisista on ollut tutkimuksellisesti tavoitehakuista ja osa projektiin liittyneitä, joilla on ollut myös tutkimuskäyttöä. Näiden haastattelujen ja tapaamisten avulla olen yrittänyt päästä kiinni prostituutioilmiön esiintymiseen, erilaisiin seurausvaikutuksiin ja siihen, miten viranomaiset ja kansalaissektorin toimijat kohtaavat ilmiön.

Toinen tavoite on ollut tarkastella naisten asemaa paikallisuudessa. Näistä tapaamisista ja keskusteluista olen kirjoittanut muistiinpanot ja osa keskusteluista on nauhoitettu ja ne on käännetty ja litteroitu teksteiksi. Kaikissa viranomaistapaamisissa keskustelujen nauhoittaminen ei ollut mahdollista. Kaikki eivät olisi suostuneet ja aina nauhurille ei ollut paikkaa tai paikalla on ollut muuta liikehdintää. Näissä tilanteissa olen käyttänyt omaa harkintaani, onko ollut sopivaa kysyä keskustelun nauhoittamisesta vai ei. Olen kirjoittanut myös tutkimus- ja havainnointipäiväkirjaa, johon olen kirjannut havaintojani ja pohdintojani näkemästäni ja kokemastani. Havainnointiaineisto käsittää myös projektityön aikana kerääntynyttä materiaalia, joka on dokumentoitu ja käännetty suomen kielelle. Aineisto sisältää asiakastilastoja ja lyhyitä asiakkuusprosessien kuvauksia projektin kriisikeskuksessa asioineista asiakkaista. Havainnointiaineistossa on lisäksi dokumentoitua materiaalia prostituutiota harjoittavien naisten asiakkuuksista matalan kynnyksen tukiyksikössä. (Skaffari & Jegorova 2008.)

Perustaessamme projektiin naisten kriisikeskusta, jouduimme asioimaan aika-ajoin milloin missäkin ”kunnan virastossa” etsiessämme toimintiloja. Virastoissa yritin hahmottaa murmanskilaista viranomaiskulttuuria ja hallinnollista toimintatapaa. Mielenkiintoisia episodeja. Mieleeni jäi nyanssi, että useilla (mies-)johtajilla oli työhuoneissa suuri televisio, jonka tulkitsin statussymboliksi. Kriisikeskuksen perustaminen merkitsi kiinnostavia vierailuja, loputonta jonottamista, oikean henkilön ja viraston etsimistä, mikä usein tarkoitti etenemistä korkeammille portaille päättävän viranomaisen löytämiseksi. Murmanskissa toimi useampia kansainvälisiä sosiaali- ja terveystieteiden yhteistyöprojekteja. Projektit tekivät työtä ruohonjuuritasolla, jossa erilaiset sosiaaliset ilmiöt ja ongelmat konkreettisesti näkyivät. Projekteissa oli paljon hiljaista tietoa, jota viranomaisilla ei ollut. Tutkimustieto on ollut pieninä murusina ympäriinsä, jota olen kerännyt viranomaisilta, kansalaistoimijoilta sekä havainnoimalla paikallista ympäristöä, ihmisiä, tapahtumia ja prostituutiota. Havaintomateriaa-

lia prostituutiosta kerääntyi vapaa-ajallakin, havainnoimalla prostituutiota hotellien edustoilla, kaduilla, asemalla sekä ravintoloissa ja yökerhoissa. Joskus tutkittava ilmiö voi olla luonteeltaan sellainen, että havainnointi ilman osallistumista on ainoa tapa saada haluttu tieto (Grönfors 1982, 88). Osallistuvaa havainnointia olen tehnyt esimerkiksi aids-keskuksen organisoimassa katupartiossa, jossa autosta jaetaan katuprostituutiosta työskenteleville puhtaita neuloja ja kondomeja.

Vuosien saatossa matkustimme Venäjälle mitä erilaisimmissa matka-seurueissa. Matkoilla on ollut mukana ihmisiä, jotka tunsivat Venäjää ja Murmanskin alueen paikallisuutta. Osa matkakumppaneista oli paikallisia venäläisiä ja osa on tehnyt vuosia yhteistyötä Murmanskissa eri toimialoilla. Ilmiötä kehystävää tietoa on kerääntynyt myös tätä kautta. Tätä tietoa ei ole dokumentoitu, joten se ei ole varsinaisesti tutkimusaineistoa. Tutkimusmatkan varrella on kertynyt paljon muutakin aineistoa, jota ei ole kirjoitettu mihinkään ja silti se on olemassa. Se on läsnä tutkijan ja ilmiön keskinäisessä suhteessa ja vaikuttaa tietoisesti ja tiedostamatta moniin tulkintoihin (Pösö 1993, 33).

Monilla kokemuksilla ja havainnoinneillani paikallisuudesta on tärkeä merkitys. Tutkimusaineistoa kerääntyi monien, joskus ihmeellisiltä tuntuvien kokemusten kautta. Tutkimusaineiston keruu ei ollut vain nopea interventio vieraassa kulttuurissa, vaan olen voinut ajoittain olla ja työskennellä paikan päällä. Konkreettinen projektityöskentely mahdollisti erilaisia tarkastelukulmia paikalliseen kontekstiin ja naisten paikan-tumiseen siinä. Havainnointiaineiston avulla olen rakentanut käsitystäni prostituutioilmioistä ja naisten arjesta. Osa havainnoista on omiani ja osa muiden toimijoiden tuottamia. Ilman havainnointiaineistoa sijoittuisin tutkijana toisin. Olen yrittänyt jäsentää paikallisuutta ja venäläistä yhteiskuntaa ja kontekstia, johon tutkimani ilmiö sijoittuu. Itäprostituutio kiinnittyy paikallisiin, kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin edellytyksiin Venäjällä. Havainnointiaineiston keruu jatkui projektityöskentelyn ajan ja päättyi keväällä 2008.

Dokumentit

Haastattelu- ja havainnointiaineistojen lisäksi olen käyttänyt tutkimuksessani erilaisia dokumentteja. Nämä dokumentit ovat olleet ole-

massa ilman omaa panostani. Dokumentit käsittävät erilaista tilastollista materiaalia, kuten työllisyys-, koulutus-, asumis- ja perhetilastoja, joita olen käyttänyt ilmiön taustoittamiseen ja yhteiskunnallisen kontekstin hahmottamiseen. Dokumentit sisältävät muiden toimittamia artikkeleita ja paikallislehtien uutisointia, joissa on käsitelty Murmanskin aluetta tai naisia paikallisessa kontekstissa. Tilastojen saanti Venäjällä ei ole yksinkertaista ja ylipäättään erilaisen virallisen materiaalin löytäminen on vaikeaa. Lainsäädännön kautta olen hahmottanut Venäjän sosiaaliturvaa sekä naisten ja lasten asemaa lainsäädännössä. Naisten näkökulmasta tärkeimpiä ovat elatuskysymykset ja avioerotilanteissa lasten huoltajuus. Lapsen paikka on tärkeä lainsäädännössä, koska lapset jäävät äidin huollettaviksi avioerotilanteissa, mikäli äiti kykenee siihen. Yksinhuoltajaisät ovat Venäjällä harvinaisia. Olen tarkastellut lyhyesti pohjoismaista ja venäläistä prostituutioon liittyvää lainsäädäntöä pääosin prostituutiota harjoittavien naisten näkökulmasta. Erilaisten kirjallisten dokumenttien keruuta rajasi venäjänkielen taidottomuuteni ja projektin päätyttyä aineiston hankinta tuli päätökseen.

Aineistojen tuottama tieto ja sen rajat

Milloin tieto on riittävää? Kysymys, jota olen pohtinut tutkimusprosessin aikana. Olenko ymmärtänyt riittävästi paikallisuutta ja erilaista yhteiskuntaa, johon olen sitonut tutkimani ilmiön. Tämä toi tutkimuksen tekemiseen ainaisen epävarmuuden tunteen ja hienoisen pelonkin siitä, että ehkä en ole ymmärtänyt asioita oikein. Kukaan ei ole voinut sitä minulle sanoa vaan minun on ollut tiedettävä se itse. Voin vastata siihen siten, että olen kyennyt tekemään tämän tutkimuksen keräämiäni aineistojen avulla sekä vastaamaan asettamiini tutkimuskysymyksiin.

Haastatteluaineiston tuottama tieto vaihteli. Monien naisten kanssa haastatteluhetket ovat olleet pitkiä ja keskustelu on edennyt hienoihin, keskustelunomaisiin pohdintoihin seksistä, seksuaalisuudesta, erilaisten miessuhteiden ja prostituutioon merkityksistä. Olemme keskustelleet naisten asemasta Venäjällä ja siihen liittyvistä paikallisista ehdoista, parisuhteista ja parisuhteisiin liittyvistä vaikeuksista. Osa haastatteluista on ollut niukkoja, joissa haastateltava ei ole lähtenyt oma-aloitteisesti kertomaan elämästään vaan haastattelut olivat enemmän kysymys-vastaus

tyyppisiä. Kahdessa tapauksessa en oikeastaan ehtinyt kysyä tai sanoa mitään, kun naiset kertoivat elämäntarinansa. Välillä piti ainoastaan pyytää taukoja, että Katja ehti kääntämään pääkohdat. ”Koko elämä” tuli ulos, niin kuin pato olisi murtunut. Haastattelut eroavat kestoltaan ja laadultaan, ja niiden tuottama tieto on erilaista. Pääsääntöisesti tutkimusjoukossani vanhemmat naiset avasivat kokemuksiaan hyvinkin syvällisellä tavalla ja kertoivat niistä avoimemmin. Nuoremmat naiset eivät yleensä halunneet tai osanneet lähteä samalla tavalla analysoivaan kerrontaan. Kerronta kiinnittyy osittain iän tuomaan elämäkokemukseen, jolloin asioiden ja tapahtumien jäsentäminen on erilaista. Nuorempien naisten kokemukset prostituutiosta olivat aineistossani negatiivisempia, jolla on todennäköisesti vaikutusta kerrontaan.

Lähes kaikilla haastattelemillani naisilla oli aikaisempi suhde Aljaan, joka tuo aineistooni valikoitumista. Haastatteluaineiston avulla olen yrittänyt tavoittaa naisten tekemiä tulkintoja ja heidän kokemuksilleen antamia merkityksiä eri tekijöille, jotka ovat sidoksissa prostituutioon tuloon, siinä mukana oloon ja prostituution jatkamiseen tai siitä irrottautumiseen. Naisten autenttisia kokemuksia ei ole mahdollista saavuttaa, mutta kokemusten tulkinnat ja niille annetut merkitykset ovat tutkijan saavutettavissa. Ajalla on merkitys aineiston muotoutumisessa. Osalle naisista prostituutio oli jo historiaa, jota he tarkastelivat nykyisyydestä menneisyyteen käsin. Osa heistä harjoitti prostituutiota parhaillaan ja yksi nainen suunnitteli aloittavansa työskentelyn viisumin saatuaan. Aika muovaa myös kerrontaa. Menneisyydestä puhuminen oli helpompaa kuin nykyisyydessä tapahtuvasta toiminnasta kertominen. Ajallinen etäisyys mahdollistaa kokemusten jäsentämisen toisin. Aika oli merkityksellinen itsellenikin. Aloittaessani haastatteleminen liikuin kovin hauraalla jäällä. Alkuvaiheessa en ymmärtänyt kysyä asioita oikealla tavalla ja paljon jäi huomaamatta, koska monet asiat kiteytyivät ajatuksissa vasta tutkimusprosessin aikana. En tuntenut aluksi ilmiötä riittävästi ja haastatteluprosessiin keskittyminen vei ajatuksia pois substanssista.

Haastatteluaineiston syntyyn vaikutti ratkaisevasti myös kohtaaminen naisten kanssa. Miten he kokivat kohtaamisen. Kohtaamisella oli merkitys juuri siinä hetkessä, mutta naisten kokemukset kohtaamisista välittyivät myös tuttavapiiriin, mikä vaikutti muiden naisten osallistumis päätökseen. Jokaisesta haastattelusta oli syytä olla hyvin kiitollinen sille ihmiselle, joka kertoo tutkijalle elämästään. Kohtasimme muukalaisina

tilanteessa, jossa naiset kertoivat kokemuksistaan ventovieraalle ihmiselle. Joskus voi vain ihmetellä, että naiset uskalsivat tehdä sen. Aljan tukeva rooli on ollut merkityksellinen. Haastatteluissa naiset ovat avanneet henkilökohtaisia, häpeällisiä ja tuskallisia kokemuksia, mutta myös iloja, hauskoja tapahtumia ja pieniä onnen hetkiä. Haastattelemisen ei ole koskaan yksinkertaista ja haasteet kasvavat, kun tutkimusaihe on moraalisesti latautunut ja tutkittavien elämässä on paljon huonoja kokemuksia ja kipeitä tunnemuistoja. Tutkijana toivoo, ettei särkeisi haastateltaviaan enää enempää. Tutkimuksen tekemisen prosessiin on sisään kirjoitettuna vahva eettisyyden vaatimus – vastuu, joka tutkijan on ymmärrettävä.

Aineistonkeruun mahdollistuminen naisten ”omassa” kontekstissa on ollut merkityksellinen. Jos olisin haastattelut venäläisiä naisia Suomessa, aineisto olisi erilainen. Suomi on vieras maa, jossa osa naisista muutoinkin pelkää ja on mahdollista, etten olisi tehtävässäni onnistunut. Paikallisessa prostituutiosta työskentelevät naiset olisivat jääneet myös tarkastelun ulkopuolelle. Naiset kokivat tutkimukseen osallistumisen turvallisemmaksi kotipaikkakunnallaan.

Olen tietoinen haastatteluaineiston valikoitumisen merkityksestä ja aineiston rajallisuudesta. Koska tässä tutkimuksessa on kyse itäprostituutiosta ja valikoidusta aineistosta, tulokset ja prostituutioilmiön kuvaaminen naisten kokemuksia tulkitsemalla ei ole yleistettävissä prostituution koko kenttään. Yhteisiä elementtejä löytyy prostituutiosta, mutta eri prostituutiosektoreilla on omat toimintatapansa ja erityispiirteensä. Prostituutiota harjoittavien naisten asema eri prostituutiosektoreilla ja alalajeissa sekä toiminnan harjoittamisen konteksteissa on erilainen. Esimerkiksi Anna Kontulan (2008) väitöstutkimuksessaan kuvaamaa suomalaista prostituutiota rakentavat erilaiset lähtökohdat, jolloin naisten toimijuuden ehdot prostituutiosta ovat erilaiset.

Haastatteluaineiston keruuseen liittyi kielellisiä, kulttuurisia ja käsitteellisiä eroja. Kaikille käsitteille ei ollut vastaavia ilmaisuja venäjän kielessä, vaan asioita jouduttiin kysymään kiertämällä ja selittämällä. Kaikki käsitteet eivät ole sisällöllisesti samoja asioita. Venäjä on kohtelias kieli, jossa asioita ei sanota suoraan. Ihmiset puhuivat toisilleen kunnioittavassa sävyssä ja vieraita ihmisiä teititeltiin, vaikka he olisivat samanikäisiä. Sinuttelu edellyttää läheistä tuttavuutta. Tutkimukseni empiirisessä osiossa olevat runsaat haastattelusitaatit voivat näyttää osittain hullunkurisilta, kun tarkastellaan kysymyksen ja vastauksen suhdetta. Haastatelta-

vat ovat vastanneet venäjänkieliseen kysymykseen, joka ei näy tekstissä. Monet haastattelu-teemat ovat arkaluontoisia, kulttuurisesti värittyneitä ja henkilökohtaisia. Olen joutunut kymmeniä kertoja miettimään, mitä ja miten asioita voi kysyä. Oma haparointi ja epävarmuus näkyivät etenkin haastattelujen alkuvaiheessa. Olin arka ja pelkäsin loukkaavani naisia. Esimerkiksi gynekologisista ongelmista oli usein mahdotonta kysyä suoraan ja kysymys käännettiin seksuaaliterveydeksi.

Teemahaastattelu metodin käyttökelpoisuutta pohdin jo aineistoa kerätessäni. Olen joutunut menemään ihmisen intiimiin seksuaalisuuteen, joka on yksityinen alue ja monelle tabu. Kun kaupallinen seksi on osa omaa seksuaalisuutta, tutkimusaihe on haastavampi, koska kaupallinen seksi tuo naisten seksuaalisuuden kokemuksiin erityisyyttä. Aineistonkeruun jälkeen voin arvioida, että tutkimusaiheeseen olisi monilta osin soveltunut menetelmällisesti paremmin Merja Laitisen (2004) väitöstudiumuksessaan käyttämä sensitiivinen tutkimusote. Aiheen intiimi luonne olisi edellyttänyt useampia haastattelukertoja ja syvähaastattelua, jolloin rauhallinen eteneminen olisi ollut mahdollista.

Riitta Granfelt (1998, 30) on kritisoinut käsitettä syvähaastattelu siten, että kuka määrittää haastattelun syvällisyyden. Tieto ei ole välttämättä syvällisempää kuin esimerkiksi teemahaastattelun tuottama tieto. Osa haastattelumistani naisista olisi tarvinnut aikaa levätä ja jäsentää kerrottuja kokemuksiaan ja esille nousseita tunteitaan haastattelujen välillä. Olisimme tarvinneet enemmän aikaa keskinäisen vuorovaikutuksen rakentamiseen, jolloin olisimme voineet tutustua toisiimme toisin. Tutkimusaihe on jättänyt menetelmällisen ristiriidan mieleeni. Tiedän, miten sen olisi voinut toteuttaa paremmin, mutta tässä tutkimuksessa se ei ollut mahdollista. Tutkimusaihe oli haastateltaville usein vaikea ja on mahdollista, etteivät naiset olisi suostuneet useampiin haastattelukertoihin. Realismia oli se, että en olisi voinut tehdä tutkimusta toisin. Aineisto on kerätty tulkin välityksellä, joka rajasi osaltaan haastatteluaineiston metodiset valinnanmahdollisuudet (myös Hartikainen 2006).

3.3 Analyysi ja kirjoittaminen

En voi tietää sitä, mitä naiset ovat sisimmässään tai mitä he ”oikeasti” ajattelivat. Jokainen tietäjä on jossain paikassa ja on kiinnittynyt jollakin

tavalla tiettyihin kokemusmaailmoihin ja ymmärrystapoihin tai diskursiivisiin käytäntöihin (Ronkainen 1999, 106). Kaikki tieto on osittaista ja sosiaalisesti sijoittunutta (Haraway 1991, 190). Tutkimuksellisesti on ollut mahdollista tavoittaa tiedon pinta, jossa erilaiset tulkinnat prostituutiokokemuksista ja niissä läsnä olevista tekijöistä on tuotettu. Prostituutiotiedon syvärakenteet sijaitsevat pinnan alla. Pinnassa eri toimijat ovat tuottaneet tulkintoja eri näkökulmista. Tieto on rakentunut tutkijan ja toimijoiden sosiaalisessa vuorovaikutuksessa sekä ”tutkijan havainnoin”. Tutkimuksen ytimessä olevan haastatteluaineiston osalta käsitykseni, tietämisen tasoni ja tietämisen paikkani ovat muodostuneet siitä kokonaisuudesta, mitä naiset olivat valmiita kertomaan ja miten olen tulkinnut kerrottua sekä nonverbaalista viestintää. Se mikä on lohdullista, tiedän myös tietämisen rajani ja paikkani (Pösö 2004, 67). Sandra Hardingin (2004) tulkitsee yhteisöllisyyden ja yhteisöjen toisiinsa välttämättömän erilaisuuden ymmärtämisen auttavan tuottamaan tietoa, joka on rajoituksistaan tietoista ja siten vähemmän puutteellista ja vahvemmin objektiivista kuin rajojaan tunnistamaton tutkimustieto. Ajattelu tulee lähelle Donna Harawayn (1991) tiedon situoituneisuutta, jonka ytimessä ovat tiedon paikantuneisuus ja tilanteisuus.

Feministisessä tutkimusotteessa on keskeistä tutkijan oman paikan reflektointi tutkimuksen tekijänä ja tietämisen tuottajana. Tutkijan paikantuminen on oleellinen feministisissä tietämisen tavoissa. (Esim. Haraway 1991; Harding 1998; Liljeström 2004a; Oinas 2004; Ronkainen 1999; 2004.) Olen miettinyt omaa paikantumistani monella ulottuvuudella. Mitä on merkinnyt oma toiseuteni? Olenko jäänyt jostain paitsi tutkimuksessani, koska työskentelin tulkin välityksellä? Olisiko aineisto erilainen, jos olisin puhunut venäjää? Olen kokenut itseni kuitenkin vahvasti osallistujaksi. Kyse on ollut jaetuista kokemuksista, vuorovaikutuksesta ja yhteisistä hetkistä. Olen ollut välittäjä, tutkija, joka tulkitsee naisten kokemuksia prostituutiossa sekä naisten arjen elämän edellytyksiä heidän näkökulmastaan. Olen yrittänyt asemoitua tutkimääni ilmiöön naisten silmin. Halusin tehdä naisten prostituutitoimijuutta näkyväksi, heidän tulkinnoistaan käsin. Koen, etten ole jäänyt mistään tiedosta ulkopuolelle, joka olisi vaikuttanut ratkaisevasti tutkimukseeni. Se, mistä olen jäänyt paitsi, ovat monet nyanssit, joita en ole voinut haastattelutilanteissa tavoittaa. Aineisto olisi jonkin verran erilainen, jos olisin voinut kerätä sen suoraan itse omalla äidinkielelläni. Haastatteluaineisto

on naisten kokemuksista rakentuva kertomusaineisto, ei tutkijan. Haastatteluaineiston *reflektiivinen lukeminen* merkitsi tutkijan paikantumisen merkityksen pohtimista tutkimusprosessissa. Tulen tutkittavan ilmiömaailmaan ulkopuolelta, vaikka olen tehnyt tutkimustyön rinnalla projekti-työtä Venäjällä ja ollut mukana kehittämässä tukipalveluja väkivaltaa kohtaaville ja prostituutiossa mukana oleville naisille.

Feministiseen epistemologiaan nojaten katson tiedon sitoutuvan tiedon tuottajiin ja olevan heidän konteksteihinsa paikantunutta. Keskeisenä elementtinä tietäjän paikkaan ja tietämisen tuottamiseen vaikuttaa sukupuoli. Tutkimukseni on sukupuolispesifi, koska tutkimuksen ytimessä on naisten itsensä tuottama tieto. Muiden toimijoiden tuottama tieto kehystää ja tukee naisten tuottamaa tietoa. Standpointfeminismissä ajattelu nojaa naisten omaan sukupuolistuneista, eletyistä kokemuksista lähtevään tulkintaan, joka on tutkimuksessani vahvasti läsnä (ks. Smith 1988; Harding 2004). Etnografinen lähestymistapa merkitsee tutkimuksessani yritystä ottaa haltuun sitä kenttää, jossa tutkimusjoukon naisten prostituutio saa alkunsa. Tulkitsen tiedon olevan paikantunutta, jolloin kontekstilla on erityinen merkitys. Naiset kantavat erilaisia maailmoja tai konteksteja mukanaan, jotka muokkaantuvat erityisessä ajassa ja paikassa. Havainnointiaineisto rakentaa tutkimukseni kehystä naisten kokemusten tulkinnoille ja auttaa kokemustiedon jäsentämisessä.

Muun aineiston etnografinen analyysi ei ole yksiselitteinen. Aineistonkeruuvaiheessa on jo tapahtunut koko ajan tiedon tulkintaa. Matkanvarrella tehdyt tietoiset ja tiedostamattomat tulkinnat ovat ohjanneet myöhempää tiedon hankintaa ja siitä tekemiäni tulkintoja. Analyysi, joka tehdään valmiin aineiston kanssa, joka on jo kerätty, on siten vain osa tutkimusprosessin aikaisesta analyysistä. (Pösö 1993, 33.) Valmiin aineiston analyysissä on kuitenkin useimmiten selvemmin kyse teoreettisten käsitteiden ja kategorioiden luomisesta (Hammersley & Atkinson 1989, 177). Aineistonkeruun aikana analysointi ei välttämättä ole tietoista, eikä sitä edes tule ajatelleeksi analysoinniksi, vaan kyse on osin tiedostamattomasta prosessoinnista, jota tutkijan päässä tapahtuu koko ajan, kun hän on mennyt ”tutkimusaiheensa” sisään (Pösö 1993, 33). Myös Pertti Alasuutari (2001, 276–277) tuo esille sen, että aineistonkeruun aikaiset havainnot ohjaavat aineiston myöhempää keruuta, jolloin ne ovat jo alustavaa analyysia. Analyysissa noudatetaan päättelyketjua, jossa yksi havainto ja päätelmä johtavat toiseen.

Jari Eskola ja Juha Suoranta (2000) pohtivat merkityksiä kiinnostavalla ja tutkimukseeni läheisellä tavalla, erityisesti merkitysten ja kontekstin välistä suhdetta. Kontekstin vaihtuessa eivät vaihdu vain merkitykset, vaan koko kulttuuri (mt., 50–51). Tutkijan meneminen toiseen kontekstiin, toiseen kulttuuriin merkitsi paluuta aina samaan paikkaan tavoitteena tutkimusaineistojen kerääminen. Aloittaessani aineiston keruun, minulla ei ollut oikeastaan ennakoitavuuksia tai - määritelmiä tutkimuksen suhteen (esim. mt., 19), joista voisi puhua varsinaisena esiyymäryksenä. Halusin tutkia eri tekijöiden merkitystä, jotka ovat läsnä naisten prostituutiotoimijuuden kokemuksissa heidän omassa maassaan. Naisten arjen elämä on siellä. Naisten tilanne Venäjällä on erilainen kuin Pohjoismaissa ja Pohjoismaat merkitsevät naisille vierasta kontekstia. Prostituutio saa erilaisia merkityksiä eri kulttuurisissa konteksteissa. Tutkimani ilmiö saa alkunsa Venäjällä ja osittaisen ilmiasunsa Pohjoismaissa, jotka ovat kaksi erilaista yhteiskunnallista kontekstia sidoksineen. Kontekstuaaliset erot on hyvä pitää mielessä, koska ne sisältävät erilainen kulttuurin, lainsäädännön, lainvalvonnan, moraaliset koodit, yhteiskunnalliset sekä paikalliset rakenteet, jotka muovaavat naisten prostituutiotoimijuutta. Sukupuolta tuotetaan määrätystä paikallisista konteksteista sekä niihin kiinnittyvien tietämisen, ajattelemisen ja toimimisen tavoista käsin, joten sukupuolistunut toimintakin voidaan ymmärtää kontekstuaalisesti (Ikonen 2008, 84).

Naisten kokemukset ovat tutkimukseni keskiössä, joita havainnointi- ja dokumenttiaineistot kehystävät. Tutkimusaineistojen analysoinnissa olen lähtenyt liikkeelle aineistolähtöisestä analyysitavasta, joka soveltuu hyvin ilmiöihin, joita on tutkittu vähän ja jotka perustuvat kokemukselliseen tietoon (Strauss & Corbin 1991; 1997; myös Väyrynen 2007). Analyysiote ei kuitenkaan pitäydy puhtaasti grounded theoryn lähtökohdissa (Strauss & Corbin 1991), jossa laadullisesta aineistosta käsin lähdetään rakentamaan teoriaa. Pikemminkin aineistolähtöisyys merkitsee tutkimuksessani johtolankoja, joiden avulla käyn vuoropuhelua aikaisemman tutkimuskirjallisuuden ja aineiston välillä ja yritän sitä kautta ottaa tutkimukseni teoreettisesti haltuun. Jari Eskola (2001, 136–137) kuvaa teoriasidonnaiseksi analyysiksi sellaista tapaa järjestää aineistoa, jossa on kytkentöjä teoriaan, mutta se ei nojaudu pelkästään teoreettiseen tietoon.

Haastatteluaineiston tietoisin analyysin aloittaminen oli vaikeaa. Haastatteluaineistot pysyivät siististi kansioissa, joita aina välillä availin, selailin ja lueskelin, mutta en kyennyt tarttumaan niihin. Osallistuin Lapin yliopiston järjestämään kansainväliseen kesäkouluun vuonna 2006, jossa pidettiin teemaryhmä jatko-opiskelijoille. Olin kirjoittanut paperin tutkimuksestani ja omalla vuorollani kerroin työstäni ja haastatteluaineistostani. Paperini käsiteltiin ja ryhmän toinen vetäjä, professori Tarja Pösö Tampereen yliopistosta, katsoi minua ja kysyi, pelkäätkö sinä sitä aineistoa? Kysymys osui ytimeen. Tunsin aineistoa kohtaan pelon sekaista kunnioitusta, ja koin, ettei minulla ollut yksinkertaisesti välineitä tarttua siihen. Pelkäsin, että pilaisin aineiston jollakin tavalla. Vähitellen aloin työstää materiaalia lukemalla haastatteluja kuin kaunokirjallisia kertomuksia, en ajatellut niitä aluksi tutkimusaineistona.

Prostituutio on poliittisesti, ammatillisesti ja tutkimuksellisesti herkkä alue, jota monet tahot haluavat määritellä ja tulkinnalliset näkemyserot ovat tutkimuskentälläkin suuret. Tutkimusaiheeni sisään on kirjoitettu vahva eettinen ja moraalinen lataus, ja se on ilmiönä ristiriitainen, joka sisältää positiivisia ja negatiivisia ulottuvuuksia. Tämä piti minut pitkään käsitevalintojen äärellä ja mitä enemmän asiaa ajattelin, sitä aremmaksi tulin. Mietin välillä, että olenko ajautumassa tilanteeseen, etten kohta uskalla sanoa mitään. Asia oli ratkaistava ja ratkaisu löytyi haastatteluaineistosta, unohtamatta kehystävää aineistoa. Laadullisen tutkimuksen analysoinnissa voidaan käyttää *lähilukua* (esim. Hoikkala 1993; Rossi 2003; Ikonen 2008), jonka avulla aloitin haastatteluaineiston luennan.

Lähiluku tarkoitti aineiston lukemista läheltä, useita kertoja, pilkkoen ja yhdistellen, joka auttoi tekemään aineiston sisällöllisesti ja kontekstuaalisesti tutuksi. Lähdin lukemaan haastatteluaineistoa ja muistiinpanojani haastattelutilanteista kerta toisensa jälkeen. Yritin kuunnella aineistoa – mitä olivat ne naisten käyttämät käsitteet, sanat, asiat ja tunteet, kun he puhuivat elämästään ja kokemuksistaan. Miten naiset kuvasivat kokemuksiaan ja minkälaisista kokemuksista he jättivät kertomatta? Mitä merkityksiä he liittivät prostituutioon? Minkälaisia tunnetiloja, eleitä ja ilmeitä oli läsnä haastattelutilanteissa? Myös tunnetilat tarvitsivat käsitteellistämistä, koska ne eivät ole vain haastatteluaineistossa, vaan sosiaalisessa kohtaamisessa. Tutkimuskäsitteet alkoivat muotoutua vähitellen. Ne eivät olleet poimittavissa suoraan naisten kertomuksista, vaan ne

muotoutuivat naisten prostituutiolle antamien merkitysten, toiminnallisten ratkaisujen ja kokemusten tulkinnoista.

Tutkimusaineistot rakentavat käsitystä makrotason rakenteellisista ehdoista ja edellytyksistä Venäjällä ja paikallisesti Murmanskin alueella, jossa naisten elämisen edellytykset ja toimijuuden mahdollisuudet ovat. Tarkastelutavassa on elementtejä Amartya Senin (1999) ja Martha Nussbaumin (2000) ihmimillisten toimintamahdollisuuksien lähestymistävasta, jossa yhteiskunnallisten ja kulttuuristen toimintamahdollisuuksien ja yksilöllisen toimijuuden välinen suhde on ratkaisevassa asemassa. Mikrotasolla ovat naisten erilaiset pienyhteisöt ja tukiverkostot, jotka määrittävät naisten toimijuutta. Mikro- ja makrotason ehdot muovautuvat ympäröivissä kulttuurisissa ja sosiaalisissa rakenteissa, joissa naisten arjen mahdollisuudet ovat ja joissa prostituutiotoimijuus saa alkunsa.

Tutkimukseni kuvailevan ja temaattisen kerronnan avulla yritän johdattaa lukijan tutkimani ilmiön kontekstuaaliseen kehukseen. Olen analysoinut haastatteluaineiston aineistolähtöisesti, jota havainnointiaineisto täydentää ja tukee. Havainnointiaineisto käsittää viranomaisten ja muiden eri areenoille sijoittuvien toimijoiden näkökulmista tuotettuja tulkintoja, kokemuksia ja näkemyksiä prostituutiosta ja siihen liittyvistä tekijöistä, jotka eivät ole tutkimusjoukon naisten tulkintoja. Tutkimusaineistojen avulla olen etsinyt vastauksia eri tutkimuskysymyksiin ja aineistojen yhdistäminen on tarkentanut kuvaa itäprostituutiosta ja siinä läsnä olevista tekijöistä. Aineistoilla on siten erilainen rooli ja niiden tuottama tieto on erilaista. Havainnointiaineiston avulla kuvaan prostituutioilmiöön kiinnittyviä tekijöitä – kehystä, ja haastatteluaineistolla naisten kokemuksia prostituutiosta. Olen tarvinnut molempia aineistoja ymmärrykseni rakentamiseksi. Itäprostituutio näyttäytyy aineistossani usein prosessinomaisena kehityksenä. Prosessi käynnistyy yksilöllisistä tilanteista, joissa toimijuuden mahdollisuudet kaventuvat tai häviävät, ja joihin alkavat vaikuttaa (kasautua) erilaiset tapahtumat naisten elämässä. Valittu vaiheittainen analyysitapa on antanut naisten kokemuksille tilaa. Analyysin tuloksena ovat syntyneet tutkimukseni empiiriset luvut, jotka kuvaavat naisten kokemuksia prostituutiosta sekä prostituutiota kehystäviä tekijöitä. Tarkastelen naisten harjoittamaa prostituutiota paikallisesti ja ajallisesti elettyinä ja koettuina kokemuksina.

Tutkimuksessani naisten elämä on voinut alkaa ja jatkua pitkään taaisena, mutta kääntyy yhtäkkiä yksilötasolla epävarmaksi, taantuvaksi,

jopa tragediaksi jonkin henkilökohtaisen kriisin, esimerkiksi avioeron seurauksena. Henkilökohtaisten kokemusten taustalla vaikuttaa myös kollektiivinen kokemus yhteiskunnan hajoamisesta, jonka heijastevaikutukset näkyvät yksilötasolla. Aineistossa nuoremmat naiset olivat romahduksen tapahtuessa koululaisia tai nuoria, jotka ovat kasvaneet aikuisiksi yhteiskunnallisessa murroksessa. Noin puolet aineiston naisista oli aikuisia, opiskelemassa tai työelämässä olevia perheellisiä tai eronneita naisia romahduksen tapahtuessa. Yhteiskunnallisen transition seurausvaikutukset ovat jättäneet eri tavoin jälkensä naisten tilanteisiin.

Lähilukuvaiheessa aloitin aineiston pilkkomisen osiin, jolloin hyödynsin haastatteluaineiston kolmea pääteemaa: prostituutioon tuloa, mukana oloa ja irrottautumista. Nostin pääteemat uusiksi otsikoiksi ja aloin jäsentää aineistoa jokaisen teeman sisään: mitä asioita, tekijöitä, ulottuvuuksia, kokemuksia, tunteita, toimintoja, kohtaamisia ja suhteita liittyy prostituutioon. Tämän vaiheen tuloksena haastatteluaineisto oli pilkottu osiin, jolloin jätin naisten yksittäiset kertomukset ja työstin temaattista jäsenystä prostituutioon tuloa, siinä mukana olosta ja irrottautumiseen liittyvistä tekijöistä. Teemoittelun avulla sain esille aineiston sisällöllistä moninaisuutta yksilöllisten kertomusten sijasta ja pääsin käsitteellisempään jäsennykseen prostituutiosta. Pääteemojen lisäksi sijoitin naisten taustatietoja (kuvio 1) tähän tiedostoon. Analyysiä auttoi jonkin verran se, että olin jäsentänyt tutkimustehtävän näiden pääteemojen kautta. Aineiston analyysivälineenä käytin aluksi väljää tyyppittelyä, joka toimi apuvälineenä tekstimassan haltuun ottamiseksi ja jäsentämiseksi. Jaottelin naisten tavat olla prostituutiossa pääteeman alla kahteen pääkategoriaan: toimeentuloa täydentäviin ja prostituutiolla itsensä elättäviin ja pohjoismaisessa tai paikallisessa prostituutiossa työskenteleviin tai näiden väli-muotoihin. Näihin tyyppittelyihin lisäsin aineistosta eri ulottuvuuksia, kuten perheelliset ja perheettömät naiset, äidit ja lapsettomat, iän, työssäkäyvät ja käymättömät naiset ja niin edelleen. Näistä muotoutui erilaisia hahmoja. Naiset mahtuivat näihin kategorioihin, mutta naisten elämä ei. Naisten elämä ei ole sijoitettavissa eikä tyyppiteltävissä kategorioihin, koska elämänkulku on yksilöllinen prosessi. Kategoriat hävittivät naisten kokemusten moninaisuuden. Edessä oli eräänlainen umpikuja.

Lähdin uudelleen liikkeelle siten, että pidin pääteemat edelleen johto-ajatuksena, mutta unohdin tyytit. Lähdin lukemaan aineistoa siten, että mitä ovat ne kokemukset, joita naiset liittävät prostituutioon tuloon ja

siinä mukanaoloon. Mitä teemoja tai asioita he tuovat esille, jotka ovat heidän mielestään merkityksellisiä, kun he kuvaavat kokemuksiaan. Tätä kautta alkoi vähitellen löytyä naisten kokemuksia kuvaavia sanoituksia, joissa kuului naisten ääni. Minkälaisia asioita he toivat esille ja mitkä asiat jäivät käsittelemättä tai mistä puhuttiin vain sivulauseissa. Yhdistin analyysiin haastattelutilanteissa kirjaamiani havaintoja, joissa oli merkin-
töjä naisten ilmeistä ja eleistä, tunneilmaisuista ja asioista, joista he eivät voineet tai halunneet puhua. Olin kirjoittanut muistin virkistämiseksi tunnustetietoja naisista, mikä helpotti naisten kasvojen, olemuksen ja vallinneen ilmapiirin mieleen palauttamista. Tutkijan ja naisten välisissä sosiaalisissa kohtaamisissa tietoa tuotetaan myös eri aistien avulla, jolloin vuorovaikutus on siinä tilanteessa, ei vain keskinäisessä dialogissa.

Tulkinnallisessa luennassa merkittäväksi teemaksi tai juoneksi nousi naisten aseman yhteiskunnallinen ja kulttuurinen määrittäminen ja naisten käyttämät selviytymiskeinot niissä ehdoissa, jotka heillä on käytettävänä (vrt. myös Ojuri 2004, 68; ks. myös Sen 1999; Nussbaum 2000). Tässä suhteessa ovat naisten toimintamahdollisuudet ja siinä asemoituvat myös yksilölliset toimijuuden rajat. Tulkinnallinen luenta tarkoitti haastatteluaineiston, aikaisemman tutkimuskirjallisuuden sekä käsitteiden keskinäistä vuoropuhelua. Tutkimuksellinen lähestymistapa on tarkastella naisten toimijuuden esteitä ja mahdollisuuksia paikallisuudessa syntyvinä ratkaisuin. Toimijuus on keskeinen naisia paikantava käsite. Tutkimukseni lähestyy Dorothy Smithin (1998) standpoint asetelmaa siten, että tarkastelen naisten arkitoimijuutta heidän lähtökohdistaan. Suhde tutkittavaan ilmiöön ja prostituutiota harjoittavien naisten kokemuksiin rakentuu naistoimijoiden olemispaikasta käsin. Naisten paikkaa ehdollistavat rakenteelliset, kulttuuriset ja yksilölliset tekijät, joissa toimijuus mahdollistuu tai estyy. Kontekstin ja historiallisen kehityksen merkityksen ymmärtämisen tärkeys naisten toimijuutta määrittävänä ulottuvuutena on merkittävä (vrt. Nussbaum 2000, 40).

Tutkimusjoukon naisten toimijuutta muovaavat osittain yhteiskunnalliset ja moraalisesti hyväksytyt sekä osittain leimatut marginaaliset areenat. Prostituutio merkitsee toimijuutta yhdellä areenalla, joka voi tuottaa mahdollisuuksia muille elämän osa-alueille. Naiset eivät kuvanneet itseään seksityöntekijöiksi, eivätkä prostituoiduksi, vaan he kuvasivat toimintaansa pääosin epä säännölliseksi, tilapäiseksi, periodimaiseksi

sekä harrastelijamaiseksi. Tämä tulee esiin myös Anna Kontulan (Kontula 2005; 2008) tutkimuksissa.

Marginaalisuus ja toiseus (Jokinen ym. 2004, 9–19) ovat läsnä naisten prostituutiokokemuksissa ja prostituution aiheuttamissa heijasteissa. Prostituution harjoittaminen merkitsee usein lähtökohtaista sijoittamista marginaaliin. Naisten kokemuksissa kuvattiin myös sitä, miten he sijoittavat itse itseään marginaaliin. Kyse on vaikeasta aiheesta, johon liittyy puhumattomuutta. Naisten kokemuksissa on läsnä myös se, miten yhteiskunta, ammattilaiset tai arjen ihmiset paikantavat naisia eri tavoin joukkoon kuulumattomiksi – valtavirrasta erilaisiksi. Marginaalisuuden kokemus kehystää naisten toimijuutta ja muovaa sitä edelleen.

Tutkimukseni analyysihahmotelmiin olen kiinnittänyt naisten kokemuksilleen antamia merkityksiä, kaikkia pieniä asioita, joita aineistosta löytyi. Tulkinallisessa luennassa yritin kiinnittää huomioni uniikkeihin poikkeamiin, joita esiintyi aina välillä. Uniikit poikkeamat tulivat paremmin esiin vasta analyysin loppuvaiheessa, kun palasin aina välillä alkuperäisen kertomusaineiston luentaan. On käsittämätöntä, miten samaa tekstiä lukemalla löytää aina jotain uutta ja merkityksellistä, joka on jäänyt aiemmin huomaamatta. Vaiheittainen analyysi mahdollistaa aineiston lukemisen riittävän näkevin silmin ja kyky nähdä toisin tulee mahdolliseksi analyysin edetessä. Myös vuoropuhelu aikaisemman tutkimuskirjallisuuden kanssa antaa välineitä aineiston lukemiseen.

Havainnointiaineiston analyysi on alistainen haastatteluaineistolle. Aineisto paikantuu tutkimuksessani kontekstina, enkä ole nostanut havainnointiaineistosta esiin mitään tutkimuksen kannalta ratkaisevaa, jota ei ole haastatteluaineistossa. Olen tuonut havainnointiaineistosta esille asioita, jotka täydensivät naisten kokemusaineistoa. Kuten esimerkiksi, miten naisten haastatteluissa kuvaama heikko toimeentulo näyttäytyy havainnointiaineistossa: työvoimatoimistossa tai sosiaalitoimistossa tehtyjen haastattelujen valossa. Tai miten lastensuojeluviranomaisten asennoituminen naisten harjoittamaan prostituutioon tulee esiin naisten kertomuksissa tai miten huumeprostituutio näyttäytyy paikallisuudessa. Havainnointiaineisto sisältää informaatiota naisten asemasta sosiaaliturvassa, työ- ja asuntomarkkinoilla, avioerotilanteissa, palvelujärjestelmässä, prostituutioilmioistä eli tekijöistä, jotka ovat läsnä naisten prostituutiokokemuksien tulkinnoissa. Havainnointiaineisto kehystää kokemusaineistoa.

Analyysin tuloksena on syntynyt tutkimukseni empiirisen osion esittämistapa, jossa vastaan asettamiini tutkimuskysymyksiin. Luvussa neljä asemoin naiset yhteiskunnalliskulttuuriseen kehykseen, kuvaan naisten arjen olemispaikan (konteksti) ja tuon esiin naisten tulkinnallisia kokemuksia, joilla he paikantavat itseään ja toimintamahdollisuuksiaan yksilön ja yhteiskunnan välisessä suhteessa. Luvussa viisi olen kirjoittanut uudelleen naisten prostituutiokokemusten tulkinnat, jotka olen jäsentänyt: prostituutioon tuloon, prostituutiosta mukanaoloon sekä mahdollisuuksiin irrottautua prostituutiosta. Naisten kokemuksissa prostituution saamat merkitykset jäsenyvät tässä jaottelussa. Luvussa kuusi kuvaan erilaisia riskejä ja riskikäyttäytymistä, jotka ovat läsnä naisten prostituutiokokemuksissa. Pohdin myös tukipalvelujen merkitystä siten kuin se on tullut esiin naisten kokemuksissa. Empiirisissä luvuissa yritän saada naisten äänen kuuluviin.

Tutkimusta kirjoittaessani olen jättänyt mainitsematta yksittäiset paikat, lukuun ottamatta Kapernaumin majataloa Lapissa, joka on historiaa ja on suljettu keväällä 2004. Jätän mainitsematta myös yksittäiset paikkakunnat Pohjoismaissa, joissa naiset ovat prostituutiota harjoittaessaan matkustaneet. Kun käsittelen eri maihin sijoittuvia tapahtumapaikkakuntia, en erittele niitä, vaan olen sisällyttänyt ne käsitteisiin Lappi tai Pohjois-Suomi, -Norja tai -Ruotsi. Ihmisten nimet ja yksityiskohtaiset tiedot naisten vierailuista olen jättänyt kirjoittamatta. Jätän mainitsematta toimintatapoihin ja prostituution organisointiin liittyvät yksittäiset tekijät. Väkivaltateot jätän kuvaamatta yksityiskohtaisesti, jotta tapaus ei olisi tunnistettavissa. Tutkimusetiikkaa pohtiessaan Tarja Pösö (2008, 104–105) kirjoittaa, että periaatteessa on mahdollista, että tutkija ja tutkittavat sopivat keskenään tiedosta, joka jää yhteiseksi salaisuudeksi ja jota ei saateta muille tiedoksi. Tässä tutkimuksessa tällaista sanallista sopimusta ei ole tehty, vaan rajaus tulee tiedon luonteesta. On asioita, jotka jäävät keskinäisiksi salaisuuksiksi.

Käytän haastattelulainauksia naisten kertomuksista havainnollistamaan analyysiä, tekemiäni tulkintoja ja käsitteellistyksiä. Haastattelulainauksia on paljon, koska niissä kuuluu naisten ääni, jonka haluan tuoda esiin ja joita en ole halunnut kirjoittaa omin sanoin. Olen identifioinut naisten haastatteluotteet peitenimien avulla. Haastattelusitaateissa on hakasuluissa omia lisäyksiäni, joilla olen tarvittaessa selventänyt haastateltavan sanomaa asiaa. Kaarisulku, joka sisältää kolme pistettä tarkoittaa haastatteluainauksesta poistettua tekstiä, joka ei ole oleellinen käsiteltävän

asian osalta. Kolme pistettä tarkoittaa ajatustaukoa. Muutamissa haastattelusitaateissa olen anonymisoinut haastateltavan, jotta naista ei voitaisi yhdistää käsiteltävään tapahtumaan tai tietoon.

Havainnointiaineistossa olen tutkimuseettisistä syistä anonymisoinut osan haastattelemistani viranomaisista ja kolmannen sektorin toimijoista siten, että käytän heistä tunnistetta: informantti, areena2. Omien ystäväni, tuttavieni sekä muiden epävirallisten toimijoiden tuottamasta tiedosta käytän tunnistetta: informantti, areena1, johon olen tämän tiedon sijoittanut. Haluan suojata tietyt ihmiset yksittäisiltä tunnistetiedoilta. Havainnointiaineiston tieto muodostuu omien havaintojeni lisäksi eri areenoilta tuotetusta tiedosta, jossa on viranomaistietoa sekä muiden toimijoiden tuottamaa hiljaista tietoa.

4 KONTEKSTINA MURMANSK

4.1 Naisten aseman yhteiskunnalliset juuret

Tässä luvussa paikannan tutkimukseni etnografisen kentän, jolla asemoin tutkimusjoukkoni naiset ja prostituutioilmiön ympäröivään kontekstiin. Lähestyn tutkimuskenttää yhdistämällä Venäjää ja naisten asemaa käsittelevää aikaisempaa tutkimuskirjallisuutta, empiiristä aineistoa ja dokumenttimateriaalia. Kentän paikantamisella haluan tuoda esiin yleisen, jota vasten on mahdollista ymmärtää jotain erityistä. Kuvaan tässä luvussa ympäröivän kontekstin yhteiskunnallishistoriallista kehitystä ja naisen aseman muotoutumista osana tätä kehityskulkua. Naisten toimintamahdollisuudet rakentuvat tässä yhteiskunnalliskulttuurisessa ja paikallisessa kehityksessä, joka määrittää naisten toimijuuden mahdollisuuksia tai niiden puuttumista. Naisten valinnat tehdään myös näissä ehdoissa. (Vrt. Sen 1999, Nussbaum 2000.)

Yhteiskunnalliset murrosvaiheet vaikuttavat monella tavalla tavallisten kansalaisen arkeen. Murrosvaiheet sosialistisessa Neuvostoliitossa ja post-sosialistisen Venäjän kehityksessä ovat muovanneet (nais)toimijuuden rakenteita yksilö-, yhteisö- ja yhteiskunnallisella tasolla. Tarkastelen tässä naisen paikantumista perheen, avioliiton, äitiyden, työn ja yhteiskuntasuhteiden kautta. Kontekstin ymmärtämisen merkitys on tärkeää, koska siihen vaikuttavat erilainen historiallinen perintö, erilaiset arvot ja kulttuuriset merkitykset (Urponen 2007; vrt. myös Nussbaum 2000). Tutkimusjoukon naisten historiallinen menneisyys ja perintö ovat erilaiset kuin länsimaissa.

Neuvostoliittoa ei enää ole. ”Ollutta ja mennyttä”, jotkut mielellään sanovat. He kuitenkin tarkoittavat: ”Unohtakaa koko juttu” (...) Termillä ”historia” on kuitenkin lukuisia merkityksiä, ja Neuvostoliiton aika on edelleen lähihistoriaa. Hupenevasta määrästään huolimatta useimmat ihmiset ovat Venäjän ja muiden entisten neuvostotasavaltojen liiton luomuksia, ja monet heistä jopa haikailevat jättävaltion perään. Neuvostoliitto on edelleen luku miljoonien ihmisten elämäkerrassa, ja tässä mielessä menneellä on edelleen merkitystä heille. (Lewin 2006, 9.)

Vaikka Neuvostoliittoa ei enää ole, se on. Neuvostoliiton hajoamisesta on kulunut aikaa jo lähes kaksikymmentä vuotta, mutta sosialistisen järjestelmän rakenteet ja ”mentaliteetti” ovat edelleen vahvasti olemassa ja vaikuttavat yhä kansalaisten kollektiivisessa muistissa. Haikailu entiseen on osittain totta. Kaipuu on korostunut etenkin yhteiskunnan murrosvaiheissa, joihin on liittynyt eriasteista yhteiskunnallista epävarmuutta ja kuohuntaa. Neuvostoliiton lopullisen romahduksen tapahduttua nostalginen kaipuu elää vielä niiden ihmisten mielissä, joiden asiat olivat neuvostoaikana paremmin ja joiden tilanne yhteiskunnallisessa muutoksessa on heikentynyt (Eremicheva 1996, 163). Monet ihmiset ovat olleet ja ovat edelleen henkisesti ja konkreettisesti tuuliajolla.

Neuvostoliitto eli sosialististen neuvostotasavaltojen liitto oli Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (bolševikkien) hallitsema (NKP) valtio vuosina 1922–1991. Neuvostoliiton ajan aloitti Vladimir I. Lenin (1922–1924), joka oli maan ensimmäinen johtaja ja leninistisen ideologian perustaja. Ideologian tunnetuin suuntaus on marxismi-leninismi, josta tuli NL:n ja kommunistisen liikkeen yhteinen ideologia Leninin seuraajan Stalinin aikana. Josif V. Stalin (1924–1953) jäi historiaan diktaattorina, jonka aikana Neuvostoliitto perustettiin. Stalinin aikana luotiin talonpoikaisesta Venäjämästä teollisuuden suurvalta, joka muutti NL:n talouden viisivuotissuunnitelmiin perustuviksi (NEP), investoi raskaan teollisuuden rakentamiseen ja ”pakkokollektivoi” maatalouden. Stalin tuli tunnetuksi laaja-alaisista puhdistuksista, joihin liittyivät mittavat väestön pakkosiirrot alueilta toiselle ja omaan väestöön kohdistunut terrori. (Vihavainen 2004; 2006; Jungar 2004; Luukkanen 2004.)

Myöhemmin erilaisten tietoarkistojen avautumisen myötä, tutkijat ovat päässeet vähitellen kiinni aikaisemmin salassa pidettyihin aineistoihin (Lewin 2006, 10). Talouden toimintaohjelma sisälsi maan modernisoinnin, jonka pääkohdat olivat raskas teollistamisohjelma sekä maatalouden kollektivisointi kolhooseiksi ja sovhooseiksi³. Eräs tuttava (informantti, arena1) Murmanskissa kuvasi kirjoituksessaan⁴ maaseudun ihmisen ”pakkoa” ja maan sisäistä passijärjestelmää Neuvostoliiton aikana sekä kokemuksiin propiskasta (asuinpaikka-/rekisteröintimerkintä). Pyysin häntä kirjoittamaan kuvauksen propiskan ”syvimmästä olemuksesta”, jota en kyennyt ymmärtämään ja joka edelleen vaikuttaa kansalaisten ar-

3 Ks. selitys alaluvun 4.1 lopussa.

4 Käännös venäjä-suomi Katja Sukuvaara.

keen. Propiska sääтели ihmisten elämää ja mahdollisti neuvostoaikana jatkuvan kontrollin, jolloin liikkuminen maan sisällä oli erittäin valvottua:

Stalinin hallinnon aikaan pyrkimys maaorjuutukseen ilmeni siinä, ettei maaseutuväestölle annettu passeja, jotta nämä eivät voisi muuttaa kaupunkiin. Minun isäni sai passin vasta 22-vuotiaana ainoastaan siitä syystä, että hänet kutsuttiin armeijaan. Äitini karkasi 16-vuotiaana ilman passia. Hänellä oli siihen mahdollisuus sen vuoksi, että hänen sisarensa oli jo onnistunut asettumaan kaupunkiin asumaan. Kolhoosin puheenjohtaja ja puolueryhmän johtaja saapuivat varta vasten kaupunkiin, jotta äitini palautettaisiin takaisin kylään. Passin saadakseen hän hankkiutui raskaisiin töihin rakennustyömaalle, mutta pakeni Kazakstaniin, jossa oli Komsomolin iskutyömaa (rakennettiin metallitehdasta) ja siellä tarvittiin työntekijöitä. Hän pääsi töihin rautatierakennustyömaalle. Äiti kantoi raskaita raiteita ja tuli usein kotiin kovan päänsäryn vaivaamana. Muistan hyvin, kuinka hän istui ja itki sen takia. Vain sillä tavalla hän pääsi kaupungin asukkaaksi. Kaupungissa oli mahdollista ostaa kaupoista elintarvikkeita ja hyviä vaatteita. Maaseudun ihmiset jäivät paitsi kaikesta siitä. Kun menimme maalle käymään isoäidin ja isoisän luona, veimme heille makkaraa ja muita ruokatarvikkeita. Ja kun olin jo jatko-opiskelijana Moskovassa, lähetin postissa vanhemmilleni sampoota ja kahvia, ja kollegoille lähetin tutkimuskirjallisuutta, jota ei provinssissa ollut saatavilla.

Toinen syy propiskan (asuinpaikkamerkintä) käyttöön neuvostoaikana oli, että kaupungin ja maaseudun välillä vallitsi valtava elintaso-kuilu, kuten myös hallinnollisen keskuksen, neuvostotasavaltojen pääkaupunkien ja muiden kaupunkien välillä, Moskovan ja koko muun Venäjän välillä. Ihmiset tekivät kaikkensa pystyäkseen muuttamaan sinne, missä elintaso oli korkeampi. Jotta ei tapahtuisi massapakoa maalta kaupunkeihin, provinssista pääkaupunkiin, oli käytössä propiska, joka muodosti todellisia esteitä niiden tielle, jotka haaveilivat muutosta. Se oli vakava este sen vuoksi, että asumiseen ja työpaikkaan liittyvät kysymykset olivat kiinteästi sidoksissa propiskaan. Jos maaseudun asukkaalla ei ole propiskaa kaupungissa, hän ei saa työpaikkaa, eikä asuntoa kaupungista. Samaan aikaan, ratkaistakseen työvoimaresurssieihin liittyvät ongelmat, neuvostovalta kehitti toimen-

pidekokonaisuuden, joka salli ihmisten vaihtaa asuinpaikkaa. Siltä varalta, että tuotantolaitoksissa ilmenisi työvoimapulaa, tehtailla oli omat asuntolansa, jonne vieraspaikkakuntalaiset voivat majoittua ja siten saada propiskan. Moskovassa oli sellainen ilmiö kuin ”limiitti”. Tämä halventava sana keksittiin tarkoittamaan niitä, jotka tulivat Moskovaan työskentelemään työvoimapulasta kärsiviin laitoksiin, asettuivat asuntolaan ja muutaman vuoden jälkeen työskenneltyään raskaassa tuotantotyössä, saivat tehtaalta asunnon ja pysyvän propiskan Moskovassa. Pysyvä Moskovan propiska oli monen neuvostokansalaisen unelma. Toisin sanoen me kaikki elimme omassa maassamme ulkomaalaisten oikeuksin (...) Moskovassa otettiin käyttöön erittäin tiukat rekisteröintisäännöt. Rekisteröinti oli tehtävä kolmen päivän kuluessa.

Väliaikaisesta rekisteröinnistä tuli Moskovassa syy totaalille syrjimiselle ja rahan kiristämiselle. Näin itse useamman kerran, kuinka moskovalainen miliisi pysäytti kadulla esimerkiksi ihmisiä, jotka kantoiivat painavia laukkuja. Sellaiset ihmiset erottuvat helposti tavallisista matkustajista. He ovat yrittäjiä, jotka tulevat Moskovaan hankkimaan tavaraa. Kansa suussa heitä sanotaan ”tshelnokeiksi.” (...) Jos tshelnok ei pystynyt todistamaan, että oli vasta saapunut Moskovaan, häntä kehoitettiin joko menemään miliisilaitokselle tai maksamaan. Totta kai tshelnokkiraukka piti parhaana maksaa lahjusrahan. Ja matkalla asemalle hänen tielleen saattoi osua monta miliisiä, jotka yksinkertaisesti ryöstivät ihmisiltä. Mikä mielenkiintoisinta, ryöstelyn syyinä oli itse laki. (Informantti, areena1, Murmansk 2007.)

Naisen asemaan konkreettisesti vaikuttava avioliitto- ja perhelainsäädäntö tulivat voimaan Neuvostoliitossa lokakuun vallankumouksen jälkeen vuonna 1918. Siviiliavioliitosta tuli ainoa laillinen avioliiton muoto. Kirkko menetti määräysvallan avioliittoa ja avioeroa koskevissa asioissa ja kirkollisista avioliitoista tuli laittomia. Bolshevikkihallinnon toimesta perustettiin erityisiä kansalaisten rekisteröintivirastoja, jotka rekisteröivät ja tilastoivat avioliitot, erot, syntymät ja kuolemat. Kriittisen näemyksen mukaan laki annettiin, jotta valtio kykeni kilpailemaan kirkkoa vastaan ja valtio sai samalla yhden välineen yhteiskunnan kontrollointiin. Kansalaisten oli käytettävä rekisteröintitoimistoa saadakseen tietyt

henkilökohtaiset dokumentit. (Aristarkhova 1995, 16; Ashwin 2000, 7.) Avioliitto tulkittiin sopimukseksi kahden tasa-arvoisen osapuolen välillä, jotka hallitsevat itsenäisesti tulojaan ja omaisuuttaan. Kaikista lapsista tuli samanarvoisia ja sillä, olivatko he syntyneet avioliitossa vai sen ulkopuolella ei ollut merkitystä. Adoptio kiellettiin, koska katsottiin, että valtio on parempi huolehtimaan lapsista kuin perhe. Avioero tehtiin vapaaksi ja helpoksi lainsäädännössä, syitä tai selvityksiä avioeroon ei tarvittu, ja elatusmaksut olivat samansuuruiset molemmilla sukupuolilla. (Liljeström 1997, 419.)

Bolshevikien ajan yhteiskuntaprojektilla oli kaksi keskeistä toimeenpantavaa ”naiskysymystä”, *naisten suhde työhön ja äitiyteen*. Kommunistisen ideologian mukaan naiset oli saatava pois yksityisyyden piiristä, vapautettava riippuvuudesta mieheen ja perheeseen, osaksi työvoimaa. Ideologia nojasi täystyöllisyyteen ja työkansalaisen ihanteeseen, jonka varaan naisten vapauttamisprojekti rakentui. Naisten työttömyys oli suuri ongelma NEP-ohjelman alkuvaiheessa, mutta 1930-luvun teollistumisen myötä, naiset tarvittiin osaksi työvoimaa. Naisten rooli sosiaalisessa tuotannossa vain lisääntyi. (Lewin 2006, 77.) Sarah Ashwin (2000) kirjoittaa, että oikeastaan Stalin ratkaisi naiskysymyksen työvoiman osalta, jolle voimakas teollistaminen loi tarpeen. Kysyntä kasvoi II Maailman Sodan aikana, jolloin naiset korvasivat sodassa olevia ja siellä menehtyneitä miehiä (Haavio-Mannila & Kauppinen-Toropainen 1993). Sodan aikana ja etenkin sen jälkeen monista naisista tuli perheen pääelättäjiä puolisoiden kaaduttua sodassa.

Sodan jälkeinen demograafinen vinoutuma oli iso, ja naisten suuri enemmistö korostui nuoremmissa ikäluokissa ja tasaantui vasta vuonna 1985. Naisten enemmistö tietyissä ikäluokissa johti siihen, ettei osa naisista avioitunut ja sodan seurauksena leskiksi jääneet eivät avioituneet enää uudelleen. (Mt.) Toinen aikakauden keskeinen naiskysymys oli naisten *suhde äitiyteen*. Suunnitelmaan kuului perheen yksityisyyden avaaminen ja kodin toimintojen siirtäminen julkisen vallan piiriin. Leninin suunnitelmassa naisten vapauttaminen merkitsi ”kotiorjuudesta” ja taloustöistä irrottautumista. Suunnitelmissa oli yhteisruokaloiden, -pesuloiden ja yhteisöllisen kokoaikaisen lastenhoidon järjestäminen. Koti ja kodinhoitoon liittyvät tehtävät ymmärrettiin luonnostaan naisen toiminta-areenaksi sukupuolten välisten erojen vuoksi. (Liljeström 1997.)

Olga Issouповan (2000, 31) mukaan neuvostoajan poliittisen suunnitelman äitiys ja lastenhoitokonsepti alkoi todella toimia Stalinin aikana. Suunnitelma jakautui kolmeen pääkohtaan: lisääntyminen oli valtiollista toimintaa, toiseksi tämä oli linjassa sen kanssa, että valtio oli huolissaan tulevien sukupolvien laadusta ja kolmanneksi tehdyistä lapsista tuli kasvattaa kunnan kommunisteja. Voi sanoa, että naisen äitiys ja yksityisyys oli julkista ja ulkoa ohjeistettua, jossa yksilön näkemyksillä oli vähän jalansijaa. Perhe oli perusyksikkö, jolla oli valtiollinen tehtävä. Yksilö oli osa koneistoa, jonka roolin ja tehtävät valtio määritteli. Naisen asema paikantui konkreettisesti yksilön ja valtion väliseen suhteeseen. Työkansalaisen roolissa naissukupuolella ei ollut suurtakaan merkitystä, mutta juuri naissukupuolen vuoksi toiminta-areenaksi palkkatyön rinnalla jäivät yhä kotiin liittyvät tehtävät (mt.). Sosialistinen perhe muodosti triangulaation, jossa oli mies, nainen ja valtio (Ashwin 2000).

Lainsäätäjien mielestä perhelaki oli ylimenokauden laki, joka menettäisi merkityksensä, kun siirryttäisiin uuteen kommunistiseen yhteiskuntaan. Esitetty kritiikki kohdistui tulkintaan avioliitosta porvarillisenä ilmiönä, jota ei tarvittu edes ylimenokautena. Lailla valtion nähtiin sekaantuvan avioliittoon, joka vahingoitti yksilön vapautta ja pakotti yksilön yksiavioisuuteen (Liljeström 1997). Perhelain tavoite oli miehen ja naisen vapaa liitto, joka korvaisi avioliiton. Toisena tavoitteena oli täydellinen tasavertaisuus, joka saavutetaan, kun kaikki naiset osallistuvat palkkatyöhön kodin ja perheen ulkopuolelle. Seuraava tavoite oli kotitaloustyön siirtäminen kodista julkisen vallan asiaksi. Tästä seuraisi lopulta neljäs vaihe, jolloin perhe häviäisi. (Mt., 420.) Aikakaudella esiintyi kirjoituksia vapaista ”lemmenliitoista” ja proletaarisesta sukupuolimoraalista. Kommunismiin toteutuessa häviäisi perheen, moraalien ja valtion lisäksi jokainen valtaapitävä instituutio ja perheen korvaisi ”toverirakkaus”. Kirjoitukset kohtasivat myös vastustusta, koska osa ihmisistä katsoi, että sukupuolisuhteet ovat yksityisasiasia ja kuuluvat rekisteröityyn avioliittoon. (Mt.)

Naisten status oli Leninin aikana vapaampi kuin Stalinin aikana, jolloin perhe asetettiin ”perusyksiköksi” luomaan täydellistä sosialistista yhteiskuntaa. Tällöin naisten tasa-arvoistumiskehitys pysähtyi. Vuosien 1926–1936 aikana avioliittoa ja perhettä säännösteltiin ja vakiinnutettiin voimakkaasti. Sääntely saavutti huippunsa vuonna 1944 voimaan tullessa uudessa perhelaisa. Sosialistinen perhemalli ei perustunut kuiten-

kaan taloudelliseen perustaan, kuten porvariston avioliitot vaan ystävyyteen, henkilökohtaiseen viehtymykseen, lasten kasvatustaloudellisuuteen ja sosialistisen yhteiskunnan rakentamiseen. Sosialistisella perheellä oli ylimääräinen perheenjäsen, valtio, joka sääтели perhe-elämää, esimerkiksi lasten ja vanhempien velvollisuuksia, sukupuolimoraalin normeja ja ihmisten seksuaalista käyttäytymistä. Valtio maksoi lapsilisää, mikäli vanhemmat olivat rekisteröity virallinen aviopari. Avioeron sai ainoastaan tuomioistuimen päätöksellä ja aloitteentekijän oli laitettava maksullinen ilmoitus paikallislehteen, jossa julkistettiin eroprosessin käynnistäminen. Laki rankaisi naimattomia ihmisiä, lapsettomia puolisoita ja yksilapsisia perheitä uusilla veroilla. (Liljeström 1997, 436.) Yksinhuoltajanaisten asema vaikeutui huomattavasti, koska laki vapautti isät kaikesta taloudellisesta ja laillisesta vastuusta (Liljeström 1995, 273–276). Vapaa abortti kirjattiin lakiin vuonna 1920 ja Stalinin aikana se kiellettiin lailla vuonna 1936. Virallisesti abortti palautettiin lainsäädäntöön vuonna 1955 ja perestroikan loppuvaiheessa abortista tuli laillinen ehkäisykeino (Goscilo & Lanoux 2006, 8.), jonka vaikutukset näkyvät edelleen korkeina aborttilukuina (Greenal 2003).

Naisten laaja emansipaatio alkoi 1920-luvulla kommunistisen ideologian mukaisesti naisten ja miesten tasavertaisuuden tavoittelusta. Muodollisesti tämä politiikka onnistui neuvostoaikana täydellisesti. Venäläisistä naisista suurin osa osallistui työelämään jo 1930-luvulla. Työssä käymätöntä naista pidettiin epänormaalina; virallisissa papereissa sellaista kutsuttiin häpeänimellä ”huollettava”. Neuvostoaikana yli yhdeksänkymmentä prosenttia naisista kävi töissä (Zdravomyslova 1996, 33). Silloin syntyi uusi naistyypin ihanne, jossa yhdistyivät ”uuden ajan” emansipoitu nainen, joka käy töissä, osallistuu yhteiskunnalliseen elämään ja on taloudellisesti itsenäinen. Nainen oli virallisesti tasa-arvoinen miehen kanssa, mutta rinnalla säilyi perinteinen käsitys, jonka mukaan naisen velvollisuuksiin kuului lastenkasvatus ja kodinhoito. Nainen joutui kaksinkertaisen paineen alle. Hän kävi töissä kuin mies ja jatkoi työtä kotonaan työpäivän jälkeen. (Vihavainen 2006, 127–128.) Naisen asema oli ristiriitainen, sitä sävyttivät uuden ajan naiselle asetetut odotukset ja perinteiset vaatimukset. Patriarkaallinen malli säilyi, vaikka nainen oli muodollisesti tasa-arvoinen miehen kanssa.

Naisten yhteiskunnallinen asema muuttui. Neuvostohallitus myönsi naisille täydet poliittiset oikeudet ja kansalaisoikeudet, ja edistyksellinen

lainsäädäntö paransi monien alempien yhteiskuntaluokkien naisten asemaa. Poliittikan eri tasoilla otettiin käyttöön kolmenkymmenen prosentin naiskiintiö. Naiset saivat kuitenkin osallistua vain valikoitujen asioiden päätöksentekoon, kuten sosiaalsiin kysymyksiin ja naisia nimitettiin ai-noastaan kulttuuri-, opetus- ja terveysministeriöihin. Työstä tuli pakol-lista kaikille neuvostokansalaisille. Tämä naisten uusi ”oikeus” työhön vähensi naisten vapautta erityisesti siksi, että he eivät kuitenkaan vapautu-neet kotitöiden raskaasta taakasta. (Koukarenko & Kalinina 2007, 193.) Kesäkuussa 1930 tehtiin virallinen päätös, jonka mukaan naiskysymys oli ratkaistu Neuvostoliitossa. Tämän jälkeen lakkautettiin vähitellen naisten neuvostot ja naisten toiminnasta tuli osa puolueen toimintaa. Vasta 1960- ja 70-luvuilla naisten neuvostot herätettiin uudelleen henkiin. Niistä tuli itsenäisiä yhdistyksiä, jotka olivat aktiivisia sosiaalisissa-, kulttuurisissa- ja terveyskysymyksissä, ympäristöasioissa sekä lasten ja teini-ikäisten vapaa-ajan asioissa. (Mt.)

Stalinin ajan purkamiskampanja käynnistyi Nikita Hruštšovin (1955–1964) hallituskaudella, jota on luonnehdittu optimismin ajaksi. Tuolloin maatalouden uudistukset paransivat elintarvikkeiden määrää ja laatua, ja maan teollisuustuotanto ohitti Länsi-Euroopan vuonna 1958. Hruštšov loi järjestelmää, jossa sosialismi merkitsi ihmisille hyvinvointia ja ylty-kylläisyyttä. Horisontissa oli kommunismin hallitsema, tuleva ja parempi maailma. Leonid Brežnevin (1964–1982) aikakautta on puolestaan luon-nehdittu pysähtyneisyyden ajaksi. Kansalaiset eivät olleet tyytymättömiä sosialismiin, vaan siihen, etteivät taloudelliset lupaukset toteutuneet ja 1960-luvun lopulla alkoi vallita ”konsumerismipessimismi”. Kansalaiset kaipasivat parempaa elintasoaa, eivät monipuoluejärjestelmää. Pessimismiä lietsoivat arkiset asiat, kuten jonot ja odottaminen. Kansalaiset joutuivat odottamaan esimerkiksi autoa useampia vuosia, hankkimaan vuodesta toiseen puuttuvia palveluja ja tavaroita niin sanotun blat-järjestelmän avulla. (Luukkanen 2004, 300.)

Blat (”po platu”) on monimerkityksellinen neuvostoajan dualismia kuvaava järjestelmä. Ennen 1917 vallankumousta, käsitteellä viitattiin alamaailmaan, rikollisuuteen ja laittomaan toimintaan. Myöhemmin, 1930-luvulla sillä viitattiin jo asioihin ja esineisiin, joita oli vaikea hankkia. Käsite voi tarkoittaa myös tuttua tai ystävää, jonka avulla voi hankkia vaikeasti saatavia tavaroita tai palveluja. Se on periaate, joka tarkoittaa automaattista auttamisen vastavuoroisuutta. (Luukkanen 2004, 317–

318.) Blatia käytettiin myös valtion omaisuuden hyödyntämiseen yksityisissä suhteissa. Toimintaan liittyi selkeä puolilaiton elementti, joka oli neuvostoaikana osa yhteiskunnan toimintaperiaatetta. Valtion omaisuus sai tulkinnan, että se oli kaikille yhteistä, jolloin siitä tuli osittain jokaisen omaa, jota saattoi hyödyntää omiin tarkoituksiinsa. Tuolloin virallinen palkka muodosti vain osan työntekijöiden kokonaistulosta, johon pitää lisätä myös blat-yhteyksistä tulleet epäviralliset tulot. Tietyillä työpaikoilla epäviralliset tulot olivat mittavat. (Mt.)

Työpaikan merkitys oli erityinen, koska sitä kautta rakentuneet epäviralliset suhdeverkostot olivat ratkaisevia arkisessa selviytymisessä. Palkat olivat matalat, joten varjotalous korostui. Asuminen järjestyi yleensä työpaikan kautta, ja oikeilla suhteilla järjestyi asunto, remontti tai puhelin. Ylennyksissä tai työpaikan saannissa blat oli merkitsevä ja lasten kouluttaminen vaati oikeita suhteita. (Mt.). Valtion virkamiesten selviytymiskeino oli lahjusten antaminen ja vastaanottaminen (Rywkin 1990, 122–123). Epävirallinen talous on juurtunut osaksi järjestelmää ja kulttuurista mentaliteettia, joka elää syvällä ihmisten mielissä. Blat oli valuutta, joka toimi, kun yhteiskunta ei tunnustanut eriarvoisuutta tai antanut markkinamekanismien toimia vapaasti. Neuvostovalta tunnusti toisaalta vallitsevat olosuhteet perustamalla yhteiskunnan etuoikeutetuille omia kauppoja ja ulkomaalaisille valuuttakauppoja. (Luukkanen 2004, 319.)

Blatissa ei ollut kyse lahjonnasta, joka oli laissa kielletty, vaan suhteista. Matkustaminen ulkomaille oli ylellisyys, joka koski vain harvoja ja edellytti oikeita suhteita. (Luukkanen 2004, 319–320.) Neuvostoliitto rakentui täystyöllisyyden ideologian varaan, kaikilla oli oikeus ja velvollisuus tehdä työtä ikään ja sukupuoleen katsomatta. Työpaikka takasi sosiaaliturvan, joka sisälsi palkan lisäksi asunnon, lastenhoidon, terveydenhuollon, koulutuksen ja virkistyslomat (Piirainen 2003; Luukkanen 2004). Työpaikan merkitys kansalaisille oli huomattavasti laajempi ja erilainen kuin perinteinen käsitys työpaikasta palkkatulon takaajana. Ihmiset olisivat halunneet Neuvostoliiton jatkuvan, koska siinä oli myös hyviä ja positiivisia asioita: älymystöllä oli rahaa ja valtio huolehti kansalaisista.

Mihail Gorbatšov toimi NL:n johtajana ja myös presidenttinä vuodesta 1989⁵. NL:n hajoamisprosessi kesti vuodet 1985–1991. Glasnost (julkisuus, avoimuus) ja perestroika (uudelleen rakentaminen) olivat Gorbašovin käyttöön ottamat periaatteet. Perestroikan tarkoituksena

⁵ Neuvostoliitossa oli mahdollista tulla presidentiksi vasta vuonna 1989.

oli poliittisen ja taloudellisen järjestelmän uudistaminen, joka sisälsi lievennyksiä suunnitelmatalouteen ja mahdollisti yritysten perustamisen. Uudistukset olivat paikoilleen jähmettyneelle Neuvostoliitolle valtava muutos; perestroika aloitti maassa matkan kohti kapitalismia ja markkinataloutta. (Vihavainen 2004; 2006.) Perestroika ja glasnost vaikuttivat myös naisen asemaan. Ilmaisunvapauspolitiikka antoi vapauden keskustella kriittisesti naisen yhteiskunnallisesta asemasta, naisen kaksoisroolista – työtaakasta työpaikalla ja kotona sekä työelämän miehiä suosivasta ilmapiiristä. Aikaan liittyi optimismia nopeista muutoksista ja parannuksista, joita taloudellisen alamäen vuoksi ei kuitenkaan tullut, vaan tapahtui muutoksia jopa huonompaan suuntaan: naiskiintiöt poliittisessa järjestelmässä poistettiin ja naisten osuus päätöksentekoaikavälissä laski. (Haavio-Mannila & Kauppinen-Toropainen 1993, 173.) Taloudelliseen epävarmuuteen liittyvät arkielämän ongelmat lisäsivät entisestään naisten työtaakkaa. Avoin ilmapiiri mahdollisti kuitenkin keskustelun naisen asemasta ja sukupuolten välisistä suhteista.

Perestroikan ja uusien markkinaolosuhteiden myötä miesten ja naisten elämäntilanteet monimutkaistuivat. Taloudelliset ongelmat aiheuttivat lisääntyvää työttömyyttä. Kumpikaan sukupuoli ei ollut valmistautunut tähän uuteen todellisuuteen, mutta perheen arjesta vastaavat naiset kärsivät tilanteesta eniten. Työmarkkinoilla vallitsevassa kilpailutilanteessa naisilla oli suurempia vaikeuksia löytää työtä sekä säilyttää työpaikkansa. Neuvostovaltion ”suojeleva” ideologia aiheutti sen, että naisten tulkittiin olevan tuottamattomia työntekijöitä, joista tuli yrityksille ”taakka” lukuisien vapautusten ja erioikeuksien vuoksi. Samaan aikaan joukkotiedotusvälineet rakensivat ja ylläpitivät mielikuvaa naisten ihanteellisesta elämästä, joka rajoittui pelkästään kotiympäristöön. Ainoa positiivinen naiskuva oli hyvän, huolehtivan vaimon ja äidin rooli. (Koukarenko & Kalinina 2007, 194.)

Perestroikan aikana elintarvikkeista, vaatteista ja muista päivittäistavaroista tuli puutetta. Glasnost oli johtanut liberaaliin mielialaan ja helpommin saatavaan tietoon. Julkinen tyytymättömyys taloudelliseen tilanteeseen oli silminnähtävämpi kuin koskaan aiemmin Neuvostoliitossa. Neuvostoliittolainen filosofi sekä kirjailija A. Zinovjev keksi ajalle nimityksen ”katastroika”. (Luukkanen 2004.) Vuosi 1991 huipentui Neuvostoliiton lakkauttamiseen, joka sinetöi Gorbatšovin perestroika-politiikan epäonnistumisen poliittisella tasolla. Taloudessa käännekohtana voidaan

pitää luopumista perestroikaan liittyneestä ”paikkailupolitiikasta” ensimmäisen radikaalin ja selkeästi markkinatalouteen tähtäävän talousohjelman hyväksymisen myötä. (Lainela & Rautava 1992.) Päätös markkinatalouteen siirtymisestä tapahtui Neuvostoliitossa jo vuonna 1990, kun laki pienyrityksistä hyväksyttiin Kansanedustajain kongressissa. Vaikka monet uudistukset johtivat lopulta Neuvostoliiton hajoamiseen, niin ne toimivat myös pohjana tuleville Venäjän talousuudistuksille. (Mt.)

Kaksi haastattelemaani kollegaa keskusteli (informantit, areena2) neuvostoajan asenteista ja kulttuurisesta perinnöstä sekä niiden vaikutuksesta nykyvenäläisten mentaliteettiin. Tekstilainauksessa naiset tuovat esiin kollektiivisen ajattelun ja neuvostoajan hengen. Valtio huolehti kansalaisistaan, jolloin itsenäistä yritteliäisyyttä ei ole opittu, vaan edelleen odotetaan valtiota apuun. Työpaikalla käydään (työn tekemisestä ei puhuta) ja palkka tulee kuukausittain.

Laiskuus! Patologinen laiskuus ihmisellä! Ei halua mitään, ei yksinkertaisesti halua mitään. Siitä se johtuu. Itse asiassa tästä on hyvin loukkaavaa puhua, mutta sellaisia venäläisiä ihmisiä on paljon. Koska me olemme tottuneet siihen, että meillä on ilmainen terveydenhuolto, siis avustuksineen, koulutus on ilmaista, kaikki on ilmaista. Jos talo palaa, valtion pitäisi antaa asunto, eikä niin. Katsokaas... Ei tarvitse tehdä mitään. (informantti1, areena2)

Itse ei tarvitse tehdä muuta kuin käydä työpaikalla ja kerran kuussa saa palkan. (informantti2, areena2)

Jos eivät maksa, niin mitä sitten. (informantti1, areena2)

Sukupolvien ajan on totuttu siihen. Ei ole totuttu tekemään työtä, ei ole totuttu siihen, että voi tehdä kahtakin työtä, suorittaa kaksi, kolme tutkintoa ja kehittää osaamistaan ja tulla hyväpalkkaiseksi asiantuntijaksi jollakin alalla. Siihen meitä ei ole opetettu. Ja miten nyt sitten, kun... Hajottaa kyllä osattiin, mutta pitäisi myös rakentaa. Pitäisi rakentaa uudelleen, mutta laiskuus... Pitäisi rakentaa ja tehdä. (informantti1, areena2)

Aluksi me rakensimme ja rakensimme, ja sitten luovuimme. Kuusikymmentä vuotta, vai kuinka kauan meillä oli Neuvostoliitto, ja me puhuimme siitä, että tuhosimme vanhan maailman, ja niistä sirpaleista rakensimme... mutta kuinka voi sirpaleista rakentaa jotakin. Ei

niistä mitään tule. Me rakensimme 60 vuotta. Sitten päätimme, että kaikki se täytyy taas hajottaa, ja nyt alamme taas rakentaa jotakin. Venäläinen mentaliteetti on sellainen, että jatkuvasti pitää tuhota jotakin. Venäläiset rakastavat onnettomia ihmisiä, se on meille oikein rakas harrastus. (informantti1, areena2)

Sääli. (informantti2, areena2)

Niin, me säälimme kaikkia. Mutta mitään todella tärkeää emme pysty tekemään, koska siihen tarvittaisiin mentaliteetin muutosta. Mutta meillä on venäläinen mentaliteetti, kuluttajan mentaliteetti: ”Miksi hallitus ei anna meille mitään!” (informantti1, areena2)

Sosialistinen Neuvostoliitto on muokannut (nais)toimijuuden rakenteita yksilö- ja yhteiskunnallisella tasolla. Naisen asema ja paikka ovat määrityneet ensisijaisesti yhteiskunnan asettamista tarpeista ja vaateista. Yksilö oli osa koneistoa, jossa yksilön autonomia ja individualismi eivät olleet merkityksellisiä, vaan toimijuus osana kollektiivia, joka rakensi parempaa valtiota. Kaikilla jäsenillä oli oma (yhteiskunnallinen) tehtävänsä. Naisen asema perheessä, avioliitossa, äitiydessä, työssä ja kansalaisena määrityivät valtion asettamien vaatimusten, määräysten ja sanktioiden puristuksessa. Historiallinen menneisyys säilyy kollektiivisessa muistissa, jota siirretään myös tuleville sukupolville. Naistoimijuuden rakenteet ovat muovautuneet kontekstissa, jonka historiallinen ja kulttuurinen perintö on erilainen kuin länsimaissa.

Kolhoosi on maatila, jota yhteisö viljelee valtion valvonnassa. Neuvostoliitossa kolhoosien määrä kasvoi ensimmäisen viisivuotissuunnitelman aikana, kun viljelijöitä kannustettiin ja lopulta pakotettiin liittymään yhteen. Valtion kannalta tämä tarjosi mahdollisuuden torimyyntin rajoittamiseen sekä maatalousväestön tulotason valvomisen nopean suurteollistamisen rahoittamiseksi. Myös koneistus voitiin keskittää kone- ja traktoriasemille. Kolhoosin jäsen sai osuuden tilan tuotosta tekemiensä työpäivien lukumäärän mukaan. Kolhoosin jäsenillä oli oikeus yhteen aariin yksityistä maata viljeltäväksi sekä mahdollisuus pitää muutamia eläimiä. Monet maatyöläiset pitivät kolhooseista näiden oikeuksien vuoksi, sillä he saivat suurimman osan tuloistaan oman maa-alueensa ansiosta. Kolhoosien tuli myydä tuotantonsa valtiolle kiinteään hintaan, joka asetettiin alhaiseksi. Kolhooseilla rahoitettiin sovhoosienkin toimintaa. Kolhoosit muistuttivat maaorjuuden aikaista kartanotaloutta sikäli,

että jokaisen aikuisen kolhoosilaisen tuli työskennellä vähintään 130 vrk kolhoosille ja 12–16-vuotiaiden poikien 50 vrk. Maan sisäinen passijärjestelmä esti kolhoosilaisia jättämästä kolhoosia ja muuttamasta maaseudulta kaupunkiin. Vuoteen 1969 asti kolhoosille syntyneiden lasten tuli jäädä aikuisina kolhoosiin töihin, jollei heille erityisesti annettu lupaa lähteä kolhoosilta. Kolhoosijärjestelmän kriitikot ovat kutsuneet järjestelmää ”uusmaajorjuudeksi”.

Sovhoosi oli valtion omistama maatila, joka erotukseksi kolhoosista toimi periaatteessa osuustoimintaperiaatteella. Vuonna 1990 Neuvostoliitossa oli noin 25 500 maatilaa, joista sovhooseja 45 %. Sovhooseissa palkat maksettiin rahalla.

Venäjä

Neuvostoliiton seuraajavaltio on Venäjän Federaatio. Uuden Venäjän alussa valtaan astui Boris Jeltsin (1991–1999). Jeltsinin valtakaudella vapautettiin tuotteiden hinnat tammikuussa 1992, mikä poisti nopeasti venäläisten kaupunkien katukuvalla tyypilliset jonot. Tuotteet eivät enää hävinneet jakeluketjusta pimeille markkinoille, joissa niitä aikaisemmin myytiin korkeaan hintaan (Piirainen 1993, 85). Tämä oli merkittävä vuosi myös tavallisille kansalaisille, jotka saivat nyt vapaasti matkustaa ulkomaille. Hintojen vapauttaminen ajoi maan kuitenkin nopeasti räjähdysmäiseen inflaatioon, joka köyhdytti tavallisen kansan. Samanlaisesti monet entiset Komsomolin aktiivit ja kommunistipuolueen jäsenet (nomenklatuura) rikastuivat luottokeinottelulla ja Neuvostoliiton omaisuuden yksityistämisestä syntyneillä mahdollisuuksilla (esim. Shevtsova 1995). Uudet verot astuivat voimaan, ja niitä kierrettiin monin tavoin. Inflaatio nosti elintarvikkeiden hintoja ja mitätöi monien keskituloisten säästöt. Vanhat naiset myivät tavaroitaan torilla saadakseen itselleen ruokaa. Ihmiset alkoivat kaivata Neuvostoliittoa, jossa toimeentulo oli niukka, mutta varma. (Piirainen 1993; Luukkanen 2004.)

Venäjän siirtyminen säännellystä taloudesta markkinatalouteen vapautti myös asuntomarkkinat. Pienellä osalla väestöstä oli varaa ostaa asunto, jossa he olivat asuneet jo neuvostoaikana. Suurin osa ihmisistä asuu edelleen kaupungin tai entisen valtioyrityksen omistamissa asunnoissa. Osa heistä on jäänyt asunnottomiksi pienen eläkkeen vuoksi tai sosiaalisten ongelmien seurauksena. (Helanterä & Tynkkynen 2002, 83.)

Asuntomarkkinoiden vapautuminen aiheutti suuria ongelmia kansalaisten arkeen, mutta vielä hankalampi ja kansalaisten elämään vaikuttava asia oli propiska (rekisteröintimerkintä), kuten tuttavani (informantti, areena1) Murmanskissa kuvasi:

Kun 90-luvun alussa Jeltsin tuli valtaan, hän ensimmäiseksi lupasi, että ihmiset saavat työskennellä siellä, missä haluavat propiskasta riippumatta. Minä luotin hänen lupaukseensa, ja kun tulimme Murmanskiin, hankkiuduin töihin, mutta säilytin [edeltävän asuinpaikan, P. S.] propiskani, toiveena vielä palata kotiseudulle. Kuu-kauden kuluttua [esimies, P. S.] palasi työmatkalta ja antoi minulle potkut sillä perusteella, että en ole kirjoilla Murmanskissa. Hänen irtisanomisilmoituksensa näillä sanoilla ”irtisanotaan, koska ei ole propiskaa Murmanskissa” säilytin muistoksi. Silloin piti välittömästi juosta anopin, vaimon ja avioliittotodistuksen kanssa hankkimaan Murmanskin propiskaa. Jeltsinin lupaus jäi pelkäksi lupaukseksi. Ja tiedotusvälineissä alettiin intensiivisesti selittää, miksi propiskaa ei voi lakkauttaa. Selitykset olivat mitä älyttömimpiä: maan rikollisuustilanne oli muka vaikea, ja miliisin oli helpompi kontrolloida rikollisia, kun oli propiska. Sen, miten he kontrolloivat tilannetta, me kyllä tiedämme. Aina ovat lainkuuliaiset tavalliset kansalaiset saaneet kärsiä, sillä rikolliset eivät ikinä noudata mitään sääntöjä, ja asuvat sitä paitsi propiskoineen missä haluavat, tai asuvat väärennetyillä papereilla ja propiskoilla. (informantti, areena1, Murmansk 2007)

Sari Hanhisen (2001) näkemyksen mukaan oli selvää, ettei vanha yhteiskuntajärjestelmä tarjonnut riittäviä välineitä kohdata uutta taloudellista ja yhteiskunnallista toimintamallia. Lisäksi uudet normit ja arvot puuttuivat. Voidaan puhua eräänlaisesta yhteiskunnallisesta anomiaista (al-kup. käsite Durkheim, 1952). Emile Durkheimin mukaan anomia on seuraus sosiaalisen järjestelmän puutteellisesta tasapainosta, joka voidaan korjata ainoastaan perinteisiin tapoihin ja normeihin tukeutuvan sosiaalisen paineen avulla. Sosiaalisten normien lujuus estää vieraantumista ja normien heikentyminen johtaa sekasortoon. (Israel 1974, 166–167.) Michael Woolcockin (1998, 173) mukaan anomia on tila, jossa yksilöt saavuttavat uuden vapauden ja mahdollisuuden osallistua uudella taval-

la eri toimintoihin, mutta heiltä puuttuu normatiivinen opastus, tuki ja identiteetti, joita tarvitaan uudenaikaisessa sosiaalisessa ympäristössä.

Venäjäällä ihmiset joutuivat siirtymään uuteen yhteiskuntajärjestelmään, jossa valtio oli jo osin vetäytynyt kansalaisvastuustaan ja vastuu siirtyi nyt lisääntyvässä määrin yksilölle itselleen. Ihmiset olivat tilanteessa, johon he eivät olleet oppineet ja josta heillä ei ollut aikaisempaa kokemusta. Kansalaiset oli kasvatettu kollektiiviseen toimijuuteen, ei yksilötoimijuuteen. Naiset olivat tottuneet toimimaan osana perhettä, sukua ja muita sosiaalisia verkostoja, joissa tapahtui muutoksia ja rapautumista transition myötä. Transitioyhteiskunnissa muodollisen yhteiskunnallisen kontrollin romahdamisen seurauksena myös sosiaalinen kontrolli romahtaa, mikä lisää erilaisia rikollisia toimintamuotoja, kuten nais- ja lapsikauppaa, prostituutiota, huumekauppaa sekä erilaista talouskeinotteluun liittyvää rikollisuutta (Urponen 2002; ks. myös Hanhinen 2001).

Venäjä on edelleen transitioyhteiskunta. Maassa on siirrytty markkinatalousjärjestelmään, mutta aivan lähimenneisyydessä on aikakausi, jolloin maassa rakennettiin sosialistista yhteiskuntaa. Yhteiskunnallinen siirtymävaihe koskettaa monella tavalla yhteiskunnan kaikkia tasoja ja toiminnallisia ulottuvuuksia (Urponen 2002), ja joiden heijastevaikutukset näkyvät kansalaisten elämässä. Esimerkiksi Murmanskissa on selvästi nähtävissä siirtymävaihe ja muutos, jota kuvaa päällekkäisyys. Osittain on jo siirrytty uuteen järjestelmään, mutta monella tavalla ollaan yhä kiinni vanhassa sosialistisessa järjestelmässä ja ylläpidetään vanhoja hallinnollisia rakenteita sekä käytäntöjä, etenkin valtiosektorilla. Vallitsevasta byrokratiasta ja hallinnollisesta hierarkiasta saimme konkreettisen kosketuksen, kun perustimme osana projektityötä naisten kriisikeskuksen Murmansiin. Inflaatiokehitys on ollut nopeaa ja on aiheuttanut kulutustavaroiden hintojen jatkuvan nousun. Elintarvikkeiden hintojen jatkuva kasvu on merkityksellinen erityisesti naisille, koska he vastaavat arjesta. Palkkakehitys ei ole ollut kaikilla sektoreilla samanlainen ja yhä nopeaa ja etenkin osalla naisvaltaisista aloista palkat ovat edelleen matalat, joka on tullut esiin myös tutkimusaineistoissa.

Ensimmäiset työnvälityskeskukset avattiin Venäjällä vuonna 1991 (Nivorozhkina ym. 2006, 64). Suhtautuminen työhön muuttui siten, että entisestä velvollisuudesta tuli oikeus. Yhteiskunnallisen romahduksen myötä naisille tarjottava työ muuttui ruumiilliseksi työksi, jos sitä edes oli tarjolla. Tarjolla oleva työ oli Anastasia Posadskayan (1992)

mukaan tiilienkantamista, tekstiilityötä, ompelua ja sairaanhoitoa. Kuitenkin 75 % työmarkkinoilla olevista naisista oli neuvostoaikana erityiskoulutuksen saaneita asiantuntijoita, jolloin tarjonta ja kysyntä eivät laadullisesti kohdanneet. Lähellä eläkeikää olevien naisten ja pienten lasten äitien oli erittäin vaikeaa löytää työtä. Lisäksi naisten työmarkkinakelpoisuus rajattiin erittäin kapean ikärajan sisään. Tutkijat kärjistävät, että markkinatalouteen siirtyminen avasi naisille uusia työmahdollisuuksia valokuvamalleiksi, hierojiksi tai striptease-tanssijoiksi. (Haavio-Mannila & Kauppinen-Toropainen 1993, 182.)

Tuolloin naisten arkea kuormitti konkreettisesti päivittäistavaroiden hankinta ja jatkuva huoli toimeentulosta (Eremicheva 1996, 154–55). Valtionsektorilla palkkatulo ei riittänyt enää takaamaan perustoimeentuloa ja sosiaalisten verkostojen kautta yritettiin hankkia toinen toimeentulo (Piirainen 2003, 88). Sosiaalisten verkostojen merkitys kasvoi uuden Venäjän yhteiskunnallisen tilanteen ollessa kaaosmainen Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Taloudellinen romahdus tapahtui elokuussa 1998, jolloin ruplan arvo putosi neljäsosaan entisestään. (Karppinen 2006, 24.) Monet joutuivat elämään ilman säännöllisesti maksettuja palkkoja ja useat menettivät kaikki säästönsä.

Tutkimusaineistossa tulee esille, että vielä 2000-luvullakaan palkkojen säännöllinen maksaminen ei ole ollut aina itsestäänselvyys. Tutkimusjoukon naiset lainaavat usein rahaa ystäviltään ja maksavat takaisin saatuaan palkan tai muita tuloja. Naiset ostavat tarvittaessa ystävilleen, jopa naapureilleen, ruokaa ja auttavat viranomaisten kanssa asiointissa. Markku Lonkilan (1996) mukaan rahan lainaus ystäviltä tai muilta verkostossa olevilta on osa epävirallista taloudellista tukiverkosta Venäjällä. Verkostoissa järjestetään esimerkiksi hyviä lääkärikontakteja tai halpoja lääkkeitä. Työtovereiden merkitys on läheisempi ja lähipiiriin luetaan usein naapuritkin. Ystävyys on monimerkityksinen asia Venäjällä ja kielessä on useita ystävyys eri muotoja kuvaavia käsitteitä. (Mt.) Jopa yrityssectorilla yrittäjät lainaavat rahaa uusrikkailta ystäviltään, koska pankkien myöntämien lainojen takaisinmaksuehdot voivat olla liian kovat (Jauhola 2006, 117).

Blat-järjestelmä on jäänyt perinnöksi myös nykyvenäläiseen elämään, joka rakentuu yhä vahvasti henkilökohtaisille suhteille ja laajaan verkostoitumiseen. Edelleen kyse on osittain vaihtosuhteista. Toinen kiinnostava asia, jolla on historiallinen perimä, ja jonka olen nimennyt

”gruppa-ideologiaksi”. Tämä ilmiö tuli esiin projektityössä ja tutkimusta tehdessäni. Gruppa on venäjänkielinen ryhmää merkitsevä sana, joka toistui jatkuvasti naisten puheessa. Murmanskissa tapaamani naiset työskentelivät mielellään ryhmänä, eivät itsenäisesti, yksilöinä. Naiset ovat tottuneet kollektiiviseen toimijuuteen, eivät yksilötoimijuuteen. Ryhmätyöskentely tuntui joskus raskaalta, koska asioiden jatkuva hoitaminen yhdessä ja joka paikkaan yhdessä meneminen eivät ole länsimaisin silmin tehokkain tapa toimia. Gruppa-ideologiassa on kyse jaetusta vastuusta, kollektiivisesta toimintatavasta, jolloin vastuuta ei tarvitse kantaa yksin. Se on ”me”.

Vihavaisen (2006, 114) mukaan on yleisesti tunnettua, että venäläiseen kansanluonteen tärkeimpiin piirteisiin kuuluu kollektiivisuus eli tapa toimia ratkaista ongelmia yhdessä, toimia joukkona. Sosiaalinen toimintakulttuuri on yksinkertaisesti erilainen. Se on opittua, koska individualismi ei soveltunut sosialistiseen malliin, joka oli vallalla Neuvostoliitossa. Yksilö oli osa kollektiivia ja liiallinen yksilöllisyys karsittiin pois. Kollektiivisuus – niin individualismin kuin henkilökohtaisuudenkin vastakohtana – on kulttuurinen piirre, jonka niin venäläiset kuin länsimaiset tutkijat ovat kirjanneet venäläiseen mentaliteettiin, ajatteluun, käyttäytymiseen ja kieleen kuuluviksi (Brockdorff 1998; Liljeström 2004b, 154). Yksilö toimii aina vastavuoroisessa suhteessa muihin ja minä ymmärretään aina kokonaisuuden osana (Brockdorff 1998, 151–152).

Neuvostojärjestelmä oli ylistänyt sosialistista ydinperhettä, äitiyttä, monilapsisuutta ja aviollista uskollisuutta ja torjui julkisen puheen seksuaalisuudesta ja ehkäisyvälineistä (Rotkirch 2000). Yhteiskunnallisen murrosvaiheen jälkeen äitiyttä ei nähty enää valtion toimintana ja vastaavasti äitiyden tukeminen valtion toimesta supistui. Lastenhoitajia ja lastentarhoja ei nähty enää poliittisessa priorisoinnissa valtion tehtäväksi. Valtion rooli lasten sosialisatioprosessissa ei ollut enää tärkeä ja lapset oltiin valmiita palauttamaan takaisin yksityisyyden piiriin. Naisten täysivaltaista osallistumista työmarkkinoille ei pidetty enää viranomaisten taholta tärkeänä, mikä nähtiin myös ratkaisuksi naisten kasvavaan työttömyyteen. Asenne äitiyteen muuttui siten, että se tulkittiin nyt yksityiseksi asiaksi, yksilön valinnaksi, vastuuksi, jopa iloksi, joka merkitsi taloudellisen huolenpidon siirtymistä perhepiiriin. Suhtautuminen monilapsisiin perheisiin muuttui kielteisemmäksi, kun vielä neuvostoaikana suurperheen äiti oli sankariäiti. Naisten taloudellinen asema heikentyi rat-

kaisevasti vallitsevan työttömyyden myötä, ei ainoastaan palkkatulojen menetyksen vuoksi vaan siksi, että naiset putosivat työpaikan tarjoaman sosiaalisen hankinta- ja avunantoverkoston ulkopuolelle. (Liljeström 2004b.)

Jatkuvat arkielämän huolet, sopeutuminen käsillä olevaan taloudelliseen kriisiin ja perheiden huoli taloudellisesta selviytymisestä vähensivät ihmisten kiinnostusta ja osallistumista myös poliittiseen toimintaan radikaalisti. Ihmisten usko hallinnon kaikkivoipaisuuteen romahti ja mielenkiinto poliittiseen vaikuttamiseen hiipui. Elämästä oli tullut monimutkaisempaa ja sen ennustettavuus oli merkitsevästi vähentynyt. (Zaslavsky 1995, 135.) Naisten muodollinen edustus valtaelimissä hiipui ja heidän osuutensa hallinnossa väheni edelleen. (Utrio 1997, 422.) Naisia on vielä tänä päivänäkin hyvin vähän poliittisissa valtaelimissä Venäjällä. Naisten poliittisella tiellä on useampia esteitä, mutta tärkein syy on, ettei politiikka yksinkertaisesti kiinnosta kuin harvoja naisia. Venäjän tiedeakatemian toteuttamassa tutkimuksessa (n=1406) (Russian Academy of Science 2002)⁶ politiikka jäi viimeiselle sijalle, kun kysyttiin naisten vapaa-ajan toimintaa, kiinnostusta ja harrastuksia.

Keskustelimme myös Murmanskissa naisten äänestyskäyttäytymisestä (informantit, arena 1) ja he kuvasivat sitä, että naiset äänestävät mieluummin miehiä esimerkiksi alahuoneen duuman⁷ tai alueellisen duuman vaaleissa, vaikka naisia olisi ehdokkaina. Naisehdokkaiden on vaikea saada naisäänestäjien tukea taakseen, koska politiikka tulkitaan yhä edelleen usein miesten maailmaksi (Temkina 1996). Tämän seurauksena naisten ääni heille tärkeissä asioissa ei pääse kuuluviin yhteiskunnallisten vaikutuskanavien kautta ja alueelliset vaikutusmahdollisuudet arkielämän konkreettisissa kysymyksissä ovat heikot. Kansalaisjärjestöjen merkitys on Venäjällä suuri ja erilaisia järjestöjä on valtava määrä. Murmanskin alueella erilaisia kansalaisjärjestöjä on noin tuhat (Urponen 2007).

6 Tutkimus toteutettiin tammikuussa 2002 kahdellatoista paikkakunnalla Venäjän federaation talousalueella sekä Moskovassa ja Pietarissa. Kaksivaiheinen otantatutkimus käsitti 1 406 naista, jotka edustivat viittä eri ikäryhmää. Vastaajien lukumäärä suhteutettiin ensin alueen asukaslukuun ja alueen sisällä määriteltiin ”kiintiöt” asutuskeskuksen tyyppiin ja naisten koulutuksen mukaan. (Russian Academy of Science: Institute of Complex Social Researches). (Käännös Katja Sukuvaara).

7 Parlamentin alahuoneen eli duuman 450 kansanedustajaa valitaan vaaleilla. Puolet edustajista valitaan puoluelistoilta ja puolet alueellisin perustein ns. yhden miehen vaalipiireistä.

Kansalaisjärjestöt yrittävät rakentaa vaikutuskanavia erityisesti naisille. Esimerkiksi Murmanskissa tehtiin lakialoite-esitys parisuhdeväkivallan kriminalisoimiseksi kansalaisjärjestön toimesta vuonna 2007. Sosiaalialan järjestöillä on tärkeä merkitys sosiaalisten ongelmien esiin nostajina ja erilaisten sosiaalialan toimintojen kehittäjinä (mt.).

Miesten ja naisten tasa-arvoinen asema on ollut pitkään kirjattuna lakiin. Neuvostoajan ja Venäjän laki ovat luvanneet naisille vahvaa, aktiivista roolia yhteiskunnassa ja työmarkkinoilla. Neuvostoaikana työ oli jokaisen kansalaisen velvollisuus. Miehellä on kuitenkin annettu vastuu ”breadwinnerin” roolista, etenkin yhteiskunnallisesti muuttuvina aikoina. (Rhein 1998, 353–354.) Onko kyse enemmänkin ideaalisesta miehen roolista, koska naiset ovat jo 1930-luvulta lähtien osallistuneet aina täysipainoisesti työelämään Venäjällä. Ajat eivät ole nykyään paljon muuttuneet. Naiset kantavat edelleen päävastuun perheestä ja kodista. Monet heistä odottavat miehen kantavan päävastuun taloudellisesta toimeentulosta. Mies tulkitaan perheen pääasialliseksi elättäjäksi silloinkin, kun nainen käy töissä (Ashwin & Lytkina 2004, 193). Nykyään keski-luokkainen perhe tarvitsee kahden ihmisen palkkatulot selviytyäkseen jatkuvasti kohoavista elinkustannuksista Venäjällä. Venäläisessä kulttuurissa ja naisten käsityksissä on yhä vallalla ajatus, että ”hyvä äiti” jää hoitamaan pieniä lapsia kotiin. Venäjän hallitus rohkaisee naisia siirtymään takaisin kotiin sekä synnyttämään lisää lapsia syntyvyyslukujen parantamiseksi (mt., 359).

Naisten tehtävänä on ollut yhteiskunnallisen kehityksen myllerryksessä sopeutua yhteiskunnan ideologisiin ja rakenteellisiin muutoksiin ja niistä aiheutuviin vaatimuksiin. Välillä naiset rakensivat sosialistista yhteiskuntaa kodin ja työelämän puristuksessa ja nyt 2000-luvulla naisia tarvitaan kotona synnyttämässä uusia kansalaisia jatkuvasti alenevan syntyvyyden vuoksi. Valtiollista suunnitelmaa tuetaan muun muassa valtion organisoimilla alueellisilla perhetukiohjelmilla (Gerasimenko 2007, haastattelu) sekä ”Putinin lapsirahalla”, joksi etuutta puhekielessä kutsutaan. Tämä virallisesti äitiyspääoma-ohjelma sisältää toisesta lapsesta lähtien maksettavan kannustusrahan, jonka äiti saa käyttöönsä kolmen vuoden kuluttua lapsen syntymästä. Rahaan ovat oikeutettuja myös toisen lapsensa adoptoivat äidit. Rahan käyttö on sidottu asunnon ostoon, lapsen koulutukseen tai äidin eläkkeen kartuttamiseen ja se on suuruudeltaan 250 000 ruplaa (mt.). Laki tuli voimaan vuoden 2007 alusta ja

lain vaikutukset syntyvyyteen eivät ole vielä tätä kirjoittaessani nähtävissä. Murmanskin oblastissa, Alakurtin kaupungissa tehdyissä haastatteluissa osa venäläisistä naisista arvioi tuen mahdollistavan myös väärinkäytökset etenkin perheissä, joilla on erilaisia sosiaalisia ongelmia. Näkemysten mukaan tuki voi johtaa myös lasten hankkimiseen perheissä, joilla ei ole siihen edellytyksiä, eikä voimavaroja. (Lapin Kansa 27.4.2007.)

4.2 Hyvinvoinnin ongelmat

Useiden taloustieteilijöiden näkemyksen mukaan työttömyysluvut pysyivät Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen melko alhaisina, vaikka taloustilanne Venäjällä oli kaoottinen 1990-luvun alussa (World Bank 2006). Taloudellinen syrjäytyminen on tullut kuitenkin osaksi jälkisosialistista Venäjää, vaikka näkyvää suurtyöttömyyttä ei ole ollut. Venäjän hallituksen mukaan noin kolmekymmentä miljoonaa ihmistä eli noin 20 % koko väestöstä elää köyhyysrajan alapuolella. (Mt., 24.) Epävirallisten venäläisten lähteiden mukaan jopa 45 % lapsiperheistä olisi sijoittunut köyhyysrajalle vuonna 2003 (Bacon & Wyman 2006, 50). Simo Mannilan (2007, ks. myös Mannila 2006) mukaan Venäjän köyhyysaste on laskenut ripeästi viime vuosina. Vuonna 1994 arvioitiin, että väestöstä 42 % olisi köyhiä ja vuonna 2002 köyhyysrajan alle jäisi enää 20 % väestöstä. Köyhien määrä on silti suuri. Eri lähteiden antamat tiedot köyhyydestä vaihtelevat ja esimerkiksi kotitalouksien kyselytietojen pohjalta (ns. Nobus-aineisto 2003) virallisen toimeentulominimin alapuolella elävien talouksien osuus olisi yli 30 %. Alueelliset köyhyyserot ovat lisäksi suuria. Suomen lähialueista Karjala ja Murmansk ovat köyhyysasteeltaan suunnilleen keskitasoa. Köyhyys on nykyään myös työssäkäyvien talouksien ongelma. (Mannila 2007, 44–45; 2006.) Murmanskissa köyhyys näyttää paikantuvan usein naisten köyhyydeksi sekä monilapsisten perheiden, yksihuoltajien ja yksinelävien eläkeläisten köyhyydeksi. Perhe on yhä merkittävä sosiaalisen turvan tuottaja Venäjällä.

Alhaisen työttömyyden ja korkeiden köyhyyslukujen välillä vallitsee John Roundin ja Vesa Raution (2006) mukaan selvä ristiriita. Tutkijat ovat löytäneet ristiriidalle kolme syytä: monet, etenkin valtion sektorilla työskentelevät saavat elintasominimiä pienempää palkkaa. Sama koskee eläkeläisiä, joiden eläke on liian pieni kohtuullisen elintason saavutta-

miseksi. Toiseksi Neuvostoliiton romahduksen myötä alkoi sosiaalinen rakennemuutos, jolloin kasvava sosiaalinen epävarmuus lisää sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia, alkoholin ja muiden päihteiden käyttöä, väkivalta-kuolemia ja avioerojen kasvua, mikä johtaa yhteiskunnan hajautumiseen. Kolmantena tekijänä on piilotyöttömyys, koska suurimmalta osalta piilotyöttömistä on evätty pääsy viralliseen talouteen ja valtion sosiaalisten tukiverkkojen piiriin. (Mt., 3.) Piilotyöttömät puuttuvat virallisista rekistereistä.

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen monilta ihmisiltä murtuivat yksilölliset ja yhteisölliset rakenteet sekä ideologinen perusta, mikä ajoi ihmiset eräänlaiseen tyhjiöön. Koko yhteiskunnallinen toimintajärjestelmä mureni alta. Kyösti Urponen (2002) on käyttänyt artikkelissaan käsitettä ”kokemuksellinen vakuumi” (käsite Kutsar 1996), jossa on kysymys siitä, ettei ihmisillä ole aikaisempaa kokemusta siitä yhteiskuntajärjestelmästä, johon he siirtyivät (Urponen 2002, 82–83). Mihin silloin voi uskoa? Venäjällä odotukset yhteisöllisyyden luojasta ovat kohdistuneet ortodoksiseen kirkkoon, jonka on toivottu paikkaavan tyhjiötä, mutta se ei ole onnistunut tehtävässään odotetulla tavalla. Yhteisön merkitys moraalikoodien luojana ja ylläpitäjänä on keskeinen ja yhteisöllä on myös vahva kontrolloiva merkitys. Kirkon on odotettu ja toivottu rakentavan uudelleen yhteisöllisyyttä sekä lievittävän epätoivoa vaikeina aikoina. (Kääriäinen 2006, 319.) Kommunistivallan perintönä oli uskonnollisen infrastruktuurin hävittäminen. Suurin osa kirkoista, luostareista ja rukoushuoneista hävitettiin, suljettiin tai muutettiin muuhun käyttöön, kuten elokuvateattereiksi, diskoiksi ja näyttelytiloiksi (Pospielovski 1995). Myös hengellinen sivistyneistö tuhottiin (ks. tarkemmin Kääriäinen 2006, 319–320). Kirkon merkitys moraalikasvattajana on tärkeä ja kirkkoa on kutsuttu apuun ”moraalisen kriisin” ratkaisemiseksi Venäjälläkin. Uskonnollisuudella on vahva vaikutus moraalikasityksiin myös seksuaalietiikan alueella. (Mt., 338–339.)

Venäjällä tapahtuneet nopeat yhteiskunnalliset muutokset ovat aiheuttaneet monenlaisia ongelmia kansalaisten hyvinvoinnin ja terveyden edellytyksiin. Neuvostoliiton aikana terveydenhuoltojärjestelmä ja sosiaaliset tukiverkostot olivat kattavia ja suhteellisen hyvin toimivia. Tiiviit sosiaaliset verkostot pitivät yllä myös sosiaalista kontrollia ja lisäsivät siten hyvinvointia. Nyt kansanterveyden heikentyminen on noussut Venäjällä kaikissa ikäluokissa näkyväksi ongelmaksi. Sosiaalisten verkostojen

murtuminen ja häviäminen ilmenevät lisääntyvänä päihteiden käyttönä, lasten heitteillejättönä, prostituutiona ja köyhyytenä. Venäjällä on tapahtunut voimakas polarisoituminen ihmisten taloudellisessa tilanteessa ja hyvinvoinnissa. Samanaikaisesti joidenkin kansanosien tilanne on parantunut ja toisaalla on tapahtunut voimakasta hyvinvoinnin ja terveyden heikentymistä. (Urponen 2002; 2007; Round & Rautio 2006.)

Venäjän terveydenhuolto on monin tavoin kriisissä ja etenkin perusterveydenhuolto, terveyden edistämistyö sekä tautien ehkäisytyö ovat monilta osin puutteellisia. Terveyspalveluiden alueellinen saatavuus ja sosiaalinen eriarvoisuus ovat lisääntyneet. Alueelliset erot palvelujen saatavuudessa ovat suuret ja harvaanasutuilla alueilla sekä pienillä paikkakunnilla eriarvoisuus korostuu. Kentällä minulle kerrottiin, ettei esimerkiksi Murmanskin sairaaloissa ole aina riittävästi ruokaa ja lääkkeitä potilaille. Omaiset huolehtivat läheisistään sairaalahoidon aikana tuomalla heille sairaalaan ruokaa (informantit, areena1).

Terveydenhuollon kriisi näkyy myös sairaaloiden henkilöstössä. Julkisen sektorin heikko palkkakehitys on johtanut siihen, että korkeasti koulutettu väki siirtyy osittain pois alalta. Ei ole poikkeus, että esimerkiksi lääkäri jättää työnsä heikon palkkauksen vuoksi ja siirtyy yksityis sektorille muihin kuin lääkärin tehtäviin (informantit, areena 1). Hoitoalalla työskentelevät naiset eivät usein pärjää palkkatulollaan, vaan he joutuvat tekemään rinnakkaistyötä, ellei heillä ole puolisoa. Terveydenhuollon kriisi vaikeuttaa henkilökunnan rekrytointia ja näkyy myös koulutuslalle hakeutuvien määrissä. (Tutolmina 2008, haastattelu.) Myös terveyspalveluiden saatavuus asettaa kansalaiset eriarvoiseen asemaan. Yhä edelleen on osittain käytössä virallisen rinnalla epävirallinen maksujärjestelmä (vrt. blat), jossa asiakas maksaa ”pimeästi” tai antaa lahjuksia saadakseen tarvitsemaansa hoitoa, lisätutkimuksia tai päästäkseen hyvälle lääkärille. Lahjuksia annetaan ja vastaanotetaan vielä nykyaikanakin Venäjällä. Joissain tapauksissa asiakkaat maksavat lisäksi käyttämistään siteistä ja ruiskuista epävirallista maksua (Zohoori ym., 2005).

Terveys ja hyvinvointi ovat sidoksissa taloudellisiin resurssien lisäksi sosiaalisiin ja kulttuurisiin tekijöihin. Venäjällä krooniset, elämäntapoihin liittyvät sairaudet ovat merkittävä kansanterveyden ongelma, joka lisää väestön sosioekonomista eriarvoisuutta (Urponen 2007). Alkoholinkulutus on korkea, vaikka sitä on pyritty hillitsemään eri tavoin. Vodkan, jota pidetään venäläisten miesten ”kansallisjuomana”, myynti lopetettiin

katukioskeissa vuonna 2006. Uudistusta perusteltiin valvontamekanis-
milla, jotta tiedetään mitä pullo todellisuudessa sisältävät (informantti,
arena1). Tämä on johtanut korvikeaineiden lisääntyvään käyttöön, joilla
on ollut vakavia seurausvaikutuksia. Naisten näkemysten mukaan mies-
ten runsas alkoholinkäyttö on yksi suurimpia syitä parisuhdeongelmiin,
taloudellisiin vaikeuksiin sekä pari- ja läheissuhdeväkivaltaan (Russian
Academy of Science 2002). Murmanskissa on selkeästi näkyvä nuorten
juomatavoissa tapahtunut muutos. Keskiolut ja vastaavat miedot juomat
ovat tulleet myös osaksi arkikäyttöä ja naisten sekä tyttöjen asennoitumi-
nen alkoholinkäyttöön on muuttunut. Katukioskeissa myydään nyt vod-
kan sijasta olutta. Ilja Osherovin (2007) mukaan nuorten psykososiaali-
sessa hyvinvoinnissa on tapahtunut Venäjällä voimakasta heikkenemistä.
Depressiot sekä erilainen riippuvuuskäyttäytyminen eli tupakan, alko-
holin ja huumeidenkäyttö ovat lisääntyneet nuorten keskuudessa (mt.).

Virallisten tietojen mukaan 2,4 miljoonaa venäläistä kärsii alkoholi-
ongelmasta. Moskovalainen Serbski-instituutti arvioi todellisen luvun
olevan jopa seitsenkertainen eli 142 miljoonaa ihmistä kärsisi alkoholi-
ongelmasta. Vaikka alkoholismista sosiaalisena ongelmana alettiin laa-
jemmin keskustella vasta 1980-luvun puolivälissä, niin siitä huolimatta
näkemyksellä, jonka mukaan alkoholin runsas käyttö kuuluu perinteises-
ti venäläiseen kulttuuriin, on pitkä historia (Zdravomyslova & Chikad-
ze 2000, 36). Aikaisemmin juotiin työttömyyden ja näköalattomuuden
seurauksena ja nykyään ”elämän tyhjyyteen”, joka on seuraus äkkirikas-
tumisesta moskovalaisen päihdeklinikan psykologi Juri Sorokinin mu-
kaan. (Lapin Kansa 20.3.2008.) Naisten päihteidenkäyttö on lisääntynyt
Venäjällä, mutta äkkirikastuminen ei ole pohjoisilla alueilla syy lisäänty-
vään alkoholin tai huumeiden käyttöön. Päihteiden käyttö on yhteydessä
kulttuuriin muutoksiin, kuten käytön arkipäiväistymiseen ja viihde-
käyttöön. Myös ongelmakäyttäjien määrä on kasvanut voimakkaasti.

Venäjällä ero sukupuolten välisessä elinajanodotteessa on suuri. Mies-
ten elinajanodote oli vain viisikymmentäyhdeksän vuotta vuonna 2007,
kun vastaava luku esimerkiksi Suomessa on miehillä noin seitsemän-
kymmentäkuusi vuotta. Naisten elinajanodote on Venäjällä seitsemän-
kymmentäkolme vuotta ja vastaavasti Suomessa reilut kymmenen vuotta
enemmän. (Tilastokeskus, elinajanodote.) Venäjällä naisten elinajanodote
on koko Euroopan alhaisin. Elinajanodotetta alentaa naisten korkea
kuolleisuus. Keskeisimmät kuolinsyyt ovat verenkiertoelinten sairaudet,

onnettomuudet, myrkytykset sekä tapaturmat. (Mt.) Amnesty International (2005) mukaan Venäjällä menehtyi 14 000 naista perheväkivallan uhreina vuonna 2005. Perheväkivallasta on vaikea saada täsmällisiä lukuja, koska ilmiö on tabuluoteinen, palvelujärjestelmä heikko, eivätkä naiset kulttuuristen, rakenteellisten ja yksilöllisten tekijöiden seurauksena hae apua. Läheskään kaikki tapaukset eivät tule tietoon. Perhe- ja lähisuhdeväkivaltaa käsittelevä lainsäädäntö on kehittymätön ja avunsaannin mahdollisuudet ovat rajalliset. (Murmanskin alueen kriisikeskukset, arena2.)

Naisten kohtaamaa väkivaltaa on mahdollista tarkastella yhteiskunnan näkökulmasta myös siten, minkälaisen vastuun yhteiskunta ottaa väkivallasta ja miten se käytäntöjen muotoutumisen kautta jakaa vastuuta väkivallan uhreille, tekijöille ja palvelujärjestelmälle (Ronkainen 2008a, 388). Yhteiskunnallinen vastuunkanto muovaa väkivaltaa kohtaavien naisten yksilöllisiä mahdollisuuksia. Venäjällä yhteiskunnallinen vastuu on vielä vähäistä. Auttamisjärjestelmien rakenteet, jotka mahdollistavat naisille avun hakemisen paikkoja, ovat pitkälti kansalaissektorin toimijoiden ja erilaisten ulkomaisten yhteistyöprojektin varassa. Niiden toiminta keskittyy usein myös isompiin kaupunkeihin. Yhteiskunnan virallisen palvelujärjestelmän tukemina naisten mahdollisuudet irrottautua väkivallasta konkretisoituvat usein siten, ettei naisilla käytännössä ole paikkaa mihin mennä ja he ovat ystävverkostojen varassa. Rakenteellisten edellytysten puuttuessa naiset jäävät usein yksin väkivallan kanssa. Ilmiöön liittyvä tabuluonteisuus johtaa siihen, että väkivalta tulkitaan yhä pääosin perheen tai parisuhteen yksityiseksi asiaksi ja ongelmaksi. Lainsäädäntö ei myöskään tunnista parisuhdeväkivaltaa. (Murmanskin alueen kriisikeskukset, arena2.)

Venäjän akatemian (Russian Academy of Science 2002) tutkimuksen mukaan perheväkivaltaa oli kohdannut jossain muodossa 13,4 % vastaajista. Maaseutumaisissa kylissä asuvat naiset kokivat väkivallalta suojautumisen vaikeutuneen eniten viimeisen kymmenen vuoden aikana. Näissä kylissä avun saannin rakenteet ovat olemattomat ja sosiaaliset verkostot ovat monin paikoin purkautuneet muuttoliikkeen seurauksena. Köyhien ja pienituloisten naisten mahdollisuudet suojautua väkivallalta ovat vaikeimmat, koska heillä on usein vähän todellisia mahdollisuuksia elämäntilanteesta irrottautumiseen. Perhe- tai lähisuhdeväkivaltaa kokeneet nai-

set arvioivat suurimmaksi yksittäiseksi väkivaltaa aiheuttavaksi tekijäksi puolison päihteen käytön. (Mt.)

Suonensisäisten huumeidenkäyttäjien määrä on lisääntynyt Murmanskien alueella. Huumeidenkäyttö kasvattaa myös erilaisten liitännäissairauksien sairastumisriskiä, joista keskeisimmät ovat tuberkuloosi, hiv ja hepatiitti. Seksiteitse leviävät tartunnat ovat kasvussa ja suojaamaton seksi altistaa hepatiitti- ja hiv-tartunnoille sekä erilaisille veneerisille taudeille. Seksivälitteiset tartunnat ovat siirtyneet myös valtaväestöön ja ne eivät ole enää pienten erityisryhmien ongelmia. (Bailuk 2006; 2007.) Suojaamaton seksi liittyy tutkimuskontekstissani pääosin huumeprostituutioon (havainnointiaineisto). Venäjän federaation kuluttajansuojalaitoksen mukaan (2006) Venäjän kansallisessa terveystieteiden projektissa todettiin yhdeksän kuukauden seuranta-aikana 24 390 uutta hiv-tartuntaa ja samanaikaisesti lähes 24 000 hoitoa vaativaa hepatiittia. (Shagi-express 11/2006.) Luvut ovat erittäin korkeat. YK:n väestöyksikön vuoden 2007 ennusteen mukaan Venäjän väkiluku tulee supistumaan rajusti seuraavien lähivuosisikymmenien aikana. Kehitys riippuu ennen kaikkea kolmesta seuraavasta asiasta: siirtolaisuudesta, syntyvyyden tasosta ja hiv/aids:n leviämisestä. Tulevina vuosikymmeninä venäläisten odotettavissa oleva elinikä riippuu merkittävästi hiv-epidemian laajuudesta ja sen seurausvaikutuksista. (SosterVenäjä-uutiskatsaus 3/2007.)

Prostituutio

Prostituution ajateltiin häviävän Venäjällä vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen, koska se tulkittiin porvarillisen yhteiskunnan ilmentymäksi. Prostituutiota on esiintynyt monissa muodoissa myös kommunistisen hallinnon aikana. (Gaddy 1990; Ihamäki 2004.) Neuvostoaikana ulkomaisille vieraille ja paikallisille asukkaille oli omat prostituoidut. Interdevuška eli ”valuuttatyttö” tai ”valuuttahuora” ilmaisu tuli käyttöön neuvostoaikana ulkomaalaisten kanssa prostituutiota harjoittavasta naisesta. Käsitettä käytetään vieläkin joskus naisista, jotka harjoittavat prostituutiota ulkomailla. (Ihamäki 2004.)

Neuvostoaikana valtio kielsi prostituution. Virallisen ideologian mukaan prostituutio ja pornografia olivat vahingollisia kapitalistisen lännen tuotteita, joiden oli määrä kadota näkyvistä Neuvostoliitossa. Suku-

puolten välinen kanssakäyminen oli neuvostokansalaisilla rajoitettua sekä työ- että vapaa-aikana. Myös prostituutio oli virallisesti eliminoitu yhteiskunnasta. Perestroikan aikana 1980-luvun puolella välissä prostituutiosta puhuminen tuli mahdolliseksi. Ilmiö oli yhä olemassa ja ilmeni viranomaisilta kätkeytyneenä ja ilman heidän hyväksyntäänsä. (Pajumets 2004, 19.)

Dimitry Shlapentokh (1992) kirjoittaa prostituution nousseen perestroikan aikana Neuvostoliiton yhteiskunnallisen keskustelun erityisen hallitsevaksi symboliksi, joka nähtiin syvällisen poliittisen, moraalisen ja taloudellisen kriisin symbolina. Se yhdistettiin yhteiskunnan moraaliseen rappioon sekä ajatukseen sosialismin ja isänmaan myymisestä lännen kauppatararaksi. Prostituution yhteiskunnallista haitallisuutta ilmentävät side rikollisuuteen, sukupuolitautilien leviäminen, yhteiskuntamoraalin romahtaminen, nuorison rekrytoituminen prostituutioon ja perheinstituution romahtaminen. (Bäckman 2006, 48.) Prostituutioon kulminoitui tuolloin kaikki moraalinen, taloudellinen ja poliittinen paha julkisessa keskustelussa. Voi kuvitella, että valuuttatyöt ovat olleet lähes ”maanpetturin” asemassa, koska venäläinen nainen myi symbolisesti muutakin kuin seksiä. Prostituutiota harjoittaviin naisiin kiinnittyi erityinen myyttinen paha. Prostituutiota ovat aina rakentaneet erilaiset stereotyyppit ja myyttiset käsitykset (Rantz 2008; 2009). Ilmiöön liitetään automaattisesti oletus esimerkiksi rikollisuuden ja sukupuolitautilien leviämisestä (Lisborg 2003; Kulick 2003). Valuuttatyttöjen oli salattava toimintansa prostituutiossa, koska se olisi leimannut myös läheiset. Valuuttatyttöiksi oli kuitenkin halukkaita naisia, koska ulkomaan valuutta oli arvostettua ja se avasi valuuttakauppojen ovet ja mahdollisti yllellisyystavaroiden hankkimisen. Prostituutio on yhä laitonta Venäjän Federaation hallintolain mukaan. Käytännössä siitä voidaan rangaista varoituksella tai enintään sakoilla. (Ihamäki 2004, 134.) Venäjän lainsäädäntö tunnistaa ainoastaan naisprostituoidun.

Venäjän tiedeakatemia vuonna 2002 toteuttamassa naisten elämää käsittelevässä kyselytutkimuksessa selvitettiin myös venäläisten naisten asennoitumista prostituoituihin. Vajaa puolet vastaajista suhtautui välinpitämättömästi, 32 % säälivästi ja 2 % naisista oli kateellisia. Vastaajista 8 % halveksi ja 16 % tuomitsi prostituoidut. Asenne välinpitämättömyyden ja tuomitsevuuden/halveksunnan välillä vaihteli ikäryhmittäin siten, että mitä vanhemmasta ikäluokasta oli kyse, sitä kriittisempää oli asennoi-

tuminen. (Russian Academy of Science 2002.) Tulokset kuvaavat prostituutioon ja prostituoituihin asennoitumista: negatiivisesti suhtautuvia vastaajia oli vajaa neljännes. Yleinen asennoituminen prostituutioon ei ole jyrkän kielteinen, vaan siihen suhtaudutaan lähinnä välinpitämättömästi tai säällivästi.

4.3 Murmansk oblast ja Murmansk elämisen ympäristönä

Murmansk oblast

Tutkimukseni paikallinen konteksti on Murmanskin alueella (oblast), joka on yksi Venäjän federaation osa-alue. Alueen hallinnollinen pääkaupunki on Murmansk. Murmansk oblast jakautuu viiteen hallintopiiriin ja seitsemään kaupunkialueeseen, jotka sijoittuvat Pietariin menevän tien ja rautatien varrelle. (Murmansk Region in Figures 2004; EM 2007.) Suljettuja kaupunkeja on seitsemän, jotka ovat suoraan Venäjän federaation hallinnon alaisia. Murmansk oblastissa asuu 857 000 asukasta. Asukkaista noin 52 % on naisia, joista työikäisiä naisia on 277 400. (Tutolmina 2008, haastattelu.) Alueen väestö on pienentynyt yli kahdellasadallatuhannella asukkaalla viimeisen kymmenen vuoden aikana. Muuttoliike maan sisällä on ollut voimakasta ja ihmiset muuttavat nykyään myös ulkomaille. Miljoonan asukkaan raja alueella taittui vuonna 2000. (EM 2007.)

Murmansk oblast on tyypillinen neuvostoaikana asutettu alue, joka luotiin palvelemaan Neuvostoliiton poliittisia ja taloudellisia tavoitteita. Stalinin ajan voimakas teollistaminen vaikutti alueen nopeaan kehittymiseen. (Mt., 11.) Alueen geopoliittinen ja ekonominen merkitys perustuu alueen runsaisiin luonnonvaroihin ja maantieteelliseen asemaan. Alueella on myös Venäjän ainoa ympärivuoden sulana pysyvä valtamerisatama ja merivoimien pohjoinen laivasto ja osa kauppalaivastoa sijaitsevat Murmanskissa. (Murmanskin alueen kaupungit ja asuinalueet 2005; EM 2007.) Yrjö Myllylän (2007) väitöstutkimuksen mukaan Murmanskin alueen merkitys tulee korostumaan Venäjän geopolitiikassa lähivuos-

kymmeninä. Alueen väestö (91 %) asuu pääosin kaupungeissa, alueen halki kulkevan maantien ja rautatien varrella (mt.).

Oblastissa sijaitsevat suljetut (sotilas)kaupungit ovat mielenkiintoisia, koska niistä ei ole kokemuksia omassa kulttuurissa. On vaikea edes käsittää, minkälaista elämä näissä kaupungeissa on ollut. Neuvostoliiton aikana kaupunkien eristyneisyys ulkopuolisesta maailmasta kompensoitiin arvovallalla. Oli etuoikeus olla mukana palvelemissa kehitystä, joka johtaa maan asevoimien supervallaksi. Korvaukseksi asukkaat elivät hyvin näissä kaupungeissa verrattuna muualla asuviin työntekijöihin. Neuvostoliiton hajoamisen myötä taloudellinen tuki kaupungeille romahti. Tutkimuksellisesti kaupungit ovat mielenkiintoisia, koska niissä sukupolvi perheitä eli melko eristettyä elämää: menivät naimisiin ja kasvattivat lapsensa suljetun yhteisön sisällä. Tiedotusvälineiden välittämä tieto oli rajoitettua. Kaupunkiin tuleva ja sieltä pois lähtevä tieto sensuroitiin. (Bacon & Wyman 2006, 32.)

Projektiyhdistyksen aikana sain mahdollisuuden tutustua yhden suljetun kaupungin, Severomorskin kriisikeskustyöntekijöiden työhön. Kaupungissa asuu noin 51 000 asukasta ja se on Murmanskin alueen suljetuista kaupungeista suurin. Kollegamme (informantti, areena2) kertoi, että Neuvostoliiton aikana kaupunkia ei ollut merkitty edes karttaan, vaan sotilaskaupungit merkittiin numeroilla, eikä väestötietoja annettu julkisuuteen. Edes kaupungeissa asuvat eivät tienneet asukasmäärää. Nykyään vieraileminen suljetuissa kaupungeissa on luvanvaraista ja sääntely on edelleen tiukkaa etenkin ulkomaalaisten osalta. Kaupunkiin meneminen tai sieltä tilapäisesti poistuminen edellyttää venäläisiltäkin viranomaisten lupaa. Poismuutto on mahdollista vain perustellusta syystä, joka voi olla esimerkiksi työpaikansiirto muualle ja muuttaminen on luvanvaraista.

Suljetut kaupungit ovat monella tavalla erityisiä, mistä seuraa myös erityisiä sosiaalisia ongelmia. Rajoitettu liikkumisvapaus tuo tullessaan erityisen psyykkisen elementin arkielämään, koska ihmiset eivät voi vapaasti lähteä kaupungista. Kaupunki on sotilasalue, jossa on jatkuva valmiustila, joka koskee myös sotilaiden perheitä. Asukkailla on vähän todellisia mahdollisuuksia muuttaa muualle, josta seuraa muun muassa koulutus- ja työllistymisongelmia. Työttömyys suljetuissa kaupungeissa on erityisesti naisten työttömyyttä. Neuvostoliiton romahduksen myötä naisen paikka näissä kaupungeissa on tullut näkyviin. Neuvostoaikana naiset olivat

sotilaiden puolisoja, jotka uhrasivat oman uransa miehen työuran vuoksi ja he eivät kyseenalaistaneet tätä asiaa. Naiset ovat pääsääntöisesti kotona ja hoitavat lapsiaan. Kollegamme (informantti, areena2) arvion mukaan lähes 70 % naisista ei ole pysyvästi työelämässä, vaan he ovat työttömiä tai tilapäisissä työsuhteissa. Työmarkkinat ovat vahvasti sukupuolistuneet ja ikäsyrintä on arjen todellisuutta. Yli 40-vuotiaan naisen on erittäin vaikea löytää töitä. ”Työnantajat etsivät alle 35-vuotiasta, hyvännäköistä työntekijää. Ei ammattivaatimuksia”, kuten kollegamme ironisesti kuvasi. (Informantti, areena2.)

Informantti (areena2) kertoi, että kaupungissa asuvilla esiintyy paljon mielenterveysongelmia ja siellä tapahtuu usein itsemurhayrityksiä ja itsemurhia. Monet pakenevat ongelmiaan huumeiden tai alkoholin käyttöön. Naiset etsivät taloudellisiin tilanteisiin ratkaisuja myös prostituutiosta. Vuonna 2006 Severomorsk oli yksi kolmesta Murmanskin oblastin kaupungeista, jossa hiv-tartuntojen suhteellinen osuus lisääntyi nopeimmin. Tärkein syy oli suonensisäisten huumeidenkäyttö. (Bailuk 2007.) Yhteistyön tekeminen suljettujen kaupunkien kanssa on edelleen ongelmallista. Sosiaali- ja terveydenhuollon sektorilla yhteistyö edellyttää monimutkaista lupamenettelyä, jotta työskentely olisi mahdollista. (Osherov 2007.)

Venäjällä on neuvostoajasta alkaen harjoitettu niin sanottua pohjoisten ja niihin rinnastettavien alueiden politiikkaa. Työvoiman houkuttelemiseksi, ihmisille on myönnetty erilaisia etuuksia sijainnista aiheutuvien haittojen kompensoimiseksi. Näitä haittoja ovat muun muassa kylmyys, huonot liikenneyhteydet ja korkeampi hintataso. Kompensaatioita ovat korkeammat palkat ja mahdollisuus siirtyä eläkkeelle aikaisemmin kuin maan eteläosissa. Pohjoisen alueen etuuksista on käyty kilpailua ja se on ollut myös lahjonnan ja lobbauksen kohde. Pohjoisiin alueisiin kuulumisen kriteereissä on ollut myös epäselvyyttä. Venäjän talousuudistuksen aikana tukipolitiikkaa on kiristetty ja tukimuotoja on karsittu. (Tekoniemi 2006, 8.)

Murmansk

Murmansk sijaitsee kauniilla paikalla Barentsin meren äärelle. Kaupunki on kapea ja 16 km pitkä, toisella puolella on merenlahti ja toisella

sijaitsevat korkeat tunturit. Kaupungin maastoa voi kuvata mäkiseksi ja kumpuilevaksi. Osa asuinalueista sijaitsee mäen rinteissä ja korkeuserojen vuoksi kaupungissa on runsaasti puuportaita. Murmanskin väestökehitys on ollut aleneva. Uuden Venäjän alkuvuosien sekavassa tilanteessa Murmanskin alueen luonnollinen väestönkasvu kääntyi jyrkästi negatiiviseksi ja poisuutto alueelta lisääntyi. Alueelta on muuttanut pois nimenomaan työikäistä väestöä. Eläkkeellä olevien poisuutto on ollut puolestaan valtion tukemaa ja kannustamaa. (Tekoniemi 2006, 12.) Syntyvyys on pienentynyt ja kuolleisuus varsinkin miesten keskuudessa on korkea. Kymmenen vuoden aikaperiodilla tarkasteltuna vuoden 1995 väestötilastossa kaupungissa asui noin 402 000 asukasta ja vuoden 2007 alussa enää 317 500 (Tilastokeskus 2009). Väestön väheneminen on jatkunut kuluvan vuosituhaten aikana.

Murmanskin asumalähiöt ovat arkkitehtuuriltaan ja suunnittelultaan tyypillisiä neuvostoajan tuotoksia. Yleisilme kaupungissa on harmaa, betoninen ja usein sumuinen. Murmanskin kaupungin pohjoisosassa sijaitsevaa nukkumalähiötä on kutsuttu ”durgorodiksi” eli hölmöläisten kaupunginosaksi, koska alueella ei ollut useaan vuoteen monikerroksisten asuintalorivistöjen rakentamisen jälkeen lainkaan palveluja (Helanterä & Tynkkynen 2002, 78–79). Murmanskissa ihmiset kertoivat, että monet talot olisivat olleet osittain keskeneräisiä ihmisten muuttaessa alueelle. Puhekielessä alueesta käytetään nimitystä ”hullujen mäki”.

Kaupungin yleisilme muodostuu valtaosin harmaista, korkeista betonielementtikerrostaloista ja vielä jäljellä olevista vanhoista, yleensä ränsistyneistä puutaloista. Näissä puutaloissa asuvat usein kaikkein köyhimmät ihmiset. Puutalot ovat olleet aikanaan kauniita käsityön taidonnäytteitä. Korjaamisen puutteessa ne ovat vähitellen rapistuneet. Taloista puuttuvat yleensä mukavuudet tai ainoa mukavuus on sisälle tuleva kylmä vesi. Kaupungissa on jäljellä myös monia, II Maailman Sodan jälkeen rakennettuja kauniita kivitaloja ”stalinkoja”, jotka ovat olleet aikanaan koristeellisia arkkitehtuurin helmiä, mutta nykyään rapistuneita sekä 1950-luvulla rakennettuja viisikerroksisia ”hrushtsovka” taloja. Puhekielen nimitykset viittaavat aikaisempien päämiesten aikakausiin (informantti, areena1). Vuoden 2007 aikana ydinkeskustan kivitalojen julkisivuja on vähitellen alettu kunnostaa, joka parantaa rapistunutta kaupunkikuvaa huomattavasti.

Kerrostaloille on leimallista sekava julkisivu ja huonokuntoisuus, koska taloyhtiöjärjestelmää ei ole. Asukkaat voivat laittaa asuntoihinsa sellaiset ikkunat ja korjata parvekkeensa siten kuin haluavat tai olla korjaamatta. (Informantit, arena1.) Parvekkeiden kunnostuksen osalta näkee mielenkiintoisia ja monenkirjavia ratkaisuja. Murmanskissa asuntojen kauneus ja koristeellisuus näyttyy vasta niiden sisällä. Vaikka ulkoiset puitteet eivät aina olisi kunnossa, niin asunnot ovat yleensä viihtyisiä kirjavine tapetteineen, mattoineen ja viherkasveineen sekä monine koristeesineineen. Nykyään monet ihmiset sisustavat asuntonsa länsimaiseen tyyliin, jolloin niistä vähitellen katoaa perinteinen venäläinen olemus ja erityisyys.

Kaupungin pääkadun, Lenina prospektin varrella sijaitsevat kaupungin kalleimmat asunnot, useimmat ravintolat ja merkkitarvikkeiden kauppa- ja liikkeet. Hintataso näissä liikkeissä on korkea. Ydinkeskustan alueella, Leninan varrella sijaitsevien talojen julkisivut on kunnostettu ja ne on maalattu kauniilla väreillä. Kun kurkistaa pääkadun varren poikkikadulle, saman talon toinen julkisivu voi olla täysin harmaa, rapistunut ja kauniit, koristeelliset parvekkeet romahtamispisteessä. Taloyhtiökäytännön puuttuessa, kukaan ei vastaa talojen yhteisistä tiloista ja julkisivusta. Talojen julkisivut ja porraskäytävät eivät kuulu yksityisille asukkaille, joten niistä huolehtiminen jää oman onnensa nojaan, vaikka asukkaat maksavatkin kunnallismaksuja kaupungille (informantit, arena1; haastatteluaineisto). Yksi asia monien asioiden joukossa, jota en lakkaa ihmettelemästä (länsimaisin silmin), ovat kaupungin monet rakennukset, joiden rakentaminen on jäänyt aikoinaan kesken tai purkamisen on kesken. Näitä kaupunkikuvaa rumentavia rakennelmia ei kukaan korjaa pois. Ne saavat olla siinä, mihin ovat kerran jääneetkin. Vuonna 2006 Murmanskiin aloitettiin ensimmäisen modernin omakotitaloalueen rakentaminen ja ensimmäiset rivitalot rakennettiin samana vuonna. Kaupunkiin on rakennettu uusia kerrostalojakin ja rakentamisessa tapahtui selvä vilkastuminen 2000-luvun puolessa välissä.

Kaupunki jakaantuu kolmeen kaupunginosaan: Leninskiin, Pervomajskiin ja Oktjabirskiin. Pervomajskin alueella asuu paljon työttömiä ja köyhiä ja alueella on paljon sosiaalisia ongelmia. Pervomajskissa sijaitsee yksi Murmanskin keskeisistä katuprostituution alueista (informantit, arena2). Prostituutio on Murmanskissa laajaa toimintaa, joka on näkyvää, ja sitä markkinoidaan melko avoimesti. Kollektiivinen asennoituminen

prostituutioon on melko välinpitämätön, jopa salliva. Murmanskissa on vaikeaa olla törmäämättä prostituutioon jollakin tavalla. Mainoksia seksipalveluista ja seksipalveluja tarjoavien ”tutustumisklubien” puhelinnumeroita on tarjolla julkisesti. Television paikalliskanavilla esitetään mainoksia, mistä ja miten seksiseuraa voi löytää tai mihin voi ottaa yhteyttä, mikäli haluaa siirtyä alalle työskentelemään. Seksiseuran löytäminen on helppoa ja toiminta paikallisissa hotelleissa ja yökerhoissa on avointa ja organisoitua. Katuprostituutio on näkyvää, kun tietää minne kadulle tai alueelle on mentävä löytääkseen maksullista seksiseuraa. (Havainnointiaineisto.)

Murmanskin katukuvassa ei voi olla kiinnittämättä huomiota naisten huoliteltuun ulkonäköön. Naisten hiukset on kauniisti kammatut, kasvot on huolella meikatut ja kynnet ovat pitkät ja lakatut. Pukeutuminen on viimeisen muodin mukaista ja talvella nuortenkin naisten yllä on usein kalliinnäköinen turkki sekä jalassa piikkikorkoiset kengät, joilla he keveästi etenevät sohjoisilla kaduilla. Venäläinen nainen – stereotypia, joka tuo monelle mieleen neuvostoajan naisen kasvot, joissa oli silmiinpistävänä usein räikeän turkoosi luomiväri ja punaiset huulet sekä vetysuperoksidilla vaalennetut hiukset. Nykyään tämä ei pidä paikkaansa. Stereotypia venäläisestä naisesta sisältää ja ylläpitää usein ennakkoluuloja ja negatiivisia käsityksiä (esim. Strömpl 2004; Kari & Kursula 2006, 73). Venäläisten naisten harjoittama prostituutio on leimannut ja laajentunut osittain koskemaan ”kaikkia” venäläisiä naisia. Se on muuttunut stereotypiaksi ja myytiksi.

Haastatteluaineistossa naiset kertoivat, että ulkonäköön panostaminen on tärkeää. Pukeutumiseen ja ulkonäköön liitetyt merkitykset sitoutuvat kulttuurisiin eroihin feminiinisuuden ja maskuliinisuuden representaatioissa sekä yhteiskunnallisiin eroihin sukupuolittuneissa sosiaalisissa järjestyksissä (Gordon & Lahelma 2004, 104). Venäjällä nainen haluaa näyttää naiselta ja naiset korostavat naisellisia piirteitään. Mieheissä naiset arvostavat maskuliinisia ominaisuuksia, kuten fyysistä voimaa (Russian Academy of Science 2002). Venäläisen tuttavani (informantti, arena1) mukaan pukeutumisella ja ulkonäöllä on muitakin merkityksiä. Esimerkiksi sovittuun tapaamiseen mennessäsi osoitat kunnioitusta ja arvostusta huolitellulla ulkonäöllä. Venäjällä naisten pukeutumistyyli on koristeellisempi ja juhlavampi kuin suomalaisten naisten keskimääräinen arkipukeutuminen (myös Vihavainen 2006, 110).

Naiskauneudesta alettiin puhua Venäjällä vasta perestroikan aikana, kun sensuuri vapautui ja antoi vapautta itseilmaisuuksiin. Perhearvojen, kauneuskilpailujen ja seksuaalisen vapauden tärkeänä pitäminen edustivat vallankumousta, joka oli lännessä jo eilispäivää (Pankratova 1987). Venäjällä monet sosiaaliset rakenteet ovat muuttuneet yhteiskunnallisen murroksen seurauksena ja sukupuolten (gender) ominaisuudet ja roolit eivät pysy muuttumattomina tässä kehityksessä. Nyky-Venäjän nuoriso ei ole elänyt neuvostoaikaa omakohtaisesti tai he ovat olleet niin nuoria, etteivät muista 1990-luvun kaaoksesta mitään. Neuvostoaika on kuitenkin olemassa kollektiivisissa muistissa ja nuorten vanhemmat siirtävät osittain tätä kulttuuriperintöä seuraavalle sukupolvelle. Länsimaistuminen on kuitenkin ”tunkenut” itseään nopealla vauhdilla venäläisten ihmisten elämään ja ympäristöön.

Eräs projektikollega (areena2) sanoi kerran, että heille on koko elämän ajan opetettu sitä, että ”kaikki paha tulee lännestä” ja tämä ajattelu on osittain vallalla vieläkin. Hänen sanomansa voi ymmärtää siten, että Neuvostoliiton romahdettua lännestä tulleet uudet asiat eivät ole aina osoittautuneet hyväksi asioiksi. Venäjällä kansalaisille ei annettu aikaa kasvaa ja sopeutua yhteiskunnalliseen muutokseen, vaan uusi maailma ja uusi vapaus tulivat nopealla vauhdilla vanhan järjestelmän raunioille. Neuvostoaikana opittu ja siinä ajassa pätenyt arvomaailma erilaisine moraalikodeineen ei toiminut enää uudessa kapitalistisessa järjestelmässä. Ihmiset ajautuivat moraaliin tyhjiöön. Aleksandar Štulhofer ja Theo Sandfort (2005) ovat tuoneet esiin lännen ja idän välisen suhteen kiteyttämällä sen kysymykseen: ”Mitä te teitte meille?”

4.4 Naisten arjen ehdot ja rajat Murmanskissa

Naisten arkea ja toimijuuden mahdollisuuksia määrittävät paikallinen konteksti sekä naisten yksilölliset elämäntilanteet. Tarkastelen tässä naisten paikallisia työmarkkinoita, palkkatyössä toimimisen edellytyksiä, asumista, propiskaa sekä naisten sidoksia primaari- ja sekundaariperheisiin. Naisten asemaan ja arjen selviytymistä muovaavat myös sosiaaliturvaetuksia ja elatusvelvollisuutta säätelevä lainsäädäntö sekä erilaiset alueelliset ohjeistukset. Ne näkyvät etenkin yksinhuoltajanaisten elä-

mässä. Tutkimusjoukon naisten arjen toimijuus rakentuu näissä yhteiskunnallisissa ja paikallisissa reunaehdoissa.

Murmanskin alueella oli työvoimatoimiston mukaan virallisesti rekisteröityjä työttömiä lähes 14 000 lokakuun lopussa 2007 ja kaikkiaan työttömiä arvioitiin olevan yhteensä noin 30 000. (Tilastokeskus, Murmansk.) Työvoimatoimistojen perustamisen jälkeen (1991) Venäjällä on ilmoitettu kahdet työttömyysluvut. Työvoimatoimistoihin rekisteröityneet muodostavat virallisen työttömyyden ja yleinen työttömyysluku perustuu ILO:n tutkimuksiin. Virallisen rekisteröidyn ja yleisen työttömyyden välinen ero on erityinen piirre Venäjällä. Tämä johtuu siitä, että kaikki eivät halua rekisteröityä työvoimatoimiston asiakkaiksi, osa ei voi kirjautua (propiska) työttömiksi ja osa työskentelee harmaalla sektorilla (Tutolmina 2008, haastattelu). Vuosina 1992–2000 rekisteröidyn työttömyyden osuus koko työvoimasta oli keskimäärin 23 % pienempi verrattuna yleiseen työttömyyslukuun (ILO) (Nivorozhkina ym. 2006, 64). Murmanskin (oblast) alueella keskiansio oli vuonna 2007 noin 14 000 ruplaa⁸ kuukaudessa. Sukupuolten väliset palkkaerot ovat alueella suuret. Korkeasti palkatuilla ammattialoilla työskentelee vähän naisia ja he eivät yleensä ole johtotehtävissä. Verrattaessa alueen kuukausittaista keskiansiota tutkimusjoukon naisten ansaitsemiin kuukausipalkkoihin he eivät yllä lähimainkaan tälle tasolle.

Mitä hän suurin piirtein tässä omissa työssään tienaa kuukaudessa? (Pia)

3500 ruplaa. 120 dollaria kuussa. (Nadja)

Mihin teidän ansionne riittää tällä hetkellä...? (Pia)

Se mitä tienaat ompelemalla, remonteilla... (Alja)

Vain asumisesta maksamiseen... (Lena)

Kuinka iso vuokra suurin piirtein on? (Pia)

3500. (Lena)

Olen, tottakai olen töissä [Murmanskissa, P. S.]. Olen töissä [palvelualalla, P. S.]. Saan 6000 ruplaa kuussa. Siis 200 euroa. (...) Ja sitten minulla on paljon velkaa. Opiskelusta pitää maksaa joka kuukausi, 2000 ruplaa minun pitää maksaa lapsen opiskelusta. Eli siis kuusi miinus kaksi - jää neljä. Asunnosta, no myös melkein 2000. Joten

⁸ 8 Ruflan keskipalkkurssi oli vuonna 2007 noin 0,35 euroa. Lähde: Suomen pankki / valuuttakurssit.

minulle jää vain 2000 ruokaan. Ruoan hinta on noussut, ruoka on aika kallista. Asunnosta on velkaa (...) En pysty maksamaan asuntoa. Paljon velkaa. (Ludmila)

Naistyömarkkinoiden yksi keskeinen ongelma Murmanskin alueella on naisvaltaisten alojen matalapalkkaisuus. Niin sanotuilla budjettirahoitteisilla aloilla, kuten koulutus-, terveydenhuolto-, kulttuuri- ja muut tälle sektorille sijoittuvat ammattialat ovat matalapalkka-aloja, missä työskentelee paljon naisia. Myös kaupallisilla ja palvelualoilla naisten palkat eivät ole kovin korkeat. Murmanskin alueen keskipalkkakehitys on ollut nousujohtoinen viime vuosina, mutta miesvaltaiset alat nostavat laskennallista keskipalkkaa. Työmarkkinat ovat eriarvoistavat ja palkkausjärjestelmä sukupuolten välillä on epätasa-arvoinen. Julkisilla aloilla on käytössä jopa erilaiset palkkausluokkataulukot miehille ja naisille. Murmanskissa on vain muutamia naisia korkeammissa johtotehtävissä. Henkilöstövähennyksissä naisten työpaikat karsitaan ensin, koska he eivät ole avainhenkilöitä, vaan toimivat usein toissijaisissa ja avustavissa tehtävissä. (Tutolmina 2008, haastattelu.)

Naisten kilpailumahdollisuudet paikallisilla työmarkkinoilla heikkenivät ratkaisevasti, kun he jäivät äitiys- ja hoitovapaalle. Raskaudenaikaiset irtisanomiset eivät ole harvinaisia. Äitiyden myötä naisilla on huonommat mahdollisuudet kehittyä ammatissaan ja edetä urallaan. Ikäsyryntä odottaa naisia työuran toisessa päässä, joka näkyy siten, että yli 40-vuotiaiden naisten on vaikea löytää työtä ja valinnan mahdollisuudet kapenevat. Esimerkiksi baareihin ja kahviloihin, jopa osittain toimistotehtäviinkin, on asetettu työntekijöille ulkonäkövaatimukset. (Tutolmina 2008, haastattelu.)

En, en ole ollut pitkään aikaan töissä, koska en pääse töihin [nauhalla epäselvää, P. S.]. Ja ikä on ehdottomasti yksi syy. Töihin otetaan alle 40-vuotiaita. Ja 40 ikävuoden jälkeen se on käytännössä mahdotonta. Tai sitten maksetaan hyvin vähän. (Margarita)

Ja tiedätkö, nyt joulutammikuussa olen soitellut ja kävellyt ympärillä Murmanskia, ja vastannut työpaikkailmoituksiin, mutta en ole saanut työtä. En mistään. Tai on ikäraja, syrjintää, tai sanovat vain, että paikka on jo mennyt, tai että me haluaisimme miehen. Tai että näyttäkää suosituksesi, ilman niitä ei voi päästä töihin. On toivotonta.

Toivotonta. Joka paikassa valtio torjuu sinut, vaikka perustuslaissa sanotaan, että jokaisella on oikeus työhön, eikö niin? Sen mukaan ei ole olemassa syrjintää, ei rodun eikä sukupuolen perusteella, mutta sinua syrjitään heti, kun astut ovesta ulos. (Irina)

Naisiin kohdistuu ikärasismia. Kun hän jäi eläkkeelle,... hän oli vielä terve, nuori ja työkykyinen, mutta nyt hän voi saada ainoastaan siivoojan tai vartijan töitä, joista maksetaan 3000 ruplaa. (Alja)

Ei edes kolmeatuhatta. Kahdesta ja puolesta tuhannesta ylöspäin. (Ljuba)

Eläkeikää lähestyvien naisten työnsaanti- ja lisäansiomahdollisuudet heikkenevät radikaalisti. Monet eläkkeellä olevat naiset ovat pakotettuja työskentelemään yhä palkkatyössä, mikäli he asuvat yksin tai lapset eivät tue heitä taloudellisesti. Eläkkeet ovat naisvaltaisilla aloilla matalat ja pohjoisilla alueilla naiset jäävät eläkkeelle neuvostoajan lainsäädännön perusteella jo noin 50-vuotiaina. Tutkimusjoukon naisten lapset eivät kyenneet tukemaan heitä taloudellisesti, vaan naiset tukivat omia lapsiaan ja vanhempiaan taloudellisesti. Työssäkäynti eläkkeellä ei vaikuta ansaitun eläkkeen verotukseen, vaan lisätyöstä maksetaan valtiolle veroa kolmetoista prosenttia (tilanne 2007). Harmaalla sektorilla työskentely on Murmanskissa erittäin yleistä ja harmaan talouden osuus on suuri. Varjotalous oli osa yhteiskuntaa jo Neuvostoliiton aikana. Osa ihmisistä työskentelee myös pimeällä (=laittomalla) sektorilla. (informantti, areena2; haastatteluaineisto.)

Viime vuosina naisten työmarkkinoiden rakenne on pysynyt lähes muuttumattomana Murmanskin alueella. Vuosittain työttömistä työnhakijoista 51–53 % on naisia, joista noin puolet työllistyy työvoimatoimistojen kautta. Kehityssuunta on ollut se, että naisten osuus paremmin palkatuissa tehtävissä vähenee ja vastaavasti matalapalkkaisissa tehtävissä lisääntyy. Näitä matalapalkkaisia tehtäviä ovat naisten perinteiset ammattialat ja teollisuuden alat, jotka eivät vaadi ammatillista koulutusta. Vuonna 2007 avoimien naistyöpaikkojen määrä oli paljon pienempi kuin miestyöpaikkojen. Naisille oli tarjolla niin sanottuja *työammatteja*, jotka edellyttävät perus- tai keskitason ammattitutkintoa: päiväkodin apulaisopettaja, rappaajamaalari, tarjoilija, elintarvikemyyjä ja toimistosiiwooja. (Tutolmina 2008, haastattelu.) Avoimet työpaikat

ovat usein juuri näitä työammatteja. Myös miesvaltaisille aloille palkataan mielellään naisia. Naiset ovat haluttuja esimerkiksi remonttitoihin ja maalareiksi. Rakennuksilla työskentelee paljon yli 40-vuotiaita naisia, koska sinne ei palkata nuoria naisia työn raskauden vuoksi.

50-vuotiaana jäin eläkkeelle. Mutta olen tehnyt vähän töitä myös eläkkeellä. Minulla on myös erittäin raskas työ. Olen työskennellyt rakennusalalla. Se on hyvin raskasta. (Ljuba)

Rakennuksilla naiset voivat ansaita hyvin, jopa 15 000–18 000 ruplaa kuukaudessa. Esimerkiksi tiskaajina tai lastenhoitajina työskentelevät naiset ansaitsevat alle 5 000 ruplaa, ja kaupoissa tai supermarketeissa työskentelevät 5 000–15 000 ruplaa kuukaudessa. Keski-ikäisiä ja vanhempia naisia työskentelee Murmanskissa vielä ”vanhanajan kivijalkakaupoissa” myyjinä tai siivoojina kaupoissa hotelleissa sekä julkisissa laitoksissa. Perinteiset kauppaliikkeet maksavat matalampia kuukausipalkkoja ja uudet super- ja hypermarketit korkeampia. Marketit ovat avoimina iltaisin seitsemään asti ja muutamat jopa kaksikymmentäneljä tuntia vuorokaudessa seitsemän päivää viikossa, mikä selittää osittain korkeampia kuukausipalkkoja. Päivähoitopaikat sulkevat ovensa iltaisin jo kuudelta, joten todellisia valinnanmahdollisuuksia yksinhuoltajanaisilla ei aina ole. Lähisukulaiset tai muut tukiverkostot määrittävät naisten työssäkäynnin mahdollisuuksia. Hoitoalalla työskentelevillä on usein toinenkin työpaikka. Monet ovat kouluttautuneet hierojiksi tai tekevät käsitöitä myyntiin hoitotyön rinnalla. (Tutolmina 2008, haastattelu.)

Murmanskissa on jäljellä melko paljon naisten pienimuotoista yritystoimintaa, vaikka se on selkeästi vähenemässä. Kotiompelutyö ja asuntojen remontoitutyöt ovat naisten pienyrityttömyyttä ja naiset toimivat myös pienten kauppaliikkeiden harjoittajina. Perinteisistä tavarataloista voi vuokrata pienen toimitilan, jossa voi harjoittaa yksityistä liiketoimintaa. Naiset myyvät usein kotitaloustavaroita, konditoriatuotteita, kukkia, kauneudenhoitotuotteita tai vaatteita (informantit, arena1, 2). Liike- ja yritystoiminnan voimakas kehitys 2000-luvulla näkyy selkeästi Murmanskin kaupunkikuvassa uusien, entistä isompien liike- ja palveluyritysten perustamisena. Yritystoiminnan keskittyminen ja laajeneminen merkitsevät myös sitä, että naisten pienyrityttömyys katoaa vähitellen kannattamattomana. Eräs haastattelemani nainen kuvasi tyttärensä yritystoiminnan päättymistä.

Vanhempi lapsi on naimisissa. Hänellä ei ole vielä lapsia. Hän tekee töitä. Hän oli yrittäjä, mutta se [yritys, P. S.] lopetettiin. Tämä firma, Euroros (Jevroros), joka aloitti toiminnan Murmanskissa, on syönyt kaikki pienet yritykset, tarkoitan siis yksityisiä yrityksiä. Hän oli yksityisyrittäjä. Hän joutui lopettamaan kaiken liiketoimintansa ja on nyt töissä Eurorosilla. (Ljuba)

Naiset kohtaavat arjessa Venäjän yhteiskunnalliset ja kulttuuriset odotukset niin työelämässä kuin kotonakin. Köyhyys ja työttömyys ovat useammin juuri naisten köyhyyttä ja työttömyyttä. Aleksandar Štulhofer & Theo Sandfort (2005) puhuvat köyhyyden feminisoitumisesta Venäjällä. Vaikka keskipalkat nousevat Venäjällä nopeasti, niin ansiotason sukupuolittaiset ja alueelliset erot ovat suuret. Harmaassa taloudessa työskentely on erittäin yleistä ja pienten lasten äideille se on usein ainoa todellinen vaihtoehto.

Esimerkiksi minä käyn kahdessa työssä. Minä en ole siellä virallisesti kirjoilla [työpaikalla, P. S.]. Eli minä käyn siellä ja minulle maksetaan, ja sitten lähdän. Virallisesti en ole töissä, virallisesti olen työtön. (Irina2)

Onko hän töissä missään, tai onko ollut täällä viimeksi jossakin, tai...? (Pia)

Olin töissä silloin kun lasta ei ollut, sitten ei ole ollut mahdollisuutta olla töissä. Joka paikassa maksetaan vähän. (Natasha)

Liittyykö se päivähoitoon, että on vaikea saada lasta hoitoon, tai kallista, vai...? (Pia)

Voisi lapsen vielä päivähoitoon, mutta päivähoidosta pitää maksaa. Jos minä menisin töihin, siihen pitäisi myös olla rahaa. (Natasha)

[Miehen, P. S.] äiti oli rakennusalalla, siis remontoii asuntoja ja muutaakin, mutta ei virallisesti. Olin siis koko ajan töissä epävirallisesti. Myyjänäkin olin epävirallisesti. Myin vihanneksia, vaatteita ja sellaista, mutta epävirallisesti, koska en voinut rekisteröityä missään, kuten Venäjällä pitäisi rekisteröityä, mutta en voinut rekisteröityä. (Vera)

Koulutusta arvostetaan Venäjällä, koska se nähdään väylänä rikkaampaan ja intellektuellimpaan elämään. Koulutuksesta on tullut yksi merkittä-

vä yhteiskunnallinen tekijä, joka jakaa venäläisiä naisia hyvä- ja huono-osaisiin. Paikallisen työvoimatoimiston johtava työntekijä (Tutolmina 2008, haastattelu) kertoi, että vanhemmat yrittävät kaikin keinoin mahdollistaa lapsilleen hyvän, mielellään akateemisen koulutuksen. Koulutuksen merkitys tulee esille myös haastatteluaineistossa, jossa naiset kertoivat kustantavansa lastensa opintoja prostituutiota harjoittamalla. Yliopistokoulutus on nykyään yleensä maksullista Murmanskissa ja lasten opiskelukustannukset voivat olla korkeat. Monet vanhemmat eivät suoriudu näistä maksuista ja Murmanskissa yksinhuoltajaäidit eivät usein kykene palkkatyöllään maksamaan lastensa opiskelukustannuksia yksin. Koulutus ei takaa välttämättä hyvin palkattua työtä Murmanskissakaan.

Insinööri- ja toimistotyökategoriassa edellytetään keski- tai korkeakoulututkintoa. Tässä kategoriassa on tarjolla paljon avoimia työpaikkoja seuraavissa ammateissa: päiväkodin opettaja, terveydenhoitaja, kanslisti ja kirjanpitäjä. Murmanskissa koulutetaan myös ekonomeja, juristeja ja hallintotieteilijöitä, joille on vähän työpaikkoja suhteessa koulutuspaikkojen määrään. Korkeakouluissa opiskelevista enemmistö on naisia ja edellä mainituilta koulutusaloilta monet työllistyvät kirjanpitäjiksi tai toimistotyöhön. Naiset joutuvat usein vastaanottamaan koulutustaan alempia tehtäviä. Pankkiala on suosittu ja hyvin palkattu, mutta avoimia paikkoja on vähän. Johtajat ovat lähes poikkeuksetta miehiä. (Mt.)

Koulutus ei välttämättä nosta tulotaso, mutta auttaa työmarkkinoille sijoittumisessa. Tiedustelin eräässä lastensuojelulaitoksessa työskentelevän naispsykologin palkkaa (syksy 2006), jonka hän ilmoitti olevan 8 000 ruplaa kuukaudessa. Nuorten työvälityskeskuksessa kysyin naisjohtajan palkkaa, joka oli 5 000 ruplaa kuukaudessa ja nainen kertoi siivoavansa öisin, jotta perhe tulisi taloudellisesti toimeen. Peruskouluissa opettajien kuukausipalkka vaihteli 6 000–8 000 ruplan välillä ja vastavalmistuneilla palkka oli matalampi (informantit, arena2). Naisten palkat jäävät reilusti alle Murmanskin alueen keskipalkan, joka oli jo vuonna 2004 noin 10 900 ruplaa (Helppikangas ym. 2007, 108). Tutkimusjoukon naisten palkkaus kaupan ja palvelujen aloilla vaihteli 3 000–6 000 ruplan välillä kuukaudessa. Perherakenne on merkityksellinen taloudellisessa kokonaisuudessa ja perheessä tulisi olla kaksi elättäjää, jotta arjesta voisi suoriutua. Heikko ja osittain puutteellinen sosiaaliturva ei usein mahdollista arjessa selviytymistä, eikä pysty kompensoimaan syntyviä kriisitilanteita.

Virallinen poliittinen retoriikka korostaa perheen merkitystä yhteiskunnan perusyksikkönä (Jäppinen 2006, 27). Murmanskin alueella toteutetaan alueellista perhepoliittista pilottia, jota rahoitetaan valtion budjettivaroista. Ohjelmalla yritetään parantaa muun muassa syntyvyyttä taloudellisten lisätukien avulla. Ennen synnytystä palkkatyössä olleilla naisilla on mahdollisuus saada kuukausittaisena korvauksena noin 40 % ansiotulosta, kun he jäävät kotiin hoitamaan alle 3-vuotiasta lastaan. (Tutolmina 2008, haastattelu.) Matalapalkka-aloilla 40 % kuukausitulosta on kuitenkin niin pieni summa, ettei se usein tarjoa todellista vaihtoehtoa.

Työvoimatoimiston naistyöhakijoista noin puolet tulee ensi kertaa työmarkkinoille tai hakee työtä yli vuoden jatkuneen työmarkkinoilta poissaolon jälkeen. He ovat yleensä vastavalmistuneita tai äitiyslomalta palaavia nuoria naisia. Murmanskin alueen työvoimatoimistojen asiakaina oli lähes 1 600 naista vuonna 2007, joilla oli alle 3-vuotiaita lapsia. Heistä noin puolella oli perus-, keski-, tai korkea-asteen ammattitutkinto ja lopuilta ammattitutkinto puuttui. Pienten lasten äidit kohtaavat monia vaikeuksia yrittäessään palata työmarkkinoille lapsenhoitovapaan jälkeen. Osa naisista ei ole ollut työmarkkinoilla ennen raskaaksi tuloaan, koska Venäjällä avioidutaan yhä melko nuorina ja ensimmäinen lapsi syntyy usein pian avioitumisen jälkeen. (Tutolmina 2008, haastattelu; myös Haavio-Mannila & Rotkirch 2004.)

Neuvostoajan täystyöllisyysihanteesta luovuttiin, kun siirrettiin markkinatalouteen. Työvoimakustannuksissa säästetään ja työntekijöihin kohdistuvat vaatimukset ovat kasvaneet. Pienten lasten äitien työssäkäyntiä rajoittavat usein korkeat päivähoitomaksut, jolloin useampi lapsi vaikeuttaa lisääntyvästi hoitojärjestelyjä. Maksuttomia hoitopaikkoja ja sisaralennuksia ei ole (informatti, areena2; haastatteluaineisto). Usein harmaa talous jää ainoastaan peruskoulutuksen varassa olevien yksinhuoltajaäitien ainoaksi todelliseksi työssäkäynnin vaihtoehdoksi. Neuvostovaltion kanssa aikanaan tehty ”sopimus”, joka takasi oikeuden maksuttomaan päivähoitoon, on vaihtunut yhä suurempaan riippuvuuteen perheestä ja sosiaalisista verkostoista lastenhoidon järjestämiseksi (Temkina & Rothkirch 1997, 8).

Työnantajat eivät halua palkata pienten lasten äitejä, koska he pelkäävät lapsista aiheutuvia sairauspoissaoloja, mahdollisia uusia raskauksia, sekä pienten lasten äitien kyvyttömyyttä joustaa työajoissa. Työnantajat

kokevat, että nuoret äidit ovat enemmän sitoutuneita lapsiinsa kuin työhönsä. Työntajat kiertävät asiaa eri tavoin, koska avointa syrjintää ei voi osoittaa. (Tutolmina 2008, haastattelu; haastatteluaineisto.) Nuorten äitien työmarkkinakansalaisuus on ristiriidassa valtakunnallisen syntyvyyden parantamiseen tähtäävän ohjelman kanssa. Naiset eivät uskalla hankkia useampia lapsia, koska toimeentulomahdollisuudet heikkenevät entisestään ja työmarkkinoille paluu vaikeutuu.

Onko sillä tutkinnolla mahdollisuutta löytää täältä töitä? (Pia)
Ei, tai no olisi, mutta ongelma ovat lapset. Jos on lapsia, ei saa työpaikkaa. Sinua ei oteta mihinkään töihin. Kun saavat tietää, että [on lapsia, P. S.]. Eikä se riipu edes siitä, että lapset ovat pieniä, vaan jos on kolme lasta, yhteiskunta alkaa syrjiä. Me olemme kuin hylkyväkeä. Meitä ei kukaan auta, ei yhteiskunta, eikä kukaan... (Aida)

Naiset avioituvat Murmanskin alueella edelleen nuorina ja ensimmäinen lapsi syntyy usein melko pian avioliiton solmimisen jälkeen (informantit, arena 1, 2). Venäjällä ajatellaan yhä siten, että erityisesti naisen on hyvä ”päästä naimisiin” ajoissa. Nuorena solmitut avioliitot päättyvät usein eroon, mutta on sosiaalisesti vähemmän leimaavaa olla eronnut ja yksinhuoltaja kuin naimaton ja lapseton. (Rothkirch 2000, 111; Korhonen 2007, 10.) Venäjällä naisten käsitykset perheestä ovat usein familistisemmat kuin länsimaissa. Tutkimusaineistossani naiset määrittävät itseään usein suhteessa perheeseen ja osana perhettä. He eivät korostaneet tarvetta tai kaipuuta individualistiseen elämäntapaan (käsitteet Jallinoja 1984). Malli, jonka mukaan nainen on ennen kaikkea äiti, elää edelleen vahvana (Jäppinen 2006, 25). Perheen merkitys venäläisessä yhteiskunnassa on ehkä jopa kasvanut viime vuosina, sillä epävarman yhteiskunnallisen tilanteen aikana epävirallisten verkostojen merkitys korostuu. Perheelle on siirtynyt huolenpito tehtäviä, jotka aiemmin kuuluivat valtiolle. Perhe ja läheiset sukulais- ja ihmissuhteet määrittävät naisten kansalaistoimijuuden mahdollisuuksia. Ellei näitä suhteita ja verkostoja ole, naisten toimintamahdollisuudet kapenevat ja rajaavat heitä yhteiskunnallisen osallistumisen ja virallisten työmarkkinoiden ulkopuolelle.

Naisen paikka avioliitossa ja -erossa

Venäjällä korkeat avioeroluvut ovat arkipäivää, vaikka perheen ja avioliiton merkitys on kulttuurisesti tärkeä. Vuonna 2004 Venäjällä solmittiin lähes miljoona avioliittoa ja samana vuonna päättyi eroon noin 640 000 avioliittoa. Tämän jälkeen vuosittain solmittujen avioliittojen ja avioerojen määrät ovat kasvaneet. Vuonna 2007 Venäjällä solmittiin lähes 1,3 miljoonaa avioliittoa, joka oli ennätysellinen määrä 2000-luvulla. Samana vuonna päättyi eroon lähes 700 000 avioliittoa. Avioliittojen määrä oli viimeksi yhtä suuri vuonna 1991, jolloin Neuvostoliitto hajosi. (Rosstat 2009.) Tuolloin ihmiset hakivat ”turvaa” avioliitosta yhteiskunnallisen murroksen aiheuttamassa epävarmuudessa. Murmanskin alueella vuosittaisten uusien avioliittojen määrä on laskenut 1990-luvun loppupuolelle asti. 2000-luvulla ei tapahtunut merkittäviä muutoksia ennen kuin vuonna 2007, jolloin Murmanskin alueella solmittiin jälleen lähes 8 000 avioliittoa. Vuosittain eroavien määrä on korkea. (Mt.) Murmanskin alueella on paljon yksinhuoltajaäitejä.

Vaikka avioeroja on paljon, avioliitolla on silti vahva yhteiskunnalliskulttuurinen perusta. Yksi avioitumista, mutta myös avioliitossa pysymistä tukeva tekijä on naisten taloudellinen asema. Erityisesti pienten lasten ammattitaidottomien äitien taloudellinen tilanne on eron jälkeen vaikea. Harvan ansiotyössä käyvän naisen palkkatulot riittävät yksin lasten ruokkimiseen, vaatettamiseen ja asumisen järjestämiseen. Mikäli tulot riittäisivät lasten yksinelättämiseen, eronneet naiset tunsivat haastatteluaineistossa syyllisyyttä siitä, etteivät he kykene tarjoamaan lapsille samaa elintasoa kuin puolison kanssa. Yhteiskunta ei myöskään tue merkittävästi yksinhuoltajanaisia. Tutkimusjoukon naiset kokivat, että aviopuolisoita on vaikea, jopa mahdoton saada maksamaan elatusmaksuja eron jälkeen. Boikon ym. (2003, 53) näkemyksen mukaan joka toisella eronneella äidillä on ongelmia elatusmaksujen saamisessa entiseltä puolisoltaan Venäjällä (Jäppinen 2006, 72).

Naiset sinnittelevät kulttuuristen, yhteiskunnallisten ja yksilöllisten tekijöiden seurauksena usein pitkään huonoissa avioliitoissaan. Tutkimusjoukossa kolme naisista oli haastatteluhetkellä avioliitossa, kaksi asumuserossa ja viisi oli eronnut ainakin kerran. Kulttuuristen, sosiaalisten ja taloudellisten tekijöiden seurauksena naiset avioituvat yleensä uudel-

leen. Yhtä naista lukuun ottamatta, kaikilla muilla naisilla oli vakavia ongelmia parisuhteissaan. Henkilökohtaisten kiinnipitävien tekijöiden rinnalla taloudelliset syyt saivat naiset pysymään liitoissaan. Naiset eivät luota oikeusjärjestelmään avioerotilanteissa, vaan pysyttelevät vaikeissa elämäntilanteissa pitkään. Venäjän akatemian tekemän tutkimuksen mukaan (Russian Academy of Science 2002) puolet vastaajista arvioi naisen mahdollisuudet saada oikeudellista turvaa heikoiksi ja 26 % olemattomaksi sekä 26 % välttäväksi (= osittain puutteellinen). Ainoastaan 4 % vastaajista arvioi naisten mahdollisuudet hyviksi saada oikeusturvaa Venäjällä.

Venäjän Federaation perhelain (29.12.1995 N 223-F3) 14. luvussa säädetään puolisoiden (§ 89) ja entisten puolisoiden (§ 90) keskinäisestä elatusvelvollisuudesta seuraavalla tavalla:

§ 89. Puolisoiden keskinäinen elatusvelvollisuus

1. Puolisot ovat velvollisia tukemaan toisiaan taloudellisesti.

Natashan ja Aidan aviomiehet eivät huolehdi lain edellyttämällä tavalla naisten taloudellisesta tukemisesta, vaikka perheen lapset ovat vielä pieniä. Aidan mies on merillä ja hän osallistuu perhe-elämään vain maissa ollessaan. Puoliso voi olla merillä yhtäjaksoisesti kuukausia. Aidan kokee, että puolison suhde lapsiin on huono, ja lapset ovat miehelle ”vain olemassa”. Tämä näkyy siten, ettei hän isänä osallistu lasten elämään edes maissa ollessaan. Aviopuolison huolenpito perheestä on heikkoa. Natashan tilanteessa aviopuoliso on perheen ainoa palkansaaja, koska Natasha hoitaa kotona pientä lasta. Miehen tulot ovat heikot ja hän käyttää ne välillä omiin menoihinsa. Natasha kertoi, ettei perheessä ole ollut ajoitain edes ruokaa. Puoliso ei kanna taloudellista vastuuta ja huolehdi vaimostaan siten kuin laki velvoittaisi.

Hänelle [aviomiehelle, P. S.] yksinkertaisesti... lapset vain ovat olemassa. Hän ei hoida heitä, eikä mitään. Hän on ollut merillä jo ... aluksi piti olla puoli vuotta, mutta nyt hänen sopimustaan on pidennetty 9 kuukaudeksi. Ja hän on ollut 4 kk merillä, ja on lähettänyt meille kaikkiaan 4000 ruplaa. Miten sillä selviää kolmen lapsen kanssa? (Aida)

Ja mies on töissä, niin onko hän ihan vakituksessa työssä?(Pia)

Kyllä, hänellä on tavallaan vakituinen työ, mutta hän tienaa vähän, emmekä tule oikein hyvin toimeen. Kun hän saa rahaa, hän ei tuo niitä minulle, joskus hän tuo, ja joskus ei. (Natasha)

2. Mikäli puoliset kieltäytyvät tai eivät pääse sopimukseen elatustuen maksamisesta, on oikeus vaatia toiselta puolisolta elatusavun maksamista oikeusistuimen kautta:

- a) työkyvyttömällä, taloudellisen tuen tarpeessa olevalla puolisollla
- b) vaimolla raskauden aikana ja kolmen vuoden kuluessa yhteisen lapsen syntymästä
- c) tuen tarpeessa olevalla puolisollla, joka hoitaa yhteistä, vammaista alle 18-vuotiasta lasta tai yhteistä lasta, jolla on lapsuudesta asti ollut 1. asteen invaliditeetti

Mikäli naiset lähtisivät oikeusteitse hakemaan avioliiton aikaista elatustukea, niin se olisi mahdollista ainoastaan lain 2. kohdassa mainitun ”kolmen vuoden kuluessa yhteisen lapsen syntymästä” nojalla, joka täyttyy molempien naisten kohdalla. Mikäli lapset olisivat vanhempia, elatusavun hakeminen ei olisi mahdollista. Muut edellytykset eivät täyty naisten tilanteissa. Laissa säädetään nimenomaan puolisoitten keskinäisestä elatusvelvollisuudesta, ei lasten elatuksesta. Lain keskiössä ovat työkyvyttömyys ja työkykyisyys. Työkyvyttömällä on oikeus elatukseen, mikäli hän on taloudellisen tuen tarpeessa. Työkykyinen on velvollinen elättämään itsensä. Lain henki nojaa työkansalaisen ideologiaan, siihen että kaikilla on oikeus ja velvollisuus tehdä työtä. Laki huomioi pienten lasten äidit (alle 3-vuotiaat) sekä vammaisen lapsen, tällöin laki vastuuttaa puolison huolehtimaan elatuksesta.

§ 90. Entisen puolison oikeus elatusapuun avioeron jälkeen

1. Oikeus vaatia entiseltä puolisolta elatusavun maksamista oikeusistuimen kautta on:

- a) entisellä vaimolla raskauden aikana ja kolmen vuoden kuluessa yhteisen lapsen syntymästä
- b) taloudellisen tuen tarpeessa olevalla entisellä puolisollla, joka hoitaa yhteistä, vammaista alle 18-vuotiasta lasta tai yhteistä lasta, jolla on lapsuudesta asti ollut 1. asteen invaliditeetti

- c) työkyvyttömällä, taloudellisen tuen tarpeessa olevalla entisellä puolisollla, jonka työkyvyttömyys on alkanut ennen avioeroa tai enintään vuoden kuluessa avioeron voimaan tulosta
- d) taloudellisen tuen tarpeessa olevalla entisellä puolisollla, joka on saavuttanut eläkeiän enintään viisi vuotta avioeron voimaan tulon jälkeen, mikäli puolisoiden avioliitto oli pitkäaikainen

Avioeron jälkeen naisten taloudellinen asema heikkenee, mikäli puoliset eivät pääse keskenään sopuun elatusmaksuista. Jos nainen hakee elatusapua oikeusteitse, se on mahdollista ainoastaan seuraavissa tilanteissa: nainen on raskaana tai yhteinen lapsi on alle 3-vuotias, puolisoilla on yhteinen vammaisuus ja nainen on taloudellisen tuen tarpeessa (osoitettava), tai nainen on työkyvytön tai eläkkeellä ja avioliitto on ollut pitkäaikainen. Avioliiton pitkäaikaisuus on harkinnanvarainen ja sitä ei ole tarkasti määritelty laissa. Elatusavun saamisen edellytykset kaventuvat edelleen, kun huomioidaan lain 92 §, jolloin toinen puoliso voidaan vapauttaa elatusmaksuista. Tällöin harkittaviksi tulevat elatusapua hakevan päihiteidenkäyttö ja mahdolliset rikokset tai avioliitto ei ole ollut pitkäaikainen tai puoliso on käyttäytynyt huonosti perheessä, jota ei ole tarkemmin määritelty laissa. Toisin kuin esimerkiksi Suomessa, elatusta tai lasten taloudellisen tuen tarvetta ei mainita laissa. Eron myötä lapset jäävät yleensä äidin huoltoon, mikäli äiti on kykenevä huolehtimaan heistä. Yksinhuoltajaisät ovat edelleen harvinaisia Venäjällä (Boiko ym. 2003).

§ 92. Puolison vapauttaminen toisen puolison elatusvelvollisuudesta tai elatusvelvollisuuden rajoittaminen määräajaksi

Oikeus voi vapauttaa puolison elatusvelvollisuudesta työkyvyttömyyden, taloudellisen avun tarpeessa olevaa puolisoa kohtaan tai rajoittaa tätä velvollisuutta määräajaksi avioliiton aikana tai avioeron voimaantulon jälkeen:

- a) mikäli taloudellisen avun tarpeessa olevan puolison työkyvyttömyys on seurausta alkoholin tai huumeainesten väärinkäytöstä tai tietoisesti tehdystä rikoksesta
- b) mikäli avioliitto ei ole ollut pitkäaikainen
- c) mikäli elatusavun maksamista vaativan puolison käytös perheessä on ollut huonoa/asiatonta

(ks. tarkemmin Butler 2005.)

Entiset aviopuoliset välttelevät usein elatusmaksujen maksamista, jolloin nainen jää käytännössä yksin vastuuseen lasten elatuksesta. Naiset hakevat harvoin apua oikeusteitse, koska he eivät jaksakaan raskasta byrokratiaa (Mannila 2007, 44): eivät suoriudu siitä yksin tai he eivät luota siihen, että saisivat oikeutta itselleen. Usein naisten henkiset voimavarat ovat avioerotilanteissa alentuneet siten, etteivät he jaksakaan lähteä ajamaan asiansa oikeusteitse (Boiko ym. 2003; Jäppinen 2006).

Kyllä hänen [entisen aviomiehen, P. S.] lain mukaan silloin pitäisi maksaa elatusmaksuja. Kun hain elatusapua häneltä, hän sanoi heti itsensä irti työpaikasta. Ja hän työskentelee nyt ”yksityisesti” [harmailta markkinoilla, P. S.], milloin missäkin. Hänellä ei ole vakituista työpaikkaa. Hänellä ei ole vakituksia tuloja, joten hänen tulojaan ei voi tarkistaa/varmistaa, koska tänään hän voi olla töissä jossain, ja huomenna jo muualla. Häneltä ei voi periä mitään. (Irina2)

Ei auttanut [aviomies, P. S.]. Hän on velkaa todella ison summan elatusmaksuja. Todella ison summan, sillä edes silloin, kun me asuimme yhdessä, hän ei antanut minulle rahaa. (Lena)

Yrititkö sinä saada elatustukea? (Alja)

Kyllä, minä yritin saada elatustukea. (Lena)

Eli hän [mies, P. S.] järjesti tilanteen niin, että hän ei käynyt töissä, löi Lenaa, nöyryytti häntä, joi, ja hänen olisi pitänyt maksaa elatuksesta, mutta hän ei maksanut. (Alja)

Maksaako lapsen isä mitään, elatusmaksuja tai jotain? (Pia)

Ei mitään. (Viktoria)

Eikö hän tue mitenkään? (Pia)

Ei. Hän antoi minulle vuodevaatteita ja astioita, ja sanoo, etten tarvitse mitään. Rahaa hän ei anna. Hänellä on uusi nainen. (Viktoria)

Venäjän Federaation perhelaki (1995) määrittää sukulaisten ja perheenjäsenten keskinäisen taloudellisen huolenpitovastuun (Article 87–97), joka ulottuu laajemmalle kuin esimerkiksi Suomessa. Perhekäsitys on laajempi kuin perinteinen ydinperhemalli. Taloudellinen huolenpitovastuu on säädetty kattamaan puolison lisäksi myös vanhemmat, isovanhemmat, sisarukset, lapset ja lapsenlapset, sisar- ja velipuolet sekä isä- ja äitipuolet, mikäli nämä ovat työkyvyttömiä (lack of labour capacity) ja ovat talou-

dellisen avun tarpeessa. Edellytyksenä on, että juridisesti taloudellisessa huolenpitovastuussa oleva on työkykyinen. Huolenpitovastuu on määriteltävä laissa molempiin suuntiin, isovanhemmat ovat velvollisia huolehtimaan lapsenlapsistaan ja kääntäen myös lapsenlapset ovat velvollisia huolehtimaan isovanhemmistaan. Tämä edellyttää kuitenkin oikeuden päätöstä (Family Code of... 2005, 96–105), koska ensisijainen huolenpitovastuu lapsista on vanhemmilla sekä lapsilla vanhemmistaan.

Naisten elämä parisuhteessa voi olla vaikea. Tutkimusjoukon naisista monet kohtaavat puolison taholta erilaista väkivaltaa, laiminlyöntiä, välinpitämättömyyttä tai puolison päihteiden käyttö on ongelmallista. Huolimatta suhdetta kuormittavista tekijöistä, naiset joutuvat usein jäämään taloudellisen pakon seurauksena näihin suhteisiin. Tutkimusjoukossa naiset eivät yleensä olleet kyenneet sopimaan puolison kanssa elatuksesta avioeron jälkeen. Taloudellisen tuen puute kaventaa naisten toimijuutta ratkaisevasti eron jälkeen. Naiset yrittävät etsiä erilaisia ratkaisuja elämisen edellytysten parantamiseksi ja he joutuvat lisäksi kantamaan taloudellista vastuuta usein vanhemmistaan ja/tai muista lähisukulaisista. Työskentely harmaassa taloudessa paikallisilla markkinoilla on usein ainoa vaihtoehto ja aina sekään ei tarjoa ratkaisua elämäntilanteeseen.

Sosiaaliturva haasteisiin vastaajana?

Putin esiintyi vähän aikaa sitten [TV:ssä], ja sanoi allekirjoittavansa lakeja, joilla tuetaan tiettyjä väestönosia, eri toimialoilla. Mutta kun ne lait tulevat alueille asti, ne tulevat vääristyneinä, tai eivät tule lainkaan. Sen takia hän jokin aika sitten oli erittäin vihainen siitä. (Alja, 2006)

Uuden Venäjän parlamenttivaalien jälkeen myönnettiin yleisesti, että sosiaaliturvatoimia on lisättävä, mikä merkitsi käytännössä sosiaaliturvan tarkoituksenmukaisempaa kohdentamista. Perinteisesti Venäjän sosiaaliturvajärjestelmää on pidetty pikemminkin liian kattavana kuin puutteellisenä. Talousuudistuksen myötä sosiaaliturvan kohderyhmät muuttivat ja aiemmasta ”kaikille varallisuuteen katsomatta tasapuolisesti” periaatteesta oli luovuttava. (Tekoniemi 1994.) Sosialistisessa Neuvostoliitossa hyvinvoinnin tasainen jakautuminen turvattiin tavaroiden ja pal-

velujen hintasäännöstelyllä, perustuslain takaamalla työpaikalla, alhaisilla asumiskustannuksilla sekä maksuttomalla terveydenhoidolla ja koulutuksella. Subventoitujen kiinteiden hintojen käyttö johti käytännössä suurempiin epäsuoriin tulonsiirtoihin rikkaille. Sama malli toteutui myös eri alueiden välillä. Sosiaaliturvajärjestelmän perustana ovat neuvostoajoista lähtien olleet yritykset, jotka järjestivät työntekijöilleen maksuttomia virkistyslomia, lastenhoitoa, edullisia elintarvikkeita ja huolehtivat työsuhteen päätyttyä eläkkeiden maksamisesta. (Mt.)

Sosialistisesta talousjärjestelmästä luopuminen merkitsi sosiaalipolitiikan linjojen muuttumista ja etenkin valtion roolin muutosta sosiaalipolitiikan toteuttajana. Käytännössä se tarkoitti olemassa olevan sosiaaliturvajärjestelmän osittaista purkamista, osittain sen kehittämistä tarjoamalla uusia palveluja sekä parantamalla järjestelmän sisäistä toimivuutta. (Mt.) Sosiaaliturvajärjestelmälle rakennemuutos aiheutti omat vaatimuksensa, joista tärkeimmät liittyvät työttömyysturvan, uudelleen koulutuksen ja minimielintason turvaamiseen. Viime kädessä tavoitteena ei kuitenkaan ole ollut vain vähäosaisten auttaminen, vaan aktiivisen väestöosan kannustaminen omalla työnteollaan ja yrittämisellään tarjoamaan itselleen riittävä hyvinvoinnin taso. Sosiaaliturvajärjestelmä luotiin pääosin neuvostoaikana, toisenlaisen yhteiskuntajärjestelmän tarpeita varten ja on selvää, että se toimii heikosti uudella aikakaudella. Järjestelmää on uudistettu ja etuuksien tasoa nostettu, mutta se ei kykene tukemaan kansalaisia yksilöllisissä ongelmatilanteissa kovinkaan hyvin. (Skvortsova 2007.)

”Sosiaalitoimi” jakaantuu Murmanskin oblastissa työ- ja sosiaalisen kehityksen komitean sosiaaliasiain hallintovirastoon sekä kolmeen paikalliseen alueyksikköön, jotka sijaitsevat eri kaupunginosissa Murmanskissa. Oblastin isommissa kaupungeissa ovat omat paikalliset yksikkönsä. Koko alueen sosiaalitoimen kokonaiskoordinaatio on hallintovirastossa, joka toimeenpanee Venäjän Federaation lakisäätteisiä toimia. Keskusvirasto koordinoi muun muassa alueellisia kehitysohjelmia, kuten esimerkiksi valtion ohjeistamia erityisohjelmia tietyille kohderyhmille. (Gerasimenko 2007, haastattelu.)

Venäjällä on valtion keskushallinnon toimeenpanemana toteutettu viime vuosina erilaisia alueellisia tukiohjelmia. Vuosina 2006–2007 on toteutettu esimerkiksi erityistä lapsiperheille kohdennettua tukiohjelmaa. Murmanskin alueella tämän taloudellisen tukiohjelman piirissä ovat

muun muassa alle toimeentulominimin⁹ elävät perheet. Tukea saavia perheitä oli noin 5000 vuonna 2007. Alueellisesta ohjelmasta kohdennettuja tukimuotoja voi saada valtion lakisääteisten tukien rinnalla eli ne eivät ole toisiaan poissulkevia. Ohjelman tavoite on tukea perheitä ja kannustaa heitä hankkimaan useampia lapsia. (Mt.)

Alueellisesta ohjelmasta maksetaan 11 200 ruplan¹⁰ kertakorvaus syntyvästä lapsesta, *ei työssä oleville*, Murmanskin alueella sekä kertakorvaus 1 400 ruplaa, kun lapsi menee ensimmäiselle luokalle kouluun, mikäli perhe elää alle toimeentulominimin. Valtion tuki on puolestaan nuorille perheille suunnattu tuen muoto, jolloin odotus-/synnytyksajan tukea maksetaan, *ei työssä oleville*, 420 ruplaa kertakorvauksena, mikäli raskaana oleva äiti hakeutuu äitiysneuvolajärjestelmän piiriin. Tuella halutaan sitouttaa naiset raskaudenajan seurantaan. Vuoden 2007 alusta on maksettu suomalaista kotihoidontukea vastaavaa etuutta, jota maksetaan siihen asti kunnes lapsi täyttää puolitoista vuotta. Ensimmäisestä lapsesta maksetaan 2100 ruplaa ja toisesta sekä seuraavista lapsista 4200 ruplaa kuukaudessa. Aikaisemmin etuudet olivat huomattavasti pienempiä. (Mt.)

Puolentoista ikävuoden jälkeen, mikäli perhe elää alle toimeentulominimin maksetaan 140 ruplan suuruista lapsilisää kuukausittain siihen asti, kunnes lapsi täyttää kuusitoista vuotta. Yksinhuoltajilla lapsilisän määrä on 280 ruplaa kuukaudessa. Mikäli puolisoilta ei voida periä elatusmaksuja, yksinhuoltajat saavat lisäksi 210 ruplan kuukausittaisen elatusmaksun kaupungilta. Kaupunki ei kuitenkaan maksa tätä elatusmaksua, ellei puoliso ole etsintäkuulutettu rikollinen, kärsimässä vankeusrangaistusta tai laitoshoidossa (Family Code of... 2005) eli kyse on poikkeuksellisesta tilanteesta ja elatusmaksut yritetään aina periä lapsen etävanhemmalta. Tiedustellessani keskusvirastossa näiden asiakkaiden määrää Murmanskin alueella, he vastasivat, ettei heitä ole kovin paljon ja he eivät voi, eivätkä halua sanoa sitä.

Yksinhuoltajan määrittelykäytäntö on Venäjällä kapea ja poikkeaa suomalaisesta määrittelystä. Äiti katsotaan yksinhuoltajaksi tilanteissa, joissa jo synnytyslaitoksella on merkitty lapsen syntymätodistukseen, ettei lap-

9 Vuonna 2007 toimeentulominimi oli 5 570 ruplaa.

10 Ruplan keskikurssi oli noin 0,035€ vuonna 2007, jolloin esimerkiksi 100 RUB on noin 3,5 euroa.

sella ole isää. Toinen yksinhuoltajuuden peruste on puolison kuolema. Avioero ei oikeuta yksinhuoltajan statukseen, vaikka tilanne olisi todellisuudessa näin. (Gerasimenko 2007, haastattelu.) Mikäli isältä ei saada perittyä elatusmaksuja, ei kaupunkikaan niitä käytännössä maksa, koska äiti ei ole määrittelykäytännön mukaan yksinhuoltaja.

Aiemmin oli niin. Neuvostoaikana, jos ihminen ei käynyt töissä, hänet laitettiin vankilaan tai pakotettiin työskentelemään, ja nainen sai joka tapauksessa jotain apua. Mutta nykyään, jos ihminen ei käy töissä, häntä ei voida siihen pakottaa. Ei ole sellaista lakia. (Alja, 2006)

Ei, [lapseni, P. S.] on toisesta avioliitosta. Ensimmäisen miehen kanssa asuin vain vähän aikaa. Kun palasin Murmansiin, menin uudestaan naimisiin. Olemme hänen kanssaan eronneet. Hän joi paljon, ja minä otin hänestä eron. Hän ei maksa elatusmaksuja (...) Minulla ei nyt ole mitään [tulonlähdettä, P. S.]. Alle 16-vuotiaasta lapsesta maksetaan tukea, mutta nyt hän on jo täyttänyt 17, joten en saa enää mitään. Minulle maksettiin 5 euroa lapsesta kuukaudessa. Viisi euroa Suomen rahassa maksettiin lapsilisää kuukaudessa. Mitä voi ostaa viidellä eurolla? (Margareta)

Ja sen jälkeen ei saa, jos lapsi on vaikka 17, niin sen jälkeen ei saa mitään? (Pia)

Kun lapsi täyttää 16 vuotta, tukea lakataan maksamasta. Koska minä olen yksinhuoltajaäiti, kävin hallintovirastossa sanomassa, että (...) tukea pitäisi periaatteessa maksaa 18 vuoteen asti, edes sen viisi euroa, mutta kun ei, niin ei. (Margarita)

Sosiaalisten etuuksien taso on kuitenkin noussut 2000-luvulla alueellisten ohjelmien tuloksena. Tuet ovat tasoltaan kuitenkin edelleen matalia, kun ne suhteutetaan elinkustannuksiin. Tukimuodot ovat usein kohdennettuja ja jättävät osan hakijoista auttamattomasti ulkopuolelle. Lisäksi asiakkaalta vaaditaan vahva näyttöperusta tukea haettaessa ja hakuprosessi on monimutkainen, joten osa naisista jättää sen tekemättä tai heillä ei ole yksinkertaisesti voimavaroja tähän prosessiin. Harkinnanvaraiset sosiaaliturvaetuudet ovat vähäisiä. (Informantit, arena2; haastatteluaineisto.)

Propiskan loukku

Venäjällä on rekisteröidyttävä kolmen vuorokauden kuluessa siitä, kun on saapunut paikkakunnalle. Vaikka neuvostoajalta peräisin oleva propiska-järjestelmä (asuinpaikkamerkintä henkilöpapereissa) on kumottu, samaa asiaa ajaa periaatteessa rekisteröintileima passissa. Rekisteröinnin puuttuminen jättää ihmisen yleensä perustuslaillisten oikeuksien ulkopuolelle. Venäjällä on arvioitu olevan 3,5–5 miljoonaa asunnotonta, joista 20 % arvioidaan olevan naisia. Asunnottomista noin kahdella kolmasosalla on ammatillinen koulutus ja heistä suurin osa on Venäjän kansalaisia. Keskeisimpiä syitä asunnottomuuteen ovat perhesyyt, asuntokeinottelun uhriksi joutuminen sekä vaikeudet löytää asuntoa vankilasta vapautumisen tai häädön jälkeen. (Soster Venäjä-uutiskatsaus 2007/1.)

Rekisteröinnin puuttuminen merkitsee yhteiskunnan ulkopuolella olemista monella tavalla. ”Propiska” eli rekisteröintimerkintä sekä merkinnän saamisen edellytykset ovat ihmeellinen asia. Kolmella tutkimusjoukon naisista ei esimerkiksi ole olemassa passia, johon merkintä voitaisiin tehdä. Haastatteluaiaineistossa rekisteröitymisen ongelmat koskettavat erityisesti naisia, jotka ovat muuttaneet Murmansiin (Venäjälle) entisistä Neuvostoliiton maista. Käytännössä rekisteröityminen on mahdollista ainoastaan työpaikkaan tai asuntoon. Ilman rekisteröintimerkintää on vaikea löytää työpaikkaa ja ilman asuntoa ei yleensä saa työtä, jolloin ainoaksi vaihtoehdoksi jää harmaalla sektorilla työskentely. Propiskan voi saada myös avioitumalla.

Ei minkäänlaista työttömyyskorvausta...? (Pia)

Miten voisin saada, kun minulla ei ole ”propiskaa” [asuinpaikkamerkintä, P. S.]. Ilman propiskaa et ole ihminen, ymmärrätekö. Silloin on ilman mitään oikeuksia, edes terveyspalveluihin ei ole oikeutta. (Zhenja)

Propiska on mekanismi, joka käytännössä eriarvoistaa ja toiseuttaa ihmisiä ja työntää heitä marginaaliin. Ilman rekisteröintimerkintää olevat ihmiset ovat toisen luokan kansalaisia, jotka eivät ole oikeutettuja yhteiskunnan tarjoamiin palveluihin. He elävät usein harmaalla vyöhykkeellä, vailla kansalaisoikeuksia. Zhenja kuvaa haastattelulainauksessa propiskaa ihmisyyden määrittäjänä. Käytännössä ihminen elää yhteiskunnassa, ole-

matta kuitenkin yhteiskunnan jäsen, joka rajaa myös kansalaistoimijuiden. Propiska siirtää ihmisiä yhteiskunnan reunalle. Käytännössä positio muistuttaa laittoman siirtolaisen asemaa monin tavoin. Aidan tilanteessa propiskan puuttuminen on merkinnyt sosiaaliturvaetuuksien menettämistä.

Saatteko siis nyt tukea? (Pia)

Kyllä, nyt olen alkanut saada. Ennen en saanut yhtään mitään. Mutta saan vain sitä tukea [lapsilisää, P. S.]. Muihin etuuksiin minulla ei ole mitään oikeutta, koska minulla ei ole Murmanskin propiskaa. Kaupunki on myöntänyt meille väliaikaisesti asunnon, mutta vain kolmeksi vuodeksi. En tiedä, mitä kolmen vuoden päästä tapahtuu. Ehkä asumme sitten kadulla...sen takia, että me muutimme. Meillä ei ollut edes väliaikaista rekisteröintiä. Meillä ei ollut minkäänlaisia oikeuksia. Kun meille syntyi täällä kolmas lapsi, vuokrasimme itse asunnon [yksityisesti, P. S.]. Jotta saisi lapsilisää pitää olla rekisteröitynä. (Aida)

Virallinen rekisteröinti asunnon asukkaaksi on merkityksellinen asunnonvaihdon, perintöoikeuden ja avioerojen tilanteissa. Mikäli avioitumisen yhteydessä toista puolisoa (usein naista) ei ole rekisteröity aviopuolison asuntoon, nainen voi joutua eron seurauksena yksin tai lasten kanssa kadulle. Projektin kriisikeskuksessa ilmiö tuli esille, kun naiset hakivat apua jouduttuaan kadulle (informantit, arena2). Haastatteluaineistossa rekisteröityminen näyttäytyi myös siten, ettei puoliso kirjaudu avioeron jälkeen pois yhteisestä asunnosta. Ex-puoliso voi olla papereissa rekisteröityneenä asuntoon vielä vuosienkin kuluttua, vaikka ei todellisuudessa asu enää siellä. Ex-puolisosta on kuitenkin maksettava kunnallismaksut, koska hän on rekisteröitynyt asuntoon. Nämä paperilla olevat kirjautumiset vaikeuttavat naisten avunsaantia sosiaalitoimessa, koska puolisoiden ”haamutulot” lasketaan todellisiksi tuloiksi ja ne eväävät sosiaaliturvaetuudet.

Tiedätkö, tilanne on sellainen, että minun entinen mieheni ei kirjautunut ulos asunnosta. Enkä minä voi itse häntä ”kirjata ulos”, ja siksi minun pitää maksaa kunnallispalvelumaksuja hänestäkin, vaikka häntä ei ole, hän ei ole asunut siellä kuuteen vuoteen, mutta minä joudun maksamaan. Kaubeaa! (Lena)

*Sen miehenkö on itse tehtävä se [kirjaututtava pois asunnosta, P. S.]?
(Pia)*

Vain hänen suostumuksestaan sen voi tehdä. Mutta hän ei suostu siihen. Hän ei halua. (Lena)

Ja nyt me yritämme oikeuden kautta... (Alja)

Kaiken lisäksi Lenaa ei lasketa pienituloiseksi, koska hänen miehensä on kirjoilla asunnossa, lapset ovat kirjoilla, ja hän asuu yksin [todellinen tilanne, P. S.], mutta ei voi todistaa, että hänellä on erittäin pienet tulot. Hänellä on käytössään [laskennalliset, P. S.] miehen tulot ja lasten tulot, koska he ovat täysi-ikäisiä. Ja sen takia hän ei saa tukea. (Alja)

Neuvostoaikana asunnot olivat pääosin valtion omistamia ja vain avio-
parien oli mahdollista hakeutua asuntojonoon. Neuvostoliiton hajottua
alkoi asuntojen yksityistäminen. Monet perheet tarttuivat tuolloin mah-
dollisuuteen ja ostivat aikaisemmin valtiolta vuokralla olleen asunnon
itselleen. (Korhonen 2007, 10.) Osa heistä on ajautunut myöhemmin
vaikeuksiin asuntovelkansa hoidossa ja he ovat joutuneet myymään asun-
tonsa. Liike-elämän kehityksen seurauksena alkoi keinottelu myös Mur-
manskin asuntomarkkinoilla. Liikemiehet sijoittivat asuntomarkkinoi-
hin ostamalla edullisia pienikokoisia asuntoja, joita yhdistettiin remontin
yhteydessä isommiksi. Asunnot siirtyivät sen jälkeen joko myytäviksi tai
vuokrattaviksi yksityisille asuntomarkkinoille, jolloin pienituloiset kansa-
laiset ei yleensä kykene hankkimaan asuntoa näiltä asuntomarkkinoilta.
(Informantti, arena1.) Keinottelu asuntomarkkinoilla lisäsi korruptiota
ja rikollisuutta. Asuntolainojen korot ovat korkeat (2007, noin 15 %) Mur-
manskissa ja asuntolainat jäävät usein pieni- ja keskituloisten palkan-
saajien ulottumattomiin. Eläkkeellä olevat eivät saa yleensä asuntolainaa.
Asuntojen kokonaismäärä on pienentynyt kaupungissa yksityistämisen
myötä, asuntotuotannon aikaisemman totaalisen pysähtymisen seurauk-
sena ja asuntojonot kaupungin vuokra-asuntoihin ovat erittäin pitkät.
Kaupungista on vaikea löytää kohtuuhintaista vuokra-asuntoa ja monet
ihmiset asuvat edelleen erilaisissa yhteistalouksissa ja asuntoloissa (infor-
mantit arena1, 2).

*Meillä Venäjällä naisilla on erittäin paljon ongelmia näiden asunto-
reformien takia. Niitä ei ole ajateltu loppuun saakka. Ja nyt lähes joka*

viikko on mielenosoituksia. Ihmiset, jotka eivät ole tyytyväisiä reformiin, kokoontuvat toreille, ja protestoivat sitä vastaan. Mutta toistaiseksi mitään muutoksia ei ole tapahtunut, ja ihmiset joutuvat maksamaan kaubeita... [vuokria, P. S.] Murmanskin alueella. (Alja, 2006)

Korkeat avioeroluvut vaikuttavat myös omistusasumiseen. Avioerotilanteissa puoliso pitäisi ostaa ulos (omistus)asunnosta, mihin monilla ei ole varaa ja yhdessä asuminen jatkuu erosta huolimatta. Kaupungin vaikea vuokra-asunnotilanne vaikuttaa myös siihen, että puoliso voi kieltäytyä lähtemästä asunnosta. Propiska vaikuttaa kansalaisten asumiseen ja siihen, etteivät ihmiset todellisuudessa asu siellä, mihin he ovat rekisteröityneet (vrt. Attwood 1997, 99, 102, 107–108). Ihmiset voivat asua jopa uuden kumppaninsa kanssa ja olla samanaikaisesti rekisteröityneinä ex-puolison asuntoon. Venäjällä on mahdollista saada ”asumistukea”, jos tulot ovat alle toimeentulominimin ja hakija kykenee todistamaan sen (Gerasimenko 2007, haastattelu).

Asumiseen liittyvä uudistus toteutettiin 2000-luvulla, jolloin tavoitteeksi tuli todellisten asumiskustannusten siirtäminen asukkaiden itsensä maksettaviksi. Tämä on merkinnyt vuokrien ja kunnallismaksujen jatkuvia korotuksia (informantit, areena 1, 2). Neuvostoaikana asuminen oli halpaa tai asunto oli monissa tapauksissa myös ilmainen tietyille väestöryhmille. Nykyään vähäiset tarjolla olevat kaupungin vuokra-asunnot ovat usein huonokuntoisia, koska rakennuskanta on vanhaa ja taloja tai kerrostaloasuntoja ei ole välttämättä remontoitu rakentamisen jälkeen. Kollegani (informantti, areena2) kertoi, ettei ainakaan kahteenkymmeneen vuoteen rakennettu asuntoja eikä korjattu mitään. Huonokuntoinen asunto on Venäjällä usein todella heikkokuntoinen, kun sitä arvioi länsimaisin kriteerein. Rahan puutteessa peruskorjaukset on jätetty kaupungin tai valtion toimesta tekemättä, kuten eräs haastatteleistani naisista kuvasi äitinsä tilannetta.

Yksiö. Hänen asuntonsa on periaatteessa ihan hyvä. Lämmin vesi, kylmä vesi, wc, kaikki on, mutta asuntoa ei kuitenkaan ole remontoitu. Hän ei itse pysty sitä tekemään, koska eläke on pieni. Hän on ”työn veteraani”, joten periaatteessa valtion pitäisi maksaa remontti, mutta häneltä evättiin se. Ei ole rahaa. (Margarita)

Asumisen perusmenot ovat melko kohtuullisia, mutta kun ne suhteutetaan tutkimusjoukon naisten palkkoihin ja eläkkeisiin, ne ovat korkeat. Kuukausittain maksettava kunnallispalvelumaksu sisältää sähkön, veden, lämmön ja kaasun, joskus lankapuhelimen perusmaksunkin, jonka asukkaat maksavat myös omistusasunnossa asuessaan (informatti, areena2). Eläkkeellä olevien kuukausittainen eläke ei yleensä riitä kattamaan edes asumismenoja. Monet palkansaajat sijoittavat ainakin puolet palkastaan asumiseen ja aina tulot eivät edes riitä vuokranmaksuun. Osalla tutkimusjoukon naisista oli vuokria ja/tai kunnallismaksuja rästissä, joita he yrittivät lyhentää, etteivät joutuisi hädetyiksi. Häädön jälkeen asunnon saaminen kaupungilta vaikeutuu entisestään.

Asun huonokuntoisessa puutalossa, joka on jo purkukunnossa. (Margarita)

Pitääkö heidän maksaa vuokraa... (Pia)

Vuokra on todella iso. Minulla se on 2000. (Margarita)

Vaikka talo on niin huonossa kunnossa, onko vuokra kuitenkin sama? (Alja)

Kyllä, maksan 2000 kahdesta huoneesta. (Margarita)

2000-luvun Venäjä on jakautunut monella tavalla. Kuilu rikkaiden ja köyhien välillä voi olla syvä. Venäläisistä on rikkaita alle 5 % ja köyhiä noin 40 %. Koulutettuun ja taloudellisesti pärjäävään keskiluokkaan kuuluu joka viides venäläinen. Suhteellisen köyhiä työläisiä ja eläkkeellä olevia on paljon. (Korhonen 2007, 5.) Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen yksi riskiryhmä ovat useissa maissa olleet yksihuoltajat. Yksihuoltajien heikko asema on todettu myös uusimmissa Venäjällä tehdyissä tutkimuksissa. (Mannila 2006, 262.) Taloudellinen hyvinvointi koskettaa osaa kansasta, mutta läheskään kaikki eivät ole päässeet mukaan taloudelliseen nousuun. Murmanskin katukuvassa näkyvät uusrikkaat ovat iso kontrasti ”vanhoille mummoille”, jotka istuvat kadunvarressa puisien hedelmälaatikkojen päällä kauppaamassa auringonkukansiemeniä tai kotona tehtyjä elintarvikkeita ohikulkeville ihmisille. Monet tavalliset kansalaiset kokevat nykyisessä yhteiskunnallisessa epävarmuudessa ja jatkuvassa muutoksessa itsensä hyvin turvattomiksi.

Ei ole mitään turvaa valtion puolelta. Valtio on jättänyt meidät selviytymään miten pystymme. (...) Minä pyydän apua, pyydän rahaa

[elämiseen, P. S.]. Naisilla pitäisi olla oikeus tehdä työtä, ja työstä tulisi maksaa sama palkka kuin miehille. Venäjällä miehet ovat vallassa. (Irina)

Venäjällä naisten sosiaalitaloudelliseen asemaan liittyvä erityinen ongelma ja haaste on naisten vähäinen kiinnostus politiikkaan ja vaikuttamiseen. Kiinnostus poliittiseen toimintaan väheni jo neuvostoajana (ks. Zaslavsky 1995), kun ihmisten usko hallinnon mahdollisuuksiin romahhti. Naiset eivät käytännössä osallistu talouspoliittiseen päätöksentekoon, kuten esimerkiksi budjetti-, rahoitus-, talous-, verotus- ja palkkapolitiikan kehittämiseen. Naiset eivät ole keskeisillä paikoilla vaikuttamassa ja ajamassa omia etujaan päätöksenteossa. (Tutolmina 2008, haastattelu.) Naisten vähäinen kiinnostus politiikkaan ja vaikuttamiseen johtaa siihen, etteivät naisten elämään keskeisesti vaikuttavat tärkeät asiat tule käsiteltäviksi poliittisilla areenoilla tai asioista päätetään ilman naisnäkökulmaa. Tällöin moniin epäkohtiin on vaikea saada minkäänlaisia muutoksia. Tämä vaikuttaa naisten aseman parantamiseen ja kehittämiseen laajemminkin, koska se edellyttäisi naisilta omien vaikutusmahdollisuuksien tiedostamista.

Yhteiskunnalliset, alueelliset ja paikalliset tekijät ja olosuhteet määrittävät pitkälti prostituution syntyä ja olemassaoloa Murmanskissa. Prostituutio mahdollistaa sen, minkä yhteiskunta rajaa näiden naisten ulottumattomiin, taloudellisen toimeentulon ja sen myötä legitimiin paikan ja tilan yhteisön jäsenenä.

Mutta minä ymmärrän, että nainen, joka on joutunut sellaiseen epätoivoon, että mitään muuta ratkaisua tilanteeseen ei ole... lapset täytyy ruokkia, ja itsensäkin pitää ruokkia. Ymmärrätkö? (Irina)

Kysymys on siitä, että monet naiset, jotka käyvät minun luonani kriisikeskuksessa, heillä on hyvät miehet, naiset vakuuttavat miehille, että he menevät myymään jotakin tavaraa [todellisuudet harjoittavat prostituutiota, P. S.], eikä se johdu siitä, että he eivät rakastaisi miestä. Miksi niin on? Siksi, että mies saattaa olla työttömänä, sellaisia on paljon, tai sitten miehet saavat rahaa joskus, ja joskus ei. Tai jos saavatkin rahaa, juovat ne kaikki. Ja nainen jää aivan... Hänellä voi olla kaksi lasta, ja meillä Venäjällä ongelma on siinä, että kaik-

ki vastuu lapsesta on naisen harteilla, ainoastaan naisen, ei miehen. Suomessa asia on toisin, samoin Norjassa. (Alja, 2005)

Yhteiskunnallinen transiatio on merkinnyt suurta muutosta kansalaisten arjen edellytyksille. Aikaisemmin yhteiskunta huolehti kansalaisistaan ja uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa vastuu on siirtynyt lisääntyvästi yksilön omille harteille. Naisten toimijuuden mahdollisuudet paikallisessa ympäristössä ja ympäristön tarjoamissa mahdollisuuksissa ovat kaventuneet. Kaikkein vaikeimmassa asemassa ovat usein yksinhuoltajat ja ikääntyvät naiset, etenkin tilanteissa, joissa epäviralliset tukiverkostot ovat vähäiset. Usein läheisverkostotkaan eivät kykene takaamaan riittävää turvaa kriisitilanteissa. Ylisukupolvittaisissa perherakenteissa on tapahtunut rapautumista muuttoliikkeen ja kaupungistuminen seurauksena, mikä vaikuttaa konkreettisesti naisten arkeen. Propiskaan liittyvät ongelmat näyttävät naisten elämässä palvelujärjestelmän, sosiaaliturvan ja virallisten työmarkkinoiden ulkopuolelle jäämisinä. Avioero vaikeuttaa naisten taloudellista selviytymistä, ja vastuu lapsista on käytännössä naisilla. Sosiaaliset ongelmat ovat ajallisesti ja paikallisesti muotoutuvia, joiden juuret kiinnittyvät tutkimuksessani yhteiskunnallisen transition aiheuttamiin heijastevaikutuksiin. Naisten mahdollisuudet rakentuvat yksilön ja yhteiskunnan välisessä vuorovaikutussuhteessa, joka asettaa reunaehdot naisten toimijuudelle. Toimintamahdollisuuksien kaventumisen seurauksena prostituutio voi muodostua ongelmanratkaisukeinoksi.

5 YLI RAJOJEN

5.1 Prostituutioon tulo

Tarkastelen tässä luvussa tekijöitä, jotka ovat läsnä naisten elämäntilanteissa, kun päätös prostituutioon harjoittamisesta syntyy. Keskiössä ovat naisten kokemukset ja heidän kokemuksilleen antamat merkitykset – tulkinnat, joita naiset liittävät prostituutioon. Yhteiskunnalliset tekijät ja paikalliset mahdollisuudet tai niiden puuttuminen kehystävät naisten kerrottuja kokemuksia. Kyseessä ovat naisten yksilölliset elämäntilanteet, joihin he ovat lähteneet etsimään ratkaisua prostituutiosta. Prostituutioon valintaan kiinnittyvät myös prostituutiokysyntään vaikuttavat globaalit tekijät sekä paikallinen ympäristö. Kyse on sosiaalisesta ilmiöstä, joka muotoutuu Murmanskin ajallisissa, paikallisissa ja yhteiskunnallisissa ehdoissa. Olen rajautunut tutkimuksessani prostituutiotarjontaan liittyviin kysymyksiin naisten näkökulmasta ja tässä rajauksessa prostituutiokysyntään liittyvät tekijät jäävät pääosin tarkastelun ulkopuolelle.

Naisten prostituutiotoimijuus paikantuu tutkimuksessa *pohjoisen liikkuvaan prostituutioon* ja *paikalliseen prostituutioon Murmanskissa*. Työskentely liikkuvassa prostituutiosta merkitsee naisille konkreettisia siirtymiä maarajojen yli, sinne missä kysyntä ja asiakkaat ovat. Naisten prostituutiotoimijuus tulee lähelle Mirjana Morokvasicin (2004) näkemystä maasta toiseen tapahtuvista siirtymistä (migration), joka on sukupuolistunutta ja riippuvainen taustalla vaikuttavista instituutionaalista rakenteista. Lähtemisellä naiset mahdollistavat parempia arkielämän edellytyksiä kotimaassaan. Naisten matkustamista ja prostituutiotoimijuutta määrittävät lisäksi viisumi ja mahdollisuudet liikkua Schengen alueella. Raja merkityksellistyy moninaisena käsitteenä naisten kokemuksissa. Raja on paitsi fyysinen, ylitettävissä oleva raja, se merkitsee myös kokemusta ja mielentilaa tai -tiloja, eräänlaista mentaalista maisemaa, jossa liikutaan ajanjaksosta, tilasta ja kokemuksesta toiseen. (Saarikoski ym. 2006, 9.) Rajat voidaan määrittää lisäksi tilallisina, ideologisina ja sosiaalisina rakennelmina, joiden kautta yksilöt ja yhteisöt rakentavat omaa identiteettiään (Paasi 2000, 1). Sosiaaliset kohtaamiset ja erilaiset rajojen ylitykset muovaavat liikkuvassa prostituutiosta työskentelevien naisten identiteettiä.

Prostituutio organisoituu Murmanskin paikallisessa ja pohjoismaisessa liikkuvassa prostituutiossa eri tavalla ja näiden toimintamuotojen sisälläkin on eroja. Tällöin toimintaympäristöt määrittävät naisten toimijuutta eri tavalla. Naiset työskentelevät joskus myös lomittain liikkuvassa ja paikallisessa prostituutiossa. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi silloin, kun naiset eivät saa viisumia Pohjoismaihin tai heidät on käännytetty maasta, mikä merkitsee yleensä noin kahden vuoden matkustuskieltoa (ulkomaalaislaki). Paikallinen prostituutio voi tarjota näissä tilanteissa vaihtoehtoisen ratkaisun. Prostituutiokentässä eräänlaisen välitilan muodostaa rakastajattarena tai ylläpidettynä naisena oleminen, joka on ilmiönä tulkittavissa myös piiloprotituutioksi (Häkkinen 1995).

Tutkimusjoukossa ei ole naisia, jotka olisivat joutuneet pakotettuina työskentelemään liikkuvaan prostituutioon Palermon sopimuksen tarakoittamalla tavalla, ja heidät voitaisiin siten tulkita naiskaupan uhreiksi. (Ks. Palermon sopimus, liite 1.) Naiset eivät työskentele myöskään pakotettuina liikkuvassa prostituutiossa paljon puhutun venäläisen mafian alaisuudessa. Yhden naisen kokemuksissa päätös prostituutiosta on sidoksissa välillisesti mafiaan. Liikkuvassa prostituutiossa toiminnalliset rakenteet ovat erilaiset kuin Murmanskin paikallisessa prostituutiossa, johon sitoutuu myös järjestäytyntä rikollisuutta. Mafian ”lonkerot” ulottuvat eri tavoin paikallisesti organisoituun prostituutioon. Projektityössä tuli keväällä 2007 esille, että naiset matkustavat Murmanskista myös muualle Itä-Eurooppaan harjoittamaan prostituutiota. toiminnan laittomuuden seurauksena ”uusia” kohdemaita, joissa naiset voivat työskennellä, tarvitaan. Murmanskissa kollegat (informantit, areena2) sekä osa tutkimusjoukon naisista kertoi, että nuoria naisia värvätään agentti-toimistojen kautta muuallekin Eurooppaan seksityöhön. Nuoret naiset hankkivat ulkomailla rahaa jopa perheen perustamiseen, ja he tietävät menevänsä seksityöhön (informantti, areena1). Työskennellessäni Venäjällä en kohdannut henkilökohtaisesti tätä värväysilmiötä, mutta mikäli olisin etsinyt sitä aktiivisesti, olisin ehkä löytänyt jotakin.

Naisten autonomia määrittäyty prostituutioareenan ja naisten yksilöllisten elämäntilanteiden välisessä suhteessa, joka vaihtelee. Toimijuuden mahdollisuudet ovat prostituution eri alalajeissa ja toiminnallisissa tavoissa erilaiset (myös Kontula 2008, 228; Sanders 2005; Ranz 2009b). Tärkeiksi kysymyksiksi nousevat tällöin: kuka prostituutiota harjoittaa, missä toimintaa käytännössä harjoitetaan, ja missä kulttuurisessa kontekstissa

tai yhteiskunnallisissa ehdoissa toiminta syntyy, muotoutuu ja toteutuu. Prostituutioon toiminnallisissa, rakenteellisissa ja organisoitumisehdoissa on eroja, jonka vuoksi ilmiötä ei voi niputtaa yhteen. Prostituutio ei ole yhdenmukainen kategoria. On tärkeää ymmärtää, ketä on tutkimassa ja yritettävä välttää liiallisia yleistyksiä, jotka eivät pidä paikkaansa prostituutioilmiön koko kentässä, vaikka niistä löytyy yhteneviäkin piirteitä (myös Kontula 2008, 61–62).

Pakon ja valinnan sidos

Lähes koko prostituutiotutkimuksen historian ajan on esitetty tulkinnallisia näkemyseroja siitä, missä määrin prostituutioon tulo on pakko tai valinta, ja missä laajuudessa se ylipäätään voi olla oma valinta. Tutkimusaineistoni ja aikaisempi prostituutiotutkimus ovat vahvistaneet Riitta Granfeltin (1998, 82) esittämää tulkintaa pakon ja valinnan suhteesta siten, että prostituutioon tulo on usein pakko ja valinta, ja osittain kyse on valinnasta, osittain ajautumisesta. Pakon ja valinnan keskinäinen suhde riippuu ehdoista, joissa valinta toteutuu. Wendy Chapkis (1997, 67) tuo esille näkemyksen, että kyse voi olla ennemminkin ”rationaalista valinnasta” kuin ”vapaasta valinnasta”, joka on mahdollista vain harvoille hierarkkisesti rakentuneessa yhteiskunnassa. Myös Juha Perttula (2002, 157) kirjoittaa valinnoista, jotka ovat ihmiselle samanaikaisesti vapaaehtoisia ja pakotettuja. Kyse on yksilön valinnasta, joka määrittyy rakenteellisissa ja yhteisöllisissä ehdoissa. Myös Martha Nussbaum (2000) korostaa valintojen kontekstuaalisuutta. Anders Lisborgin (2003; myös Skeldon 2000; Hoffman 1997, 62) mukaan ilmaisu ”ryhtyä prostituutiksi omasta tahdosta” viittaa vapaaehtoisuuteen, mutta naisilla ei todellisuudessa aina ole valinnanvapautta. Kyseessä ovat ihmisten arjen ja yhteiskunnallisten rakenteiden törmäyskohdat: mitä valinta ja pakko merkitsevät yksilöille ja minkälaisen sisällön samat käsitteet saavat yhteiskunnan erilaisissa rakenteissa (Thorbeck & Battanaik 2003, 9). Tutkimusjoukon naiset ovat osa paikallista yhteisöä ja elävät sosiaalisissa suhteissa toisiin ihmisiin ja ympäristöön, jotka muovaavat toimijuuden ehtoja ja mahdollisuuksia. Prostituutiota harjoittavat naiset kantavat lisäksi mukanaan yksilöllistä elämänhistoriaansa, joka ei ole valintatilanteessa merkityksen.

Reitit prostituutioon rakentuvat eri tavoin. Tutkimusaineistossa naisten prostituutioon tuloa voivat kehystää *koukuttaminen, houkuttelu, uhkaaminen/kiristäminen, pakko tai valinta*. Tällöin esimerkiksi pakottaminen ja hyväksikäyttö näyttävät eri tavalla naisten tilanteissa paikallisessa prostituutiossa. Haastatteluaineistossa kuvattiin jonkin verran huumeisiin *koukuttamista* hyväksikäyttöä mahdollistavana tekijänä. Prostituutiofirmat sitovat naisia riippuvuuden kautta paikalliseen prostituutioon. Ilmiö näyttää myös käänteisenä. Tällöin on ensin syntynyt huumeriippuvuus, jonka jälkeen aineiden käyttö on rahoitettava ja prostituutio on usein naisten toimintatapa. Huumeiden käyttö on yleistä Murmanskin katuprostituutiossa. (Skaffari & Jegorova 2008.) *Houkuttelu* on toinen hyväksikäytön muoto, jota naisten kokemuksissa kuvattiin paikallisen prostituution rekrytointikeinona. Naisia houkutellaan katteettomilla lupauksilla prostituutiobisnekseen. He tietävät, että kyse on seksin myymisestä, mutta työn todellinen luonne ja työskentelyehdot paljastuvat vasta kokemuksen kautta. Työskentelyehdot voivat sisältää pahimmillaan vapaudenriistoa ja naiset eivät voi halutessaan aina lopettaa firmoissa työskentelyä. Suurin osa naisista harjoittaa prostituutiota kuitenkin ilman huumeriippuvuutta tai ulkopuolisten pakottamista tai että heidät olisi houkuteltu prostituutioon työskenneeseen. Paikallisen ympäristön tarjoamien mahdollisuuksien puute on keskeisin yksittäinen tekijä, miksi naiset valitsevat prostituution.

Tutkimusjoukossani eräs nuori nainen on ehtinyt kokea paljon. Hän on ollut ylläpidetty nainen, harjoittanut prostituutiota, käyttänyt ja välittänyt huumeita ja on pyörittänyt kahta prostituutioonfirmakin Murmanskissa. Firmoissa hän työskenteli emäntänä¹¹ muutama vuosi sitten. Hän tarkasteli pakkoa ja valintaa emäntänä toimimisen näkökulmasta. Naisen kokemuksissa välittyy paikallisen prostituution negatiivinen kehityskulku, jonka vaikutukset heijastuvat myös naisten toimijuudessa tapahtuneisiin muutoksiin.

Entä sitten nämä, jotka työskentelee... ei keikkalaisena, vaan siinä "tallissa", onko niin, että ne on mafian palkkalistoilla, että se on pak-

11 Emännällä tarkoitetaan henkilöä, joka vastaa prostituutiotoiminnan käytännön organisoinnista jossakin firmassa. Hän ei itse välttämättä harjoita prostituutiota itse vaan organisoii muiden töitä: vastaa puhelimeen, joskus kuljettaa tyttöjä, kerää rahoja jne. Näissä tehtävissä toimivat ovat usein naisia.

ko tehdä sitä työtä? Vai tekeekö naiset sitä vapaaehtoisesti ... että on pakko saada rahaa jostakin? (Pia)

Tietysti vapaaehtoisesti. (Tatiana)

Pakottiko joku...? (Pia)

Ei, vaan vapaaehtoisesti. Ainakin ne, jotka minulla työskentelivät, he kaikki olivat vapaaehtoisesti. Mutta on tietysti erilaisia tapauksia. Tyttöjä saatetaan houkutella mukaan bisnekseen, eikä päästetä pois. On ollut sellaisiakin tapauksia. Ja huumeita [pakotetaan käyttämään, P. S.], että tyttö ei voi lähteä pois firmasta ja että hän tienaisi rahaa nimenomaan siihen [huumeisiin, P. S.]. Aikaisemmin ei ollut sellaista, mutta nyt on. Sitä on paljon. (Tatiana)

Murmanskissa toimivat prostituutiofirmat ja -klubit ovat toimintatavoiltaan ja -moraaliltaan erilaisia. Tatianan kertomuksessa kuvataan firmojen käyttämää valtaa, joka merkitsee tarvittaessa kyseenalaisten ja rikollisten keinojen käyttöä naisten pitämiseksi prostituutiossa. Valtasuhde mahdollistaa naisten asettamien rajojen ylittämisen. Ulkopuoliset kaventavat naisten tilallisen toimijuuden, joka murentaa naisten autonomiaa. Valta siirtyy itsen ulkopuolelle. Pakottaminen ja riippuvuuksien rakentaminen merkitsevät äärimmäisiä vallankäytön muotoja sekä naisten heikentyneen aseman hyväksikäyttöä. Ulkopuolelta rakentuva valtasuhde rajaa toimijuuden, mikä jatkuessaan murentaa naisten psyykettä ja uhriuttaa (vrt. Laitinen 2004).

Tutkimusjoukossa yhden naisen prostituutiopäätöksen taustalla vaikuttava elämäntilanne poikkesi muusta aineistosta. Nainen kuvasi kokemukseensa siten, että päätös prostituutiosta oli sidoksissa järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Häntä *uhattiin ja kiristettiin*. Nainen on toiminut pienyrittäjänä ja Venäjällä on edelleen tavallista, että pienyritykset maksavat suojelurahaa rikollisille piireille (haastatteluaineisto; myös Hughes 2005, 212). Naisen prostituutiopäätöstä kehystää mafian uhkailu. Uhkailu toimii liikkeelle työntävänä voimana tilanteessa siten, että nainen valitsee prostituution. Mafia ei ole kiinnostunut rahojen hankkimisen tavoista, vaan pääasia on, että ne hankitaan. Prostituutio mahdollistaa naiselle selviytymistien ulos vaikeasta ja pelottavasta tilanteesta, jota pakko ehdollistaa. Valintapäätöstä kehystää äitiyden vastuutoimijuus epätoivoisessa tilanteessa, jolla nainen välttää lapseensa kohdistuvan mafian uhkauksen.

Kiinnostava ulottuvuus, jota nainen kuvasi on se, että miliisi kannustaa häntä maksamaan suojelurahan. Miliisi ei kykene suojelemaan naista, vaan korruptoituneessa järjestelmässä valta on rikollisilla. Korruptio on yksi keskeinen ongelma Venäjällä (Urponen 2002).

Mutta olen harjoittanut liiketoimintaa. Minulla on ollut paljon rahaa. Minulla meni ihan hyvin (...) koska liiketoimintani menestyi, miliisin mielestä minun olisi pitänyt maksaa suojelijoille, toisin sanoen mafialle pitää maksaa [suojelusrahaa, P. S.]. (Margarita)

Korruptiota. (Alja)

Niin, se on korruptiota. Ja he alkoivat tarkkailla minua, koska kieltäydyin maksamasta heille. He seurasivat minua, jopa siinä määrin, että pelkäsin, että he tekevät pojastani narkomaanin. Ja niin keksin lähteä käymään [paikka poistettu, P. S.] (Margarita)

Miten hän teki tämän päätöksen, että hän lähtee ensimmäiselle matkalle? (Pia)

Silloin, kun minua alettiin uhkailla, [kiristettiin suojelusrahaa, P. S.]. Tuttavani, hän kulki siellä, hän oli myös alkanut harjoittaa prostituutiota. Hän sanoi minulle, koska sinun asiiasi ovat tuolla tavalla ... Lähde sinne tienamaan rahaa. Minun on hyvin vaikea hyväksyä seläistä [prostituution harjoittamista, P. S.], mutta kun lastani alettiin uhata, olin tietysti epätoivoinen ja päätin lähteä. (Margarita)

Paikallisessa prostituutiossa työskentelevä Vera kertoi päätöksen prostituution siirtymisestä syntyneen lopulta itsestään, vaikka henkilökohtainen prosessi päätöksen taustalla oli vaikea. Vera ajautui taloudelliseen umpikujaan. Hän jäi asumuserossa ”tyhjän päälle”, ilman taloudellista tukea sekä asunnottomaksi pienten lastensa kanssa. Käytännössä kadulle. Veran tilannetta kehystää taloudellinen pakko, jolloin hän tekee *valinnan* ja soittaa työskentelymahdollisuuksista treffiklubille. Aida kuvaa myös taloudellista umpikujaa, jossa muita vaihtoehtoja kuin prostituutio ei ole ulottuvilla. *Pakko* kehystää naisten valintoja. Naisten kokemuksissa taloudelliset vaikeudet näyttäytyvät usein keskeisinä tekijöinä. Parisuhde ei välttämättä paranna taloudellista selviytymistä. Toinen naisista on yksinhuoltaja ja toinen avioliitossa, mutta puoliso ei ole tukeva elementti naisen elämässä. Aida on työskennellyt ajoittain harmaalla sektorilla, mutta ei kykene järjestämään sitä kautta riittävää toimeentuloa ja lapset rajaavat työssäkäynnin mahdollisuuksia.

Näin televisiossa mainoksen ja tiesin, mistä on kysymys. Soitin sinne ja sanoin olevani kiinnostunut. (Vera)

Treffiklubiin ("klub znakomstva"). (Alja)

Treffiklubin mainos televisiossa. (Vera)

Tapahtuko se tämän eron [ero puolisosta, P. S.] jälkeen? (Pia)

Kyllä. Kolmen kuukauden päästä siitä, kun tuli enemmän tarvetta rahalle. (Vera)

En miettinyt sitä kauan. Koska olin umpikujassa, ei ollut muuta vaihtoehtoa. (Aida)

Iris Pettain ym. (2006) mukaan katuprostituutiiossa työskenteleville naisille tehdyssä kyselyssä (n=408) suora pakottaminen prostituutioon rekrytoinnissa ei ole täysin tuntematon ilmiö, mutta aineistossa se oli melko harvinainen (mt., 13). Tutkimuksen tekijät tulkitsevat prostituutioon tuloa prosessina, jossa kietoutuvat yhteen monet valintaa tai päätöstä edesauttavat tekijät. Samanlaiseen näkemykseen ovat päätyneet myös Anette Brunovskis ja Guri Tyldum (2004) prostituoituja ja maahanmuuttajanaisia Oslossa käsittelevässä tutkimuksessaan.

Prostituutioon tulo näyttäytyy aineistossani kontekstisidonnaisena, johon vaikuttavat naisten elämäntilanteet, arki ja sosiaaliset suhteet. Prostituu-tioon tuloa ehdollistavat paikalliset, kulttuuriset, yhteiskunnalliset ja yksilölliset tekijät. Ratkaisevia ovat työllisyys-, koulutus- ja taloudelliset resurssit, joiden kautta naiset kiinnittyvät paikalliseen ympäristöön. Prostituu-tiotutkimuksissa työttömyyttä pidetään yhtenä prostituutioon altistavana tekijänä (esim. Häkkinen 1995; Khodyreva 2005; Hughes 2005; Pettai ym., 2006; Ranz 2009a). Konteksti on naisten valintatilanteissa erityisen merkityksellinen, koska noin puolet naisista oli työssä, joko virallisella tai epävirallisella sektorilla. Naistyömarkkinoiden matala-palkkaisuus, valikoivuus sekä naisten yksilölliset valmiudet ja ominaisuudet eivät mahdollista työllistymistä tai riittävää ansiotasoa.

Paikallisissa ehdoissa kulmineituvat naisten todelliset valinnan-mahdollisuudet, jotka vaikuttavat yksilön tulevaisuusorientaatioon: min-käläiseltä se näyttää? Vakavat puutteet useammalla resurssialueella altistavat yksilöä riskivyyhykkeelle, jossa rekrytoituminen prostituutioon on mahdollinen (Brunovskis & Tyldum 2004; Pettai ym., 2006). Prostituu-tiota selittämissä teoreettisissa malleissa (luku 2.1.4) tutkijat tuovat esiin riskivyyhykkeelle tuloa, vaikka eivät käytä juuri tätä käsitettä. Tutkimuk-

sisä riskivyyöhykkeelle tuloa edistävät myös aikaisemmat kokemukset laitossijoituksista (esim. Høigård & Finstad 1992).

Naiset kohtaavat usein jonkin kriisin elämässään, joka on niin sanottu ”viimeinen pisara” ja myötävaikuttaa prosessiin. Viimeinen pisara työntää naiset kohti lopullista päätöstä prostituutiosta. Henkilökohtainen kriisi liittyy usein vakaviin parisuhdeongelmiin, asumus- tai avioeroon, työttömyyteen sekä propiskaan. Ristiriidat rakentavat naisten tietä prostituutioon. Naisten kokemuksissa prostituutioon tulo piirtyy usein prosessina, jossa negatiiviset tapahtumat ovat kasautuneet ja ruokkivat toisiaan. Lopulta tilanteesta ei ole nähtävissä ulospääsyä, ja näköalattomuus valtaa mielen. Naisten tilanteissa toimijuuden mahdollisuudet eri areenoilla ovat usein ratkaisevasti kaventuneet tai sulkeutuneet. Kaikki lailliset keinot on käytetty. Naiset eivät löydä apua yhteiskunnalta, yhteisöstä, henkilökohtaisista suhteista tai suhdeverkostoja ei ole olemassa. Kaikilla ei ole työpaikkaa, ei propiskaa, ei asuntoa, ei sosiaaliturvaa, jolloin naisten todelliset valinnan mahdollisuudet ovat ratkaisevasti heikentyneet. Tutkimusaineistossa on jonkin verran naisia, joiden kokemuksissa prostituution valinta ei näyttäyty samalla tavalla pakon kehystämänä, vaan prostituutio merkitsee naisille mahdollisuutta täydentää toimeentuloa. Tällöin valinnassa pakon ja valinnan suhde näyttäytyy voimakkaammin valintana (vrt. Kontula 2008; Ranz 2009b).

Naisten valintojen taustalla vaikuttaa valtio, joka ei ole Pohjoismaiden tapaan hyvinvointivaltio, ja jossa sosiaaliturva on puutteellinen ja rajaa kansalaisia marginaaliseen asemaan. Anna Kontulan (2008, 82) näkemyksen mukaan jonkinlainen tuplastigma on seksityössä tavallista ja alalle päädytään todennäköisesti harvoin valtavirrasta. Tuplastigmalla hän tarkoittaa aikaisempaa marginaalikoemusta yhteiskunnan näkökulmasta (mt.). Omassa aineistossani näkemys tuplastigmasta pitää osittain paikkaansa. Tuula Helne (1995, 288) on kuvannut syrjäytyneisyyttä sivullisuutena, paikattomuutena, toimintamahdollisuuksien rajautumisena tai jopa kokonaan katoamisena. Naisten elämäntilanteissa on usein kyse mahdollisuuksien rajautumisesta tai katoamisesta. Riskivyyöhykkeellä prostituutio merkityksellistyy ongelmanratkaisukeinona ulottuvilla olevissa mahdollisuuksissa. Aida kuvasi mahdollisuuksien sulkeutumista paikallisessa ympäristössä, jotka ovat sidoksissa yhteiskunnalliseen murrokseen.

Siellä, mistä me muutimme... Me muutimme [alue poistettu, P. S.] Siellä meille ei ole töitä, ei mitään töitä. Ne laitokset [yritykset, P. S.], joita siellä oli, suljettiin. Ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin muuttaa sieltä muualle tienaamaan. (Aida)

Yhteiskunnallinen ulossulkeminen kollektiivisena kokemuksena ja sitä seurannut näköalattomuus tulivat esiin myös toisen naisen haastattelussa. Kertomuksessa ulossulkeminen tapahtui yksilö- ja yhteisötasolla kauan sitten. Nainen on muuttanut pienestä Karjalan oblastin kylästä Murmanskiin. Hän kuvasi sitä valtavaa muutosta, joka kotikylässä tapahtui Neuvostoliiton hajoamisen seurauksena. Entinen sovhoosikylä menetti nopealla vauhdilla tuotantotaloudellisen merkityksensä, jonka ympärille ”koko elämä” kylässä oli rakentunut. Tämän jälkeen tilalle tuli korkea työttömyys, jota ei ollut koskaan ollut ja josta ei ollut aikaisempaa kokemusta (vrt. Hanhinen 2001, Urponen 2002). Työttömyyden, toimeentulo-ongelmien ja tyhjyyden seurauksena alueella lisääntyivät vähitellen erilaiset sosiaaliset ongelmat: väkivalta, alkoholismi ja huumeidenkäyttö. Pikkurikollisuus ja prostituutio muodostuivat ongelmanratkaisukeinoiksi, jotka arkipäiväistyivät monien ihmisen tilanteissa. Valtio ei ollut enää vastuussa kansalaisistaan ja kansalaiset eivät tienneet, kuinka toimia uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa (mt.).

Moraalivalli murtuu

Naiset kohtaavat moraaliset rajansa, ympäröivästä kollektiivisesta asennoitumisesta huolimatta, yksilöinä. Moraaliset rajat on määriteltävä uudelleen. Kun moraalivalli on ensimmäisen kerran ylitetty, sen ylittäminen uudelleen ei ole kokemuksena enää samanlainen. Toistaminen tekee sen helpommaksi, vaikkakaan ei helpoksi. Moraalivallin murtuminen on prosessi, jossa yksilön psyykkinen vastustus murenee hiljalleen siten, että ylittäminen mahdollistuu. Moraalivallin murtuminen tapahtuu monella tasolla; ajattelussa, tunteissa ja teoissa. Mureneminen käynnistyy mielen sisäisissä prosesseissa ja päättyy prostituutiotoimijuuden mahdollistumiseen. Moraalin murtuminen on paikannettavissa ensisijaisesti seksuaalimoraalin rikkomiseen, jonka heijastevaikutuksina naiset leimautuvat kokonaisvaltaisesti moraalittomiksi. Naiset ovat sisäistäneet normin

pääosin siten, että seksin myyminen on tuomittavaa ja häpeällistä, jolloin se määrittyy salaisuudeksi. Häpeäkokemus kiinnittyy naiseuden leimautumiseen, jonka prostituutiotoimijuus aiheuttaa. (Vrt. Hall 1999; Fook 2002; Juhila 2004a.)

Siinä joutuu astumaan itsensä yli.

Sitaatti on suora käännös venäjänkielisestä ilmaisusta, jolla tarkoitetaan oman moraalin rikkomista tai moraalin murtamista. Itsensä yliastumista kuvataan useamman naisen kokemuksissa. Naiset joutuvat kohtamaan moraaliset rajansa. Rajojen kohtaaminen ja ylittäminen on usein tunnetasolla vaikeinta. Sisäistetyistä moraalista arvoista on etäännyttävä. Arvoristiriitä kehystää naisten prostituution valintaa, joka tuottaa myös vastentahtoista toimijuutta. Moraalin rikkominen on häpeällinen kokemus, josta on vaikea puhua ja kertominenkin koetaan häpeällisenä. Ulkopuolisten taholta tuleva tuomitseminen kyseenalaistaa naisten moraalialueita ja leimaa, joka aiheuttaa pelkoa (vrt. Juhila 2004a).

Mikä tässä, se, että jos rahaa tienaa tällä tavalla, niin mikä hänelle on kaikista vaikeinta siinä? (Pia)

Vaikeinta on ”astua itsensä yli”. Täytyy joka tapauksessa pakottaa itsensä, lasten tähden. (Olja)

Ymmärrätkö, siinä täytyy hylätä omat moraaliset arvonsa. (Zhenja)

Minun oli tosi vaikeaa tehdä vastoin moraaliani. Ensimmäisellä kerralla, kun tein sen, itkin ja olin hysteerinen. (Margarita)

... se on epäkunnioitusta itseä kohtaan, ja siis siitä on... No, ensin näkin, hävettää kertoa siitä (...) Kuitenkin kaikki ihmiset tulevat tuomitsemaan minut, joka tapauksessa. Sainpa siitä kuinka paljon rahaa tahansa... (Marina)

Murmanskissa tiedetään yleisesti, että monet naiset matkustavat Pohjoismaissa prostituutiotarkoituksessa (haastattelu- ja havainnointiaineisto). Arjen puheessa se on ”ostosmatka” tai ”matkustamassa”. Paikallinen ilmapiiri madaltaa kynnystä prostituutioon, koska toiminnalla on hiljainen hyväksyntä ja paikallinen, arjen ympäristössä oleva prostituutio, on melko laaja ilmiö. Paikalliset rakenteet ja sosiaaliset tekijät legitimoivat

naisten prostituutioon osallistumista, ja madaltavat kynnyistä prostituutioon siirtymisessä myös yksilötasolla. Riskivyyhykkeelle sijoittumisen ja kontekstin muovaaman matalamman moraalisen kynnyksen välinen sidos on prostituution tuloprosessissa merkittävä.

Kun päätös prostituutiosta on syntynyt, paikallinen ympäristö tarjoaa helposti tietoa siitä, miten ”ostosmatka” Pohjoismaihin tai siirtyminen paikalliseen prostituutioon on organisoitavissa. Ensimmäinen askel on kuitenkin otettava itse. Naiset kuvasivat kokemuksissaan sitä, että he tunsivat aina jonkun, joka oli matkustanut jo pidempään ja oli valmis auttamaan. Kyse on naisten keskinäisestä paikallisuudessa syntyvästä solidarisuudesta. Myös Anette Brunovskis ja Guri Tyldum (2004) korostavat verkoston merkitystä, kun naiset valitsevat prostituution (myös Murphy & Venkatesh 2006, 134). Ystävillä tai tuttavilla on aikaisempia kokemuksia prostituutiosta, jolloin heidän kokemuksensa ja tarjoamansa tuki madaltaa kynnyistä. Positiiviset ja neutraalit kokemukset ovat merkittäviä työskentelyn aloittamisessa, joka korostuu etenkin nuorten naisten kohdalla (Klein 2006).

Prostituutiiossa työskentelevät naiset muodostavat sosiaalisen verkoston ja tietovarannon (vrt. Jokinen 2004, myös Sacks 1992), jossa välitetään prostituutiokulttuurin kokemustietoa sekä konkreettista apua. Myös normatiivinen opastus prostituutioon voi tapahtua tätä kautta. Naiset osoittavat toimijuudellaan sen, että kaksoiselämä on tarvittaessa mahdollista. (Brunovskis & Tyldum 2004, 47.) Olin yllättyneet siitä, kuinka laaja verkosto pohjoismaisessa prostituutiiossa mukana olevilla naisilla on. Ei ole kyse sattumasta, että naiset tunsivat jonkun, joka harjoitti prostituutiota. Kaikilla tutkimusjoukon naisilla oli tuttava, ystävätär tai entinen koulu-kaveri, joka harjoittaa tai oli aikaisemmin harjoittanut prostituutiota.

*Minulla on, ... ei ystävätär, mutta tuttava. Hän ikään kuin käy siel-
lä [harjoittamassa prostituutiota, P. S.] ja siinä tilanteessa hän ehdotti
minulle, että lähdetään. Siis hän kertoi, paljonko siellä antavat rahaa
ja minä ikään kuin jouduin lähtemään. Tuttava [nainen, P. S.], pe-
riaatteessa minä itse soitin hänelle, ja kysyin, olisiko se mahdollista, ja
hän sanoi, että jos haluat, niin kyllä. (Marina)*

*(...) ja se ystävätär autto vaan niin, että mihin, kenen puoleen pitää
kääntyä, että saa passin ja viisumin. Ja sitten tämä ystävätär meni
itse naimisiin ja lopetti sitten tämän reissaamisen. Ja sitten tutustu*

siellä linja-autossa sitten muihin, tai tavallaan auttoivat kyllä toisiaan, mutta kuitenkin jokainen kyllä ite tavallaan organisoisi sitte omat retkensä. (Ludmila)

Miten hän tuli eka kerran lähteneeksi? Mistä hän sai tietoa siitä, että mistä voi lähteä, kuka auttaa... (Pia)

Tapasin ystävättäreni, joka kertoi, että sillä tavalla ansaitsee rahaa, helposti. Hän ehdotti lähtöä. (Olja)

Lenan kertomuksessa tulee esille, että hän on jo siirtynyt riskivyohtykeelle parisuhdeongelmien ja avioeron seurauksena. Elämä on ajautunut umpikujaan. Negatiivinen prosessi on käynnistynyt ja kypsytää päätöstä. Ratkaiseva ja viimeinen pisara on, kun Lena palaa kotiseudultaan ja aviomies on myynyt sillä aikaa asunnon koko irtaimiston. Lena kertoo, ettei edes teekuppia jäänyt jäljelle. Toinen haastattemistani naisista kuvasi, että Venäjällä oli 1990-luvulla vaihe, jolloin mitä tahansa myytiin pullollisesta vodkaa (myös Eremicheva 1996). Lena ei näe tilanteessaan muuta ulospääsyä ja kaikki on muuttunut samantekeväksi. Avioero ja taloudellinen romahdus ajavat hänet psyykkisesti kuormittavaan tilanteeseen. Lena koki, ettei hän voinut enää valita, vaan oli pakko lähteä matkustamaan. Lenan ja Zhenjan elämäntilanteet sekä paikalliset mahdollisuudet kaventavat toimijuuden käytännössä olemattomaksi, jolloin ei enää ole ”vapaata” valinnanmahdollisuutta (vrt. Ronkainen 2008a). Aidan kertomuksessa taloudellinen umpikuja yhdistyy myös ongelmalliseen parisuhteeseen, jossa puoliso laiminlyö perhettä. Lopullinen syyssä prostituoitioon tapahtuu aviomiehen mitätöidessä hänet naisena ja aviopuolisona. Mies ehdottaa vaimolleen siirtymistä prostituutiokadulle. Maggie O’Neill (1996) esittää, että taloudellisten tekijöiden lisäksi prostituution aloittamiseen voi liittyä suostuttelua tai painostusta läheisten taholta.

Minulla ei ollut propiskaa, eikä mitään. Mies sanoi: ”Miksi vain 300 [palkka epäviralliselta sektorilta, P. S.], sinunhan pitäisi saada 1 000 ruplaa yössä?” - ”Mistä minä sen 1 000 ruplaa saan?” - ”Siellähän niitä seisoskelee tyttöjä, Sverdlovalla.” Minä kysyin, että sinnekö minun pitää mennä, ja hän siihen: ”Kyllä, mene sinne!” Hän itse sysäsi minut ottamaan ensimmäisen askeleen. Se ei ole totta, että olisin halunnut kokeilla sitä, vaan elämä pakotti siihen. (Aida)

Ai miten päätin lähteä? Minun tuttuni kertoivat, että sieltä saa rahaa. Mitä minä voisin päättää siinä tilanteessa, jossa silloin olin? (Lena)

Mietittekö päätöstä kauan vai...? (Pia)

Olin jo kypsynyt siihen. (Lena)

Oliko hän vielä silloin naimisissa tän miehen kans, että mikä se oli se taloudellinen tilanne? (Pia)

Erosimme sinä vuonna. Se oli silloin, kun palasin takaisin [kotipaikkakunnalta, P. S.] Jätin [lapset, P. S.] sinne. Ja tämä vei asunnosta kaiken. Kun tulin takaisin, asunto oli tyhjä. Sellaisina hetkinä ihmiset tekevät itsemurhia. (Lena)

Minkälaisia tunteita? Minä en ajatellut mitään. Minä tiesin vain, että tarvitsen rahaa. Muuten en olisi lähtenyt. Minulle se oli samantekevää. (Lena)

Vuonna 1999 jouduin todelliseen kriisitilanteeseen. Minulla oli isän kanssa erittäin vaikeita konflikteja, lapsuudesta asti. Ja minut on kasvattanutkin isoäiti. Käytännössä minulla oli asunto vanhempien luona. Ja sitten kävi niin, että asunto piti myydä, isä lupasi minulle, että kun asunto on myyty, hän antaa minulle rahat, siis oman osuuteni rahoista. Mutta hän petkutti minua. Hän jätti minut Murmansiin ilman tavaroita, ilman rahaa, käytännössä ilman yhtään mitään. Ja minä, meillä on erittäin vaikeaa löytää töitä ilman asuinpaikkamerkintää [propiska, P. S.]. Aluksi menin töihin... tein kahta työtä. Yöllä olin töissä myyjänä [paikka poistettu, P. S.] ja päivällä olin myyjänä kaupassa. Sitten aloin etsiä mahdollisuutta [myydä, P. S.] seksiä. (Zhenja)

Zhenjan tilanteessa isä myi heidän asuntonsa, ja jätti hänet rahattomaksi ja asunnottomaksi. Vaikeudet alkoivat kasautua, koska hän ei ollut enää rekisteröityneenä mihinkään. Valtasuhde rakentuu hierarkkisesti vanhempi-lapsisuhteessa, joka mahdollistaa isän ylivallan ja lapsen asettamisen vallankäytön kohteeksi. Kyse on kyseenalaistamattomasta hierarkiaan perustuvasta vallasta (Notko & Sevón 2008, 122). Perhesuhteet voivat olla positiivisten merkitysten lisäksi myös alistavia, laiminlyöviä ja kuluttavia (Pösö 2008, 121). Zhenja etsi tilanteeseensa aluksi ratkaisua työskentelemällä harmaalla sektorilla kahdessa työpaikassa. Ilman pro-

piskaa työtä ei löydy. Epäviralliset työmarkkinat eivät tarjoa tilanteeseen ratkaisua. Zhenja kertoi punninneensa eri vaihtoehtoja ja hän päätyi ratkaisuun, jossa hän alkoi etsiä mahdollisuuksia myydä seksiä. Zhenjan ja Lenan tilanteet kertovat umpikujasta, josta ei ole nähtävissä muuta ulospäisyä (näköalattomuus). Zhenja on tutkimusaineistossa ainoa, jonka ystävä ohjasi etsimään asiakaskontaktit aluksi Internetin välityksellä. Muut liikkuvassa prostituutiosta työskentelevät naiset on auttanut konkreettisesti matkalle yleensä tuttava, ystävä tai koulutoveri. Zhenjan toimijuus näyttyy myös aktiivisena, ja hän ei suostu passiiviseksi olosuhteiden uhriksi, vaan etsii ratkaisun tilanteeseensa. Zhenja kuvaa prostituution harrastamista, jolloin toimintaa ei määritetä ammatillisena toimintana (seksityöntekijä) (vrt. Kontula 2008; myös Spanger 2003, 179).

Minä tein sen ihan tietoisesti [sopimuksen prostituutiosta, P. S.], tosiaan. Tiedättekö, lähdin siihen ihan tietoisesti. Periaatteessa, sillä hetkellä minulle oli ihan samantekevää. Tiesin, että en halua alkaa narokomaaniksi, tiedättehän, miten se yleensä päättyy tai rikolliseksi (...) Tiedättekö, voin kertoa, mistä sain idean mennä internetiin. Minun paras ystäväväittäni, antoi minulle sysäyksen. Hän oli jo monta vuotta harrastanut [prostituutiota, P. S.]... ja harrastaa varmaan vieläkin, emme ole olleet yhteydessä vähään aikaan... Mutta hän kertoi minulle, että sinne on kaikkein paras... [internetin kautta, P. S.]. Periaatteessa löysin sinne itse, mutta idea tuli ystäväältä. (Zhenja)

Olen kysynyt haastatteluissa alkuvaiheen haparoinnin jälkeen, prostituution tulon valinnanvaikeutta, sitä kokemusta, jossa moraalivallii viimein murtuu ja päätös prostituution aloittamisesta syntyy. Aluksi en ymmärtänyt kysyä tätä asiaa. Prostituution aloittaminen näyttyy usein prosessimaisena kehityksenä, jossa naisten elämäntilanteet ja kohdatut kriisit kypsyttävät heidät ratkaisuun. Moraalivallii murenee pala palalta, hitaasti, mutta varmasti. Lopullinen päätös, jossa ajatus muuttuu toiminnaksi, ei ole enää välttämättä vaikein asia. Vaikein työ tehdään mielen prosesseissa ja tunnetasolla ennen ajatusten muuttumista teoiksi.

Päätöstä ei ollut vaikea tehdä (...). He [toiset naiset, P. S.] kertoivat heti, mitä ja miten [tapahtuu, P. S.]. Mutta tilanne [taloudellinen tilanne, P. S.] oli vain niin toivoton. (Nadja)

*Kuinka kauan hän mietti sen jälkeen, kun oli tavannu ystävänsä siel-
lä torilla? (Pia)*

Tiedättekö, sanoisin, että en kauan. (Sonja)

*Hänen ystävättärensä oli aktiivinen asiassa ja otti kaiken hoitaakseen.
Hän hankki matkustusasiakirjat, maksoi viisumin, osti itselleen ja
Sonjalle viinaa [myytäväksi, P. S.]. Sonjan tarvitsi vain nousta au-
toon. (Alja)*

*No, kyllä mietin kauan. Minua yritettiin puhua ympäri [ystävätär,
P. S.] monta kertaa. Monta kertaa puhuimme siitä, ja tulin siihen
tulokseen, että täytyy sitä kokeilla. (Natasha)*

Osalle naisista prostituution harjoittaminen merkitsee toimeentulon täy-
dentämistä. Köyhyys näyttäytyy naisten elämäntilanteissa suhteellisenä ja
kyse ei ole äkillisistä kriisitilanteista, vaan siitä, että ansiotulot mahdolli-
suvat hädin tuskin asumisen, yksinkertaisen ruoan, joka voi olla ainoas-
taan makaronia, leipää ja maitoa sekä jonkinlaiset vaatteet ylle (vrt. Ranz
209b, 113). Kolme naisista rahoittaa lastensa opiskelua prostituutiolla,
koska Venäjällä ei ole opintotuki ja -lainajärjestelmää. Yliopistoissa on
yleensä muutamia vapaapaikkoja ja stipendejä, mutta niitä ei riitä kaikil-
le. Neuvostoliiton aikana opiskelu oli ilmaista ja opiskelupaikka järjestyi
blatin avulla (Temkina 1996). Lasten taloudellinen tukeminen voi olla
helpompaa avioliitossa tai parisuhteessa elävillä naisilla. Tutkimusjoukos-
sa naisten parisuhdeongelmat ovat usein kärjistyneet siten, etteivät mie-
het antaneet rahaa arjen menoihin tai puolison tulot ovat epäsäännölliset
ja heikot.

*Minkälaisessa elämäntilanteessa... Eli mikä oli se syy, että hän päätti,
että hän lähtee keikoille? (Pia)*

*Pieni palkka. Olin työssä [työpaikka poistettu, P. S.]. Minulle makse-
taan tietty summa, ja siitä minä maksan asunovelkaa. Mieheni on
töissä rakennusfirmassa, ja joskus hän saa palkkaa, joskus ei. Silloin,
kun joku remontti oli tehty, hänelle maksettiin palkka, mutta kun ei
ole töitä, ei ole rahaakaan. Kaikki pyörii samaa rataa. Ja [lasta, P. S.]
piti auttaa opiskelussa. (Nadja)*

Mikä hänet sai lähtemään ensimmäisen kerran? (Pia)

Minulla oli paljon velkaa. (Sofia)

*Onko hän saanut maksettua ne nyt? (Pia)
Kyllä, tietysti. (Sofia)*

Prostituutio Pohjoismaissa voi merkitä toivetta siitä, että sitä kautta elämään löytyisi jotain parempaa. Prostituutioliikenteen alkuvaiheessa 1990-luvulla, kyse on voinut olla osittain ”länsimaisesta unelmasta”. Yksi tavoiteltu vaihtoehto voi olla ihmissuhde ulkomailla (esim. Issoupova 2000, 50; myös Khodyreva 2005). Venäläisiä naisia on avioitunut Suomen, Norjan ja Ruotsin pohjoisille alueille. Suhteet ovat joskus alkaneet prostituutiosta ja ne ovat muuttuneet parisuhteiksi. Osa suhteista on puhtaasti tunnesuhteita, joilla ei ole mitään tekemistä prostituution kanssa (Kramvig & Stien 2002a, 23–29; Hartikainen 2006). Tutkimusaineistossa osa naisista on etsinyt ulkomailta vakinaista miessuhdetta tai rakastajaa ja osalla naisista on ollut miessuhde ulkomailla. Suhteesta etsitään taloudellista tukea, joka on usein suhteen edellytys. Aina se ei kuitenkaan ole osoittautunut hyväksi ratkaisuksi.

Ensinnäkin, venäläinen nainen, joka löytää vakituisen rakastajan, vaikkapa ulkomailta, ei ikinä elämässä, uskokaa minua, ei ikinä löydä... ei niin sanotusti ”vaihdä” häntä. Hän ei juokse muiden miesten perässä, vaan odottaa kiltisti täällä Murmanskissa. Suurin osa miehistä tulee Murmanskiin, eli he hankkivat itselleen paperit ja tulevat tänne, ja he tapailevat jo Venäjän Federaatiossa. Monilla heistä on kaksi perhettä. Voin sanoa, että tiedän yhden esimerkin, jossa suomalaisella miehellä on kaksi perhettä. Siellä hänellä on vaimo ja perhe, ja täällä rakastajatar on ollut jo viisi vuotta... (Zhenja)

Ajattelin, että ehkäpä sieltä voisi löytää jonkun [miehen, P. S.]. (Marina)

Minulla oli vakituinen suhde. Tunnen jo teidän suomalaisen systeeminne, ainakin miehet. Siellä, jos olen prostituoitu, mies maksaa minulle hyvin, ostaa vaatteita ja antaa hyvät rahat. Mutta beti kun jään hänelle ”vaimoksi”, rahaa ei tule. ”Sinä olet minun vaimoni” ja siinä kaikki. Sen takia minä erosin siitä miehestä. ”Sinä et ole prostituoitu, sinä olet vaimo”. Se on suomalainen systeemi! (Ludmila)

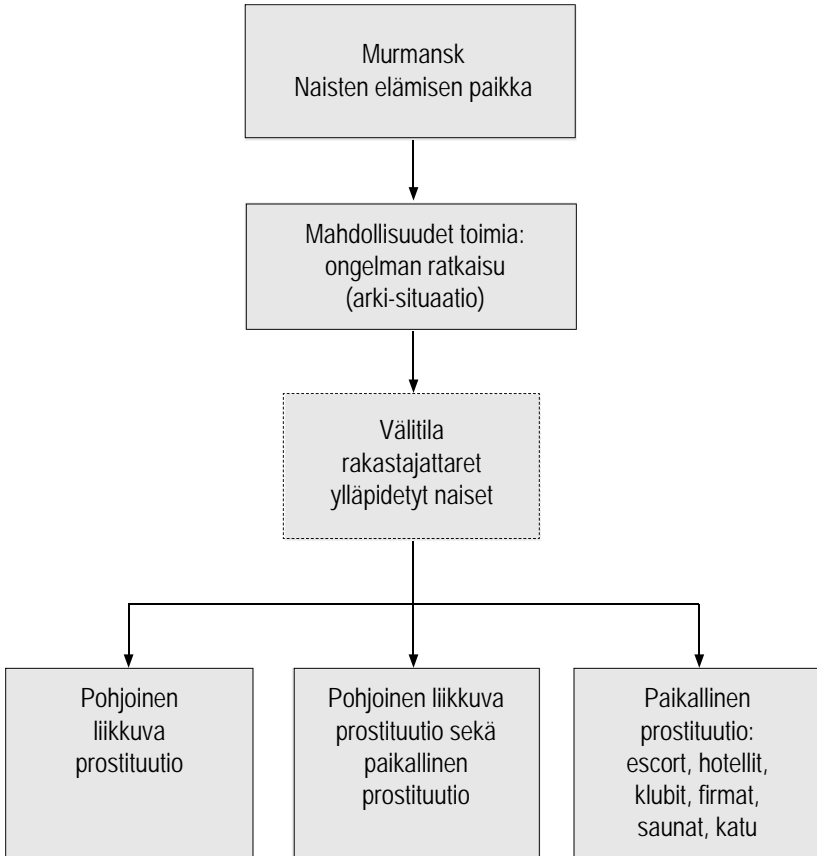
Seksuaalimoraalin rajat ovat ihmisille myös yksilöllisiä ja rajojen murttaminen ei ole kokemuksellisesti samanlainen prosessi kaikille. Ympäröivä venäläinen konteksti on myös merkityksellinen. Prostituutioon valintaa legitimoidaan naisten kertomuksissa ja paikallisessa julkisessa puheessa äitiydellä. Naisten toimijuutta perustellaan ja ymmärretään naissukupuolen yrityksenä ratkaista taloudellisia ongelmia. Prostituutio ymmärretään toimivana ratkaisuna toimeentulo-ongelmissa, joissa yhteiskunta ei kykene kantamaan riittävää vastuuta naisista ja lapsista. Prostituutiota legitimoivassa puheessa naisten toimijuus ymmärretään myös äitien uhrautumisena (vrt. Ranz 2009b, 110; Nenola 1986, 10–12). Äitiyden vastuutoimijuus pakottaa ja velvoittaa naiset etsimään ulospääsyä hankalissa elämäntilanteissa. Naiset pyrkivät ratkaisullaan kantamaan vastuuta äiteinä ja yrittävät taata lapsilleen terveemmät ja paremmat elinolot (Appell 1998; Baker & Carson 1999; Sanders 2005, 324). Naiset tukeutuvat hyvä äiti -identiteettiin. Moraalisten rajojen ylittäminen ei ole ainoastaan yksilöstä lähtevää, vaan siihen kiinnittyy yksilöllisesti ja kulttuurisesti määrittäviä vastuutoimijuuden ja hoivatoimijuuden vaateita. Vastuu lapsista kiinnittyy naissukupuoleen, koska avioerotilanteissa lapset jäävät yleensä äideille ja lasten isät eivät kannan taloudellista, eivätkä isänä olemisen vastuuta eron jälkeen (myös Boiko 2003; Jäppinen 2006).

Naiset eivät kuvanneet prostituutioon valintaa uhripositiosta käsin, vaikka naisten elämäntilanteet sisältävät uhriuttavia elementtejä, kuten esimerkiksi vakavia parisuhdeongelmia, väkivaltaa ja joskus suoranaista köyhyyttä. Viime kädessä valinta on naisten, vaikka mahdollisuudet valintojen taustalla voivat olla rajalliset ja ne eivät siten mahdollista todellista valinnanvapautta. (Vrt. Sen 1999, Nussbaum 2000.) Valinnat tehdään tietyissä paikallisissa ja kulttuurisissa konteksteissa, jotka luovat todelliset edellytykset toiminnalle (mt.). Usein pakko ja näköalattomuus kehystävät kuitenkin naisten toimijuutta. Naisten, jotka täydentävät toimeentuloaan prostituutiolla, moraalisen kynnyksen ylittäminen näyttää kokemuksellisesti olevan jonkin verran helpompi ratkaisu. Päätöstä kehystävät ulottuvuudet määrittävät siten, että heillä on enemmän todellisia valinnan mahdollisuuksia (vrt. mt.). Kyse ei ole välttämättömästä pakosta ratkaista ongelmia prostituutiolla, jolloin valinnan ja pakon keskinäisessä suhteessa valinnan osuus on suurempi. Tällöin päätös prostituutiosta voi lähentyä prostituutioon harjoittamisen tapaa, jossa naisilla on enemmän

todellisia mahdollisuuksia valintoihin (esim. Sanders 2005; Kontula 2008, Ranz 2009b).

5.2 Mukana prostituutiossa

Naiset ovat tulleet yksilöllisten, paikallisten ja rakenteellisten tekijöiden seurauksena riskivyyhykkeelle, jossa prostituutioon osallistuminen mahdollistuu. Prostituutioon harjoittamisen tapoihin, joihin naiset valikoituvat, vaikuttavat eri tekijät ja joskus kyse voi olla sattumastakin. Valinta ja valikoituminen suhteutuvat naisten arjen sidoksiin, ulottuvilla oleviin paikallisiin mahdollisuuksiin sekä elämätilanteisiin, joihin naiset lähtevät etsimään ratkaisua prostituutiosta. Tarkastelen tässä luvussa naisten prostituutioon valikoitumista jäsentäviä tekijöitä, jotka ovat läsnä naisten prostituutiokokemuksissa. Tutkimusaineistossa prostituutioon harjoittaminen jakautuu Pohjoismaihin suuntautuvaan liikkuvaan prostituutioon, paikalliseen prostituutioon sekä harvoissa tapauksissa niiden sekoitukseen. Paikallinen ja liikkuva prostituutio sisältävät erilaisia toiminnallisia rakenteita (muotoja), joissa naiset työskentelevät ja prostituutioon harjoittamisen tavoissa on yksilöllisiä variaatioita. Eräs kiinnostava prostituutioon rajapinnalle sijoittuva ilmiö ovat ylläpidetyt naiset ja rakastajattaret. Ilmiöön liittyy selkeästi taloudellisen tuen tavoittelu miessuhteesta, jonka seurauksena suhteet eivät usein ole puhtaasti tunnesuhteita. Mahdollisuus rakastajattarena olemiseen merkitsee naisille yhtä selviytymisstrategiaa (myös Khodyreva 2005). Naisten arjen reunaehdot ovat Murmanskissa, joita paikallinen ympäristö ja naisten yksilölliset tilanteet muovaavat. Nämä tekijät määrittävät osittain naisten prostituutioon sijoittumisen mahdollisuudet. Olen kuvannut prostituutiota naisten paikallisissa reunaehdoissa mahdollistuvina ratkaisuinä kuviossa 2.

Kuvio 2. Prostituutio naisten paikallisissa reunaehdoissa mahdollistuvina ratkaisuna.

Naisten prostituution harjoittamista luonnehtii epäsäännöllisyys, jolloin osa naisista työskentelee satunnaisesti ja osa säännöllisemmin. Prostituutiotoimijuutta määrittää ratkaisevalla tavalla se, *täydennetäänkö sillä toimeentuloa, ratkaistaanko sillä tilapäisiä taloudellisia vajeita vai ansaitaanko prostituutiolla pääasiallinen toimeentulo*. Työskentelytapa ja sijoittautuminen prostituutioon vaihtelevat (myös Kontula 2008; Sanders 2005), jolloin prostituutio merkityksellistyy eri tavalla naisten kokemuksissa. Aineistossa on esimerkiksi nainen, joka on työskennellyt liikkua-

vassa prostituutiossa yhden ainoan kerran. Hän ratkaisi prostituutiolla akuutin taloudellisen ongelman, jota hän ei olisi kyennyt järjestämään muulla tavalla. Toisessa ääripäässä on nainen, joka on ansainnut elantonsa paikallisessa prostituutiossa jo vuosia. Prostituutioon harjoittamista määrittävät naisten arkiset sidokset kotipaikkakunnalla: palkkatyö, perhetilanne, lastenhoitojärjestelyt sekä taloudellinen kokonaistilanne. Elin-tasoerot idän ja lännen välillä mahdollistavat liikkuvassa prostituutiossa suuremmat ansiot, jolloin naisten tulot mahdollistavat arjen elämää eri tavalla kuin paikallinen prostituutio. Naiset työskentelevät liikkuvassa prostituutiossa myös tilanteissa, joissa he tarvitsevat lisätuloja jonkin kerta-luonteisen maksun tai velan hoitamiseen. Liikkuvaan prostituutioon valikoituminen määrittyy osittain tuttavapiirin avulla, joka on merki-tyksellinen (vrt. Murphy & Venkatesh 2006, 134). Prostituutioon tulon ajankohdalla on lisäksi merkitystä, koska prostituutioliikenteen suunta ja intensiteetti vaihtelevat.

Naiset työskentelevät eri tavalla myös paikallisessa prostituutiossa. Kaikki eivät työskentele joka päivä ja työskentelytuntien määrä vaihtelee. Voi sanoa haastattelemaani naista lainaten: ”kun rahat loppuvat, lähde-tään töihin.” Paikallisessa prostituutiossa naisten toimijuutta määrittää myös prostituutiosektori. Toimijuuden ehdot ja mahdollisuudet sekä an-siot ovat niissä erilaiset (myös Sanders 2005, 337). Naisten kokemuksissa toiminta paikallisessa prostituutiossa näyttäytyy sidotumpana, tiukem-min säänneltyinä ja ammattimaisempina kuin toimijuus liikkuvassa pros-tituutiossa (vrt. naiskauppa). Paikallinen prostituutio on systemaattisesti organisoitu, elleivät naiset työskentele itsenäisesti. Silloinkin he voivat käyttää organisoituja tukipalveluja prostituutioon harjoittamisessa.

Naisten arjessa sosiaaliset verkostot ovat merkittäviä jo prostituutioon tulovaiheessa. Tukevat epäviralliset verkostot voivat kannatella naisia kriisitalanteissa. Ne voivat myös jarruttaa prostituutioon riskivähykkeel-le sijoittumista. Venäjällä yhteiskunnan virallisissa palvelurakenteissa on vielä paljon puutteita ja katvealueita, jolloin epävirallisten sosiaalisten verkostojen merkitys on korostunut. Ilmiö voi olla myös käänteinen, jol-loin epäviralliset verkostot nopeuttavat negatiivista kehityskulkua ja lui-sumista riskivähykkeelle. Kahdella tutkimusjoukon naisista negatiivista kehityskulkua edistäneet läheisverkostot ovat olleet läsnä jo lapsuuden perheessä ja elinpiirissä. Näissä tilanteissa on tärkeää, että samanaikaisesti löytyy myös tukevia ja tasapainottavia suhteita. Perhe on keskeinen tuke-

va ja kontrolloiva sosiaalinen instituutio, joka on Venäjälläkin muutoksessa (Rotkirch 2000; Haavio-Mannila & Rotkirch 2004). Perhekoko on pienentynyt, isovanhemmat ja sukulaiset asuvat usein kaukana toisistaan. Neuvostoliiton hajoamisesta seuranneet rakenteelliset muutokset aiheuttivat kasvavan työttömyyden, jolloin muuttoliike maaseudulta kaupunkiin voimistui ja on jatkunut edelleen. Osa tutkimusjoukon naisista on muuttanut entisistä Neuvostoliiton maista Venäjälle. Isovanhemmat ja sukulaiset ovat jääneet entisille asuinsijoilleen, jolloin läheisverkostoja ei välttämättä ole enää ulottuvilla. Huolenpitovastuu lähisukulaisista on silti läsnä naisten kokemuksissa. Hoivatoimijuus merkitsee naisille usein lisääntyviä taloudellisia velvoitteita.

Naisten arjessa epäviralliset verkostot asettavat rajat sille, missä ja miten pienten lasten äidit voivat käytännössä harjoittaa prostituutiota. Lastenhoitojärjestelyt määrittävät naisten työssäkäynnin edellytyksiä laajemminkin. Isoäidit hoitavat yleensä lapsenlapsiaan, mikä on yhä tavallinen järjestely Venäjällä. Ellei isoäitiä tai muita sukulaisia ole, valinnanmahdollisuudet myös prostituutiossa ovat vähäisemmät. Paikallinen prostituutio voi tällöin merkitä ratkaisua. Työskentelyn organisointi kotipaikkakunnalla on helpompaa. Tutkimusjoukossa on kuusi naista, joilla on pieniä lapsia. Pohjoismaisessa liikkuvassa prostituutiossa naisten lastenhoito on järjestynyt siten, että lapsia hoitaa kotikaupungissa asuva äiti, ystävätär tai palkattu hoitaja. Liikkuvan prostituution ansiot mahdollistavat myös lastenhoitajan palkkaamisen tarvittaessa.

Sitte vielä semmonen asia, että kun hän käy matkustamassa ja on tän 10-15 päivää, niin missä ne lapset on sillon? Ja mitä hän sanoo sille vanhemmalle? (Pia)

Tytär käy koulussa. Hän menee itse kouluun ja tulee kotiin. Ja pikkuisen vien jollekin [hoitoon, P. S.] ja maksan, lapsenvahdille. (Olja)

Onko hän sitte, tää tyttö ku tulee koulusta, niin sitte hänen äitinsä kans, vai onko se lapsenvahti sitten? (Pia)

No hän on oikein omatoiminen tyttö. Hän osaa lämmittää itselleen ruokaa ja syödä ja peseytyä. Hän osaa tehdä kaiken itse. (Olja)

Mitä hän sanoo sitte tytölle, minne hän lähtee? (Pia)

Etä lähden asioille, tulen pian takaisin. (Olja)

Entäs äidille? (Pia)

En ole sanonut äidillekään. Sanoin, että menen tuttavan luo auttamaan remontissa tai sellaista. Hän ei edes tiedä, että olen jättänyt pikkuisen tänne kaupunkiin. Sanoin, että otan hänet mukaan. (Olja)

(...) siis menen äidin luo, muka asumaan äidin kanssa [kertoo aviomiehelle, P. S.]. Mutta lähden tienaamaan rahaa. Minun äitini, isoäiti, hoitaa lasta sillä aikaa. (Natasha)

Natasha kertoo aviomiehelleen menevänsä äitinsä luo ja matkustaa todellisuudessa Pohjoismaihin harjoittamaan prostituutiota. Lapsi jää matkan ajaksi Natashan äidin hoiviin. Äiti tietää prostituution harjoittamisesta, eikä hän hyväksy sitä, mikä aiheuttaa ongelmia heidän välilleen. Pohjoismaissa matkustavien naisten lapset ovat usein alle kouluikäisiä. Osa naisista matkustaa lastenhoitojärjestelyjen vuoksi harvoin. Matkojen aikana lapsia hoitaa usein isoäiti tai ystävätär. Paikallisessa prostituutiossa naisten lapsia hoitavat naapurit, ystävättäret, joskus sukulaisetkin. Kun firmasta soitetaan, naisten on yleensä lähdettävä työskentelemään.

Entä missä lapset ovat sillä aikaa? (Pia)

Joskus ovat olleet ystävättärieni kanssa, joskus taas miehen veli (...) tai naapurin kanssa. Vanhempi on jo koulussa, ja menee sieltä kerkoon, eikä ole illalla kotona. Pääasiassa pitää nuorempaa olla joku katsomassa. Vanhempi on jo itsenäinen. (Vera)

Paikallisessa prostituutiossa naisten lastenhoitojärjestelyt ovat enemmän sattumanvaraisia, koska naiset eivät aina tiedä etukäteen, milloin firmasta soitetaan työkeikalle. Työkeikkoihin on vaikea varautua etukäteen, vaikka naiset ovat työvuorossa. Naiset päivystävät nykyään usein kotona. Liikkuvassa prostituutiossa hoitojärjestelyjen organisointi on suunnitelmallisempaa. Naiset tietävät viisumianomuksen jätettyään, milloin he ovat suunnitelleet lähtevänsä matkustamaan. Liikkuvassa prostituutiossa työskentely merkitsee pidempiä yhtäjaksoisia poissaoloja, mikä vaikeuttaa lastenhoitojärjestelyjä. Kun naiset kuvasivat lastensa ”itsenäistä toimintaa tai omatoimisuutta”, he tarkoittivat yleensä noin 8–12-vuotiaita lapsiaan.

Naiset kuvasivat kokemuksissaan äitiyden vastuuta, joka legitimoii prostituution aloittamista, siinä jatkamista ja jaksamista. Perustelemalla ratkaisua äitiydellä ja vastuulla, omalle toiminnalle syntyy mieli. Nai-

set haluavat löytää prostituutiotoimijuudelle jonkin logiikan, jotta oma psyyke kestäisi ratkaisun paremmin. Kyse on eräällä tavalla ymmärrettäväksi ja perustelluksi tekemisen prosessista tilanteissa, joissa vastuutoimijuutta luodaan prostituutiolla. Tämä merkityksellistyy moraalisenä tukena, jolla voi olla psyykettä eheyttävä vaikutus. Naiset ankkuroituvat äitiyteen (vrt. Ranz 2009b, 59–60; Appell ym. 1989), koska jostakin on kyettävä pitämään kiinni usein ristiriitojen muovaamassa toimijuudessa. Yksinhuoltajanaisten taloudellinen tilanne näyttäytyy usein vaikeana ja osa naisista voi olla avioliitossakin käytännössä yksinhuoltajia.

Naiset keräävät rahaa lapsiaan varten, elättävät perhettään. Siellä [seksinmyyntimatkoilla, P. S.] käy enimmäkseen huono-osaisempia naisia, siis huonosti toimeentulevia. Sellaisia, joilla ei ole miestä – suurin osa on sellaisia – mutta joilla on lapsia, ja yleensä pieniä lapsia, ymmärrättkö. (Zhenja)

Ostimme nuoremmalle asunnon, ja sen takia minä maksan sekä siitä asunnosta, ja mies juo - ja toisesta asunnosta, minulla on vain... [velkaa, P. S.] Taloudellisen tilanteen takia. Se on se ikuinen rahan tarve, ainaiset rahaongelmat. Ja minulla on lapsenlapsi... (Nadja)

Naiset kantavat lisäksi taloudellista ja huolenpidollista vastuuta vanhemmistaan. Osa naisista asui yhteistaloudessa vanhempansa tai vanhempiensa kanssa tai he olivat muuttaneet takaisin kotiin avioliiton kariuttua tai asumuserotilanteessa. Olja kertoi, että heitä asuu viisi ihmistä kaksiossa ja hän joutuu maksamaan asunnon koko vuokran yksin, mikä on äidin asettama vaatimus. Äiti ei haluaisi, että Olja lapsineen asuu hänen luonaan ja tämä aiheuttaa ristiriitoja heidän välilleen. Joidenkin naisten tilanteissa kotona asuminen näyttäytyy fyysisenä yhdessä asumisena, mutta henkisesti naiset eivät välttämättä jakaneet yhteistä kotia (vrt. Notko & Sevón 2008, 120–121). Oljan äiti ei tiedä, että vuokrat rahat hankitaan prostituutiolla, mutta hän epäilee asiaa. Irinan tilanteessa äiti ei selviä yksin vuokranmaksusta pienen eläkkeen vuoksi, joten yhdessä asuminen on myös olosuhteiden määrittämä pakko. Lasten ja vanhempien yhteisasuminen voi olla molemminpuolinen riippuvuusuhde.

Eli he asuu kaikki yhdessä, hänen lapset ja hän ja äiti ja sitte tämä nuorempi veli, et heitä on viis. (Pia)

Kyllä, viisi henkilöä. Ja asunnossa on kaksi huonetta. (Olja)

Tarkottaako se keittiötä ja kahta huonetta vai...? (Pia)

Keittiö ja kaksi huonetta. (Olja)

Minun täytyy maksaa se [koko kuukauden vuokra, P. S.]. Äiti sanoi, että hän ei halua elättää. Jos kerran asut täällä, niin sinun pitää maksaa. (Olja)

Entä osallistuuko äiti siihen vuokraan? (Pia)

No kyllä hän luonnollisesti maksaa, mutta hänellä on liian pieni eläke, jotta sen voisi maksaa kokonaan. Eläke on pienempi kuin vuokra. (Irina2)

Yhdessä asuminen on myös kulttuurinen kysymys, mutta naisten tilanteissa taloudellinen välttämättömyys, mihin paikallinen vuokra-asunto-tilanne osittain vaikuttaa. Venäläiset ovat perhekeskeisiä (esim. Rotkirch & Haavio-Mannila 1996) ja lapset kantavat vastuuta vanhemmistaan ja vanhemmat lapsistaan. Aineistossa naisten suhteet vanhempiin näyttäytyvät myös siten, että naiset huolehtivat vanhemmistaan, mutta vanhemmat eivät aina huolehdi heistä, vaan käyttävät lapsiaan jopa hyväksi. Esimerkiksi Zhenjan isä jätti hänet asunnottomaksi ja rahattomaksi Murmanskiin. Oljan tapauksessa äiti vaatii häntä maksamaan asunnon koko vuokran, vaikka epäilee rahojen ansaintatapaa. Hoivatoimijuus on kulttuurisesti määrittänyt ja kiinnittyy naissukupuoleen. Esimerkiksi Thaimaassa naisen lähettäminen ulkomaille prostituutioon voi olla perheen yhteinen päätös, johon nainen ei voi juuri vaikuttaa. (Esim. Hartikainen 2006; Brunovskis & Tyldum 2004, 36; Åsvik & Åsvik 2004.) Naisten toimijuus muovautuu oman maan kulttuuristen ehtojen kehyksessä, jossa taloudellinen ja hoivavastuu kannetaan vanhemmista ja lapsista. Venäjän lainsäädäntö määrittää huolenpitovastuun perheen sisällä laajaksi (Butler 2005).

Venäjällä on sellainen perinne, että vanhempia autetaan. (Irina)

Prostituutioon harjoittamista jäsentää elämäntilanne. Naiset työskentelevät Murmanskin paikallisessa prostituutiossa myös satunnaisina keikkalaisina prostituutiofirmojen palkkalistoilla, mikä tuli esiin haastattelu- ja havainnointiaineistossa. Murmanskissa monet naiset ovat naimisissa merimiesten kanssa ja palkkojen maksu ei ole aina säännöllistä tälläkään

alalla vielä 2000-luvulla (informantit, areena2; haastatteluaineisto). Aviomiehiet voivat olla merillä kuukausiakin yhtäjaksoisesti, jolloin osa naisista työskentelee prostituutiossa miesten poissa ollessa. Haastatteluaineistossa yhden naisen aviomies tiesi vaimon harjoittavan prostituutiota miehen ollessa merillä.

Tutkimusjoukossa osa naisista tavoitteli mahdollisuutta toimia rakastajattarena. Olen sijoittanut ilmiön eräänlaiseksi välitulaksi (ks. kuvio 2), koska nämä suhteet eivät ole puhtaasti prostituutiota. Raha ja tunteet voivat kietoutua monimutkaisella tavalla toisiinsa näissä suhteissa. Prostituution kentässä ilmiötä on vaikea sijoittaa selkeästi mihinkään. Naiset tavoittelevat pohjoismaisessakin prostituutiossa joskus vakinaista mies-suhdetta, jonka avulla taloudelliset ongelmat ratkeaisivat tai ne helpotuisivat (vrt. Khodyreva 2005). Vakinaisella miessuhteella on muitakin merkityksiä. Naisten kokemuksissa rakastajat eivät määrittäneet prostituutiona, vaan jopa prostituutiota korvaavana toimintana. Naisten kertomuksissa rakastajiin ei liittynyt häpeää tai salailua, vaan miehiin liitettiin yleensä positiivisia merkityksiä. Rakastaja ja asiakas eivät ole sama ilmiö. Rakastajat eivät ole moraalisesti tuomittavia asioita. Naisten asennoituminen rakastajiin voi olla osittain kulttuurisesti määrittynyt.

Rakastaja voi merkitä ongelmanratkaisukeinoja. Rakastaja merkityksellistyy vaihtoehtona prostituutiolle tai jarruttaa riskivähykkeelle sijoittumista sekä mahdollistaa myös prostituutiosta irrottautumista. Ilmiö on prostituution rajapinnalla. Onko kysymys piiloprostituutiosta, tunnesuhteesta vai seksisuhteesta, johon liittyy taloudellinen tuki. Naisten kuvasivat kertomuksissaan elättäjiä. Tällöin mies/miehet maksavat naisen elämiseen liittyviä kustannuksia vastineeksi seksistä, mutta eivät maksa naiselle suoraan varsinaisesta seksikontaktista, kuten prostituutiossa pääosin toimitaan. Suhde voi sisältää keskinäisen tai joissain tapauksissa ainakin yksipuolisen tunnesiteen. Elättäjiä voi olla samanaikaisesti useampia (Häkkinen 1995, 115). Ylläpidetyt naiset ja rakastajattaret on vanha ilmiö, jota on esiintynyt yleisesti Suomenkin prostituutiohistoriassa (mt., 114). Naisten kokemuksissa rakastaja on ratkaisu, joka voi auttaa naisen ulos taloudellisesta ahdingosta. Olen rajannut prostituution tässä tutkimuksessa seksikontaktista välittömästi saatuaan korvauksen, joka yleensä liitetään prostituution tunnusmerkistöön.

Ehkä he eivät ala prostituoiduksi, vaan löytävät rakastajan. (Tatiana)

Se on sitä ”piiloprostituutiota” [ylläpidettyjä naisia, P. S.]. (Alja)

Kyllä. (Tatiana)

Liittyykö siihen silloin, jos on rakastaja, että siitä saa myös taloudellista hyötyä? (Pia)

Kyllä, juuri sen vuoksi tytöt etsivät rikkaita rakastajia. Tällä hetkellä myös miehet ansaitsevat hyvin vähän. He eivät pysty elättämään perhettä. (Tatiana)

Onko tilanne nyt vaikee, kun sulla on kuitenkin se lapsi? (Pia)

Kyllä, tai ei voi sanoa, että kaikki olisi vaikeaa. Minulla on, no tavaltaan miehiä, jotka joskus auttavat vähän [nauraa, P. S.]. Eli minulla on työ plus se että he joskus auttavat. Ei silti, on minulla miesystävä, ja on rakastajia. (Ludmila)

Ei, vain siellä [ulkomaaisessa prostituutiossa, P. S.] Täällä on ikään kuin... minulla on mies, ja nyt olen löytänyt rakastajan. Nuori mies, mutta hän ei tiedä tästä mitään. No, jos kaikki menee hyvin, lopetan siellä käymisen [prostituution, P. S.], mutta jos ei, niin jatkan matkustamista, koska tarvitsen rahaa ... (Natasha)

Venäläisessä kontekstissa ei ole yllättävä asia, jos ulkomaalaisella tai venäläisellä miehellä on rakastajatar tai joskus jopa toinen perhe. Rakastajatar ilmiö tuli havainnointiaineistossa esille myös siten, että eläkkeellä olevia norjalaisia (poika)miehiä asuu pitkiä aikoja Murmanskissa matalampien elinkustannusten vuoksi. Osa miehistä on ostanut sieltä myös asunnon. Näillä miehillä voi olla paikallisia naisystäviä ja rakastajattaria (informantti, arena1). Tätä kuvattiin siten, että ”kun ostaa asunnon kaupantekijänsiksi tulee nainen.” Irina kertoi olleensa avoliitossa ulkomaalaisen miehen kanssa, joka oli pitkällä työkomennuksella Murmanskissa. Miehellä oli kotimaassaan aviovaimo ja lapsi, jonne hän palasi työtehtävien päätyttyä. Mies on tukenut Irinaa taloudellisesti ostamalla vaatteita ja maksamalla asunnon vuokria. Irina jäi taloudellisesti vaikeaan tilanteeseen miehen palattua takaisin kotimaahansa. Hän ei ole löytänyt työpaikkaa, jonka seurauksena elämäntilanne oli muuttunut epätoivoiseksi.

... aikaisemmin minulla ei ollut rahaongelmia, koska minulla oli ”sambor” [samboende, P. S.]. Tosin, hän on saksalainen, mutta työskenteli Venäjällä. Ja hän tiesi, että Venäjällä raha-asiat ovat huonosti, palkat ovat todella huonot. Minulla oli silloin rahaa, mutta huoles-

tuin kovasti, kun hän lähti Saksaan, ja minä jäin Murmansiin... en kai vaan jää ilman rahaa. Ja sitten minulta loppuivat rahat, työtä ei ole löytynyt. Olen täysin epätoivoinen. (Irina)

Margarita kiteytti vaimon, prostituoidun ja rakastajattaren välistä suhdetta, kun haastattelun aikana keskustelimme siitä, miksi miehet ylipääntään ostavat seksiä. Rakastajattaren pitäminen on jatkuvuuden vuoksi miehelle taloudellisesti kalliimpaa.

No koska mies ei saa kotona sitä, mitä hän saa prostituoidulta. Mies maksaa rahat, eikä palaa enää hänen [prostituoidun, P. S.] luo. Toisin sanoen hän on tavallaan lunastanut itsensä vapaaksi [rahalla, P. S.]. Kun taas rakastajattarelle täytyy jatkuvasti antaa rahaa. (Margarita)

Tutkimusjoukon naisilla osalla on tai on ollut rakastajia, jotka ovat tukeneet heitä taloudellisesti. Rakastajaa voidaan pitää miesystävän, aviomiehen tai molempien rinnalla. Näillä suhteilla on oma paikkansa ja merkityksensä naisten elämässä. Naisten kokemuksissa suhteet rakastajiin määrittävät neutraaleina tai hyväksyttävänä. Rakastajaa voidaan pitää jopa arvostettuna asiana. Muistan aina, kun rakastajista puhuttiin haastattelujen aikana, aihe johti vilkkaaseen keskusteluun ja iloiseen nauruun. Suhteisiin liittyy oleellisesti taloudellisen tuen tavoittelu, jolloin suhde ei määriyty puhtaasti tunne- tai seksisuhteena. Voi olla, että suhde lakkaisi olemasta, mikäli siihen ei liittyisi taloudellista ulottuvuutta. Rajojen vetäminen siihen, mikä on mitäkin, on kuitenkin vaikeaa.

5.2.1 Matkalla pohjoiseen ...

Suomen ja Venäjän erottaa toisistaan noin tuhannenkahdensadan kilometrin pituinen maaraja. Neuvostoliiton aikana se erotti valtioiden ohella toisistaan kaksi ideologiaa ja nykyään se on Euroopan Unionin ulkoraja. Sosioekonomisesti se on yksi merkittävimmistä rajoista maailmassa. (Rainio 2005, 99–100.) Ruotsilla ja Venäjällä ei ole yhteistä maarajaa, joten Pohjois-Ruotsiin matkustetaan Suomen tai Norjan kautta. Norjan ja Venäjän välinen maaraja on lyhyt. Ainoa virallinen rajanylityspaikka

pohjoisessa on Storskog, jonne on Murmanskista matkaa noin 240 kilometriä. Suomeen matkustetaan poikkeuksetta Raja-Joosepin (ven. Lotta) ylityspaikan kautta. Suomen rajalle on Murmanskista matkaa noin 250 kilometriä. Lapissa toinen mahdollinen rajanylityspaikka on Kellosekä, joka sijaitsee Sallasta itään noin 20 kilometriä. Naisista ainoastaan yksi oli matkustanut kerran Suomeen Kelloselän kautta.

Liikkuvassa prostituutiossa maaraja merkitsee siirtymärituaalia, joka muuttaa naisten toimijuutta. Naiset siirtyvät prostituutiota harjoittavan naisen rooliin prostituution näyttämölle, joka poikkeaa arkisista toimijuuksista kotimaassa (vrt. O'Neill 2001, 84). Raja merkitsee intiimin yksityisyyden ylittämistä, jossa naiset asettavat osan seksuaalisuudestaan kaupalliselle areenalle. Raja merkitsee myös erontekoa. Toinen, outo, vieras ja kielletty on rajan takana (Kurkela 2005, 13). Prostituutiotoimijuus rajan takana merkitsee naisille sijoittautumista kulttuuriseen, kielelliseen, lainsäädännölliseen, moraaliseen ja toiminnalliseen toiseuteen. Kun naiset palaavat takaisin Venäjälle, raja toimii jälleen rituaalisena siirtymänä, jossa toiseuden marginaalisesta positioista palataan valtakulttuuriin. Naiset asettautuvat arkielämän rooleihin, jotka edustavat pysyvyyttä ja turvallisuutta. Prostituutiotoimijuus merkitsee viivähtämistä tilapäisyydessä, toiseuden identiteettipositiossa.

Minusta on hauska heittää [venäläisille, P. S.] miehille – aikaisemmin en ollut työssä, mutta nyt olen työssä [palvelualalla, P. S.], sanotaan nyt vaikka, kun istun ravintolassa ja mies tulee juttelemaan: ”Mitä teette työksenne?” – vastaan: ”Olen prostituoitu.” Mikä järkytys! Ja katsoin, mitä mies siihen. Eikä vain prostituoitu, vaan ”valuuttahuora!” [nauraa, P. S.]” (Ludmila)

”Interdevotshka” eli valuuttatyttö käsite tuli Venäjällä käyttöön Neuvostoliiton aikana. Vladimir Kunin kirjoittama kaunokirjallinen teos Interdevotshka, kuvasi 1980-luvun prostituutiota Leningradissa naisten kokemuksina. Teos ilmestyi venäjänkielisenä vuonna 1989 ja se kohtasi ilmestyttyään ankaraa arvostelua. Kunin puolustautui sillä, että hän halusi kertoa ilmiöstä, josta oli vuosikaudet vaiettu Neuvostoliitossa. Neuvostoliiton aikana ulkomaalaisille vieraille oli omat prostituoidut, joista käytettiin käsitettä ”valuuttatyöt”. Ulkomaalaiset asuivat Inturisthotelleissa, joissa naiset työskentelivät. Mielikuvat valuuttatyöistä muo-

vasivat käsitystä jostain paremmasta ja laadukkaammasta kuin tavallinen huora. Naisten palkkiot maksettiin ulkomaan valuutoissa, joka oli suljettussa maassa haluttua ja arvokasta. Prostituutiota katsottiin osittain siksi sormien läpi. Ulkomaisella valuutalla keinottelu oli kiellettyä, jonka seurauksena rahan pimeä vaihtokurssi oli korkea. Kaikki naiset eivät päässeet valuuttatyöiksi. Ludmila kuvasi ironisesti omaa prostituutioimijuutetaan ”valuuttahuora” käsitteellä, jota ilmaisun suora käännös tarkoittaa. Käsitettä käytetään vielä joskus prostituoiduista, joiden asiakkaat ovat ulkomaalaisia, vaikka käsite ei määriy enää moraalisesti samalla tavalla kuin Neuvostoliiton aikana. Ludmila erottautui prostituutiokentässä: hän ei harjoita prostituutiota venäläisten vaan ulkomaalaisten miesten kanssa, ja ainoastaan ulkomailla. On vaikea sanoa, miten valuuttatyöt nykyään määrittyvät. Onko kyse vielä ”huonommasta naisesta”, koska asiakkaat ovat ulkomaalaisia vai ovatko valuuttatyöt nykyajan ihmiskaupan uhreja. Kirjan ilmestyminen sai aikaan kohun, jossa naiset tuomittiin ”maanpettureiksi”, jotka myivät itsensä lännen kapitalismille. Sari Näreen (2002, 255) mukaan naisten ja tyttöjen ruumiissa piirtyvät symbolisesti kulttuurin moraaliset rajat.

Zhenja oli haastatteluhetkellä lopettanut prostituution harjoittamisen. Hän kiteytti liikkuvan prostituution merkityksen ”lihamylly” käsitteeseen. Hänen tilanteessaan lihamylly merkitsi vuoden ajan säännöllistä matkustamista asetetun tavoitteen saavuttamiseksi. Tekstilainauksessa hän kuvasi kokemustaan siten, että hän joutui mukaan johonkin, mutta ehkä se ei ollut turhaa. Zhenja pohti prostituutiokokemusten merkitystä elämäkulussaan ja perusteli sitä itselleen ja meille. Hän tarkasteli prostituutiota nykyisyydestä menneisyyteen käsin, jolloin koettuun on jo ajallinen etäisyys. Prostituutioimijuudelle etsitään logiikkaa ja sitä selitetään itsen eheyttämiseksi. Turhuutta pohtiessaan Zhenja sanoi, että hän sai nyt mahdollisuuden kertoa kokemuksistaan tässä tutkimuksessa, joten se ei ole ollut turhaa.

Tiedättekö, ajattelin eilen illalla pitkään sitä, että ehkä en turhaan joutunut siihen ”lihamyllyyn”. (Zhenja)

Pohjoiseen suuntautuvaa prostituutiota ja prostituutioliikennettä ohjaavat monet tekijät. Ilmiö on herkkä ympäröivälle ajalle ja yhteiskunnalliselle todellisuudelle. Pohjoisen prostituutioon liittyvät erilaiset ulottuvuudet

ovat oman aikakautensa ilmiöitä ja jossakin toisessa ajassa niitä ei enää ole. Niille on ollut sosiaalinen tilaus. Pohjoisen liikkuvassa prostituutiiossa on nähtävissä aikakauteen sitoutuvia elementtejä: Neuvostoliiton hajoaminen, sekasortoinen aika Venäjällä, rajojen avautuminen länteen, pohjoisten alueiden vähäinen prostituutio, kysyntä ja ilmiön uutuus alueella. Pohjoiseen suuntautuva itäprostituutio ei syntynyt yhdessä yössä, vaan ilmiö rakentui vähitellen ja se on muuttunut ajan saatossa. Muutos on prostituutioon elinehto, koska toiminnan on yritettävä ehtiä kontrolloivien viranomaisten ja lainsäätäjien edelle.

Kunnolliset miehet eivät käy Kapernaumissa. (Lena)

Suurin osa tutkimusjoukon naisista on tullut prostituutioon 2000-luvun taitteessa tai pian sen jälkeen. Suomen Lapissa tämä oli ajanjakso, jolloin Kapernaumin majatalo¹² toimi aktiivisesti prostituutiotoiminnassa ja prostituutioliikenne Murmanskista oli vilkasta Lapissa. Haastattelemistani naisista monet ovat aloittaneet prostituutioon harjoittamisen juuri Kapernaumissa tai he ovat ainakin vierailleet majatalossa joskus. Majatalo mahdollisti monien naisten matkustamisen rajan takaa juuri Lappiin. Paikka tarjosi tarvittavat prostituutioon tukirakenteet. Murmanskin (oblast) alueelta tuleva itäprostituutio ilmaantui Lappiin jo 1990-luvun alkupuolella, jolloin toiminta näyttäytyi niin sanottuna ”tyttöbussi-ilmiönä”. Naisia matkustivat linja-autoilla Norjaan ja Suomen Lappiin harjoittamaan prostituutiota. Tuolloin ilmiö esiintyi Suomessa pääasiassa Lapin läänin pohjoisosissa (ks. Skaffari & Urponen 2004; Aikio 2004) ja osa naisista jatkoi matkaansa Norjaan. Tutkimusjoukossa kaksi naista on ollut mukana tässä 1990-luvun puoleen väliin ajoittuvassa *ensimmäisessä itäprostituutioaallossa*. Kapernaumin toiminta-aika oli ajanjakso, joka kosketti monia naisia. Itäprostituutioon toinen aalto paikantuu Kapernaumiin ja prostituutio tässä ajassa oli omanlaisensa ilmiö. Yksi haastattelemistani naista kuvasi ensimmäistä matkaansa Kapernaumiin toiminnan alkuvaiheessa seuraavasti:

Oi, voin kyllä [kertoa asiasta, P. S.]. Me saavuimme sinne illalla. Silloin oli tosi paljon väkeä, meitä oli tosi paljon Suomessa. Varmaankin

12 Lapissa Keminmaassa sijainnut Kapernaumin majatalo toimi aktiivisesti prostituutiotoiminnassa vuosituhannen vaihteessa ja 2000-luvun alussa. Majatalo suljettiin viranomaisten toimesta keväällä 2004 (ks. tarkemmin Skaffari & Urponen 2004).

noin 150 naista. Silloin siellä ei ollut poliisia, oli paljon vapaampaa kuin nyt. Kaikki saivat viisumin. Erityisesti torstai, perjantai, lauantai - noina kolmena päivänä oli parisataa henkeä kunakin päivänä. Ja kun minä menin sinne - olin jo aikuinen nainen – ja siellä oli nuorempia, ja oli vanhempiakin, ja kaikki sanoivat, että laita pöytään viiniä, vodkaa. Minä laitoin, ja istuin siinä täristen. Katselin ympärilleni, siellä oli paljon miehiä. Katselin niitä miehiä, ja saappaista, ja minun luokseni semmoinen villin näköinen ”akutnik” [metsästäjäukko, P. S.] saappaissaan ja ajattelin, että saappaista varmaan kohta hyppää sammakoita [nauraa, P. S.]. Ja tytöt siellä semmoissa lyhyissä hameissa, tiedättehän... Pelkäsin. Ja sitten kun se mies tuli luokseni, hän näki heti, että olin siellä ensimmäistä kertaa, ja vieläpä halusi mennä naimisiin venäläisen kanssa. Ymmärsin heti, että hän ei ollut siellä ensimmäistä kertaa, no, hän kävi usein ja osti itselleen naisen ja sillä tavalla. Hän tarjosi minulle heti rahaa, ja ehdotti, että mennään hänen luokseen ja sellaista. Hän osti minulta kaiken vodkan ja oluet, ja antoi vielä rahaa takaisin. Illalla kävimme ravintolassa. Aluksi hän ei minuun koskenut, mutta sitten toisena päivänä pääsimme jo sänkyyn. Hän antoi minulle puhelinnumerosa jotta soittaisin hänelle, jos sattuisin tulemaan sinne. Sillä tavalla se kävi. (Haastateltava)

Matkustavien naisten kokonaismäärä on ollut kuvattuna ajankohtana suuri, vaikka haastattelulainauksen naismäärä on ollut poikkeus. Se kertoo ajasta, jolloin viranomaiset eivät vielä olleet ehtineet puuttua toimintaan (Skaffari & Urponen 2004). Matkustavien naisten suuri määrä vaikutti siten, että monilla naisilla oli Murmanskissa tuttavii tai ystäviä, joiden he tiesivät harjoittavan prostituutiota ulkomailla. Toiminnan laajuus on voinut osittain legitimoida prostituution aloittamista, koska monet naiset hankkivat tuolloin elantoaan liikkuvassa prostituutiossa. Kollektiivinen prosessi muovaa osaltaan naisten toimijuutta, vaikka taustalla vaikuttavat yksilölliset elämäntilanteet. Prostituution moraalisen stigman oheneminen luo pohjaa myös kysynnän kasvulle (Summa 2007, 18–19). Prostituutiota harjoittaviin naisiin kohdistuva ulkopuolinen stigma on lieventynyt Pohjoismaissa jonkin verran, mutta se ei ole poistunut. Prostituution moninaistuminen ja kaupallinen seksin lisääntyminen lieventävät osittain ilmiön stigmaluonnetta. Lisäksi lainsäädännöllinen kontrolli on kääntynyt 2000-luvulla lisääntyvästi prostituution asiakkaisiin.

Pohjoismaisessa liikkuvassa prostituutiossa työskentelevät naiset ovat kokeneet merkittävänä turvallisuustekijänä matkustamisen yhdessä tuttavien kanssa. Tuttavat merkitsevät verkostoa, joka auttaa uuden tulijan alkuun matkoilla. Pidempään matkustaneet naiset toimivat prostituution tietovarantoina sekä auttavat käytännössä asiakkaiden ja naisten välisissä kieliongelmissa sekä tarvittaessa erilaisissa ongelmatilanteissa. Naisten keskinäinen sosiaalinen tuki on ollut merkittävä näillä matkoilla (vrt. Kontula 2008, 48).

Onko hänellä ystävä, tai tapaako hän muita, joitten kans hän tietää, että...

*Onko sellanen tuttu porukka, joka lähtee yhtä aikaa sinne Suomeen vai onko se ihan satunnaista, kenen kanssa sä lähet matkustamaan? (Pia)
Kyllä ovat tuttuja. (Natasha)*

Se on ikään kuin tuttavapiiri. (Alja)

Niin. Aluksi sitä ei ollut, mutta sitten tutustuimme. Hehän asuvat kaikki täällä [Murmanskissa, P. S]. Suurin osa on tuttuja. (Natasha)

Sain viisumin, ja istuimme bussiin, pikkubussiin. Meitä oli varmaankin kahdeksan naista, ensimmäisellä kerralla. Ystävätär otti minut mukaansa kaksi kertaa. Me matkustimme yhdessä. Hän auttoi minua siellä. Minä en osaa kieltä. Ystävätär sopi kaikesta itse niillä matkoilla. (Nadja)

Matkustaminen kielitaidottomana ulkomaille aloittamaan prostituutiota ei ole naisille yksinkertaista. Monenlaiset tunteet jännityksestä pelkoon ovat läsnä naisten kokemuksissa. Monille naisille matka Pohjoismaihin on ollut ensimmäinen vierailu länsimaissa. ”Ensimmäinen kerta on vaikein” toteutuu monella ulottuvuudella naisten elämässä. Voi vain kuvitella, tavoittamatta edes murto-osaa siitä kokemustunteesta, joka naisten sisimmässä liikkuu, kun he lähtevät ensimmäisen kerran matkustamaan Murmanskista. Naiset matkustavat vieraaseen maahan, jossa eivät ole aikaisemmin käyneet, eivät tunne sieltä ketään, eivät osaa maan kieltä ja monille prostituution harjoittaminen on ensimmäinen kerta elämässä. Päätös on tehty. Naiset tuntevat toisten naisten kertomuksia siitä, mitä se voi olla, mutta omakohtainen kokemus puuttuu. Toisen kertomus ja henkilökohtainen kokemus ovat eri tason ulottuvuuksia. Matka on kuin hyppy tuntemattomaan. Toiset naiset ovat kertoneet osallisuudesta ja

kokemuksista, mutta ymmärrys rakentuu vasta omasta kokemuksesta. Nadja kertoi, ettei naisille ole epäselvää, että he lähtevät myymään seksiä, mutta he eivät ymmärrä, mitä se konkreettisesti tarkoittaa.

Oliko toiset naiset kertonu kokemuksista? (Pia)

Kyllä kertoivat. (Nadja)

Oliko ne realistisia ne kuvaukset? (Pia)

Eli vastasivatko ne todellisuutta? (Alja)

Vastasivat, kyllä. (Nadja)

Mitä hän arvelee siitä, että tietääkö kaikki naiset, jotka täältä lähtee, että mihin ne on menossa ja minkälaiseen työhön? Että se, mitä hän on kulkenu, niin siinä porukassa. (Pia)

Hah-hah, siitä kerrottiin silloin kun ensimmäisen kerran lähti, mutta ei varmaankaan osannut kuvitella... (Nadja)

Eivätkö naiset siis tiedä? (Pia)

Ei. (Nadja)

Kyllä pelotti (...) ja sinne tuli muitakin tyttöjä ja he alkoivat keskustella keskenään, ja me kuuntelimme heitä, silloin alkoi pelottaa, mutta silloin oli jo myöhäistä. (Natasha)

Muistaako hän vielä sen kun hän ensimmäisen kerran lähti keikalle, että minkälainen keikka se oli? (Pia)

Oikein hyvä. Paras reissu, mitä minulla on ollut. Oikein hyvä sen takia, että minulla oli viikko aikaa ja minulle sattui oikein hyviä miehiä, joista minä pidin kovasti. Ensimmäinen matka oli oikein hyvä, koska miehet olivat mukavia. Kun on ensimmäistä kertaa mukana, kaikki on pelottavaa. Tosi pelottavaa. Matkustat, rehellisesti sanottuna, tuntemattomaan, koska tätä ennen et ole kertaakaan ollut siinä mukana. Minua pelotti kovasti. (Sofia)

Naisten kokemuksissa kuvataan usein pelkoa tuntemattomasta. Pelossa kulminoituu monenlaisia asioita. Naiset ovat matkalla ensimmäistä kertaa ja kukaan ei ole harjoittanut prostituutiota aikaisemmin. Moraalinen kynnys on ylitetty, kun päätös prostituution aloittamisesta on tehty. Pelko hallitsee ja monen mielessä varmasti häivähtää kaiken peruuttaminen. Ensimmäiset kokemukset prostituution harjoittamisesta värittävästi prostituutiotoimijuutta myös jatkossa (vrt. Kontula 2008). Aineistossa on yksi

nainen, joka lopetti prostituution ensimmäisen matkan jälkeen. Hänen kokemuksensa prostituution harjoittamisesta olivat huonoja, jonka jälkeen hän ei ole enää jatkanut. Haastatteluaineistossa monilla naisilla on huonoja kokemuksia prostituution harjoittamisesta, mutta he vain joutuvat menemään kokemuksista jollakin tavalla yli. Aineistossa on jonkin verran kuvauksia positiivisistakin kokemuksista, joita rakentavat miellyttävät asiakkaat, positiiviset seksikokemukset ja joskus vakinaisemmat asiakassuhteet, joihin voi liittyä tunnesuhteita (vrt. Kontula 2088, Ranz 2009b). Kokemukset eivät ole vain dikotomisista, vaan ne lomittuvat ja voivat neutraloida toisiaan. Kokemus on subjektiivinen. Sen minkä joku kokee positiivisena, voi olla toiselle neutraali tai negatiivinen kokemus. Kokemukset tuottavat erilaisia tunteita, jotka kietoutuvat prostituutiossa ristiriitaisella tavalla yhteen.

Syitä siihen, miksi naiset matkustavat juuri Pohjoismaihin, on useampia: etäisyys kotikaupungista on ajankäytön näkökulmasta mahdollinen, matkakustannukset ovat kohtuulliset, Pohjoismaissa ansaitsee hyvin ja naisten käsityksissä Pohjoismaat koetaan usein turvallisina. Pohjoismaalaisia käy paljon työmatkoilla ja vapaa-aikanakin Murmanskissa. Erilaisia kontakteja voi rakentua jo siellä (Kramvig & Stien 2002b). Tärkeintä on, että prostituution harjoittaminen pysyy kotipaikkakunnalla salassa läheisiltä. Naiset eivät halua identifioitua seksityöhön tai leimautua kotipaikkakunnalla prostituoiduiksi (vrt. Spanger 2003, 179, 180; ks. myös Kontula 2008)). Mahdollisuus työskennellä liikkuvassa prostituutiossa on ratkaiseva. Sanomattakin on selvää, että kysyntä vaikuttaa prostituutioliikennettä ohjaavasti ja prostituutiota mahdollistavat tukirakenteet on oltava olemassa. Pohjoiseen suuntautuva itäprostituutio ilmiö on ollut olemassa jo vähintään viisitoista vuotta, vaikka toimintatavat ovat muuttuneet. Suomessa prostituutiokysyntää lisäävät myös ruotsalaiset miehet. Monet naisista ovat matkustaneet myös Pohjois-Ruotsissa, koska liikkuminen Schengen alueella on helppoa.

No sitten vielä siitä Suomesta, että kävikö ruotsalaisia asiakkaita, tai ruotsalaisia miehiä, että onko hän tavannu sillon Suomen aikana niitä? (Pia)

Oli ruotsalaisia miehiä. (Lena)

Kävittekö Ruotsin uolella? (Pia)

Kyllä olen käynyt. ” (Lena)

Okei, no onko hän sitte työskennelly täällä, vai Suomi, Ruotsi, Norja, missä paikassa? (Pia)

Vain Suomessa ja Ruotsissa. Täällä [Murmanskissa, P. S.] ei mitenkään voi, joku voi saada tietää. (Olja)

Mikä oli syynä siihen, että just Norjaan? (Pia)

No yksinkertaisesti... Tuttava [nainen, P. S.] sanoi minulle... Että hän on käynyt... Enää emme ole tekemisissä. Ehkä hän käy siellä vieläkin. Hän vain... auttoi. (Haastateltava)

Kolme naisista on harjoittanut tai harjoittaa prostituutiota Pohjois-Norjassa ja yhdellä naisella oli haastatteluhetkellä viisumianomus vireillä sinne. Vielä 1990-luvun puolivälin paikkeilla naiset matkustivat Norjaan usein Suomen kautta. Nykyään naiset matkustavat Murmanskista suoraan Pohjois-Norjaan (Skaffari & Urponen 2004). Keväällä 2007 prostituutioliikenne suuntautui havainnointiaineiston mukaan enemmän Norjaan kuin Suomeen. Tutkimusjoukossa vähäistä Norjassa matkustamista selittää osittain tuttavapiiri, koska piiri tai klaani ottaa usein uuden tulokkaan mukaan ensimmäiselle matkalle ja kohdamaa määrätty sen mukaan. Toinen tekijä on prostituutioliikenteen vaihtelu, jota kysyntä ja tukirakenteet osittain säätelevät. Suomessa ja Ruotsissa on kysyntää ja liikkuminen maiden välillä on helppoa vapaan rajan ja lyhyiden etäisyyksien vuoksi. Nykyään naiset matkustavat useammin itsenäisesti, kun tarvittavat kontaktit ovat ensin rakentuneet.

Kaksi naisista oli ollut 1990-luvulla mukana myös ”laivaprostituutiosta”. Naiset matkustivat tuolloin Pohjois-Norjaan, jossa he asuivat satamissa olevissa ulkomaalaisissa laivoissa rahallista korvausta vastaan. Laivasta käsin oli mahdollista harjoittaa prostituutiota merimiesten kanssa. Laivaprostituutiota oli aikoinaan Suomessakin. Ilmiön kulta-aika ajoittuu 1950-luvulle suurempiin satamakaupunkeihin. Merimiehillä oli ylellisyystavaroita, joita Suomessa ei tuolloin ollut saatavilla: kahvia, tupakkaa, hedelmiä, suklaata ja kauniita vaatteita. (Markkula 1981, 94.) Murmanskissa kerrottiin (informantti, arena2) keväällä 2007 kentällä, että prostituutioliikenne Suomeen ja Ruotsiin on melko vähäistä viisumivaikeuksien vuoksi. Naiset matkustivat jonkin verran enemmän Norjassa ja uusia kohdemaita olivat Puola, Tšhekkoslovakia ja Latvia. Venäläisille nuorille naisilla oli kertojan mukaan kysyntää näissä maissa. Kysyntä on

merkityksellinen, mutta viisumi järjestyy entisiin Neuvostoliiton maihin ja muualle Itä-Eurooppaan helpommin kuin Pohjoismaihin. Ihmetellessäni asiaa ääneen, minulle sanottiin, että ”sekin on parempi kuin ei mitään”, jolla kertoja viittasi naisten huonoon taloudelliseen asemaan kotimaassa. Nykyään lähes kaikki naiset matkustavat Pohjoismaissa kutsunenettelyllä ja Kapernaumin kaltaisten paikkojen ”kulta-aika” alkaa olla ohi.

Minä tiedän, että suomalaiset miehet itkevät tällä hetkellä kuumia kyyneleitä, koska Kapernaum on suljettu. (Ludmila)

Osa naisista on rakentanut asiakas- ja toimintaverkostonsa Kapernaumin aikana. Paikan sulkemisen jälkeen naiset ovat jatkaneet toimintaa muilla tavoilla. Prostituutioon organisointi on muuttunut. Toiminta on nykyään pienimuotoisempaa ja näkymättömämpää. Kutsujen saanti on vaikeutunut ja niistä on tullut osittain bisnestoimintaa. Naisten kokemuksissa oli kuvauksia myös siitä, että he ovat maksaneet tietyn prosenttiosuuden ansioistaan kutsujalle, jonka luona he ovat majoittuneet. Tämä ei ole kuitenkaan yleinen käytäntö. Pohjoisen liikkuvassa prostituutiossa voi sanoa olevan meneillään jo *kolmannen aallon*, jota luonnehtii toiminnan pienimuotoisuus sekä toiminnan systemaattisempi organisointi aikaisempaan verrattuna.

En vielä tiedä[mihin matkustan, P. S.]. Minulla on viisumihakemus vetämässä ja tutustuin konsulaatin lähellä yhteen naiseen, joka ottaa minut mukaansa. (Nadja)

Onko se nainen joku, joka organisoii tätä systeemiä? (Pia)

Hän ei organisoii, vaan hän on vain auttanut minua. Nyt hän auttaa viisumin kanssa. (Nadja)

Haastatteluja tehdessäni vain yksi nainen oli harjoittanut prostituutiota lomittain Pohjoismaissa ja Murmanskissa. Osa haastattelemistani naisista tiesi ja oli kuullut muilta prostituutiosta työskenteleviltä naisilta, että osa pohjoismaisessa prostituutiosta aloittaneista naisista on viisumien saannin vaikeuduttua siirtynyt paikalliseen prostituutioon. Tiedustelin tutkimusjoukon naisten kuulumisia tutkimuksen myöhemmässä vaiheessa, jolloin minulle kerrottiin kentällä (informantit, arena 1), että toinen

aikaisemmin liikkuvassa prostituutiossa työskennellyt nainen harjoitti prostituutiota nyt Murmanskissa.

Pohjoisen prostituution erityisyys

Liikkuvaa prostituutiota määrittää oleellisesti viisumi, joka on ulkomaille matkustamisen edellytys. Suomeen Venäjältä matkustavien viisumipolitiikka kiristyi 2000-luvulla, viisumianomukset käsitellään tarkoin ja matkustajien matkan tarkoitus selvitetään perusteellisesti (informantti, arena2; vierailu Suomen Murmanskin konsulaatissa). *Viisumi ja siihen tarvittava kutsu* muovaavat pohjoisen prostituution rakenteita ja ne määrittävät myös naisten prostituutioimijuuden reunaehdoja. Naisten on saatava jostain kutsu maahan, jotta he saisivat viisumin. Kutsu ja viisumi määrittävät toimintaa ratkaisevasti vaikeuttavina elementteinä. Matkustaminen ole aina mahdollista juuri silloin kuin naiset halusivat, viisumin käsittely vie aikaa, viisumin kesto ei ole välttämättä sellainen, jota haettiin ja myös hylkäävä päätös on mahdollinen.

Silloin oli helppo saada [viisumi 90-luvulla, P. S.], mutta nyt en tiedä. Aikaisemmin oli helppoa. Mutta olen kuullut, että nykyään on vaikea saada viisumia. Täytyy tarkasti selvittää, kenen luo matkustaa, tai pitää olla ehdottomasti kutsu. Enää ei saa sellaisia viisumeita, kuin ennen oli, kolmen vuorokauden turistiviisumeita. Turistiviisumiakaan ei saa helposti. Vaikka vain ostosmatkoja varten. Se on tosi vaikeaa. (Ljuba)

No, en sanoisi, että se on helppoa, mutta en ole itse hankkinut viisumia, vaan ystävätär on hankkinut minulle. Siis minä annoin hänelle rahat, ja hän hankki minulle viisumin. Meillä [Venäjällä, P. S.] voi kaikkea ostaa rahalla. Kaikkeen tarvii rahaa, jota valitettavasti ei ole riittävästi. (Aida)

No... konsulaatti esittää usein kysymyksiä, joihin täytyy osata vastata. Ja joskus ei myönnetä viisumia niille päiville, joita olet anonut. Ja joskus niitä jopa vähennetään. Ja he voivat myös olla myöntämättä viisumia. (Irina2)

Ne, jotka järjestävät kutsuja, ottavat siitä 200 euroa. (Alja, kriisikeskus)

Kutsumenettely toimii osittain prostituution hallintamekanismina ja kutsut ovat nykyään myös bisnestoimintaa. Naiset matkustavat pohjoisessa usein miesten kotiin kutsuttuina tai kutsuttuina johonkin osoitteeseen. Käytännössä tämä ei aina tarkoita sitä, että ilmoitettuun osoitteeseen tai kutsujan luo jätettäisiin koko ajaksi. Tähän toimintatapaan liittyy erilaisia seurustelusuhteita, joista osa on tunnesuhteita, osa hyötysuhteita tai niiden sekoituksia. Kutsu voi olla vain osoite, josta matkaa jatketaan muualle. Naisten kertomuksissa kutsuja on tehty rahallisen korvauksen lisäksi seksikorvausta vastaan. Naisten prostituution harjoittaminen pohjoisessa on voinut alkaa jonkinlaisen ihmissuhteen avulla, joka on mahdollistanut prostituution harjoittamisen suhteen rinnalla ja sen päätyttyä.

*Ja.. mitä tapahtu sitte sen jälkeen, kun tää subde loppui? (Pia)
Sitten aloin itse hakea viisumeita ja käydä Suomessa. Kapernaumissa.
(Ludmila)*

Siellä minä tein vähän töitä [otti vastaan asiakkaita, P. S.]. Kävin hänen luonaan kahden vuoden ajan. Hän antoi minulle rahaa [miesystävä, P. S.] Hän halusi mennä naimisiin kanssani... Ja kun hän jätti minut ilman rahaa, lakkasin käymästä hänen luonaan. Hän antoi minun työskennellä [omien tuttaviensa kanssa, P. S.] ...Hän sanoi: ”Minä rakastan sinua. En anna sinulle rahaa, mutta annan sinun työskennellä.” Sillä tavalla minä tavallaan siis... Päivällä kävi muita miehiä, mutta yöt minun piti olla hänen kanssaan. (Margariita)

Pohjoisen liikkuvan prostituution erityispiirteet erottavat toiminnan ammattimaisesti organisoidusta prostituutiosta. Pohjoisen prostituutiosta naisten toiminta on *vaihtelevaa, epäsäännöllistä ja työskentelyehdot puuttuvat usein*. Se ei ole säänneltyä. Naisten näkökulmasta kääntöpuolena on se, ettei toimijuus pohjoisen prostituutiosta sisällä ammattilaisten edellyttämää ”herrasmiehsopimusta” (vrt. Kontula 2008). Suullinen sopimus kattaa prostituutiosta asiakkaan ja naisen väliset ehdot, jossa sovitaan käytettävästä ajasta, hinnasta ja seksikontaktista. Sopimus sisältää yleensä toisen osapuolen kunnioittaminen ja vaitiolon. Naisten prostituution

harjoittamista pohjoisessa luonnehtii pitkälti *sattumanvaraisuus*, vaikka toiminta on nykyään muuttunut. Yksi erityispiirteistä on, että osa naisista tekee asiakkaiden luona *taloustöitä*, naiset siivoavat ja laittavat ruokaa, josta he voivat saada pienen lisäkorvauksen. Naiset kuvasivat myös sitä, että järjestely on hyvä, koska silloin varsinaisen seksin osuus vierailun aikana jää pienemmäksi.

Kyllä, joskus teen [taloustöitä, P. S.]. Riippuu siitä, paljonko käyntejä on [muuta asiakkaita, P. S.]. Olen tehnyt ruokaa ja auttanut siivoamisessa. Mutta joskus on niinkin, että vain tulet paikalle, sitten... seksiä ja lähdet pois. On ollut monenlaista. (Sonja)

Ovatko he maksaneet siitä, että olet tehnyt töitä? (Alja)

Ei, tai no ovat kyllä antaneet rahaa, mutta ei niin paljon, mutta kuitenkin. (Sonja)

Ja että vähemmän aikaa olisi hänen [miehen, P. S.] luonaan kotona. Mihin tahansa, vaikka ravintolaan, tai keksin jotakin, jotta hänen kotonaan oltaisiin vähemmän. Ja kotiin kun tullaan, saatan vaikka tiskata astiat. Kyllä vaan. Ja miehet tykkäävät. Minä sanon: ”voi mikä sotku, annas kun minä...” ja tiskaan astiat, imuroin...” ”Hjuva nainen, hjuva nainen!” [nauraa, P. S.] (Ludmila)

Joskus on käynyt niinkin, että kun olen tiskannut, mies kysyy: ”Paljonko tiskauksesta pitää maksaa?” Minä vastaan, että ei mitään. Minä laitan ruokaa, jotain pizzeria tai muuta, ja me istumme ja syömme illallista. (Sofia)

Kaikki naiset eivät suostu taloustöiden tekemiseen ja kaikilta näitä palveluja ei ole pyydetty. Kaksi naisista kertoi, että ”talustyöt ovat enemmän vanhempien naisten hommaa ja nuoremmille naisille on muuta käyttöä”. Zhenjan näkemyksen mukaan taloustöiden tekeminen asiakkaan luona halventaa omaa arvoa, mikä vaikuttaa psyykettä heikentävästi. Hän koki työnsä seksin myymiseksi, ei piikana olemiseksi. Tutkimusjoukon naisilla on näkemyseroja asiasta. Naisten toimijuus muovautuu yksilöllisesti myös pohjoisen prostituution sisällä. He asettautuvat eri tavoin prostituution näyttämöille ja osallistuvat prostituution performanssiin yksilöllisesti (Sanders 2005, 322; Hubbard 2002).

Tekikö hän kotitöitä sitten, että kuuluko siihen, että ei pelkästään seurustelua tai seksiä vaan jotain? (Pia)

En, en tehnyt mitään. Minä vain ”lomailin”, se oli minulle vain lomaa/lepoa. Mukavaa ajanviettoa. Jotta ei traumatisoisi psyykeään, ei saa halventaa omaa arvoaan. (Zhenja)

Hän ei siivoa [puhuu haastateltavasta, P. S.]. Kaikki naiset ovat erilaisia. Joku, ettei tarvitsisi seksiä harrastaa, alkaa pestä lattiaita. Mutta [hän] on nuori. Hänen kanssaan miehet haluavat vain harrastaa seksiä. Ne, jotka ovat pesseet lattiaita, ovat olleet vanhempia. (Alja)

Osa naisista kertoi viettävänsä aikaa asiakkaiden kanssa muutenkin kuin seksin merkeissä. Tähän vaikuttavat osittain rakenteelliset tekijät. Pohjoisen prostituutiossa *asiakkaiden luona viivytään usein pidemmän aikaa* tai naiset asuvat tietyissä osoitteissa kauemmin. Suomalaisten naisten harjoittamassa prostituutiossa (seksityössä) asiakkaiden kanssa viivytään usein vain seksikontaktin ajan (Kontula 2008). Ajan saatossa osasta asiakkaita on tullut vakinaisia suhteita, jolloin naiset ovat seurustelleet, saunoineet ja juhlineet yhdessä miesten kanssa. Toimijuus muistuttaa ”girlfriend kokemusta”, jossa naiset esittävät asiakkaille tyttöystävää ja ylläpitävät asiakkaan haluamaa mielikuvaa. Ilmiö on tyypillinen esimerkiksi Thaimaan prostituutiossa. (Ks. Åsvik & Åsvik 2004, 49, 67–68.) Pohjoisen prostituutiossa mielikuvaa tyttöystävästä voivat ylläpitää miehet ja naiset. Naiset suostuvat performanssiin niin kauan kuin siitä on taloudellista hyötyä tai se edistää viisumin ja kutsun saantia. Joskus naiset ovat aidosti tyttöystäviä.

Minusta tuntuu, että myös ne venäläiset naiset, jotka osaavat suomea, niin he myös keskustelevat... Minä en osaa hyvin kieliä, osaan sanoa vain... tai selittää jotain [pieniä, nauhalla epäselvää, P. S.]. Kuitenkin se on minusta mielenkiintoista. Joka tapauksessa me juttelemme, saunomme, juomme olutta... Toisin sanoen, emme me ole tulleet vain harjoittamaan seksiä. Me myös seurustelemme, minäkin esimerkiksi saatan jutella 3–4 tuntia aluksi [tulkin välityksellä, P. S.]. (Margarita)

Viisumin kesto määrittää hyvin pitkälti naisten mahdollisuudet lepoon matkan aikana. Mikäli viisumi on lyhyt, esimerkiksi vain kolme vuoro-

kautta, naiset yrittävät ansaita rahaa mahdollisimman paljon. Tämä ulottuvuus selittää osittain Anna Kontulan (2008) tutkimuksessaan esille tuomaa näkemystä, että suomalaisessa kontekstissa venäläiset naiset tekevät työtä liukuhihnalla. Pidempi viisumi mahdollistaa naisille enemmän lepoaikaa sekä mahdollisuuksia ostoksilla käymiseen ja joskus vapaapäivän pitämisenkin työskentelyn lomassa.

Tietysti on lepopäiviäkin. Kun menee jonkun luo ja on miehen kanssa, ja kun palaa sieltä, niin tietysti. Jos joku tulee, niin sitten vaan kieltäytyy lähtemästä. Pari päivää, vaikkapa... Siis silloin, kun on pitemmän aikaa, mutta jos on vain vähän, niin... [lepopäiviä ei ole, P. S.] (Sonja)

Nykyään matkustusaika on lyhentynyt, mikä vaikuttaa naisten prostituution harjoittamiseen. Naiset viiptyvät matkalla niin kauan kuin mahdollista ja matkustamaan lähdetään välittömästi, kun viisumi on myönnetty. Joissain tapauksissa kuljetus on odottanut jo valmiiksi konsulaatin edessä Murmanskissa (informantit, areenat 1, 2). Palkkatyö rajoittaa joidenkin naisten matkustamista jonkin verran. Osa naisista työskentelee harmaalla sektorilla, jossa ei ole työsopimuksia. Naiset matkustavat myös lomien aikana, viikonloppuisin, ylimääräisten vapaapäivien ja juhlapäivien aikana, joita Venäjällä on runsaasti tai naiset yksinkertaisesti vain jäävät pois töistä viisumin saatuaan.

Pohjoisen prostituutiolle on leimallista, että seksikontaktit tapahtuvat usein asiakkaiden kotona, ellei nainen ole jo matkustanut suoraan kutsuttuna asiakkaan kotiin. *Kotiin kutsuminen* on yhteydessä naisten pitkäkestoisempiin vierailuihin, koska he matkustavat ulkomailta, erilaisiin tunnesuhteisiin, naisille mahdollistettavaan prostituutioon sekä maassaolosta aiheutuviin kustannuksiin. Kotiin kutsuminen mahdollistaa naisille suojattua toimijuutta ja tukee ilmiön piilossa pysymistä, koska toiminta sisältää moraalisia ulottuvuuksia ja laittomuutta. Prostituutiota harjoitetaan usein yksityisissä tiloissa, ei julkisesti. Naisilla on vähän kokemuksia prostituution harjoittamisesta hoteleissa tai muissa majoitusliikkeissä Pohjoismaissa. Majoitusliikkeiden kontrolli vaikuttaa ilmiöön, vaikka niiden välillä on eroja (Skaffari & Urponen 2004) ja käytännöt vaihtelevat Pohjoismaissa. Prostituution piiloluonteisuus vaikuttaa tähän oleellisesti. Seksikontaktit tapahtuvat myös ulkona, autossa ja prostituu-

tion harjoittamista varten järjestetyissä yksityisissä tiloissa. Naiset voivat majoittua eri paikoissa, joissa prostituutiota ei harjoiteta, vaan asiakkaat hakevat heidät ”vierailulle”.

Olimme hotellissa ja ”luonnossa”. (Lena)

Entäs miesten kotona? (Pia)

Kyllä olimme. (Lena)

Oliko koskaan niin, että hän ois ollu viikonlopun esimerkiksi yhden tietyn miehen kotona? (Pia)

Yhden miehen luona koko 3 päivää? Ei, sellaista ei ollut. (Lena)

Voin kertoa (...) että meillä on sellainen talo. Yleensä siellä [harjoittaa prostituutiota, P. S.]. Siellä asuu hyviä ihmisiä, jotka silloin, kun sinulla on vaikeaa, ojentavat kätensä ja auttavat sinua. Minusta se ei ole, kuten sanotaan, bordelli (ilotalo, ”priton”). Se ei ole bordelli, se on... En edes tiedä, miten sitä nimittäisi. Mutta kun ihmisellä on vaikeaa, kuten minun tilanteessani... Joten sellaisia ihmisiä, jotka auttavat, olkoonkin sitten vaikka sillä tavalla – mutta joka tapauksessa he auttavat. (Haastateltava)

Pohjoisen alueen liikkuvaa prostituutiota luonnehtii pitkälle *harrastelijamaisuus*, joka erottaa toiminnan ammattimaisesti harjoitetusta prostituutiosta (vrt. Kontula 2008). Usein selkeät toimintasäännöt puuttuvat. Edellä olevassa haastattelusitaatissa nainen kuvaa prostituution harjoittamiskokemuksiaan siten, että on olemassa ihmisiä, jotka auttavat kun on vaikeaa. Nämä auttavat ihmiset eivät määrity riistäjinä (vrt. ihmiskauppa). Prostituutio merkitsee naiselle valittua ratkaisua hankalassa elämäntilanteessa, ei ammattimaista seksityössä toimintaa. Murmanskissa tuli esille jonkin verran viitteitä (informantit, areenat 1, 2) siitä, että toiminta olisi muuttumassa Pohjoismaissa enemmän säädellyksi ja kontrolloiduksi.

Eri naisilla on eri hintoja. (Ludmila)

Osalla naisista on vakituisia asiakkaita, joiden luokse he matkustavat kutsuttuina ja osalla asiakkuudet ovat satunnaisia suhteita. Kaksi naisista kertoi, että asiakkaat ovat osittain samoja, joita vaihdellaan keskenään ja miehet vaihtavat naisia, kun on kyse samalla paikkakunnalla toteutuvasta

prostituutiosta. *Seksin hinta vaihtelee*. Naisia arvotetaan iän perusteella, jolloin nuorempien naisten hintataso on korkeampi. Eri miehiltä peritään erilaisia hintoja ja naisten myymät seksipalvelut ovat erihintaisia. Tuntihinta on viiden- ja kuudenkymmenen euron välillä, tapahtuupa seksikontakti ulkona, autossa tai jossain muussa paikassa. Hinnat eivät ole säänneltyjä siten kuin ne ovat Murmanskin paikallisessa prostituutiosta. Kaikki naiset eivät lähde tuntikeikoille. Naiset kertoivat, että miehet voivat maksaa seksikontaktista enemmänkin kuin naiset pyytävät. Näitä miehiä naiset kuvasivat kunnollisiksi miehiksi.

On vakituksia asiakkaita. Kun me menemme sinne, soittamme ja ilmoitamme, että olemme tulleet. Vakituiset asiakkaat tulevat hakemaan meitä, kun tietävät, että olemme tulleet. (Natasha)

Ajatteliko hän koskaan niin, että se hinnan perintä tai maksun perintä niin, että se, joka on ruma, vanha ja lihava, että se saa maksaakin siitä asiasta enemmän, vai onko periaatteessa hinta sama? (Pia)

Ei se ole niin. Jos hinnaksi sovitaan vaikkapa 50 [euroa, P. S.], niin kunnolliset saattoivat maksaa enemmänkin. (Lena)

150 yöstä. Mutta nuoremmille naisille maksetaan paremmin. (Nadja)

Autonomia prostituutiosta määrittää naisten kokemaa hyvinvointia. Prostituutiosta sekä toiminnalliset rakenteet että yksilölliset tekijät ehdollistavat autonomiaa. Osa naisista voi vaikuttaa esimerkiksi asiakasvalintoihin. Tutkimusjoukossa on nuoria ja erittäin kauniita naisia ja usein prostituutiosta nuoruus ja kauneus ovat ominaisuuksia, joita monet asiakkaat haluavat. Prostituutiosta lähes kaikki miehet voivat saada tavoittelemansa kauneutta ja nuoruutta ostamalla sitä hetkeksi rahalla. Kaikki naiset eivät kuitenkaan voi valita tai eivät halua valita asiakkaitaan, jolloin ainoastaan rahan ansaitsemisen pakko ja vastentahtoisuus määrittävät toimijuutta. Naiset valitsevat asiakkaita myös siten, kuka maksaa eniten. Anna Kontulan (2008, 102) mukaan kaupallisen seksin logiikka on ansaita mahdollisimman suuri summa rahaa mahdollisimman vähällä vaivalla, tarjoamalla asiakkaalle eroottinen elämys (myös Sanders 2005). Toisessa ääripäässä ovat tilanteet, joissa naiset joutuvat kilpailemaan asiakkaista. Tätä kuvattiin aineistossa siten, että naiset lähtevät asiakkaiden mukaan ”pää kolmantena jalkana”, jota paheksuttiin. Nainen ei saa asettautua liian aktiiv-

visesti ”tarjolle” prostituution näyttämöilläkään, vaikka seksikontaktissa naiselta odotetaan aktiivisuutta.

Kilpailua on. Pääasiassa nuoria otetaan [asiakkaat haluavat, P. S.]. Nuoria, kauniita, pitkäsiärisiä... (Nadja)

Minä voin valita parista kolmesta, jotka ehdottavat minulle, mutta rebellisesti sanottuna minä lähdän sen kanssa, joka antaa eniten rahaa. Minä valitsen sillä tavalla. (Ludmila)

No sitte niistä asiakkaista, että voiko ite vaikuttaa, että jos se näyttää sen näköselältä, että tuon matkaan ei haluta lähteä, niin onko pakko lähteä? (Pia)

Minusta tuntuu, että sellaista kysymystä ei oikeastaan esitetä. Sitä vaan lähtee, koska täytyy tienata rahaa. (Natasha)

Naisten toimijuutta määrittää usein rahan ansaitsemisen pakko, kuten Natasha kertoo. Tällöin naisten suhde prostituutioon rakentuu puhtaasti taloudellisesta orientaatiosta. Naiset myyvät seksiä, jotta heidän taloudellinen tilanteensa kohentuisi. Taloudellisessa orientaatioissa seksin myyminen houkuttaa ”helpon rahan” vuoksi. Rahan tarve määrittää osittain myös työkeikkojen tiheyden. (vrt. Rants 2009b, 99; Laukkanen 1998, 58–59.) Kaikki naiset eivät valikoi, eivätkä voi valikoida asiakkaitaan. Naisten kokemuksissa suurimmat inhoa aiheuttavat tekijät ovat epämiellyttävät, vahvasti juopuneet, lihavat, vanhat ja joskus jopa likaiset asiakkaat (vrt. Kontula 2008, 66). Näiden asiakkaiden kanssa naiset eivät haluaisi intiimiin kosketukseen ja ilman rahallista kompensoitua he eivät suostuisi siihen. Nämä asiakkaat ovat enemmistönä naisten kokemuksissa. Naisten kokemuksissa on paljon kuvauksia siitä, että he eivät yleensä nauti seksistä asiakkaiden kanssa ja joskus asiakkaita on äärimmäisen vaikeaa edes sietää ja tilalle astuu inho, jolloin he joutuvat pakottamaan itsensä työskentelemään. Vain harva naisista asettaa kuitenkin rajat asiakasvalinnassa siten, etteivät ne ole rahalla ylitettävissä (vrt. Kontula & Laakso 2007). Oman hyvinvoinnin kannalta rajojen asettaminen on tärkeää (myös Kontula 2008).

Toisaalta naisten kokemuksissa oli kuvauksia myös siitä, että he nauttivat joskus seksistä asiakkaiden kanssa. Tällöin asiakaskontakti määrittynyt positiivisena kokemuksena (myös Ranz 2009b; Kontula 2008). Asiak-

kaiden miellyttävyyttä rakentaa ikä, ulkomuoto, maksukyky ja käyttäytyminen. Margarita kuvasi haastattelulainauksessa myös prostituution performanssia, jossa hän näyttelee nauttivan naisen roolia.

Sitten semmonen kova kysymys, johon ei ole pakko vastata. Nauttiiko maksetusta seksistä koskaan (...), että se on jopa kivaa? (Pia)

Kyllä, on ollut kivaa. Olen saanut orgasmeja... [epäselvä kohta nauhalla, kaikki puhuvat yhteen ääneen, P. S.J. (Ludmila)]

”Nauttia? Aidosti? – Minulla on ollut pari miestä, jotka olivat tosi hyviä sängyssä. On ollut. Yksi oli suomalainen, nuori mies. Rehellisesti sanottuna en osannut odottaa sitä, ja hänen kanssaan oli niin hyvä, että en olisi halunnut lähteä pois. Olisin jäänytkin, mutta viisumi päättyi. Kyllä on hyviäkin miehiä, mutta sitten on se toinen puoli... (Sofia)

Saatan kyllä teeskennellä, jos en oikein tykkää, tietenkin... mutta aina ei tarvitse teeskennellä (Margarita).

Siis saat orgasmin? (Alja)

No en tietenkään aina. Jos mies on päissään, tai ei pysty, niin silloin ei. Mutta yleensä, jos mies miellyttää, hänen kanssaan on mukava olla ja jutella, niin silloin tietysti pystyn saamaan. Ja ne miehet, joiden kanssa olen nauttinut, ovat myös maksaneet hyvät rahat. (Margarita)

No ei ehkä niin miellyttäviä, mutta on sellaisia, että ei niin inhota. On sellaisia, jotka miellyttävätkin. (Natasha)

On mahdollista, että nainen, joka nauttii seksistä asiakkaidensa kanssa (vrt. Ranz 2009b; Kontula 2008), leimautuu vielä ”huoremaksi”. Kaupallisesta seksistä, tuntemattomien miesten kanssa *nauttivan* naisen moraali poikkeaa normista niin voimakkaasti, että sitä on vaikea lokeroida mihinkään naiseuden kategoriaan. Nautinto irtoaa myös uhripositiosta. Toisaalta naiselta odotetaan ”prostituoidun käytöstä”, joka rakentuu mielikuvissa siten, että nainen nauttii aina ja kaikkien kanssa seksistä. Naiset näyttävät nautintoa prostituoidun rooliin kiinnittyvien mielikuvien ja odotusten vuoksi, joita asiakkaat heiltä haluavat ostaa. Usein asiakkaat myös haluavat, että nainenkin nauttisi aidosti seksikontaktista (myös Kontula 2008, 100). Prostituutiota harjoittavia naisia ei tuli-

si nähdä yhtenäisenä ryhmänä, eikä toisaalta myöskään ”normaaleista” naisista poikkeavina, jolloin monet erot kaupallisen seksin sisällä jäävät huomaamatta. (Agustin 2007, 6–7; Scoular & O’Neill 2007, 768–769; Kontula 2007; 493.)

Naisten ansiot prostituutiossa vaihtelevat. He voivat ansaita usein yhdessä yössä kuukausipalkkansa verran. Pohjoisen prostituutiossa *naiset saavat pitää ansionsa yleensä itse* (vrt. rajat ylittävä naiskauppa). Taustalla ei ole rahankerääjiä, kuten sutenöörejä tai isäntiä samassa merkityksessä kuin ammattimaisesti ja usein rikollisesti organisoidussa itäprostituutiossa. Naiset maksavat kuljettajille matkat ja majoittajalle asumisen, jonka lisäksi tulevat viisumikustannukset ja matkavakuutukset. Kuljettajiin liitetään usein stereotyyppisiä yleistyksiä, että he rahtaavat naisia maasta toiseen ja naiset ovat passiivisia uhreja ja kuljetettavia (esim. Nurmi 2002a). Kuljettajat hankkivat usein elantonsa ajamalla autoja ja he eivät olleet tutkimusaineistossa tiiviimmin mukana prostituution organisoinnissa. Asiakas tai kutsuja voi myös maksaa naisen matkan tai kutsun tilanteissa, joissa naiset matkustavat suoraan kutsuttuna asiakkaiden luo ja jäävät sinne.

Eräs naisista kuvasi kokemuksissaan sitä, että on ollut isäntä, joka peri naisilta asiakkaan maksamasta hinnasta prosenttiosuuden. Majoituksesta ja ruoasta ei tarvinnut silloin enää maksaa erikseen. Tämä ei ole kuitenkaan yleinen käytäntö. Toisaalta on mahdollista, että (rikolliset) ammattimaiset käytännöt ovat lisääntymässä pohjoisen prostituutiossa, jolloin kuvioon astuvat mukaan naisten kustannuksella rahastavat välikädet. Koska toiminta on Pohjoismaissa laitonta ja lainsäädäntö on kiristynyt 2000-luvulla, se lisää myös prostituutioon liittyvää rikollisuutta. Prostituutio tarvitsee tukirakenteet, joiden organisointi on vaikeutunut. Prostituutiota koskevassa keskustelussa on puhuttu paljon naisten taloudellisesta riistosta. Naiset tekevät työn ja sutenöörit, isännät ja vartijat vievät naisten ansiot, pahimmassa tapauksessa kokonaan. Tämä ei pidä paikkaansa pohjoisen liikkuvassa itäprostituutiossa. Naiset saavat yleensä pitää ansionsa itse. Reet Nurmen (2002b, 184) näkemyksen mukaan prostituoidut eivät itse hyödy taloudellisesti toiminnastaan (ks. myös Weatherall & Pristley 2001, 332). Tämä näyttäytyy tutkimuksen tuottaman tiedon perusteella liikkuvan prostituutiossa toisin.

Naisten kokemuksissa liikkuva prostituutio merkityksellistyy usein isoina tai vähintään kohtuullisina ansioina. Tutkimusjoukon naisten

kuukausipalkka ansiotyössä Murmanskissa on pieni ja voi kuvitella, mitä naisille merkitsee prostituutiossa matkan aikana ansaittu 70 000 ruplaa, joka vastaa noin vuoden palkkaa. Kaikki naiset eivät kuitenkaan tavoittele suuria tuloja matkoilla vaan tasaista tulovirtaa, joka mahdollistaisi arkielämän edellytyksiä tai parantaisi niitä Murmanskissa. Prostituutiossa ansaitut tulot suhteutuvat naisten arjen elämän kontekstuaalisiin vaatimuksiin ja usein liikkuvassa prostituutiossa työskentelevät ansaitsevat maiden välisten elintasoerojen vuoksi erittäin hyvin. (Vrt. Kontula 2008, 127; ks. Weatherall & Priestley 2001, 332.)

Esimerkiksi kuukaudessa Suomessa minä ansaitsin karkeasti arvioiden keskimäärin 2.000 euroa. 2.000 puhtaana käteen. Siis puhtaana, siitä on vähennetty majoitus, matkakulut yms. Puhtaana ansaitsin 2.000. Kaksi tuhatta on meidän rahassa... mitä se tekee... 70.000 ruplaa. 70.000 ruplaa [nauraa, P. S.]. (Ludmila)

Minä asetin omat sääntöni ja ehtoni, ja suuria summia... tiedättekö, viikossa noin 2000 dollaria [tarkoittaa euroja, P. S.]. Se on suuri summa. Siis kymmenessä päivässä. (Olja)

Nuoret tytöt tienaaavat enemmän. (Sonja)

Ja seurallisemmat tytöt tienaaavat enemmän, liikkuvaiset tytöt.” (Alja)

Minä vain en siihen pystyisi [lähtemään koko ajan eri asiakkaan mukaan, P. S.]. (Sonja)

Naiset kuvasivat kokemuksissaan sitä, että iloiset, vilkkaat ja seuralliset tytöt ansaitsevat eniten. Prostituutioon performanssissa naiset luovat ja ylläpitävät mielikuvaa seksuaalisesti (aina) halukkaasta, erilaisesta toisesta, joka tarjoillaan asiakkaalle. (Vrt. O’Neill 2001, 84; Sanders 2005, 334–335; Kontula 2008, 98.) Liikkuva prostituutio merkitsee naisille selviytymisstrategiaa (Morokvasic 2004) ongelmallisissa, Murmanskin paikallisuudessa syntyvissä elämäntilanteissa. Prostituutioon harjoittaminen rajan takana mahdollistaa naisille kasvojen säilyttämisen muilla toimijuuden areenoilla toisin kuin paikallinen prostituutio. Liikkuvassa prostituutiossa toimijuus säilyy myös paremmin naisten omassa kontrollissa.

5.2.2 Murmanskin paikallinen prostituutio

Prostituutio on Murmanskissa laaja ilmiö ja toiminta on melko avointa. Prostituution olemassaolo ja erilaiset vihjeet tulevat enemmän tai vähemmän peitellysti esiin monissa toiminnoissa ja paikoissa. Murmanskin paikallistelevisiossa ja -lehdissä mainostetaan lähes jatkuvasti ”treffi- tai tutustumisklubeja”, joita kuvataan ihmisten tapaamispaikkoina. Havainnointiaineistossa tuli esiin, että prostituutio on melko avoimesti esillä hoteleissa ja yökerhoissa. Taksikuljettajan ojentaman käyntikortin taustapuolelle oli painettu prostituutioon liittyvien saunojen puhelinnumeroja, joihin voi ottaa yhteyttä. Murmanskin alueen internetsivuilta löytyy ristiriitaisia piilomainoksia sekä suoria yhteystietoja. Sivuilla on avoimesti seksiseuraa etsivien miesten ja naisten yhteystietoja ja kuvia sekä oma kategoria ”paperiavioliitto¹³” mahdollisuutta etsiville. Naiset kuvasivat haastatteluaineistossa sitä, että kaupungissa on useita tutustumisklubeja, jotka ovat sidoksissa prostituutioon. Näissä paikoissa prostituutiota harjoittavat naiset ja asiakkaat kohtaavat ja klubeilta välitetään naisia prostituutiokohteille. Paikallisen prostituution olemassaolo ja ympäröivä julkinen (viranomais)puhe ovat ristiriidassa keskenään. Monet viranomaiset vaikenevat paikallisen prostituution olemassaolosta osittain siksi, että prostituutio on muotoutunut toimivaksi tavaksi ansaita toimeentulo tässä paikallisessa kontekstissa. Itsensä elättäminen prostituutiolla on kuitenkin laitonta, mutta samanaikaisesti toiminta on melko avoimesti esillä olevaa. Laittomuus ja ilmiön samanaikainen melko avoin esiintyminen ovat ristiriidassa ja ristiriita muovaa myös naisten prostituutiotoimijuutta.

Murmanskin paikallisessa prostituutiossa tapahtunut muutos on sidoksissa Venäjällä tapahtuneeseen yhteiskunnalliseen muutokseen ja paikallisen ympäristön kehitykseen. Kehityksen myötä Murmanskissa vierailevien tai siellä pysyvämmän oleskelevien ja työskentelevien ihmisten määrä on kasvanut. Ulkomaalaisten kävijöiden osuus on lisääntynyt erilaisen yhteistyö- ja liiketoiminnan myötä. Kaupungissa vierailee paljon turisteja, joista osa on myös seksituristeja. Miehet eivät välttämättä mat-

¹³ Paperiliitoilla, lumeliitoilla tai näennäisavioliitoilla tarkoitetaan avioliittoa, joka on solmittu mahdollisimman pätevästi, mutta muun kuin todellisen perhe-elämän viettämistarkoituksessa. Solmimismotiivina voi olla mikä tahansa avioliitolla saavutettava etu. Usein ulkomaalaisten osalta tavoitellaan oleskelulupaa. (Esim. Kangasniemi 2003.)

kusta kaupunkiin seksin vuoksi, vaan maksullisia seksipalveluita ostetaan myös erilaisten viikonloppu- tai liikematkojen ohella (vrt. Marttila 2006, 32).

Miehiä on kaikkialta. He matkustavat minne haluavat, tulevat baariin istumaan ja kysyvät tarjoilijalta, mistä löytäisi tytön. Erityisesti Norjasta ja Suomesta tulee tänne väkeä ryyppäämään. He menevät johonkin baariin, juovat ja tilaavat tyttöjä. Heitä on ehdottomasti joka paikasta. --- Aikaisemmin, kun kaikki oli vasta alussa, heitä oli nimenomaan Norjasta, Suomesta ja näistä.. mutta nyt jo muualtakin. (Tatiana)

No sitten jos ulkomaalaisista, niin onko hällä ollu suomalaisia asiakkaita, norjalaisia...? (Pia)

Kitupiikkejä. Täytyy tehdä töitä kopeekoilla [lähes ilmaiseksi, P. S.]. (Vera)

Suomalaiset? (Pia)

Kyllä. (Vera)

Entä norjalaiset? (Pia)

Kyllä, heillekin pitää tehdä töitä puoli-ilmaiseksi. (Vera)

He eivät tunne sääliä. (Alja)

No, he [epäselvää: tytöt puhuvat, että kaikki ovat samanlaisia? P. S.] ja juovat paljon, enemmän kuin venäläiset. Ilmeisesti he pitävät venäläisestä vodkasta ja siksi ryyppäävät täällä. (Vera)

Paikallisessa ympäristössä tapahtuneen kehityksen myötä kaupungista on tullut suosittu viikonloppumatkojen kohde myös muualla asuville venäläisille, jotka tulevat kaupunkiin huvittelemaan ja ostoksille. Murmansk on pohjoisessa ainoa suurkaupunki, jossa on nykyään lukuisia kauppaliikkeitä, ravintoloita ja yökerhoja. Se on myös satamakaupunki, jossa liikkuu paljon merimiehiä. Potentiaalisten prostituutioasiakkaiden määrä on lisääntynyt. Prostituutiokentässä tapahtuneet muutokset ovat sidoksissa kaupallisen seksin kysynnän kasvuun, joka näkyy lähes kaikkialla maailmassa, ei ainoastaan paikallisesti Murmanskissa tai Venäjällä. Kaupallisten seksipalvelujen kasvanut kysyntä on mahdollistanut naisille moninaisia ja elämänsä elämisessä eriytyviä prostituutiotoimijuuksia.

Paikallinen prostituutio Murmanskissa sisältää järjestäytyneitä rikollisuutta. Pohjoismainen liikkuva prostituutio sisältää rikollisia elementtejä

(suhde Pohjoismaiden lainsäädäntöön), koska kohdemaissa vallitsevaa lainsäätöä joudutaan rikkomaan prostituution organisoimiseksi. Kyse ei ole järjestäytyneestä rikollisuudesta, vaikka toiminta on nykyään eri tavalla organisoitua kuin vielä 1990-luvulla. Murmanskissa paikalliseen prostituutioon kytkeytyy monenlaisia tukirakenteita ja useita toimijoita.

Mutta sitten aloin miettiä, että miksi en itse voisi alkaa tienata rahaa. Nopea, helppo ansaitsemistapa. No, rikollisuutta on monenlais-ta. Minä olin mukana prostituutiassa, mutta en itse työskennellyt, vaan minulla oli tyttöjä töissä. Eli perustin oman firman. Minulla oli suojelija, ja semmoisia, bandiitteja [rikollisia, P. S.] ja kaikkea. Se oli tuottoisaa. Ei ollut mitään huolia. Silloin koko kaupungissa oli vain kaksi firmaa, ei kun, ei tässä kaupungissa, vaan Murmanskin alueella. Sen takia se oli hyvin tuottoisaa. (Tatiana)

Nyt pitää tarkentaa (...), niin oliko nämä niitä suojelijoita, jotka piti huolen, että hänelle ei tapahdu mitään? (Pia)

Ei. Minulla oli oma firma. Se oli laitonta. Ja siksi piti olla, no sano-taan nyt, joka paikassa sellaisia omia ryhmittymiä, siltä varalta, että joku tekisi jotain. (Tatiana)

Mafia. (Alja)

Niin. Ja minulla oli nuoria miehiä, jotka auttoivat minua siinä, että minuun ei kosketaisi, eikä kerättäisi rahoja. Joten minä itse järjestin bisnekseni, enkä maksanut kenellekään ulkopuolisille. Minä maksoin heille [omille suojelijoille, P. S.] ja he auttoivat minua, ettei kukaan koskenut minuun. Eikä mitään ongelmia ollut. (Tatiana)

Niin kaikki firmat [naisia välittävät, P. S.] pääasiassa tekevät. Vuok-raavat asunnon, värväävät tyttöjä, ilmoittelevat lehdissä tai televisiossa. Ja värväävät tyttöjä asuntoon, ja siellä on vartijoita ja kaikki. Kyl-lä firmoissa on turvallisempaa. Istut vaan ja odotat soittoa, ja sinut viedään perille. Siellä tienaa vähemmän, mutta... mutta on turvalli-sempaa. Murmanskissa päivystetään paljon kadulla... (Viktoria)

Paikallisessa prostituutiassa toimintaa harjoitetaan hotelleissa, saunoissa, prostituutiota varten vuokratuissa ”tuntiasunnoissa”, asiakkaan asunnossa tai kadulla. Naiset työskentelevät harvoin omissa asunnoissaan, koska he asuvat yleensä perheensä, lastensa tai vanhempiensa kanssa. Koti ja prostituution harjoittaminen halutaan pitää yleensä erillään. Suojattu toimi-

juus parantaa naisten yksityisyyttä, anonymiteettiä ja turvallisuutta. Prostituution harjoittaminen paikallisuudessa lomittuu osaksi naisten arkea ja kaupungissa monet tuntevat toisensa. Naiset yrittävät kuitenkin vältellä ulkopuolelta tulevaa leimaamista ja tunnistamista (vrt. Juhila 2004a; 2004b). Suojattu toimijuus on merkityksellinen, jotta tieto prostituution harjoittamisesta ei leviäisi viranomaisten, sukulaisten, läheisten ja lasten ulottuville. Paikallisessa prostituutiossa mahdollisuudet toimia huomaa-mattomasti ovat vähäisemmät ja eron tekeminen muun arkitoimijuuden ja prostituutiotoimijuuden välille on vaikeaa. Tämän seurauksena osa naisista valitsee liikkuvan prostituution, mikäli elämäntilanne mahdollistaa sen. Naisten toimijuus sijoittuu ”normaalin” rajan molemmille puolille (vrt. Virokannas 2004, 25–26), arkitoimijuuden tavoitteluun ja ylläpitämiseen sekä prostituutiotoimijuuteen.

”Katu” merkitsee tutkimuksessani konkreettisia ”prostituutiokatuja”, joita on Murmanskissa useampia sekä päivystämistä hotellien, tiettyjen kauppojen ja huoltoasemien edustoilla sekä rautatieaseman läheisyydessä. Tutkimusaineistoissa kadulla päivystäminen merkitsee usein autoissa ta-pahtuvia seksikontakteja, mutta asiakkaita viedään kadulta myös yksityi-siin ja tuntiasuntoihin sekä saunoihin. Kadulla työskentely on itäprostitu-tiohierarkiassa alin kategoria, jonne ei päästä, vaan yleensä joudutaan. Kategorisointi ja toiseus saavat erilaisia ulottuvuuksia toiseudessakin (vrt. Granfelt 1998). Alaikäiset aloittavat prostituution harjoittamisen usein kadulla, koska alaikäisiä ei saisi vallitsevien käytäntöjen mukaan palkata firmoihin. Käytännössä nämä rajat ylitetään ja alaikäiset työskentelevät myös firmoissa. Naiset kertoivat, että uusilta työntekijöiltä pitäisi ohjeis-tuksen mukaan tarkistaa passi ja joissakin firmoissa näin menetellään, mutta firmoja on erilaisia. Kadulla työskentelevät ovat heterogeeninen joukko, jossa työskentelee alaikäisiä, huumeriippuvaisia nuoria ja aikui-sia sekä naisia, jotka ovat luisuneet kadulle muista prostituutiopaikoista alkoholin ja huumeiden käytön tai ikääntymisen seurauksena. Huumei-den käyttö on merkittävin syy katuprostituutioon ajautumisessa. Monet kadulla työskentelevistä naisista ovat heroiiniriippuvaisia (Skaffari & Je-gorova 2008).

Katson kaunista nuorta naista, joka kaivaa iltalaukustaan pienen käärön ja rullaa sen auki. Pitkä nailonsukka. Siellä ovat kahvi-lusikka ja käytetyt ruiskut. Lusikassa sekoitetaan heroiini ja sukka

toimii kiristysiteenä. Ruiskut hän toi vaihtoon. Saatuaan puhtaat neulat ja kaksi pakettia kondomeja, hän survoo ne pieneen iltalaukuunsa. Dasvidanja (=näkemiin)! Hän siirtyy kadulle. Sataa. Katson ikkunasta, kun hän astuu odottavan asiakkaan autoon. Sairaanhoidtaja kertoi, että hänkin on hiv-positiivinen. (Katupäivystyksessä, tutkimuspäiväkirja syksy/ 2007)

Kun naiset ikääntyvät, katu jää usein ainoaksi työskentelyareenaksi, koska silloin mahdollisuudet työskennellä firmojen tai hotellien palkkalistoilla vähenevät ja sulkeutuvat. Katuprostituutiossa työskentelee myös nuoria miehiä ja poikia, joista esimerkiksi eräs poika on ajautunut sinne alkoholisoituneiden vanhempiansa pakottamana ja ansaitsee heille rahaa päihteisiin (informantti, arena1). Mielikuvissa hyväksikäyttö paikantuu yleensä mies-naissuhteeseen ja harvoin tulee ajatelleeksi, että prostituutiossa hyväksikäyttö voi merkitä riistoa myös vanhempi-lapsi suhteessa (vrt. Laitinen 2004). Hyväksikäyttö mahdollistuu myös vertaistasolla, jolloin vaikeissa elämäntilanteissa olevat ihmiset käyttävät toisiaan hyväksi. Valta määrittellen aina suhteessa toiseen, jolloin heikommasta tulee vallankäytön kohde. Katu on työskentelypaikkana turvattomien, jossa väkivallan kohtaamisen riski on suuri ja jossa kukaan ei välttämättä suojele. Katuprostituutiossa naiset työskentelevät jossain määrin myös sutenöörien kanssa turvatakseen itseään. Murmanskissa katuprostituution asiakkaat ovat pääosin paikallisia venäläisiä tai muualta maasta Murmanskiin tulleita miehiä. Katuprostituution asiakkaina on ulkomaalaisiakin, kuten esimerkiksi paikkakunnalla työskenteleviä siirtotyöläisiä ja turisteja. (Skaffari & Jegorova 2008.)

Tuollahan niitä seisoo kadulla, mutta ne tytöt ovat yleensä käyttäneet huumeita jo kauan, ja heille on ihan sama, mitä heille tapahtuu. Heillä ei ole mitään menetettävää (...) Mutta kaikissa firmoissa heillä on suojelijat. Jos joku loukkaa tyttöä, vaikka keikalla, niin se selvitetään sitten bandiittien, mafian avulla, tai miliisin kanssa. (Tatiana)

Kadulla seisomassa oli tosi nuoria, 15-vuotiaita. Mutta he tienasivat paljon vähemmän kuin firmoissa. Ja siellä on paljon vaarallisempaa, koska pelkäsivät että joku tappaa, siellä voi kuka tahansa ajaa minne tahansa tytön kanssa ja tehdä mitä huvittaa. (Tatiana)

Eri prostituutiosektoreilla on yleensä omat työntekijät, mutta toiminnot menevät osittain myös päällekkäin. Kyse on prostituution eri muodoista: katu, sauna, klubi, firma ja hotelli, joissa toiminta tilallistuu. Murmanskissa on lisäksi escort- eli seuralaisprostituutiota (informantti, arena2), joka on prostituutiokentässä arvostetuin, mutta sitä ei esiinny tutkimusaineistossa. Seksin hinta vaihtelee prostituutiosektoreilla muutamista kymmenistä ruplista useampaan sataan euroon. Huumeprostituutiossa seksiä vaihdetaan myös aineisiin. Huumeprostituutiossa toimijuus rakentuu riippuvuuden kautta ja ehdollistaa naisten autonomiaa eri tavalla (vrt. Väyrynen 2007; Sinko & Virokannas 2009). Hintojen kirjo on kadulla suurin ja hintataso matalin. Siellä jokainen hinnoittelee yleensä itse taksansa. Firmojen hintataso on kiinteä, mutta vakituisille asiakkaille annetaan alennuksia, jotta he pysyisivät firman asiakkaina jatkossakin. Firmojen välisessä hinnoittelussa on eroja ja hinnat ovat osittain korkeammat kaupungin ulkopuolella, koska tarjontaa on kaupungissa enemmän.

Asiakkaalta otetaan 1100 kahdesta tunnista, ja minä saan 600 [ruplaa, P. S.]. (Vera)

Siis puolet, viisikymmentä prosenttia. (Alja)

Kyllä, mutta kuljettajalle pitää maksaa bensiinistä, ja jos on vartija, niin vartijalle [klubi maksaa, P. S.] ja mitä vielä... Ja sitten palvelumaksuja... puhelimesta ja mainoksesta. Mutta kyllä heillekin jää jotain, he tienaa ihan kohtuullisesti [tarkoittaa klubia, P. S.]. (Vera)

Kuinka paljon otatte maksua esimerkiksi tunnista? (Pia)

No tunnista... Hinnat ovat, suoraan sanottuna... (Viktoria)

300 ruplaa suuseksistä, seksistä 500 ja tunnista 1000. (Viktoria)

Antavatko he 1000? (Alja)

Joskus, tai 700. Kahdesta tunnista 1500. (Viktoria)

Siis 300 ruplaa mistä? (Pia)

Suuseksistä. 500 tavallisesta seksistä [yhdyntä, P. S.]. (Viktoria)

Yhdestä kerrasta. (Alja)

Autossa, yhdestä kerrasta. Kaikki tapahtuu autossa. Autoseksiä. (Viktoria)

Ja 1000 ruplaa tunnista?(Pia)

Silloin, kun menen asiakkaan luokse. (Viktoria)

Seksin hinta määrittyy seksikontaktin ja prostituutiosektorin mukaan. Hotelliprostituutiossa hintataso on korkein escortin jälkeen, koska asiak-

kaat ovat usein ulkomaalaisia. Murmanskissa vierailee myös venäläisiä liikemiehiä, merimiehiä ja turisteja, joista osa on hotelliprostituution asiakkaita. Prostituution toimintakulttuurissa on tapahtunut iso muutos lyhyessä ajassa. Prostituutiota harjoittavien naisten määrä on paikallisessa prostituutiossa suuri, jotta toiminta olisi taloudellisesti kannattavaa. Prostituutiossa on paljon erilaisia välillisiä ja välittömiä toimijoita, jotka saavat ainakin osan toimeentulostaan prostituutiosta (esim. Nurmi 2003). Toiminta on kasvanut, se on näkyvämpää ja kuten muuallakin talous- ja yritysmaailmassa, toiminnassa tavoitellaan tehokkuutta ja kustannussäästöjä. Aikaisemmin naiset päivystivät toimistoissa ja odottivat yhteydenottoja asiakkailta. Tästä toimintamuodosta on naisten mukaan osittain luovuttu ja naiset päivystävät nykyään kotonaan. Tehokkuuden ja kasvun myötä paikallinen prostituutio on lisääntyvässä määrin epäinhimillistynyt ja toiminnassa käytetään tarvittaessa kovia otteita. Myös kilpailu toimijoiden välillä on kiristynyt. Naisten kohtelu joillakin prostituutiosektoreilla on huonontunut. Toimijuutta muovaavat monet ulkopäin tulevat pakotteet. Naisten autonomia ja toimijuus eri prostituutiosektoreilla vaihtelee ja joskus toimijuuden ehdot voivat olla hyvin rajalliset.

No se tapahtuu niin, että asiakkaat soittavat mainoksessa kerrottuun puhelinnumeroon. Aikaisemmin oli toimistoja, joissa tytöt kokoontuivat ja lähtivät, tai siis heidät vietiin sieltä. No, siellä odotti 3-4 tyttöä ja suurin piirtein sellainen tyttö, jota pyydettiin, niin sellainen vietiin [asiakkaalle, P. S.]. Nykyään ei yleensä ole niitä toimistoja, koska... Niin miksi? Siksi, että työtä on kuulemma vähemmän, ei kannata pitää toimistoja. Kaikesta pitää maksaa. Kaikki siis istuvat kotonaan, ja tytöt haetaan kotoa ja viedään [asiakkaan, P. S.] osoitteeseen. Ja sitten tuodaan takaisin kotiin. (Vera)

Ovatko asiakkaat venäläisiä vai...? (Pia)

Sekä että. Pääasiassa murmanskilaisia. Ulkomaalaiset asuvat hotelleissa, ja siellä on omat porukkansa [prostituoidut, P. S.]. (Vera)

Työskentelin saunalla. (Viktoria)

Hän työskenteli saunalla. Mies piti saunaa. (Alja)

Vuokrasi. (Viktoria)

Hän elätti minua, ja ikään kuin korvaukseksi siitä käytti hyväkseen [seksityössä, P. S.] Saunalle tuotiin tyttöjä...treffiklubeilta ja Sverd-

lovalta tuli [prostituutiokatu, P. S.] Nykyään kaikissa saunoissa on sellaista. Siellä on jopa omat... (Viktoria)

Sutenöörit? (Alja)

Ei, vaan tytöt soittavat saunoihin, ja pyytävät soittamaan, jos siellä tarvitaan tyttöjä. Ja joka saunalla on firma, joka on sidoksissa saunaan. Esimerkiksi firmoista, joissa minä olen työskennellyt, ei päästetty muihin saunoihin, koska joka firmalla on oma ”yhteistyösaunansa”. (Viktoria)

Siis omat reviirit? (Alja)

Niin. Kaikki on jaettu. (Viktoria)

Mafia. (Alja)

Niin. Ja saunanpitäjät ottavat rahaa siitä, että sinne tuodaan tyttöjä. 400 ruplaa joka työstä tunnissa” (Viktoria)

Paikallinen prostituutio on pääosin ammattimaisesti ja rikollisesti organisoitua. Kaupallista seksiä eri muodoissa on tarjolla ja saatavilla ympäri vuorokauden useista paikoista. Ammattimaisesti organisoidussa prostituutiossa työskentelee autonkuljettajia, isäntiä ja emäntiä, vartijoita, suojelijoita, asunnon tai saunan vuokraajia, siivoojia ja takseja eli melkoinen joukko ihmisiä saa tulonsa prostituutiota harjoittavien naisten lisäksi, joko suoraan tai välillisesti prostituutiosta. Pimeällä tai vähintään harmaalla sektorilla työskentelevien ihmisten osuus on suuri. Eräs tutkimusjoukon naisista kuvasi välillisiä hyötyjiä ärsyyntyneenä: ”kun menin hotelleikalle, jo ovella piti maksaa vartijalle, että edes pääsi asiakkaan luokse”. Nainen ei kuulunut hotellin prostituoitujen rinkiin, vaan tuli vieraalle reviirille, jolloin hän joutui maksamaan. Kaikki yrittävät ottaa kakusta oman siivunsa.

Nykyinen tehokkuusvaatimus kaventaa naisten autonomiaa. Työskentelyehdot ovat prostituution järjestäytymisen myötä kiristyneet. Tatiana kuvasi aikaa, jolloin firmanpito oli vielä pienimuotoista yritystoimintaa. Toimintakulttuuri oli pehmeämpi ja erilaisten rikollisten ”välikäsien” määrä ei ollut yhtä suuri kuin nykyään. Tatianan firmassa naisilla oli mahdollisuus esimerkiksi säännöllisiin lääkärintarkastuksiin. Haastattelusitaatissa välittyy kuva prostituutiotoimijuuden sisältämästä paremmasta autonomiasta, jolloin työntekijät ovat voineet valita työskentelyaikoja ja asiakasmääriä vapaammin.

Tavallisesti tilauksia ei ollut kovin usein, noin kaksi–kolme. Yhdessä yössä tytöt kävivät varmaankin noin – siis kolme tyttöä keskimäärin – tilauksia oli alussa ehkä noin kaksi per tyttö. Silloin ei vielä ollut vakituksia asiakkaita. Alussa, kun firma oli vasta aloittanut, tilauksia oli vähän. Mutta sitten jokaisella työllä oli pari kolme tilausta yössä, miten he itse halusivat. Sanotaan vaikka, että tyttö oli tienannut itselleen tarpeeksi rahaa ja tuli sitten sanomaan, että nyt minä lähdän kotiin nukkumaan. Sillä tavalla. (Tatiana)

Nykyään naiset eivät voi enää lähteä kotiin, kun he ovat ansainneet riittävästi. Prostituutioon harjoittamista määrittävät pakot ja konkreettiset sakot. Ulkopuolisten asettamat ehdot rajaavat toimijuuden. Naiset joutuvat lähtemään asiakkaiden kanssa yleensä aina tai he joutuvat maksamaan sakkoja. Naiset pelkäsivät myös sitä, ettei firmasta enää soiteta, mikäli he kieltäytyvät lähtemästä asiakkaan kanssa. Tilalle on aina tulossa uusia toimijoita ja naiset sekä firmat tietävät paikallisessa ympäristössä vallitsevan todellisuuden. Naisten kokemuksissa työskentelyä luonnehtii usein pakkotahtisuus, mutta he eivät kieltäydy siitä, koska kieltäytymisen merkitsee tulojen pienenemistä, jopa loppumista. Viktorian kuvaamat kokemukset ovat aineistossani poikkeus. Kokemukset kertovat siitä, mitä paikallinen prostituutio voi tarkoittaa tilanteissa, joissa naisilla ei ole muita vaihtoehtoja. Viktoria on asunut klubilla, joka merkitsi sitä, että hän oli tavallaan klubin ”omaisuutta”. Naiset eivät yleensä asu klubeilla.

No sillon, kun hän alotti siellä treffiklubilla sillon aikanaan töissä, niin tota ... oliko hän töissä viitenä päivänä viikossa? (Pia)

Kun olin treffiklubilla? Melkein joka päivä. Soittoja tuli joka päivä ja yö. Kun asuu siellä, ei voi kieltäytyä. Jos kieltäytyi, niin sakotettiin.”
Kun halusin mennä kauppaan, he pelkäsivät, että karkaan, ja sanoivat: ”Tulemme sinun kanssasi.” Vartija tuli. (Viktoria)

Vartija kävi hänen kanssaan kaupassa, he ostivat ruokaa, eikä hänellä ollut omaa rahaa. Kaiken, mitä hän ansaitsi, he ottivat itselleen. (Alja)

No sitten, kuinka kauan hän oli siellä treffiklubilla töissä, että miten hän sitte pääsi pois sieltä? (Pia)

Työskentelin siellä ehkä noin vuoden. Ja sitten tapasin erään miehen [ja pääsin lähtemään, P. S.]. (Viktoria)

*Voiko hän ite vaikuttaa siihen, että vaikka soitetaan ja tarjotaan joi-
tain keikkaa, niin voiko hän kieltäytyä? (Pia)*

Ei. He valitsevat [klubi valitsee asiakkaat, P. S.] (Vera)

Entä jos ette halua lähteä? (Pia)

Jos minä en halua? (Vera)

Niin, jos te ette halua lähteä. (Pia)

Silloin voin [kieltäytyä, P. S.]. (Vera)

Eli silloinko voitte sanoa, että en lähde? (Pia)

*Jos huomaan, että asiakas on oikein päissään tai jotain, niin silloin voin
kieltäytyä. Mutta sitten voi olla, että minulle ei enää soiteta. (Vera)*

Firmojen tai klubien palkkalistoilla työskentelevät naiset maksavat tuloistaan noin puolet ”työnantajalleen”. Yllättävää kyllä, naiset eivät kokee suhdetta firmaan riistosuhteena. Firmalta vastineeksi saadut palvelut koetaan turvallisuutta lisääviksi, vaikka ansiot jäävät pienemmiksi. Vera kuvasi sitä, että firmat ovat olleet avuksi hänelle. Sillä, ettei joudu kadulle työskentelemään vailla suojaa (myös Sanders 2005), on tärkeä merkitys. Prostituutiofirmojen ulkopuolella työskentelevät naiset joutuvat yleensä maksamaan työskentelypaikasta, jollei seksikontakti tapahdu autossa tai asiakkaan asunnossa. Firmoissa paikka sisältyy perittyyn viiteenkymmeneen prosenttiin. Yksityisesti työskentelevät naiset maksavat kulut esimerkiksi saunoista tai tuntiasunnoista, mikäli asiakas ei maksa niitä. Itsenäinen työskentely mahdollistaa vapauden säännellä työrytmiä ja ansiotaso on korkeampi, jos asiakkaita on riittävästi. Itsenäisen työskentelyn huonoimpana puolena naiset kokivat turvattomuuden. Väkivallalle ja taloudelliselle huijaukselle altistumisen riski on läsnä koko ajan. Yleensä prostituutioon liittyvä keskustelu sutenööreistä ja isännistä on ainoastaan negatiivista (esim. Nurmi 2003), mutta naisten silmin sutenööreillä voi olla positiivisiakin merkityksiä. Itsenäisesti työskenneltäessä mainostaminen on vaikeaa, koska järjestäytyneet prostituutio puuttuu tähän. Naiset kertoivat, että lehdet eivät ota vastaan yksityisten prostituutionharjoittajien ilmoituksia, koska mainostaminen on firmojen yksinoikeus. Naisilla voi olla vaikeuksia löytää riittävästi asiakkaita, koska kilpailua on paljon. Mainostaminen tapahtuu yksin toimivilla usein hiljaisen tiedon avulla. Itsenäisesti työskentelevien toimijuus voidaan rajata myös tilallisesti, jolloin naiset eivät voi etsiä asiakkaita hotelleista tai klubeilta. Mikäli naiset

eivät onnistu löytämään asiakkaita, vaihtoehdoksi jää prostituutiofirmojen palkkalistoille siirtyminen.

He saavat hyvän voiton [firmat, P. S.]. (Alja)

Minun mielestäni he eivät tee rahaa meillä [käytä hyväksi, P. S.], koska minähän en joudu kadulle. Minä tarvitsen rahaa, vai mitä? Minä otin sinne yhteyttä. He ovat olleet minulle avuksi. (Vera)

Treffiklubilla on vastuu, he suojelevat ja vartioivat. (Viktoria)

No sitte se, että minne, kun sieltä klubilta soitetaan, niin minne mennään sitten asiakkaan kanssa? (Pia)

Asuntoon, asiakkaan luo, no sen joka tilaa, ja on erityisiä vuokra-asuntoja. Ne ovat tyhjillään, ja siellä on joku, no pääasiassa naiset hoitavat sitä. Avaimia, he ostavat useita asuntoja ja siellä tunnissa... Jotkut ottavat 100, jotkut 150 ruplaa vuokraa siitä. Siellä on vuodevaatteet, he itse pesevät ne ja siivoavat. He tekevät kaiken itse. Kun sinne menee, sinulle jopa annetaan joskus puhtaat petivaatteet mukaan. Eivät ole ehtineet viedä sinne. Sellaisia vuokrattavia asuntoja on. Niitä sanotaan [epäselvää nauhalla, P. S.]. (Vera)

Se maksetaan asunnon isännälle. (Alja)

Mutta he eivät itse ole siellä, ne ovat erillisiä asuntoja. Jopa miliisit tietävät niistä. Murmanskissa kaikki tietävät niistä. (Vera)

Saunojen ja tuntiasuntojen lisäksi naiset harjoittavat prostituutiota myös yksityisissä asunnoissa, joka voi olla epäinhimillinen, mutta joskus ainoa vaihtoehto. Eräs naisista harjoitti prostituutiota jonkin aikaa itsenäisesti. Hänen elämäntilannettaan kuormittivat tuolloin monenlaiset vaikeudet, joista hankalin oli asunnottomuus. Naisella ei ollut propiskaa, jolloin hän oli käytännössä irtolainen ja hänellä ei ollut passia. Nainen oli lähes kaikilta yhteiskunnallisilta areenoilla uloslyöty (eksluusio), johon länsimaissa liitetään yleensä pysyväisluonteinen riippuvuus sosiaalivaltion instituutioista. Riitta Granfelt (1998, 95) kuvaa asuntolan naisia, joiden toimeentulo oli sosiaaliturvan varassa ja köyhien ihmisten elämässä julkisesti rahoitetut palvelut ovat korostuneessa asemassa. Kun uloslyönti tapahtuu venäläisessä kontekstissa, naisen elämässä ei välttämättä ole jäljellä virallisia sosiaalisia instituutioita, joista voisi edes yrittää olla riippuvainen. Propiska toimii portinvartijana, joka rajaa yhteiskunnan ulkopuolelle. Epävirallisiin verkostoihin turvautuminen jää naisen ai-

noaksi vaihtoehdoksi. Haastatellessani naista ajattelin, että ”tämä ei voi olla oikeasti totta”. Hyväksikäyttö tapahtuu vertaistasolla, jossa vaikeissa elämäntilanteissa ja köyhyydessä elävät ihmiset käyttävät raadollisella tavalla toisiaan hyväksi. Hyväksikäyttö muodostaa selviytymisstrategian. Olin järkyttynyt hyväksikäytöstä vertaistasolla, jossa kaikki ovat huono-osaisia. Omassa naiiviudessaani ajattelin, että on olemassa jonkinlainen keskinäinen ymmärrys heikossa yhteiskunnallisessa asemassa olevien ihmisten välillä. Vallankäyttö voi mahdollistua naisten elämässä monilla areenoilla.

On vaikea kuvitella tilaa, jossa pienessä kahden huoneen asunnossa asuu neljä aikuista ja kaksi pientä lasta, ja asunnon toinen huone toimii prostituution tuntiasuntona. Asiakkaat tuodaan sinne kadulta. Asunnot rakentuvat mielikuvissa ihmisten kodeiksi, joihin yleensä liitetään positiivisia merkityksiä. Riitta Granfeltin (1998, 104; 2004) mukaan tila täytyy ottaa ensin emotionaalisesti omaksi, ennen kuin se voi toimia kotina. Kotiin voi liittyä monenlaisia asioita, tunteita ja kokemuksia (esim. Pohjola 1994; Granfelt 1998; Husso 2003; Laitinen 2004). Tässä toisten koti toimii ulkopuolisten ihmisten prostituution näyttämönä, joka muuttaa yksityisen tilan (kodin) julkiseksi ja muovaa kotiin liitettäviä merkityksiä.

Minulla ei ollut mitään paikkaa, minne mennä. Menin hänen luokseen. (Haastateltava)

Siellä asuu nuori mies... (Alja)

Niin, [nimi poistettu, P. S.] ja hänellä on myös avovaimo, ja heillä on pieni lapsi. Ja miehen äiti asuu siellä. Ja he vuokraavat huonetta niille naisille. (Haastateltava)

Seksityöntekijöille. (Alja)

Siellä on huone, jossa harjoitetaan... Ja siellä oli myös se lapsi. Ja kun minä menin sinne, he kysyivät, että meinaatko maksaa [asumisesta, P. S.], siis... ”Miten meinaat selvitä eteenpäin?” Minä sanoin, että etsin työpaikan. Ja nämä, että ”miten meinaat saada töitä? Mene Sverdlovalle töihin!” Minä sanoin, että kuka hoitaa [naisen lasta, P. S.]? ”Me hoidamme.” Ja he pyysivät, että minä maksaisin heille 1500 [ruplaa asumisesta, P. S.]. (Haastateltava)

Vuorokaudessa? (Alja)

Niin. (Haastateltava)

...siinä samassa asunnossa? Onko se asunto vai ...? (Pia)

Se on asunto. Joka kuuluu tämän [miehen, P. S.] äidille (...) Ja minä ikään kuin turvasin heidän... (Haastateltava)

Heidän elantonsa. Hän ruokki heidät kaikki sillä, että teki keikkaa kadulla. (Alja)

Viisi henkeä. Itseni lisäksi. (Haastateltava)

Onko se minkä kokonen asunto? (Pia)

Kaksi huonetta. Äiti asui toisessa huoneessa, mutta sitä vuokrataan naisille, että he voivat tuoda asiakkaita. (Haastateltava)

Asuuko ne siis, jos oikein ymmärrän, niin että ne käyttää sitä toista huonetta seksityöhön... asuuko ne kaikki siinä toisessa huoneessa? (Pia)

Se nuori perhe, jolla on [pieni lapsi, P. S.] asuu yhdessä huoneessa, ja äiti toisessa. Ja minä [lapseni, P. S.] kanssa [samassa huoneessa nuoren perheen kanssa, P. S.] sellaisessa nurkassa... Mustalaisleiri. (Haastateltava)

Osa paikallisista prostituutiofirmoista on laadukkaampia ja niissä huolehditaan työntekijöistä paremmin. Vera kuvasi kokemuksiaan siten, että paremmat firmat auttavat työntekijöitä, etteivät nämä jää kiinni ratsioissa. Naiset yrittävät pysyä näiden firmojen palkkalistoilla, koska ne takaavat paremmat työskentelyehdot ja maksukykyisimmät asiakkaat. Naisia arvotetaan myös prostituutiossa, jolloin työskentelyareena määrittää naisten arvoa. ”Missä työskentelet, sellainen olet.” Laadukkaampia firmoja ratsataan vähemmän. Miliisit tekevät ratsioita firmoihin, joista he etsivät alaikäisiä ja huumeidenkäyttäjiä. Viktoria ja Alja kävivät haastattelun aikana keskinäistä dialogia näistä ratsioista. Laadukkaimmissa firmoissa työskentelee vähemmän huumeriippuvaisia. Mikäli pienten lasten prostituutiota harjoittavat äidit joutuvat tekemisiin miliisin kanssa, se voi johtaa lastensuojeluilmoitukseen. Naiset yrittävät luoda prostituution avulla parempia taloudellisia edellytyksiä myös lapsille, mutta viranomaisten näkökulmasta prostituution harjoittaminen merkitsee automaattisesti huonoa äitiyttä, joka voi johtaa lasten huostaanottoon (vrt. Granfelt 1998; Väyrynen 2007). Naisten äitiyttä rakentavat prostituutiossa monenlaiset ristiriidat.

Yritän olla samassa [klubissa, P. S.]. Sellaisessa, joka herättää eniten luottamusta. (Vera)

Mistä tiedät, mikä niistä on luotettava? (Alja)

No sellainen, josta kuulee puhuttavan eniten hyvää. Sellainen, missä ei ole narkomaaneja. Ei narkomaaneja, ja jos siellä jotain yhtäkkiä tapahtuu, niin aina autetaan. Koska [minulla, P. S.] on kaksi lasta, niin miliisin kanssa tekemisiin joutuminen ei ole hyvä juttu. (Vera)

Ratsioissa. Tarkastavat, onko alaikäisiä töissä vai ei. Narkomaaneja ... Tai bordelleja, sellaisia on, jossa sellaista siveettömyyttä/haureutta tapahtuu. Ja ratsioita pidetään... (Viktoria)

Ja ratsiassa voivat ottaa [kiinnilasemalle, P. S.], niinkö? (Alja)

Kyllä. Ja sitten selvitetään kuka ja mitä... Miliisit käyttävät niitä [seksipalveluita, P. S.] itsekin. (Viktoria)

Siis seksipalveluita? Ilmaiseksiko? (Alja)

Ei, miten niin [ilmaiseksi, P. S.]? (Viktoria).

He siis maksavat? (Alja)

Kyllä. (Viktoria)

Paikallisissa firmoissa ja klubeilla työskentelevien naisten prostituutio-toimijuus on rajatumpaa kuin pohjoisen liikkuvassa prostituutiosta, mikä heikentää naisten työskentelyehtoja. Paritus on Venäjän lainsäädännössä kielletty, mutta paikallinen prostituutio on rikollisesti organisoitua, jolla on myös hiljainen hyväksyntä paikallisessa toimintaympäristössä. Erään haastattelun aikana kaksi naista (H1 ja H2) puhui mafiaa, ”katosta”, joka toimintaa pyörittää.

Ei vaan treffiklubeilla. Onko siellä mafiaa? (H1)

Siellä maksetaan miliisille ja kaikille. (H2)

... sen takia laajalle levinnyt. Jos ei olisi mafiaa, niin ei mainostettaisi, ja treffiklubit olisi jo kauan sitten voitu sulkea, koska klubeilla toimii alaikäisiä lapsia. Mutta niitä ei suljeta, koska jossakin on ”katto” (suojelija), joku tukee sitä. (H1)

Heillä on joku suojelija (”katto”). (H2)

Hekö maksavat miliisille? (H1)

Kyllä maksavat. (H2)

Kyllä, miliisille tai jollekin suojelijalle (”katolle”). Sillä nimellä mafiaa kutsutaan. (H1)

Järjestäytynyt rikollisuus ja korruptio vaikuttavat siihen, miksi monet viranomaiset katsovat paikallista toimintaa läpi sormien. Toinen syy on

vallitseva kollektiivinen suhtautuminen paikalliseen prostituutioon. Prostituutio muodostaa oman sektorin paikallisessa harmaassa taloudessa. En lakkaa ihmettelemästä sitä, että monissa Murmanskissa käydyissä keskusteluissa, prostituutiota käsittelevä viranomaispuhe siirtää ilmiön painopisteen yleensä naiskauppaan, ja sitä kautta liikkuvaan prostituutioon. Puheessa viitataan nimenomaan Palermon sopimuksen tarkoittamalla tavalla toteutettavaan ”tahdon vastaiseen” naiskauppaan (trafficking in women). Viranomaispuhe kiinnittyy valtioiden rajat ylittävään naiskauppaongelmaan ja kukaan ei tunnu muistavan paikallisen prostituution laajuutta, toiminnan kytkeytymistä rikollisuuteen sekä naisten asemaa paikallisessa prostituutiosta.

Prostituutioilmiötä voidaan muovata julkisuudessa sillä, mihin prostituutiodiskurssi kiinnitetään ja mitä lakaistaan maton alle. On kunniakaampaa puhua rajojen yli tapahtuvasta naiskaupasta, joka mahdollistaa etäännyttämisen paikallisuudesta ja kiinnittää huomion toisaalle. Näkökulmavalinnalla tuotetaan ja ylläpidetään käsitystä, että itäprostituutio on *ulkopuolisten värvääjien* organisoimaa, rajojen yli menevää ja vastoin naisten tahtoa tapahtuvaa riistoa. Prostituutio paljastaa samanaikaisesti taustalla vaikuttavia rakenteellisia ja paikallisia tekijöitä, joita tässä prostituutiodiskurssissa ei yleensä haluta tunnistaa. Ilmiö liittyy myös laajemmin sosiaalisten ongelmien etäännyttämisen ja ulkoistamisen politiikkaan, ongelmia ei haluta tai kyetä näkemään lähellä. En osaa sanoa sitä, koetaanko ilmiö jollakin tavalla kollektiivisesti häpeällisenä tilanteissa, joissa siitä keskustellaan länsimaalaisten kanssa. Tutkimusaineistossa naisten kokemat ongelmat kiinnittyvät juuri paikallisiin ja taustalla vaikuttaviin rakenteellisiin tekijöihin. Naisten kokemuksissa prostituutio näyttäytyy myös eri viranomaisten haluttomuutena ja kyvyttömyytenä auttaa naisia järjestämään elämäänsä. Viranomaisten interventiot merkityksellistyvät naisten kertomuksissa ainoastaan kontrolloivina ulottuvuuksina.

5.3 Prostituutiosta irrottautuminen

Tutkimusjoukon naisten tulkinnoissa prostituutio määrittyy pääosin työnä tai seksipalvelujen myymisenä (myös Brewis & Linstead 2000, 229), vaikka prostituutioon liittyy elementtejä, jotka tekevät siitä työnä monelle naiselle hyvin raskasta ja epämiellyttävää (myös Kauppinen

1999b). Työ voi määrittäytyä toimintana, jossa ei ajatella olevan eroavuutta sen suhteen, myykö ihminen itsestään aivoja, käsiä tai jotain intiimimpää ruumiinosaa (Sloan & Wahab 2000, 467). Naiset merkityksellistävät prostituution joko selviytymisstrategiana, tilapäisenä taloudellisten vajaiden korjausmahdollisuutena tai toimeentuloa täydentävänä toimintana, jolla naiset mahdollistavat elämäänsä pieniä ylellisyyksiä, ehkä vähän arjen ylittävää glamouria. Prostituutiolla tuetaan taloudellisesti myös läheisiä. Nämä samat ulottuvuudet ovat läsnä myös prostituutiosta irrottautumisessa. Irrottautumista määrittää keskeisesti se, mikä merkitys prostituutiolla on naisten yksilöllisissä elämäntilanteissa.

Halusin vain rahaa. Pidin sitä työnä. (Nadja)

Minulla on päämääriä, tiedän, että tämä on minulle selviytymiskeino. Kun menin sinne, olin jo valmis siihen. Valmistauduin itse siihen, että tarvitsen rahaa. Rahaa lasten ruokkimiseen. Tein sen eteen kaikkeni. Ymmärrättekö? Ja alusta lähtien valmistauduin siihen henkisesti. (Vera)

Minulla on kaksi lasta. Sen ansiosta, että kävin siellä, sain velat maksettua. Olen ostanut jotakin kotiin, minulla on vaatteita. Sen ansiosta, että minä käyn siellä. Täällä en pysty suomaan itselleni sellaista. Minkälainen palkka minulla on! 4500. Sillä ei tee mitään. (Sonja)

Minä pystyin maksamaan lapsen opiskelun ilman ongelmia, pystyin vaatettamaan hänet, maksoin asunnosta yms. Tällä hetkellä minulla ei ole sellaiseen varaa. Pystyin ostamaan itselleni hyvää ranskalaista kosmetiikkaa, pystyin käymään solariumissa, saunomassa... (Ludmila)

Köyhyys on nähty seksin myynnin taustalla pitkään vain symbolisena merkityksenä (Sloan & Wahab 2000; Ryan 1997, 21–29) ja seksiä myyvien naisten patologistoinnilla on pitkä historia (Lombroso 1980). Prostituutiota selittävässä malleissa (luku 2) tuodaan esiin prostituoituihin naisiin liitettävät patologiset ominaisuudet. Oletuksena on, että seksiä myyvät naiset ovat psyykeltään poikkeavia, erilaisia seksuaalisia toisia – nymfomaaneja, frigidejä, neuroottisia, muuten häiriytyneitä tai päihdeongelmaisia (vrt. Kontula 2008). Kukaan naisista ei kuvannut sitä, että seksityö aiheuttaisi psyykkistä riippuvuutta seksiin, mikä vaikeuttaisi irrottautumista.

Ei, en ole tottunut [seksityöhön, P. S.] Ei vain ole muuta vaihtoehtoa. Ei minulla ole riippuvuutta. (Viktoria)

Köyhyys on jossain muodossa, merkittävin yksittäinen naisten irrottautumista estävä tekijä. Murmanskin paikallinen ympäristö määrittää naisten toimintamahdollisuudet, joissa naiset joutuvat tekemään myös valintapäätökset (vrt. Nussbaum 2000). Prostituutio sijoittuu tutkimuksessani kontekstiin, joka on edelleen transitioyhteiskunta ja Venäjä ei ole hyvinvointivaltio siten kuin esimerkiksi Pohjoismaat ovat. Naisten elämäntilanteita varjostavat erilaiset yhteiskunnalliset ongelmat, kuten sosiaaliturvajärjestelmä, joka on rakentunut erilaisen yhteiskunnan tarpeista lähteväksi. Se toimii nykyisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa heikosti tavallisten kansalaisten arjessa. Naisten prostituutiosta irrottautumista vaikeuttavat rakenteelliset tekijät sekä paikallisen ympäristön tarjoamat mahdollisuudet. Prostituutio merkityksellistyy taloudellisen toimeentulon tarjoajana ja mikäli se on ainoa tapa ansaita toimeentulo, irrottautuminen on vaikeaa. Kyse ei ole prostituoidun uralle ajautumisesta, vaan siitä, ettei muita vaihtoehtoja ole ulottuvilla.

Näkeekö hän sen lähtemisen [Pohjoismaihin, P. S.] ainoana vaihtoehtona, miten siitä taloudellisesta tilanteesta pääsee ulos? (Pia)
Tällä hetkellä, kyllä. (Nadja)

Prostituutiosta irrottautumista rakentavat lähtökohtaisesti samat tekijät kuin prostituutioon tuloa, joten irrottautuminen määrittyy niiden kautta. Naisten lähtökohdat ja tukiverkostot vaikuttavat osittain siihen, onko prostituutio väliaikainen vai pysyvämpi tapa ratkaista toimeentuloon liittyviä ongelmia. Irrottautumista kehystävät pakot ja valinnat ovat naisille erilaisia. Irrottautumiseen vaikuttavat perherakenne ja suhde puolisoon, lapset, mahdollisuudet palkkatyöhön sekä taloudellinen kokonaistilanne. Prostituutio saa merkityksen näiden ulottuvuuksien kautta. Prostituutioon sijoittautumisen tapa voi vaihdella naisten elämänkulussa. Se voi merkityksellistyä jossain elämänvaiheessa ainoana tapana ansaita toimeentulo, joka vaihtuu toisessa elämäntilanteessa toimeentulon täydentämiseksi tai prostituutiosta voidaan irrottautua kokonaan. Naiset voivat irrottautua prostituutiosta pitkiksi ajoiksi, mutta he voivat myös palata uudelleen prostituutioon. Moraalisen kynnyksen ylittäminen toistamiseen ei ole enää samanlainen prosessi kuin prostituutioon tultaessa.

Prostituutio mahdollistaa naisille sen, minkä yhteiskunta rajaa pois. Raha tarjoaa naisille turvallisuutta ja riippumattomuutta, mikä lisää hyvinvoinnin tunnetta. Materiaaliset resurssit määrittävät naisten todellisia mahdollisuuksia valintoihin (Nussbaum 2000, 114). Taloudellinen turvallisuus tuottaa elämänhallintaa, joka lisää kokonaisturvallisuuden kokemusta ja autonomiaa (Meaker 2003, 154–155). Työskentelemällä liikkuvassa prostituutiossa naiset mahdollistavat lasten perustarpeiden, opiskelujen ja asumisen tukemisen sekä mahdollisuuden omien vanhempien taloudelliseen tukemiseen. Naiset ovat osittain vanhempiensa sosiaaliturva.

No mikä se on sitten sen syy? ...että lähtee. Että se liittyy siihen rahaan-kin, mutta onko jotakin muita tekijöitä, jotka vaikuttaa? (Pia)

Ymmärrättehän, että silloin kun on rahaa, niin kaikki tuntuu olevan hyvin. Voi ostaa jotakin, voi elää... (Sonja)

...turvallisuudentunne. (Alja)

Niin, on jotenkin itsenäinen, riippumaton olo... (Sonja)

Naiset eivät kuitenkaan irrottaudu prostituutiosta välttämättä silloinkaan, kun tuloja saadaan muualta. Liikkuvan prostituution ansiot ovat merkittävät suhteutettuna naisten paikallisiin ansioihin ja ne merkityksellistyvät siten, että ne mahdollistavat ”normaalin naisen” elämää. Liikkuvasta ja paikallisesta prostituutiosta irrottautuminen on erilaista, koska näissä toimintamuodoissa toimijuus rakentuu osittain eri lähtökohdista. Paikallisessa prostituutiossa työskentely määrittyy tutkimusjoukossa pääosin ainoana toimentulon mahdollisuutena. Liikkuvaa prostituutiota rytmittävät pidemmät yksilölliset taudit, jotka mahdollistavat psyykkistä etäännyntymistä toisin, mikä voi tukea irrottautumista. Työskentely ulkomailla merkitsee oman elämän kontrollointia, jossa prostituutiotoimijuus salataan liikkuvalla elämäntavalla (Spanger 2003, 181). Suojattu toimijuus mahdollistaa paremmin elämisen edellytyksiä prostituution lopettamisen jälkeen. Prostituution stigmalle altistuminen tapahtuu rajan takana, joka viimekädessä jää sinne, vaikka naiset kantavat monia asioita mukanaan. Prostituutiosta irrottautumista voivat estää myös syntyneet ihmissuhteet tai toiveet suhteen löytymisestä. Suhde voi olla seurustelusuhde tai rakastaja, jopa avioliitto (esim. Kramvig & Stien 2002b). Rakastajat merkitsevät strategiaa, joka voi mahdollistaa irrottautumisen prostituutiosta. Tut-

kimusjoukossa naisten tunnesuhteet ulkomailla olivat haastatteluhetkellä jo päättyneet ja ne eivät pitäneet naisia kiinni prostituutiossa.

Ei, mutta monet halusivat, siis kun me tutustuimme siellä, niin monet halusivat, ehdottivat naimisiinmenoa, mutta minä en enää halunnut. (Ludmila)

Tatiana kuvasi sitä, että naiset tekevät ”keikkaa” tarvitessaan lisätuloja, mikä estää pysyvää irrottautumista. Hän kuvaa toimintaa ammattina, joka imee mukanaan. Aineistossa toinenkin nainen käytti tätä ilmaisua. Naiset eivät kuvanneet kokemuksissaan sitä, että prostituutio tempaisi mukaansa, vaan prostituutiota kuvataan prosessimaisena kehityskulkuna. Tatiana kuvasi prostituution harjoittamista opituksi ongelmanratkaisukeinoksi, joka normalisoituu rahan ansaitsemisen välineeksi.

He ajattelevat aluksi, että tienaavat rahaa vain jotain tiettyä tarvetta varten, ja että sen jälkeen asiat järjestyvät jotenkin muuten. Mutta se ammatti imee mukaansa, koska sen jälkeen, pienikin ajanjakso elämässä, ettei ole rahaa, niin tyttö näkee jo siinä helpon tavan ja palaa... Kaikki, jotka ovat olleet prostituoituja, palaavat siihen joka tapauksessa. Se on väistämätöntä, vaikka tyttö olisi muuttunut, vaikka hänellä olisi perhe ja lapsia, niin ei sen ole väliä, koska siitä on tullut jo rahanhankintakeino. Hän tietää, että se on helppoa. Mutta kaikki ajattelevat tietysti alussa, että se on vain väliaikaista. (Tatiana)

Naiset voivat irrottautua pitkiksi ajoiksi prostituutiosta, mutta he palaavat elämän solmukohdissa uudelleen työskentelemään. Tatiana kuvasi haastattelussa prostituutiota siten, että se on nopea ja helppo tapa tehdä rahaa, vaikka se tapahtuu ääritilanteissa. Naisten prostituutiokokemuksilleen antamia merkityksiä tulkiten, olen Tatianan kanssa samaa mieltä siitä, että prostituutiolla voi ratkaista nopeasti taloudellisia ongelmia. Mutta sitä näkemystä, että se olisi helppo tapa tehdä rahaa, tutkimuksen tuotama tieto ei tue.

Sitä tapahtuu ääritilanteissa, kun ihmiset joutuvat tilanteeseen, jossa heillä ei ole mitään muuta vaihtoehtoa. Se ei ole normaalia, vaan erittäin huono asia. (Tatiana)
He kaikki peittelevät sitä. (Alja)

Onko se yleistä? (Pia)

Kyllä. (Tatiana)

Mikä siihen on syy? (Pia)

Koska se on erittäin nopea ja helppo tapa tehdä rahaa. (Tatiana)

Prostituution harjoittamista kuvataan tutkimuksissa yleensä väliaikaisena toimijuutena (esim. Kontula 2008; Häkkinen 1995). Myös tutkimusaineistossa toiminta näyttäytyy pääosin näin. Noin kolmannes tutkimusjoukon naisista on irrottautunut prostituutiosta. Naiset ovat saaneet arkielämänsä järjestymään muulla tavoin tai ovat saavuttaneet prostituutiolle asetetut tavoitteet. Osa naisista oli haastatteluhetkellä harjoittanut prostituutiota vain lyhyen aikaa, jolloin irrottautuminen ei ollut vielä ajankohtaista. Aineistossa on myös naisia, joiden prostituutiotoimijuus on jatkunut useampia vuosia. He eivät ole kyenneet löytämään vaihtoehtoja ratkaisua paikallisesta ympäristöstä. Elämäntilanteissa vuorottelivat ajoittainen harmaalla sektorilla työskentely ja naiset palasivat välillä prostituutioon, joko keikalle tai työskentelemään säännöllisemmin. Harmaalla sektorilla ei ole työsopimuksia, ja naisten ansiotaso on siellä yleensä matala. Virallisilla työmarkkinoillakin työskentelevät naiset voivat jatkaa toimeentulon täydentämistä ajoittain prostituutiolla. Tämä voi liittyä elämänvaiheisiin, joissa naisten lapset ovat pieniä tai lapset opiskelevat. Osa naisista ei ole kyennyt yrityksistään huolimatta löytämään palkkatyötä, jolloin prostituutio voi jäädä ainoaksi todelliseksi vaihtoehdoksi.

No mikä oli sitten se päätös silloin, kun sä teit viimeisen keikan, että mikä se oli sitte, että tähän se nyt loppuu? (Pia)

Minä sain rahat kokoon,...en halunnutkaan kauheasti rikastua, vaan saada rahat opiskeluun ja avata oman liikeyrityksen, siinä kaikki. Niin, se oli väliaikaista, ... tiesin, etten enää ikinä ryhtyisi siihen... (Haastateltava)

Kukaan tutkimusjoukon naisista ei ajatellut jatkavansa prostituutiota loputtomiin (vrt. Sanders 2005; Kontula 2008; Ranz 2009b). Naisten mielessä eli ajatus siitä, että prostituution harjoittaminen lopetetaan jonain päivänä, kun taloudellinen tilanne voidaan järjestää. Yksi naisista kertoi lopettavansa prostituution sen jälkeen, kun lapset ovat saaneet opiskelunsa päätökseen. Naisten prostituutiosta irrottautuminen ei rakennu vain yksilöstä itsestään, vaan siihen vaikuttavat läheisten tilanteet, ennen

kaikkea lapset. Margarita kiteytti realistiset vaihtoehdot, jotka mahdollistaisivat prostituutiosta irrottautumisen: varakkaan miehen löytäminen kotimaasta tai ulkomailta (vrt. Issoupova 2000), avioliitto tai hyväpalkkainen työ. Usko lopettamismahdollisuuteen pitää naisia henkisesti koossa. Joskus ajatus irrottautumisesta näyttäytyy epärealistisena. Yksi naisista on elättänyt itsensä prostituutiolla jo vuosia, mutta hänkään ei uskonut jatkavansa enää kauaa, vaikka hän koki irrottautumisen vaikeaksi. Nainen asennoituminen elämään oli kohtalonomainen. Anders Lisborg (2003, 160) kuvaa tutkimuksessaan naisten tiedostamaa yhteiskunnan ja omien sosiaalisten normien ”kunnan naisen” ja äitiyden rikkomisena, joka voi johtaa epätoivoon, jolloin naiset eivät kykene uskomaan, että heillä voisi olla toisenlainen elämä.

Mutta ajatteleeko hän sillä tavalla, että oisko siitä vaikea irrottautua, jos sitä on jo kymmenen vuotta tehnyt? (Pia)

Kyllä olisi vaikeaa. (Haastateltava)

Miksi se olisi vaikeaa? (Pia)

Joku juo, joku piikittää itseään, joku käy kadulla tekemässä keikkaa. Kaikilla on erilainen elämäntilanne, vaikea tilanne. Kaikilla se on erilainen, ja kuka joutuu minnekin. Minä jouduin kadulle. (Haastateltava)

Stephanie Wahab (2004, 146) on tuonut esiin näkemyksen, että naisten valitessa seksityön tai prostituution, he tekevät päätöksiä ulottuvilla olevien mahdollisuuksien pohjalta. Näkemys on relevantti myös prostituutiosta irrottautumisessa. Mitkä ovat todelliset vaihtoehdot toiminnalle tai onko niitä edes olemassa naisten arjen kontekstissa. Prostituutiosta irrottautuneista naisista Ludmila kertoi katuneensa osallistumisestaan prostituutioon vain kerran, kun hän oli nähnyt muita venäläisiä naisia samalla matkalla ja häpesi heidän käytöstään. Ludmilan tilanteessa selviytymisstrategian muodostivat nyt kotikaupungissa olevat rakastajat sekä palkkatyö. Hän koki elämäntilanteensa hyväksi. Prostituutio merkityksellistyi toimeentuloa täydentävänä hänen elämässään. Marinalle prostituutio merkitsi tilannesidonnaista pakkoa ja mahdollisuutta. Prostituutio mahdollisti velkojen maksamisen. Hän ei ole palannut enää prostituutioon ja työskentelee palkkatyössä. Zhenja saavutti prostituutiolle asettamansa tavoitteet ja on lopettanut. Hän rahoitti opiskelunsa prostituutiolla

ja on työssä. Sofian prostituution harjoittaminen päättyi ulkopuolisten toimesta, kun hänelle ei myönnetty viisumia. Hän ei ole enää hakenut sitä uudelleen. Sofia työskenteli yrittäjänä harmaassa taloudessa ja kertoi pärjäävänsä. Hänelle prostituutio merkitsi mahdollisuutta täydentää toimeentuloa. Ljuba on lopettanut ikänsä vuoksi ja hänellä on miesystävä, joka tuki häntä taloudellisesti. Tiedustellessani myöhemmin naisten kuulumisia, minulle kerrottiin kentällä (informantti, arena1), että kuudes naisista oli lopettanut prostituution harjoittamisen. Hän oli tehnyt sovinnon aviomiehensä kanssa. Hänelle prostituutio merkityksellistyi pääasiallisena toimeentulona.

Muut naiset jatkavat prostituutiossa omalla tavallaan. Margarita kuvasi omaa tuttavapiiriään, jossa ovat esillä prostituutiosta irrottautumista mahdollistavat ratkaisut.

Ei, siis ne jotka minun kanssani ovat kulkeneet, niin heistä muutammat ovat lopettaneet reissaamisen kokonaan. Kuka on mennyt naimisiin, kenellä on mitäkin syitä. Kuka on menossa naimisiin täällä. Monet minun tuntemistani naisista, ainakin kahdeksan, on mennyt naimisiin Suomessa. Joku on mennyt naimisiin, joku on vasta menossa naimisiin, joku on jo ollut naimisissa. Jotkut eivät enää ollenkaan reissaa, ja täällä he eivät enää harjoita sitä. Nyt tiedän vain 2-3 naista, jotka ovat kulkeneet minun kanssani, ja jotka edelleen kulkevat. Yksi heistä käy harvoin, koska hän on päässyt töihin, mutta kulkee kuitenkin. Hän on minua kolme - neljä vuotta nuorempi. Ja periaatteessa niistä, jotka aikaisemmin kulkivat minun kanssani, on jäänyt enää kaksi naista, jotka eivät ole saaneet järjestettyä elämänsä täällä, eivätkä siellä. (Margarita)

Tutkimusjoukossa on kolme naista, joiden elämässä on ollut ja on yhä paljon huono-osaisuutta. Kaksi naisista jatkaa yhä prostituutiossa ja he ponnistelevat jaksamisensa ääri rajoilla. Naisten elämätilanteissa on ollut parisuhdeongelmia, taloudellisia vaikeuksia, työttömyyttä, asunnottomuutta, propiska ongelmia ja parisuhdeväkivaltaa. Kahdella naisista on huonoja lapsuudenkokemuksia. Toinen heistä on orpo ja toinen puoliorpo. Heistä molemmilla oli kokemuksia laitossijoituksista, läheisten ihmisten päihneiden käytöstä ja mielenterveysongelmista sekä väkivallasta. Toisen naisen kohdalla väkivalta näyttää muodostavan jonkinlaisen jatkumon

(vrt. Näre 2000), jossa se siirtyy lapsuuden kokemuksista aikuiselämän suhteisiin. Naisen elämässä huonot kokemukset ovat kasautuneet ja ne ovat ruokkinet negatiivista kehityskulkua. Kehityskulussa ei ole kyse ainoastaan yksilötasolla tapahtuvista siirtymistä, vaan yhteiskunnalliset ja paikalliset rakenteet mahdollistavat ja ylläpitävät tätä prosessia. En ole haastatteluja tehdessäni syventynyt naisten lapsuuden kokemuksiin, jotka ovat merkityksellisiä. En halunnut lähteä liikkeelle siitä, että lapsuuden huonot kokemukset ja laitossijoitukset selittäisivät prostituutiota aikuisena. Tarja Pösön (2004) mukaan lastensuojelulaitoksissa asuvista lapsista tai nuorista on tapana muodostaa mielikuvia. Laitossijoituksilla voi olla vaikutusta, mutta prostituutiosta on kyse monimuotoisesta ilmiöstä, jota ei voi selittää yksin laitossijoituksilla. Laitossijoituksia on pidetty kuitenkin yhtenä prostituutioon altistavana, jopa johtavana tekijänä (esim. Strömpl 2002; Høigård & Finstad 1992). Tiedustelin viranomaisilta (informantit, arena2) Murmanskissa sitä, miten lapset ja nuoret näkyvät prostituutiosta. Yhtymäkohtia löytyi siten, että lastenkoteihin sijoitettuja lapsia on tavattu katuprostituutiosta ja klubeilta useammin. Lapset elävät kuitenkin myös erittäin vaikeissa perheolosuhteissa, jolloin laitossijoitus voi olla ”pelastus”. Perheen rooli voi olla hyvin ristiriitainen ja toimia sekä tukena että kahleena (Pohjola 1994, 116–119).

Haava paranee, mutta arpi jää

...se että kun itse ymmärtää [mitä on tehnyt, P. S.]. Se on psykologisesti, psyykkisesti vaikeaa, että ymmärtää olevansa tavara, että on tullut sinne... sinulle on annettu rahaa ja sinun täytyy tehdä niin, mistä on maksettu. Se on kaikkein vaikeinta... vain sen tähden, että sinulle annetaan rahaa. Sitten kun on tienannut siellä ja tulee tänne takaisin... Eli on vain yksi tavoite [raha, P. S.]. Ja sen tavoitteen vuoksi uhraa itsekunnioituksen... (Natasha)

*Onko teillä ollut mitään ongelmia terveyden kanssa? (Pia)
Vain psyykkisiä. (Olja)*

Kerroitte aikaisemmin, että teillä on ollut voimakasta masennusta. Mistä se tulee? (Pia)

No se tulee siitä nöyryttämisestä [tai halventamisesta asiakassuhteissa, P. S.]. Siitä se tulee. (Nadja)

Kokemukset prostituution harjoittamisesta näyttävät jättävän lähes kaikkiin naisiin jonkinlaiset jäljet. Tutkimusjoukossa on vain yksi nainen, jolle kokemukset prostituutiosta merkityksellistyivät pääosin positiivisina asioina. Naiset eivät kykene sivuuttamaan kokemuksiaan kevyesti, vaan prostituution harjoittaminen vaikuttaa joko tietoisesti tai tiedostamatta naisten toimijuuteen myös jatkossa. Tutkimuksissa on esitetty, että prostituutiota harjoittavat naiset menettävät kyvyn nauttia ”todellisesta” seksuaalisuudesta ja läheisyydestä – ainakin väliaikaisesti (Farley ym. 2003, 34, 58; Farley 2004). Naiset kuvasivat aineistossa jonkin verran tätä kokemusta. Naisten suhde omaan ruumiseen ja seksuaalisuuteen esineellisytyy, jolloin seksuaalisuus ja seksi muodostavat käyttövälineen tavoiteltaviin asioihin. Seksin ja seksuaalisuuden välineellistymisestä on kuvauksia myös parisuhdeväkivaltaa käsittelevissä tutkimuksissa (esim. Nyqvist 2001; Husso 2003). Seksuaalinen minuuus ei kuitenkaan rakennu pelkääntään menneisyyden hyväksikäyttö- tai väkivaltakokemuksista, eikä niistä seuraa sitä, että seksuaalisuus olisi jatkossa ikuisesti väkivallan uudelleen määrittämä. Uudet kokemukset, mahdollisuudet merkityksellistää tapahtumaa ja reflektoida sitä, mahdolliset toisenlaiset seksuaaliset kohtaamiset – kaikesta tästä tulee myös sitä aineista, jonka varassa seksuaalisuus ja oma ruumis (jatkossa) konstruoituu. (Ronkainen 2008b, 76.)

Prostituution harjoittaminen värittää naisten yksityisiä ihmissuhteita siten, että naiset kertoivat miellyttävänsä miehiä omasta hyvinvoinnistaan ja oikeuksistaan välittämättä (vrt. Sanders 2005; myös Kontula 2007). Naisten heikko taloudellinen asema kehystää ihmissuhteita. Taloudelliset vajeet määrittävät naisten elämää jotenkin kokonaisvaltaisella tavalla. Hyötyajattelu värittää miessuhteita, jolloin prostituutiotoimijuuden välineellinen toimintatapa siirretään tai se siirtyy henkilökohtaisiin suhteisiin. Naiset etsivät elättäjää tai rakastajaa, joka tukisi heitä taloudellisesti. Elättäjä tai rakastaja tarjoaa selviytymisstrategian, jolla prostituutiota voidaan korvata tai se voi mahdollistaa irrottautumisen.

Vaikuttaako prostituutio seksuaalisuuteen, naiseuteen? (Pia)
No periaatteessa...kyllä. Jos ajattelee sitä, että kun palaa sieltä Murmanskiin, ei halua nähdä ketään. En pysty/halua tutustua täällä keneenkään, joka ei tue minua taloudellisesti. Minua ei enää kiinnosta.

Murmanskissa miehet ovat usein rahattomia. Minua se nykyään... Minua ei vaan kiinnosta. (Margarita)

On mielenkiintoista, että täällä seurustellessa käyttäytyy samalla tavalla kuin siellä [matkustaessa, P. S.], ymmärrätkö. Jostain syystä kehittyi sellainen... Niin, siinä antaa nautintoa miehelle, mutta ei itselleen. Jos tapaa jonkun sellaisen... En ole edes ajatellut sitä, mutta nyt kun sitä kysyttiin, niin sehän onkin tosiaan sillä tavalla. (Sonja)

Vera on yrittänyt luoda henkilökohtaisia suhteita miehiin, mutta hän kuvasi sitä, ettei kykene enää luottamaan. Veran luottamuksen menetykseen vaikuttavat asiakaskokemukset sekä avioero, jolla oli ratkaiseva merkitys prostituution aloittamisessa. Mies hylkäsi hänet raskauden viimeisillä viikoilla ja hylkäämiskokemus jätti häneen syvät henkiset arvet. Lena oli aloittanut prostituution uudelleen. Hän kuvaa prostituution harjoittamista likaisena vaiheena elämässään, joka on jättänyt jäljet miessuhteisiin (vrt. Kontula 2007). Myös Aida kuvaa likaista oloa, jonka prostituutio jättää. Koettu lika tahraa ruumiin. Likaisuuden kokemuksen vahvuus voi liittyä kokemuksen ruumiillisuuteen (Honkatukia & Pösö 2004, 143). Likaista prostituution tuottamaa naisruumista naiset ”puhdistavat” myös äitiruumiiseen kiinnittyvällä hyvällä (myös Ranz 2009b, 215).

Minulla on sellainen olo, kuin olisin aivan liassa, ihan kuin minut olisi heitetty likaviemäriin [tunkiolle, P. S.]. Sellainen olo minulla on. Toivon että joskus tämä kaikki loppuu, ja käy hyvin. Että se lika katoaa jonnekin pois ja kaikki muuttuu hyväksi. (Aida)

Niin. Se alkaa kukista ja päättyy... En voi sanoa sitä... Olen huomannut, että olen muuttunut paljon. Kuitenkin se johtaa ”siihen”. Seksiin. Ensin kukkia, sitten sitä, sitten tätä... joka tapauksessa se johtaa siihen. (Vera)

Prostituution harjoittamisen negatiiviset ulottuvuudet: ulkopuolelta tuleva riisto ja väkivalta sekä itsen kaltoin kohtelu muovaavat naisten henkilökohtaisia suhteita. Osa naisista koki suhtautumisensa miehiin muuttuneen. Luottamuksen menetystä muovaavat negatiiviset kokemukset yksityiselämässä tai/ja prostituutiossa. Susan Brisonin (2003) mukaan traumaattisten kokemusten yksi merkitys on luottamuksen romahta-

minen toisiin ihmisiin (myös Näre 2000, 87–92). Sosiaalinen elämä ilman luottamusta on vaikeaa, jopa mahdotonta. Osalla naisista on parisuhteissa ja asiakassuhteissa kokemuksia väkivallasta, jotka vaikuttavat ihmissuhteisiin. Naisten kokemuksissa on myös kuvauksia itsen kaltoin kohtelusta. Kaikki naiset eivät kykene antamaan itselleen anteeksi prostituution harjoittamiseen kiinnittyvää moraalista ulottuvuutta. Naiset häpeävät prostituutiotoimijuuttaan ja häpeän tunne syö heitä sisältä käsin, ja muovaa heidän naiseuttaan (vrt. Ronkainen 2008). Häpeän tunteesta naiset eivät kykene irrottautumaan, vaan prostituution stigma seuraa heitä (Sanders 2005).

...koska ne [muistot, P. S.] eivät koskaan jätä rauhaan. Ne seuraavat ihmisiä, niin kuin minuakin, periaatteessa loppuun asti. Se on moraalisesti hyvin raskas teko, ymmärrättekö, ja jokainen ihminen... ehkäpä voin huijata teitä ja häntä [Aljaa, P. S.], mutta en voi koskaan huijata omaatuntoani, ymmärrättekö. (Zhenja)

(...) Sen jälkeen, kun on tavallaan kokenut sen, on sellainen tunne, ettei yksikään mies katso sinua – siis katsovat kyllä kuten prostituotua, mutta ei naista. Kuten sanotaan, langennutta naista. (Aida)

Aidan kokemus häpeä on niin voimakas, että hän uskoo prostituution stigman näkyvän ulkopuolelle, jolloin se välittyy henkilökohtaisiin suhteisiin. Todellisuudessa ulkopuoliset eivät tiedä matkustamisesta, vaan prostituution ja henkilökohtaisen moraalin välinen ristiriita murentaa häntä sisältä käsin. Häpeän seurauksena Aida sijoittaa itsensä langenneiden naisten kategoriaan. Prostituutio ja ”normaali” naiseus ovat toisensa poissulkevia. Prostituution aiheuttama langenneen naisen stigma on hallitseva (Sloan & Wahab 2000; ks. myös Ranz 2009a). Stigma ei poistu välttämättä prostituution lopettamisen jälkeenkään, vaan voi viedä jopa vuosia ennen kuin kokemuksiin kiinnittyvät erilaiset negatiiviset tunne muistot väistyvät taka-alalle. Zhenja kiteytti kokemuksensa prostituution lopettamisesta seuraavasti: ”Haava paranee – mutta arpi jää.”

6 RISKIRAJOILLA

6.1 Riskit ja riskikäyttäytyminen

Yhteiskunnallisen transition aiheuttamat makrotason rakenteelliset muutokset heijastuivat myös mikrotasolle kansalaisten arkeen (Urponen 2002, 99). Monet neuvostoaikaiset yhteisölliset, perinteisiä tapoja, arvoja ja normeja ylläpitäneet rakenteet (esim. puoluejärjestelmä, pioneeri-toiminta) murtuivat, jolloin sosiaalinen kontrolli heikentyi, arvomaailma kääntyi osittain ylösalaisin ja moraalivallissa tapahtui murenemistä. Murros yhdistyi samanaikaisesti uuteen yhteiskunnalliseen vapauteen, joka ilmeni myös negatiivisina heijasteina yksilötasolla. Sosiaalista kontrollia ja arvoja ylläpitäneiden sosiaalisten instituutioiden ja rakenteiden mureneminen johti rikollisuuden, korruption ja prostituution lisääntymiseen Venäjällä. Moraalivallissa tapahtunut murtuminen muutti myös aiemmin pidettyväistä seksuaalimoraalia ja -käyttäytymistä avoimemmaksi. (Riordan 1993; Kon 1993; Urponen 2002.) Venäjällä tapahtunutta seksuaalikäyttäytymisen ”vapautumista” on verrattu 1960-luvulla länsimaissa tapahtuneeseen seksuaalivallankumoukseen (Kon 1993; Pankratova 1987).

Meillä ei todellakaan ollut vuosikausiin seksiä lainkaan ”olemassa”, mutta nyt, kun seksi on yhtäkkiä ilmestynyt, ja tietysti sen vuoksi, että kokonainen sukupolvi on kasvanut ilman seksuaalivalistusta... Kaikki oli kiellettyä, ja yhtäkkiä kaikki onkin sallittua. Ja siitä on seurannut kaikenlaista negatiivista. (Viranomaishaastattelu, 2006)

Uusi seksuaalinen vapaus altisti ihmisiä myös seksivälitteisille tartunnoille sekä niiden leviämiselle (Urponen 2002). Kaksi keskeistä naisten terveysriskiä, jotka ovat yhteydessä seksuaalikäyttäytymiseen palautuvat osittain suojaamattomaan seksiin: hiv-tartunnat ja aborttien korkea määrä. Aikaisemmin hiv-tartunnat olivat seuraus suonensisäisten huumeiden käytöstä, mutta nykyään tartunnat leviävät lisääntyvästi myös seksivälitteisesti. Tartuntojen osuus heteroseksuaalissa seksikontakteissa kasvaa ja naisten osuus tartunnansaajissa on lisääntynyt Murmanskin alueella. (Salijsa 2006; Bailuk 2006.)

Murmanskin aids-keskuksen lääkäri, Natalia Salijevan mukaan hiv-tartuntatilanne Murmanskin alueella on huolestuttava. Alueella rekisteröitiin 372 uutta hiv-tartuntaa vuonna 2006 ja tartuntojen määrä oli kasvanut edellisestä vuodesta 10 %. Tartunnansaajista hieman yli puolet oli naisia, joista neljäsosa oli saanut tartunnan seksivälitteisesti. Suojaamattoman seksin seurauksena leviävät myös muut sukupuolitaudit. Syfilistä esiintyy alueella melko paljon (Oshero 2008; iho- ja sukupuolitautilien poliklinikka 2004). Murmanskin oblastissa rekisteröitiin hiv-tartuntoja vuonna 2006 kolmessatoista eri kaupungissa. Tartuntoja oli eniten Kantalahdessa ja Kolassa (lähellä Murmanskia sijaitseva kaupunki) sekä Murmanskissa, jossa uusista tartunnoista rekisteröitiin noin puolet. Vuosina 2005–2006 tartuntojen suhteellinen kasvu oli suurin Severomorskin suljetussa sotilas-kaupungissa. (Salijeva 2006.)

Ensimmäiset kondomit tulivat myyntiin Murmanskissa vasta noin kaksikymmentä vuotta sitten, mikä selittää osaltaan suojaamattomaan seksiin asennoitumista. Aikaisemmin naiset käyttivät raskauden ehkäisemiseksi monenlaisia kansankeinoja, kuten esimerkiksi aspiriinia ja sitruunanlohkoja (Jegorova 2007). Kondomeja oli luvallista mainostaa televisiossa vasta 1990-luvun puolivälissä alkaneen hiv/aids-epidemian yhteydessä. Ehkäisy oli tabuluoteinen asia. Samaan aikaan oli vasta mahdollista hankkia apteekkeihin parempilaatuisia kondomeja. (Bailuk 2007.) Aikaisemmin myynnissä oli ollut vain heikkolaatuisia kotimaisia valmisteita tai Aasiasta tuotuja kondomeja. Niitä oli mahdollista ostaa 1990-luvulla vodkaa ja tupakkaa myyvistä kioskeista. (Jegorova 2007.) Vasta 2000-luvulla kondomit tulivat myyntiin apteekkien rinnalla myös supermarketteihin ja kosmetiikkaliikkeisiin (informantti, areena2). Naiset käyttävät yhä vähän ehkäisytabletteja tai -kierukoita, mihin vaikuttaa niiden saatavuus, hinta ja asenteet. Aikaisemmin niitä ei ollut ja nykyäänkin ongelmat liittyvät hormonaalisten ehkäisyvälineiden saatavuuteen sekä niiden laatuun. Hinta rajaa myös käyttäjiä, koska laadukkaat ehkäisytabletit maksavat noin 500–800 ruplaa kuukaudessa. Hinta on monille naisille liian korkea. (Jegorova 2007.)

Seksuaalikäyttäytymisessä tapahtunut vapautuminen näkyy etenkin nuorten asenteissa (Golod 1993, 135–147; Jegorova 2007). Nuorten asenteisiin on vaikuttanut keskeisesti uusi seksuaalinen vapaus, johon yhdistyi samanaikaisesti seksuaalikasvatuksen ja ehkäisyvalistuksen puut-

tuminen kouluista. Opetusministeriö kielsi seksuaalikasvatuksen opetuksen kirkon edustajien, duuman ja syyttäjänviraston painostuksesta reilut kymmenen vuotta sitten. (Jakušev 2007.) Kollega (informantti, arena2) Murmanskissa lisäsi tähän, että ei seksuaalikasvatusohjelmaa ole kouluissa koskaan ollutkaan, joten siinä ei ollut oikeastaan mitään kieltämistä. Hän kertoi, että seksuaalikasvatusta on yritetty toteuttaa joissakin Murmanskin alueen kouluissa omien ja kansainvälisten projektien avulla, joissa on usein epäonnistuttu. Lähtökohdaksi on valittu länsimaisia ohjelmia, joita on yritetty soveltaa venäläiseen todellisuuteen. hänen mukaansa Venäjällä on oma mentaliteetti ja Neuvostoliiton aikana ”näistä asioista” ei ollut tapana puhua, varsinkaan kouluissa. (Mt.)

Yhteistyökumppanimme haastatteli Murmanskin ”Doverie”-keskuksessa nuoria, jotka olivat tulleet suojaamattomien seksikontaktien vuoksi hiv-testeihin. Natalia Jegorova (2007) kertoi, että nuoret pelkäävät seksiteitse leviäviä tartuntoja, mutta he eivät silti suojaa itseään. Kondomien hinta vaikuttaa osittain nuorten asennoitumiseen (mt.). Nuoret eivät myöskään pelkää tai ajattele raskaaksi tulon mahdollisuutta, koska aina voi saada abortin (mt.; ks. myös Remennick 1993). Venäjällä joka toinen abortin uusija on alle 20-vuotias nainen (Greenal 2003). Suurin muutos olisi tapahduttava kuitenkin asenteissa, jotta korjaava asennoituminen kääntyisi ennaltaehkäiseväksi (Jegorova 2007). Asenteiden muutos on hidas prosessi. Kulttuurishistoriallisen painolastin merkitys näkyy yhä seksuaalikäyttäytymisen asenteissa yksilötasolla. Neuvostoaikainen seksuaalikielteisyys vaikuttaa siten, että seksiin ja raskauden ehkäisyyn liittyy yhä puhumattomuutta.

Abortti muotoutui ”lailliseksi ehkäisykeinoksi” jo perestroikan aikana (Remennick 1993, 45–58; Coscilo & Lanoux 2006, 8). Poliitiikan ja uskonnon merkitys kulttuuristen käytäntöjen muovaajana näkyy Venäjällä siten, ettei abortti ole moraalisesti latautunut toimenpide. Taloudellisten tekijöiden seurauksena naiset voivat usein hankkia vain yhden lapsen. Abortti on usein vaihtoehto, mikäli naiset tulevat uudelleen raskaaksi. (Jegorova 2007). Venäjän federaation lain mukaan (annettu 23.6.1993, artikla 36) abortin saa jokainen, jonka raskaus on kestänyt alle 12 viikkoa ja lisäperustein abortti on mahdollinen 22 raskausviikkoon asti. Lisäperusteita ovat lääketieteelliset ja eräät sosiaaliset tekijät. Vuonna 1996 sosiaaliin perusteisiin lisättiin köyhyys, avioero, monilapsuus, työttömyys, pakolaisstatus, vammainen lapsi tai puoliso perheessä,

vanhempainoikeuden menetys sekä mikäli palkka on alle oman alueen toimeentulominimin. (Mishle 1998.) Abortti on halpa, helposti saatava ja yleinen toimenpide. Aborttiluvut ovat Venäjällä Romanian jälkeen maailman korkeimmat (Greenal 2003) ja yli kolmannes naisista tekee useamman kuin yhden abortin vuodessa. Murmanskin alueella aborttien osuus oli vuonna 1993 kaikista raskauksista noin 70 % ja vuonna 2000 raskauksista keskeytettiin 60 %. Nykyään tilanne on parantunut siten, että ehkäisystä on mahdollista keskustella ja ehkäisyvälineitä on saatavilla. (Jakušev 2007.) Aborttien määrä on vähentynyt 2000-luvulla, mutta keskimäärin venäläiselle naiselle tehdään kaksi aborttia hänen hedelmällisen ikänsä aikana (Isola 2008, 529; ks. European Health for All; Ivanov ym. 2006).

Seksiturismi

Venäjän lähialueille ja Baltiaan suuntautunut seksiturismi sekä näistä maista ohjautuva prostituutioliikenne ovat tuoneet mukanaan sukupuolitauteja ja hiv-tartuntoja myös Suomeen. Vuonna 2005 hiv-tartuntoja todettiin Suomessa 139 ja seuraavana vuonna 194. (Kansanterveyslaitos 2007.) Suomessa ylitettiin ensimmäisen kerran kahdentuhannen hiv-infektion raja vuoden 2006 lopussa (Salminen 2006a; Salminen 2006b, 2). Mika Salmisen (mt.b, 2) mukaan kolme neljäsosaa tartunnoista tapahtuu nykyään seksin välityksellä. Seksivälitteiset tartunnat ovat kaksinkertaistuneet 2000-luvulla. Tartunnat tapahtuvat useammin heterosuhteissa, vaikka niiden ajatellaan yhä liittyvän homoseksuaalisiin suhteisiin tai koskevan ainoastaan marginaalisia ryhmiä. (Mt.)

Murmanskin alueella kehitys on ollut samansuuntainen, hiv-tartunnat ovat levinneet marginaaliryhmistä ”tavallisen väestön” keskuuteen. Vuonna 2005 havaittiin ensimmäisen kerran, että tartunnat eivät enää olleet pienten erityisryhmien, kuten narkomaanien, merimiesten tai prostituoitujen ongelma. (Bailuk 2006; Oshero 2007.) Pekka Suomalaisen (2006) näkemyksen mukaan yksi syy tartuntojen kasvuun Suomessa on kanssakäymisen tiivistyminen Venäjälle. Hiv-tartuntojen määrä on lisääntynyt itärajalla Murmanskista Pietariin asti 2000-luvulla. Kun tartuntojen määrä kasvaa, kasvaa riski saada tartunta samassa suhteessa. Lähialueille suuntautuvat seksimatkat ovat tärkeä syy tartuntojen lisää-

tymiseen. (Mt.) Etelä-Suomesta seksimatkat suuntautuvat usein Viipuriin, Värtsilään, Sortavalaan sekä Petroskoihin, jotka sijaitsevat lähellä Suomen rajaa (Ihamäki 2004). Pohjoisessa seksimatkat ovat suuntautuneet myös Murmanskiin (Skaffari & Urponen 2004; havainnointiaineisto), vaikka ne ovat vähentyneet 2000-luvulla. Suomalaisten vakiintunut seksimatkakohde on ollut pitkään Viro, jonne seksiturismi suuntautui jo 1990-luvun alkupuolella. Prostituoituille Virossa tehdyssä kyselyssä tuli esiin, että asiakkaista lähes neljännes oli suomalaisia miehiä. (Petta ym. 2006, 21–22.) Myös naiset ovat tehneet seksimatkoja Baltiaan, arabimaihin sekä Afrikkaan (esim. Cohen 1971; Wagner & Yamba 1986; Kalikov 2001; Phillips 2003). Mika Salmisen (2006b, 2) mukaan hiv-tartunnat tulevat ilmi usein sattumalta. Esimerkiksi hiv-testi Venäjän viisumia varten voi olla ilmitulotilanne. Tartunnansaaja voi kantaa tietämättään tautia pitkään ja levittää sitä edelleen. Suojaamattomat seksikontaktit ovat eräänlainen ”venäläinen ruletti” (mt.).

6.2 Riskien ja prostituution välinen sidos

Tutkimusjoukon naisten kertomukset ovat tarkentaneet kuvaa siitä, miksi seksikontakteissa voidaan pelata venäläistä rulettia. Osa asiakkaista ei yksinkertaisesti välitä riskeistä, tai he tuudittautuvat harhaiseen turvallisuudentunteeseen, ettei tartunta ole omalla kohdalla mahdollinen. Riskinottoon liittyy usein runsas alkoholinkäyttö, jolloin kynnys suojaamattomaan seksiin on alentunut. Miehillä voimakkaaseen päihtymykseen voi liittyä erektiovaikeuksia, joita kondominkäyttö pahentaa ja tällöin kynnys suojaamattomaan seksiin madaltuu. Iän tai sairauksien aiheuttamat erektiohäiriöt altistavat myös suojaamattomiin seksikontakteihin, koska kondomi vaikeuttaa erektiohäiriöistä kärsivien yhdyntää. Suojaamattomasta seksistä ollaan hyvin usein valmiita maksamaan enemmän kuin turvaseksistä. Tällöin tarjottu korkeampi hinta voi mahdollistaa osan elämän erilaisiin pakkoihin puristetuista naisista myymään suojaamatonta seksiä. Suojaamattoman seksin kysyntä ja korkeampi korvaus voivat saada naiset suurentamaan riskinottoa joissakin tilanteissa (vrt. Kalikov 2005; Skaffari & Jegorova 2008).

Prostituutiossa työskentely merkitsee naisten kokemuksissa usein lisääntyviä riskejä ja myös riskikäyttäytymistä. Keskeisimpinä riskeinä nai-

set kuvasivat tutkimusaineistossa *suojaamattoman seksin kysyntää, päihettä, väkivaltaa, toimintaympäristöä sekä moraalisia ja psyykkisiä ongelmia*. Naiset joutuvat määrittelemään prostituutiosta riskit suhteessa itseensä ja ympäristöönsä uudelleen. Riskit määrittyvät suhteessa omiin ajatuksiin, tunteisiin, omaan ruumiiseen, suhteessa läheisiin, ympäristöön ja yhteiskuntaan sekä viranomaisiin. Suhdetta riskeihin rakentavat konteksti ja yksilölliset tekijät. Prostituutiotuotimijuus ei rakennu kaikkialla ja kaikkien naisten kohdalla samanlaiseksi (vrt. Kontula 2008; Rnaz 2009b; Sanders 2005; Uotinen 2005). Naisten kertomuksissa huumeiden- ja alkoholin-käyttö sekä nuoruuden vastuuttomuus lisäävät riskikäyttäytymistä prostituutiosta.

Riskikäyttäytyminen ja riskeille altistuminen ovat läsnä itäprostituutiosta. Aikaisemmissa tutkimuksissa väkivalta ja seksivälitteiset taudit ovat tulleet esiin keskeisimpinä riskeinä (esim. Høigård & Livstad 1992; Lisborg 2003; Pettai ym. 2006). Riskeille altistuminen ei tarkoita välttämättä sitä, että naiset kohtaisivat kaikki riskit omakohtaisesti. Naisten kohtaamat riskit ovat sidoksissa prostituution toimintaympäristöön, yksilöllisiin tekijöihin ja ulkopuolelta tuleviin uhkiin. Päihheet ja suojaamaton seksi ovat riskitekijöitä, joihin naiset joutuvat määrittelemään suhteensa itse. Riskit suhteutuvat myös niiden kompensaatioon – mitä saadaan vastineeksi. Erilaiset riskit ja niiden seurauksivaikutukset ovat minimitavissa ja hallittavissa omalla käyttäytymisellä tiettyyn rajaan asti, jolloin altistuminen pienenee. Naiset kohtaavat kuitenkin prostituutiota harjoittaessaan tilanteita, joita he eivät välttämättä osaa tai voi ennakoida. Prostituutiosta työskentelevillä väkivallalle altistumisen riski on suurentunut. Väkivalta ja/tai sen riski ovat kuitenkin sidoksissa naisten työskentelyolosuhteisiin ja -ympäristöön (myös Kontula 2008) sekä yksilöllisiin riskeihin, joita naiset ottavat ja joutuvat ottamaan. Käsittelem väkivaltaa luvussa (6.3).

Erilaiset prostituutiosta läsnä olevat riskitekijät ovat kuluttavia, kuten haastattelemani Tatiana kuvaa:

*Mutta miten se [prostituutio, P. S.] vaikuttaa terveyteen? (Pia)
Huonosti, tietysti. Tytöt vanhenevat hyvin nopeasti. (Tatiana)*

Nopea vanheneminen on sidoksissa työskentelyolosuhteisiin ja prostituutiotuotimijuuden autonomiaan. Tällöin ratkaiseva merkitys on sillä,

kuinka paljon naiset voivat säädellä työskentelyrytmiä, asiakasmääriä, asiakasvalintoja ja minkälainen naisten muu elämäntilanne on, koska se määrittää myös prostituutitoimijuutta. Yksilölliset elintavat, erityisesti alkoholin- ja huumeiden käyttö vaikuttavat negatiivisesti. Työ on psyykkisesti kuormittavaa ja monet naisista kokivat olevansa usein varuillaan eri syistä. Kaikki naiset eivät kykene myöskään sopeutumaan prostituution moraaliseen ulottuvuuteen. Naisten kokemuksissa prostituutitoimijuutta määrittävät monenlaiset ristiriidat ja sidos kuluttaa naisia eri tavoin.

Työskentelyolosuhteet ja -ehdot ovat prostituution rakenteellisia elementtejä, jotka muotoutuvat toimintakulttuurissa. Elintavat ovat yksilöllisiä, osittain omia valintoja, mutta myös työskentelyn aiheuttamia seurausvaikutuksia. Työn luonteesta seuraa psyykkistä kuormitusta, joka tulee esiin naisten kokemuksissa siten, että monet kertoivat pelkäävänsä prostituutiossa läsnä olevia riskejä. Prostituutio määrittyy usein myös vastentahtoisena toimijuutena, koska naiset joutuvat työskentelemään vastoin moraalisia periaatteitaan. Myös asiakkaat, joita naisten on eri syistä pakko valita, tuottavat ja ylläpitävät vastentahtoista toimijuutta. Ristiriitainen sijoittuminen murentaa naisten kokemaa hyvinvointia. Naiset kokemukset ovat kuitenkin yksilöllisiä, joten ei voi yleistää, että asia olisi aina näin. Naisten persoonalliset ominaisuudet, elämäkokemukset ja henkilöhistoria määrittävät sitä, miten he sietävät erilaisia riskejä ja selviävät niiden kohtaamisesta (coping -tekijät).

Naisten suhde suojaamattomaan seksiin

Kaikki prostituutiossa työskentelevät naiset eivät aikaisempien tutkimusten mukaan vaadi asiakkailtaan aina kondominkäyttöä (esim. Strömpl 2004; Kalikov 2005). Haastatteluaineistossa naiset kertoivat käyttävänsä aina kondomia asiakkaiden kanssa. Tilanne on kuitenkin erilainen Murmanskien katuprostituutiossa työskentelevillä. (Skaffari & Jegorova 2008). Anna Kontulan (2008) näkemyksen mukaan ero ammattiprostituoidun ja prostituutiotar harjoittavan välillä voi olla suuri, koska ammattilainen yleensä suojaa itsensä ja asiakkaansa. Kyse on omasta henkivakuutuksesta. (Mt.) Aina se ei kuitenkaan ole näin. Juri Kalikovin (2005) mukaan naisille, jotka työskentelevät parittajan alaisuudessa tai bordelleissa suo-

jaamattomat seksikontaktit voivat olla keino ansaita lisätuloja, joita ei tilitetä parittajalle tai muille rahankerääjille. Se, mitä yksityisytydessä tapahtuu, on asiakkaan ja seksinmyyjän välinen asia (mt.). Hiv-positiiviset naiset eivät välttämättä välitä aina turvaseksistä, koska he ovat jo saaneet tartunnan. Osa heistä salaa tartunnan saadakseen asiakkaita ja kaikki seksityössä työskentelevät eivät tiedä olevansa hiv-positiivisia. (Skaffari & Jegorova 2008.) Iris Pettain ym. (2006) kyselytutkimukseen Tallinnassa osallistuneista (n=405) prostituoiduista vajaa puolet ei ollut koskaan käynyt hiv-testeissä. Noin 50 % on käynyt testeissä joskus ja heistä 20 % oli hiv-positiivisia ja 4 % vastaajista odotti testituloksia kyselyhetkellä. Neljäsosa vastaajista oli sairastanut myös sukupuolitauteja, mikä kertoo kondomien käytön laiminlyönneistä.

Monet yrittävät usein ilman kondomia, ja jos asiakas on humalassa, siinä ei voi enää mitään muuta kuin soittaa [firmaan, P. S.] ja kertoa... Ja minä yleensä yksinkertaisesti lähdän. Mutta tietenkin siinä on rahat kiinni, eikä voi vain lähteä ja pitää yrittää selittää, että täytyy käyttää kondomia, koska aina voi tulla jotain. Murmanskissa asiakkaat ovat vakuuttuneita siitä, että paikalliset prostituoidut ovat puhtaampia kuin tavalliset tytöt, joita tapaa kadulla. Eihän voi tietää, mitä hänellä on... Mutta he tietävät, että me käytämme aina kondomia. Mutta kun tytöt tapaavat miehiä rakkauspohjalta, niin he saattavat ilmankin... (Vera)

Lähes kaikki naiset kertoivat, että heille on yritetty tarjota ylimääräisiä korvauksia suojaamattomasta seksistä. Kukaan ei kertonut suostuneensa siihen. Muutamissa haastatteluissa tuli esille joitakin tilanteita, joista voisi päätellä, ettei kondomia ole välttämättä käytetty. Hyväksyttävällä puheella ja moraalisten rajojen ylläpidolla naiset voivat tuottaa tutkijalle totuutta, jota halutaan kuulla ja jolla tuetaan vastuullisen toimijuuden retorista ylläpitoa. Liikkuvassa prostituutiossa matkustavat naiset tiesivät tai epäilivät, että osa naisista suostuu suojaamattomaan seksiin. Suurin syy turvaseksin laiminlyöntiin on heidän mukaansa runsas alkoholin käyttö. Lapin läänin seksimarkkinoista tehdyssä selvityksessä tulivat esille niin sanotut ”epäviralliset bordellit¹⁴”, joissa järjestettiin aikoinaan hyvin koosteita viikonloppuja (Skaffari & Urponen 2004).

14 Näillä epävirallisilla bordelleilla tarkoitetaan tässä Lapin läänissä sijainneita yksityisiä omakotitaloja sekä ns. Kapernaumin majataloa, jonne asiakkaat tulivat illaksi tai

Naiset perustelevat suostumattomuuttaan suojaamattomiin seksiin äitiyden vastuutoimijuudella. Suojaamattomaan seksiin suostumista naiset liittivät alkoholin ja nuoruuden vastuuttomuuden seurausvaikutuksiksi. Runsas alkoholinkäyttö on yhteydessä riskinottoon asiakassuhteissa, jolloin myös naiset voivat ”irrotella”. Zhenja paheksuu miesten vaatimuksia suojaamattomasta seksistä. Vaatimukset herättävät hänessä negatiivisia tunteita, suuttumusta ja järkytystä. Vera arvioi, että naiset ottavat suojaamattomasta seksistä lisämaksua, minkä hänkin liittää nuorten tyttöjen vastuuttomuuteen. Vera korostaa oman ikäluokkansa vastuullisuutta.

Kyllä, jatkuvasti. Voin sanoa, että sitä ehdotetaan [suojaamatonta seksiä, P. S.]. Se on tyhmää. Viinaa, ja suurin osa on vähän [humalassa, P. S.] tuota... irrottelee, ei tarvitse edes kauheasti ryyppätä ja kun juo... No, kyllä sitä ehdotetaan... Voin vakuuttaa, että se on paha juttu, se on kauheaa (...) suurin osa miehistä jopa vaatii, ettei kondomia käytettäisi. Se on kauhea juttu. He maksavat enemmän, jos ilman kondomia ... minä, en ryhtyisi siihen, koska siinä on suuri riski saada pahimmassa tapauksessa hiv-tartunta, tai hepatiitti. (Zhenja)

Onko asiakkaat valmiita maksaan enemmän suojaamattomasta seksistä? (Pia)

En tiedä. En tee sellaista, joten en tiedä. Ehkä ne tytöt, jotka tekevät, tietävät. Mutta oletan, että he ottavat siitä lisämaksua. Koska me olemme puhuneet siitä, että... [käytetään kondomia, P. S.]. Ne ovat nuoria [tyttöjä, P. S.], sellaisia... Mutta ne, joiden kanssa minä työskentelen ja keitä tapaan... Joskus otetaan muista [klubeista tilapäisesti töihin, P. S.], kun halutaan nuorempia tyttöjä. Nuoret pääasiassa [epäselvää nauhalla: suostuvat?, P. S.]. Minun ikäluokkani taas... (Vera)

Naiset, joilla on lapsia, kokevat oman terveytensä niin arvokkaaksi, etteivät he ota riskejä. Miesten vastineeksi tarjoamat kompensatiot eivät ole naisille riittäviä. Naiset korostavat äitiyden vastuutoimijuutta, koska naiset kantavat päävastuun lapsista Venäjällä. Terveiden menettäminen olisi silloin katastrofi. Naiset harjoittavat turvaseksiä ammattilaisen tavoin eli suojaavat itsensä sekä asiakkaansa. Ammattilaisetkin lipeävät kuitenkin

viikonlopuksi juhlimaan sekä ostamaan seksiä Murmanskista saapuneilta naisilta. (Skafari & Urponen 2004.)

joskus (Kontula 2008, 111). Naiset asettavat prostituutitoimijuudessa rajoja, joita he eivät ole valmiita ylittämään. Henkilökohtaisen rajojen asettaminen tukee naisten autonomiaa ja on psyykkisen jaksamisen vuoksi tärkeää. Vaikka kyse on maksullisista naisista, he eivät suostu rahasta kaikkeen. Turvaseksi määrittäyty alueena, jossa naiset määrittävät toimijuutensa rajat itse. Naiset kokivat joutuvansa kuitenkin jatkuvasti perustelevaan asiakkaille sitä, miksi he eivät suostu suojaamattomaan seksiin ja vetoamaan esimerkiksi siihen, että heillä on pieniä lapsia. Asiakkaat kyseenalaistavat naisten asettamia rajoja usein ja pyrkivät osallistumaan naisten rajojen uudelleen määrittelyyn.

Minulle on vain ehdotettu sitä, mutta minä en siihen suostu, ja sen takia... se on sitten siinä. Minä lähden pois tai... sitten vain kondomin kanssa. Minulle terveys on tärkeämpi, minulla on lapsia. (Sonja)

En ole saanut mitään tauteja. Olen terve. Asiahan on niin, että me suojaudumme. Ehdottomasti suojaudumme. Käytämme ehkäisyvälineitä, on kaikenlaisia voiteita jne. Apteekista voi ostaa. Pelkään itse, koska minulla on lapsia, ja suojaudun aina. Lapset pitää kouluttaa ja ruokkia. Siksi äidin pitää pysyä terveenä. (Ludmila)

Minut on tarkastettu. Läpäisin kaikki testit. En suostu ilman kondomia, vaikka mitä maksettaisiin. Koska... Sanon, että minulla on pieni lapsi. En suostu. Lapsen takia en aio riskeerata. (Viktoria)

Naiset kuvasivat kertomuksissaan jonkin verran gynekologia tulehduksia ja virtsatieinfektioita, joista he eivät halunneet puhua enempää. Puhumattomuutta selittää osittain kaupallisen seksin moraalinen ulottuvuus ja siihen kiinnittyvä häpeä. Osa naisista kertoi pysyneensä terveenä. Judith Strömpl (2004, 37; myös Uotinen 2005) on haastatellut tutkimuksessaan ulkomaalaisia seksityöntekijöitä ja hänen mukaansa seksityöhön liittyvät terveysriskit ovat kaikkein arkaluontoisimpia aiheita. Ehkäisyvälineiden saatavuus 2000-luvulla on lisännyt kondomien käyttöä myös Murmanskin paikallisessa prostituutiassa. Aikaisemmin sukupuolitaudit olivat yleisempiä, kuten Tatiana kuvaa. Parisuhteessa eläviä naisia suojaa lisäksi raskaudenpelko, joka estää suojaamattomia seksikontakteja asiakkaiden kanssa.

... on joskus joitakin ongelmia, mutta en halua puhua siitä. Se on epämiellyttävää. (Natasha)

On ollut [naisten tauteja, P. S.]. Minulla on ollut tavallaan... tulehdus. Mutta ei se ole välttämättä siitä seksityöstä tullut. (Aida)

Mitkä hän näkee, että on terveydelle, että mitkä on pahimmat uhkatekijät terveydelle? (Pia)

Sukupuolitaudit tietyksi. Se on suurin uhka, ja niitä on erittäin usein. Niitä on paljon, koska ehkäisyvälineitä ei ollut [aikaisemmin samalla tavoin saatavilla, P. S.]. On hyvä, jos ei ole mitään vakavaa, jos olisi AIDS, niin saisi vetää ristin päällensä. (Tatiana)

Asiakassuhteisiin liittyvät erilaiset riskit eivät ole aina naisten hallittavissa. Naisten asettamia rajoja rikotaan ja kyseenalaistetaan. Riskien kontrolli jää lähes poikkeuksetta naisille, koska asiakkaat eivät usein kykene siihen. Asiakkaat eivät aina ymmärrä tai välitä suojaamattoman seksin riskeistä. Suojaamattoman seksin riskit määrittävät naisten kokemuksissa vastenmielisinä asioina ja moraalisiin kysymyksiin, joista he eivät halunneet puhua enempää. Gynekologisten ongelmien yhdistyminen kaupalliseen seksiin koetaan häpeällisinä (myös Uotinen 2005), jolloin niistä kertominen vaikeutuu juuri prostituution vuoksi. Seksuaalisuuteen kiinnittyvä kulttuurishistoriallisesti määrittäviä tabuja, jolloin kokemuksia ei voida, eikä haluta jakaa kaikkien kanssa. Miesten esittämät suojaamattoman seksin vaatimukset ovat naisia loukkaavia. Raha ei anna oikeutta kaikkeen. Naisten kertomuksissa on runsaasti kuvauksia siitä, että miehet kuvittelevat, että (venäläiset) naiset suostuvat rahasta riskeihin seksikontakteissa ja prostituutiota harjoittavan naisen rajat ”joustavat” loputtomiin juuri prostituution vuoksi.

Naisten suhde pähteisiin

Ne, jotka työskentelevät firmoissa, käyttävät amfetamiinia (...), jotka työskentelevät firmoissa, käyttävät tätä huumetta sen vuoksi, että ensinnäkin sen vaikutuksen alaisena haluttaa seksiä, ja monet asiat, joihin tyttö ei muuten voisi suhtautua normaalisti, tuntuvat hänestä enemmän tai vähemmän samantekeviltä. Niin, eli ne jotka toimivat prostituoituina, käyttävät amfetamiinia. (Tatiana)

Amfetamiinia käytetään yleensä muualla kuin katuprostituutiossa, joka on Murmanskissa pääosin heroiinin käyttäjien sektori. Amfetamiini lisää seksuaalista halukkuutta ja poistaa seksiin liittyviä estoja. *Huumeet* mahdollistavat myös oman seksuaalisuuden manipuloinnin (Sanders 2005). Huumeilla lievitetään myös prostituution seurausvaikutuksia, kuten tyhjyyden tunnetta, henkistä pahaa oloa ja yksinäisyyttä (Kalikov 2005). Amfetamiinin käytön voi salata melko pitkään, kun taas heroiinin käyttäjät eivät yleensä onnistu tässä ja firmat ”heittävät” nämä työntekijät ulos (haastatteluaineisto). Osa Murmanskissa firmoissa ja klubeilla työskentelevistä naisista käyttää amfetamiinia. Käytön jatkuessa pitkään, sitä on vaikea salata ja monet siirtyvät riippuvuuden syvetessä myös heroiinin käyttäjiksi. Tämä merkitsee usein potkuja prostituutiofirmojen palkkailistoilta, jolloin siirtyminen katuprostituutioon tulee väistämättä eteen aineiden käytön rahoittamiseksi. Prostituutioareenoilla huumeet ovat suurin riski, joka luisuttaa naisia alaspäin prostituutiohierarkiassa ja rajaa toimijuuden tiloja (vrt. Väyrynen 2007).

Ne, jotka työskentelevät kadulla, ovat käytännössä kaikki narkomaneja, koska ... varastamalla ja [myymällä itseään, P. S.], koska huumeisiin menee valtavia summia rahaa, eikä niitä pysty muuten tienamaan, ainoastaan prostituutiolla. Ja niillä, jotka ovat käyttäneet jo useita vuosia, ei ole enää muuta mahdollisuutta. Narkomaneja ei oteta firmoihin. (Tatiana)

Projektin aikana tehdyssä kyselyssä (n=100) noin kolmasosa, pääosin kadulla työskentelevistä naisista, oli hiv-positiivisia. Kyselyn tuottaman tiedon perusteella osa naisista ei käyttänyt aina kondomia, vaikka he tiesivät olevansa hiv-positiivisia. Naiset arvioivat hiv-tartuntojen olevan lähtöisin pääosin likaisista huumeneuloista, mutta myös suojaamattomista seksikontakteista. Eron tekeminen voi olla vaikeaa. Sukupuolitaudit ja hiv-tartunnat voivat olla lähtöisin myös henkilökohtaisista suhteista. (Skaffari & Jegorova 2008.) Huumeriippuvaisten naisten tilanne on vaikea, koska rahaa aineiden ostoon on hankittava, mikä voi johtaa riskinottoikänsä madaltumiseen seksikontakteissa. Osa oli käyttänyt huumeita jo niin kauan, etteivät he jaksaneet, eivätkä aina kyenneet välittämään itsestään. Tutkimuksen haastatteluaineistossa, yhtä poikkeusta lukuun ottamatta, ei ole kyse huumeprostituutiosta. Huumeprostituutio on erityinen osa-

alue, joka rakentuu riippuvuuden kautta (vrt. Väyrynen 2007). Sitä ei pidä sekoittaa tai yleistää suoraan muihin prostituutiosektoreihin, koska naisten toimijuutta ehdollistaa aineiden hankkimisen pakko.

Yksi tutkimusjoukon naisista oli käyttänyt huumeita useampia vuosia. Huumeiden käyttö alkoi nuoruuden kokeilusta, mikä johti lopulta heiroihin käyttöön (vrt. Väyrynen 2007). Haastatteluhetkellä nainen oli ollut irti huumeista muutamia kuukausia ja yritti irrottautua myös prostituutiosta. Hän koki, että elämässä oli parempi vaihe meneillään. Liikkuvassa prostituutiossa työskentelevät naiset eivät käyttäneet huumeita, vaan huumeiden käyttö on sidoksissa Murmanskin paikalliseen prostituutioon eri tavoin. Aikaisemmin esille tullut huumeisiin koukuttaminen on firmojen mahdollinen rekrytointikeino, mutta huumeita käytetään myös omina valintoina, ei ainoastaan ulkopuolisten pakottamina. Elämä voi puristua erilaisiin pakkoihin (vrt. Pohjola 1994), joita huumeidenkäytöllä lievitetään. Aineistonkeruun myöhemmässä vaiheessa eräs informantti (areena2) kertoi, että toinen haastattelemistani naisista oli aloittanut huumeiden käytön. Naisen elämäntilanteeseen oli kasautunut jo ennen käytön aloittamista monenlaisia vaikeuksia, joihin hän ei löytänyt apua mistään. Huumereitin päätepiste on vahvasti sukupuolistunut ja tilallistunut Murmanskissa, mikä merkitsee käytännössä katuprostituutioon siirtymistä.

Alkoholi on tutkimusjoukon naisten yleisimmin käyttämä päihde. Kolme naisista on kuitenkin absolutisteja, joiden raittiuden valintaa ovat osittain muovanneet kokemukset läheisten ongelmallisesta päihdeidenkäytöstä. Yhdellä heistä on ollut päihdeongelmainen puoliso, toisella naisella on pieni lapsi ja hän tukee raittiudella äitiyttään. Nainen on joutunut kohtaamaan väkivaltaa ja läheisten päihdeongelmia jo lapsuudessa. Naiset luovat ja ylläpitävät äitiyden vastuutoimijuutta valitsemalla raittiuden. Kolmas naisista ei eritellyt syitä raittiuteensa. Alkoholin ja prostituution yhdistäminen nostaa esille usein voimakkaita ja kontrolloivia kulttuurisia näkökulmia naisen alkoholikäytöstä (vrt. Ranz 2009b, 107). Naisen ja alkoholin yhdistäminen rakentaa usein mielikuvaa hyväksikäytön mahdollisuudesta, tietynlaisesta huono-osaisuudesta ja sosiaalisesti paheksuttavasta toiminnasta (mt.).

Käyttääkö hän asiakkaitten kans alkoholia? (Pia)

En käytä alkoholia, en huumeita enkä mitään. Kun asiakkaat kysyvät, mitä juot, sanon että mehua. (Viktoria)

Naisten alkoholinkäyttö on yhteydessä prostituution toimintakulttuuriin, yksilöllisiin valintoihin ja prostituution lieveilmiöihin. Prostituution harjoittamiseen yhdistyy naisten kokemuksissa usein juhliminen, hauskanpito ja arjen elämästä irrottautuminen. Asiakkaat tilaavat naisia ja ostavat seksiä usein juhlimistilanteissa. Alkoholien käyttö liittyy paikalliseen ja liikkuvaan prostituutioon. Paikallisessa prostituutiiossa työskentelevät naiset kertoivat, että miehet ostavat seksiä myös ruokatunnilla tai matkalla töistä kotiin. Juhlat merkitsevät sitä, että naisetkin osallistuvat usein juhlimiseen asiakkaiden kanssa. Alkoholilla nostatetaan ja edesautetaan juhlatunnelman syntymistä, lievitetään jännitystä ja poistetaan estoja, jotta syntyisi ”arjen ylittävä iloinen meininki”. Naiset kertoivat viettävänsä aikaa asiakkaiden kanssa joskus ravintoloissakin, vaikka heidän työskentelyareenoihinsa ravintolakeikat liittyivät vain satunnaisesti. Yleensä juhlat järjestetään yksityisissä tiloissa ja Murmanskissa usein saunoissa, mikä on paikallisessa prostituutiiossa yleinen tapa. Naiset, jotka työskentelevät klubeilla toimivat pääsääntöisesti ravintolaympäristössä. Pohjoismaissa naiset ovat etsineet asiakkaita myös ravintoloista, jolloin he päivystävät niissä, mutta tämä oli tutkimusjoukossa melko harvinaista.

Niin, meidän pitää juoda heidän kanssaan ja viedä sinne viinaa, jotta ei tarvitsisi niin paljon kiinnittää huomiota siihen, mitä [tapahuttu, P. S.]... No heidän kanssaan täytyy myös ryyppätä. Pelottaa, että kun siellä oppii juomaan, niin sitä jatkaa sitten täällä. (Natasha)
Juoko kaikki, käyttääkö kaikki alkoholia? (Pia)
No kyllä, yleensä. (Natasha)

Mutta alkoholia kyllä käytetään erittäin usein. Ilman alkoholia ei pysty olemaan [tekemään työtä, P. S.], koska tyttöjen täytyy päihdyttää itsensä, jotta he kestäisivät sen [työn, P. S.]. Ja sitä paitsi he juovat työssä tosi paljon, koska heitä tilataan paljon viettämään iltaa ja juomaan [juhlimaan, P. S.], ei vain [seksiä, P. S.]. Ja elimistö tottuu alkoholiin, mutta ne jotka juovat, he juovat asiakkaiden kanssa. Mutta teillä Suomessa se vasta on hankalaa! Ymmärrätekö? Alkoholi on ongelma, koska se on niin kallista. Mutta täällä taas... Täällä juovat kaikki. Venäjällä juovat kaikki. (Tatiana)

Iloisen meiningin käänttöpuolella ovat toisenlaiset syyt alkoholinkäyttöön. Naiset lievittävät alkoholilla pahaa oloa tai turruttavat miel-

tään, jotta seksikokemuksia ja asiakkaita voitaisiin sietää ja toimintaa ylipäätään pystytään harjoittamaan. Alkoholin käytöllä rakennetaan ja ylläpidetään myös prostituution performanssista (myös Uotinen 2005; Sanders 2005; 322). Seksikontaktit epämiellyttävien asiakkaiden kanssa eivät tunnu kokemuksina yhtä pahalta päihtyneenä kuin selvin päin. Näissä tilanteissa voi olla kyse myös naisten alkoholin käytön aiheuttaman heikentyneen aseman hyväksikäytöstä. Alkoholilla lievitetään myös pelkoa, jännitystä ja työn aiheuttamaa stressiä. Osa naisista oli huolestunut alkoholinkäytöstään. Monet kertoivat käyttävänsä alkoholia ajoittain runsaasti ja osa pelkäsi ajautuvansa päihderiippuvuuteen. Suhde alkoholiin on ristiriitainen ja näyttäytyy samanlaisena kuin Pro-tukipisteen ja A-klinikkasäätiön toteuttamassa tutkimuksessa. Tutkimuksessa selvitettiin venäläisten prostituutiota harjoittavien naisten päihteidenkäyttöä Suomessa (Hani & Henno 2007, 5–7). Alkoholia käytetään eri tavalla, eri tilanteissa ja yksilöllisesti, jolloin ei voi yleistää, että päihteet ja prostituutio liittyisivät aina toisiinsa (myös mt.).

Suhde alkoholiin määrittää naisten asettautumista prostituution näyttämölle. Toimijuus näyttämöllä muovaa käsitystä naisista. Osa naisista on absolutisteja, osa heistä käyttää alkoholia hillitysti ja osa naisista kertoi ryyppäävänsä asiakkaiden kanssa. Hillityllä alkoholinkäytöllä naiset kokivat säilyttävänsä arvokkuutensa asiakassuhteissa ja tilannekontrollin itsellään. He kokivat saavansa käytöksellään arvostusta naisina, välttävänsä riskejä ja pitävänsä kiinni omanarvontunteestaan. Ylimääräisten riskien välttäminen on osa itsen arvostamista ja kunnioitusta. Moraali määrittää naisten käyttäytymistä. Omalla toiminnalla ja käyttäytymisellä rakennetaan ammatillisempaa prostituutiotoimijuutta, jossa asiakkaiden lisäksi asetetaan rajoja myös itselle (Kontula 2008).

Viinaako? Viiniä kyllä, mutta kohtuullisia määriä. Ymmärrättekö, olen yleensäkin sitä mieltä, että naisen täytyy olla nainen aina ja kaikkialla. Periaatteessa sinun tulee osata käyttäytyä joka paikassa, myös silloin, kun on tekemisissä tällaisten asioiden kanssa, pitää käyttäytyä kuin olisi ”diplomaattivastaanotolla”, ymmärrättekö, jotta ei alentaisi omaa arvoaan. Sitä juuri arvostetaan, arvostetaan paljon. (Zhenja)

Tiedättekö, että minä varmaankin itse käyttäydyn jotenkin oikealla tavalla, koska en imppaa, en ryyppää, en vetelehti missään [esimer-

kiksi kannissä makaa missä sattuu/veny pitkin lattioita, P. S.]. Se riippuu omasta käytöksestä. (Sonja)

Se on nimenomaan... Keino rentoutua. Ei siellä [paikka poistettu, P. S.] voi ryyppätä kovasti. Juon siellä vain... pullon viiniä. Pullon viiniä, jotta minulla ei olisi niin epämiellyttävä olo, jotta voisin jutella miehen kanssa. (Margarita)

Venäläiset naiset ... Tiedätte varmaan itsekin, että suurin osa prostituoiduista juo paljon, he juovat vodkaa, ryyppäävät rajusti ja sitten se on heille ihan samantekevää, ei mitään väliä. Tiedättekö, miksi miehet [epäselvää: sekaantuvat/ovat tekemisissä, P. S.] sellaisten naisten kanssa, minä en ymmärrä. Mitä he oikein hakevat, extremeäkö? (Zhenja)

Alkoholinkäyttöä sävyttävät ristiriidat. Osa naisista tarvitsee alkoholia pitääkseen yllä prostituution performanssia, mutta toisaalta mieltä painaa huoli omasta terveydestä (myös Hani & Henno 2007) ja siitä, mihin toistuva alkoholinkäyttö voi johtaa. Runsas alkoholinkäyttö lisää riskejä myös asiakaskontakteissa tilannekontrollin hämärtyessä. Alkoholinkäyttö auttaa prostituoidun roolin ylläpitoa, koska asiakkaat odottavat naiselta ”prostituoidun käytöstä” (Sanders 2005). Naisen on kyettävä seurustelemaan: oltava miellyttävä, hauska, nauravainen ja asiansa osaava (Kontula 2008, 97, 98). Osa naisista tarvitsee alkoholia avukseen kyetäkseen tähän rooliin. Vastentahtoista toimijuutta muovaavat koetut ristiriitaiset tunteet vieraita miehiä kohtaan sekä toiminta vastoin omaa moraalialia. Osa naisista manipuloi myös omaa seksuaalisuuttaan asiakkaiden pyynnöstä (vrt. Sanders 2005, 322). Ristiriitaisia tunteita naiset lievittävät alkoholilla. On juotava, jotta kykenee toimimaan (myös Strömpl 2004). Joskus toimintaympäristö voi olla sen kaltainen, että naiset eivät koe voivansa olla siellä selvin päin. Kyse on siitäkin, minkälaista itseä naiset kestävät. Oma moraalialia ei kestä kaikkea ja sisäistä pahaa oloa tukahdutetaan päih-teillä.

Niin, tietysti siitä voi tulla ongelma. Mutta elimistö yksinkertaisesti tottuu alkoholiin, kun sitä käyttää jatkuvasti joka päivä. Ja sitten huomaa, että alkoholi on helppo tapa laukaista stressiä. (Tatiana)

Siksi pitää joka kerta asennoitua siten, että ”tuli mitä tuli”, ja on juotava itsekin, koska selvin päin sitä ei pysty katselemaan. (Vera)

Prostituution sisältämät rakenteelliset ehdot ja toimijuuden tilat määrittävät naisten alkoholinkäyttöä. Ne sisältävät riskejä luovia elementtejä. Liikkuvassa prostituutiiossa naiset työskentelevät vieraassa maassa, laitoman toiminnan areenoilla, usein tuntemattomien miesten mukana ja ilman kielitaitoa. Itäprostituution sisältämiä ehtoja määrittävät monet pelkoa aiheuttavat tekijät, joihin liittyviä tunnetiloja naiset lievittävät myös alkoholilla.

6.3 Väkivallan riski ja läsnäolo

Pelottaako koskaan tai usein se, että kun lähtee asiakkaan mukaan, että onko semmoinen tunne, että pelottaa? (Pia)

Tietenkin pelottaa, koska ei tiedä, mitä voi tapahtua. (Olja)

Ajatteliko hän koskaan, tai pelottiko häntä koskaan semmoinen, että mulle voi käydä pahastikin, että tuolla saattaa olla vastassa joku, joka on niinkö täältä [päästä vinksahnut, P. S.]? (Pia)

Tiedättekö, en ole edes ajatellut... Rebellisesti sanoen. Hehän ovat kaikki erilaisia. Kaikki ovat tietysti erilaisia, mutta... Tiedättekö, että minä varmaankin itse käyttäydyn jotenkin oikealla tavalla. Kaikki on... [mennynt, P. S.] hyvin, ei ole ollut mitään sellaista... (Sonja)

Prostituution harjoittamiseen liittyy väkivallan kohtaamisen mahdollisuus, josta naiset ovat tietoisia. Työn tekemisen ehdot ja tavat sisältävät riskejä ja kynnyks riskien ottamiseen voi olla eri syistä madaltunut. Aina naisilla ei yksinkertaisesti ole vaihtoehtoja, jolloin heidän on luotettava hyvään tuuriin tai onneen. Se, että väkivallan kohtaamisen mahdollisuus on olemassa, ei tarkoita sitä, että väkivalta todentuisi aina tai kaikki naiset kohtaisivat väkivaltaa. Naiset kohtaavat väkivallan todennäköisesti myös eri tavoin – omalla tavallaan, jolloin väkivalta määrittyy yksilöllisesti (vrt. Granfelt 1998, 64). On todennäköistä, että väkivallan uhriuden mahdollistuminen tietyissä prostituution konteksteissa on helpompaa. Näitä konteksteja muovaavat prostituution toimintaympäristö ja naisten heikentynyt yksilöllinen toimijuus. Väkivalta voi määrittyä ulkopuolisten

taholta myös omien valintojen seuraukseksi, jolloin uhriudelle ei ole sijaa ja toimijuus prostituutiossa sulkee sen pois. Väkivallalle altistumisen riski on suurentunut tietyillä prostituutiosektoreilla, kuten esimerkiksi katuprostituutiossa (esim. Høigård & Finstad 1992; Sanders 2004; Pettai ym. 2006). Väkivallan kohtaamisen riski kasvaa myös huumeprostituutiossa, jossa naisten kyky kontrolloida omaa toimintaansa ja ”lukea asiakasta” ovat alentuneet (Skaffari & Jegorova 2008). Väkivallan kohtaamisen todennäköisyys kasvaa myös tilanteissa, joissa nainen, asiakas tai molemmat osapuolet ovat voimakkaasti päihtyneitä. Väkivallalle altistumisen riskiä lisäävät suuret asiakasmäärät ja lukuisat uudet ja tilapäiset asiakassuhteet, jotka päättyvät kertakontaktiin (esim. Høigård & Finstad 1992, 57). Vakituiset asiakkaat lisäävät usein turvallisuutta ja vähentävät naisten kokemaa pelkoa sekä väkivallalle altistumisen riskiä.

Vaikka kyse on ”maksetusta naisesta” ja raha ei anna oikeutta väkivallan kohdentamiseen prostituutiota harjoittavaan naiseen – näin kuitenkin tapahtuu. Väkivalta piiryy mielikuvissa yleensä fyysiseksi väkivallaksi, vaikka ilmiö on monisyinen. Väkivalta sisältää hienojakoisia muotoja, joita ihmiset eivät välttämättä edes miellä väkivallaksi. (Vrt. Nyqvist 2001, 16–17; Husso 2003.) Naiset voivat joutua fyysisen väkivallan lisäksi psyykkisen, taloudellisen sekä seksuaalisen väkivallan kohteiksi prostituutiota harjoittaessaan. Seksuaalinen väkivalta on fyysistä väkivaltaa, johon poikkeuksetta kietoutuu psyykkistä väkivaltaa, kuten alistamista, mitätöintiä ja rajojen rikkomisia (ks. Husso 2003; Laitinen 2004). Naiset tunnistavat asiakkaiden tekemäksi väkivallaksi yleensä ainoastaan fyysisen pahoinpitelyn (vrt. Husso 2003, 46).

Väkivaltaa ei tulisi tarkastella ainoastaan asiakkaiden (miesten) naiseen kohdistamana seksuaalisena riistona tai väkivaltana, koska näkökulma jää liian kapeaksi ja jättää katveeseen erilaisia rakenteellisia ja yksilöllisiä tekijöitä. Ihminen on aina yhteydessä makroympäristöönsä (vrt. Pohjola 2003, 54–57). Tulkinallisesti on mahdollista lähteä liikkeelle tästä näkökulmasta, joka prostituutio- ja naiskauppatutkimuksen sisällä on yleinen (myös Kontula 2007, 493). Naiset kohtaavat väkivaltaa myös toisten prostituutiota harjoittavien naisten taholta kilpailun seurauksena (katuprostituutio). Haastatteluaineistossa yksi nainen oli kohdannut väkivaltaa miesparittajan taholta. Tutkimusjoukon naiset eivät työskentele parittajien alaisuudessa siten, että parittaja toimisi sutenöörinä ja etsisi

naisille asiakkaita. Paikallisessa prostituutiossa naiset kohtaavat väkivaltaa myös miliisin taholta (haastattelu- ja havainnointiaineisto).

Vaikka väkivalta ei usein konkretisoidu fyysisenä väkivaltana, naiset kohtaavat työskennellessään nimittelyä, vähättelyä, leimaamista ja syyllistämistä (vrt. Husso 2003; Nyqvist 2001), jotka kiinnittyvät prostituution stigmaan. Naiset sijoittuvat prostituoitujen kategoriaan, joka legitimoii näkemystä, että naiset omalla toimijuudellaan altistavat itsensä väkivallalle. Mikäli katse käännetään vain yksilön valintaan, määräytyy syy tai seuraus tapahtuneesta yksilöstä käsin, jolloin myös kokonaisuus jää yksilön kannettavaksi (Nenola 1986, 169). Tulkinta moraalisesti huonoista naisista oikeuttaa syyllistämisen, joka vie pois väkivallan särkeyyden ja haavoittavuuden, avuttomana olemisen oikeuden, jolloin naisten on selviydyttävä omin avuin. Tällöin toimijuus määrittyy vahvana uhriuden sijaan. (Vrt. Ronkainen 2006.) Prostituutiota harjoittavat naiset voivat kuulua monella tavalla korkean riskin ryhmään. He rikkovat moraalinormeja poikkeavalla käytöksellään, mistä seuraa ulkopuolisten tuomitseminen ja syyllistäminen, mikä työntää naisia peremmälle marginaaliin. Tällöin he jäävät usein myös auttamisjärjestelmien ulkopuolelle. Henkistä väkivaltaa, kuten mitätöintiä, leimaamista ja häpeän kokemista tuotetaan lisäksi valtakulttuurin ja prostituutiomarginaalin välisessä suhteessa, jossa prostituoidut on aina tulkittu ongelmallisiksi. Jo Doezema (1998, 41) tuo esiin näkemyksen, ettei vapaaehtoisesti alalle tulleiden seksityöntekijöiden (tai prostituoitujen) hyväksikäyttöön tai loukkauksiin puutu kukaan.

Naisten kertomuksissa usein toistuva tunnekokemus on pelko. Naiset pelkäävät prostituutiota harjoittaessaan monenlaisia asioita. Pelossa eläminen on psyykkisesti kuormittavaa ja jatkuva varuillaan olo ja pelon tunne aiheuttavat pitkään jatkuessaan fysiologisia ja psyykkisiä seurausvaikutuksia. Inkeri Kvickin (2001, 80) mukaan väkivallan pelon pitkityessä, siitä tulee kiinteä osa omaa elämää, joka muuttuu hämärärajaiseksi ahdistukseksi, jolle ei ole selkeää kohdetta, vaan se on läsnä jatkuvasti. Tutkimusjoukossa naisten kokema pelko on sidoksissa prostituutio-toimijuuteen ja toiminnan seurausvaikutuksiin. Kaikki naiset eivät pelkää samalla tavalla prostituutiota harjoittaessaan, vaan pelkoa rakentavat ja ylläpitävät ulottuvuudet määrittävät naisten kokemuksissa erilaisina.

Erityinen väkivallan muoto, jota osa naisista kuvasi kokemuksissaan, on *väkivallan tekeminen itselle*. Naiset toimivat ja/tai joutuvat tekemään

asioita vastoin moraaliaan, arvomaailmaansa ja vastoin itseään. He joutuvat rikkomaan toistuvasti minuuden fyysisiä, psyykkisiä ja moraalisia rajoja. ”Kävelemään itsensä yli”, jota naiset kuvasivat kokemuksissaan. Naiset tekevät väkivaltaa itselleen suostuessaan seksikontakteihin vastenmielisten asiakkaiden kanssa, joihin he eivät ilman rahallista korvausta suostuisi. Myös prostituutiotoimijuutta ehdollistava pakko ja valinta rakentavat vastentahtoista toimijuutta eri tavalla. Kerta kerran jälkeen naiset joutuvat määrittelemään rikotut rajat uudelleen. Hyväksikäyttö voi näyttäytyä kokonaisvaltaisena, joka toteutuu itsen ulkopuolelta tulevana sekä itsestä lähtevänä. Rahan ansaitsemisen pakko voi ajaa tähän.

Prostituutiotoimijuudessa pelkoa muovaavat myös *tilallistuneet riskit*. Näihin riskeihin sisältyy tietämättömyys ja tuntemattomuus. Prostitutioon toimintavoissa työn luonteeseen kuuluu se, että naiset lähtevät tuntemattomien asiakkaiden kanssa erilaisiin asuntoihin ja muihin yksityisiin tiloihin. Kun on kyse uudesta asiakkaasta, naiset eivät voi tietää mitä asiakkaan asunnossa voi odottaa. Sofia kuvaa haastattelulainauksessa sitä, että asiakkaiden mielentiloja on vaikea arvioida etukäteen. Asiakkaat voivat myös siirtää omia tunteitaan ja mielentilojaan naisiin. Tutkimusjoukon naisten työkuvaan kuuluu toimintatapoja, joissa he lähtevät kadulta tuntemattomien asiakkaiden autoihin. Miehet tilaavat naisia yksityisiin tiloihin paikallisessa prostituutiossa ja liikkuvassa prostituutiossa, joista nainen voi joskus tietää ainoastaan osoitteen. Osoitteesta olevasta asiakkaasta ei ole aina tietoa tai osoite voi olla maassa, johon naiset ovat matkustaneet.

Ai, että minä en tiedä, kuka asiakas on? Kyllä, sellaisiakin on ollut. Siinä on tietysti riskinsä, mutta... (Sonja)

Tiedättekö, tuli vaan mieleen, että miehet tulevat [naisen luo, P. S.] erilaisissa mielentiloissa, vai mitä? Jotkut tulevat pelkästään hakemaan tytön antaakseen tälle rahaa, jotta tämä voi levähtää. Toiset tulevat pahalla tuulella irrottelemaan, sataprosenttisesti. Ne ovat eri asioita. Etkä sinä tiedä, mikä siellä odottaa. (Sofia)

Pohjoismaisessa kontekstissa toimintaa harjoitetaan lähes poikkeuksetta piilossa, poissa julkisilta areenoilta. Toimintaan liittyy laittomuutta, jota vahvat moraaliset ulottuvuudet tukevat. Nämä tekijät ylläpitävät ilmiön piiloluonteisuutta. Naiset joutuvat prostituutiossa hyppäämään

usein tuntemattomaan, jolloin he ottavat samalla riskin. Prostituution rakenteellisia reunaehtoja ja naisten toimijuutta määritetään myös valtakulttuurissa (lainsäädäntö, moraaliset ulottuvuudet), jolloin makrotaso ehdollistaa prostituutitoimijuuden mahdollisuuksia mikrotasolla. Pohjoismaissa naisten toimijuus laittoman ja laillisen rajapinnalla sekä moraalisesti arveluttavilla areenoilla rajaa mahdollisuudet yleensä ainoastaan piilossa pysymiseen. Paikallisessa toimintaympäristössä naisten riskit ovat osittain erilaiset, koska prostituution kontrolli on löyhempää ja kollektiivinen moraalinen paine on lievempi kuin Pohjoismaissa. Naisten prostituutitoimijuutta muovaavat pelot, joita suhteet asiakkaisiin, ympäristöön, viranomaisiin, läheisiin ja prostituution toiminnallisiin rakenteisiin kehystävät.

Naisten kokemuksissa kuvataan myös parisuhteissa koettua väkivaltaa. Väkivalta ilmenee usein henkisenä väkivaltana, kuten esimerkiksi naisen tai perheen laiminlyöntinä, naisen mitätöintinä, puolison välinpitämättömyytenä, taloudellisena riistona tai holtittomuutena ja joskus myös avoimena fyysisenä väkivaltana (vrt. Husso 1994; 1997; 2003, 49). Väkivalta tai sen riski parisuhteessa yhdistettynä prostituutiossa koettuihin negatiivisiin kokemuksiin murentaa naisten henkisiä ja fyysisiä voimavaroja. Pelko tunnetilana voi sekoittua myös psyykkisinä oireina pidettävään masennukseen ja ahdistukseen, joita naiset kuvasivat haastatteluissa.

Marita Husso (1997) kuvaa tutkimuksessaan henkisen väkivallan verkkoa. Tutkimusjoukon naisten elämässä verkko kutoutuu erilaisten ihmisten ja kokemusten kautta. Naiset kokevat tekevänsä itselleen väkivaltaa murtaessaan moraalivallinsa. Häpeä, syyllisyys, pelko, masennus, yksinäisyys, eristyneisyys, alistuneisuus sekä omien kokemusten ja tunteiden aitouden ja oikeutuksen epäily limittyvät ja sotkeutuvat toisiinsa naisten tilanteissa muodostaen henkisen väkivallan verkon, josta irrottautuminen on vaikeaa (Husso 1997, 95; 2003; Nyqvist 2001, 115–116). Usein parisuhdeväkivaltaa kokevien naisten tilanteissa ulkopuolisten ihmettelyn aiheeksi nousee se, miksi et jätä väkivaltaista kumppaniasi (Husso & Virkki 2008, 259; ks. myös Husso 2003). Tämä kysymys muotoutuu prostituutiossa siten: miksi et luovu prostituutiosta, jos kokemuksesi ovat niin huonoja ja aiheuttavat niin paljon ongelmia. Prostituution harjoittaminen merkityksellistyy toimintana, jossa hyvä ja paha sekoittuvat toisiinsa ristiriitaisella tavalla (vrt. Hurtig & Laitinen 2002), jolloin irrottautuminen ei ole yksinkertaista.

Naisten tunteissa viha ja inho ovat usein läsnä ja ne kohdistetaan itsen ulkopuolelle: asiakkaisiin, puolisoihin, ympäristöön, yhteiskuntaan ja koko elämään. Taustalla voivat olla omat häpeän ja syyllisyyden tunteet, jotka kanavoituvat vihana (Laitinen 2004, 224–225; Tangney & Dearing 2002, 90–92). Vihan ja inhon tunteet kohdistuvat myös itseen ja aiheuttavat monenlaisia oireita, kuten masennusta, ahdistusta ja unettomuutta, joita osa naisista kuvasi haastatteluissa. Tunne- ja nukkumisvaikeudet sekä keskittymiskyvyn puutteet voivat merkitä sairastumista post-traumaattiseen stressisairauteen (mt.). Väkivallan ketjussa tunteet, haavoittuvuus, syyllisyys ja häpeä eivät pääty tekoon, vaan niillä on taipumus jatkaa omaa prosessiaan väkivallan jälkeenkin (Ronkainen & Näre 2008, 13).

Marita Husson (2003, 202) mukaan väkivaltatilanteet niihin liittyvine tuntemuksineen eletään, koetaan ja tulkitaan usein uudelleen väkivallan hetkinä. Negatiiviset kokemukset prostituutiosta ja parisuhteissa ylläpitävät stressireaktiota, koska naisten asettamia rajoja rikotaan usein. On mahdollista, että prosessi jatkuessaan muokkaa naisten ajatusmaailmaa alttiimmaksi riskikäyttäytymiselle. Yksilön itsetunnon vähittäinen mureneminen negatiivisten kokemusten seurauksena voi olla kumulatiivinen prosessi, jolloin näköalattomuus astuu uudelleen elämään, mutta nyt eri tavalla. Se voi merkitä loppuun palamista. Näköalattomuus on ollut usein läsnä tilanteissa, joihin naiset ovat lähteneet etsimään ratkaisua prostituutiosta.

Osa naisista ei ole kokenut väkivaltaa asiakassuhteissa. Tosiasia on, että enemmistö asiakkaista on rauhallisia miehiä ja asiakassuhteisiin ei liity väkivaltaa (myös Høigård & Finstad 1992, 57; Kontula 2008; 66). Kyse on arpelistä, kenen kohdalle väkivaltainen asiakas osuu tai asiakastapaaminen muuttuu jostain syystä väkivaltaiseksi. Väkivallan kohtaamisen mahdollisuus ei saisi olla kuitenkaan vain tuurista kiinni. Naiset kertoivat oppivansa lukemaan asiakkaita ja kaikki naiset eivät lähde kaikkien asiakkaiden kanssa. Osalla naisista on mahdollisuus myös valita asiakkaita. Uuden asiakkaan tavatessaan, naiset kuvasivat sisäistä hälytyskelloa (intuitio), joka varoittaa, että nyt ei kannata jatkaa pidemmälle. Asiakkaan tietty ele, ilme tai äänensävy tai sanat luovat naisille tämän tunteen. Tämä ominaisuus kehittyy yleensä vasta kokemusten myötä ja virhearviointeja tapahtuu. Osa naisista korosti sitä, että heille on kehittynyt melko hyvä ”psykologinen silmä”. Riskien arvioinnin kyky tuottaa turvallisempaa toimijuutta.

Ei, minulle ei ole tapahtunut sellaista [väkivaltaa, P. S.], ei kertaakaan. Minulle on ikään kuin kehittynyt sellainen vaisto, että tunnen selkäpiissäni, kun katson miestä, että tiedän kannattaako hänen mukaansa lähteä vai ei. Kun ensin vähän juttelen hänen kanssaan ja poltan tupakan, niin tiedän jo, lähdenkö hänen kanssaan vai en. Vaistoan sen jo. Minulle ei ole kertaakaan tehty väkivaltaa, aina on mennyt hyvin. Kaikki miehet ovat kohdelleet hyvin. Ei yhtään sellaista huonoa miestä ole ollut. Minulla on ollut hyvä tuuri miesten kanssa. (Ludmila)

Väkivaltakokemuksista puhuminen on naisille vaikeaa. Marja-Liisa Honkasalon (1988, 135–139) mukaan liian vaikean todellisuuden kieltäminen on yksi ihmisen psyykkisistä selviytymiskeinoista. Oletan, että naisten puhumattomuutta selittää tutkimusjoukossa osittain se, että väkivalta kohdataan prostituutiossa, jolloin he itse altistavat itsensä riskitilanteisiin. Tutkimusjoukossa väkivaltaan kiinnittyvä häpeä aiheuttaa syyllisyyttä erityisesti siksi, että kyse on prostituutiossa kohdatusta väkivallasta. Marita Husso (2003) kirjoittaa häpeän vaientavasta voimasta. Väkivaltaan kiinnittyvän häpeän myötä asiasta tulee kommunikoimaton (mt.). Häpeä selittää osittain myös sitä, miksi naiset eivät hae tarvittaessa apua itselleen (ks. myös Kontula 2008). Moraaliset tekijät määrittävät sitä, että naiset kantavat väkivaltakokemukset usein sisällään. He jakavat niitä vain ”omassa piirissään”, hyvin harvan luottohenkilön kanssa tai eivät jaa kokemuksiaan kenenkään kanssa. Marita Husson (1997, 97) mukaan tuskan ja kivun kokeminen, niihin reagoiminen ja niiden tulkitseminen ovat myös kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti määrittyneitä. Se, pidetäänkö tuska salassa vai puhutaanko siitä julkisesti, riippuu kyseisen yhteiskunnan tai sosiaalisen ryhmän uskomuksista ja arvostuksista sekä tuskan ja kivun aiheuttajille annetusta merkityksistä. Väkivalta siivilöityy kulttuurishistoriallisesti tabuluonteiseksi, jolloin puheeksi ottaminen on vaikeaa, jopa mahdotonta. (Mt.)

Onko hällä menny kaikki siellä aina hyvin, vai onko kohdattu jotain ikäviä asioita, tullu huonosti kohdelluksi jollakin tavalla? (Pia)

No, oli. (Natasha)

Voiko hän kertoa mitään niistä? (Pia)

No ei halua yksinkertaisesti muistella mitään. Se on epämiellyttävää, siksi en halua puhua siitä. (Natasha)

Onko teillä ollut mitään epämiellyttäviä kokemuksia, kuten väkivaltaa tai jotain sellaista negatiivista? (Pia)
Kyllä on ollut. Mutta en halua puhua siitä. (Aida)
Joo, ei siitä tarvi puhuaakaan. (Pia)

Kaksi haastattelemistani naisista on raiskattu, joista toinen raiskauskokemus on tapahtunut prostituutiossa. Naiset kertoivat kokemuksistaan, vaikka Alja joutui avustamaan toista naista kertomisessa. Raiskauskokemus oli ajallisesti lähellä, jolloin siitä kertominen oli vaikeaa. Jäin miettimään sitä, miksi näistä äärimmäisistä väkivallan kokemuksista voi puhua, mutta kaikesta väkivallasta ei voi. Väkivaltakokemuksista kertomista selittävät todennäköisesti yksilölliset erot, kulttuuriset tekijät, aika ja haastattelutilanne (ks. myös Honkasalo 2008, 86–87; Ronkainen 2001, 142). Osa naisista on kokenut haastattelutilanteen turvallisena, jolloin he ovat voineet jakaa kokemuksiaan siinä hetkessä. Raiskaus on väkivallanteko, jossa yksilön fyysiset, psyykkiset ja emotionaaliset rajat rikotaan julmalla tavalla. Nämä rajat ovat ihmisille ehdottomia, joita ei ole lupa väkivalloin ylittää. Toinen raiskaustapaus on asiakkaiden tekemä joukkoraiskaus, jossa tulevat esiin turvallisuusriskit, joita prostituution harjoittamiseen voi liittyä. Naisten mahdollisuudet ja pakot ovat erilaiset prostituutiotoimijuuden eri areenoilla. Riskit ylläpitävät naisten ristiriitaista toimijuutta. Onko tuntemattoman asiakkaan asunto parempi vaihtoehto kuin valvottu tila, jossa viranomaisten kohtaamisen riski on suurentunut.

Toisessa raiskaustapauksessa nainen tiesi miehen ja raiskaus ei ole tapahtunut prostituutiossa. Naisen kohtelu miliisissä raiskauksen jälkeen palautuu kuitenkin prostituutioon, jolloin raiskaus väkivallan tekona mitätöityy prostituution harjoittamisen seurauksena. Yksi tapa kieltää tapahtunut on syyllistää uhria (Honkatukia & Pösö 2004, 146). Näissä tilanteissa naisilta riistetään kuulluksi tulemisen ja avun saannin mahdollisuudet. Kun uhria ei tunnisteta, hän joutuu ikään kuin osalliseksi, toimijaksi tekoon, jota hän ei ole halunnut (Näre 2000, 83). Eräs tutkimusjoukon naisista kuvasi myös ”läheltä piti” tilannetta, johon tilallistunut riski tuntemattoman asiakkaan asunnosta liittyy.

Onko hänellä huonoja kokemuksia, että onko hän kokenut jotain uhkaa, pelkoa, väkivaltaa, semmoisia kokemuksia kun hän on [paikka poistettu, P. S.] ollu? (Pia)

”On ollut. Menin kerran vierailulle yhden miehen luokse. Me sovimme kaikesta, mutta siellä oli vielä kaksi miestä. Mies väitti, että olin suostunut siihen. No minä päätin [voittaa, P. S.] aikaa ja ehdotin, että otetaanpas vähän ryyppyjä. Varmaankin Jumala auttoi minua, koska yhden miehen vaimo tuli sinne. Heille tuli siellä riita, minä karkasin. Sellainen tapaus minulle kävi. Epämiellyttävä kokemus. (Nadja)

Montako heitä oli, kolme, neljä asiakasta? (Alja)

Kolme, muistaakseni. (Haastateltava1)

Kolme. Hän meni [asiakkaan luo, P. S.] ja siellä oli kolme asiakasta, ja hänet raiskattiin. Sen jälkeen teimme ilmoituksen miliisille. Toistaiseksi ei ole vielä mitään ratkaisua tullut. (Alja)

Niin, he varastivat minulta puhelimen, kännykän. Se auto oli... (Haastateltava1)

Hänelle on käynyt niin, että kun asiakkaat raiskasivat hänet, he pakkottivat hänet juomaan kaksi pulloa vodkaa, ja sitten raiskasivat hänet. Sen jälkeen me teimme ilmoituksen miliisille. Sen lisäksi, että he raiskasivat, he varastivat kännykän ja kaikki rahat. (Alja)

(...) eikö ole mitään muuta mahdollisuutta, tavallaan vartioiduissa olosuhteissa harjoittaa tätä työtä, kuin että henkensä kaupalla menee, kun siellä voi olla periaatteessa mikä psykopaatti tahansa? Eikö voi vaikka ottaa jotain huonetta, onko se niin kallista, joka olis vartioitu, jossa olis turvassa? (Pia)

On se mahdollista, mutta jos sosiaaliviranomaiset saavat tietää, minulta viedään lapsi heti pois.” (Haastateltava1)

Naiset kokivat, etteivät miliisit ota vakavasti heidän tekemiään ilmoituksia. Kyse on prostituutiossa toimivista naisista, jolloin raiskausilmoitus ei johda teon selvittämisyrytykseen. Prostituution seurauksena miliisit sijoittavat naiset moraalittomien ja huonojen naisten kategoriaan, jotka toiminnallaan ja käytöksellään aiheuttavat, jopa legitimoivat raiskauksen. Alja (kriisikeskus) on ollut toisen naisen tukena viranomaisten luona, koska naisella ei ollut yksin mahdollisuutta saada ääntään kuuluviin. Raiskaus ei merkityksellisty naisten tapauksissa yksilöön kohdistuvana

väkivallantekona, vaan se tulkitaan jopa seksikontaktiksi, jossa ”mopo karkasi käsistä”. Viranomaisessa tämä johtaa mitätöintiin, naureskeluun ja vähättelyyn. Toisessa raiskauksessa oli kyse miehestä, joka oli tuomittu vastaavasta väkivaltarikoksesta aikaisemmin, mutta siitä huolimatta raiskausilmoitus ei johtanut edes tutkintaan. Miliisin näkemyksen mukaan nainen oli itse syyllinen siihen, mikäli jotain on todella tapahtunut. Viranomaiset jatkavat väkivaltaa mitätöimällä naisen oikeudet. Nainen mitätöityy naisena ja kansalaisena prostituution harjoittamisen seurauksena. Prostituutio mitätöi myös raiskauksen tekona (vrt. Pattainak 2003, 315). Marita Husso (2003, 327) tuo tutkimuksessaan esille, että väkivallan kohteena olemisen traumatisoiva voima liittyy siihen, millaisia merkityksiä väkivallalle ja sen kohteena olemiselle annetaan, ja miten väkivalta ymmärretään, määritellään ja tulkitaan. Viranomaiset eivät anna naisille oikeutta väkivallan kokemiseen.

Lokakuussa minut raiskattiin. Se ei käynyt niin, että minut olisi jossain kadulla (...) Minä tunsin sen miehen. En ollut koskaan jutellut hänen kanssaan, mutta tiesin hänet. Minut raiskattiin, ja käännyin miliisiin puoleen (...). Minunkaan juttuani ei haluttu ottaa ollenkaan käsittelyyn. Sain aikaan vain kovasti ärtymystä, koska minulla ei periaatteessa ollut todisteita. No, tai ei niin, etteikö mitään olisi ollut, mutta kukaan ei halunnut ottaa juttua käsittelyyn, eikä kukaan uskonut minua. (Haastateltava2)

Ja miten sinuun suhtauduttiin? (Alja)

No niin kuin prostituoituun... sanottiin, että itse kerjäsit sitä. Sitten he arvelivat, että en saanut häneltä rahoja [maksua mieheltä, P. S.] (Haastateltava2)

Siis että tarkoituksesi oli huijata. (Alja)

Niin. Heidän mielestään mitään ei tapahtunut, ja että olin keksinyt kaiken. (Haastateltava2)

Prostituutiossa tilat rakentavat osittain suojattua toimijuutta. Naisten näkökulmasta turvallisimmat työskentelyolosuhteet paikallisen prostituution rakenteissa ovat hotelleissa, klubeilla, firmojen palkkalistoilla tai saunoissa. Liikkuvassa prostituutiossa toimintaa varten järjestetyt yksityiset tilat, hotellit ja muu majoitusliikkeit, joissa on muita ihmisiä lähettyvillä. Turvattomimpia paikkoja ovat asiakkaiden asunnot ja muut asiakkai-

den järjestämät yksityiset tilat sekä autot. Naisten turvaamisen käytännöt turvattomissa tiloissa ovat rajalliset. Riskien arviointikyky ja naisten keskinäiset varotusjärjestelmät ovat mahdollisia keinoja (myös Kontula 2008, 193). Parittajan, suojelijan tai turvahenkilön kanssa työskentely on toinen mahdollinen keino (esim. Høigård & Finstad 1992, 61; Bernstein 2007, 480). Tilat, joissa on lähettyvillä muita ihmisiä, ehkäisevät riskitilanteita ja mahdollistavat tarvittaessa avun saamisen. Paikallisessa prostituutiossa nämäkään paikat eivät välttämättä kykene tarjoamaan absoluuttista turvaa.

Jos miehellä oli joku paikka, hän tilasi naisen luokseen. Mutta, ymmärrätkö, toimintaa oli koko Murmanskin oblastin alueella, ei vain kaupungin alueella. En veisi tyttöä tuntemattomaan asuntoon, en jättäisi häntä sinne. Ehdotin aina - sanoin, että minulla on asunto. Mutta sitten, kun oli jo vakituksia asiakkaita, saatoin viedä heidän luokseen. Ja periaatteessa yleensä saunassa [on turvallista, P. S.]. Mies menee saunaan ja kutsuu sinne. Ei ollut mitään sellaista [väkivaltaa, P. S.]. Pystyin aina jättämään tytön. Tarkistin aina koko asunnon, ettei siellä ollut ketään ylimääräistä. Ensin tsekkasin asiakkaan, sitten suojelijani tulivat katsomaan. Täällä on pelottavampaa [Murmanskissa, P. S.]. Täällä on tapahtunut sellaista, että tyttöjä on hakattu ja mitä tahansa tehty, täällä kaupungissa. (Tatiana)

Raiskattu. Harjoitettu sadismia. (Alja)

Sitäkin on sattunut. Jopa niille, jotka ovat töissä firmoissa. (Tatiana)

No sitte, pelkääkö hän, kun hän lähtee asiakkaitten kanssa? (Pia)

Pelkään. (Vera)

Miksi? (Pia)

Koska aikaisemmin on sattunut, että tyttöjä on sidottu. (Vera)

Vapaudenriisto on eräs naisten kokemuksissa kuvattu väkivallan muoto, joka on sijoitettavissa tilallisiin riskeihin. Vera kertoi, että tyttöjä on sidottu asiakastapaamisissa. Pohjoisen prostituutiossa naiset menevät ja matkustavat tuntemattomiin osoitteisiin, joissa voi tapahtua monenlaisia asioita. Kaksi naisista oli kokenut vapaudenriistoa siten, että asiakkaat olivat lukinneet naiset asuntoihinsa. Miehet rikkovat naisen ja asiakkaan välisen sopimuksen, jolloin naiset eivät voi irrottautua asiakaskontaktista sovitusti. Prostituutiotuotoimijudessa on kyse asiakkaan kanssa tehdystä

kirjoittamattomasta sopimuksesta, jossa naiset vaihtavat seksiä rahalliseen korvaukseen. On sovittu jotain. Sopimuksen tulisi sisältää osapuolten välinen kunnioitus ja sovitusta kaupanehdoista kiinnipitäminen, mutta se ei toteudu välttämättä näin. Itäprostituutiossa asiakkaat rikkovat ja ylittävät naisten asettamia rajoja ja sovituita ehtoja usein (vrt. Kontula 2008, 171).

Se, joka lukitsi minut [asuntoon, P. S.] oli naimisissa. (Olja)

Se, joka lukitsi hänet kahdeksi vuorokaudeksi, oli naimisissa, ja hänet vapautti – kuka? (Alja)

Vaimo tuli. (Olja)

(...) Hakkasko se vaimo sen miehen? (Pia)

Alkoivat tapella, tappelivat ja vaimo löi myös minua. (Olja)

Väkivaltainen tai raju seksi voi liittyä seksiin ja kaupalliseen seksiin. Seksi perustuu pohjimmiltaan biologisten viettien tyydyttämiseen, vaikka seksin kautta ihmiset toteuttavat monenlaisia tarpeitaan. Seksuaalinen vietti on yksi ihmisen voimakkaimpia viettejä. (Apter ym. 2006.) Kaupallisessa seksikontaktissa on kyse asiakkaan vietti- ja/tai fantasiamaailman toteuttamisesta (myös Kontula 2008). Kaupallisessa seksissä suoritteesta maksetaan rahalla, mikä väärin ymmärrettynä voi mahdollistaa naisen esineellistämisen. Tällöin seksiä myyvä nainen (väärin) tulkitaan ostetuksi tavaraksi tai välineeksi, josta on maksettu. Kaupallisesta seksikontaktista puuttuvat usein läheiset, tunnepohjaiset kiintymyksen tunteet, jotka voivat korvautua negatiivisina ”ostettuun tai maksettuun” naiseen liitettävänä tunteina. Sopimuksen edellyttämä kunnioitus asiakkaan ja myyjän välillä voi puuttua. Richard Sennettin (2004, 254) mukaan, ihmisiä ei voi määrätä kohtelemaan toisiaan kunnioittavasti (vrt. keskinäinen sopimus). Vastavuoroisesta tunnustamisesta on neuvoteltava, jolloin neuvottelutilanteeseen vaikuttavat yksilölliset tekijät ja jopa yhteiskuntarakennekin (mt.). Raha voi muodostua vallan välineeksi, joka hämärtää sallitut rajat ja mahdollistaa naisen asettamien rajojen rikkomisen. Prostituutiosta naiset kohtaavat myös asiakkaiden seksuaalisia komplekseja. Asiakkaiden komplekseihin liittämät tunteet, kuten häpeä ja kyvyttömyys siirretään joskus naisiin. Läheskään aina ei ole kyse ”patologisista” asiakkaista, vaikka niitäkin asiakkaiden joukossa on.

Onko hän kokenu, väkivaltaa sillä tavalla miesten taholta, sellasta pahoinpitelyä? Vai onko se enemmän henkistä nöyryytystä? (Pia)

Ei mitään erityistä. Joskus, kun juovat niin... [epäselvää nauhallalla, P. S.]. (Olja)

Seksiä, väkivaltaista seksiä. (Alja)

Kyllä, aina on sellaisia [negatiivisia tilanteita, P. S.]. Olipa ihminen millainen tahansa, aina tulee vastaan tilanteita. Koska ihmiset ovat erilaisia, sanon jälleen kerran, että on olemassa niin ”pahoin komplekseista kärsiviä” ihmisiä. Kyllä on ollut, ja rebellisesti sanottuna, se oli minusta yksinkertaisesti inhottavaa. (Zhenja)

Naiset kuvasivat sitä, että osassa paikallisen prostituution toimintapaikoissa ja -rakenteissa on sovittuja sääntöjä, joita naisten on noudatettava asiakkaiden kanssa. Mikäli nainen ei noudata sopimuksia, hän joutuu maksamaan sakkoja tai hänet voidaan korvata toisella naisella. Naisilta sopimusten noudattamista edellytetään ja vaaditaan, mutta asiakkaille sopimusrikkomukset ovat mahdollisia. Kilpailu asiakkaista on paikallisessa prostituutiossa kiristynyt, joka sallii asiakkaille nämä rikkomukset. Asiakkaat ovat kuitenkin erilaisia miehiä, mutta aina naiset eivät voi valita, vaan maksava asiakas valitsee. Näissä työskentelyehdoissa naisten toimijuus on ratkaisevalla tavalla kaventunut, joka tuottaa ja ylläpitää vastentahtoista toimijuutta.

On sellaisia, jotka maksettuaan kopeekan... vaikka sen nimi on ”tutustumisklubi/treffiklubi”, ei siellä sanota, että pitää välttämättä olla ”sitä” [seksiä, P. S.], mutta on sellaisia asiakkaita, jotka väkivalloin... Vaikka et tahdo, sinun täytyy. Sinusta on maksettu. (Vera)

Prostituutioon voi liittyä myös *taloudellista väkivaltaa* (vrt. Nyqvist 2001; Husso 2003). Asiakkaat rikkovat sopimuksia ja jättävät maksamatta seksikontaktista tai etukäteen maksetut rahat otetaan takaisin seksikontaktin jälkeen. Taloudellinen väkivalta on mahdollista erityisesti tilanteissa, joissa naiset työskentelevät itsenäisesti. Luvussa viisi olen kirjoittanut viisumiin liittyvien kutsujen tehtailemista liikkuvassa prostituutiosta, mihin voi liittyä kiristämistä. Tällöin naiset joutuvat jäämään kutsujan luotietyksi ajaksi maksamaan kutsua seksillä, jonka jälkeen he voivat työ-

kennellä rahallista korvausta vastaan. Naisten kokemuksissa tämä ei ole yleistä, mutta joskus näin on tapahtunut. Kutsuja voi myös mahdollistaa naisten työskentelyn omassa asunnossaan tai jossain muussa paikassa. Naiset kertoivat pelkäävänsä seksikontaktista maksamatta jättämistä. Jos asiakas jättää maksamatta, naiset kokivat sen puhtaana hyväksikäyttönä (myös Kontula 2008).

Minulle on käynyt niin, että kun menee sinne, niin rahoja ei ole maksettu. Se on erittäin epämurkavaa. Sitten kun taas menee, niin ajattelee, että mitä jos taas...? On ollut vain sellaista, että eivät anna rahoja, petkuttavat. Ja sitten, kun on pitemmän aikaa, niin tietää jo heistä monia, millainen ihminen on ja mitä hän... Uudet tietysti pelottavat, mutta vanhat jo ikään kuin tuntee. (Sonja)

... minä tapasin siellä miehen. Lähdin hänen luokseen. Ensinnäkään hän ei maksanut minulle. Mutta mitään erityistä väkivaltaa ei ole sattunut. Minusta se mies ei käyttäytynyt oikein hyvin, pelkästään käytti minua. Minä olen sen jälkeen pelännyt. (Margarita)

Naiset kuvasivat haastatteluissa myös sitä, että osa liikkuvassa prostituutiossa työskentelevistä naisista on varastanut tai huijannut asiakkaita, josta seuraa ongelmia muillekin naisille. Yhden teot määrittävät muidenkin tekoja. Naiset kertoivat, että kun asiakas on kerran ”putsattu”, suhtautuminen muuttuu epäileväksi kaikkia kohtaan. Ulkomaalaisia asiakkaita huijataan naisten kertomusten mukaan myös Murmanskissa, mikä oli joidenkin naisten mielestä oikeutettua juuri asiakkaiden ulkomaalaisuuden vuoksi. Naiset korostivat sitä, että nuoremmat naiset huijaavat ja varastavat enemmän. Voi olla, että naiset kostavat asiakkailleen kokemiaan vääryksiä tai he haluavat vain rahaa. On mahdollista, etteivät nuoret ole sisäistäneet vielä prostituutiokulttuurin toimintatapoja ja yhteisiä pelisääntöjä (vrt. Benjamin & Masters 1964, 31; Kontula 2005, 27; 2008, 171) tai he eivät pidä niistä kiinni, koska asiakkaatkin rikkovat sääntöjä. Sopimusten rikkomisen ja naisten rajojen toistuvat ylitykset ovat usein läsnä naisten kertomuksissa. Liikkuvassa prostituutiossa naiset voidaan tulkita kasvottomaksi joukoksi, ”Tatianoiksi”, jolloin yhden naisen teot ovat kostettavissa kenelle tahansa. Tällöin oikeutusta ei haeta yksilöllisyydestä, vaan leimatusta kategoriasta, jossa jokainen on toisensa kaltainen (vrt. Jokinen ym. 2004).

Mutta sellaisia tosi pahoja juttuja en ole kuullut. Mutta sellaista olen kuullut, että tytöt ovat varastaneet [asiakkaalta, P. S.] jotain, ja sitten heidät on tietysti hakattu pahasti. Mutta minulle ei ole tapahtunut sellaista. (Vera)

Eräässä haastattelussa nainen kuvasi asiakaskokemusta, sitä miltä hänestä tuntuu ja miten hän kohtaa väkivaltaa paikallisessa prostituutiossa. Hän kertoi kokeneensa avointa fyysistä väkivaltaa vain kerran, kieltäytyessään ryhmäseksistä, jolloin häntä oli lyöty. Nainen koki kohtaavansa useammin henkistä väkivaltaa, joka voi olla kokemuksellisesti pahempi kuin lyönti. Henkinen väkivalta toistuu asiakassuhteissa, joissa ei ole jäljellä arvostuksen rippeitäkään tai inhimillisyyttä. Naisen kokemuksissa tulevat esille myös esineellistäminen, alistaminen ja mitätointi asiakkaiden taholta. Don Kulick (2005, 211–213) on tuonut esiin näkemyksen, että prostituution seuraukset ovat raskaat kaikille naisille, koska se normalisoi ja tekee hyväksyttäväksi naisia esineellistävän ilmapiiriin. Leo Nyqvist (2006, 142) kuvaa seksuaalisesti loukkaavan ja alistavan puheen yhdeksi seksuaalisen väkivallan muodoksi. Nöyryytys asiakas-kontaktissa tuottaa häpeän kokemuksen. Kokemuksesta kertominenkin oli vaikeaa, koska nainen joutui jakamaan häpeän kokemuksen ja paljastamaan itsensä (vrt. Ronkainen 1999). Naisen kokemukset kuvaavat pelkistetysti sitä, mitä maksullinen seksikontakti voi olla, kun tunteet ja keskinäinen kunnioitus puuttuvat. Nainen on konkreettisesti *se toinen*, maksettu toinen, jolla ei oikeastaan ole edes ihmisarvoa. Ei nimeä, yksinkertaisesti vain huora. Miehen sanat, *kukaan ei* kutsu sinua nimeltä, sijoittavat naisen nimettömiin, kasvottomiin ”muihin”. Eroa julistaessaan toiseus on samuuden kieltämistä, rajan vetämistä meidän ja muiden välille. Toiseus merkitsee alistamista ja pois sulkemista, jokin tai joku on toiseutettu. (Löyty 2005, 9.)

En tiedä, miten kertoisin. [en haluaisi puhua tällaisista asioista, P. S.] No se, että minulle sanotaan, että ”minä olen maksanut sinusta, riisuudu!”. Minä sanon, että poltetaan ensin tupakki, tutustutaan. (Vera)

”Miksi minun pitäisi sinun kanssasi tutustua? Kukaan ei kutsu sinua nimellä.” [asiakas sanoo, P. S.] (Vera)

No... sitten on pakko riisuutua. Sitten istut keittiössä pöydän ääressä alasti ja sanot, että se [puhetapa, P. S.] ei ole sopivaa käytöstä. (Vera)

Veran kertomuksessa on läsnä asiakassuhteen ristiriitainen ilmapiiri. Alastomana keittiön pöydän ääressä istuminen tuo pelkistetyksi esiin tilan, kohtaamisen paljouden ja kylmyyden. Kaikki ylimääräinen on riisuttu pois. Kauempana ei voisi enää olla hämärä punainen interiööri raskaine samettiverhoineen, joka mielikuvissa voi häivähtää puhuttaessa kaupallisen seksin traditionaalisesta näyttämöstä. Kaikki on vain pelkistettyä, äärimmäisen paljasta, vailla mitään. On vain pakko.

Monenlaisia pelkoja

*Mitä hän ite määrittää riskeiksi? Mitä ne hänen mielestään ovat?
(Pia)*

*No, riskit ovat, miten sanoisin,... Miehet eivät ole riski, vaan vaikkapa poliisi, ymmärrättekö. Lisäksi voi olla jonkinlainen provokaatio...
(Sonja)*

Sitäkö sinä olet pelännyt? (Alja)

Kyllä, minä olen pelännyt sitä, että minua ei päästetä, minulle ei myönnetä viisumia. (Sonja)

Liikkuvassa prostituutiossa työskentelevät naiset tietävät yleensä, että prostituution harjoittamisesta kiinnijääminen Suomessa merkitsee maasta *käännyttämistä ja matkustuskieltoa* (ks. UlkomaalaisL). Aina naiset eivät ole tietoisia siitä, mikä lainsäädännön ja prostituution välinen suhde eri maissa on. Lainsäädännössä tapahtuneet muutokset eivät kantaudu välttämättä Venäjälle asti, ja välittyvässä tiedossa voi olla puutteita.

Tietääkö hän meidän lainsäädännöstä, että ulkomaalaislaki sanoo, että seksipalvelujen myynti on rangaistavaa. (Pia)

Minä olen kuullut, että se on ikään kuin sallittua, kunhan maksaa veroja, niin saa olla rauhassa. Mutta en ole kuullut siitä, että se olisi kiellettyä. (Margarita)

Naiset kertoivat pelkäävänsä Pohjoismaissa *poliisia*. Pelkoa värittävät osittain naisten oma yhteiskunnalliskulttuurinen konteksti ja miliisien toiminta tässä kontekstissa. Venäjällä lainvalvontajärjestelmä on monilta osin korruptoitunut, ja siinä esiintyy paljon oman edun tavoittelua toisten kustannuksella (Urponen 2002). Omaa asemaa ja valtaa voidaan käyttää häikäilemättömästi hyväksi alistetussa asemassa oleviin ihmisiin. Järjes-

telmässä on vähän sijaa luottamuksen ja kunnioituksen synnylle. Myös naisten aikaisemmat kokemukset avun hakemisen mitätöinnistä estävät turvautumista viranomaisiin. Tutkimusaineistossa on useita mainintoja miliisien huonosta kohtelusta ja heidän toimintatavoistaan. Itä-Euroopassa prostituoitujen ja ihmiskaupan uhrien huonosta kohtelusta, jopa seksiin pakottamisesta, on havaintoja tutkimuksissa (esim. Brunovskis & Surtees 2007). Naisten prostituution harjoittamiseen liittyy ulkopuolelta tulevia riskitekijöitä ja joskus riskien olemassaolon tiedostaminen estävät naisia hakemasta apua viranomaisilta. Viranomaisiin ei turvauduta lievissä rikkomuksissa, vaan näissä tilanteissa on kyse jostain vakavammasta. Pohjoismaissa naisten kuljettajat voivat joskus auttaa naisia, mutta yleensä heitä ei ole liitetty ”auttajaverkostoon”. He vain kuljettavat naisia. Prostituution harjoittamisesta kiinnijääminen merkitsee naisille tulojen loppumista ja paluuta köyhyteen.

Kohdemaissa pelon tunnetta aiheuttavat myös *rajaviranomaiset* sekä *paikalliset naiset*, jotka voivat ilmiantaa heidät. Naiset pelkäävät rajaviranomaisia siksi, etteivät nämä päästä heitä jostain syystä rajan yli. Kohdemaan paikallisessa ympäristössä naiset kokivat pelkäävänsä kaupassa asioidessaankin paikallisia naisia ja näiden suhtautumista heihin. Myös naapurit aiheuttavat pelkoa.

Tiedättekö, norjalaiset naiset, ja myös ruotsalaiset ja suomalaiset naiset... heistä tietysti näkyy heidän suhtautumisensa venäläisiin prostituoituihin, siis vihamielisyys, yksinkertaisesti luonnoton vihamielisyys, ja sen huomaa, sen tuntee. (Zhenja)

Minä pelkään aina. Aina pelkään. Pelkään teidän poliisejanne, esimerkiksi, kun on jonkun miehen auton kyydissä, poliisit saattavat pysäyttää ja katsoa passin ja siinä sitä ollaan. Hyvästi vaan! Kyllä minä pelkään aina. Ja pelkään teidän naisianne ... Niin, naapurit. Kun tulen miehen luo, niin pelkään, että voi hyvä luoja, kunpa naapurit ei vaan näkisi. (Ludmila)

Paikallinen prostituutio ja liikkuva prostituutio merkityksellistyvät *erilaisina toimintaympäristöinä*, joissa on omat riskinsä. Toiminta liikkuvassa prostituutiossa sijoittuu vieraaseen maahan. Tällöin pelkoa hallitsee oudon toimintaympäristön aiheuttama pelko ja se, mitä tässä tilassa on koettu aikaisemmin. Menneisyyden kokemukset muovaavat nykyisyyttä

ja tulevaisuutta. Outo ja vieras toimintaympäristö kehystää toimijuutta ulkomailla, joka tuottaa turvattomuutta (vrt. Thorbek & Battanaik 2003). Naiset eivät yleensä osaa liikkua eri paikkakunnilla itsenäisesti ja he eivät välttämättä hahmota sitä, missä he kulloinkin ovat. Prostituutio-toimijuus ulkomailla rajaa vapaata liikkumista. Mikäli naiset ajautuvat ongelmatilanteisiin, he eivät välttämättä osaa, eivätkä uskalla hakea apua. Naisten kokemuksissa kielitaidottomuus estää myös avun hakemista.

... onko hän kokenut mitään semmosia inhottavia kokemuksia, henkeä olis uhattu tai...? (Pia)

On ollut. On ollut negatiivisia kokemuksia. Kun lähdin autolla miehen mukaan, kävi ilmi, että mies ei ollut täysin adekvaatti, siis ei ollut henkisesti normaali (...) Oli talvi. Minulla ei ollut mitään paikkaa minne mennä. Enkä tiennyt ollenkaan, missä olen. Tiesin, että olen jossain [paikka poistettu, P. S.] ympäristössä. Mutta siellä oli joku kylän tyyppinen, tai sellaista, siellä oli taloja, mutta en tosiaankaan tiennyt, minne mennä. (Sofia)

Siellä on [ulkomailla, P. S.] joka tapauksessa pelottavaa. (Olja)

Vakavassa hätätilanteessa naiset ovat valmiita turvautumaan lähes mihin tahansa. Sofian kertomuksessa hän uskaltautui lopulta tuntemattomaan taloon hakemaan apua. Hän otti samalla riskin, että hänet voidaan ilmi-antaa. Yleensä naiset jakavat ongelmansa vain omassa ”klaanissaan”, koska maasta käännytys merkitsee taloudellisen tilanteen romahtamista. Paikallisessa prostituutiossa työskentelevät pienten lasten äidit pelkäävät eniten lastensuojeluviranomaisia ja miliisiä. Murmansk on naisten arjen toimintaympäristö, jossa liikkuminen, avunsaanti epävirallisista verkostoissa sekä toimiminen äidinkielellä rakentavat turvallisempaa tilallista toimijuutta. Pelko leimautumisesta on paikallisuudessa kuitenkin todellinen, jolta liikkuvassa prostituutiossa työskentelevät yleensä välttyvät (vrt. Kontula 2008, 74; Spanger 2003, 180; ks. myös Meretrix 2001, 132–133). Avun ja tuen tarpeen sekä kontrollin ristiriitainen sidos on käsin kosketeltavissa, mikä kehystää ristiriitaista sijoittumista prostituutiossa. Paikallisen ja liikkuvan prostituution toimintaympäristöissä on riskinsä, mutta myös joustonsa.

6.4 Kaksoiselämää – salaamisen taakka

Yritän ottaa keikkoja päivällä, jotta vanhempi [lapsi, P. S.] näkisi vähemmän, mitä tapahtuu. Vanhempi kyllä kysyy, mistä olen saanut rahaa, mutta minä yritän vältellä sitä. (Vera)

Ei kukaan tiennyt, eivät lapset, ei kukaan tiennyt siitä. (Lena)

Prostituutiota harjoittavat naiset eivät altistu samalla tavalla prostituution stigmalle. Työskentelyareenat määrittävät sitä, kuinka julkisesti työtä joutuu tekemään. (Ks. Kontula 2008, 64; Plummer 1975, 77–79.) Naisten elämä liikkuvassa prostituutiossa jakautuu kokemuksellisesti kahteen erilaiseen elämän osa-alueeseen: prostituutiota harjoittavan naisen salattavaan elämään sekä arjen elämään Murmanskissa. Kyse ei ole kuitenkaan selkeästi kahtia jakautuvista maailmoista. Henkisesti naiset eivät usein kykene pitämään osa-alueita erillään, vaikka ne ovat fyysisesti omia maailmojaan ja kaukana toisistaan. Pohjoismaisessa prostituutiossa maantieteellinen etäisyys mahdollistaa psyykkistä etäännyttämistä, koska prostituutiotoimijuus ei sijoitu omaan arkiseen elämysympäristöön. Liikkuva prostituutio määrittyy naisten kokemuksissa periodimaisena toimintana, missä naiset työskentelevät selkein ajanjaksoina ja toiminta lomittuu katkoksin arjen elämään. Periodit ovat usein epäsäännöllisiä. Prostituution harjoittaminen merkitsee toimijuutta rajan toisella puolella, josta palataan takaisin kotimaahan (vrt. Morokvasic 2004) ja kaikki on jälleen toisin. Paikallisessa toimintaympäristössä naisten prostituutiotoimijuus on arjen elinpiirissä. Työskentely voi olla lähes päivittäistä, jolloin prostituutio lomittuu osaksi arkea. Prostituutio merkityksellistyy työnä arkisissa elämäntilanteissa (esim. Adkins 1995, 158; Sanders 2005, 322; Kontula 2008), joissa sillä hetkellä ei ole muita tai parempia vaihtoehtoja nähtävissä.

Naiset eivät yleensä kerro prostituution harjoittamisesta edes lähimmille naisystävillään, mitä prostituution stigma määrittää. On todennäköistä, että liikkuvassa prostituutiossa työskentelevien naisten lähimmät ystävät tietävät tai aavistavat jotain. Toistuvia matkoja ulkomaille on vaikeaa selittää uskottavasti muille. Ulkomailla harjoitettava prostituutio on paikallisuudessa ihmisten yleisessä tiedossa, jolloin naisten ystävät osaavat epäillä matkojen tarkoitusta. Prostituution tabuluonne (Ranz 2009a) määrittää sitä, että vaikka tiedetään, niin asiasta ei puhuta ääneen.

Moraali määrittää prostituution harjoittamisen salaisuutta, joka ylläpitää suojattua toimijuutta ja rajaa puheeksi ottamisen mahdollisuuksia.

Salaisuuden kantaminen sisällä on kokemuksellisesti raskasta. Elämässä on osa-alue, jota naiset eivät välttämättä jaa kenenkään kanssa. Kokemusten jakaminen voi olla mahdollista liikkuvassa prostituutiosta ainoastaan ”klaanissa”, silloin kun matkustetaan. Salaisuuteen kiinnittyy monia, joskus vaikeita, yksilöä murtavia kokemuksia ja monenlaisia tunteita. Naisten kokemuksiin kiinnittyy häpeää, huononmuudentunnetta, likaisuutta ja toiseutta (vrt. esim. Ronkainen 1999, 135; Honkatukia & Pösö 2004, 143; Honkatukia 2008, 88). Vaikka lähipiiri tietäisi prostituutiosta, kyse on lähes poikkeuksetta vain tietämisestä, ei asian luotamuksellisesta jakamisesta. Prostituution harjoittaminen on tabu, josta omana kokemuksena ei yleensä voida puhua. Tabuluonteiset salaisuudet ovat kaikkein vaikeimmin jaettavissa olevia asioita (Laitinen 2004; 2009). Prostituution salaisuuteen yhdistyvät ulkoa tuleva moraalinen tuomitseminen sekä sisäiset häpeän ja arvottomuuden tunteet. Monet naiset kantavat sisällään näitä kokemuksia koko elämänsä ja jäävät niiden vangiksi tavalla tai toisella. Monet ovat kokeneet prostituutiota harjoittaessaan traumatisoivia kokemuksia, ja he tarvitsisivat ammatillista apua. Haastatteluissa tuli esille se, että puhuminen ja kokemusten jakaminen helpottavat oloa, auttavat jäsentämään kokemuksia ja suhteuttamaan niiden merkityksiä omiin elämäntilanteisiin (vrt. myös Husso 2003). Jos vain olisi joku, johon uskaltaisi luottaa. Naiset korostavat sitä, että on tärkeää, ettei kuulija tuomitsisi tehtyjä ratkaisuja, vaan kykenisi ymmärtämään. Naisten tiedetyksi tulemisen mahdollisuudet ovat rajalliset. (Mt., 252–253.)

Ensinnäkin se auttaa, että voi jollekin kertoa siitä. Sellaisia ihmisiä on erittäin vähän. Siksi me tulemme tänne [kriisikeskus Allaan, P. S.], keskustelemme ja tulee helpompi olo. Hän neuvoa ja tukee ja sanoo mielipiteensä. Kun saa kerrottua jollekin, niin olo helpottuu. Tärkeintä on, että voi uskoutua jollekin. Sellaisia ihmisiä on tosi vähän, jolle voi kertoa.” (Natasha)

Kokeeko hän, että tämä kaksoiselämä, että onko se, se raskas tekijä tässä asiassa, että sitä ei voi kertoa kenellekään? (Pia)

Kyllä se vaikuttaa. Joskus haluttaa jollekin jotakin kertoa, mutta ei monellekaan voi kertoa... [epäselvää, puhuvat päällekkäin, P. S.] (Nadja)

Onko hän kokenut ite mitenkään ristiriitaisena sitä, että pitää toinen puoli elämästä salata? (Pia)

On se raskasta. Henkisesti raskasta, koska kaikki tutut ja ystävät, joiden kanssa juttelee, eivät tiedä siitä. Henkisesti raskasta. (Sofia)

Prostituutio kokemuksista kertominen voi olla mahdollista valikoidusti. Zhenja ja Ludmila olivat kertoneet asiasta lähipiirissään. Heidän kokemuksissaan prostituutio on jo historiaa, ei nykypäivää. Aika mahdollistaa kokemuksista ja niihin kiinnittyvistä tunteista etäntymistä ja irrottautumista. Kun kokemus on tuoreena tunnemuistissa, se kiinnittyy mieleen ja ruumiseen: muistot ja tunteet ovat läsnä, jolloin kokemusten jakaminen ei usein ole mahdollista. Kaikki eivät halua, eivätkä kykene koskaan puhumaan kokemuksistaan. Haastattelussa Zhenja kuvasi kertomiskokemusta siten, että mikäli ystävät olisivat tuominneet hänet, hänen psyykeensä olisi hajonnut. Kertominen oli ainoa tapa pitää itsensä koossa prostituution lopettamisen jälkeen. Marita Husso (2003, 252) tuo tutkimuksessaan esille (väkivallasta) puhumisen ensimmäiseksi askeleeksi, joka mahdollistaa siirtymisen kohti selviytymisen kokemusta. Sisäinen tarve kertomiseen voi olla joskus niin suuri, ettei asiaa voida enää salata. Kertomisella etsitään vapautusta – tunnustamista, jotta salaisuutta ympäröivät kahleet saataisiin rikottua. Kertominen voi olla eheyttävä kokemus, jossa tapahtunutta jäsennetään itselle toisen kanssa ja tapahtuneelle on mahdollista löytää jokin mieli. Kokemukset eivät unohdu, mutta niitä on mahdollista siirtää sivuun. Zhenja kuvasi prostituution merkinneen työtä elämäntilanteessa, jossa ei ollut muuta ratkaisua löydettävissä sillä hetkellä. Kokemuksellisesti se on merkinnyt moraalisten arvojen hylkäämistä.

... läheiseni tietävät siitä, en ole peitellyt sitä. Kaikki minun tuttuni tietävät. Myös minun miesystäväni tietää. Voin kertoa, että jopa miesystäväni, jonka kanssa nyt seurustelen, tietää siitä. En pidä sitä alhaisena, ymmärrättekö, minusta se ei ole alhaista. (Zhenja)

Elämä pakotti hänet siihen. (Alja)

Kyllä, elämä pakotti siihen, eikä sitä saa hävetä, eikä tuomita. Ymmärrättekö, minä olen vain yksi ihminen teidän edessänne puhumassa, tämä on minun kohtaloni ja minun elämäni. Hintaa, jonka olen maksanut siitä ajasta, joka oli erittäin hermoille käyvää työtä, niin

se oli vain työtä. Ymmärrätkö, siinä täytyy hylätä omat moraaliset arvonsa. Se on kauheaa. Ja sitä on vaikea unohtaa, uskokaa minua, se ei unohdu koskaan. Se täytyy vain siirtää syrjään... Jos minun ystäväni olisivat tuominneet minut, olisin varmaankin murtunut. Ystäväni sanoivat, että minulla ei ollut muuta vaihtoehtoa. Kukaan ei sanonut, että tein väärin. He sanoivat, että iloitsevat siitä, että selvisin yli-päättään, ja että minusta on tullut ”normaali” ihminen. Mutta minä olen maksanut... (Zhenja)

Minulla siitä tietävät käytännössä kaikki, mitä tein, paitsi lapset ja entinen aviomies. Jopa rakastajani tietävät, mitä tein. En halua mitään salaisuuksia, no, elämä on sellaista. (Ludmila)

Prostituutio halutaan kuitenkin salata vanhemmilta, sukulaisilta ja lapsilta. Moraali määrittää tiedon luonteeltaan salaiseksi, tiedon jakaminen valikoituu ja rajaa tiedon yleensä läheisten ulottumattomiin. Harjoittaessaan prostituutiota Zhenja auttoi muualla asuvia iäkkäitä ja köyhiä sukulaisiaan taloudellisesti. Hänen ollessa itse aikoinaan puilla paljailta, hän ei voinut kuitenkaan kääntyä omassa hädässään sukulaistensa puoleen. Vanhempien ihmisten kunnioitus estää tämän. Naiset kuvasivat sitä, ettei vanhempia ihmisiä saa rasittaa omilla murheillaan, vaan nuorten on pärjättävä omillaan. Aida tukee myös äitiään taloudellisesti. Vanhemmat ovat eronneet ja äidin taloudellinen tilanne on heikko. Taloudellinen vastuunkanto on velvollisuus ja kunniaakysymys, mutta myös yhteiskunnan rakenteista johtuva pakko. Naiset joutuvat kuitenkin salaamaan tulolähteensä. Tutkimusjoukossa ainoastaan kahden naisen äiti tiesi prostituution harjoittamisesta.

(...) ja sukulaiset eivät saa koskaan tietää, mutta... Niin, he ovat kaukana, ja muutenkaan he eivät saa tietää... (Zhenja)

No sitten, kuka tietää, että hän käy siellä ulkomailla? Mitä hän sanoo, kun hän äitille lähettää rahaa, että mistä hän on saanu sitä? Tietääkö... muita naisia täältä Murmanskista? (Pia)

Ei kukaan. (Aida)

Entäs äiti, kun lähettää rahaa, mistä hän sanoo saaneensa sitä? (Pia)

*No minä selitän niin, että olen tehnyt töitä, ihan kuin olisin töissä...
Useissa paikoissa, olen töissä. (Aida)*

Moraalisten rajojen rikkomista määrittävät toimijuuden tilalliset mahdollisuudet. Rajat ovat rikottavissa ulkomailla harjoitettavassa prostituutiossa – etäällä, mutta ei paikallisuudessa. Tila toimii portinvartijana. Prostituutioon aiheuttama häpeä ei kiinnity ainoastaan naiseen, vaan prostituution harjoittamisen stigma kietoutuu naisten läheisiin. Naiset, joilla on mahdollisuus valita, prostituutiotoimijuuden moraaliset rajat asettuvat tähän. Paikallisessa prostituutiossa työskentelevien naisten elämässä kielteiset heijasteet ovat vaikeammin hallittavissa. Murmanskissa järjestetyssä ”korkean tason” pohjoismaisessa tapaamisessa¹⁵ useimmat venäläiset tahot esittivät näkemyksiä siitä, että monet naiset työskentelevät aluksi paikallisessa prostituutiossa, josta heidät on helppo rekrytoida naiskaupan uhreiksi ulkomaille. Tutkimuksen tuottama tieto ei tue tätä näkemystä. Usein naiset lähtevät työskentelemään pohjoisen liikkuvaan prostituutioon ja mikäli tämä ovi jostain syystä sulkeutuu, naiset voivat siirtyä harjoittamaan prostituutiota kotikaupungissa. Näissä tilanteissa päätökseen vaikuttavat muut tekijät, kuten perhe, lapset ja ennen kaikkea taloudellinen kokonaistilanne. Monet naiset lopettavat työskentelyn liikkuvan prostituution jälkeen. Liikkuva prostituutio mahdollistaa naisten arjen elämää eri tavalla kuin paikallinen prostituutio.

Ei Murmanskissa [harjoita prostituutiota, P. S.]. Sen takia ei Murmanskissa, koska täällä on tosi paljon tuttuja ja ystäviä, ja lapset, enkä halua, että he saisivat tietää siitä, että minä... Vain ulkomailla. (Ludmila)

Prostituutiotoimijuus sijoittuu naisten maailman, ”suljettuun piiriin” tai ”klaaniin”. Usein on vallalla yleistävä näkemys, että prostituutiossa olevat naiset viettävät paljon aikaa keskenään myös vapaa-ajalla (vrt. Kontula 2008). Yhdessä olemista määrittävät kuitenkin prostituution rakenteet, naisten yksilölliset elämäntilanteet ja kulttuuriset tekijät (myös Lisborg 2003, 158). Liikkuvassa prostituutiossa työskentelevät naiset voivat olla

15 Regional High-Level Meeting: “Collaboration of the State and Non-governmental Organization against Trafficking in Women and Girl from Murmansk Region”. 24–26.2.2005, Murmansk, Russian Federation.

satunnaisesti tekemisissä kotipaikkakunnalla toistensa kanssa, mutta eivät systemaattisesti. Naisten toimijuutta kotikaupungissa määrittävät usein arjen reunaehdot: lapset, miehet, ystävättäret, vanhemmat ja arkinen työssäkäynti. He elävät tavallisen naisen tavallista arkea, kaikkinen huolineen, murheineen ja iloineen. Prostituutio on yksi osa-alue elämässä, joka yritetään unohtaa kotikaupungissa. Yhteinen salaisuus paikantuu Pohjoismaihin, mikä mahdollistaa ajoittaisen etäännyttämisen, ulossulkemisen ja unohtamisen. Matkojen aikana naiset voivat olla tiiviisti yhdessä tai pitää yhteyttä puhelimitse ja tukea toisiaan. Pohjoismaissa matkustaa kuitenkin useampia pieniä ryhmiä ja osa naisista matkustaa yksin tai yhdessä ystävättärensä kanssa. Kaiken kattavaa, prostituution mukanaan tuomaa solidaarisuutta, ei ole olemassa. Prostituutio ei ole elementti, joka liimaa naiset toisiinsa, vaan ystävyyssuhteet syntyvät yksilöllisesti. Matkustettaessa keskinäinen tuki omassa piirissä on yleensä tärkeä.

No ei niin, että olisimme ystäviä. Me emme ole ystäviä, mutta jos satumme ulkona tapaamaan [Murmanskissa, P. S.], niin kyllä me juttelemme. Mutta ystävättäriä emme ole. Saatamme soittaa, mutta emme varsinaisesti ole ystäviä. (Sonja)

Hänestä [Nadjasta, P. S.] tuli heidän ”klaaninsa” jäsen, yksi heistä. He [prostituutiota harjoittavat, P. S.] pelkäävät ainoastaan niitä, jotka eivät kuulu heidän ”klaaniinsa”. Heillä on oma pikku maailmansa, jonne he eivät päästä ketään ulkopuolisia. (Alja)

Onko se suljettu piiri semmoinen, eikä siellä voi puhua myös vaikeista asioista sitten ja omasta jaksamisesta? (Pia)

He yksinkertaisesti tukevat toisiaan kovasti, siinä tilanteessa [matkustettaessa, P. S.]. Jos joku on huonosti, se kerrotaan muille, ja toiset ovat siinä ympärillä lohduttamassa. (Nadja)

Klaani sitoo naiset matkoilla yhteen. Prostituutio merkitsee porttia maailmaan, jonne ulkopuolisilta on pääsy kielletty. Sinne ei haluta tirkistelijöitä, koska monia ulkopuolella olevia ihmisiä kiehtoo tämä stigman rasiittama, kielletty alue (myös Kontula 2008). Naiset tietävät, että klaanissa toisiin voi luottaa, koska heitä yhdistää salattu prostituutiotoimijuus rajan takana. Pelko kohdistuu ulkopuolella oleviin, jotka voivat vahingoittaa naisten toimijuutta. Mitä pienempi tietävien piiri on, sitä paremmat ovat mahdollisuudet säilyttää salaisuus kotimaassa. Laittomuus ja stigma

ylläpitävät salaisuutta. Rajapinnalla ovat asiakkaat ja tukirakenteisiin tarvittavat toimijat, jotka ovat sitoutuneet salaisuuteen. Rajapinnalle pääsetään joskus muita ihmisiä, kuten vapaaehtoistyöntekijöitä, naisia tukevien virallisten tai puolivirallisten organisaatioiden toimijoita ja joskus tutkijoita.

Paikallisessa prostituutiossa naisten keskinäiset suhteet rakentuvat eritavalla, jolloin osa naisista viettää keskenään aikaa vapaa-ajallakin (informantti, areena2). Yhdessäolon tiiviyyttä määrittävät ainakin seuraavat tekijät: pienet lapset, puoliso tai muu palkkatyö Murmanskissa, jotka muuttavat sosiaalista verkostoa ja kiinnittävät naiset tiukemmin arkiin velvoitteisiin. Paikallisessa prostituutiossa työskentelevät ovat usein nuoria. Toinen tekijä määrittänyt työskentelyareenan kautta. Murmanskissa naiset työskentelevät usein klubeilla, firmoissa tai hotelleissa, ja osa työtovereista on pitkäaikaisia, jolloin ystävyysuhteita syntyy myös työn kautta. Työskentelyrytmi paikallisessa prostituutiossa on säännöllisempi, jolloin naiset ovat työpaikalla useammin. Kolmas tekijä on asian salaaminen ulkopuolisilta. Paikallisessa prostituutiossa työskentelevätkään eivät haluaisi, että prostituution harjoittamisesta tiedetään. Salaisuuden säilyttäminen on kuitenkin vaikeaa. Naiset hakeutuvat toisensa seuraan myös silloin, kun he haluavat rentoutua vapaa-ajalla. Tällöin heidän ei tarvitse pelätä paljastuvansa. Nuorten naisten elämässä firman tai klubin työntekijät voivat olla joskus myös ainoa turvaverkko. Muita läheisverkostoja ei ole paikkakunnalla, tai suhteet läheisiin ovat katkenneet. Alemmuus ja syyllisyyden tunteet voivat johtaa siihen, että suhteet omaisiin, sukulaisiin ja tuttaviihin valikoituvat ja kapeutuvat prostituutiota harjoitettaessa (Markkula 1981, 147).

Onko naiset kaareita keskenään, jotka työskentelee samassa firmassa, että onko ne sillai ystäviä, että ne voi puhua toisillensa? (Pia)

He ovat aina yhdessä. He saattavat jopa lähteä jonnekin lomalle kahdestaan, koska he eivät [voi tai halua, P. S.] olla muiden kanssa. He eivät voi kertoa mitään... toisilleen kyllä. (Tatiana)

Heillä on suljettu (ystävä) piiri. (Alja)

Ja keskustelunaiheet ovat sellaisia, että eivät voi muille puhua. Mutta joku voi tietenkin viettää kaksoiselämää, jutella muista asioista. Tavallisesti tytöt ovat jatkuvasti yhdessä, ovat ystäviä keskenään. (Tatiana)

*Kuinka pystytte säilyttämään anonymiteettinne täällä Murmanskissa?
(Pia)*

*En mitenkään. Miten voi muka toimia niin, ettei kukaan tietäisi?
Kun asiakkaat tilaavat minut, he näkevät minun kasvoni. Jos sellainen
mies tulee vastaan, teeskentelemme, ettemme tunne toisiamme,
koska he pettävät vaimojaan. Ei sitä kukaan julkisesti kerro, että tilaa
tyttöjä. (Viktoria)*

Moraali ja laittomuus määrittävät tiedon siten, että naiset ja asiakkaat haluavat pitää tiedon yleensä itsellään. Tiedon leviäminen aiheuttaa usein ongelmia ulkopuolisten ihmisten kanssa. Liikkuvan prostituution salaisuus paikantuu tilallisesti ja ajallisesti (vrt. Laitinen 2004). Erilaiset teot, henkiset ja ruumiilliset kokemukset ja tunteet sijoittuvat tiloissa ja ajassa, jolloin ulkopuolella oleminen mahdollistaa tilan ”vapaudelle”. Tällöin on mahdollisuus etäännyä. Tilaan paikantuvien tekojen ja kokemuksien historia merkityksellistää myös nykyisyyttä, mitä tässä tilassa on koettu aikaisemmin. Naisten prostituutiotoimijuutta kehystävät myös toisten tuottama tieto ja kokemukset näistä tiloista.

Tutkimuksellisesti kiinnostava ulottuvuus, joka avaa osaltaan naisten paikkaa, ovat naisten suhteet avo-/aviopuolisoihin, puolisoiden asennoituminen tai tietämys naisten prostituutiossa mukanaolosta. Tutkimusjoukon naisista osa on naimisissa tai elää parisuhteessa. Naiset kokivat suhteensa puolisoihin usein ongelmallisina ja osa heistä oli eronnut aikaisemmin väkivaltaisesta tai päihdeongelmaisesta puolisoistaan. Osalla naisista avioliitto oli haastatteluhetkellä eron partaalla tai he asuivat jo asumuserossa. Avioliitto näyttäytyy tutkimusjoukon naisten elämässä monesti kullassa, jota ylläpidetään kulttuuristen ja taloudellisten tekijöiden sekä lasten vuoksi. Naiset toivoivat, ettei lasten tarvitsisi kasvaa isättöminä. Miesten suhteet lapsiin etäännyvät ja katkeavat usein avioeron jälkeen. Tutkimusjoukon naisista osa oli menettänyt oman isänsä varhain tai isä ei ole koskaan ollut heidän elämässään mukana. Naiset salaavat prostituution yleensä puolisoiltaan, mutta puoliso voi tietääkin asiasta (myös Uotinen 2005). Aviomiehet eivät näytä aina välittävän siitä, mistä naisten ansaitsemat rahat ovat lähtöisin. Prostituutiossa ansaittuja tuloja naiset eivät anna puolisoilleen, vaan piilottavat ne tarvittaessa.

On sellaisiakin, joiden mies tietää, että nainen työskentelee tai käy keikalla. Perheessä saattaa olla hankala tilanne, rahavaikeuksia tai sellaista. On sellaisiakin, joiden mies tietää... (Tatiana)

Eli mies hyväksyy sen, että nainen elättää sillä tavalla...? (Pia)
Sellaisiakin miehiä on, mutta aika harvoin. (Tatiana)

Tiesikö se aviomies, että hän tällä hommalla tekee rahaa? (Pia)
Ei. Hän olisi ottanut minulta kaikki rahat. (Olja)

No sitten siitä, että tietääkö mies, että hän käy siellä...? (Pia)
No, minusta tuntuu, että hän arvaa, koska jostakin olen saanut rahaa. Hän... Hänelle on samantekevää, eikä hän välitä siitä. (Aida)

Hyvä äiti -myytti kulkee käsi kädessä kunniallisen naisen myytin kanssa. Hyvä äiti ei voi olla kunniaton, eikä prostituoitu voi siten olla hyvä äiti (ks. myös Rantz 2009b, 207). Prostituutiossa julkisivu on yritettävä pitää nuhteettomana ennen kaikkea äitiyden vuoksi. Eeva Jokinen (1996, 13; myös Sinko & Virokannas 2009) kuvaa äidin roolin olevan yksi tiukimmista sosiaalisista rooleista. Naiset eivät halua antaa lapsilleen roolimallia, jossa äiti työskentelee prostituutiossa. Projektin perustamassa kriisikeskuksessa oli asiakkaana nainen, jonka lapset olivat ajaneet kotoa kadulle saatuaan tietää, että äiti elätti perhettä osittain prostituutiolla. Äitiyden ja prostituution yhdistelmä on ristiriitainen, koska äitiys edustaa myyttisesti ehdotonta hyvää ja prostituutio pahaa (vrt. Nätkin 1997, 210–211). Nainen määrittäyty äitiyden ja siihen liitettävien altruististen mielikuvien kautta (Ranz 2009a, 54). Naisten kokemuksissa suhteet paikalliseen ympäristöön, läheisiin ja sukulaisiin ylläpitävät prostituution tabuluonnetta. Kulttuuri ja yhteiskunta hylkivät ja painavat tiedon valikoidusti salassa pidettäväksi (vrt. mt., 59). Paljastuminen merkitsee julkisivun särkymistä ja hyvän äitiyden kyseenalaistumista. Informantti (areena2) kertoi asiakaskäynneistään prostituutiota harjoittavien naisen perheissä, joita hän kuvasi toisenlaisiksi naisiksi. Eronteko tapahtuu kategorisoimalla naiset ”toisenlaisiin naisiin” ja muihin naisiin. Erilaisuus halutaan ymmärtää normaalista poikkeavana ja sitä kautta toisena (Ranz 2009b, 59). Kategorisoinnilla muodostetaan eriarvoistavia ”identiteettivankiloita” (Silverman 1998, 88). Yksilöllisyyden kieltäminen tekee hallinnan helpommaksi.

Prostituution stigma värittää naisten elämää. Naiset kantavat sisimmässään kunniallisen naisen taakkaa – moraalista normia, joka on kirjoitettu syväälle sieluun. Normista poikkeaminen synnyttää moraalisen ristiriidan omien arvojen ja prostituution välille. Kunniallisen naisen myyttiä rakennetaan, ylläpidetään ja uusinnetaan sosiaalisissa ja moraalisisissa instituutioissa, arvoissa, normeissa, uskomuksissa ja mediassa (vrt. Hubbard 1998; Rantz 2009b). Naisia arvotetaan naisina, äiteinä, kasvattajina ja yhteiskunnallisina toimijoina prostituution kehyksessä. Naiset yritetään vakuuttaa vetoamalla prostituutiotoimijuuden moraalisten elementtien ja äitiyden väliseen ristiriitaan. Prostituutiota harjoittava nainen ei täytä äitiyden vaatimusta. Monilta naisilta puuttuvat tosiasialliset vaihtoehdot paikallisessa kontekstissa.

Kyllä, minun täytyy ruokkia lapsi, ja sen takia minä lähden yöllä ja jätän lapsen kotiin, käyn jossakin tapaamassa miehiä, ja sillä tavalla huolehdin lapsesta [naiset kertovat viranomaiselle, P. S.]. Me ehdotamme niille naisille jotakin apua, yritämme vakuuttaa heille, että se ei ole mikään ratkaisu, että prostituutio ei ole ratkaisu. Pitää tehdä työtä, jotta lapsen voisi kasvattaa. Lapsi tarvitsee myönteisen roolimallin ja elämäkokemusta, mutta kuinka sellainen äiti voi olla myönteisenä esimerkkinä? Jos emme saavuta mitään positiivisia tuloksia, jos äiti haluaa kuitenkin jatkaa prostituution harjoittamista, koska ei muuten osaa eikä halua elää, niin sellaiset lapset me otamme huostaan. (Viranomainen, haastattelu 2006)

(...)... ja painostavat antamaan vauvan lastenkotiin: ”Emme tee sopimusta sinun kanssasi, koska et pysty elättämään vauvaa ja harjoitat seksipalveluiden myyntiä. (Haastateltava)

Paikallisessa prostituutiiossa työskentelevä nainen kertoo viranomaisten painostavan häntä, jotta hän luopuisi lapsestaan. Viranomaiset eivät suositu tekemään naisen kanssa kuukausitraista taloudellista avustussopimusta. Sopimus olisi mahdollinen siihen asti, kunnes lapsi täyttää vuoden. Avustus parantaisi naisen taloudellista tilannetta. Naisen henkilöhistoriassa on tekijöitä, jotka sijoittavat hänet lähtökohtaisesti marginaaliin, jolloin neuvottelumahdollisuutta ei enää ole. Kyse on valmiista sosiaalisesta identiteetistä (Pösö 1995), jolloin menneisyys määrittää nykyisyyttä. Vastaava avustussopimus oli solmittu erään toisen tutkimusjoukon naisen kans-

sa, joka työskentelee liikkuvassa prostituutiossa ja toiminta ei ole viranomaisten tiedossa. Prostituutiotoimijuuden areena arvottaa jälleen naisia ja jakaa heitä kategorisesti. Kyse on kategoristen määrittelyjen ja naisten arjen välisistä törmäyskohdista. Prostituutiossa suojattu toimijuus vahvistaa äitiyden edellytyksiä. Äitiys on vahvasti latautunut myös Venäjällä. Äitiyteen kiinnittyvät moraalikoodit ja uskomukset ovat hitaasti muuttuvia ja äitiyden vaatimukset ovat tiukat (vrt. Sinko & Virokannas 2009, 104; myös Swift 1995) ja niihin kiinnittyy ristiriitaisuuksia.

6.6 Naiset tukipalveluissa

Prostituution tukipalvelut jakaantuvat pääosin kahden erilaisen tulkinnallisen näkemyksen pohjalle. Toisessa suhtautuminen prostituutioon on liberalistinen, jolloin prostituutiota harjoittaville tarjotaan usein psykososiaalisia ja lääketieteellisiä sekä hoidollisia tukipalveluja ja prostituution harjoittaminen ei ole este saada palveluja. (Esim. Holmström & Skilbrei 2008.) Toinen näkemys on radikaalimpi (abolionistinen), jossa naiset tulkitaan lähtökohtaisesti ihmiskaupan uhreiksi ja prostituutio naisiin kohdistuvaksi väkivallaksi (Barry 1984; Jeffreys 1994; 1997; vrt. myös Pateman 1988). Tarjottavissa palveluissa ei yleensä ole suuria eroja, mutta radikaalimmin orientoituneet tukipalvelut edellyttävät usein prostituution lopettamiseen sitoutumista, jopa kirjallisena (Brunovskis & Surtees 2007). Erilaisten projektirahoituksella tuotettujen palvelujen tarjontaan liittyy ongelmia, koska määrälliset tulokset ovat usein projektien elinehto ja vaikuttavuuden arviointi perustuu niiden pohjalle. Projektirahoituksella on perustettu myös matalan kynnyksen toimipisteitä sekä kriisikeskuksia prostituutiossa mukana oleville ja naiskaupan uhreille Venäjällä.

Barbara Limanowska (2004, 50) esittää tutkimuksessaan näkemyksen, että auttamisjärjestelmissä esiintyy asiakkaiden metsästystä. Palvelujen tarjoajat kilpailevat asiakkaista ja yrittävät saada heidät jäämään omaan kriisikeskukseensa (shelter). Asiakasmäärillä voidaan perustella omaa paikkaa ja korvaamattomuutta auttamisjärjestelmässä. Tämän voi nähdä myös laajemmin projektityöhön liittyvänä ilmiönä, joiden toiminnallisia ehtoja määrittävät usein ulkopuolisten asettamat tavoitteet. Tämä voi johtaa

asiakasvalikointiin. Prostituutiokentässä auttajatahot ovat kiinnostuneita rajat ylittävän ihmiskaupan uhreista, jotka ovat valmiita sopeutumaan heidän ”toimintalinjaansa” tai ovat valmiita ”laajentamaan” käsitystään ihmiskaupan uhrina olemisesta. (Brunovskis & Surtees 2007, 101.) Kohtasimme asiakkaiden metsästysilmiön Murmanskissa siten, että eräs projektirahoituksella toimiva kriisikeskus halusi ”ostaa” projektiltamme asiakkaita, jotta he voisivat osoittaa saavuttaneensa toiminnallaan tuloksia. Kriisikeskuksen toiminta oli kohdennettu naiskaupan vastaiseen toimintaan, jolloin prostituutiota harjoittavat naiset eivät halunneet mennä sinne asiakkaiksi. Naisilla on oma käsitys toimijuudestaan, jota tulee kunnioittaa, vaikka naisten ratkaisuja ei voisi hyväksyä.

Kyse voi olla myös tukipalveluorganisaatioiden henkilöstön yrityksistä laajentaa käsitystä ihmiskaupan uhreista tai toiminnan taustalla voivat vaikuttaa jopa henkilöstön asenteet ja vastenmielisyys prostituutiota kohtaan. Osa liikkuvassa prostituutiossa työskentelevistä ei ole kiinnostunut avustusohjelmista, koska he eivät yksinkertaisesti identifioi itseään ihmiskaupan uhreiksi (Brunovskis & Surtees 2007, 100). Palvelutoiminnalla voidaan tavoitella myös naiskauppa hegemonian ylläpitämistä. Tutkijat tuovat esiin sen, ettei ole olemassa vakiintuneita käytäntöjä palvelujen tarjoajien toiminnan arvioimiseksi, mikä on eräs keskeinen ongelma (mt., 102). Toinen ongelmakohta on se, että palveluja tarjotaan samassa yksikössä ihmiskaupan ja perheväkivallan uhreille, joka on yleinen kytkös kriisikeskustyössä. Kyse on eri ilmiöistä, joita ei voida hoitaa samanlaisella palvelumallilla. (Mt., 104.)

Rahoituksen järjestäminen on keskeinen tekijä, miksi naisten tukipalveluja on vaikea kehittää Murmanskissa. Osa paikallisista kriisikeskuksista toimii käytännössä vain paperilla (informantti, areena2) ja toimintaa rahoitetaan monenlaisista lähteistä. Ulkomaisten rahoittajien osuus naisten tukipalvelujen kehittämisessä ja tuottamisessa on suuri. Hankerahoitusta on vaikeampaa saada prostituutiossa työskentelevien naisten palvelujen kehittämiseen. Rahoitusmahdollisuudet ovat paremmat naiskaupan vastaisessa toiminnassa (trafficking in women). Tämä on yksi syy siihen, miksi rahoitusta haetaan lähtökohtaisesti naiskauppatalkintaan perustuvaan toimintaan. Lisäksi tämä selittää aikaisemmin esille tuomaani näkemystä siitä, miksi Murmanskissa virallinen keskustelu käännetään usein rajat ylittäväksi naiskaupaksi. Vain harvat näkevät ja myöntävät sen tosiasian, mitä lähiympäristössä tapahtuu. Silmien

sulkemisessa on kyse sosiaalisten ongelmien etäännyttämisestä, jolloin keskustelu viedään pois rakenteellisista tekijöistä, jotka ovat läsnä prostituutiossa ja naiskaupassa. Prostituutiodiskurssi kiinnitetään miesten naisiin kohdistamaan riistoon rajat ylittävänä pakkoprostituutiona ja/tai ihmiskauppana.

Murmanskissa on paljon tehtävää paikallisessa prostituutiossa työskentelevien naisten hyväksi. Naiset tarvitsisivat psykososiaalista, lääketieteellistä ja juridista apua. On tärkeää, että tukipalveluja tuotetaan myös ihmiskaupan uhreille, mutta niitä tarvitaan myös prostituutiossa työskenteleville. Kyse ei ole samasta ilmiöstä, vaikka niillä on yhtymäkohtia. Kolmannen sektorin toimijat eivät kykene yksin tähän työhön, vaan työ edellyttää paikallisten viranomaisten tukea ja todellista, ei vain muodollista sitoutumista tukipalvelujen kehittämiseen. Prostituutiossa työskentelevät eivät osallistu naiskaupan vastaisiin hankkeisiin, koska heille esitetään vaatimus prostituution välittömästä lopettamisesta. Palvelujen tuottajilla ei kuitenkaan usein ole välineitä vaihtoehtoisten toimeentulomahdollisuuksien järjestämiseksi naisille, joilla ei siten ole todellisia mahdollisuuksia irrottautua prostituutiosta. Sosiaaliturvan avulla asia ei yleensä ole ratkaistavissa Venäjällä.

Rakenteelliset, prostituutiota synnyttävät tekijät eivät poistu, vaikka lainsäädäntöä kiristettäisiin tai naisten emansipaatiota lisättäisiin. Naiset tiedostavat tilanteensa, mutta heillä ei usein ole muita mahdollisuuksia. Yhteiskunnalliset ja paikalliset rakenteet määrittävät naisten toimijuutta tässä kontekstissa. Naiset tarvitsevat tukea jaksakseen toimijuudessaan, johon he ovat eri syistä valikoituneet ja joka tuottaa heille erilaisia avuntarpeita. Naiset eivät usein hyväksy omaa prostituutiotoimijuuttaan, mutta yrittävät unohtaa sen, ja etsiä korvaavaa tukea ja omanarvon tunnon vahvistusta muilta toimijuuden areenoilta. Naisten hyvinvoinnin edellytysten parantamiseksi, naisten kriisikeskukset ja matalan kynnyksen yksiköt ovat tärkeitä. Viranomaisinstituutiot eivät sovellu tähän työhön yksin, koska ilmiöön liittyy negatiivisia ja laittomia elementtejä. Viranomais-toiminnassa on noudatettava lakia sekä erilaisia paikallisia ja alueellisia ohjeistuksia. Usein naisten ja viranomaisten intressit ovat keskenään ristiriidassa. Kolmas sektori mahdollistaa avun hakemisen paikkoja, joihin naiset luottavat ja joista he kokevat saavansa apua. Kolmannella sektorilla työskentelevät toimijat eivät määriyty kontrolloivana ulottuvuutena. Pros-

tituutiosta irrottautuminen on mahdollista vasta sen jälkeen, kun elämäntilanne voidaan järjestää jollakin muulla tavalla tasapainoon.

Virallisen palvelujärjestelmän puutteita kompensoidaan epävirallisissa verkostoissa. Usein naiset jakavat asioitaan vain valikoitujen ystävien kesken. Kriisikeskus Alla on ollut tärkeä kolmannen sektorin toimija, jossa toiminta on rakentunut aikaisemmin tehdyn vapaaehtoistyön pohjalle. Naisten hyvinvointia tukevat palvelut ovat alueella vähäisiä. Usein uhrin toimijuus ei riitä avun hakemiseen, vaan tarvittaisiin tukevia rakenteita ja ihmisiä, jotka kannattelevat ja ajavat naisten asiaa eri verkostoissa. Leo Nyqvist on esittänyt väitöstutkimuksessaan näkemyksen tiedon tarpeesta, joka liittyy intiimin väkivallan erityispiirteisiin, jotka estävät avun hakemista (2001, 26). Vaikka Leo Nyqvistin tutkimus käsittelee parisuhdeväkivaltaa, näkemys on relevantti myös prostituutiosta kohdattavassa väkivallassa. Kyse on intiimistä väkivallasta, joka sijoittuu läheissuhteiden ulkopuolelle ja jota kehystävät moraaliset ulottuvuudet ja häpeä. Väkivalta rakentuu erilaisissa kulttuurisissa ja yhteiskunnallisissa konteksteissa, joihin tulisi kiinnittää erityistä huomiota. Haastatteleminen naisten kertomuksissa tulee lähes poikkeuksetta esille kohdennettujen tukipalvelujen tarve. Naisten avunsaannin mahdollisuudet Murmanskin alueella näyttävät tutkimusaineistoissa melko heikkoina. Yhteiskunnalliskulttuuriset tekijät vaikuttavat siten, ettei monia sosiaalisia ongelmia vielä tunnisteta, jolloin myös lainsäädäntö ja palvelurakenne ovat niiden osalta puutteelliset. Lisäksi naisten avun hakemista estävät kulttuuriset ja ilmiöön kiinnittyvät tabut (Murmanskin alueen kriisikeskukset, areena2; haastatteluaineisto).

Suurin osa heistä lannistuu [prostituutiota harjoittavista, P. S.], koska - jälleen sanon saman asian - ei ole mitään tukea. Ei ole mitään paikkaa minne mennä, minne soittaa. Minun mielestäni Murmanskiin, ei vaan ei pelkästään Murmanskiin, vaan koko Venäjän federaation alueelle on välttämätöntä perustaa tällaisia kriisikeskuksia kuin Alla. Eikä vain perustaa, niin että keskus on olemassa, vaan että se toimisi ja kehittyisi. Kehittyisi, ja sitä rahoitettaisiin. Jotta tänne voitaisiin ottaa yhteyttä myös oblastin alueelta, ei vain kaupungista, koska oblastin alueella tilanne on vielä pahempi kuin kaupungissa. Tiedättekö, oblastin alueella on ihan kauheaa. (Zhenja)

Siellä käy erittäin paljon väkeä [naisia harjoittamassa prostituutiota, P. S.], ja kaikki aina vaan kasautuu ja kasautuu, koska et voi kertoa kenelle tahansa, jos jotakin tapahtuu. (Nadja)

Avun tarve ei kiinnity ainoastaan prostituution harjoittamisesta syntyneiden lieveilmiöiden lievittämiseen, vaan naisten elämään on kasautunut muitakin ongelmia, jotka liittyvät avioeroihin, asumiseen, oikeusavun tarpeeseen, lastenkasvatukseen, parisuhdeongelmiin sekä rekisteröintiin (propiska). Usein naiset eivät osaa, eivätkä jaksa hakea apua, vaan tarvitsevat rinnalleen tukevia verkostoja ja ihmisiä, jotka kannattelevat tilanteissa, joissa omat voimavarat eivät riitä asioiden hoitamiseen.

Tiedustelin tutkimusjoukkoni naisilta erilaisten palvelujen tarvetta, kun he matkustavat Pohjoismaissa. Naiset eivät kokeneet tärkeänä pysyvien palvelujen tarjoamista, koska he ovat maassa vain tilapäisesti. Keskeisimpiä viranomaisia, joita naiset arvioivat voivansa tarvita esimerkiksi Suomessa, ovat poliisi ja terveydenhuoltohenkilökunta, mikäli jotain vakavaa tapahtuisi. Poliisin puoleen naiset kääntyvät harvoin, koska se voi merkitä maasta käännytystä. Naisilla on jonkin verran omia epävirallisia tukiverkostoja ja kontakteja maanmiehiinsä Norjassa ja Suomessa. Tukipalvelujen tarve on kotimaassa, jossa naiset jakavat yhteisen kulttuurisen ja yhteiskunnallisen todellisuuden sekä äidinkielen. Vierailin psykiatrian poliklinikalla Murmanskissa selvittämässä (informantti, arena 2, haastattelu 2007) prostituution näkymistä klinikan työssä. Prostituutio ei näy heidän mukaansa erityisesti klinikan työssä tai asiakkaissa. Kiinnostava ulottuvuus oli, että Suomessa asuvia venäläisiä asioi klinikalla keskustellessa ongelmistaan, kun he ovat käymässä Venäjällä. Nämä ihmiset kokevat tulevaisuutta paremmin autetuiksi oman maansa palvelujärjestelmässä, missä he jakavat saman kulttuurisen todellisuuden.

Charlotta Holmström & May-Len Skilbrei (2008) korostavat Pohjoismaista prostituutiota käsittelevässä selvityksessä sosiaalityön muotoutumisen tutkimisen tärkeyttä pohjoismaisessa prostituutiossa, jotta voitaisiin analysoida, miten prostituution sääntely tapahtuu yhteiskunnassa. Tässä norjalaisessa osatutkimuksessa kuvataan sitä, miten prostituutioon liittyvä sosiaalinen työ voidaan yksinkertaistetusti jakaa kahteen pääsuuntaukseen takana olevan ideologian ja menettelytapojen suhteen: (1) nollatoleranssi prostituutioon tai näkökulma prostituutiosta alentavana tai haitallisena,

jolloin päämääränä on auttaa naisia ja miehiä pois prostituution parista ja (2) vahinkojen minimoimis- ja kansalaisyhteiskunnallisuuskulma, jolloin päämääränä on hoitaa prostituution parissa olevia naisia ja miehiä, minimoita haittoja ja varmistaa heidän oikeutensa niissä tilanteissa, joissa he ovat. (Holmström & Skilbrei 2008, 66.) Nämä tulkinalliset näkemykset vaihtelevat Pohjoismaiden välillä ja maiden sisällä eri palvelujen tarjoajien toiminnallisissa lähtökohdissa. Tällöin lähtökohdat vaikuttavat myös siihen, ymmärretäänkö ilmiö naiskauppana vai prostituutiona. Näkemyserot vaikeuttavat vertailevan tutkimuksen tekemistä ja ne vaikuttavat myös tuotetun tiedon luonteeseen.

Pohjoismaat määrittävät prostituution sosiaalisesti ongelmaksi, jota tulee hoitaa ensisijaisesti sosiaalityön kautta. On olemassa näkemyseroja siitä, miten prostituutio konstruoidaan sosiaalisesti ongelmaksi ja millaiset toimenpiteet nähdään kysymyksen hoitamiseen sopiviksi. (Mt.) Jeanett Bjønness (2008) on tuonut esiin näkemyksen, että kahdenkymmenen viime vuoden ajan tutkijat ovat korostaneet tutkimusperäisen tiedon puuttumisen prostituution syistä ja haittavaikutuksista, mutta se ei ole johtanut tutkimuksen priorisointiin. Sen sijaan on jatkettu sellaisten sosiaalisten toimien kehittämistä, jotka perustuvat oletuksiin prostituution perusteista ja seuraamuksista. (Holmström & Skilbrei 2008.)

Prostituutioilmiötä on mahdotonta tulkita ja tarkastella yhdestä ai-noasta lähtökohdasta käsin. Prostituutiota harjoittavat naiset ja heidän elämäntilanteensa ovat erilaiset. Naisten autonomia prostituutiosta vaihtelee, johon vaikuttavat keskeisellä tavalla naisten työskentelyareenat. Lisäksi kansallisuus ja kansalaisuus määrittävät prostituution stigmaa, joka puolestaan määrittää naisten asemaa prostituutiosta. Ulkomaalaisten naisten toimijuutta muovaavat erilaiset yhteiskunnalliskulttuuriset lähtökohdat, jolloin naisia ei voi arvottaa vain länsimaisesta kehyksestä. Ulkomaalaiset eivät ole yhdenmukainen ”ulkomaalaisten naisten kategoria”, vaan toimijuus prostituutiosta muovautuu yksilöllisesti ja naisten asemassa on eroja. Prostituution ja naiskaupan osalta on käyty paljon keskustelua siitä, miten prostituutiosta tai seksityössä olevien asemaa voitaisiin parantaa. Harvoin on esitetty kysymys, miten naiset itse haluavat sitä parannettavan? Kysymykseen ei ole selkeää vastausta olemassa. Prostituutiota harjoittavien, seksityötä tekevien ja ihmiskaupan uhrien asema on lähtökohtaisesti erilainen, jota ei voida ratkaista samalla konseptilla. Esimerkiksi suomalaisten naisten harjoittama prostituutio tai seksityö ei

usein asemoidu ongelmalähtöisesti (ks. Kontula 2008; Rantz 2009b) ja naiset eivät tunnista itseään monista yleistyksistä ja stereotyypioista, joita prostituutiokeskustelussa heidän toimijuuteensa liitetään.

Prostituution toiminta-areenat määrittävät oleellisesti naisten autonomiaa prostituutiiossa. Katuprostituutio on riskialtein työskentelypaikka, jossa ulkomaalaiset naiset usein työskentelevät. Tutkimustietoa on kerätty usein juuri kadulla työskenteleviltä (esim. Høigård & Finstadt 1992; Church ym. 2001; Skilbrei & Tveit 2007), joiden pohjalta on tehty ilmiötä ja kentän toimijoita koskevia tietoisia ja tiedostamattomia yleistyksiä. Suljetuissa tiloissa tapahtuvasta prostituutiosta (ks. esim. Adkins 1995; Sanders 2005; Kontula 2008) on Pohjoismaissa saatavissa vähän tietoa (Holmström & Skilbrei 2008). Ulkomaalaisten prostituutiota harjoittavien naisten asema voi olla vieraassa maassa ja kulttuurissa vaikea, johon toiminnan laittomuus vaikuttaa oleellisesti. Naiset pelkäävät hakea apua ja välttelevät viranomaisiin turvautumista. Kaikilla seksityössä ja prostituutiiossa työskentelevillä ulkomaalaisilla naisilla ei kuitenkaan ole avuntarpeita Pohjoismaissa. Myös naisten omat tukiverkostot ovat ratkaisevassa asemassa. Tutkimuksen tuottama tieto tuo esiin sen, että hankaliin elämäntilanteisiin kotimaassa on lähdetty etsimään ratkaisua juuri ulkomailla harjoitettavasta prostituutiosta (myös Uotinen 2005). Pohjoismaisessa prostituutiiossa työskentelee eri tilanteissa olevia ja erilaisista lähtökohdista tulevia ulkomaalaisia naisia (esim. Skilbrei ym. 2006; Lisborg 2003; Spanger 2003), joista osa tarvitsee apua. Ulkomaalaisten maassaoloon liittyy erilaisia ongelmia, jotka eivät välttämättä ole prostituution harjoittamisesta suoraan aiheutuvia aiheutuvia.

On kauheampiakin tilanteita, tiedättekö, Ruotsissa on kriisikeskus venäläisille prostituoiduille. Siellä kokoonnutaan, toisin sanoen ruokitaan, tiedätte varmaan. Unohdin, mikä sen nimi on. Tiedättekö, suurin osa meidän venäläisistä prostituoiduista ruokitaan siellä ja sitten ajetaan pois. Näkemiin, alahan lähteä siitä! Ymmärrätte varmaan, että ongelma ei ratkea tällä tavalla. (Zhenja)

Kysymys tulkinnallista näkemyksistä palvelutarjoajien taustalla asettuu naisten näkökulmasta siten, että halutaanko naiset nähdä yksilöinä ja voidaanko heidät hyväksyä prostituutiota harjoittavina naisina. Kysymys nollatoleranssista ja tavoitteesta auttaa naisia pois prostituutiosta ei ole

relevantti silloin, kun tavoitteet asetetaan puhtaasti auttajaorganisaatiosta käsin. Monet naiset irrottautuvat, kun he kykenevät löytämään jonkin muun vaihtoehdon. Osa naisista ei irrottaudu, koska he haluavat harjoittaa prostituutiota tai työskennellä seksityöntekijöinä. Organisoidun ihmiskaupan uhrit eivät kykene irrottautumaan ilman ulkopuolisten apua. Tämä karkea jaottelu kuvaa sitä, ettei palveluja voida tarjota yhdellä palvelumallilla kaikille, koska avuntarve on näissä ryhmissä ja niiden sisällä on erilainen. Irrottautumiseen pyrkivät naiset voivat tarvita tukea pysyäkseen päätöksessään, jolloin tukipalvelut ovat ratkaisevassa merkityksessä. Projektityössä kriisikeskustoiminnan merkitys näyttytyi tärkeänä naisten prostituutiotoimijuudessa, jolloin avuntarpeet olivat korostuneet useammalla elämän osa-alueella. Naisten on jaksettava arjen toimijuudessa, ei ainoastaan prostituutiossa. Sosiaalityössä asiakkaan avun saannin esteet eivät voi rakentua työntekijöiden tai organisaation tulkinallisista lähtökohdista, vaan yksilön tarpeista lähtevinä. Riitta Granfeltia (1998) lainaten, asiakkaat arvostavat sellaista sosiaalityötä korkealle, joka on ehdottomasti vailla moralismia, syyllistämistä ja ylemmyydentuntoista elämän normittamista.

7 RISTIRIITOJEN NÄYTTÄMÖILLÄ

Tutkimukseni tehtävänä on ollut rakentaa ja tarkentaa kuvaa itä-prostituutiosta naisten kokemusten avulla. Naisten kokemuksia avaamalla olen tarkastellut prostituution harjoittamisen saamia merkityksiä ja prostituutiiossa läsnä olevia tekijöitä naisten näkökulmasta. Olen tarkastellut näitä kokemuksia suhteessa Venäjän yhteiskunnalliskulttuuriseen ja Murmanskin paikalliseen kontekstiin. Tutkimuksessa olen rajautunut prostituutiotarjontaa synnyttäviin tekijöihin naisten lähtökohdista. Prostituutiokysyntää luovat ja ylläpitävät tekijät ovat jääneet tutkimuksen ulkopuolelle. Naisten prostituution harjoittamisen kontekstit sijoittuvat tutkimuksessa Murmanskin alueelta Suomen, Ruotsin ja Norjan pohjoisosiin suuntautuvaan liikkuvaan prostituutioon sekä Murmanskin paikalliseen prostituutioon. Kuvaan tutkimusaineistojen avulla naisten kokemuksia sekä niitä tekijöitä, joita he ovat liittäneet prostituution harjoittamiseen. Tutkimuksen ydintieto nojaa naisten tietoon. Olen pyrkinyt tavoittamaan tutkimani ilmiötä tietyssä ajassa, tietyssä yhteiskunnallisessa ja paikallisessa kontekstissa elettyinä ja koettuina kokemuksina. Prostituutiota määrittää vahvasti paikallinen ympäristö – naisten elämisen paikka Murmanskissa ja Venäjällä. Tässä kehyksessä ovat muovautuneet naisten arjen reunaehdot. Naisten kokemustietoa kehystävää paikallista ja yhteiskunnallista kontekstia olen tarkastellut havainnointiaineiston avulla.

Naisten elämäntilanteiden ja valintojen taustalla vaikuttaa Venäjän yhteiskunnallishistoriallinen kehityskulku, joka määrittää naisten paikkaa myös nykyisyydessä. Neuvostoliiton hajoaminen käynnisti yhteiskunnallisen transition, joka merkitsi suunnitelmatalouden päättymistä ja siirtymistä kohti markkinataloutta. Yhteiskunnallisen romahduksen seuraukset ovat vaikuttaneet syvästi kaikilla yhteiskunnan tasoilla. Yhteiskunnallinen romahdus merkitsi kansalaisille myös ideologisen perustan murenemistä. Kollektivismiin tilalle tuli individualismi, joka merkitsi lisääntyvää yksilöllistä vastuuta. Valtio ei ollut enää samalla tavalla vastuussa kansalaisistaan ja ihmiset eivät tienneet, kuinka toimia uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa. (Urponen 2002.) Yhteiskuntajärjestelmän hajoamisen seurauksena monet sosiaaliset instituutiot ja tukiverkostot purkautuivat, mikä on merkinnyt täystyöllisyyden ideas-

ta luopumista, työpaikkaperusteisen sosiaaliturvan osittaista menetystä, suunnitelmatalouden aikaisten kohdennettujen etuuksien häviämistä, taloudellisia vaikeuksia ja köyhyyttä.

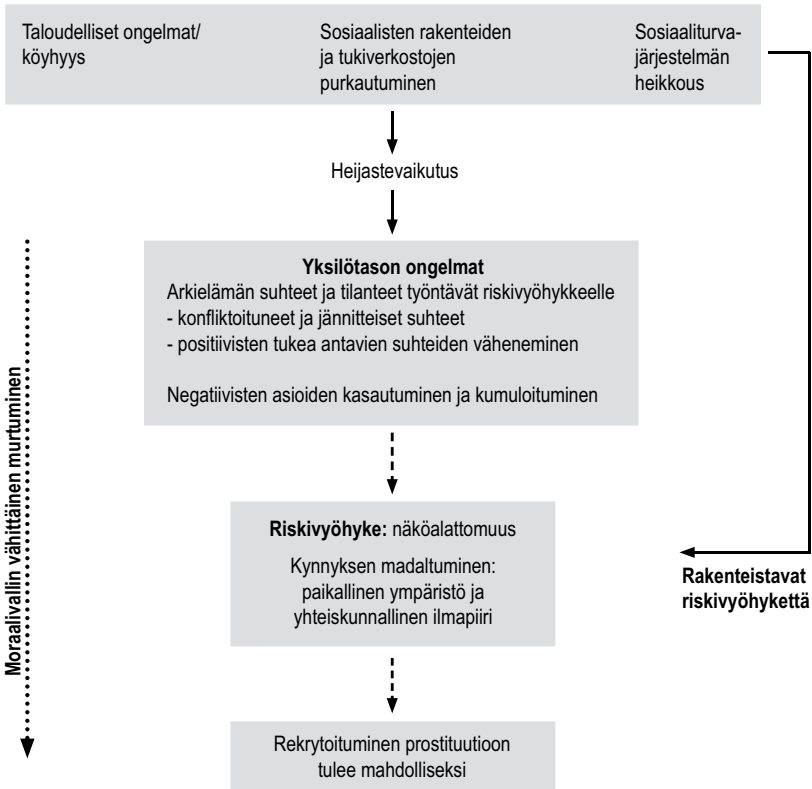
Yhteiskunnallinen kaaos yhdistyi samanaikaisesti uudenlaiseen va-pauteen tilanteessa, jossa sosiaalisten instituutioiden ja vanhempien yksilöille siirtämät arvot ja moraalikoodit eivät enää päteneet. (Ks. Hanhinen 2001; Urponen 2002.) Michael Woolcockin (1998) mukaan kyse on anomiaasta – tilasta, jossa ihmiset saavuttavat uuden vapauden ja mahdollisuuden osallistua uudella tavalla eri toimintoihin, mutta heiltä puuttuu normatiivinen opastus, tuki ja identiteetti, joita tarvitaan muuttuneessa sosiaalisessa ympäristössä. Yhteiskunnan eri tasoilla tapahtuneet muutokset heijastuivat kansalaisten arkeen yksilötason ongelmina. Työttömyyden, toimeentulo-ongelmien ja tyhjyyden seurauksena lisääntyivät erilaiset sosiaaliset ongelmat: väkivalta, alkoholismi, huumeiden käyttö, rikollisuus, korruptio ja prostituutio. Arkielämän tilanteissa ihmiset kohtasivat asunnottomuuden, työttömyyden, propiskaan liittyvät ongelmat, muuttoliikkeen seuraukset ja toimeentulo-ongelmat. Sosiaaliset tukiverkostot ohenivat, koska monet ihmiset joutuivat lähtemään etsimään työtä ja elämisen mahdollisuuksia suuremmista kaupungeista, joista niitä ei välttämättä löytynyt. Muuttajien vanhemmat ja lähisukulaiset jäivät entisille asuinsijoilleen, jolloin arjen tukiverkostot ohenivat. Kriisitilanteissa kannattelevia epävirallisia verkostoja ei välttämättä ollut enää lähellä. Muuttoliike entisistä Neuvostoliiton maista käynnistyi Venäjälle, mikä näkyy yhä propiskaan liittyvinä ongelmina (esim. Attwood 1997).

Tutkimusjoukon naisten kokemuksissa yhteiskunnallisen transition aiheuttamat heijastevaikutukset näyttäytyvät erilaisina yksilötason ongelmina, jotka ruokkivat toisiaan naisten elämänkuluissa. Kriisitilanteissa epäviralliset tukiverkostot eivät kykene kannattelemaan naisia tai tukiverkostoja ei ole lähettyvillä tai edes olemassa. Negatiivinen kehityskulku siirtää jatkuessaan naisia riskivyohtyhykkeelle. Riskivyohtyhykkeellä oloa rakentaa usein näköalattomuus, missä taloudelliset vaikeudet, yksilölliset kriisit sekä ulottuvilla olevat toimintamahdollisuudet ovat ratkaisevasti kaventuneet tai sulkeutuneet (vrt. Sen 1999; Nussbaum 2000). Näköalattomuus murentaa jatkuessaan naisten moraalivallia. Paikallisen ympäristön suhtautuminen prostituutioon ei ole kollektiivisesti tuomitseva, vaan sillä on jopa hiljainen hyväksyntä. Sidos naisten riskivyohtyhykkeellä olon ja paikallisen kontekstin muovaaman matalamman moraalisen kynnyksen vä-

lillä on merkityksellinen prostituution tuloprosessissa. Yhteiskunnallinen ilmapiiri ja paikallinen konteksti rakenteistavat riskivyyhykettä siten, että prostituutio nähdään toimivana tapana ratkaista toimeentulo-ongelmia (myös Kohodyreva 2005, 243–245). Prostituution kiinnostavat ympäröivään yhteiskuntaan ovat läsnä naisten kokemuksissa. Kokemukset paikantuvat rakenteen, instituutioiden ja yksilön väliseen suhteeseen (vrt. Ranz 2009b, 12). Yksilö on toimija yhteiskunnassa ja yhteiskunta näkyy yksilössä, mikä on sosiaalityön näkökulmasta keskeinen sidos tutkimuksessani. Kyse on ajallisesti, paikallisesti ja yhteiskunnallisesti rakentuvasta sosiaalisesta ongelmasta.

Naiset joutuvat kuitenkin kohtaamaan moraaliset rajansa viime kädessä yksilönä, vaikka ympäristössä vallitseva kollektiivinen moraalinen paine ei olisi suuri. Arvoristiriita on usein läsnä, kun naiset tekevät päätöksen prostituutiosta. Moraalivallin murtuminen on prosessi, jossa yksilön psyykinen vastustus murenee erilaisten vaikeuksien ja ulottuvilla olevien mahdollisuuksien seurauksena siten, että moraalisen kynnyksen ylittäminen tulee mahdolliseksi. Moraalivallin murtuminen näkyy monella tasolla: ajattelussa, tunteissa ja teoissa. Se käynnistyy mielen sisäisissä prosesseissa ja päättyy prostituutiotoimijuuden mahdollistumiseen. Moraalivallin murtuminen ei kuitenkaan ole samanlainen prosessi kaikille, vaan sitä määrittävät naisten elämäntilanne sekä pakon ja valinnan suhde prostituutioprosessissa. Olen kuvannut prostituution muotoutumista naisten ongelmanratkaisukeinoksi seuraavassa kuviossa (kuvio 3):

Yhteiskunnallinen transiio

Yksilön toiminta

Kuvio 3. Prostituutio naisten ongelmanratkaisukeinona.

Olen jäsentänyt naisten mahdollisuuksia ja niiden puuttumista paikallisuudessa syntyvinä ratkaisuinä *toimijuuden* käsitteen avulla. Naisten toimijuus rakentuu erilaisilla areenoilla, ei ainoastaan prostituutiossa. Murmanskissa naisten mahdollisuuksia määrittävät ratkaisevasti paikalliset naistyömarkkinat. Tutkimusjoukonnaisten työllistymismahdollisuudet ovat matalapalkka-aloilla tai harmaassa taloudessa. Paikallisilla naistyömarkkinoilla vallitsevat syrjivät mekanismit ja valikointi vaikeuttavat

ja estävät naisia ansaitsemasta riittävää toimeentuloa palkkatyöllä. Työmarkkinoille sijoittumista vaikeuttavat erityisesti ikärasismi ja pienten lasten äitiys. Transitiiokehityksen seurauksena sosiaaliturvaetuudet ovat puutteellisia, tasoltaan matalia ja osittain harkinnanvaraisia. Ne eivät kykene kompensoimaan palkkatulojen puuttumista tai syntyviä yksilöllisiä kriisitilanteita. Avioerotilanteissa naisten ja lasten asema on taloudellisesti turvaton miesten elatusvelvollisuuden laiminlyöntien seurauksena. Venäjällä oikeusteitse haettava elatusapu rajaa elatukseen oikeutetun aseman kapeaksi ja laki ei huomioi lapsen elatusta riittävällä tavalla. Neuvostojalta peräsin oleva propiska toimii edelleen portinvartijana, joka vaikeuttaa naisten asumista, työllistymistä ja oikeutta sosiaaliturvaan. Propiskan puuttuminen voi merkitä yhteiskunnan virallisen tukiverkoston ulkopuolelle jäämistä. Yhteiskunnalliset tekijät ja paikallinen konteksti muovaavat naisten kohtaamia pakkoja, jotka työntävät heitä riskivähykkeelle, rakentavat näköalattomuutta ja edesauttavat prostituution valintaa.

Prostituution harjoittaminen merkityksellistyy selviytymisstrategiana, josta etsitään ratkaisua syntyneisiin taloudellisiin ongelmiin (myös Khodyreva 2005, 243). Prostituutio tarjoaa vaihtoehdon tilanteessa, jonka yhteiskunta rajaa naisten ulottumattomiin. Naisten elämäntilanteissa pakko ja valinta ovat usein samanaikaisesti läsnä, ja ne tuottavat ja ylläpitävät prostituution aiheuttamaa ristiriitaa. Kyse on usein rationaalisista valinnoista elämäntilanteissa, jotka on ratkaistava jollakin tavalla. Naisten toimintamahdollisuudet ovat ympäröivässä kontekstissa, joka määrittää todelliset valinnan mahdollisuudet (vrt. Nussbaum 2000; Sen 1999; ks. myös Niemelä 2009).

Prostituutiosta naisten ratkaisut ovat *liikkuva prostituutio Pohjoismaissa* tai *paikallinen prostituutio Murmanskissa* sekä harvoissa tapauksissa näiden yhdistelmä. Prostituution harjoittaminen merkityksellistyy joko *toimeentulon täydentävänä tai pääasiallisena, joskus ainoana toimeentulon lähteenä*. Tällöin myös pakko ja valinta ovat eri tavoin läsnä naisten prostituution harjoittamisessa. Prostituution tuloprosessissa riskivähykkeelle siirtymistä voivat jarruttaa, osittain korvata tai jopa estää suhde rakastajaan tai elättäjään. Rakastaja mahdollistaa myös prostituutiosta irrottautumista. Rakastajiin liittyy tunnesuhteita, vaikka naisten kokemuksissa raha on keskeisin suhdetta ylläpitävä tekijä.

Naisten elämäntilanteet ja suhdeverkostot paikallisessa ympäristössä määrittävät prostituution harjoittamisen tapoja. Sidokset arjen reuna-

ehtoihin, kuten perheeseen, lapsiin, vanhempiin ja työssäkäyntiin määrittävät naisten osallistumista paikalliseen tai liikkuvaan prostituutioon. Näiden arkisten sidosten lisäksi taloudellinen kokonaistilanne on merkityksellinen vaihtoehtoja valittaessa. Elintasoerojen seurauksena liikkuva prostituutio mahdollistaa isompien taloudellisten vajeiden, kuten asuntolainojen, vuokratäristien, lasten opiskelukustannusten tai velkojien perimien maksujen nopeamman paikkaamisen. Liikkuvaan prostituutioon *valikoitumista määrittävät lisäksi tuttavapiiri ja viisumikäytännöt*, jotka vaikuttavat myös kohdemaan valintaan. Kohdemaissa on oltava yleensä riittävät tukirakenteet prostituution harjoittamiselle.

Liikkuva prostituutio merkityksellistyy naisten elämäntilanteissa toimintastrategiana, jossa naiset mahdollistavat maiden välisillä siirtymillä, ”sukkuloinnilla” (käsite Ruenkaew 2003, 120), arjen elämän edellytyksiä kotimaassaan (vrt. Morokvasic 2004). Ulkopuolelta tarkasteltuna liikkuva itäprostituutio määrittyy rajojen yli menevänä globaalina sosiaalisenä ongelmana, naiskauppana, jota köyhyden feminisoituminen Venäjällä (vrt. Štulhofer & Sandfort 2005) ja muualla Itä-Euroopassa aiheuttaa. Ilmiö on yhteydessä globaaliin rajojen yli menevään liikehdintään, jossa naiset etsivät toimeentulo- ja elinmahdollisuuksia eri puolilta maailmaa. Naisten liikehdinnässä ei ole kyse ainoastaan prostituutiosta, vaan kasvavasta naistyövoiman kysynnästä palvelu-, huolenpito- ja teollisuustyön aloilla lähes kaikkialla maailmassa (vrt. Morokvasic 2004; Thorbek 2003; Agustin 2007, Andijasevic 2007).

Rajat ylittävää globaalia liikkuvuutta rakentavat lähtökohtaisesti naisten kotimaassa vallitsevat paikalliset ja yhteiskunnalliset olosuhteet sekä ulottuvilla olevat mahdollisuudet. Mahdollisuuksien kapeneminen tai häviäminen johtaa elin- ja toimeentulomahdollisuuksien (pakko)etsimiseen kotimaan ulkopuolelta. ”Sukkulointi” mahdollistaa osalle naisista uuden työn tekemisen tavan globaaleilla työmarkkinoilla (vrt. Spanger 2003). Naisten liikkuvuutta synnyttävät erilaiset rakenteelliset ja yksilölliset tekijät, olipa kyse prostituutiosta tai muista yrityksistä ratkaista toimeentuloon liittyviä ongelmia. Kansallisella lainsäädännöllä ilmiöön on vaikea puuttua, koska sillä ei voida vaikuttaa ilmiön syihin, ainoastaan jossain määrin kontrolliin. Kyse on kansallisvaltioiden rajat ylittävistä sosiaalisista verkostoista (mt.).

Keskustelu liikkuvasta prostituutiosta kääntyy usein rajojen yli meneväksi ”naiskaupaksi”, jossa naisia kuljetetaan ulkomaille pakko-

prostituutioon (Hughes 2003; 2005; vrt. Agustin 2007). Tutkimusjoukossani ei ole ollut naisia, jotka olisivat joutuneet ulkopuolisten pakottamina Palermon sopimuksen tarkoittamalla tavalla naiskaupan uhreiksi tai heidät olisi houkuteltu väärin perustein liikkuvaan prostituutioon Pohjoismaissa. Naiset lähtevät tietoisesti myymään seksiä. He ovat tehneet päätöksen matkustamisesta itse ja naiset ovat etsineet mahdollisuuksia harjoittaa prostituutiota Pohjoismaissa. ”Naisten kaupassa” on kyse myymisestä ja ostamisesta, mutta se toteutuu eri lähtökohdista. ”Vapaaehtoisuuden” aste vaihtelee, mutta juridisesti kyse on naisten itsensä tekemistä ratkaisuista. Naiset eivät välttämättä ymmärrä sitä, miten seksin myyminen todellistuu, ennen kuin he ovat kokeneet sen omakohtaisesti. Prostituutioon liittyviin ennako-odotuksiin voi kiinnittyä myös illuusiota, jonkinlaista länsimaista glamouria naisten matkustaessa ensimmäistä kertaa ulkomaille työskentelemään.

Paikallisessa prostituutiossa naisten työskentelyareenat ovat seksin myyntiin keskittyvissä firmoissa, saunoissa tai tutustumisklubeilla, joskus tilapäisesti myös kadulla ja hotelleissa. Prostituutiokenttä on Murmanskissa hierarkkinen, jossa katuprostituutio tilallistuu paikkana, jonne yleensä joudutaan. Se voi kuitenkin joskus merkitä ainoaa vaihtoehtoa tilanteissa, joissa taloudellista toimentuloa ei voida muuten järjestää. Katu näyttäytyy tutkimuskontekstissa pääosin huumeidenkäyttäjien toimintaympäristönä, joka on sukupuolistunut ja merkityksellistyy usein naisten huumereitin päätepiirteenä (Skaffari & Jegorova 2008). Paikalliset firmat värväävät naisia myös huumeisiin koukuttamalla ja houkuttelemalla työhön väärin perustein. Tutkimusjoukon naiset olivat itse hakeutuneet työskentelemään paikallisiin prostituutiofirmoihin.

Naisten toimijuutta jäsentävät siirtymät marginaalisten ja hyväksytyjen kategorioiden välillä. Marginaalinen kategoria sijoittuu harmaalle vyöhykkeelle, joka on lainsäädännöllisesti, moraalisesti ja sosiaalisesti ongelmallinen alue, ja se voi sisältää rikollisia elementtejä. Hyväksytyissä sosiaalisissa kategorioissa naiset määrittyvät työntekijöinä, äiteinä, puolisoina, huolenpitäjinä, veronmaksajina – siis kaikin puolin kunniallisina kansalaisina. Nämä sijoittautumiset muovaavat naisten identiteettiä, jossa toimijuus leimatun ja ei-leimatun identiteetin välillä vaihtelee (vrt. Juhila 2004a). Siirtymät ylläpitävät ristiriitaista naiseutta. Naisten kokemuksissa suhde lapsiin, vanhempiin, sukulaisiin ja viranomaisiin määrittyy moraalisesti tiukimmin, jota prostituution harjoittamiseen

kiinnittyvä häpeä ehdollistaa. Moraalin määrittäessä tietoa, siitä kertominen valikoituu. Vaikka paikallisen ympäristön asennoituminen ei ole kollektiivisesti tuomitseva ja prostituutio nähdään lähinnä harmillisena sosiaalisena ilmiönä (vrt. Pösö 2009), moraalinen ristiriita on silti läsnä naisten kokemuksissa. Naisten kokema ristiriita suhteessa yhteiskuntaan, ympäristöön, viranomaisiin ja läheisiin pakottaa heidät suojattuun toimijuuteen. Liikkuvassa prostituutiossa toimijuus tilallistuu rajan takana, joka mahdollistaa suojattua toimijuutta kotimaassa (vrt. myös Ruenkaew 2003; Lisborg 2003).

Tutkimusjoukon naisten prostituutitoimijuus ei ole tulkittavissa ainoastaan uhripositiosta käsin. Tulkinnallisesti on mahdollista asettautua näin, mutta toiminnallisesti kyse on naisten valinnoista. Liikkuva prostituutio merkityksellistyy usein naiskaupan uhriutena, johon automaattisesti kiinnitetään passiivisuus ja objektius (ks. Tyldum & Tveit 2004). Naiset jäsentävät prostituutitoimijuuttaan siten, etteivät he identifioi itseään seksityöntekijöiksi, prostituoiduiksi tai ihmiskaupan uhreiksi. Toimijuus määrittyy pääosin seksipalvelujen myymisenä, työnä tai prostituutioon harrastamisena. Se halutaan kuitenkin nähdä tilapäisenä elämänvaiheena (vrt. Ranz 2009b, Kontula 2008). Ajatus tilapäisyydestä auttaa naisia jaksamaan ristiriitojen sävyttämässä toimijuudessa.

Naisten elämäntilanteet sisältävät erilaisia uhriuttavia elementtejä, jotka tuottavat näköalattomuutta. Naisten suhteet puolisoihin näyttäytyvät usein ongelmallisina parisuhdeväkivallan ja/tai ongelmallisen päihteiden käytön seurauksena. Parisuhdeväkivalta ilmenee usein taloudellisena ja henkisenä kaltoin kohteluna, harvemmin avoimena fyysisenä väkivaltana (vrt. Nyqvist 2001; Husso 2003). Osa naisista on kohdannut väkivaltaa vanhempiensa taholta, joka tulee esille vanhempien heihin kohdistamina laiminlyönteinä ja heitteillejättöinä. Väkivalta on läsnä myös naisten ja viranomaisten sekä valtaväestön ja naisten välisissä suhteissa, joissa prostituutioon stigmaa tuotetaan ja ylläpidetään. Väkivalta voi ilmetä myös heikossa yhteiskunnallisessa asemassa olevien ihmisten keskinäisinä valtasuhteina, jotka merkityksellistyvät selviytymisstrategioina. Väkivallan kokemukset voivat olla läsnä naisten elämässä monella tavalla.

Kaikki tutkimusjoukon naiset eivät ole kohdanneet väkivaltaa prostituutiossa, osa naisista on kohdannut sitä useammin ja osa harvoin. Väkivallan käsitteellistämässä on myös eroja. Kaikki tunnistavat väkivallaksi avoimen fyysisen väkivallan, mutta osa naisista kuvasi kokemaansa henkis-

tä väkivaltaa, joka ilmenee mitätöintinä, alistamisena ja asiakkaan vallankäyttönä (vrt. Husso 2003). Asiakkaiden vallankäyttö näyttäytyy myös yrityksinä osallistua naisten asettamien rajojen uudelleenmäärittelyyn.

Autonomia on tärkeä naisten hyvinvointia ja jaksamista määrittävä ulottuvuus prostituutiossa (myös Kontula 2008). Prostituutioon toimintaympäristöt sisältävät erilaisia riskejä ja pakkoja, jotka murentavat naisia eri tavoin. Mahdollisuudet asiakasvalintoihin voivat olla paikallisen prostituutiossa hyvin rajalliset toimintaympäristöstä riippuen. Toisaalta rahan ansaitsemisen pakko määrittää myös asiakasvalintoja, jolloin kysymys valinnasta ei ole relevantti. Naisten hyvinvointia prostituutiotoimijuuksessa rakentavat turvallisemmat työskentelyolosuhteet, kuten vartioidut tilat, mahdollisuus vaikuttaa asiakasvalintoihin ja -määriin sekä miellyttävät ja maksukykyiset asiakkaat. Prostituutioon harjoittamisen kontekstit näyttävät ristiriitaisina, koska toimintaympäristöissä ovat samanaikaisesti läsnä positiiviset ja negatiiviset ulottuvuudet.

Naisten kohtaamia riskejä sekä niille altistumista määrittävät prostituutiossa yksilölliset tekijät, toimintaympäristö ja ulkopuolelta tulevat uhat. Nämä tekijät luovat ja ylläpitävät ristiriitaista sijoittumista prostituutiossa. Prostituutio merkityksellistyy mahdollistavana toimijuuksena, mutta myös riskitoimijuuksena. Paikallisessa ja liikkuvassa prostituutiossa on omat riskinsä ja joustonsa. Naiset kohtaavat riskit eri tavalla ja niistä selviytyminen on yksilöllistä, mihin vaikuttavat aikaisemmat kokemukset, kyky sietää riskejä ja hallita niitä, tukiverkostot ja muu elämäntilanne. Keskeisimmät riskit prostituutiossa ovat suojaamaton seksi, päihteet, väkivalta (vrt. Høigård & Finstad 1992; Lisborg 2003; Klein 2006; Pettai ym. 2006) sekä psyykkiset ja moraaliset ongelmat (Farley ym. 2003; Farley 2004). Päihderiippuvuus on riski, joka luisuttaa naisia prostituutiohierarkiassa nopeimmin alaspäin. Riippuvuuden rajaama toimijuus rajautuu myös tilallisesti, jolloin katu jää lopulta usein ainoaksi työskentelyareenaksi. Huumeiden käyttö ei liity tutkimuksessa liikkuvaan prostituutioon, vaan ainoastaan Murmanskissa harjoitettavaan prostituutioon. Naisten suhde alkoholiin määrittyy ristiriitaisena. Naiset kontrolloivat toimijuuttaan ja asettavat itselleen rajoja, jolloin he asettautuivat prostituutioon näyttämöille eri tavoin. Alkoholilla tuetaan prostituutioon ”iloista performanssia” ja toisaalta lievitetään henkistä pahaa oloa sekä turrutetaan tunteita. Alkoholi liittyy usein prostituutioon toimintaympäristöihin.

Myös päihtyneet asiakkaat voivat olla turvallisuusriski. Suojaamaton seksi määrittyy alueeksi, jossa naiset kertoivat asettavansa ehdottomat rajat. Suojaamaton seksi on kuitenkin jatkuva neuvottelun kohde asiakkaiden kyseenalaistaessa naisten asettamia rajoja. Toimintaympäristöissä läsnä olevat riskit eivät merkitse sitä, että naiset kohtaavat kaikki riskit oma-kohtaisesti ja samalla tavalla.

Väkivallan tekeminen itselle on erityinen prostituutiossa läsnä oleva tekijä. Naiset joutuvat toimimaan vastoin itseä ja ylittämään toistuvasti omia rajojaan. Vastentahtoista toimijuutta muovaavat epämiellyttävät, huonosti käyttäytyvät ja lukuisat asiakkaat, joiden merkitys kiinnittyy rahan ansaitsemisen pakkoon ja osittain prostituution toimintaympäristöön. Naiset joutuvat määrittämään asiakkaiden ylittämiä ja kyseenalaistamia rajoja yhä uudelleen. Nämä tekijät kuormittavat naisten psyykettä. Vastentahtoista toimijuutta neutraloivat miellyttävät ja maksukykyiset asiakkaat sekä kokemukset asiakassuhteista, jotka ovat tyydyttäviä ja joista naiset ovat nauttineet. Naisten kokemuksissa kamppailu prostituution kiinnittyvistä moraalisisista ulottuvuuksista ei pääty moraalivallin murtumiseen, vaan sisäinen keskustelu toiminnan oikeutuksesta jatkuu. Prostituution harjoittamisen kokemukset ja niissä läsnä olevat tunteet vaihtelevat. Negatiiviset kokemukset rakentavat kyseenalaistuvaa toimijuutta ja ylläpitävät sisäistä vuoropuhelua toiminnan mielekkyydestä.

Naisten näkökulmasta kaikkein hankalin on väkivalta, jota tuotetaan valtakulttuurin ja prostituutiomarginaalin välisessä suhteessa (leimaaminen). Suhde piirtyy naisten ja muiden välisenä eriarvoisuutena, joka pakottaa suojattuun toimijuuteen. Kyse on prostituutiokategorian ja naisten arjen välisistä törmäyskohdista. Suojattu toimijuus mahdollistaa ja estää samanaikaisesti ”normaalia elämää”. Se pakottaa salailuun, jotta tieto ei leviäisi läheisten ja viranomaisten ulottuviin. Paljastuminen leimaa läheisetkin. Suojatulla toimijuudella naiset yrittävät välttää ulkoapäin tulevaa stigmaa. Suojattu toimijuus määrittää myös avun hakemista sekä niitä ehtoja, joissa naisten tiedetyksi tuleminen on mahdollista. Prostituutio-toimijuus voi estää väkivaltatilanteissa viranomaisapuun turvautumista. Prostituution harjoittaminen voi mitätöidä avuntarpeen sekä oikeutuksen väkivallan kokemiseen (vrt. Husso 2003). Ongelmat määrittävät itse valitun toimijuuden aiheuttamiksi, jolloin myös seuraukset jäävät kokonaan yksilön kannettaviksi (vrt. Nenola 1986, 114).

Prostituutioon kiinnittyvä häpeä murentaa naisia sisältä käsin. Prostituutioon moraalista pahaa naiset peittävät ja neutraloivat äitiyteen kiinnittyvällä hyvällä. Moraalisesti arveluttavia valintoja perustellaan äitiyden vastuutoimijuudella, joka merkityksellistyy moraalisen ankkurina. Äitiyden ja prostituutioon välinen ristiriita näyttäytyy naisten kokemuksissa moraalisesti ja emotionaalisesti vaikeana. Naiset haluavat olla hyviä äitejä. Prostituutiolla yritetään luoda parempia elämänedellytyksiä etenkin lapsille (esim. Appell 1998, Sanders 2005). Myös paikallisen ympäristön selittävä kollektiivinen prostituutiopuhe nojaa osittain äitiyteen. Viranomaisten näkökulmasta prostituutio ja äitiys ovat kuitenkin toisensa poissulkevia. Kategorinen määrittely ei anna oikeutta yksilölliseen identiteettiin, vaan marginaalien alisteinen suhde mahdollistaa ulkopuolisten osallistumisen naisten identiteetin määrittelyyn. Naiset rikkovat vallitsevaa moraalista järjestystä, mikä leimaa heidät yleensä kokonaisvaltaisesti, vaikka naiset eläisivät normin mukaista elämää muilla toimijuuden areenoilla. Prostituutioon harjoittaminen ei tee heistä käytännössä huonoja äitejä, työntekijöitä tai ystäviä. Seksuaalimoraalia säätelevät normit ovat kuitenkin niin hallitsevia, että ne peittävät alleen kaiken muun. Kyse on naiseuden kulttuurisesta ideaalista, jota käsitykset tavoiteltavasta ja normaalista naisuudesta tuottavat (ks. Ranz 2009b, 41).

Prostituutioon harjoittamisessa ovat läsnä laittoman ja laillisen välinen tasapainoilu, suhde yhteiskuntaan ja viranomaisiin, suhteet läheisiin, eettis-moraaliset ulottuvuudet sekä prostituutioon aiheuttamat emotionaaliset ristiriidat, joiden kanssa naiset käyvät eri tavoin kamppailua. Prostituutiosta kulminoituvat kokemukselliset, moraaliset, lainsäädännölliset ja yhteiskunnalliset ristiriidat, joiden seurauksena prostituutio piiryy ristiriitojen näyttämönä. Toiminta tarjoaa naisille toimeentulomahdollisuuksia ja ristiriidoista huolimatta naiset haluavat jatkaa prostituutiosta tai heidän on pakko jatkaa. Toimijuus prostituutiosta merkityksellistyy myös: miellyttävänä asiakkaina, tunnesuhteina, tyydyttävänä seksikokemuksina sekä taloudellisena toimeentulona. Naisten kokemuksissa nämä ulottuvuudet ovat rahaa lukuun ottamatta, merkittävästi vähäisemmässä roolissa.

Prostituutiota harjoittavien naisten suhde viralliseen palvelujärjestelmään ja eri ammattilaisiin on ongelmallinen. Viranomaistoiminta näyttäytyy naisten näkökulmasta ainoastaan kontrolloivana ulottuvuutena. Auttamisjärjestelmien rakentaminen usein laittomalle ja moraalisesti

tuomitun ilmiön ympärille on vaikeaa. Avunhakemista vaikeuttavat lisäksi erilaiset tulkinnalliset lähtökohdat tukipalvelutoimintojen taustalla (Brunovskis & Surtees 2007). Erilaiset tulkinnat heijastavat myös asennoitumista prostituutiota harjoittaviin naisiin. Virallisessa palvelujärjestelmässä naisille kohdennetut sukupuolierityiset tukipalvelut ovat Venäjällä vähäisiä.

Transition myötä alkanut sosiaali- ja terveystalouden järjestelmän muutos on yhä keskeneräinen. Venäjällä on ongelmia erilaisten sosiaalisten ilmiöiden yhteiskunnallisessa tunnistamisessa, jonka seurauksena lainsäädännössä on puutteita. Pohjoisen liikkuvassa prostituutiosta työskentelevät naiset ovat Pohjoismaissa ainoastaan tilapäisesti ja he kokivat tarvitsevan tukipalveluja näissä maissa vain poikkeustapauksissa. Palvelujen tarve paikantuu kotimaassa psykososiaalisiin, juridisiin ja terveystalouden palveluihin. Naisten avuntarpeita synnyttävät monet tekijät, ei ainoastaan prostituutio. Pro-tukipisteiden kaltaisilla matalan kynnyksen tukipalvelulla on ehdottomasti paikkansa Pohjoismaissa, koska prostituutiota harjoittavien naisten yksilölliset tilanteet vaihtelevat ja naisten maassaoloon liittyy erilaisia tekijöitä (vrt. Kauppinen 1999b; Skilbrei 2001; 2008).

Prostituutiosta irrottautumista jäsentävät pääosin samat tekijät kuin prostituutioon tuloa; kysymykset taloudellisesta toimeentulosta. Naiset yrittävät etsiä korvaavia toimintoja prostituutiolle. Taloudellisten ongelmien luonne määrittää irrottautumista: onko kyse tilapäisestä menonerästä, pidempikestoisesta tai jopa jatkuvasta taloudellisesta vajeesta. Yksinhuoltajien prostituutiotoimijuus on usein pitkittynyttä. Parisuhteissa elävät naiset selviytyvät taloudellisesti jonkin verran paremmin, mutta puolisoitten keskinäinen suhde on ratkaiseva. Rakastaja voi tarjota ongelmanratkaisun, joka mahdollistaa irrottautumisen. Naiset irrottautuvat yleensä prostituutiosta, kun taloudellinen tilanne järjestyy tai he saavuttavat prostituutiolle asettamansa tavoitteet. Ongelmallisissa elämäntilanteissa prostituutioon voidaan palata. Irrottautuminen on vaikeaa, jos muita toimeentulolähteitä ei yksinkertaisesti ole. Naisilla ei ole vaihtoehtoja, joihin irrottautua. Naisten selviytymisessä voi olla kyse ”pakko-selviytymisestä”, koska he ovat vastuussa muista, ennen kaikkea lapsista, ja paikallinen ympäristö ei tarjoa muuta vaihtoehtoa (Heiskanen 1996, 72). Nyky-Venäjällä naisten ratkaisut voivat realisoitua lapsesta luopumisena, (ulkomaalaisen) rakastajan tai ulkomaalaisen aviomiehen hankkimisena sekä muuttamalla ulkomaille (Poretskina 1996; Bridger & Kay 1996, 34; Yampolskaya 1997, 104–105; Ashwin 2000, 22). Prostituution merki-

tys voi vaihdella naisten elämänkulussa. Toimijuudesta voidaan irrottaa tilapäisesti pitkiksi ajoiksi, jolloin merkitys kutistuu marginaaliseksi. Naisten elämäntilanteissa voi olla vaiheita, jolloin prostituution merkitys on suurentunut, ja työskentely paikallisessa prostituutiossa voi olla lähes päivittäistä tai matkustaminen pohjoisen prostituutiossa on tihentynyt. Prostituoidun ”uralle” ajautuminen on mahdollinen silloin, kun paikallinen ympäristö ei tarjoa muuta vaihtoehtoa (esim. Lisborg 2003).

Tutkimusjoukon naiset ovat ”tavallisia” naisia, heissä ei ole mitään mystistä. Hämmästelin naisten tavallisuutta jo vuosia sitten kohdatessani ilmiön Lapissa. Tämä johti tutkimuksellisiin ratkaisuihin yrittää tavoittaa ilmiö paikallisesti ja ajallisesti koettuna ja elettyä. Tutkimuksen naiset ovat olleet eri-ikäisiä, erilaisista lähtökohdista, monenlaisissa elämäntilanteissa eläviä tyttöystäviä, äitejä, isoäitejä, työntekijöitä ja vaimoja. Erilaiset arjen kontekstit ja naisten elämänkuluissa läsnä olevat tekijät ovat johtaneet siihen, että naiset ovat valinneet tai he joutuvat valitsemaan prostituution ratkaistakseen ongelmallisia tilanteitaan. Naisia ei voi luokitella patologisiksi tai etsiä syitä heidän persoonastaan prostituution harjoittamiselle. Heillä on ongelmia ja psyykettä kuormittavia tekijöitä ja kokemuksia elämässään, mutta ne ovat monien tekijöiden aiheuttamia. He ovat erilaisia ja samanlaisia kuin muutkin naiset (vrt. Phoenix 1999). Naisilla on yleensä kannattelevia tekijöitä ja/tai läheisverkostoja, jotka estävät huonojen kokemusten rakentumista noidankehäksi.

En voi olla nostamatta esiin prostituutiotutkimukseen liittyvien yleistävien tulkintojen riskiä, mitä olen tutkimusmatkan varrella usein pohjittanut. Yleistävissä tulkinnoissa tutkimusaineistot kerätään valikoiduista ryhmästä, joka laajennetaan koskemaan koko ilmiötä. Tiedon kontekstuaalinen paikantaminen on tärkeää, koska se piirtää omanlaisensa kuvan moniulotteisesta ilmiöstä. Tiettyjen ulottuvuuksien ylikorostaminen tuottaa ilmiöstä sellaista tietoa, kuin siitä halutaan tuotettavan. Prostituutitoimijuuden areenat ovat erilaiset, joilla on merkitys naisten mahdollisuuksien muovaajina (vrt. Kontula 2008; Ranz 2009b). Yhteen niputtaminen peittää ilmiön moninaisuuden, ja voi jopa vääristää sitä.

Tutkimuksessani on ollut mukana seitsemäntoista naista, jotka ovat kertoneet kokemuksistaan prostituutiossa ja elämästään Venäjällä sekä Murmanskissa. Toinen tutkimusaineisto on havainnointiaineisto, jonka olen kerännyt Murmanskin alueella. Tutkimuksen kontekstuaalinen sidos on vahva, ja sitä ei voi irrottaa näistä lähtökohdista. Kysymykset

prostituutiota harjoittavista naisista eivät paikannu vain yksilöllisiin kuvauksiin ja selityksiin, vaan toiminta on sidoksissa erilaisiin prosesseihin. Naisten kokemukset kiinnittyvät yhteiskunnalliskulttuuriseen kontekstiin ja paikalliseen ympäristöön, jota vasten olen tarkastellut näitä kokemuksia. Kyse on monimuotoisesta ilmiöstä, jota yksilön ja yhteiskunnan välinen vuorovaikutussuhde rakentaa. Aineistonkeruu on sijoittunut ajallisesti vuosiin 2004–2008, jolla on myös merkitystä. Prostituutio on ilmiönä muuttuva ja sidoksissa ajallisiin ulottuvuuksiin, joita ei toisessa ajassa välttämättä enää ole. Tutkimukseni tieto on siis ajallista, paikallista ja sillä on rajat. Tutkimusjoukon naisten toimijuus rakentuu erilaisissa konteksteissa: paikallinen muovaa naisten pakkoja, yksilölliset elämäkulut vaikuttavat ja prostituution harjoittamisen konteksti on merkityksellinen. Näihin tekijöihin sisältyy ilmiön moninaisuus.

Olen syventynyt naisten paikallisesti sekä Pohjoismaissa harjoittamaan prostituutioon, enkä ole avannut koko Murmanskin prostituutioilmiötä. Prostituution harjoittamisen tavat paikallisuudessa ovat jääneet osittain tarkastelematta tässä tutkimuksessa. Rajaus tulee tutkimusaineistosta. Tutkimusaineistoja kerätessäni sekä projektityössä prostituution moninaiset kasvot ovat näyttäytyneet myös siten, että lapsi- ja nuorisoprotituutio sekä miesten harjoittama prostituutio ovat ilmiöinä olemassa ainakin Murmanskin katuprostituution kentässä. Nämä ilmiöt ovat osittain piilotetumpia. Tutkimuksellisesti ne ovat kiinnostavia ja tärkeitä, koska niiden yhteiskunnallisessa tunnistamisessa on vielä ongelmia Venäjällä. Lainsäädäntö on puutteellinen ja tunnistaa ainoastaan naisprostituoidun. Lapsi- ja nuorisoprotituutio on haasteellinen tutkimuskohde, josta on olemassa vähän tutkimustietoa, vaikka aihe olisi yhteiskunnallisesti ja lasten näkökulmasta tärkeä. Myös heille tulisi rakentaa avun tarjoamisen paikkoja, mikä tuli esille Murmanskin alueen kriisikeskustyössä sekä eräässä lasten kanssa työtä tekevässä projektissa. (Kriisikeskukset, arena2; informantit, arena2.)

Tutkimukseni metodologisiin valintoihin on vaikuttanut kaksi tekijää. Olen halunnut tarkentaa kuvaa pohjoisen itäprostituutiosta täydentämällä prostituutiotutkimuksen kentällä vallitsevia tulkintoja. Olen yrittänyt tuoda esiin naisten äänen, kuvaamalla niitä kokemuksia, tunteita, pohdintoja ja merkityksiä, joita naiset ovat liittäneet prostituution harjoittamiseen ja siinä läsnä oleviin tekijöihin. Koska olen tutkinut itäprostituutiota, halusin paikantaa naisten kokemukset kontekstiin, jossa heidän arkensa on. Prosti-

tuutio on sosiaalinen ongelma, jota rakentavat ajalliset, paikalliset ja yhteiskunnalliset ulottuvuudet. Tutkimusjoukossa naissukupuolta ja naisten toimijuutta muovaa erilainen historiallinen kehityskulku kuin länsimaissa. Ymmärrykseni perustana on ollut naisten kokemusten ja todellisuuden tulkintojen kiinnittäminen ympäröivään sosiaaliseen kontekstiin, jossa he elävät arkeaan ja toimivat (vrt. Bengtson 1989).

Prostituutiota harjoittavien naisten kokemusten tulkinnoissa olen nojannut feministiseen metodologiaan (esim. Harding 1987; Liljeström 2004a). Kyse on tiedon paikantumisesta, jolloin tietäminen on mahdollista vain tietystä episteemisestä paikasta käsin. Tutkimuksessani on kyse naisten tiedosta oman elämänsä tietäjinä. (Haraway 1991; Harding 1993.) Lähestymistavan valinta on merkinnyt yritystä sijoittautua tutkimukseen naisten silmin. Havainnointiaineiston olen kerännyt etnografisella lähestymistavalla Murmanskin alueella havainnoimalla, haastatteleamalla, jutustelemalla ihmisten kanssa sekä kokemalla, työskentelemällä ja elämällä itse aika-ajoin tässä ympäristössä. Etnografisella lähestymistavalla olen yrittänyt tavoittaa venäläistä yhteiskuntaa, paikallista arkea ja tutkiani ilmiön mahdollistumista omissa kulttuurisissa kontekstissaan.

Siitä on jo vuosia aikaa, kun ihmettelin Lapissa esiintyvää prostituutiönäytelmää ja mietin, miksi naiset ovat pohjoisessa harjoittamassa prostituutiota. Nyt olen voinut tehdä sen tutkimusmatkan, josta aikoinani haaveilin. Itäprostituution näyttämön takahuone (ks. Goffman 1959; 1971) sijaitisi tutkimuksessani Murmanskin alueella Venäjällä. Erving Goffman (mt.) on määritellyt tausta-alueen paikaksi, joka on yhteydessä tiettyyn esitykseen ja jossa esityksen herättämä vaikutelma asetetaan tietoisesti kyseenalaiseksi. Olen voinut tarkastella tutkimuksessani takahuoneen sidoksia, jotka ovat yhteydessä esitykseen, jota aikoinani ihmettelin. Naiset ovat kokemuksistaan kertomalla avanneet takahuoneessa läsnä olevia tekijöitä, jotka ovat kyseenalaistaneet näytelmän vaikutelmia. Kyse ei ole vain prostituution iloisesta performanssista, jolta näytelmä katsojan silmissä voi näyttää. Tutkimuskentällä olo vahvisti myös sen, ettei tutkija pääse kulisseihiin. Kulisseissa ovat (prostituutio)tiedon syvärakenteet. Tutkimukseni tieto rakentuu tiedon pinnasta, niistä tulkinnoista, joita syvärakenteista on tuotettu. Tutkijan roolissa olen asettanut näyttämölle sosiaaliseen vuorovaikutukseen tietystä kontekstissa. Tietämisen tapani sitoutuu feministiseen tietämiseen (esim. Haraway 1991). Naiset ovat itse olleet päättämässä siitä tiedosta, jota he ovat halunneet koke-

muksistaan kertomalla kuvata. He ovat jakaneet osan tarinastaan, eläystä elämästään ja kokemuksistaan tutkijan kanssa. Tällä tiedolla on ratjat, koska kaikkea ei voida, eikä haluta jakaa tutkijan kanssa. Sosiaalinen vuorovaikutus näyttämöillä on tuottanut myös naisten tietoa kehystävää tietoa eri areenoilta.

Tutkimuksen tekemisen eettisin lähtökohtiin ja oikeutukseen liittyy monia kysymyksiä: missä määrin tutkijana voi penkoa toisten ihmisten elämää, miten mennä vieraaseen kulttuuriin ja miten tutkimustietoa tulisi käyttää, ettei vaikeuttaisi enempää heikossa asemassa olevien ihmisten elämää. (Pohjola 1994; Granfelt 1998; Laitinen 2004.) Näiden kysymysten äärelle jokaisen ihmisten elämää tutkivan tutkijan pitää pysähtyä. Naiset ovat kertoneet kokemuksistaan tietoisina siitä, että kirjoitan tutkimusta. He eivät tiedä sitä, mitä ja miten kirjoitan. Naiset ovat antaneet luvan astua elämäänsä kertomalla siitä. Joskus ei voi olla ajattelemta, kuinka paljon tutkimuksen ihmiset luottavat tutkijaan. He eivät voi lukea tätä tutkimusta kielierojen vuoksi. Tämä ulottuvuus tuo tutkijalle vastuun tehdä eettisesti hyvää tutkimusta (Pohjola 1994; Laitinen 2004).

Olen ollut tietoinen tutkijan vastuusta tulkitessani naisten kokemuksia ja kirjoittaessani niistä. Tietoisuus on tuonut mukanaan myös ainaisen epävarmuuden sitä, kuinka sosiaalisia ongelmia (prostituutiota) tulisi nimetä (ks. Pösö 2002). Tutkimuksen ydintieto pohjautuu naisten kokemustietoon, jotka ovat intiimejä, yksilöllisiä ja heille merkityksellisiä tapahtumia elämässä. Kokemuksista kertominen ja niihin palaaminen ovat tuoneet mieliin muistoja ja kipeitä tunteita, joita elämänkulussa on ollut. Ne eletään haastattelutilanteissa osittain uudelleen. Haastatteluaineiston keruun kielellisiä, kulttuurisia ja luottamuksellisia rajoja olen voinut osittain ylittää avainhenkilön avulla (ks. Grönfors 1982). Avainhenkilö on ollut silta naisten ja tutkijan välillä, ja hän on turvannut naisten hyvinvointia haastattelujen aikana sekä tarvittaessa niiden jälkeen. Tutkimusprosessi on tuottanut lisäksi tietoa, joka jää kirjoittamatta naisten anonyymiteetin turvaamiseksi sekä ilmiöön liittyvän laittomuuden vuoksi.

Ihmisen elämä on aina yhteydessä makroympäristöön, jolloin yksilön historiassa ja toiminnassa, toimintaympäristössä, kulttuurissa ja subjektiivudessa on henkilökohtaisen kysymyksen ohella kyse myös rakenteellisista näkökulmista ja yhteiskunnallisista vaikutussuhteista, jotka muovavat yksilön mahdollisuuksia, edistävät tai rajoittavat niitä. (Pohjola 2003,

54–57; Ranz 2009b, 129.) Eräs tutkimusjoukon naisista kuvasi suhdettaan prostituutioon seuraavasti: *”Eivät miehet meitä tähän pakottaneet, vaan yhteiskunta.”* Tutkimuksen tuottaman tiedon perusteella, en voi olla yhtymättä tähän näkemykseen. On uskallettava nähdä prostituution kytkökset myös ympäröivään yhteiskuntaan.

Lähteet

- Acker, Joan & Barry, Kate & Esseveld, Joke 1983: Objectivity and Truth: Problems in Doing Feminist Research. *Women Studies International Forum* Vol. 6 (4), 423–435.
- Adkins, Lisa 1995: *Gendered Work: Sexuality, Family and the Labour Market*. Open University Press. Buckingham.
- Agustin, Laura M. 2003: A Migrant World of Services. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* Vol. 10 (3), 377–396.
- Agustin, Laura M. 2007: *Sex at the Margins: Migration, Labour Markets and the Rescue Industry*. Zed Books. London & New York.
- Aikio, Annukka (toim.) 2004: Kaamospuhetta. Naisiin kohdistuva väkivalta maailmanlaajuisesti sekä erityisesti paikallista kulttuuritaustaa vasten. Duovvi ry:n julkaisuja no 2. Utsjoki.
- Alasuutari, Pertti 1993: Laadullinen tutkimus. Vastapaino. Tampere.
- Alasuutari, Pertti 1995: *Researching Culture. Qualitative Method and Cultural Studies*. Sage. London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Alasuutari, Pertti 2001: Laadullinen tutkimus. Vastapaino. Jyväskylä. 3. painos.
- Alcoff, Linda & Potter, Elizabeth (toim.) 1993: *Feminist epistemologies*. Routledge. New York.
- Amnesty International: Venäjän naiset tavallista alttiimpia kotiväkivallalle. 22.12.2005. <http://www.maailma.net/tiedonhaku/ihmisoikeudet?page=32>. (Viitattu 22.5.2006)
- Andrijasevic, Rutvica 2007: Beautiful dead bodies: gender, migration and representation in anti-trafficking campaigns. *Feminist Review* 86 (1), 24–44.
- Anthias, Floya & Lazaridis, Gabriella 2000: Introduction. Teoksessa Anthias, Floya & Lazaridis, Gabriella (toim.): *Gender and Migration in Southern Europe: Women on the Move*. Berg. New York, 1–13.
- Appell, Annette R. 1998: On Fixing “Bad” Mothers and Saving Their Children. Teoksessa Ladd-Taylor, Molly & Umansky, Lauri (toim.): “Bad” Mothers. *The Politics of Blame in Twentieth-Century America*. New York University Press. New York and London, 356–380.
- Apter, Dan & Väisälä, Leena & Kaimola, Kari (toim.) 2006: *Seksuaalisuus*. Duodecim Oy. Helsinki.
- Arendell, Terry 2000: Conceiving and Investigating Motherhood: The Decade’s Scholarship. *Journal of Marriage and the Family* 62 (4), 1192–1207.
- Aristarkhova, Irina 1995: *Women and Government in Bolshevik Russia*. University of Warwick. Centre for Comparative Labour Studies: Working Papers 4.
- Ashwin, Sarah (toim.) 2000: Introduction: Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia. Teoksessa Ashwin, Sarah (toim.): *Gender, State*

- and Society in Soviet and Post-Soviet Russia. Routledge. London, New York, 1–29.
- Ashwin, Sarah & Lytkina, Tatyana 2004: Men in Crises in Russia. The Role of Domestic Marginalization. *Gender & Society* 18 (2), 189–206.
- Askola, Heli 2001: Trafficking In Women In The Baltic States: Legal Aspects. Part I. Teoksessa Trafficking In Women and Prostitution In The Baltic States: Legal and Social Aspects. International Organization for Migration (IOM). Helsinki, 13–92.
- Attwood, Lynne 1997: “She Was Asking for It”: Rape and Domestic Violence Against Women. Teoksessa Buckley, Mary (toim.): Post-Soviet Women: From the Baltic to Central Asia. Cambridge University Press. Cambridge, 99–118.
- Bacon, Edwin & Wyman, Matthew 2006: Contemporary Russia. Macmillan. Palgrave.
- Baker, Phyllis R. & Carson, Amy 1999: ”I Take Care of My Kids”. Mothering Practices of Substance-Abusing Women. *Gender & Society* Vol. 13 (3), 347–363.
- Barry, Kathleen 1984: Female Sexual Slavery. New York University Press. New York.
- Barry, Kathleen 1995: The Prostitution of Sexuality. The Global Exploitation of Women. New York University Press. New York and London.
- Battanaik, Bandana 2003: Yhteenveto: Entä tästä eteenpäin? Teoksessa Thorbeck, Susanne & Pattanaik, Bandana (toim.): Prostituutio. LIKE. Helsinki, 302–320.
- Bauman, Zygmunt 1996: Postmodernin lumo. Suomennos Vainonen, Jyrki. Vastapaino. Tampere.
- Bengtsson, Jan 1989: Fenomenologi: Vardagsforskning, existensfilosofi, hermeneutik. Teoksessa Månson, Per (toim.): Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker. Prisma. Stockholm, 67–108.
- Benjamin, Harry & Masters, Robert E. L. 1964: Prostitution and Morality: A Definitive Report on the Prostitute in Contemporary Society and on Analysis of the Causes and Effects of the Suppression of Prostitution. Souvenir Press. London.
- Berglind, Hans 1976: Ideal och verkligheter. Teoksessa Berglind, Hans (toim.): Ideal och verkligheter I svensk socialvård. Wahlström & Widstrand. Stockholm.
- Bernstein, Elisabeth 2007: Sex Work for the Middle Classes. *Sexualities* 10 (4), 473–488.
- Beukema, Hinke 2004: Legalisation of Prostitution in the Netherlands. A Trial to Decriminalise Prostitution and to Improve the Economical, Physical and

- Emotional Situation of Prostitutes. Teoksessa Saarinen, Aino & Carey-Belanger, Elaine (toim.): *Crisis Centres and Violence against Women. Dialogue in the Barents Region. Gender Research: Methodology and Practice Vol. 7.* University Press. Oulu, 145–160.
- Bishop, Ryan & Robinson, Lillian S. 2003: *Matkakertomuksia. Thaimaasta palaavien turistien seksipäiväkirjat.* Teoksessa Thorbek, Susanne & Pattanaik, Bandana (toim.): *Prostituutio.* LIKE. Helsinki, 31–45.
- Bjønness, Jeanett 2008: "Vil du have et andet liv?" Teoksessa Graakjær Hjort, Birgitte (toim.): *Købt eller solgt.* Klim. Århus, 33–60.
- Boiko, O. & Lovtsova, N. & Romanov, P. & Jarskaja, V. & Jarskaja-Smirnova, J. 2003: *Sotsialnaja politika i sotsialnaja rabota: gendernyi podhod.* Gender Approach to Social Policy and Social Work. Utšebnoe posobie. Saratov: Saratovski gosudarstvennyi tehnišeski universitet. Teoksessa Jäppinen, Maija 2006: *Perhekeskeisyyden ja feminismin ristipaineessa.* Tutkimus parisuhdeväkivallasta udmurtialaisessa naisten kriisikeskuksessa. Sosiaalityön pro gradu-tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto. Helsinki. Julkaisematon.
- Boynnton, Petra M. 2002: *Life on the Streets: The Experiences of Community Researchers in a Study of prostitution.* Journal of Community & Applied Social Psychology Vol. 12, 1–12.
- Boynnton, Petra M. & Bucknor N. & Morton J. 1998: *Somebody's Daughters, Somebody's Sisters: A reflection of Wolverhampton Working Women's Lives.* Ashton University. Birmingham.
- Brewis, Joanna & Linstead, Stephen 2000: *Sex, Work and Sex Work.* Routledge. London.
- Bridger, Sue & Kay, Rebecca 1996: *Gender and Generation in the New Russian Labour Market.* Teoksessa Pilkington, Hillary (toim.): *Gender, Generation and Identity in Contemporary Russia.* Routledge. London, 21–38.
- Brison, Susan 2003: *Aftermath. Violence and the Remaking of a Self.* Princeton University Press. Princeton & Qwoodstock.
- Brockdorff, Hans H. 1998: *The Individual and the Collective: A Cultural Approach to the Question of Dualism in Soviet Society.* Teoksessa Bryld, Mette & Kulavig, Erik (toim.): *Soviet Civilization between Past and Present.* Odense University Press. Odense, 147–163.
- Brunovskis, Anette & Tyldum, Guri 2004: *Crossing Borders. An Empirical Study of Transnational Prostitution and Trafficking in Human Beings.* Faforapport, Nr 426 (B-anal.). Universitet i Tromsø. Norway.
- Brunovskis, Anette & Surtees, Rebecca 2007: *Leaving the Past Behind? When Victims of Trafficking Decline Assistance. A research cooperation between Fafu and NEXUS Institute.* Fafu report 2007:40.

- Burr, Vivien 2003: *Social Constructionism*. Chapman & Hall. Routledge.
- Butler, William E. (toim.) 2005: *Family Code of the Russian Federation*. Semejnij Kodeks Rossijskoj Federacii. JurInfoR-Press. Moscow. Kääntänyt William E. Butler.
- Bäckman, Johan 1999: ”Sudella on sata tietä...” Pietarin organisoitu rikollisuus Venäjän rikoskulttuurin kehityksessä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 166. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki.
- Bäckman, Johan 2006: *Itämafia. Uhkakuvapolitiikka, rikosilmiöt ja kulttuuriset merkitykset*. Poliisiammattikorkeakoulu. Edita. Helsinki.
- Chapkin, Wendy 1997: *Live Sex Acts: Women Performing Erotic Labour*. Routledge. New York.
- Church, Stephanie & Henderson, Marion & Barnard, Marina & Hart, Graham 2001: *Violence by Clients Towards Female Prostitutes in Different Work Settings: Questionnaire Survey*. *British Medical Journal* Vol. 322 (3), 524–525.
- Code, Lorraine 1991: *What Can She Know? Feminist Theory and the Construction of Knowledge*. Cornell University Press. Ithaca, New York.
- Coffey, Amanda & Atkinson, Paul 1996: *Making Sense of Qualitative Data. Complementary Research Strategies*. Sage. California.
- Cohen, Erik 1971: “Arab Boys and Tourist Girls in a Mixed Jewish Community”. *International Journal of Comparative Sociology* Vol. 12 (4), 217–233.
- Coscilo, Helena & Lanoux, Andrea (toim.) 2006: *Gender and National Identity in Twentieth-Century Russian Culture*. De Kalb. Northern Illinois University.
- Davies, Karen & Esseveld, Johanna 1989: *Kvalitativ kvinnoforskning*. Arbetslivscentrum. Stockholm.
- Doezema, Jo 1998: *Force to Choose. Beyond the Voluntary v. Forced Prostitution Dichotomy*. Teoksessa *Kembadoo, Kamala & Doezema, Jo (toim.): Global Sex Workers. Rights, Resistance and Redefinition*. Routledge. New York, 34–50.
- Durkheim, Emile 1952: *Suicide: A Study in Sociology*. Free Press. New York.
- Edley, Nigel & Wetherell, Margaret 1997: *Jockeying for Position: The Construction of Masculine Identities*. *Discourse & Society* 8 (2), 203–217.
- Ekberg, Gunilla 2004: *The Swedish Law That Prohibits the Purchase of Sexual Services*. *Violence Against Women* Vol. 10 (10), 1187–1218.
- Eriksson, Päivi & Koistinen, Katri 2005: *Monenlainen tapaustutkimus*. *Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 4*. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki. Verkkojulkaisu.
http://www.kuluttajatutkimuskeskus.fi/files/4957/2005_04_verkkojulkaisu_tapaustutkimus.pdf. (Viitattu 25.3.2007)
- Eremicheva, Galina 1996: *Articulating a Catastrophic Sense of Life*. Teoksessa *Rothkirch, Anna & Haavio-Mannila, Elina (toim.): Women’s Voices in Russia Today*. Darthmouth. UK:Aldershot and USA: Brookfield, 153–163.

- Eräsaari, Leena 1995: Kohtaamisia byrokratian näyttämöillä. Gaudeamus. Helsinki.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2000: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.
- Eskola, Jari 2001: Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen tutkimuksen analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Aaltola, Jari & Valli, Rainer: Ikku-noita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Gummerus. Jyväskylä, 133–157.
- Everitt, Angela & Hardiker, Pauline & Littlewood, Jane & Mullender, Audrey 1992: Applied Research for Better Practice. Macmillan. Houndmills.
- Farley, Melissa & Cotton, Ann & Lynne, Jaqueline & Zumbek, Sybille & Spiwak, Frida & Reys, Maria E. & Alvarez, Dinorah & Sezgin, Ufuk 2003: Prostitution and Trafficking in Nine Countries. An Update on Violence and Posttraumatic Stress Disorder. *Journal of Trauma: Practice* 2, 3/4, 33–74.
- Farley, Melissa 2004: “Bad for the Body, Bad for the Heart”: Prostitution Harms Women Even if Legalized... *Violence Against Woman* Vol. 10 (10), 1087–1125.
- Fielding, Alan 1993: Mass Migration and Economic Restructuring. Teoksessa King, Russell (toim.): Mass Migration in Europe: The Legacy and the Future. Belhaven Press. London.
- Fingerroos, Outi 2003: Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa. *Elore* 2.
- Finnegan, Frances 1979: Poverty and Prostitution: a Study of Victorian Prostitutes in York. Cambridge University Press. Cambridge.
- Finstad, Liv & Fougner, Lita & Holter, Vivi-Lill 1982: Prostitusjon i Oslo. Pax. Oslo.
- Fook, Jan 2002: Social Work and Critical Theory and Practice. Sage. London.
- Forsberg, Hannele 1998: Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta asiantuntijakulttuurista. Lastensuojelun Keskusliitto. Helsinki.
- Gaddy, Clifford 1990: The Size of Prostitution Market in USSR. Paper No 18. Berkley.
- Glaser, Barney G. & Strauss Anselm L. 1980: Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research. Aldine, New York.
- Glifford, James 1986: Introduction: Partial Truths. Teoksessa Glifford, James & Marcus, George E. (toim.): Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography. University of California Press. Berkeley, 1–26.
- Goffman, Erving 1959: The Presentation of Self in Everyday Life. Penguin Books. London.
- Goffman, Erving 1971: Arkielämän roolit. WSOY. Porvoo. Suomentanut Erkki Puranen.

- Goffman, Erving 1981: *Stigma. Notes of the Management of Spoiled Identity.* Penguin Books. Harmondsworth. 1. painos 1963.
- Golod, Sergei 1993: *Sex and Young People.* Teoksessa Kon, Igor & Riordan, James (toim.): *Sex and Russian Society.* Indiana University Press. Bloomington, 135–151.
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina 2004: *Vertaileva ja poikkikulttuurinen tutkimus.* Teoksessa Alapuro, Risto & Arminen, Ilkka (toim.): *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia.* WSOY. Helsinki, 97–110.
- Goscilo, Helena & Lanoux, Andrea (toim.) 2006: *Gender and National Identity in Twentieth-Century Russian Culture.* Northern Illinois University Press. DeKalb.
- Gould, Arthur 2003: *Ruotsin prostituutiolaki: feminismi, huumeet ja ulkomailta tuleva uhka.* Teoksessa Thorbek, Susanne & Pattanaik, Bandana (toim.): *Rajat ylittävä prostituutio. Globaalien toimintamallien muuttuminen.* Suomensari Sari-Anne Ahvonen. LIKE. Helsinki, 282–301.
- Granfelt, Riitta 1992: *Asuntolan naisen elämää. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/1992.* Helsinki.
- Granfelt, Riitta 1998: *Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Toimituksia 702.* Suomen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Granfelt, Riitta 2004: *Hetkeksi jaetut maailmat? Kokemuksia vankilasta ja tuetun asumisen yhteisöstä.* *Janus – Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 12 (2), 134–154.
- Greenal, Robert 2003: *Russia turns spotlight on abortion.* BBC News online. 16.9.2003. <http://www.news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/3093152.stm> (Viitattu 26.10.2006)
- Grönfors, Martti 1982: *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät.* WSOY. Juva.
- Gülcür, Leyla & İlkaracan, Pinar 2002: *The "Natasha" Experience: Migrant Sex Workers from the Former Soviet Union and Eastern Europe in Turkey.* *Women's Studies International Forum* Vol. 45 (4), 411–421.
- Güven-Lisaniler, Fatma & Rodriguez, Leopoldo & Uğural, Sevin 2005: *Migrant Sex Workers and State Regulation in North Cyprus.* *Women's Studies International Forum* Vol. 28 (1), 79–91.
- Haavio-Mannila, Elina & Kauppinen-Toropainen, Kaisa 1993: *Naisen elämän muuttuminen Venäjällä ja Virossa.* Teoksessa Piirainen, Timo (toim.): *Itä-Euroopan murros ja Suomi.* Gaudeamus. Helsinki, 173–212.
- Haavio-Mannila, Elina & Kontula, Osmo 2001: *Seksin trendit meillä ja naapurissa.* WSOY. Helsinki.
- Haavio-Mannila, Elina & Kontula, Osmo 2003: *Single and Double Standards in Finland, Estonia and St. Petersburg.* *Journal of Sex Research* 40 (1), 36–49.
- Haavio-Mannila, Elina & Rotkirch, Anna 2004: *Ydin- ja versoperheet Suomessa ja Pietarissa.* Teoksessa Alapuro, Risto & Arminen, Ilkka (toim.) *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia.* WSOY. Helsinki, Porvoo, 165–182.

- Hacking, Ian 2009: Mitä sosiaalinen konstruktionismi on? Suomennos Inkeri Koskinen. Vastapaino. Tampere.
- Hall, Stuart 1999: Identiteetti. Suomentaneet ja toimittaneet Mikko, Lehtonen & Juha, Herkman 2002. Vastapaino. Tampere.
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul 1989: Ethnography. Principles in Practice. Routledge. London and New York.
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul 1995: Ethnography. Principles in Practice. Routledge. London and New York. 2. painos.
- Hani, Merle & Henno, Maire 2007: Seksityö ja alkoholin käyttö liittyvät helposti yhteen. *Tiimi* 5, 5–7.
- Hanhinen, Sari 2001: Social Problems in Transition. Perceptions of Influential Groups in Estonia, Russia and Finland. Kikimora Publications Series A: 5. Helsinki.
- Haraway, Donna 1991: Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. Teoksessa Haraway, Donna: Simians, Cyborgs and Women. The Reinvention of Nature. Routledge. New York, 183–210.
- Harding, Sandra 1987: Feminism and Methodology. Open University Press. Milton Keynes.
- Harding, Sandra 1990: ”Feminism, Science, and the Anti-Enlightenment Critiques”. Teoksessa Nicholson, Linda J. (toim.): Feminism/Postmodernism. Routledge. New York, 83–106.
- Harding, Sandra 1993: Rethinking Standpoint Epistemology: “What is Strong Objectivity”. Teoksessa Alcoff, Linda & Potter, Elizabeth (toim.): Feminist Epistemologies. Routledge. New York, 49–82.
- Harding, Sandra 1998: Is Science Multicultural? Postcolonialisms, Feminisms, Epistemologies. Indiana University Press. Bloomington.
- Hartikainen, Miira 2006: Thaimaalaisten naisten kokemuksia parisuhdeväkivallasta ja avunsaamisesta Suomessa. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 6. Helsinki.
- Hearn, Jeff 1998: The Violences of Men. How Men Talk About and How Agencies Respond to Men’s Violence to Women. Sage. London
- Heikkinen, Hannu L. T. 2001: Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine 2001 (toim.): Ikkunoi-ta tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Chydenius-instituutin tutkimuksia 3. PS-kustannus. Jyväskylä, 116–132.
- Heinämaa, Sara & Näre, Sari (toim.) 1994: Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta. Gaudeamus. Helsinki, 130–144.
- Heiskanen, Tarja 1996: Elämän palapeli. Johtolankoja vaikeuksista selviytymiseen. Gummerus. Jyväskylä.

- Helanterä, Antti & Tynkkynen, Veli-Pekka 2002: Maantieteelleen Venäjä ei voi mitään. Gummerus. Helsinki.
- Helne, Tuula 1995: Riccardo Lucchini – syrjäytymisteoriaa Sveitsissä. *Janus – Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 3 (3), 285–293.
- Helppikangas, Pirjo & Kotomin, Alexander & Urponen, Kyösti 2007: Pohjoinen raja II. Северная Граница II. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 56. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2004: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki University Press. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2001: Tutki ja kirjoita. Tammi. Helsinki. 6–7 painos.
- Hoffman, Lisa 1997: Teoksessa Chapkis, Wendy: *Life Sex Acts; Women Performing Erotic Labour*. Routledge. New York, 61–66.
- Hoikkala, Tommi 1993: Katoaako kasvatusta, himmeneekö aikuisuus?: aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit. Gaudeamus. Helsinki.
- Hollmén, Lauri & Jyrkinen, Marjut (toim.) 1999: *Building Up a Network for Monitoring, Analysing and Combating Trafficking in Women and Children*. European Commission STOP -project report. Sisäasiainministeriö. Helsinki. <http://www.finlex.fi/fi/uutiset?id=72>. (Viitattu 26.10.2005)
- Holstein, James A. & Miller, Gale (toim.) 1993: *Reconsidering Social Constructionism*. *Debates on Social Problems Theory*. Aldine de Gruyter. New York.
- Holma, Juha & Partanen, Terhi 2008: Lähisuuhdeväkivalta tutkimuskohteena. Teoksessa Sevón, Eija & Notko, Marianne (toim.): *Perhesuhteet puntarissa*. Palmenia University Press. Helsinki, 274–291.
- Holmström, Charlotta & Skilbrei, May-Len (toim.) 2008: *Prostitution i Norden*. Prostitutio pohjoismaissa. Konferenssraportti 16–17.10, Tukholma. ANP 2008:739. Nordiska Ministerrådet. Köpenhamn.
- Honkasalo, Marja-Liisa 1988: Oireiden ongelma. Sosiaalilääketieteellinen tutkimus oireista, niiden esiintymisestä ja merkityksestä kahta tutkimusmenetelmää käyttäen. *Kansanterveystieteen julkaisuja M 101*. Helsingin yliopisto.
- Honkatukia, Päivi & Pösö, Tarja 2004: Rajattu tila, sukupuoli ja väkivalta – nuoret puhumassa väkivallasta koulukodissa. Teoksessa Kuronen, Marjo & Granfelt, Riitta & Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.): *Sukupuoli ja sosiaalityö*. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja. PS-kustannus. Jyväskylä, 131–161.
- Honkatukia, Päivi 2008: Nuorena koettu seksuaalinen väkivalta selviytymisen näkökulmasta. Teoksessa Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.): *Paljastettu intiimi*. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 84–128.

- Hubbard, Phil 1998: Sexuality, Immorality and the City. Red-light districts and the marginalization of female street prostitutes. *Gender, Place and Culture* Vol. 5 (1), 55–72.
- Hubbard, Phil 2002: Sexing the self: geographies of engagement and encounter. *Social and Cultural Geography* Vol. 3 (4), 365–381.
- Hubbard, Phil & Whowell, Mary 2008: Revisiting the red light district: Still neglected, immoral and marginal? *Geoforum* 39 (5), 1743–1755.
- Hughes, Donna M. 2003: Final Report, Group of Specialists on the Impact of the Use of the New Information Technologies on the Trafficking in Human Beings for the Purpose of Sexual Exploitation, Council of Europe. Strasbourg. <http://www.uri.edu/artsci/wms/hughes/hughes.htm>. (Viitattu 15.7.2009)
- Hughes, Donna M. 2005: Supplying Women for the Sex Industry: Trafficking from the Russian Federation. Teoksessa Štulhofer, Aleksandar & Sandfort, Theo (toim.): *Sexuality and Gender in Postcommunist Eastern Europe and Russia*. Haworth Press. New York, London, Oxford, 209–230.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja 2002: Paha ihmisyyden ja inhimillisen auttamisen haasteena. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.): *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. PS-kustannus. Jyväskylä, 8–17.
- Husso, Marita 1994: Parisuhdeväkivalta ja pahoinpidely ruumis. Teoksessa Heinämaa, Sara & Näre, Sari (toim.): *Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Gaudeamus. Helsinki, 130–144.
- Husso, Marita 1997: Heikkouden hetkiä parisuhdeväkivallassa. Teoksessa Jokinen, Eeva (toim.): *Ruumiin siteet. Tekstejä eroista, järjestyksestä ja sukupuolesta*. Vastapaino. Tampere, 87–104.
- Husso, Marita 2003: Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Tampere. Vastapaino.
- Husso, Marita & Virkki, Tuija 2008: Sukupuolittunut luottamus ja väkivalta parisuhteessa. Teoksessa Sevón, Eija & Notko, Marianne (toim.): *Perhesuhteet puntarissa*. Palmenia. Helsinki University Press. Helsinki, 259–273.
- Høigård, Cecilie & Finstad, Liv 1992: Backstreets: Prostitution, Money and Love. Translation Hanson, Katherine & Sipe, Nancy & Wilson, Barbara. Polity Press, Cambridge.
- Häkkinen, Antti 1995: Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939. Otava. Helsinki.
- Häkkinen, Antti 1998: Kenen kaupunki? *Yliopistolehti* 10. Helsingin yliopisto.
- Häkkinen, Kaisa 2004: *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. WSOY. Helsinki.
- Ihamäki, Elina 2004: Prostitution and Border. At the Meeting Point of Russian Women and Finnish Men. Teoksessa Saarinen, Aino & Carey-Belanger,

- Elaine (toim.): *Crisis Centres and Violence against Women. Dialogue in the Barents Region. Gender Research: Methodology and Practice Vol. 7.* University Press, Oulu, 127–144.
- Iivonen, Jyrki 2004: *Neuvostoliiton/Venäjän historia 1985–1999.* Teoksessa Kirkinen, Heikki: *Venäjän historia.* Otava, Helsinki. (3. painos), 497–549.
- Ikonen, Hanna-Mari 2008: *Maaseudun naiset yrittäjinä. Elerettyjä käytäntöjä ja jaettuja merkityksiä yrittävässä yhteiskunnassa.* Acta Universitatis Tamperensis 1291, Tampere University Press, Tampere.
- Ikonen, Hanna-Mari & Ojala, Hanna 2005: *Yhteisyyden luomista ja eron kokemuksiä – haastattelu, konteksti ja feministinen tietäminen.* Naistutkimus 18 (1), 17–29.
- International Helsinki Federation for Human Rights 2000: *Women 2000: An investigation into the status of women's rights in Central and South-Eastern Europe and the newly Independent States.* International Helsinki Federation for Human Rights, Vienna.
- IOM: International Organization for Migration 2001: *New IOM Figures on The Global Scale of Trafficking.* Trafficking in Migrants Quarterly Bulletin. No 23, April. Special Issue.
- Isola, Anna-Maria 2008: *Tyttärien vastuu. Terveyshuoli osana Venäjän alhaisen syntyvyyden retoriikkaa.* Yhteiskuntapolitiikka 73 (5), 524–537.
- Israel, Joachim 1974: *Vieraantumisen. Marxista nykysosiologiaan: makrososiologinen tutkielma.* Suom. Takala, Tuomas. Uud. painos. Tammi, Helsinki. Alkuteos: *Alienation: Från Marx till modern sociologi.*
- Issoupova, Olga 2000: *From duty to pleasure? Motherhood in Soviet and Post-Soviet Russia.* Teoksessa Ashwin, Sarah (toim.): *Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia.* Routledge, London, New York, 30–54.
- Ivanov, Serguey & Vichnevsky, Anatoly & Zakharov, Sergei: *Population Policy in Russia.* Teoksessa Caselli, Graziella & Vallin, Jacques & Wunsch, Guillaume (toim.) 2006: *Demography. Analysis and Synthesis.* New York: Elsevier.
- Jacobson, Maria 2002: *Why do men buy sex? The Interview: Professor Sven-Axel Månsson, Sweden.* NIKK magazine: Nordic Institute for Women's Studies and Gender Research Vol. 1, 22–25.
- Jakušev, Fedor 2007: *Ravnenije na abort.* Suomennos Katja Sukuvaara. <http://www.ogoniok.com/4992/26/>. (Viitattu 28.5.2007)
- Jallinoja, Riitta 1984: *Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin.* Teoksessa Haavio-Mannila, Elina & Jallinoja, Riitta & Strandell, Harriet 1984: *Perhe, työ ja tunteet: ristiriitoja ja ratkaisuja.* WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva, 37–110.
- Jauhola, Esa 2006: *Elements of Practical Strategic Planning in Small and Medium-Sized Companies in Murmansk and Arkhangelsk.* Teoksessa Rantanieni, Mare & Kurtakko, Kyösti (toim.): *Reverberations from the Barents Rese-*

- arch and Cooperation. Papers from the Seminars and Study Trips Organised by the Barents Specialists Project during 2004–2005. University of Lapland Reports in Education 1. Lapland University Printing Centre. Rovaniemi, 115–127.
- Jeffreys, Sheila 1994: *The Lesbian Heresy. A Feminist Perspective On the Lesbian Sexual Revolution*. The Women's Press. London.
- Jeffreys, Sheila 1997: *The Idea of Prostitution*. Spinifex. Melbourne.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja 1995: Tulkitseva sosiaalityö. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.): *Sosiaalityö, asiakkuus, ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma*. Sarja sosiaalityö 2. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Helsinki, 9–31.
- Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna 2004: Johdanto: Neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.): *Puhua vastaan ja vaieta: Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Gaudeamus. Helsinki, 9–19.
- Jokinen, Eeva 1996: Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Gaudeamus. Helsinki.
- Juhila, Kirsi 2004a: Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.): *Puhua vastaan ja vaieta: Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Gaudeamus. Helsinki, 20–32.
- Juhila, Kirsi 2004b: Talking back to Stigmatized Identities: Negotiation of Culturally Domination of Categorizations in Interviews in Shelter Residents. *Qualitative Social Work* (3), 259–275.
- Jungar, Sune 2004: Neuvostoliitto – Supervalta. Teoksessa Kirkinen, Heikki: *Venäjänsä historia*. Otava. Helsinki. (3. p.), 456–496.
- Junkala, Jenni 2008: Punaisten lyhtyjen varjossa. Anna Kontulan ja Anne-Maria Marttilan haastattelu. *Tulva* 4, 12–13.
- Jyrkinen, Marjut & Hearn, Jeff 2008: Laillistetusta liiketoiminnasta sukupuolistettuun väkivaltaan. Kaupallisen seksin argumentaatioista Suomessa. Teoksessa Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.): *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 368–404.
- Jyrkinen, Marjut 2005: The Organisation of Policy Meets the Commercialisation of Sex. *Global Linkages, Policies, Technologies*. Ekonomi och Samhället 149. Svenska handelshögskolan. Hanken. Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:951-555-882-4>. (Viitattu 14.7.2007)
- Jäppinen, Maija 2006: Perhekesksyyden ja feminismin ristipaineissa. Tutkimus parisuhdeväkivallasta udmurtialaisessa naisten kriisikeskuksessa. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto. Helsinki. Julkaisematon.

- Järvinen, Margaretha 1990: Prostitution i Helsingfors - en studie i kvinnokontroll. Åbo Akademis förlag. Åbo.
- Kalderstam, Johnny 1979: De laglösa: rättens betydelse för levnadsförhållandena i en kriminell subkultur. Report series 1979:2, Department of Sociology of Law, Lund University. Sweden.
- Kalikov, Juri 2004: Prostitution in Estonia, Latvia and Lithuania. CPS. International Policy Fellowship Program 2003–2004. Central European University. <http://www.policy.hu/fellows/kalikov>. (Viitattu 22.5.2009)
- Kangasniemi, Eeva 2003: Rakkaudella yli rajojen? Lumeavioliitot. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2003: 6. Edita Priima Oy. Helsinki.
- Kari, Eeva-Kaarina & Kursula, Eliisa 2006: Meetings with Russian women – notes in the diary of two ”Sputniks”. Teoksessa Rantaniemi, Mare & Kurtakko, Kyösti (toim.): Reverberations from the Barents Research and Cooperation. Papers from the Seminars and Study Trips Organised by the Barents Specialists Project during 2004–2005. University of Lapland Reports in Education 1. Lapland University Printing Centre. Rovaniemi, 73–84.
- Karisto, Antti 2004: Kenttätöissä Costa Del Solilla. Teoksessa Laaksonen, Seppo & Knuutila, Seppo & Piela, Ulla (toim.): Kenttäkysymyksiä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki, 301–335.
- Karppinen, Antti 2006: Sirppi, vasara ja tähti. Kansallisesta aatteesta uuden Venäjän ideologia. WSOY. Helsinki.
- Karttunen, Kaarina 1979: Nykyslangin sanakirja. WSOY. Porvoo.
- Kauppinen, Jaana 1995: Prostituutio kansainvälistyy. Kansanterveys-lehti 4/1995.
- Kauppinen, Jaana 1999a: Liikkuva prostituutio ja kansainvälinen naiskauppa. Teoksessa Meriläinen, Rosa & Säteri, Matti (toim.): Seksibisnes. Vihreä Siivestysliitto ry. Siikajärvi, 25–32.
- Kauppinen, Jaana 1999b: ”Kaikkea ei tarvitse hyväksyä, mutta silti voi yrittää ymmärtää”. Aviisi 6/1999.
- Kauppinen, Jaana 2000: Kansainvälinen ihmiskauppa ja suomalainen suhtautuminen ulkomaalaisiin prostituoituihin. Naistutkimus - Kvinnoforskning 2, 60–64.
- Keeler, Laura & Jyrkinen, Marjut 1999: Introduction: On the Invisibility of the Buyers in the Sex Trade. Teoksessa Keeler, Laura & Jyrkinen, Marjut (toim.): Who's Buying? The Client's of Prostitution. Tasa-arvojulkaisuja 1999:4. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki, 6–12.
- Kempadoo, Kamala 1998: Globalizing Sex Workers' Rights. Teoksessa Kempadoo, Kamala & Doezema, Jo (toim.): Global Sex Workers: Rights, Resistance and Redefinition. Routledge. London, 1–28.
- Khodyreva, Natalia 2005: Sexuality for Whom? Paid Sex and Patriarchy in Russia. Teoksessa Štulhofer, Aleksandar & Sandfort, Theo (toim.): Sexuality and

- Gender in Postcommunist Eastern Europe and Russia. The Haworth Press. New York, London, Oxford, 243–259.
- Kimpimäki, Minna 2009: Haureuden harjoittajista ihmiskaupan uhreihin. Prostituution, parituksen ja ihmiskaupan oikeudellinen sääntely. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.
- Kitsuse, John I. & Spector, Malcolm 1973: Towards a Sociology of Social Problems. *Social Problems* 20, 404–419.
- Kiviniemi, Kari 2001: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine 2001 (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Chydenius-instituutin julkaisuja 3. PS-kustannus. Jyväskylä, 68–84.
- Klein, Merli 2006: Insider Perspective on Prostitution: Prostitutes interpret their Activity. Research Report based on Master's Theses. Faculty of Social Sciences. Department of Sociology. Tallinn University. Tallinn. Translated by Ilvi-Jõe Cannon. Julkaisematon.
- Kofman, Eleonore & Phizacklea, Annie & Raghuram, Parvati & Sales, Rosemary 2000: Gender and International Migration in Europe. Routledge. London.
- Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) 1996: Avainsanat: 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.
- Kon, Igor 1993: Sexuality and Culture. Teoksessa Kon, Igor & Riordan, James (toim.): Sex and Russian Society. Indiana University Press. Bloomington, 15–44.
- Kontula, Anna 2005: Prostituutio Suomessa. SEXPO säätiö. Helsinki.
- Kontula, Anna 2007: Seksuaalisuus seksityössä. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (5), 493–502.
- Kontula, Anna 2008: Punainen Exodus. Vastapaino. Tampere.
- Kontula, Anna & Laakso, Arja 2007: Uskonnon paikka seksityöntekijöiden moraalikäsitelyssä. Teoksessa Aaltola, Mika (toim.): Uskontoa politiikan tiloissa. *Studia Politica Tamperensis* 17. Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitos. Tampere, 95–118.
- Korhonen, Elina 2007 (toim.): Venäläiset perheet ja seksuaalisuus murroksessa. Väestöliitto. Priimus Paino Oy. Helsinki.
- Kortteinen, Matti 1982: Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Otava. Helsinki.
- Kortteinen, Matti 1992: Kunnian kenttä: Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hanki ja jää. Hämeenlinna.
- Kozer, Khalid & Lutz, Helma 1998: The New Migration in Europe: Contexts, Constructions and Realities. Teoksessa Koser, Khalid & Lutz, Helma (toim.): The New Migration in Europe: Social Construction and Social Realities. Palgrave Macmillan. Basingstoke, 1–17.

- Koskela, Hille & Tani, Sirpa & Tuominen, Martti 2000: "Sen näköinen tyttö". Tutkimus katuprostituution vaikutuksista helsinkiläisten naisten arkielämään. Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 5/2000. Helsinki.
- Koukarenko, Natalia & Kalinina, Marina 2007: Polttopiste: Arkangelin alue, Venäjä. Ympäristöministeriön raportteja 4/2007, 193–195.
- Kramvik, Britt & Stien, Kirsten 2002a: Grenseløs verdighet? Rapport 7. NO-RUT: Alta. Finnmark.
- Kramvik, Britt & Stien, Kirsten 2002b: "Open Borders – Open Bodies: Russian Women as a New Image of an Old Enemy". NIKK Magasin 1, 42–45.
- Kramvik, Britt 2005: "The Silent Language of Ethnicity". European Journal of Cultural Studies 8 (1), 45–64.
- Kulick, Don 2003: Sex in the New Europe. The Criminalization of Client and Swedish Fear of Penetration. *Anthropological Theory* Vol. 3 (2), 199–218.
- Kulick, Don 2005: Four Hundred Thousand Swedish Perverts. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 11 (2), 205–235.
- Kulmala, Anna 2006: Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toisesta. Acta Universitatis Tamperensis 1148. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Tampere.
- Kunin, Vladimir 1990: Valuuttatyttö. Gummerus. Jyväskylä. Venäjänkielinen alkuteos *Interdevochka* 1989.
- Kurkela, Kari 2005: Rajalla tutkiminen – Kokemuksen ymmärtämisen mahdollisuudesta. Teoksessa Rantala, Päivi & Tuominen, Marja (toim.): Rajoilla. Puheenvuoroja tutkimuksen rajoista ja rajojen tutkimisesta. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja. Katsauksia ja puheenvuoroja C. 30. Rovaniemi, 13–45.
- Kutsar, Damer & Trumm, Avo & Oja, Urmas 1996: The Interaction between Components Promoting the Democratization Process. ICSW Conference proceedings. (Volume 2b) July 29– August 3. 1996. Hong Kong. Teoksessa Urponen, Kyösti 2002: Being Positive. Teoksessa Aaltonen, Ursula & Arsalo, Ali & Sinkkonen, Minna (toim.): BEING POSITIVE. Perspectives on HIV/AIDS IN THE EU's Northern Dimension and Finland's Neighbouring Areas. Gummerus. Saarijärvi, 81–104.
- Kvick, Inkeri 2001: Pelon virrassa: tutkielma naisten kokemasta väkivallan pelosta. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen tasa-arvo julkaisuja, naistutkimusraportteja 2/2001. Helsinki.
- Kääriäinen, Kimmo 2006: Uskonto Venäjällä. Teoksessa Nikula, Jouko (toim.): Katse Venäjään – suomalaisen Venäjätutkimuksen antologia. Aleksanteri-sarja 3/2006. Gummerus. Helsinki, 319–343.
- Laine, Timo 2001: Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine 2001 (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen

- teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Chydenius-instituutin julkaisu 3. PS -kustannus. Jyväskylä, 26–43.
- Lainela, Seija & Rautava, Jouko 1992: Neuvostoliiton talouskehitys vuonna 1991. Idäntalouksien katsauksia – Review of Economics in Transition 2/1992.
- Laitinen, Merja 2004: Häväistyt ruumiit, rikotut miehet. Tutkimus lapsena seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Vastapaino. Tampere.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula 2007: Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. *Janus – sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 17 (4), 316–332.
- Laitinen, Merja 2009: Ajan tabut. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): *Tabujen kahleet*. Vastapaino. Tampere.
- Lammi-Taskula, Johanna 1999: Clients of the Sex Industry in Finland. The Habit Study 1995. Teoksessa Keeler, Laura & Jyrkinen, Marjut (toim.): *Who's Buying? The Clients of Prostitution*. Tasa-arvo julkaisu 1999:4. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Helsinki, 82–88.
- Laukkanen, Mari-Elina 1998: Kuhinaa kulisissa. *Kun suomalainen mies myy potenssiaan*. Raportteja 231. Stakes. Helsinki.
- Laukkanen, Mari-Elina 2000: Suomalainen lehdistö seksikaupan foorumina. *Selvityksiä* 12/2000. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Helsinki.
- Lazaridis, Gabriella 2001: Trafficking and Prostitution. The Growing Exploitation of Migrant Women in Greece. *The European Journal of Women's Studies* Vol. 8 (1), 67–102.
- Lehti, Martti & Aromaa, Kauko 2002: Trafficking in Human Beings, Illegal Immigration and Finland. Publication Series No. 38. European Institute for Crime Prevention and Control, Affiliated with the United Nations (HEUNI). Helsinki.
- Leminen, Pia 1993: Prostituutio naisen elämänkulussa 1900-luvun alun Helsingissä. Pro gradu -tutkielma, talous- ja sosiaalhistorian laitos. Helsingin yliopisto. Julkaisematon.
- Leminen, Pia 1994: Elämää prostituution jälkeen. Teoksessa Heikkilä, Matti & Vähätalo, Kari (toim.): *Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos*. Gaudeamus. Tampere, 128–148.
- Leskinen, Jari 2003: Organisoitu paritus ja prostituutio Suomessa. Rikostutkimus 2002. Keskusrikospoliisi. Helsinki.
- Lewin, Moshe 2006: Neuvostoliiton vuosisata. LIKE. Helsinki. Alkuteos: *The Soviet Century*. Suomennos Petri Stenman.
- Liljeström, Marianne 1995: Emanciperade till underordning: Det sovjetiska könsystemets uppkomst och diskursiva reproduktion. Åbo Akademi University Press. Åbo.

- Liljeström, Marianne 1997: *Sosialistinen perhe*. Teoksessa Utrio, Kaari (toim.): *Familia: Eurooppalaisen perheen historia 6. Ydinperheen aika: 1900-luku*. Tammi. Helsinki, 419–437.
- Liljeström, Marianne 2004a: *Feministinen metodologia – mitä se on?* Teoksessa Liljeström, Marianne 2004 (toim.): *Feministinen tietäminen*. Keskustelua metodologiasta. Vastapaino. Tampere, 9–21.
- Liljeström, Marianne 2004b: *Kokemukset ja kontekstit historian kirjoituksissa*. Teoksessa Liljeström Marianne 2004 (toim.): *Feministinen tietäminen*. Keskustelua metodologiasta. Vastapaino. Tampere, 141–166.
- Limanowska, Barbara 2004: *Trafficking in Human Beings in South Eastern Europe: 2004 Focus in Prevention in Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Moldova, Serbia and Montenegro, the UN Administered Province of Kosovo and Romania*. UNICEF, UNOHCHR and OSCE/ ODIHR.
- Lisborg, Anders 2003: *Naisia yli rajojen: prostituutioon liittyvä muutto Thaimaasta Tanskaan*. Teoksessa Thorbek, Susanne & Pattanaik, Bandana (toim.): *Rajat ylittävä prostituutio. Globaalien toimintamallien muuttuminen*. Suom. Sari-Anne Ahvonen. LIKE. Helsinki, 148–175.
- Lombroso, Caesar & Ferrero, William 1980: *The Female Offender*. Fred B. Rothman & Co. Littleton. Colorado. (alkup. p.1895)
- Lombroso-Ferrero, Gina 1972: *The Criminal Man, According to the Classification of Cesare Lombroso*. New York. (1. painos 1911)
- Lonkila, Markku 1996: *Losing Control of Life. Social Network and Cultural Inertia in the Life of a Russian Teacher*. Teoksessa Rotkirch, Anna & Haavio-Mannila, Elina (toim.) *Voices of Women in Russia*. Dartmouth, Aldershot, 139–152.
- Lund Petersen, Karin 2001: *Trafficking in Women: The Danish Construction of Baltic Prostitution*. *Cooperation and Conflict* Vol. 36 (2), 213–238.
- Luukkanen, Arto 2004: *Neuvostojen maa. Neuvostoliiton historia 1917–1991*. Edita. Helsinki.
- Löytty, Olli 2005: *Johdanto: Toiseuttamista ja tilakurittomuutta*. Teoksessa Löytty, Olli (toim.): *Rajan ylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen*. Gaudeamus. Helsinki, 7–24.
- McLeod, Eileen 1982: *Women Working: Prostitution Now*. Croom Helm. London, Sydney, Dover, New Hampshire.
- Macleod, Jan & Farley, Melissa & Anderson, Lynn & Golding, Jacqueline 2008: *Challenging Men's Demand for Prostitution in Scotland. A Research Report Based on Interviews with 110 Men Who Bought Women in Prostitution*. Published by Women's Support Project. Glasgow. http://www.rapecrisis-scotland.org.uk/documents/Challenging_Men%27s_Demand.pdf. (Viitattu 15.1.2009)

- Malarek, Victor 2004: *The Natashas. Inside the New Global Sex Trade*. Arcade Publishing, New York.
- Mannila, Simo 2006: Kuka on köyhä Venäjällä? Teoksessa Nikula, Jouko (toim.): *Katse Venäjään – suomalaisen Venäjä tutkimuksen antologia*. Aleksanterisarja 3:2006. Gummerus, Helsinki, 250–265.
- Mannila, Simo 2007: Muuttuva Venäjä hakee uutta suuntaa sosiaaliturvalle. *Sosiaalivakuutus* 1/2007, 44–45.
- Markkula, Hannes 1981: *Maksettu nainen*. Raportti suomalaisista ilotyöistä. Kustannus-Mäkelä Oy. Hämeenlinna.
- Markussen, Turid 2006: Moving worlds: The performativity of affective engagement. *Feminist Theory* 7 (3), 291–308.
- Marttila, Anne-Maria 2004: Seksiä ilman rajoja? *Kansainvälistyvä seksiteollisuus ja suomalaiset prostituution asiakkaat*. Naistutkimus - Kvinnoforskning 1/2004, 22–35.
- Marttila, Anne-Maria 2006: Rajat ylittävä prostituutio. *Idäntutkimus* 4, 31–43.
- Meaker, Linda 2003: Sosiaalinen reaktio rajat ylittävään prostituutioon Australian Queenslandissa. Teoksessa Thorbek, Susanne & Pattanaik, Bandana (toim.): *Rajat ylittävä prostituutio*. Globaalien toimintamallien muuttuminen. Suomennos Sari-Anne Ahvonen. LIKE. Helsinki, 93–127.
- Meretrix, Magdalene 2001: *Turning Pro. A Guide to Sex Work for the Ambitious and the Intrigued*. CA: Greenery Press, Emeryville.
- Metsämuuronen, Jari 2005: Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Gummerus. Jyväskylä.
- Morokvasic, Mirjana 2004: “Settled in mobility”: Engendering Post-Wall Migration in Europe. *Feminist Review* 77 (4), 7–25.
- Murphy, Aleksandra K. & Venkatesh, Sudhir A. 2006: *Vice Careers: The Changing Contours of Sex Work in New York City*. *Qualitative Sociology* 29 (2), 129–154.
- Myllylä, Yrjö 2007: Murmanskin alueen logistinen, teollinen ja sosiaalinen kehitys vuoteen 2025 mennessä. Joensuun yliopiston yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta. RD Market Info -julkaisusarja 1/2008. RD Aluekehitys Oy. Espoo. Joensuu.
- Månsson, Sven-Axel 1981: *Könshandels främjare och profitörer: om förhållandet mellan hallick och prostituerad*. Bokförlaget Nya Doxa. Karlshamn.
- Månsson, Sven-Axel & Linders, Annulla 1984: *Sexualitet utan ansikte: Könsöparna*. Carlsson & Jöhnsson. Stockholm.
- Månsson, Sven-Axel 1987: *The Man in Sexual Commerce*. School of Social Work. Lund.
- Nenola, Aili 1986: *Miessydäminen nainen*. Naisnäkökulmia kulttuuriin. Suomen kirjallisuuden seura. Helsinki.

- Nenola, Aili 1994: Folkloristiikka ja sukupuolitettu maailma. Johdanto. Teoksessa Kupiainen, Jari & Sevänen, Erkki (toim.): Kulttuurintutkimus. Tietoliipas 130. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Gummerus. Helsinki, 205–225.
- Niemelä Pauli 2009: Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja: Sosiaalityö ja teoria. PS-kustannus. Jyväskylä. 209–236.
- Nivorozhkina, Ludmila & Nivorozhkin, Eugene & Nivorozhkin, Anton 2006: Leaving Unemployment with State Assistance: Evidence from Russia. Teoksessa Marshalle, Mary I. (toim.): Economics of Unemployment: Chapter 4, 63–79.
- Notko, Marianne & Sevón, Eija 2008: Äitiys ja koti naisten keskinäisissä jännitteisissä suhteissa. Teoksessa Sevón, Eija & Notko, Marianne (toim.): Perhe-suhteet puntarissa. Palmenia. Helsinki University Press. Helsinki, 111–129.
- Nurmi, Reet 1999: Organised Mobile Prostitution from Western Russia and Estonia to Finland as a Micro-Level Criminal Activity. Teoksessa Hollmén, Lauri & Jyrkinen, Marjut (toim.): Building Up a Network for Monitoring. Analysing and Combating Trafficking in Women and Children. European Commission STOP-project report. Sisäasiainministeriö. Helsinki, 39–45.
- Nurmi, Reet 2002a: Prostitution at the limits of risks. Teoksessa Aaltonen, Ursula & Arsallo, Ali & Sinkkonen, Minna (toim.): Being Positive. Perspectives on HIV/AIDS in the EU's Northern Dimension and Finland's Neighbouring Areas. Stakes. Helsinki, 175–185.
- Nurmi, Reet 2002b: Taking wing: Conference Report. Conference on Gender Equality and Women in the Arctic, 3–6 August. Saariselkä, Inari. Ministry of Social Affairs and Health. Helsinki.
- Nurmi, Reet 2003: Sukupuolistunut väkivalta ja prostituutio. Luento 14.10.2003. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Nurmi, Reet 2004: Naiskauppa ja prostituutio Suomessa ja lähialueilla. Teoksessa Aikio, Annukka & Ravna, Ragnhild: Kaamospuhetta. Naisiin kohdistuva väkivalta maailmanlaajuisesti ja erityisesti paikallista kulttuuritaustaa vasten. Duovvi ry. Utsjoki, 21–27.
- Nussbaum, Martha C. 2000: Women and Human Development. The Capabilities Approach. Cambridge University Press. USA.
- Nygård, Toivo 1989: Prostituutio 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa. Teoksessa Markkanen, Erkki ... ym.: Pysy lujana omalla maalla! Erkki Lehtiselle omistettu juhla-kirja. Studia Historica Jyväskyläensia 40. Jyväskylän yliopisto. Gummerus. Jyväskylä.
- Nygård, Toivo 2001: Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Atena. Jyväskylä.
- Nyqvist, Leo 2001: Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos. Prosessinarviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakas-

- työstä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 28. Sosiaalipolitiikan laitos, Turun yliopisto. Painosalama Oy. Turku.
- Nyqvist, Leo 2006: Lähisuhdeväkivalta – rationalisoinnit, valtasuhteet ja ammatillinen puuttuminen. Teoksessa Hokkanen, Liisa & Sauvola, Marita (toim.): Puhumattomat paikat. Puheenvuoroja perheestä. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 22. Oulu, 142–170.
- Näre, Sari 2000: Nuorten tyttöjen kohtaama seksuaalinen väkivalta ja loukattu luottamus tunnetaloudessa. Teoksessa Honkatukia, Päivi & Niemi-Kiesiläinen, Johanna & Näre, Sari (toim.): Lähentelyistä raiskauksiin. Nuorisotutkusseuran julkaisuja 13. Helsinki, 77–135.
- Näre, Sari 2002: Intimisoituvan kulttuurin muistijalkiä tytöissä. Teoksessa Aaltonen, Sanna & Honkatukia, Päivi (toim.): Tulkintoja tytöistä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki, 251–268.
- Närkin, Ritva 1997: Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Gaudeamus. Tampere.
- Obuah, Emmanuel 2006: Gombating Global Trafficking in Persons: The Role of the United States Post-September. *International Politics* 43 (2), 241–265.
- Oinas, Elina 2004: Haastattelu: kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa. Teoksessa Liljeström Marianne (toim.): Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta. Gummerus. Helsinki, 209–227.
- Ojuri, Auli 2004: Väkivalta naisen elämän varjona. Tutkimus parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten elämänculusta ja selviytymisestä. *Acta Universitatis Lapponiensis* 77. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Okólski, Marek 2001: Trafficking in Women in the Baltic States: Sociological Module. Part II. Teoksessa Trafficking in Women and Prostitution in the Baltic States: Social and Legal Aspects. International Organization for Migration (IOM). Helsinki, 93–152.
- O’Neill, Maggie 1996: Prostitution, Feminism and Critical Praxis: Woman at Work in Conditions of Later Modernity. A Special Edition of the *Austrian Journal of Sociology*. Summer, 333–352.
- O’Neill, Maggie 2001: Prostitution and Feminism: Towards a Politics of Feeling. Polity Press. Cambridge.
- Osipovich, Tatiana 2005: Russian Mail-Order in U.S Public Discourse: Sex, Crime and Cultural Stereotypes. Teoksessa Štulhofer, Aleksandar & Sandfort, Theo (toim.): Sexuality and Gender in Postcommunist Eastern Europe and Russia. The Haworth Press. New York, London, Oxford, 231–242.
- Overall, Christine 1992: What’s Wrong with Prostitution? Evaluating Sex Work and Signs. *Journal of Women in Culture and Society* Vol. 17 (4), 705–724.
- Paasi, Anssi 2000: The Finish–Russian border as a shifting discourse: Boundaries in the world of de- and re-territorialisation. Teoksessa Ahponen, Pirkkoliisa

- & Jukarainen, Pirjo (toim.): *Tearing Down the Curtain, Opening the Gates, Northern Boundaries in Change*. Sophi. Jyväskylä, 85–100.
- Pajumets, Marion 2004: *Prostitution – a social problem? The views on prostitution's nature, causes and effects in the Baltic states and north-west Russia*. Estonian Women's Studies and Resource Centre. Equality Department of Estonian Ministry of Social Affairs. Nordic Council of Ministers. Tallinn.
- Pankratova, Natalya G. 1987: *Woman and Perestroika in the USSR*. Institute of Sociological Research. USSR Academy on Sciences. Moskova. Käsikirjoitus.
- Artikkelissa Haavio-Mannila, Elina & Kauppinen–Toropainen, Kaisa 1993: *Naisen elämän muuttuminen Venäjällä ja Virossa*. Teoksessa Piirainen, Timo (toim.): *Itä-Euroopan murros ja Suomi*. Gaudeamus. Helsinki, 173–212.
- Pateman, Carole 1988: *The Sexual Contract*. Blackwells. Oxford.
- Penttinen, Elina 2004: *Corporeal Globalization. Narratives of subjectivity and otherness in the sexscapes of globalization*. Rauhan ja konfliktintutkimuslaitos. Tutkimustiedote 92. Tapri. Tampere.
- Perttula, Juha 2002: *Yksilön ja yhteisön vaikea suhde. Humanistisen ja eksistentiaalisen ihmiskäsityksen oletuksia pahasta*. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.): *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön jäljillä*. PS-kustannus. Jyväskylä, 142–167.
- Peräkylä, Anssi 2001: *Erving Goffman – sosiaalisen vuorovaikutuksen rakenteet*. Teoksessa Hänninen, Vilma & Partanen, Jukka & Ylijoki, Oili-Helena (toim.): *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä*. Vastapaino. Tampere, 177–203.
- Pettai, Iris & Kase, Helve & Proos, Ivi (toim.) 2006: *Prostitution in Estonia: a Survey of the Situation of Women Involved in Prostitution. Results of a Sociological Study*. EQUAL. "Integration of Women Involved in Prostitution, Including Victims of Human Trafficking into the Legal Labour Market". Eesti Avatud Uhiskonna Instituut. Tallinn.
- Phillips, Joan L. 2003: *Barbadoksen rantapojat: postkolonialistisia yrittäjiä*. Teoksessa Thorbek, Susanne & Pattanaik, Bandana (toim.): *Rajat ylittävä prostituutio. Globaalien toimintamallien muuttuminen*. Suom. Sari-Anne Ahvonen. LIKE. Helsinki, 71–89.
- Phoenix, Joanna 1999: *Making Sense of Prostitution*. Basingstoke. Palgrave.
- Phoenix, Joanna 2000: *Prostitute Identities: Men, Money and Violence*. *British Journal of Criminology* Vol. 40 (1), 37–55.
- Piirainen, Timo 1993: *Arkielämä, toimeentulo ja eriarvoisuus siirtymätalouden ajan Venäjällä*. Teoksessa Piirainen, Timo (toim.): *Itä-Euroopan murros ja Suomi*. Gaudeamus. Helsinki, 79–104.
- Pink, Sarah 2001: *Doing Visual Ethnography: Images, Media and Representation in Research*. Sage. London, Thousands Oaks, New Delhi.

- asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Helsinki, 32–53.
- Pösö, Tarja 2002: Käsitteet, paha ja tutkijan rajat. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna: Pahan kosketus. Ihmissyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. PS-kustannus. Jyväskylä, 108–126.
- Pösö, Tarja 2004: Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Tutkimuksia 133. STAKES. Helsinki.
- Pösö, Tarja 2008: Kiistanalaiset perhesuhteet ja tutkimisen moraalit. Teoksessa Sevón, Eija & Notko, Marianne (toim.): Perhesuhteet puntarissa. Palmenia. Helsinki University Press. Helsinki, 93–107.
- Pösö, Tarja 2009: Sosiaaliset ongelmat ja hyvän olon tunne. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Tabujen kahleet. Vastapaino. Tampere, 153–163.
- Rainio, Minna 2005: "Se oli niin pyhä se". Suomen ja Venäjän välinen raja kuviteltuna ja tuotettuna rajaseudun asukkaiden kertomuksissa. Teoksessa Rantalala, Päivi & Tuominen, Marja (toim.): Rajoilla. Puheenvuoroja tutkimuksen rajoista ja rajojen tutkimisesta. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja. Katsauksia ja puheenvuoroja C 30. Rovaniemi, 99–116.
- Ranz, Saija 2008: Vahvuuden väri on helakanpunainen. Naiseuden muovautuminen kulttuurihistoriallisesti ja yhteiskunnallisesti seksityötä tekevän naisen elämässä. Pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, sosiaalityön laitos. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Ranz, Saija 2009a: Vieraimpana naisena. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli: Tabujen kahleet. Vastapaino. Tampere, 204–225.
- Ranz, Saija 2009b: Vahvuuden väri on helakanpunainen. Naiseuden muovautuminen kulttuurihistoriallisesti ja yhteiskunnallisesti seksityötä tekevän naisen elämässä. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 51. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Rauhala, Urho 1984: Huoltopoliisin tietoon tullut prostituutio Helsingissä. Prostituutioon vaikutuksista sukupuolitautien esiintyvyyteen Helsingissä. Suomen virallinen tilasto, Sosiaalisia erikoistutkimuksia: Sosiaali- ja terveysministeriö, STV XXXII:97. Helsinki.
- Raunio, Kyösti 1999: Positivismi ja ihmistiede. Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt. Gaudeamus. Helsinki.
- Ravna, Ellen & Snellman, Aino & Aikio, Annukka 2001: Lukijalle. Teoksessa Aikio, Annukka (toim.): Naiskauppa Euroopan laidalla. Tenonlaakson prostituutio maailmanlaajuisen verkoston osana, Duovvi ry. Utsjoki.
- Raymond, Janice G. 2002: The New UN Trafficking Protocol. *Women's Studies International Forum* 25 (5), 491–502.
- Remennick, Larissa I. 1993: Patterns of Birth Control. Teoksessa Kon, Igor & Riordan, James (toim.): Sex and Russian Society. Indiana University Press. Bloomington, 45–63.

- Rhein, Wendy 1998: "The feminization of poverty: Unemployment in Russia." *Journal of International Affairs* Vol. 52 (1), 351–366.
- Riordan, James 1993: Introduction. Teoksessa Kon, Igor & Riordan, James (toim.): *Sex and Russian Society*. Indiana University Press. Bloomington, 1–14.
- Roberts, Helen 1981: *Women and their Doctors: Power and Powerlessness in Research Process*. Teoksessa Roberts Helen (toim.): *Doing Feminist Research*. Routledge & Kegan Paul. London, Boston and Henley. 7–29.
- Ronkainen, Suvi 1989: Nainen ja nainen – haastattelun rajat ja mahdollisuudet. *Sosiaalipolitiikka* 4, 65–77.
- Ronkainen, Suvi 1998: Sukupuolistunut väkivalta ja sen tutkimus Suomessa. Tutkimuksen katveet valokeilassa. *Naistutkimusraportteja 2/1998*.
- Ronkainen, Suvi 1999: Ajan ja paikan merkitsemät. *Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Gaudeamus. Helsinki.
- Ronkainen, Suvi 2000: Sandra Harding - Sijoittautumisen ja sitoutumisen tietoteoreetikko. Teoksessa Anttonen, Anneli & Lempiäinen, Kirsi & Liljeström, Marianne (toim.): *Feministejä – aikamme ajattelijoita*. Vastapaino. Tampere, 161–186.
- Ronkainen, Suvi 2001: Sukupuolistunut väkivalta ja uhriutumisen paradoksit. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* vol. 3 (39), 325–346.
- Ronkainen, Suvi 2004: Kvantitatiivisuus, tulkinnallisuus ja feministinen tietäminen. Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.): *Feministinen tietäminen*. Keskustelua metodologiasta. Vastapaino. Tampere, 44–69.
- Ronkainen, Suvi 2005: Tiedon monitieteellisyys ja monitieteellisyyden seurauksia. Teoksessa Rantala, Päivi & Tuominen, Marja (toim.): *Rajoilla*. Puheenvuoroja tutkimuksen rajoista ja rajojen tutkimisesta. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja. Katsauksia ja puheenvuoroja C 30. Rovaniemi, 213–232.
- Ronkainen, Suvi 2006: Haavoittunut kansakunta ja väkivallan toimijuus. Teoksessa Lohiniva-Kerkelä, Mirva (toim.): *Väkivalta – seuraamukset ja haavoittuvuus*: Terttu Utraisen juhlaKirja. Karisto. Helsinki, 531–550.
- Ronkainen, Suvi 2008a: Kenen ongelma väkivalta on? Suomalainen hyvinvointivaltio ja väkivallan toimijuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 73 (4), 388–401.
- Ronkainen, Suvi 2008b: Intiimi loukkaavuus ja haavoittuvuus. Seksuaalisen väkivalta ja pornografisoivat narratiivit. Teoksessa Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.): *Paljastettu intiimi*. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 43–83.
- Ronkainen, Suvi & Näre, Sari 2008: Intiimin haavoittava valta. Teoksessa Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.): *Paljastettu intiimi*. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 7–40.
- Roos, Jeja-Pekka 1988: *Elämäntavasta elämänkertaan – elämäntapaa etsimässä* 2. Tutkijaliitto. Gummerus. Jyväskylä.

- Rossi, Leena-Maija 2003: *Heterotehdas. Televisiomainonnasta sukupuoli-tuotantona*. Gaudeamus. Helsinki.
- Rotkirch, Anna 2000: *The Man Question: Loves and Lives in Late 20th century Russia*. University of Helsinki, Department of Social Policy, Research Reports 1. Helsinki.
- Rotkirch, Anna & Haavio-Mannila, Elina 1996 (toim.): *Women's Voices in Russia Today*. Dartmouth. Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney.
- Round, John & Rautio, Vesa 2006: Keski-ikäisten miesten syrjäytyminen Venäjän työmarkkinoilla. *Idäntutkimus* 4, 3–15.
- Rowland, Robyn & Klein, Renate 1996: *Radical Feminism: History, Politics, Action*. Teoksessa Bell, Diane & Gayle, Rubin (toim.): *Radically Speaking. Feminism Reclaimed*. Zed Books. London, 9–36.
- Ruenkaew, Pataya 2003: Thaimaalaiset naisprostituoidut Saksassa: rajat ylittävän siirtotyöläisyyden muoto? Teoksessa Thorbek, Susanne & Pattanaik, Bandana (toim.): *Rajat ylittävä prostituutio. Globaalien toimintamallien muuttuminen*. Suom. Sari-Anne Ahvonen. LIKE. Helsinki, 148–175.
- Ryan, Lorna 1997: "Reading the Prostitute". *Appearance, Place and Time in British and Irish Newspaper Stories of Prostitution*. Aldershot. Ashgate.
- Rywkin, Michael 1990: *Soviet Society Today*. M. E. Sharpe. New York, USA.
- Saar, Jüri & Annist, Aet & Ahven, Andri 2001: *Trafficking in women in Estonia: social aspects*. Teoksessa *Trafficking in Women and Prostitution in the Baltic States: Social and Legal Aspects*. International Organization for Migration. (IOM). Helsinki, 156–197.
- Saarikoski, Helena 1999: *Tytön rakkaus ja häpeä huoran maineen säätelemänä*. Teoksessa Näre, Sari (toim.): *Tunteiden sosiologiaa I. Elämyksiä ja läheisyyttä*. Tietolipas 156. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki, 107–130.
- Saarikoski, Petri & Turtiainen, Riikka & Granö, Päivi (toim.) 2006: *Raja – kohtaamisia ja ylityksiä. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja VIII*. Turun yliopisto. Pori.
- Sacks, Harvey 1992: *Lectures on Conversation*. Teoksessa Jeffersson, Gail (toim.): *Volumes I and II*. Blackwell. Oxford.
- Sandell, Göran & Pettersson, Elisabeth & Larsson, Janne & Kuosmanen, Jari 1996: *Könsköparna. Varför går män egentligen till prostituerade. Djupanalys av män som köper sex*. Natur och Kultur. Stockholm.
- Sanders, Teela 2005: "It's Just Acting": Sex Workers' Strategies for Capitalizing on Sexuality. *Gender, Work and Organization* Vol. 12 (4) July, 319–342.
- Scott, Joan W. 1991: *The Evidence of Experience*. *Critical Inquiry* 17 (4) Summer, 773–797.
- Scoular, Jane & O'Neill, Maggie 2007: *Regulating Prostitution. Social Inclusion, Responsibilization and the Politics of Prostitution Reform*. *The British Journal of Criminology* Vol. 47 (5), 764–778.

- Sen, Amartya K. 1993: "Capability and Well-being". Teoksessa Nussbaum, Martha C. & Sen, Amartya K. (toim.): *The Quality of Life*. Clarendon Press. Oxford, 30–53.
- Sen, Amartya K. 1999: *Development as Freedom*. Alfred A. Knopf Incorporated. USA.
- Sennett, Richard 2004: *Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa*. Suomentanut Kaisa Koskinen. Vastapaino. Tampere.
- Shevtsova, Lilia 1995: *Russia's Post-Communist Politics: Revolution or Continuity?* Teoksessa Lapidus, Gail W. (toim.): *The New Russia. Troubled Transformation*. Westview Press, USA: Colorado and UK: Oxford, 5–36.
- Shlapentokh, Dimitry 1992: *Lovemaking in Time of Perestroika: Sex in the Context of Political Culture*. *Studies in Comparative Communism* Vol. 25 (2), 151–176.
- Silius, Harriet 1992: *Den kringgårdade kvinnligheten. Att vara kvinnlig jurist i Finland*. Åbo Akademi University Press. Åbo.
- Silvasti, Tiina 2001: *Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista*. SKS. Helsinki.
- Silverman, David 1998: *Harvey Sacks: Social Science and Conversation Analysis*. Oxford University Press. New York.
- Sinko, Päivi & Virokannas, Elina 2009: *Rajallisia äitiysidentiteettejä – Huumeita käyttäneiden naisten kertomuksia lastensa huostaanotoista*. *Janus-sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikauslehti* Vol. 17 (2), 105–120.
- Sipaviciene, Audra & Tureikyte, Danuta 2001: *Trafficking in Women in Lithuania. Magnitude, Mechanism, and Actors in Trafficking in Women in the Baltic States. The Extent of the Challenge and Search for Effective Remedies-Report*. International Organization for Migration (IOM). Helsinki, 277–348.
- Sipaviciene, Audra 2002: "You Will Be Sold Like a Doll." *NIKK magasin* 1, 10–15.
- Sipilä, Jorma 1979: *Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen*. Tammi. Helsinki.
- Skaffari, Pia & Urponen, Kyösti 2004: "Ei vain rakkaudesta, vaan myös..." *Esi-selvitys Lapin seksimarkkinoista ja prostituutiosta*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. Työpapereita C. 48. Rovaniemi.
- Skaffari, Pia & Fedorovna, Natalia 2008: *Riskit ja riskikäyttäytyminen: kysely Murmanskin katuprostituutiossa työskenteleville naisille*. Julkaisematon aineisto.
- Skeggs, Beverley 1999: *Seeing differently. Ethnography and explanatory power*. *Australian Educational Research* 26 (1), 33–53.
- Skeldon Ronald 2000: *Trafficking – A Perspective from Asia*. *International Migration* Vol. 38 (1), 7–30.

- Skilbrei, May-Len 2001: The Rise and Fall of the Norwegian Massage Parlours: Changes in the Norwegian Prostitution Setting in the 1990's. *Feminist Review* 67 (1), 63–77.
- Skilbrei, May-Len 2008: "Kjønn og seksualitet i Russland" (Gender and sexuality in Russia), *Bulletine* no 2. Senter for tverrfaglig kjønnsforskning: UiO.
- Skilbrei, May-Len & Tveit, Marianne 2007: Facing Return. Perception of Repatriation among Nigerian Woman in Prostitution in Norway. *Fafo rapport* 1/2007. Norway.
- Skilbrei, May-Len & Tveit, Marianne 2008: Mangfoldig marked. Prostitusjones omfang, innhold og organisering. *Fafo rapport* 2008: 43. Oslo.
- Skilbrei May-Len & Tveit, Marianne & Brunovskis, Anette 2006: Afrikanske drømmer på europeiske gater. Nigerianske kvinner i prostitusjon i Norge. *Fafo-rapport* 525. Oslo.
- Skvortsova, Anna 2007: Talousmuutosten seuraukset pakottavat sosiaaliturva-reformiin. *Sosiaaliturva Venäjällä: osa 1. Tieto & Trendit* 14, (4–5), 75–78. Venäjän kielestä käänntänyt ja toimittanut Irene Skog.
- Sloan, Lacey & Wahab, Stephanie 2000: *Feminist Voices on Sex Work: Implications for Social Work*. *AFFILIA* 15 (4), 457–479.
- Smith, Dorothy E. 1987: *The Everyday World as Problematic: a Feminist Sociology*. Open University Press: Milton Keynes.
- Spanger, Marlene 2003: Tanskassa asuvat mustaihoiset prostituoidut. Teoksessa Thorbek, Susanne & Pattanaik, Bandana (toim.): *Rajat ylittävä prostituutio. Globaalien toimintamallien muuttuminen*. Suom. Sari-Anne Ahvonen. LIKE. Helsinki, 176–187.
- Spector, Malcolm & Kitsuse, John I. 1987: *Constructing Social Problems*. Aldine de Gruyter. New York.
- Spradley, James P. 1979: *The Ethnographic Interview*. Holt, Rinehart and Winston. New York.
- Stanley, Liza & Wise, Sue 1993: *Breaking Out: Feminist Consiousness and Feminist Research*. Routledge & Kegan Paul. London.
- Stenvoll, Dag 2002: From Russia with Love? Newspaper Coverage of Cross-Border Prostitution in Northern Norway 1990–2001. *The European Journal of Women's Studies* Vol. 9 (2). Sage. London, Thousand Oaks, New Delhi, 143–162.
- STOP I Report 1999: Building up the Network for Monitoring, Analyzing and Combating Trafficking in Women and Children. European Commision STOP Project. <http://www.stakes.fi/sexviolence/stop/stopIreport.pdf>. (Vii-tattu 15.5.2005)
- STOP II Report 2000: An Incentive and Exchange Program for Persons Responsible Combating Trade in Human Beings and Sexual Exploitation of

- Children. European Commission STOP Project. http://europa.eu.int/comm/justice_home/project/stop_prov_eng.htm. (Viitattu 15.5.2005)
- Strauss, Anselm & Corbin, Juliet 1991: *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques*. Sage. Newbury Park.
- Strauss, Anselm & Corbin, Juliet 1997: *Grounded Theory in Practice*. Sage. Thousand Oaks. California.
- Strömpl, Judit 2002: *The K. School. Residential Management of Troublesome Girls In Transition-time Estonia*. Tartu University Press. Tartu.
- Strömpl, Judit 2004: *Venäläiset ja virolaiset seksityöntekijät Pro-tukipisteessä Helsingissä*. <http://www.uta.fi/laitokset/sospol/tutkimus/judit.pdf>. (Viitattu 20.5.2008)
- Štulhofer, Aleksandar & Sandfort, Theo (toim.) 2005: *Sexuality and Gender in Postcommunist Eastern Europe and Russia*. The Haworth Press. New York, London, Oxford.
- Summa, Markku 2007: *Seksibisnestä yhä vaikeampi hallita*. *Tasa-arvo* 1/2007, 18–19.
- Swift, Karen J. 1995: *Manufacturing "Bad Mothers". A Critical Perspective on Child Neglect*. University of Toronto Press. Toronto.
- Swigonski, Mary E. 1994: *The Logic of Feminist Standpoint Theory for Social Work Research*. *Social Work* 39 (4), 387–393.
- Söderholm, Stig 1994: *Antropologinen kulttuurintutkimus*. Teoksessa Kupiainen, Jari & Sevänen, Erkki (toim.): *Kulttuurintutkimus*. Johdanto. Tietoliipas 130. SKS. Helsinki, 119–142.
- Tangney, June P. & Dearing, Rhonda L. 2002: *Shame and Guilty*. Guildford Press. New York.
- Tapaninen, Anna-Maria 1996: *Kansan kodit ja kaupungin kadut*. Etnografiinen tutkimus eteläläitalaisesta kaupungista. Suomen Antropologinen Seura. Helsinki.
- Tekoniemi, Marja 1994: *Työttömyys ja sosiaaliturva Venäjällä*. *Idäntalouksien katsauksia*. *Review of Economies in Transition* 6/1994.
- Tekoniemi, Marja 2006: *Venäjän aluepolitiikan uudet tuulet – esimerkkinä Murmanskin alue*. BOFIT Online No. 5. Suomen Pankki, BOFIT -Siirtymätalouksien tutkimuslaitos. <http://www.bof.fi/bofit>. (Viitattu 23.2.2007)
- Temkina, Anna 1996: *Entering Politics: Women's Ways, Gender Ideas and Contradictions of Reality*. Teoksessa Rotkirch, Anna & Haavio-Mannila, Elina 1996 (toim.): *Women's Voices in Russia Today*. Dartmouth. Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney, 206–234.
- Temkina, Anna & Rotkirch, Anna 1997: *Soviet Gender Contracts and Their Shifts in Contemporary Russia*. *Idäntutkimus* 2, 6–24.

- Thorbek, Susanne & Pattanaik, Bandana 2003 (toim.): Rajat ylittävä prostituutio. Globaalien toimintamallien muuttuminen. Suomentanut Sari-Anne Ahvonen. LIKE. Helsinki.
- Thorbek, Susanne 2003: Prostituutio globaalina ilmiönä: Toimintamallien muuttuminen. Teoksessa Thorbek, Susanne & Pattanaik, Bandana (toim.): Rajat ylittävä prostituutio. Globaalien toimintamallien muuttuminen. Suom. Sari-Anne Ahvonen. LIKE. Helsinki, 16–28.
- Tolkki, Mirja 1969: Prostituutio Tampereella. Tampereen yliopiston sosiologian laitos. Pro gradu tutkielma. Tampere. Julkaisematon.
- Tolonen, Tarja 2001: Nuorten kulttuurit koulussa: ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset. Gaudeamus. Helsinki.
- Turunen, Merja-Maaria (toim.) 1996: Kun kaikki on kaupan...Prostituution asiantuntijatyöryhmän raportteja 190. STAKES. Helsinki.
- Tyldum, Guri 2005: Crossing Borders. Presentation in Regional High-Level Meeting: "Collaboration of the State and Non-governmental Organizations against Trafficking in Women and Girls from Murmansk Region" 24–26.2.2005. Murmansk. Russian Federation. Julkaisematon.
- Tyldum, Guri & Tveit, Marianne & Brunovskis, Anette 2005: Taking Stock. The Review of the Existing Research of Trafficking for Sexual Exploitation. Fafo-report 493. Allkopi AS. Norway.
- Uotinen, Dilbar 2005: Akateeminen ja prostituoitu? Korkeasti koulutettujen ulkomaalaisten naisprostituoitujen elämänkäsityksiä ja ajatuksia. Diakoniammattikorkeakoulu: Helsingin yksikkö. Opinnäytetyö, sosionomi (AMK). http://kirjastot.diak.fi/files/diak_lib/Helsinki2005/UotinenDilbar2005.pdf. (Viitattu 10.3.2009)
- Urponen, Kyösti 2002: Being Positive. Teoksessa Aaltonen, Ursula & Arsalo, Ali & Sinkkonen, Minna (toim.): BEING POSITIVE. Perspectives on HIV/AIDS IN THE EU's Northern Dimension and Finland's Neighbouring Areas. Gummerus. Saarijärvi, 81–104.
- Urponen, Kyösti 2007: Venäjä luennot. Opetusmateriaali. Lapin yliopisto.
- Utrio, Kaari 2001: Perhekirja. Eurooppalaisen perheen historia. Tammi. Helsinki.
- Van Maanen, John 1991: Playing Back the Tape. Early Days in the Field. Teoksessa Shaffir, William B. & Stebbins, Robert A. (toim.): Experiencing Fieldwork. An Inside View of Qualitative Research. Sage. Newbury Park, 31–42.
- Vanaspong, Chitraporn 2003: Naisen muotokuva: Thaimaa ja thaimaalaiset prostituoidut kansainvälisessä mediassa. Teoksessa Thorbek, Susanne & Pattanaik, Bandana (toim.): Rajat ylittävä prostituutio. Globaalien toimintamallien muuttuminen. Suom. Sari-Anne Ahvonen. LIKE. Helsinki, 201–222.

- Varsa, Hannele 1986: Prostituution näkymätön osa: miesasiakkaat: lehti-ilmoittelu prostituution asiakkaista. Naistutkimusmonisteita 5. Tasa-arvoasian neuvottelukunta. Helsinki.
- Vihavainen, Timo 2004: Vallankumouksesta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Kirkinen, Heikki: Venäjän historia. Otava. Helsinki. (3. p.), 372–418.
- Vihavainen, Timo (toim.) 2006: Opas venäläisyyteen. Otava. Helsinki.
- Virmasalo, Elina 2003: Seksikauppaa kehitysmaissa. Teoksessa Selin, Tove (toim.): Filippiinit – myrskyjen ja mahdollisuuksien saaristo. LIKE. Helsinki, 118–129.
- Virokannas, Elina 2004: Normaalin rajan molemmilla puolilla. Tutkimus huumehoitoyksikön nuorten identiteettien rakentumisesta. Stakes. Tutkimuksia 144. Helsinki.
- Virokannas, Elina 2007: Sattumukset ja tutkimusprosessi. Teoksessa Laitinen, Merja & Virokannas, Elina & Juhila, Kirsi & Julkunen, Ilse & Karisto, Antti: Suunniteltua ja sattumaa. Väitöskirjojen synty sosiaalityön tutkijakouluryhmässä. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 57. Lapin yliopisto. Rovaniemi, 41–64.
- Virtanen, Leea 1990: Huoraksi nimittely suomalaisessa kansanperinteessä. Teoksessa Nenola, Aili & Timonen, Senni (toim.): Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki, 139–160.
- Vogt, Franziska 2002: No Ethnography without Comparison: The Methodological Significance of Comparison in Ethnographic Research. Teoksessa Walford, Geoffrey (toim.): Debates and Developments in Ethnographic Methodology. JAI. Amsterdam, New York, Oxford, Shannon, Singapore and Tokyo, 23–42.
- Väyrynen, Sanna 2007: Usvametsän neidot. Tutkimus nuorten naisten elämästä huumekuvioissa. Acta Universitatis Lapponiensis 118. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Wagner, Ulla & Yamba, Bawa 1986: “Going North and Getting Attached”. The Case of the Gambians in Anthropology of Immigration in Sweden. *Ethnos* 51 (3-4), 199–222.
- Wahab, Stéphanie 2004: Tricks of the trade: what social workers can learn about female sex workers through dialogue. *Qualitative Social Work* Vol. 3 (2), 139–160.
- Ward, Jennifer & Henderson, Zoë 2003: Some practical and ethical issues encountered while conducting tracking research with young people leaving the “care” system. *Social Research Methodology* 6 (3), 255–259.
- Weatherall, Ann & Priestley, Ann 2001: A Feminist Discourse Analysis of Sex ‘Work’. *Feminism & Psychology* Vol. 11 (3), 323–340.

- Woolcock, Michael 1998: Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society* Vol. 27 (2), 151–208.
- World Bank 2006: Russian Economic Report, April 2006. http://www.ns.worldbank.org.ru/files/rer/RER_12_eng.pdf. (Viitattu 15.8.2006)
- Yampolskaya, Svetlana 1997: Russian families past and present. Teoksessa Kauppinen, Kaisa & Gordon, Tuula (toim.): *Unresolved Dilemmas. Women, work and the family in the United States, Europe and the former Soviet Union*. Ashgate, Aldershot, 92–111.
- Zdravomyslova, Elena 1996: Problems of Becoming a Housewife. Teoksessa Rotkirch, Anna & Haavio-Mannila, Elina (toim.): *Women's Voices in Russia Today*. Aldershot. Dartmouth, 33–48.
- Zdravomyslova, Elena & Chikadze, Elena 2000: Scripts of Men's Heavy Drinking. *Idäntutkimus* 7 (2), 35–51.
- Zarina, Irina 2001: Trafficking in Women: a Perspective from Latvia. *Trafficking in Women and Prostitution in the Baltic States: Social and Legal Aspects*. International Organization for Migration (IOM). Helsinki, 201–276.
- Zaslavsky, Viktor 1995: From Redistribution to Marketization: Social and Attitudinal Change in Post-Soviet Russia. Teoksessa Lapidus, Gail W. (toim.): *The New Russia. Troubled Transformation*. Westview Press, USA: Colorado and UK: Oxford, 115–142.
- Zetterberg, Seppo 2004: Venäjistä Neuvostoliitoksi. Teoksessa Kirkinen, Heikki: *Venäjän historia*. Otava. Helsinki, 327–371.
- Zohoori, N. & Blanchette, D. & Popkin, B. 2005: Monitoring Health Conditions in the Russian Federation: The Russian Longitudinal Monitoring Survey 1992–2004. Report submitted to the U.S. Agency for International Development. Carolina Population Center, University of North Carolina at Chapel Hill. North Carolina. <http://www.cpc.unc.edu/projects/rlm>. (Viitattu 16.11.2006)
- Åsvik, Annabella & Åsvik, Annika 2004: *Miesten paratiisi*. Johnny Kniga. Helsinki.

Muut lähteet:

Viranomaiset Murmanskin alueella

Iho- ja sukupuolitautilien poliklinikka
 Kriisikeskukset Murmanskin oblastissa
 Lastenkoti
 Lasten- ja nuorten vastaanottokeskus

Maahanmuuttovirasto
 Miliisin alainen lastensuojeluyksikkö
 Murmanskin aids-keskus
 Murmanskin Suomen konsulaatti
 Nuorten työpalvelukeskus
 Peruskoulu
 Psykiatrian poliklinikka
 Sosiaalikeskus
 Työvoimatoimisto

- Bailuk, Fedor 2006: Murmanskin alueen hiv/aids-tilannekatsaus. Murmanskin alueellinen aids-keskus. Murmansk. Tapaaminen 3/2006.
- Bailuk, Fedor 2007: Murmanskin alueen hiv/aids-tilannekatsaus 2006. Murmanskin alueellinen aids-keskus. Murmansk. Tapaaminen 1/2007.
- Jegorova, Natalia 2007: Naisten asennoituminen ehkäisyyn ja abortteihin Murmanskin alueella. Pyynnöstä tuotettu kirjallinen materiaali. Suomentanut Katja Sukuvaara. Julkaisematon.
- Gerasimenko, Juri 2007: Murmanskin alueen sosiaalitoimen rakenne ja sosiaaliturvaetuudet perheille. Murmanskin alueen työ- ja sosiaalikehityksen komitean sosiaaliasiainviraston johtaja. Haastattelu 9/2007.
- Kalikov, Juri 2005: Tallinnan prostituutiotilanne. Tapaaminen Tallinnan AIDS-tukikeskuksessa Virossa 4/2005.
- Osherov, Ilja 2007: Murmanskin alueen hiv/aids tilannekatsaus 2006. Murmanskin aids-keskuksen ylilääkäri. Tapaaminen 3/2007.
- Osherov, Ilja 2008: Murmanskin alueen hiv/aids tilannekatsaus 2007. Murmanskin aids-keskuksen ylilääkäri. Tapaaminen 2/2008.
- Salijeva, Natalia 2007: Hiv-tilanne Murmanskin alueella 2006. Murmanskin alueellinen aids-keskus. Moniste.
- Tutolmina, Margarita 2008: Naisten asema Murmanskin alueen työmarkkinoilla. Murmanskin työvoimatoimisto. Haastattelu 2/2008

Lait

- Järjestyslaki 27.6.2003/612
 Rikoslaki 24.7.1998/563
 Rikoslaki 9.7.2004/650
 Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301
 Venäjän federaation perhelaki, 29.12.1995 N223-F3 http://www.consultant.ru/popular/family/20_18.html. (Viitattu 12.10.2008)

Internetlähteet

- Average Monthly Accrued Wages. http://www.gks.ru/free_doc/2007/b07_06/3/03-08.htm. (Viitattu 17.1.2008)
- Avioliitot ja avioerot Venäjällä ja Murmanskin alueella. <http://www.stat.murmansk.ru/actual.htm>. (Viitattu 3.4.2009)
- European Health for All: Tietokanta. www.who.dk/hfad/b. (Viitattu 15.5.2010)
- Kansanterveyslaitos. Tilastot: Hiv Suomessa 2007.
- Ministry of Justice and the Policy 2008: Criminalizing the purchase of sexual activity. <http://www.regjeringen.no> (Viitattu 2.12.2008)
- Murmanskin alue. http://fi.wikipedia.org/wiki/Murmanskin_alue. (Viitattu 31.10.2006)
- Männikkö, Heikki: Neuvostoliitto. <http://www.euvkr.com/neuvostoliitto.html>. (Viitattu 15.1.2008)
- Neuvostoliitto. <http://www.veteraanienperinto.fi/suomi/politiikka/1930/neuvostoliitto.htm>. (Viitattu 15.1.2008)
- Perestroika. <http://www.ibiblio.org/expo/soviet/exhibit/perest.html>. (Viitattu 15.1.2008)
- SALLI ry. Seksialan liitto. <http://www.salli.org>. (Viitattu 12.10.2007)
- Sosio-ekonomisia tunnuslukuja Murmanskin alueella. <http://www.stat.murmansk.ru/actual.htm>. (Viitattu 11.1.2008)
- Rosstat: Avioliitot ja avioerot Murmanskin alueella ja Venäjällä 2009. <http://www.infostat.ru> (Viitattu 13.3.2010)
- Russian Academy of Science 2002: "Uuden Venäjän nainen: millainen hän on, miten hän elää, mitä hän tavoittelee?" Institute of Complex Social Researches 2002: Moskova. <http://www.owl.ru/win/research/doclad.htm>. (Viitattu 14.1.2008) Suomentanut Katja Sukuvaara.
- Venäjän Federaation tilastolaitos / Murmanskin alueen tilastopalvelu/ Murmansk: Murmanskin alueen kaupungit ja alueet 2005. Города и районы Мурманской области / Федеральная служба государственной статистики / Территориальный орган Федеральной службы государственной статистики по Мурманской области / Мурманск, 2005–150 с. Rosstat. Avioliitot ja avioerot Venäjän Federaatiossa ja Murmanskin alueella. Suomentanut Katja Sukuvaara. http://www.gks.ru/sckripts/db_inet/dbinet.cgi. (Viitattu 3.3.2009)
- Murmansk Region in Figures 2004.
- Salminen, Mika 2006a: Haastattelu TV1. Uutislähetys 8.11.2006 klo 20.30.
- Sostervenäjä-uutiskatsaus 1/2007. Peterburgskij Chas Pik 29.11.2006
- Sostervenäjä – uutiskatsaus 3/2007. Shagi – express no 11/2006 <http://www.finnrusngo.net>. (Viitattu 22.5.2007)

Lehtiartikkelit

- Alakurtissa tehdään lapsia urakalla. Lapin Kansa 27.4.2007.
- Asiakas kuoli sänkyyn. Iltalehti 19.10.2007.
- Eva huijattiin huoraksi. Iltalehti, viikonvaihte. 25.8.2007.
- Ilotyttöskandaali. Seksiä myytiin Helsingin diplomaattiasunnoissa. Iltasanomat 19.10.2004.
- Harju, Jukka 2002: Viron ja Venäjän rikollisryhmät jakaneet Suomen prostituutiopiirit. Helsingin Sanomat 6.6.2002.
- Klomegah, Kester Kenn 2008: Venäjä suitsii maahanmuuttoa. Lapin Kansa, alkukerta. 3.7.2008.
- Krp: Venäläisprostituutio romahtanut Lapissa parin vuoden aikana. Helsingin Sanomat. Kotimaa. 30.7.2003.
- Kymmenet prostituoidut käyvät kauppaa Keminmaassa. Helsingin Sanomat. Uutiset sivu. 29.7.2003.
- Naisille tuunatusta vodkasta odotetaan hittiä Venäjällä. Lapin Kansa 20.3.2008.
- Näin paritusliigaa pyöritettiin. Iltalehti 19.10.2007.
- Norja kriminalisoimassa seksin ostamisen. Helsingin Sanomat, Ulkomaat. 18.4.2008.
- Prostituutio Suomessa. Artikkelisarja 2.8–9.8.2008. Iltalehti.
- Prostituoidut palasivat Bergenin kaduille laista huolimatta. Iltalehti 4.5.2009.
- Prostituoituja Suomeen uusista maista. Iltalehti 9.9.2009.
- Puhumalla paritusta vastaan. Lapin Kansa 2.8.2008.
- Salminen, Mika 2006b: Tartunnat hurjassa kasvussa. Iltasanomat 9.11.2006.
- Suomalainen, Pekka 2006: Viipurin seksimatkojen pelätään aiheuttaneen hivertartuntojen suman Etelä-Karjalassa. Iltasanomat 9.11.2006.

Palermos sopimus

YK:n kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastainen yleissopimus ja sen kolme lisäpöytäkirjaa koskevat ihmiskauppaa, ihmisalakuljetusta ja tuliaseita, ja ne ovat syntyneet YK:n rikosoikeudellisen työskentelyn tuloksena. Tarkoitus on luoda yhteisiä sääntöjä kansainvälisen rikollisuuden vastaiseen toimintaan.

Palermos sopimuksen lisäpöytäkirja vuodelta 2000 määrittelee ihmiskaupan kaikinlaiseksi ihmisten värväämiseksi, kuljettamiseksi, siirtämiseksi, kätkemiseksi tai vastaanottamiseksi, joka tapahtuu uhkaamalla, ryöstämällä, huijaamalla, pakottamalla tai turvautumalla voimankäyttöön. Ihmiskaupassa pyritään henkilön hallitsemiseen ja sitä kautta hänen hyväksikäyttämiseensä joko antamalla tai vastaanottamalla maksuja tai muita etuisuuksia. Ihmiskaupassa voi olla kyse prostituutiosta tai muusta seksuaalisesta hyväksikäytöstä, pakkotyöstä, orjuudesta, velkavankeudesta tai elinten siirrosta. Uhrin suostumuksella ei ole ihmiskaupan määrittämisessä merkitystä: alaikäisen kannalta on samantekevää, ovatko hänen vanhempansa luopuneet hänestä vapaaehtoisesti vai eivät. (Ks. tarkemmin alaviite.)

Article 3, Use of terms

For the purposes of this Protocol:

- (a) "Trafficking in persons" shall mean the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons, by means of the threat or use of force or other forms of coercion, of abduction, of fraud, of deception, of the abuse of power or of a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits to achieve the consent of a person having control over another person, for the purpose of exploitation. Exploitation shall include, at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs;
- (b) The consent of a victim of trafficking in persons to the intended exploitation set forth in subparagraph (a) of this article shall be irrelevant where any of the means set forth in subparagraph (a) have been used;
- (c) The recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of a child for the purpose of exploitation shall be considered "trafficking in persons" even if this does not involve any of the means set forth in subparagraph (a) of this article;
- (d) "Child" shall mean any person under eighteen years of age.¹

¹ Lähde: PROTOCOL TO PREVENT, SUPPRESS AND PUNISH TRAFFICKING IN PERSONS, ESPECIALLY WOMEN AND CHILDREN, SUPPLEMENTING THE UNITED NATIONS CONVENTION AGAINST TRANSNATIONAL ORGANIZED CRIME. UNITED NATIONS 2000.
http://www.uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final_documents_2/convention_2otraff_eng.pdf

